This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

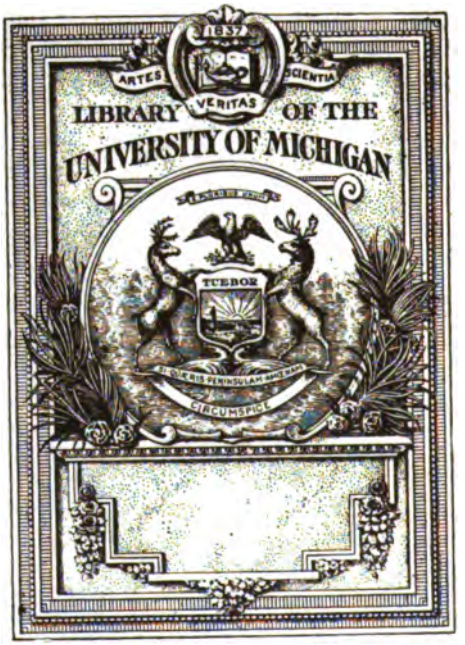
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SIRCUMSPICE

BV
3340
.A2
T6

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ZEVENTIENDE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1873.

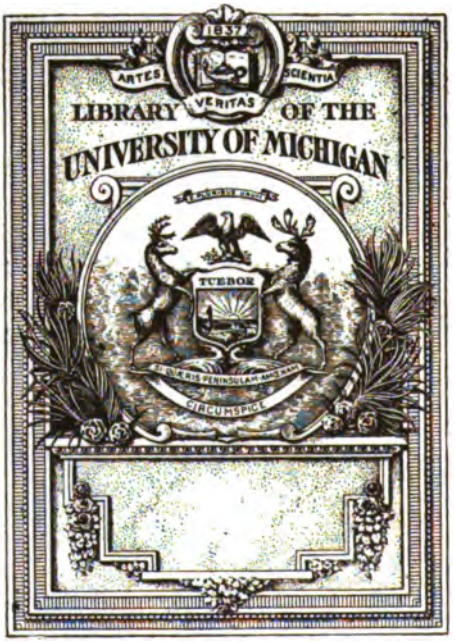
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SIRCUMSPICE

BV
3340
.A2
T6

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ZEVENTIENDE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1873.

INHOUD.

Bladz.

Een enkele blik achterwaarts geslagen en dan weder voorwaarts 1

Land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

De Toestand der vrouw in de Minahasa, door H. J. TENDELOO. 10
Het Maandblad voor de Minahasa in 1871, door G. K. NIEMANN 32
Uit de Inlandsche school op Java, door W. HOEZOO. . . 48
Amboneche vertelseltjes, DOOR J. J. BÄR. 56
Het Landbezit in de Minahasa, door G. A WILKEN, controleur te Ratahan. 107
De Wajang, (vervolg van den vorigen jaargang), door C. POENSEN 138
Ontdekkingstogten op Nieuw-Guinea, door G. K. NIEMANN. 165
Gato-Lotjo. (Een javaansch geschrift), door C. POENSEN. . 227
Nog eene legende over Nabi Isa, door W. HOEZOO. . . . 266
Hulde aan de nagedachtenis van een voortreffelijken Amboneés, door Dr. B. TH. W. VAN HASSELT. 359
Uit het koloniaal verslag, door Z.Exc. den Minister van koloniën uitgegeven op 16 Augustus 1873 364

Algemeene land- en volkenkunde.

Het onderwijs voor inlanders in Bengalen, door J. C. NEURDENBURG 62
Uit Koeloe, het zilverland, door denzelfden 74
De Brahmo Somaj (Brahmoïsme), of het indische Theïsme, door denzelfden 168
Jezus Christus: Europa en Azië. (Eene voorlezing gehouden in de leeszaal van het Medisch college te Calcutta, den 5den Mei 1866, door Keshub Chunder Sen). 272
De Slavenhandel op de Oostkust van Afrika gefnuikt, door J. C. NEURDENBURG 313
Het zendingwerk in Engelsch-indië, volgens het Engelsche regeringsverslag over Indië. 390

358593

Bladz.
De Slavenjagt aan den Witten-nijl bedwongen, door J. C. NEURDENBURG 406

Dagboeken, verslagen en brieven uit de Zending.

Uit Môdjô-warnô, door J. KREEMER 186
Staat der gemeenten in Kediri en Malang, door C. POENSEN. 204
Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahasa, gedurende 1872, door H. ROOKER. 206
Statistieke opgaven, behoorende bij bovenstaand berigt. . 210
Staat der Scholen van het Nederlandsch zendelinggenootschap in de Minahasa, op ult° 1872 216
Een dag in eene kleine gemeente, door M. BROUWER . . 320
De Onderwijzers-kweekschool te Tanawangko. (Verslag van de examens, gehouden op 5 en 6 December 1872), door J. LOUWERIER 337
Uit Kediri, door C. POENSEN 422

Varia.

De opleiding van zendelingen. (Uit de bijeenkomst te Arnhem), door J. C. NEURDENBURG 85
Brief van den Heer DUYMAER VAN TWIST aan den Heer C. P. HOFSTEDE DE GROOT 99
Weldadigheid van een Chinees 101
Een russisch reiziger op Nieuw-guinea. 103
Het Parapattan weezengesticht te Batavia 105
Het Koloniaal museum der Nederlandsche maatschappij tot bevordering van nijverheid te Haarlem, door G. K. NIEMANN. 220
Hoe men buitenslands onzen arbeid ignoreert, door denzelfden 224
Een woord dat behartiging verdient 226
Vrije cultures in de Minahasa, door J. C. NEURDENBURG. 352
Twee adressen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal 438
(De hierbij behoorende brochure is afzonderlijk gedrukt.)
Eene aanteekening op den 16den jaargang, door W. M. DONSELAAR. 446

Een enkele blik achterwaarts geslagen en dan weder voorwaarts.

Er is in onzen tijd aanleiding genoeg, maar gelegenheid te weinig, tot stilstaan en omzien, tot overzien van den afgelegden weg. „Voort, voort!" klinkt het overal. Ook ons is weinig gelegenheid gelaten tot omzien; en wij zouden den 17den jaargang van dit tijdschrift weer aanvangen, zonder een woord in 't midden te brengen, als wij niet gedachten, dat het Nederlandsch zendelinggenootschap, op den 19den December 1872, zijne vijf en zeventig jaren volbracht had, en dit ons bij dankbare erkenning van al het goede, dat God ons en onzen voorgangers in dat ruime tijdperk heeft doen aanschouwen en ervaren, de verpligting oplegde, met vernieuwde lust en kracht onzen weg te vervorderen, na voor enkele oogenblikken den wandelstaf te hebben neergezet. En och! dat God ons daartoe zijne kracht blijve verleenen!

Het is hier de plaats niet, om ons het 75jarig tijdperk, met zijn lief en leed, zijn' zegen en zijne beproevingen, kortom met zijne veelvuldige wisselingen voor den geest te stellen. Het werd op verdienstelijke wijze gedaan door een' onzer Medebestuurders. (1) Toch, hoe voortreffelijk de arbeid van onzen CRAANDIJK ook zij, hij heeft

(1) J. CRAANDIJK, in zijn geschrift: het Nederlandsch zendelinggenootschap in zijn willen en werken geschetst.

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ZEVENTIERDE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1873.

schaduw elkander afwisselen, daar het geheel zich in zijn wezen aan hem vertoont. Zoo zal de geschiedschrijver eens ons genootschap en zijn werk uit deze stukken moeten beoordeelen, tenzij hij ons archief ter beschikking heeft. Maar ook zonder dit laatste zal zijn oordeel niet bezijden de waarheid kunnen zijn; immers 't was ons nooit te doen, om alleen de schoone zijde van ons werk te vertoonen; wij gaven wat wij ontvingen, voor zoo ver het ons geschikt voorkwam, maar nooit met de vraag voorop: wat zal het publiek er van denken? Wij wilden waarheid, en waarheid alleen; wij wilden zelven leeren, niet blind blijven voor de gebreken van ons werk, als anderen ons daarop opmerkzaam zouden maken. Met het voornemen ons tijdschrift gedurig beter aan dit doel te doen beantwoorden, willen wij thans nagaan, hoe wij onzen weg zullen hebben te vervorderen.

Ons dunkt, dat wij aan het verlangen van vele onzer lezers zullen voldoen door voortaan onze stof onder een drietal groote rubrieken te rangschikken, en wat daaronder niet te brengen is op te nemen onder eene vierde rubriek, als „varia".

In de eerste plaats kome dan in aanmerking de rubriek: Land- en volkenkunde van Neêrlandsch-indië. Daartoe zal worden gebracht wat boven vermeld is onder de letters *b–f*, en gedeeltelijk ook dat onder *h*.

Het spreekt bijna van zelf, dat wij ons niet voorstellen onderwerpen te behandelen, die tot de staatkunde en verwante wetenschappen betrekking hebben; dat wij in den regel, om te bepalen, of eenig stuk in ons tijdschrift te huis behoort, bedenken zullen, dat het terrein waarop wij ons bewegen, dat der zending is; of laat ons beter zeggen, dat ons doel altijd blijft de evangelieverbreiding, naar de beginselen van ons genootschap.

De tweede rubriek zal onder het opschrift: Algemeene land- en volkenkunde de stof bevatten, die buiten onze Oost-indiën, maar toch in betrekking tot ons werk de aandacht van zendingvrienden verdient. Zoo zal daarin dan ook gedeeltelijk zendingmethode worden opgenomen.

De derde rubriek zal opnemen de Dagboeken, Verslagen en Brieven van onze zendelingen, 't zij in hun geheel óf in overzigt óf bij wijze van uittreksels.

Terwijl eindelijk onder de rubriek Varia zal opgenomen worden wat als mededeeling, als opwekking, berigt of aankondiging op verschillend gebied onze aandacht trekt.

De zending wordt nog maar al te veel door vrienden, maar vooral door tegenstanders zeer eenzijdig opgevat, als propagatie, verbreiding van de christelijke godsdienstleer. Reeds dit is eene dwaling, dat alleen de christenen hunne zendelingen zouden hebben. De Mohammedanen tellen ze bij duizenden, en onder allerlei gedaante; de Boedhisten hebben hunne leer door zendelingen verspreid; de Mormonen gaan voort met over de gansche wereld proselyten te maken; de Brahmoïsten, uit Hindostan, zoeken in Engeland zich aanhang te verschaffen. De christelijke zending onderscheidt zich echter van elke andere, behoort dit althans te doen, dat zij niet eene godsdienstleer tracht te verbreiden; maar het Evangelie, als de kracht Gods tot zaligheid onder de menschen ingang zoekt te verschaffen. Zal zij in haren arbeid slagen, dan behoort zij meer en meer te bedenken, dat het koningrijk Gods is gelijk het zuurdeesem verborgen in de drie maten meels. Daarom bepaalt zij zich ook niet tot het bespreken, verkondigen, ontwikkelen van de godsdienstige waarheden, allerminst tracht zij

uitsluitend aanhangers van de door haar beleden leer te winnen; – zij grijpt den ganschen mensch aan, in zijn persoonlijk, huiselijk en maatschappelijk leven; zij zoekt menschen te winnen voor het koningrijk Gods, zoo als ons dat door JEZUS CHRISTUS geopenbaard is; zij weet, dat wie zich aan dat werk wijden wil er zijn gansche leven voor over moet hebben, en dat de evangeliepredikiug van zulke zendelingen is: te leven in den ruimsten zin van het woord, dat is te handelen en te wandelen, zoowel als te spreken, te midden van het volk, waartoe zij zich geroepen gevoelen, en dat steeds als discipelen en navolgers van JEZUS CHRISTUS, dien zij voor zichzelven hebben leeren kennen als den weg, de waarheid en het leven.

De christelijke zending in dezen zin opgevat eischt van zendelingen, maar ook van zendingvrienden, die niet bloot werktuigelijk willen mededoen, eene grondige studie van den mensch, zoo als hij zich in verschillende streken van den aardbol vertoont, dus ook van zijne zeden en gewoonten, dus ook van zijne godsdienst, dus ook, van zijn huiselijk en maatschappelijk leven, dus ook en dit vooral niet te vergeten, van zijne taal. Het voorwerp der zending moet beter gekend worden dan tot nu toe. Dat vordert studie, meer dan er tot nu toe aan besteed is. Dat eischt eene overtuiging, dat de zending het uitgangspunt was en is voor alle beschaving en veredeling van den mensch. Eerst als men dit laatste is gaan inzien, zal de zending de plaats innemen, die zij in elke christelijke maatschappij verdient; eerst dan zal men haar niet langer als een bijwerk gaan beschouwen, dat moet rusten zoo lang tot de noodige offers gebracht zijn aan maatschappij, ambt, bediening, huisgezin, wetenschap, uitspanning; evenmin als een uitsluitend liefdewerk, dat

weder achter staat bij armenverzorging en ziekenverpleging.

De zending wordt meer en meer geroepen, om de ware beteekenis te doen gevoelen van het zinrijk woord van onzen Heer: Het zal zijn één kudde, één herder. Maar zal het zoo ver komen, dan moeten de zendingvrienden door studie hun' blik zoeken te verzuimen, evenzeer als zij aan de liefde, de liefde tot God en menschen, de eerste plaats in hun hart moeten geven.

Als wij dit bedenken, dan schroomen wij bijna er aan toe te voegen: en ter bevordering van die studie strekt ons tijdschrift; want dan gevoelen wij eerst regt, wat daaraan ontbreekt in methode en stof.

Maar onze hulp is van God. Met Hem, met den Vader van onzen Heer JEZUS CHRISTUS willen wij onze taak voortzetten, rekenende op medewerking van onze vrienden, vooral van onze zendelingen.

Met het oog op God en met vertrouwen op de medewerking van menschen, vangen wij dezen zeventienden jaargang aan. De zaak, die wij voorstaan verdient alleszins, dat wij er een goed deel van onze kracht aan wijden. Mogen velen zich gedrongen gevoelen, om ons ter zijde te staan!

5 Februarij 1871. *de Redactie.*

LAND EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

De toestand der vrouw in de Minahasa.

Dat de intellectuële ontwikkeling der vrouw in de Minahasa over het algemeen nog veel te wenschen overlaat, is zeker aan weinig twijfel onderhevig. Het volgt reeds hieruit, dat de scholen, op verre de meeste plaatsen, slechts door een gering aantal meisjes bezocht worden, en dat er zelfs plaatsen zijn, waar de meisjes in het geheel niet opkomen. Boezemt het schoolonderwijs in het algemeen den ouders nog zóó weinig belang in, dat, zelfs waar het jongens betreft, de opwekking en aanspooring der hoofden noodig is, nog veel meer is dit het geval ten opzigte van meisjes. Te verwondêren is het dus niet, dat men met statistieke opgaven weet aan te toonen, dat het vrouwelijk geslacht, volgens den maatstaf, die kennis van lezen en schrijven, enz. aangeeft, bij het mannelijke ten achteren staat. Waar men echter dit betreurenswaardig feit in verband zou willen brengen met den geheelen levenstoestand der vrouw in de Minahasa, en aan eene geringschatting door den man zou willen denken, zoo als men die elders bij heidensche volken gewoon is te vinden, daar geloof ik, dat men zich op een dwaalspoor begeeft, minst genomen overdrijft. Meer bepaald nog moet ik naar mijne overtuiging opkomen tegen eene beschouwingswijze, waarbij men de minahasische vrouw voorstelt als „de slavin van den man" en haren toestand „betreurenswaardig" noemt. Niets heeft

zich tot dusver aan mij voorgedaan, dat eene zoodanige beschouwingswijze zou kunnen bevestigen. En ontleen ik ook mijne opmerkingen hoofdzakelijk aan mijn' tegenwoordigen werkkring, – uit mijn vroeger vierjarig verblijf in het Amoerangsche zijn mij geen herinneringen bijgebleven, die van het tegenovergestelde getuigen, terwijl het mij overigens voorkomt, dat de zeden en gewoonten, in de verschillende streken der Minahasa, niet zoo ver uiteenloopen, dat daaruit voor de vrouw een geheel verschillend lot zou kunnen voortvloeijen. Het zij mij vergund tot staving van het hier gezegde, eenigszins tot in bijzonderheden het leven der vrouw na te gaan.

Wij hebben hier te doen met het leven der vrouw uit de gewone volksklasse, dat is die klasse, waarbij de zorg voor het stoffelijk bestaan zóó veel van tijd en krachten vordert, dat er in den regel slechts weinig meer van deze overblijft voor intellectuële ontwikkeling. Ik denk hierbij aan den geringen handwerkersstand in Europa, de boerenarbeiders en dergelijke. Behoudens menig verschil, uit klimaat en behoeften ontstaande, moet toch de groote menigte der bevolking van de Minahasa met deze klasse vergeleken worden.

De vrouw dan der Minahasa, aldus omschreven, waarin bestaat haar dagelijksch leven? Zij is huisvrouw en moeder. Zij heeft haren man de zorgen en lasten des levens te helpen dragen, hare kinderen te verzorgen. In de eerste plaats behoort hiertoe, dat zij zorgt voor het eten en de kleederen des gezins. Wat nu het dagelijksch kostje betreft, is die zorg alles behalve van grooten omvang. De rijst of miloe (turksche tarwe) moet gestampt, gekookt en toebereid worden en nu en dan nog eenige toespijs daarbij. Daartoe moet een en ander gehaald worden. Wat daarvan de meeste moeite geeft, en die

is niet groot, is het water, dat doorgaans slechts op eene bepaalde plaats, in het midden of aan een der uiteinden van de negerij, te krijgen is. Zoo ziet men dan dagelijks geheele optogten van vrouwen, ook dochters des huizes en zelfs wel kinderen, met een' langen bamboe over den schouder naar de bron optrekken. Hier wordt tevens gebaad en worden de kleederen gewasschen, alles onder vrolijk gepraat en scherts. Geschiedt dit waterhalen niet evenzoo in Duitschland, Zwitserland, Frankrijk en andere bergachtige landen, door vrouwen? Alleen heeft men daar de waterkruik of emmer, hier slechts een' bamboe. Het is nog de vraag, wat ligter draagt.

Wat kleeding en wasch betreft, ook deze kunnen de vrouw in de Minahasa wel niet bovenmatig bezwaren. In een klimaat, dat zoo weinig dekking vereischt en bij eene ligte kleeding, bestaande uit slechts drie stuks, kan de linnenkast wel niet veel te beduiden hebben. Ook de wasch heeft dit niet, al evenmin als het net en zindelijk houden van het huis, dat vooreerst door kleinen omvang, maar vooral door weinig achtgeven op zindelijkheid, al zeer weinig werk vordert.

Dat de vrouw van den landbouwer haren man helpt bij den arbeid op den akker, daarover zal zich wel niemand verwonderen, die met het buitenleven in het beschaafde Europa bekend is. Of is zij daar klein, die klasse van boerenarbeiders, waarvan de man zich voor daggeld verhuurt bij den boer, en de vrouw, te huis blijvende, bij hare zorg voor huis en kinderen, nog ijverig het stukje land helpt bebouwen, dat bij de kleine woning is, en het vee verzorgen, waardoor de vlijtige en oppassende arbeider dikwijls een onbekommerd bestaan vindt en soms zelfs meer. Met deze volksklasse is in vele opzigten de groote menigte in de Minahasa

te vergelijken. Ook hier helpt de vrouw den man in de rijsttuinen. Den meesten tijd des jaars ziet men in Tonsea, niet vóór half acht uur en dikwijls na achten des morgens, vrouwen met kinderen, – wanneer de man reeds vooruit naar het veld of in negerij- of eigen werkzaamheden elders is, – en jonge meisjes vrolijk pratende, lachende en stoeijende, soms man en vrouw met een of meer kinderen te gelijk, zich tuinwaarts begeven. Dáár vindt men de saboewah kebon (tuinhut), de plaats, waar zich de vrouw met hare kinderen wel den meesten tijd ophoudt. Hier kookt zij het eten, terwijl zij in hare onmiddellijke nabijheid hare aanplanting heeft van groenten en kruiden daarbij benoodigd. Brandstof behoeft zij mede niet ver te zoeken, zij vindt die overal om zich heen. Dat zij nu bovendien nog nu en dan haren man helpt bij werkzaamheden als het wieden van onkruid, dat vooral hier te lande veel werk geeft, en het inzamelen van den oogst, ja dat zij soms ook wel eens de patjol (het houweel) hanteert, wie zal dit te veel vinden voor de vrouw van den gewonen veldarbeider? Zij zelve zeker het minst. Ik ken njora's (meestersvrouwen), die zich dit niet schamen, en juist die meesters, wier vrouwen daartegen niet opzien, drukt het karige bestaan, dat zij hebben door hun klein inkomen en meerdere behoeften, het minst.

De zwaarste arbeid in de tuinen wordt in Tonsea naar mijn onderzoek door de mannen verrigt. Het ontginnen der tuinen, het omkappen van het hout, het branden, enz. is het werk van den man. Bij het ligtere helpt de vrouw mede, en als zij dit niet deed, wat zou zij dan met haren tijd moeten doen, dien zij niet voor het koken van eten, het verzorgen van haar kindje, – slechts het kleinste toch behoeft hare zorg, wat loopen kan niet meer, – noodig heeft?

Ik zou nog vergeten, dat de vrouw ook wel het pluimvee, de kippen, verzorgt en de varkens, die in de negerij losloopen, des morgens en des avonds voedert. Maar dit is al weder een werk, dat weinig moeite kost. Zes, acht, tien, twaalf kleine en groote varkens bezit ieder gezin. Maar niets van de moeite, die één enkel dier dieren den boerenarbeider in Nederland veroorzaakt, is hier te noemen. De vordering bestaat in den regel alleen hierin, dat des morgens en des avonds de vrouw des huizes, maar ook zeer dikwijls een der kinderen, met eene bibitan (kleine mand), waarin afgepelde miloe, (turksche tarwe) ongekookt, in de eene hand en een' langen dunnen bamboestok, als een hengelriet, in de andere, uitgaat, om de rondzwervende beesten op te sporen. Deze zijn aan haar gewoon, kennen hare stem en zijn dus spoedig gevonden. Dikwijls bovendien zijn zij, door de gewoonte, reeds uit eigen beweging tegen het uur van voeding op het erf verzameld. De vrouw of het kind strooit dan de miloekorrels voor hare beesten op den beganen grond neder, en de hongerige dieren vallen er op aan. De bamboestok dient haar om de vreemde varkens van andere erven terug te houden. In een kwartier uurs is het geheele werk afgeloopen. Dat het voederen der varkens naar oud alfoersche begrippen bepaaldelijk der vrouw toegedacht is, vindt men bevestigd door het ceremonieel, in gebruik bij het sluiten van een huwelijk, volgens de oude zeden. Aan de vrouw worden daarbij eenige bladeren, zoo als men die bij de Toumboeloe als varkensvoeder gebruikt, benevens brandhout, als de zinnebeeldige teekens harer voornaamste werkzaamheden, het koken van het eten en het voederen der huisdieren, te dragen gegeven. (1) Nadat latere

(1) Zie hierover: GRAAFLAND, Minahasa, 1ste d. pag. 320.

tijden ook ander vee, als koeijen en paarden, onder den inlander hebben gebracht, is evenwel de verzorging dier dieren niet aan de vrouw opgelegd. Nog nooit zag of hoorde ik in de geheele Minahasa van de minste zorg door vrouwen aan dit vee besteed.

Bevat het bovenstaande in hoofdtrekken eene getrouwe schets van den dagelijkschen arbeid der minahasische vrouw, men zal dan wel niet bevinden, dat zij boven hare krachten bezwaard wordt. En inderdaad, als men uit dit oogpunt den toestand der vrouw in Tonsea, maar naar ik meen ook elders, vergelijkt met dien van duizenden en tienduizenden vrouwen uit den werkenden stand, zoowel in de steden als op het platte land in Europa, dan is, naar het mij voorkomt, het verschil zeer groot en zouden de laatstgenoemden zeker het lot harer zusters in de Minahasa zeer benijdenswaardig vinden.

Maar er is gezegd, dat de vrouw, behalve dat zij in koffijtuinen werkt, in Tonsea heeft men geen koffijtuinen, ook nog aan de wegen arbeidt. Het is zoo, dat is welligt wel eens gebeurd, op last van het eene of andere negerijhoofd in meer afgelegen streken. Zelven waren verscheidenen onzer er gelijktijdig getuigen van, toen wij in 1864 van eene conferentie terugkeerden, dat vrouwen in de negerij Passo, met patjol en schop, onder toezigt van hoofden aan de negerijstraat werk verrigtten, dat wij meer passend voor mannen moesten vinden. Wij ergerden ons echter vooral daar aan, dat er zooveel mannen, mindere hoofden, bijstonden, die niets deden dan het kommando voeren en toezigt oefenen. Maar is dit nu regel of uitzondering, gebruik of misbruik? Uit Tonsea is mij alweder geen enkel voorbeeld van dien aard bekend.

Er is nog opgemerkt, dat men dikwijls langs de wegen

mannen en vrouwen ontmoetende, alsdan de vrouwen zwaar vindt belast, terwijl de mannen er met ledige handen achteraan loopen. Dit geldt vooral van de bevolking, die meer in de nabijheid van Manado woont, en gewoon is aldaar de passar te bezoeken. Ik heb sedert meer dan vroeger acht gegeven op dit verschijnsel, en bevonden, dat hoewel het veel voorkomt, het echter niet als algemeen te beschouwen is. Dikwijls zag ik ook den man belast of een bevracht paard leiden, en ik heb nooit kunnen opmerken, dat de vracht, die de vrouw droeg, zoo zwaar was, dat zij er onder gebukt ging. Het zelfde kan men in eene binnennegerij wonende iederen avond zien, als man en vrouw van den tuin huiswaarts keeren. Meestal ziet men dan de vrouw eene mand met miloe, groenten, enz. gevuld, op het hoofd dragen, terwijl de man achter haar aan loopt, of alleen met de peda (het kapmes) in de hand, of met een soms zwaar stuk brandhout beladen, of ook wel met een kind op den arm en een ander aan de hand. Van deze gewoonte werd mij medegedeeld, dat het in Tonsea voor de vrouw schande geacht zou worden, wanneer zij anders deed, en haren man, die den geheelen dag hard gewerkt heeft, nog des avonds dat werk liet verrigten. Hare geburinnen zouden haar smalend met den vinger nawijzen. Bovendien is er nog iets anders, waaruit deze gewoonte kan verklaard worden. In vroegere en nog niet zoo lang verleden tijden, toen de wegen en velden niet veilig waren en men voor overvallen beducht moest wezen, was het noodig, dat de man de handen vrij had, om het leven der zijnen te kunnen verdedigen. Overoude gebruiken en gewoonten nu verdwijnen zoo ligt niet bij een volk, dat in alles den sleur bemint, en de verklaring krijgt nog te meer waarschijnlijkheid, als men bedenkt, dat

meestal de man, die achteraan loopt, gewapend is, hetzij met het kapmes, hetzij met de sagoe-sagoe (piek). Waarom anders ook laat hij de vrouw vooraan loopen? Overvallen geschiedden in den regel van achteren, en achteraan loopen is in de begrippen onzer Minahasers alles behalve de plaats der eere innemen.

Ik voor mij kan in het pas genoemde geenszins een bewijs vinden, dat de man de vrouw als zijne slavin beschouwt. Het doet mij alweder denken aan die menigte vrouwen, in het vaderland, als visch-, groente-, fruit- melkverkoopsters en andere, die waarlijk, behalve de vrachten, die zij dagelijks ter markt brengen, nog een aantal andere zorgen te torschen hebben, waarvan de vrouw des Minahasers zelfs geen denkbeeld heeft. Alle werkzaamheden, welke op deze rusten, te zamen genomen, schijnt mij haar toestand wel zeer verre te zijn van slavernij. En wenscht men welligt wat meer fijngevoeligheid bij den man ten opzigte van zijne wederhelft, gaat het dan in Europa onder echte lieden uit den gewonen werkmansstand zoo teeder toe? Aan het lage peil van beschaving, waarop de massa des volks nog staat, moet die afwezigheid van fijn gevoel toegeschreven worden, en daarin staat de vrouw tamelijk met den man gelijk.

Er is nog iets, dat wij vooral kunnen waarnemen. De catechisatiën en godsdienstoefeningen worden door de vrouwen ijveriger bezocht, dan door de mannen. De vrouwelijke kerkgangers staan in mijne gemeenten, minst genomen als 2 : 1, en in vele is de verhouding nog gunstiger. Bij eene avondmaalsviering tel ik bijna in den regel twee derden en in enkele gemeenten wel drie vierden vrouwelijke avondmaalsgangers. Waar de verhouding anders is, daar mag dit wel tot de uitzonderingen gerekend worden. Dien minderen ijver bij de mannen

heb ik wel eens hooren toeschrijven aan de zware werkzaamheden, die bij hen den geest zouden nederdrukken, zoodat zij zes dagen in gouvernements-, negerij- of tuinarbeid hebbende doorgebracht, gaarne den zevenden aan zich behouden, om eens uit te rusten. Het is mogelijk, dat hieraan mede, bij den niet al te grooten werklust des inlanders in het algemeen, moet gedacht worden, maar voldoende is daarmede dit verschijnsel niet verklaard. Doch staat het feit, wat de vrouwen aangaat, vast, mijns inziens hebben wij dan hier volstrekt geen verschijnsel, dat op een' betreurenswaardigen, slaafschen toestand wijst, maar waaruit veeleer het tegenovergestelde moet afgeleid worden. Immers moet dan de vrouw vrij zijn, om naar welgevallen te handelen ten opzigte van het kerkbezoek. Of zou zij welligt daartoe door den man gedwongen worden? Mij is daarvan nog nimmer iets gebleken, maar wel van het tegenovergestelde, dat namelijk de vrouw den man opwekte en aanspoorde om ter kerk te gaan.

Verschijnt de vrouw ter kerk, dan is zij doorgaans behoorlijk, zindelijk en net, ja zelfs wel eens kostbaar gekleed, terwijl haar kapsel prijkt met gouden en zilveren sieraden. Niets is er in hare kleeding, noch in haar welgedaan voorkomen, noch ook in hare houding, dat kan doen denken aan de vrouw, die door haren man als slavin behandeld wordt. Wat mijn werkkring betreft, heb ik ook in het gewone dagelijksche leven nog niets kunnen vinden, dat aan eene zoodanige behandeling kan doen denken. Wel zijn er, even als elders, ongelukkige huwelijken, waar de man zijne vrouw verkeerd behandelt; maar niet minder zijn de gevallen, waarin het omgekeerde plaats heeft, en het mij voorkwam, dat de vrouw over den man den meester speelde. Gevallen van hui-

selijken twist, die zelfs op eene echtscheiding uitliepen, zijn mij reeds vele voorgekomen. Maar ofschoon ik die in Tonsea meer aantrof, dan in mijn' vorigen werkkring, zijn zij toch naar verhouding nog niet menigvuldig. Meestal leven de echtelieden vrij eendragtig samen, of zijn hunne oneenigheden van luttel beteekenis. Het is ook niet de man, die eigenmagtig beschikt, over hetgeen beiden gemeenschappelijk bezitten. Dikwijls is het mij gebeurd, dat ik iets wilde koopen, hetzij een varken, kippen of andere benoodigdheden, en dat de man mij liet zeggen, dat hij er eerst met zijne vrouw over wilde spreken. Zij overleggen dus te zamen, en dit kan men toch wel niet verwachten, waar de vrouw door den man als „slavin" beschouwd wordt.

Wat betreft, dat de man zijne vrouw „als het zwakkere vat nog niet de eere weet te geven, die haar toekomt" moet erkend worden, dat in het gemeen de mannen nog weinig fijngevoeligheid, teederheid, voorkomendheid en wat dies meer zij, ten opzigte hunner vrouwen aan den dag leggen; maar daaruit volgt in het geheel nog niet, dat de vrouw zich ongelukkig daaronder zou gevoelen. Wat wil men in dezen verwachten bij een volk, waarvan de groote menigte nog zoo weinig beschaving bezit? Bij toenemende verstandsontwikkeling zal, vooral wanneer het evangelie meer zijn' invoed in het gezin mag uitoefenen, de omgang van den man met zijne wederhelft van zelf het meer ruwe en grove verliezen, dat daaraan nu nog kleeft. Thans echter reeds kan ik niet zien, dat de vrouw daaronder veel lijdt.

Er is hier nog te gewagen van iets, dat in weerwil van veel, dat nog aan een' staat van ruwheid herinnert, hoe langer zoo meer toeneemt. Ik bedoel het aannemen van zekere hoffelijkheid in manieren jegens de zwakkere

sekse. Hiervan zie ik in mijne naaste omgeving reeds zoo veel, dat het mij verblijden zou, als ik het als eene vrucht van werkelijke ontwikkeling en beschaving mogt aanmerken. De Tonseër heeft hierin een en ander van den Europeaan afgezien, even als de europesche dansen door het geheele jongere geslacht in Tonsea, met verwaarloozing van noodig en nuttig onderwijs, bij zeer velen worden gekend en beoefend. Maar is het ook aan veel duidelijk te zien, dat het niet veel meer dan namaaksel is, toch is eene galante houding en voorkomende omgang ten opzigte van de zwakkere sekse er schering en inslag van. De teedere helft figureert daarbij alles behalve als de geringgeachte, wier bestemming het is de slavin van den man te zijn. Ik denk hier, onder meer, aan de optogten te paard, die men zoo menigwerf kan ontmoeten, en waarbij, helaas, reeds menig meisje zich in europesche kleeding steekt, al weet zij er zich naauwelijks in te bewegen, en al maakt zij er zich nog zoo potsierlijk door. Ik spreek hiervan met een „helaas", want waar toch moet het heen, als de blinde, kinderachtige navolgingszucht zoo ver gaat, dat ook de dochter van den geringen man zich hare nationale, aan stand, inkomen en klimaat passende kleederdragt begint te schamen, en die gaarne tracht te verwisselen met de kleedij, die haren oorsprong neemt in behoeften, elders door de luchtgesteldheid te weeg gebracht, die hier niet bestaan? Dit mogten zij wel bedenken, die gedachteloos den inlander de europesche kleederdragt aanprijzen, opdat zij hunne pogingen althans zorgvuldig beperkten tot diegenen, wier financiëel vermogen toelaat in dezen den Europeaan na te volgen. Het getal der zoodanigen zou bij onderzoek blijken al zeer klein te zijn, want niet elk distriktshoofd kan geacht worden een inkomen te bezitten, dat hem in staat

stelt, zijne vrouw en dochters de europesche modes te doen volgen. Maar het is hier thans de plaats niet, om verder over dit onderwerp uit te weiden.

Dat de vrouw, bij het aangaan van een huwelijk, nog zoo vele malen, als eene koopwaar, aan den meestbiedenden afgestaan wordt, haalt men wel eens aan, als bewijs van den lagen trap, waarop de vrouw bij den Alfoer staat. Waar het geschiedt, bewijst het, dat de christen Alfoer in dezen nog niet van den alfoerschen zuurdeesem ontdaan is, en dat het brengen van harta, hoewel in gewijzigden vorm, nog bij vele huwelijken bedektelijk geschiedt. Ik moet tot mijn leedwezen het bestaan van dit feit erkennen; maar kan alweder niet instemmen met de gevolgtrekking daarnit gemaakt, als zou daarin een blijk gelegen zijn van de geringe waarde, waarop de Minahaser de vrouw stelt. Hieruit zou dan moeten volgen, dat het brengen van harta, in de begrippen van den Minahasar, oorspronkelijk de beteekenis had van het koopen der vrouw, en het alfoersch huwelijk dus eene soort van lijfeigenschap was. Tot zoo lang een nader onderzoek dit hebbe uitgemaakt, acht ik voor mij het genoemde gebruik niets anders, dan eene dier vele gewoonten, omtrent wier oorsprong en doel de Alfoer zelf zich geen rekenschap weet te geven. En het heimelijk voortbestaan van de oud-alfoersche adat heeft, mijns inziens, in niets anders zijn' grond, dan in de inhaligheid der ouders, die van het voordeel, dat zij op die wijze van hunne dochters kunnen genieten, ongaarne afstand doen. Invloed op de verhouding van de vrouw tot haren man of op de gedragslijn van den laatsten ten opzigte van de eerste, heb ik voor mij daarvan nog niet kunnen bespeuren, gelijk reeds uit het boven medegedeelde omtrent het dagelijksch leven der vrouw heeft kunnen blijken.

Zoover dus mijn onderzoek gaat, moet ik opkomen tegen de voorstelling, waarbij de vrouw des Minahasers de „slavin" van den man en haar toestand betreurens-„waardig zou zijn". Noch haar dagelijksche arbeid, noch hare verhouding tot den man geven, mijns inziens, daarvoor grond.

Is dan haar toestand zoo als die gewenscht mag worden? Is de vrouw in de Minahasa reeds „opgevoerd tot de hoogte, die het christendom haar aanwijst?" Is zij de getrouwe gade en levensgezellin des mans, de ijverige huisverzorgster, de liefderijke moeder, die het middelpunt vormt van den huiselijken kring, dat allen aantrekt en boeit, en op allen en alles een' zachten, weldadigen invloed oefent? Het is er verre af, dat ik dit zou willen beweren. Moge het al, naar mijne beschouwing, onjuist zijn, zoo men zich haar zou willen voorstellen als in een' toestand van vernederende dienstbaarheid, het lijdt geen twijfel, dat zij nog verre is van de plaats in te nemen, van waaruit zij zooveel geluk en zegen om zich heen kan verspreiden voor geheel de maatschappij. En daarvan houdt haar wel niets terug, dan de lage staat harer eigene ontwikkeling. Waar men zich dus het lot der vrouw zou willen aantrekken, waar men haar wil trachten te verheffen, ten einde door haar een' veredelenden invloed op geheel het leven der bevolking in de Minahasa uit te oefenen, daar is de weg als van zelf aangewezen. Onderwijs en opvoeding van het vrouwelijk geslacht, daarop moet dan het streven gerigt zijn.

In deze rigting is echter reeds iets, ja betrekkelijk veel gedaan. Hoe velen zijn zij niet, de opvoedelingen des zendelings, die zich als „njora's," (vrouwen van meesters) of als vrouwen van hoofden en gewone negerij-

lieden, onder de bevolking verspreidden? Zij brachten eenige meerdere kennis en beschaving met zich, en velen van haar bleven zich daardoor ook voortdurend van de groote menigte onderscheiden. Intusschen blijkt het maar al te zeer, dat haar invloed op die menigte nog altijd ver van afdoende is. Ook hier verder hebben wij met het gewone gebrek van den Minahaser – immers van den inlander in het algemeen? – te worstelen, gebrek aan zelfstandigheid, gemis van die energie, die het verkregene weet te behouden en er winst mede te doen, zoo voor zichzelven als voor anderen. Hoeveel van het gedurende jaren met veel moeite en zorg aangebrachte ziet men dikwijls niet in korten tijd als verloren gaan, althans onvruchtbaar blijven voor wijder' kring. De wel opgeleide meester en meestersvrouw hoe menige verwachting stellen zij niet nog te leur? Zij, die onder onmiddellijk opzigt en leiding uitmuntten, en gegronde reden tot de beste verwachtingen gaven, hoe ras ziet men hen dikwijls niet, onder hun eigen volk teruggebracht, verslappen en gedeeltelijk medegaan met den ouden sleur? De stroom der omgeving is te sterk voor hunne krachten. Daarbij doen vermeerderde zorgen, voortspruitende uit vermeerderde behoeften, door de beschaving gewekt, het hare. Zij vorderen de aanwending der beschikbare krachten ten eigen nutte, of doen lust en opgewektheid verflaauwen. Men koestere daarom geen' te hoogen dunk van den voortgang der beschaving in de Minahasa. Voor zoo ver zij het uitwendige te vernieuwen had, ging zij voorzeker snel voorwaarts; de zucht tot navolging, het volk eigen, bespoedigde haren gang. In huizen, kleedij, manieren en vormen, de laatste echter vooral ten overstaan van den Europeaan, bewerkte zij in een' betrekkelijk korten tijd eene verandering, die ieder verbaast.

Waar zij echter het inwendige van het volk te vernieuwen heeft, is hare taak zoo gemakkelijk niet. Bergen van zwarigheden rijzen hier voor haar op. Is ook aan sommigen zin van beschaving niet geheel te ontzeggen, hoevelen zijn deze nog in vergelijking van de overgroote menigte? Welk eene onkunde, traagheid, vadsigheid, kinderlijke zorgeloosheid, onberedeneerd handelen, tijd verbeuzelen, in het kort, doelloos leven merkt men alomme nog op! En wat magtige belemmering vormt niet de gehechtheid aan den eeuwen ouden sleur, om de menigte uit haren sluimer te wekken? Geslachten op geslachten zullen er zóó moeten voorbijgaan, vóór de beschaving ook het inwendige grondig zal hebben vernieuwd.

Passen wij dit toe op de beschaving der vrouw, hare intellectuële ontwikkeling onder christelijken invloed, dan gevoelt men, dat hiermede geen geringe taak aangegeven is. Het volbrengen daarvan vordert tijd, en hij, die er zich toe aangordt, behoort zich te wapenen met geduld, en op menige teleurstelling zich voor te bereiden. Trouwens van welke onderneming op zendinggebied geldt niet het zelfde? Het zendingwerk behoeft tijd, en: „een ander is het die zaait, een ander die maait." Zóó zullen wij, die thans leven, ons ook hier weder niet anders kunnen voorstellen, dan slechts het begin te maken van een werk, dat tot in eene tamelijk verwijderde toekomst reikt. En welk zou dan het begin moeten zijn, dat de grond kan leggen voor de toekomstige verheffing der vrouw in de Minahasa? Het ligt vrij wel voor de hand. Meisjesscholen onder vrouwelijke leiding, is het eerste, wat, dunkt mij, op den weg van de ontwikkeling der vrouw voert, en waarvan na verloop van tijd een meer algemeen werkende, heilzame invloed zou mogen verwacht worden. In eene welon-

derwezen vrouwelijke jeugd zou zeker een magtige steun gelegen zijn voor verdere pogingen tot vorming van de echtgenoot en moeder, die hare levenstaak begrijpt en naar waarde behartigt. Ook langs dezen weg alléén zal het gelukken op den duur met vrucht te ijveren tegen schadelijke gewoonten bij de behandeling van het kind in de eerste levensjaren. Deze en zoovele anderen zullen alléén wijken voor het licht van eene meer algemeen wordende beschaving.

Maar het middel hier genoemd, dat zeker als gepast zal moeten beschouwd worden, is het gemakkelijk aan te wenden? Hierop is in geenen deele bevestigend te antwoorden. Verscheidene bezwaren rijzen voor den geest, die het mij voorkomt, werkelijk eene naauwgezette overweging te verdienen. Ik zie in het aangewezene al dadelijk een middel, dat geld kost, dat met zorg behoort te worden aangewend, ten einde het doeltreffend te maken, en waarbij zeker gevaar te vreezen is, dat vermeden moet worden.

Dat de gewone school over het algemeen zeer weinig door meisjes bezocht wordt, is een feit, dat bij ons alleen, welligt met eene enkele uitzondering, tot de dagelijksche waarneming behoort. In sommige scholen ontbreekt het niet zelden geheel aan meisjes, al zijn er ook eenigen ter schoolrol ingeschreven; in andere komen er zeer weinige, en deze dan nog zeer ongeregeld op, zoodat zij den onderwijzer veel moeite en verdriet veroorzaken, en ten slotte toch wegens gevorderden leeftijd, de school verlaten, zonder voor hare ontwikkeling voldoend onderwijs te hebben genoten. De schuld ligt bij de ouders. Zien deze het belang van het onderwijs, voor hunne zonen zelfs, naauwelijks of in het geheel niet in, hoeveel te minder dan nog, waar het hunne

dochters betreft? Voor jongens moge er nog eene reden zijn, om hen ter school te zenden, aangezien men het toch niet kan weten, hoe later het schoolonderwijs hun voor de eene of andere betrekking kan te pas komen, voor meisjes bestaat zulk eene reden niet. Om voor haar dus de school aantrekkelijk te maken, en de ouders te bewegen, hunne dochters er gaarne heen te zenden, moet men op een' of anderen prikkel bedacht zijn. Deze zou welligt bestaan, als men scholen had speciaal voor meisjes bestemd en onder vrouwelijke leiding geplaatst. Werd in die scholen, behalve in de gewone vakken van het élementair lager onderwijs, ook nog onderrigt gegeven in vrouwelijke handwerken, dan laat het zich verwachten, dat zij al ligt, zonder buitengewoon veel moeite, behoorlijk bezocht zouden worden. De onderwijzeressen echter dienen voor hare taak geschikt te zijn, en hoe verkrijgt men dezulken, in den regel, zonder bepaalde opleiding? Zij dienen ook behoorlijk bezoldigd te worden. Er zouden verder geschikte lokalen voor het onderwijs moeten zijn, en die zullen wel niet door de hulp der regering verkregen kunnen worden. Voor dit alles zouden dus weder belangrijke particuliere fondsen aanwezig moeten zijn, en op den inlander valt ook in dezen weder niet te rekenen. Tenzij dan dat men op gebrekkige wijze, met hier en daar gevonden personen, met dit werk een' aanvang zou willen maken, en zich welligt, buiten de schooluren, van de gewone schoollokalen zou willen bedienen, zou het speciaal onderwijs voor meisjes weder aanzienlijke uitgaven vorderen. De gebrekkige toestand van het gewone onderwijs echter, voortspruitende uit de hoogst bekrompen middelen, waarmede gewerkt wordt, kan ons hier geen spoorslag zijn, om toch maar zoodra mogelijk iets te beginnen; maar moet ons veeleer tot

bedaard overleg en het naauwkeurig berekenen der kosten leiden. Men zou eene proef kunnen nemen, door in eene of meer van de aanzienlijkste plaatsen eene meisjesschool op te rigten. Doch wat men doe, men doe het goed. Met onbekwame personen, slecht bezoldigd en gebrekkige leermiddelen, kan er mijns inziens, niets van belang voor de vorming van het vrouwelijk geslacht gedaan worden. Meer toch nog dan het gewone onderwijs zou het onderwijs voor meisjes eene bijzondere zorg vereischen ten einde het doeltreffend te maken.

Immers wat zou de strekking van dat onderwijs moeten zijn? Het vrouwelijk geslacht niet te doen achterstaan bij de andere helft, in lezen, schrijven, rekenen, enz.? Dit moge iets kunnen bijdragen, en in zekere mate onmisbaar geacht kunnen worden, tot ontwikkeling en vorming der vrouw, om waardig overeenkomstig hare roeping te leven, het valt in het oog, dat het slechts middel is, geen doel en betrekkelijk van ondergeschikte waarde. Is dit bij elk volksonderwijs van beteekenis, nog des te eer komt het in aanmerking bij het speciaal onderwijs, waarvan hier sprake is. Niet toch de waardigheid in genoemde vakken is het, die de vrouw kan vormen tot waardige levensgezellin van den man, tot liefhebbende en zorgzame huisvrouw en moeder. Daartoe behoort aan een wel ontwikkeld verstand een zorgvuldig gevormd gemoed gepaard te gaan. Opvoeding, vorming, ontwikkeling van de echt vrouwelijke eigenschappen moeten dus het hoofddoel zijn der meisjesscholen, en de pogingen daartoe moeten al weder in naauw verband gebracht worden tot de toekomstige bestemming der vrouw, zoo als die door maatschappelijken stand wordt aangegeven en door omstandigheden van landaard, leefwijze en wat daaruit verder voortvloeit, wordt bepaald. Zóó opgevat wordt het on-

derwijs in meisjesscholen gegeven geen arbeid, waartoe ieder geschiktheid heeft. Het moet, zal het doeltreffend zijn, met liefde behartigd, maar evenzeer met verstand geleid worden. De personen daartoe aan te stellen dienen dus wel met bijzondere zorg te worden gekozen en opgeleid. Zooveel te meer moet dit van belang worden geacht, daar er een gevaar is in het karakter en de neigingen des volks gegrond, dat ontweken moet worden, wil men niet, dat het onderwijs aan het vrouwelijk geslacht der maatschappij even nadeelig worde, als men het haar tot voordeel wilde doen strekken.

Dat onderwijs toch zou ongetwijfeld tot schade strekken, wanneer het ten gevolge had, dat de vrouw minder geschikt werd voor het leven in den stand der maatschappij, waartoe lotsbedeeling haar bestemde. Werpen wij een' blik op den maatschappelijken toestand om ons heen, welk een verschil dan met europesche toestanden! Hier geen indeeling in standen, geen verdeeling van arbeid, geen onderscheid van rijk en arm. Te naauwernood zou men welligt iets van dit alles kunnen aanwijzen, en dan nog zou het alweder in het eene of andere opzigt van europesche toestanden afwijken. Gelijkheid, eenvormigheid kenmerken de inlandsche zamenleving. Eene groote menigte, van weinig van elkander te onderscheiden individus, wordt bestuurd door een aantal, dikwijls niet meer dan door afkomst alléén, boven hen verheven hoofden. De landbouw moet het dagelijksch levensonderhoud voor allen opleveren. Zijn er ook enkele beoefenaars van een ambacht, hoevelen zijn zij, die uitsluitend bij een handwerk hun bestaan zoeken? Ieder is landbouwer en blijft dit gaarne. Men is landbouwer door den nood gedrongen, maar ook uit keuze. Men is het gebrekkig, maar vindt toch een zeker bestaan. Daarbij

heeft het leven in de vrije natuur zooveel aantrekkelijks, dat men het niet gaarne verlaat, tenzij dan dat men door eene zucht om fortuin te maken wordt aangegrepen. Dan wordt men soldaat, of volgt dezen of genen heer naar eene verwijderde plaats; maar de gevallen van dien aard zijn gelukkig nog betrekkelijk weinig en toch, naar het mij voorkomt, reeds te veel.

Het leven van den eenvoudigen landbouwer, veldarbeider, als men op zijne primitieve wijze van werken ziet, zietdaar de lotsbestemming van verre het grooter deel der Minahasers. En de vrouw is bestemd daarin den man te volgen. Op haar rust de pligt, als eene getrouwe levensgezellin, hem in alles ter zijde te staan, en de lasten zoowel als de lusten van zijn beroep met hem te deelen. Zoo ligt het dan geheel in den aard der zaak, dat de vrouw des Minahasers haren man volgt naar het veld, en den tijd, dien zij, na vervulling harer overige vrouwelijke pligten overhoudt, besteedt, om haren man den arbeid te helpen verligten, of wel dien met hem te deelen, ten einde de vruchten daarvan, in meerdere mate, ten voordeele van beiden geoogst worden. Kan men iets anders willen, zoo lang de toestanden niet veranderen? En geene verandering in dezen is binnen een kort tijdsverloop te wachten.

De vrouw des Minahasers blijve daarom in hare eenvoudigheid en men wachte zich wel, door welgemeende, maar onberedeneerde pogingen te harer ontwikkeling en beschaving, haar daaraan te ontrukken. Dit is het groote gevaar, de klip, die vermeden moet worden. Men late nog liever de vrouw in hare onkunde, dan dat me door verkeerde beschavingspogingen haar in verzoeking zou brengen, haren door eene hoogere lotsbedeeling aangewezen stand en kring te verloochenen. Bij een volks-

karakter, dat zoo sterk tot blind navolgen neigt, dat den schijn voor het wezen neemt, wordt meerdere beschaving zoo ligt ijdeltuiterij. Wie onzer weet niet nu reeds de voorbeelden daarvan in eigen kring aan te wijzen? Wie ziet niet met bezorgdheid, hoe ijdelheid en pronkzucht in kleedij onder het jeugdige vrouwelijke geslacht in de Minahasa al meer en meer toenemen? Wie weet niet bij ondervinding, dat het meisje, dat er naar streeft, heden zoo schitterend mogelijk in het openbaar te verschijnen, morgen geen lust gevoelt tot den arbeid in het ouderlijk huis of op den akker; dat zij zich opsiert en tooit, niet zelden op de grilligste wijze en met den meest volkomen wansmaak, terwijl zij het dagelijksch gewaad harer zorgen niet waardig keurt, maar ergerlijk verwaarloost? Wie heeft niet opgemerkt, dat hare begeerten zich hoe langer hoe meer gaan uitstrekken, tot dat hare ijdelheid haar eindelijk het spoor geheel bijster doet worden en zij . . . . . valt, als slagtoffer der verleiding? En wie zou dan niet duchten aan het algemeen toenemen van eene zoodanige ijdelheid mede te werken door eene ruime verspreiding van kunstvaardigheid, waar het den opschik betreft? De bedoeling moge verre zijn, van aan het onderwijs voor meisjes die strekking te geven! Het kunnen en zullen zeker de gevolgen worden van scholen, die onoordeelkundig zijn ingerigt en slecht worden geleid. Vrouwelijke handwerken zou men daarbij als lokmiddel willen aanwenden, om de school te bevolken; men zou welligt daarmede het doel bereiken, maar tevens eene andere niet gewenschte uitkomst verkrijgen. De modezucht onder het vrouwelijk geslacht zou allengs dit geheel voor zijne bestemming doen verloren gaan. Deze zou gevonden worden, niet als gevolg van toenemende welvaart, maar buiten alle evenredigheid tot de middelen

van bestaan; niet als blijk van meerdere ontwikkeling, maar als laffe, geestelooze ijdeltuiterij, bedeksel van de naaktheid des geestes; niet als middel van vooruitgang in materieël en moreel opzigt, maar integendeel als leidende tot het verwaarloozen van nuttigen arbeid, geldverkwisting, verarming en toenemende onzedelijkheid.

Arbeidzaamheid, zindelijkheid, ordelijkheid, spaarzaamheid, huishoudelijkheid en andere zijn deugden, die voor de vrouw, vooral in de lagere standen der maatschappij, tot sieraad strekken en haar van hooge waarde doen zijn voor het huisgezin en door dit voor de geheele maatschappij. Kunnen deze door een goed schoolonderwijs gekweekt worden, men vertrage dan niet, maar brenge offers, zoeke onderwijzeressen, of leide haar op, en doe zooveel mogelijk meisjesscholen verrijzen. Elke stap op dit nieuwe veld van werkzaamheid echter vordert, mijns inziens, dubbele omzigtigheid, en wat hier nog slechts in algemeene trekken werd onder de aandacht gebracht, zou nog meer bepaalde, ernstige overweging eischen, wanneer men in dezen werkelijk tot handelen wilde overgaan.

Ajer-Madidi, 10 April 1872.

H. J. TENDELOO.

Het Maandblad voor de Minahasa in 1871.

Evenals in den vorigen jaargang van dit tijdschrift wensch ik ook in dezen iets mede te deelen omtrent dit blad, dat meer en meer blijkt aan zijn doel te beantwoorden en een alleszins nuttig geschrift te zijn voor de bevolking der Minahasa. Ik zal mij bepalen tot eene opgave van de titels der stukken, die in de achtereenvolgende nommers voorkomen; waar het te pas komt zal ik ook den voornamen inhoud van het een of ander stuk vermelden. De lezer zal daaruit zien, dat dit blad ook wel wat oplevert voor de kennis van de bevolking en van den zendingarbeid in deze streek.

N°. 1. Een kort woord van den redacteur aan de lezers tot inleiding voor den derden jaargang, waarbij ook doel en strekking van het blad kortelijk ter sprake komt. – Vervolg der reeds in een' vorigen jaargang begonnen reis van Abdoellah ben Abdilkader van Singapore naar Kalantan. Dit reisverhaal wordt achtereenvolgens in elk nommer voortgezet, zoodat ik daarvan verder geen gewag maak. – Deri hal berbori itu, door J. E. JACOB te Motoling. Het onderwerp is het vangen van visch door ze met de zoogenaamde akar bori (toebawortel) te bedwelmen; in den vorigen jaargang komt reeds een en ander hierover voor. De redacteur geeft hierbij een kort naschrift, waarin hij o.a. verklaart, dat hij het niet in allen deele eens is met den schrijver. – Vervolg der geschiedenis van WIRIO en SAMIRA, die mede reeds in den vorigen

jaargang is begonnen. – Deri hal peraturan jang bajik. In het artikel onder dit opschrift maakt J. T. met goedkeuring gewag van de tijding, dat de Resident de districtshoofden had gelast eens in de maand de scholen onder hun ressort, ook die van het Nederlandsch zendelinggenootschap, te bezoeken. De majoor van het district T. had dit reeds gedaan en de schrijver deelt eene toespraak mede, die gezegde majoor tot de kinderen had gehouden om hen aan te sporen, waarbij hij bijzonder gewigt had gelegd op het nut van rekenen. Dit N°. en al de volgende bevatten ook eene rubriek van Djenis djenis chabar, waaronder nieuws uit Europa en andere werelddeelen, anecdoten, enz. medegedeeld worden. In een Bijvoegsel staat nog een en ander over den oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland en over den telegraafkabel tusschen Batavia en Singapore. Ook verscheidene volgende N^os^. zijn van een Bijvoegsel voorzien, dat wel te onderscheiden is van het geregeld maandelijks verschijnende Bijblad, de zoogenaamde Tambahan. Die bijvoegsels zal ik in het vervolg slechts dan vermelden, als er iets in voorkomt dat de aandacht der lezers van dit tijdschrift schijnt te verdienen.

N°. 2. Deri hal njaman (over gezondheid), een artikel dat hygiënische raadgevingen behelst, vooral met betrekking tot de opvoeding van jonge kinderen. – Nog iets over het vangen van visch door middel van akar bori, door J. M. PAREBA te Tanawangko. – Brief van TALIMPONGOH aan den redacteur. Dit niet zeer heldere stuk bevat hoofdzakelijk eene klagt over ongelijke verdeeling van lasten onder negeri-bewoners, doordien sommigen zich daaraan op onregtmatige wijze weten te onttrekken. In een naschrift geeft de redacteur zijn gevoelen dienaangaande te kennen. – Verhaal omtrent den bekenden

diamant van Landak, zoo ik mij niet vergis, van wijlen den indischen novellenschrijver RITTER; het wordt in volgende Nos. voortgezet. – Over magneet, door v. – Pengaturan jang bajik (Goede regeling) door C. H. Hij betoogt hierin, dat de verordening waarbij bepaald is, dat in de gouvernementsscholen 10 cents per maand als schoolgeld moet betaald worden, in financieel opzigt den ouders nog voordeeliger uitkomt dan de vroegere staat van zaken, toen zij geen schoolgeld betaalden, maar leijen en schoolboeken zelven moesten aanschaffen. Voorts meldt hij, dat de Chinezen te Menado uit eigen beweging eene school opgerigt hebben, waar een hooger schoolgeld geheven wordt dan in de gouvernementsscholen, en zet verder het nut van onderwijs uiteen.

N°. 3. Pada menjatakan atsalnja segala pertjaja jang sija sija. (Over de oorzaken van verschillend bijgeloof). – Over luchtballons door v. – Raadsels.

N°. 4. Deri hal permainan. (Over spelen van verschillenden aard, hun nut, enz.) – Akan orang orang suka bekin perkara, eene parabel met verklaring, door C. A. WUIJSANG, op Onrust, bij Batavia. – Deri hal djawatan guru (over de betrekking van schoolmeesters), door J. TIWOW, waarin hij over het onvoldoende van de besoldiging der meesters handelt. Onder de Djenis djenis chabar of gemengde berigten komt ook een stukje voor over het gebruik, dat van beenderen gemaakt wordt, en een ander over het vergif, dat somtijds in groen papier schuilt.

N°. 5. Schoolmeester of boer? Zoo luidt het opschrift van een artikel, naar aanleiding van dat van TIWOW in het vorige N°. Hier worden de redenen medegedeeld waarom de meesters thans niet meer met hun gering tractement kunnen toekomen. De meester is

tegenwoordig meer landbouwer dan schoolmeester. De schrijver raadt den meesters in plaats van rijst en maïs, waarvan de teelt veel tijd kost, liever koffij en notenmuskaat te telen, waardoor zij hun tractement kunnen verdubbelen en meer tijd overhouden. – Tanja dengan akal (slim vragen) eene anecdote, door P. LUTAM te Amoerang. Het volgende stukje bevat eene vraag van denzelfden schrijver, namelijk op welk uur de zon- en maaneclipsen zouden plaats hebben, die in een vorig nommer van dit blad als dit jaar zigtbaar waren aangekondigd. – Hoe men maand en dag van het Paaschfeest kan berekenen. – Een viertal kleine anecdoten. – Suka pasang burung, door L. L. Z. MAMAHIT te Tompassak. Hij vertelt hier een ongeluk in het Tonsawangsche voorgevallen, tot waarschuwing tegen onvoorzigtigheid met schietgeweeren.

N°. 6. Begint met de officiële publicatie omtrent de verhooging van het tractement der meesters in de Gouvernementsscholen. De redacteur wenscht hen daarmede geluk en knoopt aan dien heilwensch eenige beschouwingen vast. – Een stukje van N. J. M., dat over 't nut der schrijfkunst en van geschriften in het algemeen handelt. – Deri hal minta tunangan, verhaal omtrent iemand die aanzoek deed om de hand eener weduwe; hare bloedverwanten verzetten zich echter om nietige redenen tegen dit huwelijk, hetgeen ten gevolge had, dat de man eene andere vrouw huwde. Later hadden zij daarover berouw, en deden toen eene vergeefsche, dwaas aangelegde poging, om den vrijer tot hervatting van zijn aanzoek te bewegen; de strekking van dit stukje is, de aandacht te vestigen op zekere dwaze denkbeelden van sommigen bij zulke gelegenheden, wat ik hier kortheidshalve niet nader uiteenzet, te minder omdat het van

zeer weinig belang is. – Verhaal omtrent zeker hoofd in het Gorontalosche, dat zich op den moordenaar van zijn broeder wilde wreken, doch bij zijne poging tot wraak niets dan schade en schande opdeed. – Iets over de afleiding van den naam Gorontalo, waarbij de redacteur teregt opmerkt: „inilah belom terang" „dit is nog niet helder." – Opgave der prijzen van levensmiddelen en andere benoodigdheden te Gorontalo. – Een paar regelen over een geluid als van hevig kanonvuur, vergezeld van bliksem, dat men den 13 Maart l.l. in de rigting van het noorden, oosten en westen van Gorontalo heeft waargenomen, met de vraag of het ook de uitbarsting van een vulkaan geweest kan zijn. – Brief van N. E. P., die zich een oud meester in de Minahasa noemt, waarin hij klaagt dat J. TIWOW in zijn bovenvermeld artikel de armoede en bekrompen leefwijze der meesters openbaar heeft gemaakt. Hij berekent hier o.a. de dagelijksche uitgaven, als men een tractement van *f* 4 per maand te verteren heeft. De eigenlijke strekking van zijn schrijven zet hij in een later ingezonden stuk nader uiteen, zoodat wij straks daarop moeten terugkomen. – Een kort verhaal, door K. E. MOGOT, die zich noemt Assistent-kultuur Tombariri, gedateerd van Tanawangko; de bedoeling is de hoofden in de Minahasa aan te sporen, dat zij zich door persoonlijk onderzoek trachten bekend te maken met de zorgen, waaronder hunne onderhoorigen somtijds gebukt gaan. – Si disindir dan si menjindir, door P. LUTAM te Amoerang, hetgeen men kan vertalen door de bespotte en de bespotter, eene parabel, waaraan de redacteur een paar aanmerkingen toevoegt. – PIETER ERBERVELD, een verhaal omtrent den bekenden persoon van dien naam, eene vertaling van een stuk uit het Tijdschrift v. Nederlandsch-indië. Het

wordt in achtereenvolgende nommers voortgezet en wij komen er dus niet op terug. – Eene fabel van een papegaai, die goed praten kon, door B. L. Een Bijvoegsel bevat, behalve buitenlandsche berigten enz., o. a. ook iets over het nut der vaccine.

N°. 7. Een artikel met het opschrift „deri hal pijara barang" behelst eene waarschuwing tegen zorgeloosheid en nalatigheid omtrent zijne bezittingen, bv. tuinen die iemand heeft en ook omtrent zichzelven en de zijnen. De waarschuwing is ingekleed in den vorm van een verhaal met toepasselijke leering. – Repliek van J. T. op het geen de meester N. E. P. in een vorig N°. omtrent de tractementen der meesters geschreven heeft. – Repliek op hetzelfde door K. K., die o. a. de ongerijmdheid aantoont dat een gezin met *f* 4 's maands zou kunnen toekomen. – Nog een artikel over hetzelfde onderwerp door L. M. te T. – Eenige opmerkingen omtrent de som, die Frankrijk verpligt is aan Pruissen te betalen, overgenomen uit „de Locomotief."

N°. 8. Over examens (namelijk over het nut daarvan, wat de pligt is van examinatoren en examinandi). – Over waarde, in staathuishoudkundigen zin, door B. L. – Iemand die eene betrekking heeft en iemand die goederen draagt, eene parabel tot waarschuwing tegen hoogmoed. – Klagt over slechte opkomst van schoolkinderen, door L. J. N. Sommige scholen, lezen wij hier, worden slechts door 5 à 10 kinderen bezocht, andere in den regel door geen enkel. In eene noot zegt de redacteur, dat de bevolking der Minahasa nog leiding en onderwijs behoeft, ja dat misschien nog dwang noodig is voor hen, die niet willen luisteren. – Iets over het nut van scholen. – Onder de rubriek „Allerlei" vindt men hier o. a. vermeld wat het Nederlandsch zendelinggenootschap voor het onderwijs

in de Minahasa doet, waarbij zeer afsteekt hetgeen door het Gouvernement daar en op Java voor het onderwijs geschiedt.

N°. 9. Bageimana orang turut titah. (Hoe men bevelen opvolgt). Ongeveer anderhalf jaar geleden beval de Resident, dat de kinderen, die de gouvernements- en negerijscholen bezoeken, des morgens ten 7 ure ter school zouden komen, in plaats van ten 8 ure zoo als vroeger de gewoonte was, terwijl dan de school vroeger zou uitgaan, namelijk ten 11 ure, opdat de leerlingen daarna de ouders nog bij hun werk behulpzaam zouden kunnen zijn. De zendelingen hebben deze bepaling ook toepasselijk gemaakt op de genootschapsscholen. Sommige ouders zijn over die regeling ontevreden geweest, en over het geheel is zij eene doode letter gebleven, zoodat de redacteur kan zeggen: „dat van de 147 scholen in de Minahasa er welligt geen enkele is, waar het onderwijs ten 7 ure begint; veelal begint het ten 8 ure of later". De oorzaak is te zoeken in de onverschilligheid van ouders, kinderen en meesters, niet het minst van de laatsten; doorgaans bekommeren zij er zich niet om dat vele kinderen eerst ten 8 ure komen, maar zorgen goed dat de school ten 11 ure uitgaat. Met nadruk gispt de schrijver het gedrag van zulke meesters. — Wolfert Swaartveger, een verhaal, dat in volgende N^os^. voortgezet wordt. — Antwoord van den meester N. E. P. aan degenen, die in het Maandblad bedenkingen ingebracht hebben tegen zijn stuk over de tractementen der meesters. Hij doet uitkomen, dat men hem verkeerd begrepen heeft; wat hij gezegd heeft had men niet naar de letter moeten opvatten, bv. uit zijne berekening, hoe een meester met zijn gezin *f* 4 's maands zou kunnen gebruiken om in zijne behoeften te voorzien, had men terstond kunnen op-

maken, dat hij onmogelijk daarmede kan toekomen, enz. – Over dezelfde zaak vindt men hier nog een' stukje van L. O. RUMATEH te Tondano, dat voornamelijk ten doel heeft in enkele bijzonderheden aan te toonen, dat men N. E. P. verkeerd begrepen heeft. Hij laakt daarbij ook den schrijver J. T., dat deze namelijk uit zelfverheffing ergens in zijn artikel gezegd had, dat hij een afstammeling was van het districtshoofd te T. De redacteur verklaart, dat hij het debat over deze zaak in het maandblad thans als gesloten zal beschouwen. – Het „Allerlei" van dit N°. bevat onder het opschrift „njaman tuboh" ook eenige wenken omtrent het in achtnemen van reinheid in en bij de huizen.

N°. 10. Deri hal peraturan peladjaran di benuwa Hindija Wolandawi. Dit artikel bevat de mededeeling van het gouvernementsbesluit omtrent het inlandsch onderwijs van 8 Mei 1871. - Over petroleum, overgenomen uit de Locomotief, door v. – Een ingezonden stukje van J. L. T. en D. H. S., dat drie vragen om inlichting bevat, aan de lezers van het blad gerigt. De vragen hebben betrekking op de regten van een Penoelong tatanaman, inlandsch assistent bij de cultures; de derde vraag luidt, of de p. t. eenige magt heeft zooals de hoofden, om anderen te straffen, ja zelfs te binden, al hebben zij niets misdreven. Het schijnt dus, dat die mindere beambten zich wel eens aan misbruik van magt schuldig maken. – Over het door het gouvernement verordende examen van meesters en helpers in de gouvernementsscholen, dat den 29 Juni 1871 te Tondano had plaats gehad, door J. U., penoelong (helper) in de gouvernementsschool te Tondano. – Minta penarangan, een stukje waarin N. J. M. inlichting vraagt naar aanleiding van een artikel in het Bijblad van den 22 Juli (dat beneden vermeld zal wor-

den), waarin gehandeld wordt over het gebruik der bladeren van den koffijboom als eene soort van thee, welke drank reeds sedert lang in de Padangsche bovenlanden en in sommige streken van Zuid-amerika in zwang is, en thans ook door vele bewoners der binnenlanden van de Minahasa gebruikt wordt.

N°. 11. Saorang Minahasa pentjuri. Het artikel met dit opschrift handelt over een' jeugdigen dief, die door den landraad veroordeeld werd, naar aanleiding waarvan eenige opmerkingen gemaakt worden over de oorzaken, enz. van diefstal. Men leest hier o. a., dat er ook in de Minahasa genoeg jonge lieden zijn, die slechts rondloopen en niets bij de hand hebben, zoodat niemand weet waar zij van leven; onder hen vindt men dieven van paarden en runderen. – Over eenige vermaarde personen der oudheid, door w. Hij begint hier met CYRUS. – Kardja, fikir, beladjar (Werken, denken, leeren) door w., een gedicht van 5 coupletten, elk van 6 regels, waarvan slechts de twee laatste telkens op elkaar rijmen. – De haan en de kuikens wier moeder gestorven was, eene fabel met toepassing, door F. W. MAKALEW. – Over 't geven van onderwijs, door P. SINJAL te Maliku, handelt voornamelijk over het doel van onderwijs; het moet niet bloot kundigheden mededeelen, maar ook het verstand ontwikkelen; het is niet genoeg slechts te lezen, maar men behoort ook het gelezene te verstaan en in zich op te nemen, zoodat men het kan vertellen; de kennis, die men opdoet, moet men in het leven kunnen gebruiken en dergelijke denkbeelden. – Een stukje van D. WOHON dorpshoofd (hoekoem toewa) te Tara tara, waarin hij zegt, dat hij vroeger walian (soort van priester) was, doch het bedrog, aan die betrekking verbonden, had leeren inzien en ze daarom had laten varen. Verder

spreekt hij over de fosso's, de bekende heidensche feesten (hier, zeker beter, foso geschreven), hij roert namelijk een enkel daarop betrekkelijk punt aan, ten bewijze hoe die strekken ten nadeele der bevolking. De Alfoeren, zegt hij, wagen zich er veelal eerst dan aan zulk een feest te geven, als zij vele kinderen hebben, die hun daarvoor rijst, borden enz. als bijdragen zenden, in de hoop dat hun vader hun dan ook jaarlijks een stuk gronds voor een' akker zal schenken; blijven zij met hunne bijdragen in gebreke, dan loopen zij gevaar, dat de vader hun ook niets schenkt.

N°. 12. Over straffen, zooals boete, rottingslagen, gevangenis. – Over stoombooten en spoorwegen in Amerika. – Deri hal tampat beladjar dan gunanja (over scholen en hun nut). De redacteur merkt op, dat over dit onderwerp nu genoeg in het blad geschreven is, en verzoekt voortaan daarover niets meer in te zenden. – Geschiedenis van Perzië, (Geboorte van CYRUS enz.), het vervolg van een stuk in N°. 8 van den jaargang voor 1870, door T. In eene noot heldert de redacteur op, waarom hij dit stuk nu nog plaatst, nadat reeds een gedeelte van den inhoud van de hand van een' anderen inzender afkomstig, in een vroeger N°. van het blad was verschenen.

Ik ga thans over tot eene inhoudsopgave van het Bijblad (Tambahan). De geschiedenis der christelijke kerk, reeds in een' vorigen jaargang begonnen, door W., wordt hier in bijna ieder N°. vervolgd, zoodat ik die stukken voortaan niet telkens bij elk N°. zal vermelden. Enkele nommers zijn geheel daarmede gevuld. Ik moet nog opmerken, dat de Tambahan niet, zoo als het eigenlijk Maandblad, genommerd is; de achtereenvolgende bladen dragen slechts een' datum. Kortheidshalve zal ik dus bij de vermelding der afzonderlijke bladen slechts den datum noemen.

23 Februarij. Een artikel, getiteld: „Geloof, hoop en liefde". – Eene spookgeschiedenis, door P. LUTAM te Amoerang. De strekking is te waarschuwen tegen het geloof aan spoken. – Een staaltje van bijgeloof in de Minahasa, door X. – De mensch is geen machine. – Niets blijft verborgen. – De zon schijnt rondom. Deze drie stukjes zijn vertaald, door A. – Iets over de onzinnige handelingen van zekere secte in Rusland. – Aan dit blad der Tambahan is nog een Bijvoegsel toegevoegd, waarin o. a. eene bevolkingstatistiek der Minahasa voorkomt; wij leeren daaruit dat op den 31 December 1870 de bevolking bedroeg 115,007 zielen.

27 April. De kerkbouw te Tondano, met het motto: als er een wil is, dan is er een weg. Dit stuk begint met het verhaal van de twee gebroeders CLARK, die te Georgetown in Kentucky, waar geen kerk was, met hun beiden er eene bouwden en dat wel des nachts, daar zij overdag voor hun onderhoud moesten werken. Toen die kerk gereed was, had zij 6000 dollars (ƒ 15000) gekost, namelijk aan materialen; had men werkloon moeten betalen, dan zouden de kosten 15000 dollars (ƒ 37500) bedragen hebben. Den 28sten Junij 1870 wijdde de bisschop CUMMINGS dit gebouw in. Op het voorbeeld van die twee mannen wordt de gemeente van Tondano gewezen, waar 1200 werkbare mannen zijn, doch waar men zich altijd nog behelpt met eene bouwvallige hulpkerk, die veel heeft van een pakhuis en dat reeds sedert bijna 25 jaren. De schrijver heeft wel is waar gezien, dat men er deuren, vensters, enz. voor eene nieuwe kerk maakte, maar dat werk wordt niet voortgezet. – Een stukje waarin gewezen wordt op het onveranderlijke van Gods wezen en van de door Hem gestelde natuurwetten. – Een paar stichtelijke beschouwingen onder het opschrift:

„het is beter leed te verduren dan leed aan te doen." – De hengelaar, eene fabel. – De drie manggoestan's, eene parabel. – Bitjara jang bajik, een zestal wenken, voornamelijk met betrekking tot het spreken over anderen. – Hillel en Maimon, een vertaald stukje door L. M. – Deri hal selamat, door P. SINGAL. Handelt over de beteekenis van selamat (heil, welvaren, zaligheid) in het spraakgebruik, en verder over selamat met betrekking tot het ligchaam en tot de ziel.

22 Juni. Kafir atau mumin. (Ongeloovig of geloovig). In kleeding, huizen, enz. is er thans geen verschil meer tusschen heidenen en christenen in de Minahasa. Evenwel bestaat er toch onderscheid tusschen beiden, en dienaangaande doet de schrijver eenige vragen, waarop hij gaarne antwoord zou ontvangen. – Stichtelijke beschouwing over het licht des Evangelies, door N. J. M. – Stichtelijke gedachten over een paar bijbelsche gezegden (van Mozes en David), door JAN BOLANG. – Over hoogmoed en nederigheid. – Djangan gusar (Wees niet boos), eenige regelen over de godsdienstigheid der Arabieren, die eene sterke tegenstelling vormt met de onverschilligheid van vele Nederlanders omtrent het Christendom. De redacteur voegt er eene kleine teregtwijzing aan toe. – Over de laatste verordeningen der chinesche regering ten opzigte van zendelingen, enz. – De Tambahan van 27 Mei bevat slechts een vervolg der Kerkgeschiedenis en een Bijvoegsel met gemengde berigten, waaronder geen, dat hier bijzondere vermelding verdient. Een Bijvoegsel bij de Tambahan van 22 Juli (die geheel gevuld is met een vervolg der Kerkgeschiedenis) bevat, buiten een „Allerlei" nog eene mededeeling van K. K., dat hij thee van koffijbladeren bereid en gedronken heeft, die hij als een welsmakenden drank zeer aanbeveelt. Boven hebben wij

reeds gezien, dat dit stukje aanleiding gegeven heeft tot eene vraag om inlichting door N. J. M. in N°. 10 van het Maandblad. – Over het examen van meesters voor Gouvernementsscholen door L. M. te Tanawangko. Naar aanleiding van het jongste besluit tot verhooging der tractementen van die meesters was dit examen onlangs te Tondano afgenomen; sommigen hadden hierbij zeer goed voldaan, van anderen vernemen wij, dat hunne kennis bijna gelijk nul was. Hunne onkunde wijt de schrijver aan het niet of gebrekkig onderhouden van het geleerde en aan verlegenheid bij het onderzoek. Hij vraagt verder of zij, over wie men niet voldaan is, nu geen guru kaduwa (tweede meester) kunnen worden. Voorts verwondert het hem, dat ongeveer acht leerlingen van de kweekschool voor zonen van hoofden te Tondano aan dit examen deelgenomen hebben, omdat zij meester wilden worden. Zij waren immers niet tot meester opgeleid, en onderwijs aan kinderen is toch eene wetenschap op zich zelve. Wat het laatste punt betreft valt de redacteur hem in een naschrift bij. – Berigt omtrent twee kinderen te Karimbow, die onder een' boom schuilend door den bliksem getroffen werden, door F. L.; de redacteur neemt hieruit aanleiding tegen zulke schuilplaatsen bij onweder te waarschuwen.

17 Augustus. Over den kerkbouw te Tondano. De redacteur deelt hier mede, dat hij naar aanleiding van het artikel in de Tambahan van 27 April l.l. nu eerst drie brieven ontvangen heeft, waarvan hij den voornamen inhoud doet kennen. Het blijkt daaruit dat het waarheid was, dat de bouw, om zoo te zeggen, stilstond; maar ook dat de bewering ongegrond was, dat het eene district daarvoor meer gedaan had dan het andere, en voorts dat het bestuur in die zaak niets kon regelen of beschikken,

omdat het hier werkzaamheden gold, die niet op bevel geschiedden. Nog meldt de redacteur, dat genoemd artikel buiten voorkennis van den zendeling te Tondano in het maandblad geplaatst was. – Necrologie van den hulpzendeling SIJLVANUS ITEM, door H. ROOKER. (Zie over hem Maandberigt 1872 N°. 3.) – Onze koning (nl. CHRISTUS), een gedicht dat bijna eene bladzijde in 4°. beslaat, door C. P. B. Een bijvoegsel bevat, behalve eenige gemengde berigten, nog een brief van N. S., waarin hij zijne verwondering betuigt dat eenigen, die geen meester waren en ook niet tot die betrekking opgeleid, zich aan het laatstelijk gehouden examen hebben onderworpen en nu welligt meester zullen worden.

Het Bijblad van den 18den September behelst mede slechts een vervolg der kerkgeschiedenis. In het Bijvoegsel van dit Bijblad komt een gedicht voor, door W., getiteld: „Gaan en komen" en gevolgd naar De G. (De Genestet?); voorts noemen wij een stukje van F. R. H., die mededeelt dat eenige Sangirezen te Singkil bij Menado, met eene soort van zwarte aarde of klei, die daar gevonden wordt, kleêren zwart plegen te verwen. De redacteur voegt er bij, dat dit reeds lang bekend is, maar dat sommigen het welligt nog niet weten.

23 October Chabar kijamat. Het artikel met dit opschrift handelt over de dwaasheid van sommigen, die zich bevreesd maken, dat het einde der wereld aanstaande is wegens een gerucht, dat er eene lichtende kolom uit de zon was voortgekomen, die de aarde meer en meer naderde. – Leeringen wekken, voorbeelden trekken, door J. P. (eene aansporing aan hoofden en vooral aan meesters om met een goed voorbeeld voor te gaan). – Over de vergankelijkheid van het menschelijk leven, door N. J. M. – Deri hal pilih (Over het kiezen) door J. N. REGAR. –

Onder de stukken in het Bijvoegsel vermelden wij dat over kapitaal door B. L., waarin over kapitaal in het algemeen en het gebruik daarvan gehandeld wordt.

23 November. Om in geen herhalingen te vervallen, noemen wij slechts enkele stukken, die in het bijvoegsel op dit blad der Tambahan voorkomen, namelijk: saejkur karbau (een buffel), fabel door B. L. – Iets over den beet van dolle honden en de middelen daartegen. – Sajang bukan sajang, een zedelijk verhaaltje van een vader en zijne beide zonen door N. J. M. – Eene aansporing om te leeren lezen, waarbij gewezen wordt op het voorbeeld van Sir WILLIAM JONES en zijne moeder.

28 December. – Ken u zelven. – Lontjing kahidopan (de klok des levens) door J. P., eene beschouwing over de vergankelijkheid van al het aardsche, met enkele aanhalingen uit psalmen en gezangen. – Barang jang terdengar di leboh, een afgeluisterd gesprek op de straat, over ziekte en dood door X. – Iets over padi, met eenige daaraan vastgeknoopte stichtelijke opmerkingen door JEREMIAS PANGAUW. – De drie vrienden, door A. D. LENGKONG, een verhaaltje met zedeles. – Hoe een verkwister zendeling werd. (Een Amerikaansch verhaal uit een zendingblad).

Moge dit beknopt overzigt van den inhoud den lezer van dit tijdschrift doen zien, dat de redacteur van het Maandblad ook in dezen jaargang op niet minder gepaste wijze de behoeften der bevolking in het oog heeft gehouden dan in de vroegere. .Wat hij zich in dit opzigt voorstelt, heeft hij zelf reeds in den dertienden en zestienden jaargang dezer Mededeelingen uiteengezet. Hij en zijne medewerkers verdienen voorzeker den dank van allen, die belangstellen in de volksontwikkeling der Minahasa. Welke hoogte die door evangelisatie en on-

derwijs reeds heeft bereikt, daarvan leveren vooral sommige door inlanders geschrevene stukken een niet te versmaden bewijs. Van harte hopen wij dat de Tjahaja Sijang in steeds ruimeren kring lezers moge vinden en meer en meer worde gewaardeerd.

December 1872. G. K. NIEMANN.

Uit de inlandsche school op Java.

In den loop van het vorige jaar zag ik met bijzonder genoegen het getal mijner leerlingen allengs toenemen. Kwamen sommige nieuwelingen op aansporing van mij of ASA bij gelegenheid van ontmoeting ten huize der ouders, anderen werden door speelkameraads, die reeds ter school gingen, medegebracht en mij aanbevolen, en zulks met veel vrijmoedigheid, daar zij er niet alleen zelven van houden, dat de school ramé (vrolijk, goed bevolkt) is, maar ook zeer goed weten, dat de onderwijzer daarop is gesteld. Nu en dan ontving ik wel eens een' leerling van de hier bestaande gouvernements- of regentschaps-school, zonder dat mij juist duidelijk kon worden, waaraan dat overloopen was toe te schrijven. En omgekeerd ging er ook wel eens een van mij naar de kadipaten, zonder dat mij bleek waarom. Van overgangen naar eene der hollandsche scholen kwamen in het geheel nog slechts 2 gevallen voor, waaronder één het zoontje van mijn' medehelper, die met veel vrucht van mijn onderwijs had gebruik gemaakt.

Laatstbedoelde mag zeker genoemd worden onder de weinigen, die gedurende langen tijd gezet of getrouw de school bezochten. Bij de meesten laat anders eene getrouwe opkomst nog maar al te veel te wenschen over; en dit is niet alleen hieruit te verklaren, dat van de zijde der ouders veelal het noodige toezigt of de gewenschte aansporing ontbreekt, maar ook dat sommigen

hunnen ouders nu en dan behulpzaam moeten zijn, of voor zooveel zij zich ten huize van Europeanen bevinden, daar wegens meer of minder noodzakelijke bezigheid dikwijls niet kunnen worden gemist. Welk een groote hinderpaal intusschen daarin voor geregeld onderwijs gelegen is, laat zich ligtelijk begrijpen; doch men moet zich daarover troosten bij de opmerking, dat de school, die iets anders bedoelt dan de langgar of pĕsantren (de mohammedaansche scholen) op Java nog geen inheemsche plant is, en onder het volk nog steeds als een artikel van weelde wordt beschouwd. De rijke of aanzienlijke moge het belang en de noodzakelijkheid van het onderwijs zijner kinderen allengs meer gaan inzien, en zich daarvoor zelfs opofferingen getroosten, de kleine man begeert dat voorregt voor zijn kroost nog niet, en ook waar het hem gratis wordt aangeboden, zegt of denkt hij nog veelal: „gawé ôpô?" (waartoe zou het dienen?) „ook ik heb het zonder school wel gedaan."

Uit het bovenstaande laat zich reeds vermoeden, dat terwijl geen kinderen uit de hoogere standen mijne school bezoeken, het toch ook juist niet de zeer geringen zijn die daarvan gebruik maken. Behalve de zoodanigen, wier ouders in dienst of werkzaam zijn bij Europeanen, vindt men er kinderen uit den fatsoenlijken handwerksstand, zoo als kleêrmakers, goudsmeden, enz. ook wel van mandors of opzieners, en van kleinhandelaars, onder welke laatsten in den jongsten tijd vooral onderscheiden Maleijers. Dat ik ook een drietal chinesche jongens heb aangenomen werd vroeger reeds eens vermeld.

Intusschen blijf ik er steeds prijs op stellen, dat het javaansch karakter der school niet verloren ga. Daartoe wordt bij ieder vak van onderwijs, zoowel door onderwijzers als leerlingen, zooveel mogelijk javaansch gesproken,

en zijn ook Chinezen en Maleijers van het lees- en schrijf-onderrigt in die taal niet uitgesloten, al blijkt het dan ook wel eens, dat dit dezen of genen minder naar den zin is. Trouwens wat dit laatste betreft zijn er zelfs javaansche jongens, die van het onderwijs in hunne eigene taal wel gaarne verschoond zouden blijven, en in ieder geval liever tjara blanda leeren, d.i. bij de meesten maleisch met romeinsch karakter, bij eenigen goed en deugdelijk hollandsch, zoover zij het immers daarin maar brengen kunnen. Ik geloof echter niet, dat men mij ligt bewegen zal om met dit laatste ook maar eene proef te nemen; niet alleen dewijl ik van oordeel ben, dat het onderwijs in het hollandsch op eene school als de mijne een onbegonnen werk zou wezen, maar ook omdat mijne leerlingen aan het javaansch en maleisch vooreerst genoeg hebben voor de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling, waartoe het onderwijs thans reeds bij hen kan worden dienstbaar gemaakt.

Over het geheel mag ik dan ook nog al de ervaring opdoen, dat men, eenmaal boven de allereerste beginselen verheven, aan de javaansche lessen met genoegen deelneemt, al is het dan ook noodig, daarin die afwisseling te brengen, die bij ieder ander vak gewenscht mag heeten, om den leerlust gaande te houden, of dien allengs te verhoogen, en op te wekken. En voorzeker, bij het javaansch vooral is aan de gelegenheid tot zulk eene afwisseling geen gebrek. Want behalve dat de onderwijzer zich ook hier bedienen kan van allerlei oefeningen, die voor taalonderwijs in het algemeen zijn voorgeschreven, heeft hij bovendien te beschikken over een' ongemeenen rijkdom van woorden, die bij het gebruik van verschillende taalsoorten ook den leerlingen niet onbekend mogen blijven, en die daarom aan veler geheugen en oplettend-

heid eene matige inspanning verschaffen. Het overbrengen van de eene taalsoort in de andere, het zij mondeling of schriftelijk, is daarbij voor velen eene even aangename als leerzame bezigheid, die alleen wat moeijelijk wordt, zoodra daarbij het zoogenaamde kawi-miring (1) wordt opgenomen, waarom dit laatste dan ook alleen voor de hoogste klasse blijft bewaard. De voornaamste taaloefeningen bestaan echter in eigen opstellen, die door dictées en voorbeelden van briefstijl worden ingeleid, en waarbij ook de javaansche courant (Brôwartani) soms dienst doet. Als onderwerp van dergelijke opstellen worden gekozen de meest gewone voorvallen of bedrijven, hetzij al of niet in briefvorm ingekleed, en wanneer de gelegenheid zich voordoet, bij voorkeur eene of andere gebeurtenis van den dag, die onder het bereik of de aanschouwing der scholieren is gelegen, of althans hunne aandacht en belangstelling eenigermate heeft gaande gemaakt. Bij de beschrijving van het een en ander, natuurlijk steeds door kinderlijken eenvoud gekenmerkt, wordt bij afwisseling zoowel van ngoko als krômô gebruik gemaakt.

Aanleiding tot de kennis van het kawi-miring, zoo even vermeld, vond ik sedert eenigen tijd in een schoolboekje door het Gouvernement uitgegeven onder den titel van Tjarios Saé 11 idji (elf nuttige verhalen), volgens den titel van de hand van MAS BEIJ MERTÔ ATMÔDJÔ, onderwijzer aan de inlandsche school te Magêtan (Resi-

(1) d. i. het overhellend Kawi, zoo genoemd, omdat het in woorden en uitdrukkingen reeds meer overhelt tot het modern Kawi of de hedendaagsche dichtertaal, die gewoonlijk niet meer onder de benaming Kawi begrepen wordt, maar in tegenstelling van het verouderde en niet meer verstaanbare Kawi bôsô djarwô d i. taal der uitlegging genoemd wordt." Zie ROORDA Jav Gramm. bl 2.)

dentie Madioen). Men gist gemakkelijk, dat deze verhalen in dichtmaat zijn opgesteld, gelijk ook het laatste of 2de gedeelte eener vertaling van SCHMIDT's 2de honderdtal „leerzame verhalen" eenige stukjes bevat op tĕmbang. Het is vooral om de daarin voorkomende taalsoort, dat ik deze uitgaven op hoogen prijs stel, wijl zij den weg openen tot regt verstand van de meest gewone javaansche litteratuur, die men helaas! maar al te dikwijls hoort opdreunen, zonder dat de lezer (of zanger) zich van zin of inhoud rekenschap geeft. En nu moge het gelukkig waar zijn, dat daaraan veelal maar weinig wordt verloren, men zal toch moeten wenschen, dat de Javaan versta wat hij leest, en niet ontkennen, dat dit het eenige middel is om hem de meerdere of mindere waarde zijner geschriften allengs beter te doen kennen en beoordeelen. En dat ook dit laatste er toe leiden zal om hier en daar smaak en voorliefde op te wekken voor de javaansche werkjes, die door of van wege Europeanen aan de bevolking worden verschaft, is zeker aan geen' gegronden twijfel onderhevig. Jammer maar dat de voorraad dezer werkjes, ofschoon allengs toenemende, toch nog altijd betrekkelijk zeer gering is te noemen.

Een tweetal, die ik behalve de bovengenoemde „elf verhalen" met vrucht op mijne school gebruik, zijn eene vertaling van SCHMIDT's Honderdtallen „Leerzame verhalen," zoo even reeds in het voorbijgaan aangestipt, en een oorspronkelijk werkje van den tegenwoordigen Regent van Koedoes, het verhaal bevattende eener reis door den schrijver zelf in der tijd over Java gemaakt. Ik behoef wel niet te vermelden, wat rijke aanleiding vooral de „Honderdtallen" opleveren, om de zoo hoog gewaardeerde zedelijk-godsdienstige strekking van het lees-onderrigt en van het onderwijs in het algemeen te bevorderen; terwijl

het bedoelde reisverhaal onuitputtelijke stof bevat tot het bespreken van allerlei javaansche en javaansch-europesche toestanden, zoowel als van zeden en gewoonten, waarvan de kennis voor de leerlingen van het hoogste nut, en voor hunne ontwikkeling veelszins onmisbaar mag heeten.

Hierbij sluit zich van zelf eenig onderwijs in aardrijkskunde aan, gelijk dan ook bij het lezen van de Lampah-lampahipoen Raden Ariô Poerwô Lĕlônô (het laatst bedoelde werkje) eene kaart van Java nimmer gemist wordt. Even als echter deze kaart van Java de eenige schoolkaart is, waarvan ik tot dusverre ben voorzien, zoo bepaalt zich het bedoelde geographisch onderrigt aan mijne leerlingen tot het land hunner inwoning, en verwijl ik nu eens bij het staatkundig dan weer bij het natuurkundig gedeelte, al naar de gelegenheid daartoe leidt of uitlokt.

In het algemeen kan ik zeggen, dat mijn voornaamste onderwijs zich beweegt om het lezen en schrijven der taal, gelijk de kennis en het gebruik der taal daarvan dan ook geen gering bestanddeel uitmaakt. Intusschen zijn ook het rekenen en schoonschrijven onder de leervakken opgenomen, en toonen vele scholieren hiervoor eene zekere voorliefde, ofschoon zij zich ook bij het eerstgenoemde gaarne met het werktuigelijke tevreden stellen. Waar het op eigen zoeken en nadenken aankomt, is de aandacht veelal minder gespannen, waarom dan ook o.a. het rekenen uit het hoofd veelal niet met die belangstelling wordt bijgewoond als ik voor deze oefeningen wel wenschelijk en noodig keur.

De leerlingen, zoo even bedoeld, die bij voorkeur gebruik maken van het reken- en schrijfonderwijs, zijn juist ook de zoodanigen, die het meeste prijs stellen op het aanleeren van het maleisch, dat met romeinsch karak-

ter gelezen en geschreven wordt. En men begrijpt alligt, dat zij zich op die wijze meer bepaald wenschen voor te bereiden voor eene of andere betrekking, waartoe de kennis van het een en ander wordt vereischt. Terwijl ik hun in dezen naar vermogen gaarne ter wille ben, blijft het toch mijne zorg, om ook dit onderrigt dienstbaar te maken aan hunne verstandelijke ontwikkeling en zedelijke vorming. Jammer dat de maleische leesboekjes, waarover ik tot dat einde te beschikken heb, zich door verscheidenheid of inhoud tot dusverre niet bijzonder aanbevelen. Doch de voorraad neemt ook hier steeds toe, en het zal aan meer doelmatige werkjes, naar ik hoop, niet lang meer ontbreken.

Dat ik onlangs ook het zingen weder eens heb opgevat, mag hier nog slechts even worden aangestipt. Eigenlijk gezegd onderwijs in den zang wordt daarmede vooreerst niet bedoeld; genoeg wanneer het mag bijdragen tot het onderhouden eener vrolijke, opgeruimde stemming in de school, die immers voor het welslagen van het onderwijs niet overbodig is. Trouwens het moet gezegd worden, dat het gedwongen 3 à 4 uren bijeenzitten ook in andere opzigten voor mijn volkje dragelijk genoeg wordt gemaakt. Zonder de orde te verstoren kan iedereen nu en dan vrijelijk naar buiten gaan, en verwisselt men bij die gelegenheid dan ook wel eens van plaats, zonder dat dit al te streng wordt tegen gegaan. Ook is bij de onvermijdelijke zelfoefeningen juist geen doodsche stilte bevolen, schoon bij al te groote levendigheid natuurlijk het zwijgen wordt opgelegd. Op die wijze zijn mijne scholieren dan ook blijkbaar genoegelijk te zamen, en kan men het velen zeer goed aanzien, dat zij gaarne ter school gaan, ook den zoodanigen, die zich anders juist niet onderscheiden door aanleg of leerlust.

Het gedrag der leerlingen is zoo als men dat over het algemeen van javaansche jongens verwachten kan. Sedert hun getal is toegenomen, en zij dus ook in grooter aantal op den weg bijeen zijn, hoor ik meer van baldadigheid en vechterij dan vroeger, en moet daartegen, zoo als ook tegen het spelen met duiten, meermalen een ernstig woord worden gesproken. Zij, die vroeger zoo te zeggen op straat zijn opgegroeid, verraden ook in de school wel eens eene wat onbetamelijke vrijheid in spreken en handelen, waarbij de tusschenkomst van den onderwijzer niet onnoodig schijnt. Sommigen moeten ook wel naar den put in het belang der zindelijkheid, en zulks in tegenstelling van anderen, die er een schoolpakje op nahouden, en dus steeds fatsoenlijk voor den dag kunnen komen. Over het geheel genomen mag ik echter over het gedrag der leerlingen tevreden zijn, en waar dit al eens minder het geval is, zie ik van mijne pogingen tot verbetering toch dikwijls goed gevolg; zeker wel een bewijs dat de school ook in dezen voor de opvoeding hare beteekenis heeft.

W. HOEZOO.

Ambonsche vertelseltjes.

De schildpad en de vogels.

Eene zeeschildpad was eens, zonder het te weten, ver het bosch ingekropen. Eerst tegen den morgen bemerkte zij, dat zij zoo ver verdwaald was. Zij verkeerde dus in grooten angst; want wilde zij terugkeeren, dan had zij kans op klaar ligten dag ontdekt, gedood en opgegeten te worden. Zij begon te zuchten en tot zichzelve te zeggen: „Ach, door mijne onnadenkendheid heb ik mij nu een groot ongeluk op den hals gehaald! Wie zal mij nu helpen, om mij weêr naar zee te brengen?" En terwijl zij alzoo sprak, zag zij eene menigte vogels, kastoeri's en kakatoea's, vliegen. „Zeg kameraden", zeide zij tegen de vogels, „helpt mij toch een weinig." „Welnu, waarin kunnen wij u helpen?" vroegen de vogels. „Weest zoo goed", antwoordde de schildpad, en tracht mij weêr naar zee te brengen." „Wel zeker", zeiden de vogels, „wij moeten immers elkander zooveel mogelijk helpen." En zoo namen de vogels een stuk hout, en zeiden tot de schildpad, dat zij daaraan stevig moest vastbijten en steeds vooruit moest zien, zich volstrekt niet storende aan de bespotting en het gelach van andere groote vogels, die aan het strand zouden zijn, en die zouden zeggen: „Kijk eens! Wat een schande, daar vliegt een viervoetig dier." „Gij moet u die bespotting maar niet aantrekken en vooral den bek

niet open doen, om kwaad met kwaad te vergelden, in welk geval gij oogenblikkelijk neêr zult vallen en doodgaan." Dat beloofde hun de schildpad – zij beet zich nu aan het hout vast, en de vogels vlogen met hunne vracht weg.

Maar toen zij bij het strand waren, zagen zij groote goheba's (kuikendieven) in de boomen zitten, loerende op kleine vischjes. Op eens hieven de goheba's een luid geschreeuw aan, en begonnen de schildpad uit te lagchen en te bespotten. Evenwel zij stoorde zich niet aan dat geschreeuw. Doch daar de visschen zich niet lieten zien, en de goheba's te vergeefs op deze geloerd hadden, ontbrak het hun niet aan tijd, en schenen zij er zelfs behagen in te scheppen om de schildpad te tergen.

Eindelijk kon deze het niet langer uithouden, en wilde zij het hun ook eens betaald zetten. Zij wilde haar wat zeggen .... en tegelijkertijd viel zij, en kwam op eenen grooten steen te land, en barstte aan stukken. De goheba's waren er blijde meê, en zeiden tegen elkander: „Zie zoo, onze toeleg is toch niet te vergeefsch geweest, nu hebben wij voedsel." Zij vlogen allen naar dien steen, en aten van het vleesch van de tataroega.

Het hert en de hond.

In overoude tijden hadden de honden horens, maar de herten niet. Op zekeren dag kwam een hert bij een' hond om diens horens te leenen, dewijl hij naar een feest moest. De hond leende die, en toen het hert de horens had opgezet, ging het zich spiegelen in het water. Het zag, dat de horens hem zeer mooi stonden. Het hert evenwel dacht er niet aan, het geleende terug te brengen. Toen de eigenaar het zelf ging terugvragen, zeide het hert tot hem: „Och, heb daar nog een weinig

geduld mede, wees niet bezorgd er over; gij ziet, ik draag het immers nog, en zal er goed voor zorgen." Daarop keerde de hond huiswaarts.

Na verloop van eenigen tijd, toen het hert nog steeds weg bleef, begon de hond argwaan te koesteren. en in waarheid bezorgd te worden over zijne horens. Hij zocht nu het hert op, en vond dit in het bosch. Hij schreeuwde hem toe, dat hij het geleende moest teruggeven; doch het hert gaf hem geen antwoord, en liep al verder en verder het bosch in. De woedende hond zette het al blaffende na. Het kwam tot een treffen, waarbij het hert zeer verwond werd; doch omdat het vlugger was, wist het nog tijdig te ontkomen. De hond keerde terug, en t'huis komende riep hij al zijne kamaraden bij malkander, en zij sloten een verbond, dat, waar zij ook in den vervolge herten mogten ontmoeten, zij die nooit met rust zouden laten, maar die steeds zouden vervolgen en dooden.

Eene arme moeder en haar zoon.

Eene arme moeder met haren zoon bezaten slechts 24 centen. De moeder zeide tot het kind: „Kind wij moeten dat geld goed bewaren, en niets daarvoor koopen, al krijgen wij ook niets te eten." Doch het kind gaf den raad om van dat geld liever pisang te koopen, en daarvan gebak te maken, hij zelf zou het te koop brengen; zij zouden zoodoende wat meer er bij verdienen voor hun levensonderhoud. Doch de moeder antwoordde: „Indien gij van dat geld pisang wilt koopen, hoe komen wij dan aan olie en rijst?" „O, dat is niets" zeide het kind" „ik zal dat op de volgende wijze regelen: koop voor 12 cents olie, 8 cents pisang en 4 cents rijst." Dit vond de moeder goed. En toen het gebak gereed was, bracht

het kind het overal te koop. Evenwel kon hij van den morgen tot den avond voor geen cent kwijt raken. Hij kreeg honger, en begon van dat gebak te eten tot er slechts drie stuks overbleven. Hij was nu bevreesd om naar huis terug te keeren, en al voortloopende kwam hij onder een' grooten waringinboom. Toen sprak hij hard op, zeggende: „Nu zal ik alle drie tegelijk opeten." In dien boom zaten toevallig drie djiganti (giganten, reuzen): Vader, moeder en kind. Deze nu hoorende, dat hij alle drie tegelijk wilde opeten, zeiden aanstonds tot het kind: „Neen doe dat niet, eet ons niet op, wij zullen u iets goeds geven." Toen zeide het kind: „Geeft het dan spoedig, anders zal ik alle drie tegelijk opeten." Toen gaven de djiganti aan het arme kind eene geit en een stuk touw, benevens een stuk hout, zeggende: „Indien gij t'huis komt, moet gij de geit met dat touw vastbinden, en met dien stok slaan. Onder het slaan en het schreeuwen der geit zal geld voor u en uwe moeder uit de lucht vallen." En zoo ging het kind naar huis. De moeder vroeg het dadelijk naar geld, waarop hij antwoordde, dat zij zich daarover niet behoefde te bekommeren; hij zou deze geit slaan, en zij zouden geld krijgen. En zoo nam hij de geit, en sloeg ze, en zie daar viel een bord vol geld voor hem neder. Wat waren zij gelukkig! Doch toen zeide dit kind tegen de moeder, dat hij in het vervolg de geit niet overdag, maar alleen 's nachts zou slaan, anders zoude men het spoedig te weten komen. Intusschen werd het toch na verloop van tijd ruchtbaar, zoo zelfs dat het ter oore kwam van den vorst des lands. Toen gaf de vorst bevel, dat al wie geiten had, ze vóór moest brengen. Daarop brachten allen, dus ook het arme kind, hunne geiten tot den vorst. Doch hoe de vorst ook die beesten liet slaan, er

viel maar geen geld neder. De eigenaars kregen hunne geiten terug. De arme moeder en haar kind kregen evenwel voortdurend geld door het slaan der geit en werden schatrijk. Toen het kind groot was geworden, trouwde hij met eene prinses.

De visschers en de goheba, (eene groote soort kuikendieven).

Een visscher met zijne kamaraden hadden eens eene menigte visch gevangen. Zij gingen daarop naar het strand onder een' grooten kasoewarieboom om de visschen op het vuur te roosteren. In dien boom zat eene groote goheba, die er evenwel onopgemerkt bleef. Toen de visschen bereid waren, gingen de visschers op nieuw met hun net uit, en lieten die visschen door een' hond bewaken. Toen zij weg waren, vloog de goheba naar beneden, en at al die visschen op. De hond, die dat beletten wilde door hevig te blaffen, werd daarbij zeer gewond door de lange scherpe nagels der goheba. Niet lang daarna keerden de visschers terug, en geen visch meer ziende, vraagden zij den hond, waar die gebleven was. Hij antwoordde, dat eene groote goheba was gekomen, en alles had opgegeten. Op een' volgenden keer, toen zij weder wat gevangen en bereid hadden, lieten zij die door eene kat bewaken. Doch toen zij weêr uit visschen waren, kwam die vogel wederom, at alles op, en sloeg de kat half dood. Toen de visschers ook dit geval zagen, wisten zij bijna geen' raad meer met dien stouten vogel. Thans voor de derde maal kreeg een aap last om te blijven waken, omdat hij slimmer was dan de hond en de kat. En het geschiedde nu, dat de visschers wederom eene mooije vangst kregen. De aap werd nu op wacht gezet. Toen de goheba zag, dat de menschen weg waren, vloog hij

weêr naar beneden. De aap dit ziende, vraagde hem: „Wel kameraad; hebt gij lust om visch te eten?" „O, graag", antwoordde de goheba. „Dat is een goede kameraad", dacht die groote vogel, „die twee andere hebben mij maar gebeten en gekrabt, en ik was er zoo verward door, dat ik ze half dood geslagen heb." Intusschen was de aap bezig een stuk touw klaar te maken. „Wat wilt ge met dat touw uitvoeren?" vraagde hem de goheba. „Ja kameraad, gij weet het niet, maar over weinige dagen zullen wij zwaren regen krijgen; alles zal onder water loopen, ten gevolge van overstrooming, en daarom maak ik dit touw gereed, ten einde mij zelf aan dat stuk droog hout, dat daar ligt, vast te binden, opdat ik zal blijven drijven en niet sterve; dat hout zal toch niet zinken." „Nu", zeide de goheba, „erbarm u dan toch over mij, en bind mij eerst aan dat hout, gij kunt daarna een ander touw nemen, en u zelven vastbinden." De aap nu nam het touw en bond de goheba vast. Doch al bindende vraagde de aap: „Doe ik het nu goed, bind ik u nu vast genoeg, anders als de regen komt sterven wij?" „O ja!" vast genoeg, zeide de vogel. „Zie zoo!" riep de aap, „met al uwe wijsheid, heb ik u maar vastgebonden." En toen de visschers terugkwamen slagtten zij de goheba, en staken de kasoewari-boom in brand.

Waaij, Mei 1872. J. J. Bär.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Het onderwijs voor inlanders in Bengalen. (1)

Het beschaafde gedeelte der bevolking van Bengalen laat zich in ten minste vier verschillende groepen of rassen verdeelen. De Bengalis, ongeveer 25 millioen in getale, bewonen de vruchtbare districten der delta van de Ganges en Brahmapoetra. In sommige van de oostelijke districten heeft de mohammedaansche, in de westelijke de hindoesche godsdienst de overhand. De groote meerderheid der bevolking bestaat uit landbouwers. Niet krijgshaftig en naar het physiek een zwak ras, is onder hen het onderwijs het meest vooruit gegaan. De Hindoestani-rassen wonen in Behar en op een deel van de daaraan grenzende plateaux en tellen ongeveer 11 à 12 millioen zielen. Het zijn zeer nijvere landbouwers; er zijn onder hen een aantal schoon gevormde menschen van de arische type; en Bhojpore, in Behar, was eens de werfplaats voor het bengaalsche leger. Orissa, dat bijna afgezonderd is van de overige landen van Indië door heuvels aan de eene zijde en de zee aan de andere, wordt bewoond door de Oeriahs, die eene eigene taal spreken en schrijven. Zij staan zeer onder den invloed

(1) Ontleend aan het zoogenaamde blaauwe boek der Engelsche regering: Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1870-71. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 18 June 1872

hunner priesters, zijn beschroomd en langzaam, maar onderscheiden zich over het geheel door nijverheid. Zij tellen tusschen de drie en vier millioen zielen. De vierde groep bestaat uit de Assamezen, bewoners van de beschaafde gedeelten der Assam-vallei. Het zijn Hindoes, en zij komen in vele opzigten overeen met de Bengalis. Hunne taal is onderscheiden van die der Bengalezen, doch daarmede verwant; zij schijnen dezelfde geschiktheid te hebben voor het ontvangen van onderwijs, maar staan bekend als minder ervaren in den landbouw. Hun aantal bedraagt ongeveer een millioen. De bevolking, die rondom de Assam-vallei woont en over de geheele lengte van de oostelijke grensscheiding en de stammen, die de heuvelen en lagere hellingen en zelfs gedeelten van de vlakten bewonen, schijnen allen de indo-chinesche type in gelaatstrekken en zeden te bezitten. Sommigen zijn boeddhisten, sommigen hebben een semi-hindoeïsme omhelsd, maar het meerendeel heeft eigene ruwe godsdienstplegtigheden. De britsche grenzen in dit gedeelte van het land zijn zoo weinig bepaald, dat het getal bewoners niet is op te geven. Niet het minst belangrijke gedeelte der bevolking moeten de oorspronkelijke stammen zijn, die de bergen en hooglanden ten westen van de Ganges-vallei en van Orissa bewonen. Hunne talen behooren niet tot de arische; zij hebben geen letterschrift; zij aanbidden goden, die niet bekend zijn in de hindoesche mythologie; zij zijn niet in kasten verdeeld; hun voedsel, hun landbouw, hunne maatschappelijke gebruiken dragen een eigenaardig karakter. Deze rassen zijn dapper, en waren zeer geneigd tot plunderen, maar zij zijn gewoon de waarheid te spreken. Hun aantal zal ongeveer twee millioen bedragen.

Deze bijzonder groote provincie, die in oppervlakte en

bevolking met Frankrijk kan vergeleken worden, beslaat 246829 vierk. engelsche mijlen, en bevat volgens eene matige berekening eene bevolking van ongeveer 42 millioen zielen.

Het corps ambtenaren, belast met de bedeeling van het regt, de inkomsten en de voornaamste betrekkingen bij de policie, de inkomstenbelasting, registratie en andere departementen bedroeg op 31 Maart 1871, 762. Van de 586 aanstellingen bij de administratie in de zoogenaamde reguliere provinciën van het gouvernement Bengalen, met salarissen van *f* 2880 tot *f* 14000 per jaar, vielen 428 te beurt aan inlanders en de overige aan inlandsche kinderen (Eurasiërs, zoo als de Engelschen tegenwoordig zeggen, in plaats van halfcast) en Europeanen. In het jaar 1869–70 kwamen van de 656 aanstellingen 495 aan inlanders. In de afdeeling onderwijs beliep het getal betrekkingen, met salarissen van *f* 2100 tot *f* 10000 in het jaar, 131, van welke 102 vervuld werden door inlanders gedurende het laatste jaar, tegen 112 van de 140 gedurende het jaar 1869-70.

Gaan wij thans over tot dat gedeelte van het verslag, dat over het onderwijs loopt, vooral belangrijk, omdat het een overzigt geeft van de inrigtingen, die in Bengalen bestaan tot opleiding van den inlander. Het verslag (the statement) luidt daaromtrent als volgt:

Het verslag van het in dit jaar voor het onderwijs verrigte wordt in het bengaalsche rapport voorafgegaan door eene uitvoerige beschrijving van de inrigtingen in de provincie en van den aard van het onderwijs aldaar gegeven. Het wordt voor zoo ver het doel van dit verslag aangaat, bijna in zijn geheel wedergegeven.

De Calcuttasche universiteit is, strikt genomen, veeleer eene staats- dan eene provinciale instelling, daar zij een

op zich zelf staand ligchaam uitmaakt, bestuurd door een eigen bestuur (sijndicate), bestaande uit den Vice-kanselier en zes leden, jaarlijks gekozen door de vier faculteiten (die der letteren, regten, medicijnen en bouwkunde – engineering –), waarin de senaat verdeeld is. De senaat bestaat uit den kanselier, den vice-kanselier en de gezamenlijke leden (fellows), die allen benoemd worden door den Gouverneur-generaal in rade. Het toelatingsexamen van de universiteit kan worden afgelegd door ieder, die den leeftijd van zestien jaren bereikt heeft. Een zeer groot aantal van hen, die dit examen hebben afgelegd, zetten hunne studiën niet voort, daar het bewijs van slagen bij dit examen beschouwd wordt als een soort van diploma op zich zelf, en de bevoegdheid geeft om te dingen naar betrekkingen, waarbij de kennis van de engelsche taal vereischt wordt. De studenten echter, die na het admissie-examen hunne studiën willen voortzetten, moeten zich bij eene der colleges of scholen laten inschrijven, die met de universiteit in betrekking staan. Van deze zijn ongeveer de helft in de provincie Bengalen, terwijl van de overige eene is te Colombo en de andere verdeeld over verschillende streken van Opper-indië.

Het toelatingsexamen wordt gelijktijdig op een groot aantal verschillende plaatsen afgenomen, terwijl de stukken allen beoordeeld en gemerkt worden te Calcutta. Na het afleggen van de eerste examens moet men twee jaren studeren in eene geaffiliëerde inrigting, aleer men het praepodeutisch examen in de letteren kan afleggen (the „little go"), en nog eens twee jaren, aleer men den titel van kandidaat in de letteren (bachelor of arts), waartoe een nieuw examen vereischt wordt, kan verwerven. Er is buitendien nog een examen voor hoogeren titel. Die dit doorstaan verwerven den titel van meester in de vrije kunsten, Master of arts,

(doctor in de letteren.) Maar alleen zij, die het binnen een' bepaalden tijd afleggen kunnen een' buitengewonen titel verwerven (get honours). Dit zijn de examens en graden bij de faculteit der letteren (vrije kunsten). Verschillende regten (licenses) en graden worden ook verleend bij de drie overige faculteiten, die der regten, medicijnen en burgerlijke bouwkunde; maar het is onnoodig die in 't breede te beschrijven, daar zij voor het tegenwoordige slechts op een klein getal scholen en colleges in de provincie van toepassing zijn.

Van de inrigtingen die aan de universiteit geaffilieerd zijn, moeten in de eerste plaats genoemd worden de algemeene colleges (general colleges) of die een' cursus geven in de faculteit der letteren; van deze zijn er achttien in 't geheel, waarvan elf gouvernements instellingen, terwijl vijf subsidie genieten, naar de voorschriften van het alteram partem (1) en twee zijn ongesubsidiëerd. De grant-in-aid colleges zijn allen gesticht door godsdienstige genootschappen. Hierop volgen de bijzondere colleges (special colleges), onder welken term begrepen worden de lessen in de regten gegeven aan de algemeene colleges. Van deze bijzondere colleges zijn er elf in het geheel, waarvan één bestemd is voor de studie in de medicijnen, negen voor die in de regten en één in den burgerlijken bouw. Dit zijn allen gouvernements instellingen. De calcuttasche academie voor kunsten, die bestemd is voor de studie van de teckenkunst en daarmede verwante vakken, kon ook in deze klasse zijn opgenomen, maar is zulks niet, waarschijnlijk omdat het

(1) Zoo vertaal ik grant-in-aid, omdat volgens de jongste bepalingen op het onderwijs in Engeland op dezen voet subsidiën verleend worden aan particuliere inrigtingen van onderwijs. Waarom passen wij dit stelsel ook niet in Indië toe?

onderwijs daar gegeven niet in verband staat met den cursus van eenige faculteit der universiteit. Nog twee andere inrigtingen, die in exceptionelen toestand verkeeren hebben wij hier te vermelden, het zijn de twee madrasahs te Calcutta en te Hooghly. Dit zijn scholen hoofdzakelijk bestemd voor het onderwijs in perzisch, arabisch, zoowel als engelsch ten behoeve van Mohammedanen. De eerste werd gesticht door WARREN HASTINGS, de tweede wordt gedoteerd uit de goederen van wijlen MAHOMED MOHSIN. Van de scholen, over het gansche land verspreid, zijn de hoogere engelsche scholen die, waarin het onderwijs tot eene hoogte wordt opgevoerd, die tot het admissie-examen van de universiteit gevorderd wordt. De middelbare engelsche scholen gaan in haar onderwijs niet verder dan tot de hoogte, die twee jaren studie beneden het admissie-examen staat. De inlandsche scholen worden verdeeld in middelbare en lagere scholen; de cursus van eene middelbare school omvat ongeveer zes, die van eene lagere slechts vier jaren studie. Behalve deze zijn er in verschillende districten normaalscholen, waarin onderwijzers voor inlandsche scholen, en ook enkele voor meisjesscholen worden opgeleid.

Uit een financiëel oogpunt worden de schoolinrigtingen in Bengalen onder drie rubrieken gebracht: gouvernementsinrigtingen, inrigtingen gesubsidieerd volgens de bepalingen der grant-in-aid, en op andere wijze gesubsidiëerde inrigtingen. Onder deze laatste klasse vallen de verbeterde dorpsscholen of patshalas, die in den jongsten tijd in verschillende districten zijn gesticht, en een klein getal inrigtingen, die subsidiën genoten vóór de invoering van de grant-in-aids bepalingen.

Een zeer belangrijke hulp voor de scholen spruit voort uit het beurzenstelsel, waardoor het beste onderwijs tot

zekere hoogte onder het bereik wordt gebracht van de armste leerlingen, voor zoo verre zij vlijt en aanleg betoonen, om daarvan gebruik te maken. Beurzen voor inlandsche scholen van 4 rupies (ƒ 4,80) in de maand, vier jaar lang ter beschikking, worden elk jaar ten getale van tien in ieder grooter en van vijf in ieder kleiner district verleend. Zij zijn beschikbaar alleen voor leerlingen van middelbare inlandsche scholen. De regelen ten aanzien van ouderdom en bekwaamheden loopen in de onderscheidene districten uiteen, maar overal wordt de cursus gegeven naar handboeken over letterkunde en spraakkunst in de verschillende inlandsche talen, en tot het onderwijs behooren oefeningen in het stellen in die talen, met geschiedenis, aardrijkskunde, rekenkunde, lagere meetkunde, natuurkunde, staathuishoudkunde en studie van de regelen tot bewaring der gezondheid (hygiëne). Het examen wordt geheel afgenomen in de inlandsche taal. Als een voorbeeld van de vruchten, die deze beurzen soms opleveren, kan dienen, dat daardoor uit een vergeten dorp op de school te Dacca kwam ANUNDA MOHUN BOSE, die tegenwoordig zich als wiskundige onderscheidt aan de hoogeschool van Cambridge. Een even groot getal beurzen voor het zelfde bedrag, gedurende een jaar ter beschikking aan eene normaalschool, worden jaarlijks uitgegeven. Behalve deze worden honderd beurzen van 5 rupies in de maand jaarlijks uitgegeven, die voor twee jaar gelegenheid geven tot het bezoeken van zillahs en andere hoogere scholen. Zij verschillen hoofdzakelijk van de voorgaande, dat daar ook iets van het Engelsch geleerd wordt. Studiebeurzen ten getale van 160, ter waarde van 18, 14 en 10 rupies maandelijks worden jaarlijks verleend na het admissie-examen tot de universiteit, waarvan voor iedere faculteit een zeker aantal. Zij staan

twee jaar lang ter beschikking voor de studie aan eene of andere geaffiliëerde inrigting. Veertig beurzen, ter waarde van 32, 28 en 20 rupies maandelijks worden uitgegeven na het examen voor vrije kunsten; zij staan ook twee jaar ter beschikking. Er bestaat ook een klein getal beurzen voor studenten in het sanskriet, arabisch, de geneeskunde en de burgerlijke bouwkunde en enkele particuliere beurzen, die niet van genoegzaam belang zijn om ze hier te vermelden.

Behalve de inrigtingen voor onderwijs, die in meerdere of mindere mate onder toezigt van het gouvernement staan, heeft men ook een zeer groot aantal inlandsche dorpsscholen (bij de hindoes patshalas, bij de mohammedanen maktabs genoemd), waar de eerste beginselen van lezen, schrijven en rekenen onderwezen worden. Het juiste getal van deze is onbekend, doch volgens de matigste schatting zijn er zes of zevenmaal meer dan het getal scholen en colleges onder toezigt van het gouvernement. Een groot deel, zoo niet het meerendeel van de jongens, die leerlingen worden op scholen onder toezigt van het gouvernement komen uit de patshala.

Het getal leerlingen op gouvernements inrigtingen is voor het eerst in dit jaar aanmerkelijk gedaald, namelijk van 170713 tot 163854. De directeur van openbaar onderwijs meent, dat deze daling, terwijl geen andere exceptionele vijandige invloed bestaat, moet worden beschouwd als gevolg gedeeltelijk van de geldelijke beperkingen, volgens welke gedurende elf maanden van het jaar geen nieuwe subsidiën kunnen verleend worden, en gedeeltelijk welligt van zekere vrees, dat de politiek van het gouvernement ten aanzien van het onderwijs zich wijzigt. De regering heeft intusschen duidelijk uitgesproken, dat terwijl zij het lager onderwijs opregt bevor-

deren zal, het hoogere onderwijs ruime ondersteuning zal blijven genieten.

Tegelijk met het verminderen van het getal leerlingen was er eene vermeerdering van 39 in het aantal inrigtingen, door den staat ondersteund of gesubsidiëerd; het geheele getal bedroeg, van 1870–71, 4228 tegen 4189 in het daaraan voorafgaande jaar. Onder de nieuw gestichte scholen waren 11 inlandsche gouvernementsscholen en 75 inlandsche gesubsidiëerde scholen en patshalas. Tevens verminderde het getal scholen van andere klassen in aantal, vooral de gesubsidiëerde engelsche middelbare scholen, waarvan 35 gesloten werden.

De uitgaven van het departement gedurende dit jaar bedroegen 319882 £ st. (ruim 38¼ tonnen gouds), waarvan 186598 £ door den staat en 133284 £ aan schoolgelden en inschrijvingen werden bijgedragen.

Als wij nagaan welke resultaten het onderwijsstelsel, dat nu bijna 20 jaar gevolgd is, heeft opgeleverd, dan is het contrast tusschen den zeer snellen aanwas van het hooger en middelbaar onderwijs en de onvruchtbaarheid van het lager onderwijs, in Bengalen in het oogvallend. De oorzaak hiervan schijnt te zijn, dat het hooger onderwijs beschouwd wordt als het middel om eene betrekking te verwerven, vooral in gouvernementsdienst, terwijl het lager onderwijs, dat niet zulk eene dadelijke aanmoediging ondervond, van den beginne af aan blootelijk is ondersteund als middel om tot hooger onderwijs te geraken, en weinig om zich zelf op prijs is gesteld. (1) Eene

(1) Zou hieruit niet de gewigtige les te trekken zijn, dat ook zelfs voor den meer beschaafden Hindoe ons europeesch lees- reken- en schrijfonderwijs minder geschikt is? De lagere school moet dienen tot vorming voor het leven, niet als eerste schrede tot het vervullen van eene maatschappelijke betrekking. Men zal wellig te laat inzien, que c'est le système, qui nous tue.

tweede opmerking is deze, dat het gouvernementeel stelsel, dat voor den hindoe zoo gelukkig gewerkt heeft, voor den muzelman zijne uitwerking gemist heeft. Het hindoeïsme oefent weinig of geen' invloed op het verstand van zijne aanhangers; het wordt beschouwd als een nationaal en maatschappelijk stelsel; en zoo lang het negatief resultaat is verkregen, dat de hindoe zich aan geen ander stelsel verbindt, is de gemeente tevreden, vooral als de oudleerling van tijd tot tijd zich voegt naar de overoude plegtigheden en ceremoniën van zijn volk. Dit is het resultaat, dat de gouvernementsscholen beoogen en zelfs de zendingscholen, hoewel iets anders bedoelende, verkrijgen toch zelden een ander resultaat; daarom hebben de hindoes het onderwijsstelsel, dat men hun aanbood met de grootste vaardigheid aangenomen, en hun godsdienstig geloof heeft slechts een' oneindig kleinen invloed geoefend, om hen daarvan terug te houden. Met de mohammedanen maakt dit een groot verschil; zij hebben eene eigene godsdienst en letterkunde, en hebben steeds met afkeer de gouvernementsscholen aangezien. De enkelen zelfs, die over deze zwarigheden heenstappen, staan altijd verre achter bij hunne hindoesche mededingers. De hindoe is volkomen tevreden, als hij bengali en engelsch leert; hij voegt er alleen sanskriet aan toe, als hij daartoe door zijne onderwijzers wordt aangemoedigd. De mohammedaan daarentegen kan niet voort zonder de talen door zijn volk overgeleverd; het perzisch is voor hem wat het latijn is of liever vóór vijftig jaren nog was in Europa; terwijl het arabisch het grieksch vervangt. Dus belast bij den aanvang, hebben de mohammedaansche knapen bovendien hunne gewoonten en hun' verstandelijken aanleg tegen. De mohammedanen, die afstammen van de veroverende geslachten, gelijken meer op Europeanen

dan op hindoes, daar zij verstandelijk zich trager ontwikkelen en veel minder neiging openbaren tot studie veel meer tot ligchaamsoefeningen. Op lateren leeftijd werkt dit niet nadeelig; het tegendeel is dikwijls het geval; maar op school strekt het om hen te ontmoedigen, zoodat zij achter blijven in den wedloop. En hoewel nu de achterlijkheid van de mohammedanen en de daaruit volgende ontevredenheid daarover zich dus gemakkelijk laat verklaren, zoo is het ongelukkig niet even gemakkelijk den weg te vinden, waar langs dit op billijke wijze te herstellen is. Eene der eerste regeringsdaden van den tegenwoordigen Luitenant-gouverneur was eene commissie te benoemen, onder voorzitterschap van wijlen den Heer NORMAN, ten einde gevolg te geven aan den raad van een committee, dat den aard van de voornaamste mohammedaansche inrigtingen van onderwijs te Calcutta had onderzocht; en het onderwerp blijft ernstig de aandacht der regering bezig houden.

Wat de meisjesscholen betreft, alhoewel het getal leerlingen gedurende het loopende jaar verminderde, zoo doen zich toch teekenen voor, die de hoop geven, dat het werkelijk langzamerhand vooruitgaat. Een der inspecteurs zegt: „Het onderwijs aan meisjes kan niet gedwongen worden. Wij moeten van kundige inlanders verwachten, dat zij vóór zullen gaan in het nemen van maatregelen tot dat doel, en zonder deze zullen geen pogingen van gouvernementswege in 't werk gesteld slagen. Maar het zal dien steun vinden, zoodra het belang van de meer ontwikkelde klassen zulks medebrengt, en niet eerder." En dan zegt het verslag verder, dat de maatschappij voor zenana-onderwijs in Dacca, de zucht die onder de meer ontwikkelden ontstaat om wel onderwezen vrouwen te hebben, de aanmoediging verleend aan vrouwen tot het

leveren van geschriften, de trots van den man op de letterkundige voortbrengselen van zijne vrouw, allen getuigen van eene neiging bij de meer ontwikkelde klassen, om dit onderwijs te bevorderen. Daarenboven wordt de gewoonte om aan meisjes, ook na haar huwelijk te veroorloven de school te bezoeken, meer algemeen.

Maart 1873. J. C. NEURDENBURG.

Waarnemingen op het gebied van algemeene land- en volkenkunde.

I. Uit Koeloe, het zilverland.

Op elk veld van wetenschap is waarnemen met een bepaald doel van het hoogste belang. Waar dit niet tot grondslag gelegd wordt, verliest men zich bij het zoeken van resultaten in ijdele bespiegelingen. De natuurwetenschappen hebben eerst eene hooge vlugt beginnen te nemen toen hare beoefenaars den zuiver empirischen weg begonnen te bewandelen.

Maar elke wetenschap heeft haar eigen terrein van waarneming. Als een MAX MÜLLER de taalwetenschap onder de physische wetenschappen rangschikt, dan schrijft hij aan hare beoefenaars wel de zuiver empirische methode voor, maar hij wijst tevens af de waarnemingen op schedels en ligchaamsbouw, die naar zijne meening geen stap verder voeren tot het vinden van de meerdere of mindere verwantschap der rassen?

Voor den zendingman is het, tot zekere hoogte, vrij onverschillig te weten van waar de mensch is en hoe hij geworden is; bij hem staat toch vast, dat elk mensch zijn broeder is, en dat, naarmate hij zelf hooger staat in kennis en zich zijne innige betrekking tot God meer bewust is, de verpligting zwaarder op hem rust, zich als zijns broeders hoeder te betoonen. Hij weet, dat hij niet stil mag zitten, waar het de belangen van dien broeder geldt; maar hij weet ook, dat hij die belangen beter kan be-

vorderen, naarmate hij hem naauwkeuriger heeft leeren gadeslaan.

En hier opent zich voor hem het ruime veld der waarneming, dat den physieken toestand van den mensch niet uitsluit, maar zich toch veel meer uitstrekt tot alles wat op zijnen maatschappelijken, intellectuelen en zedelijk-godsdienstigen toestand betrekking heeft.

Wat weten wij daarvan betrekkelijk nog weinig! Hoe noodig is het, dat zich dáár aan het vast geloof in CHRISTUS en de warme liefde voor den evenmensch, de scherpzinnigheid, de waarnemingszin van den wetenschappelijken man pare! Niet genoeg kunnen de zendingvrienden worden aangespoord tot waarnemen en onderzoeken; opdat naar mate hun werkkring zich uitbreidt, en die heeft reeds afmetingen gekregen veel te groot, om door het betrekkelijk klein getal zendingvrienden omvademd te worden, hun blik zich verruime, maar ook gerigt worde op de verschillende middelen, die moeten aangewend worden, om het groote doel hun gesteld van stap tot stap te naderen.

Wij nemen waar, dat vele onbeschaafde of halfbeschaafde volken in een' staat van achteruitgang verkeeren. Hunne gedenkteekenen, hunne taal, hunne overleveringen getuigen van een verleden, dat hier en daar helder uitkomt op den donkeren grond van hun tegenwoordig volksbestaan. Veel daarvan is te verklaren uit het vandalisme van veroveraars, uit den druk van slavernij en smadelijke bejegening. Heeft eenmaal de overmoedige vreemde indringer hun den voet op den nek gezet, dan ontwikkelen zich de kwade eigenschappen van den verdrukte, en te loor gaat de edele trots, den vrijen man eigen, waaruit kloeke gedachten en daden geboren worden.

Is hiermede alles gezegd, of ook maar de diepste grond

voor den achteruitgang gepeild? Ik geloof het niet. Wat meer zegt, ik geloof niet, dat wij nog op de hoogte zijn, om de oorzaken van dien achteruitgang te kunnen bepalen, al erken ik gaarne, dat de bouwstoffen door de anthropologen verzameld hooge waarde hebben, en al mogt ik wenschen, dat de zending daarmede meer voordeel had gedaan. Laat ons dus feiten blijven verzamelen, waartoe de gelegenheid zich in onzen tijd beter dan ooit opdoet. De tijd zal komen, dat wij met meer vertrouwen, zonder vooroordeel over kunnen gaan tot het trekken van resultaten. Wij behoeven daarom voor het tegenwoordige niet stil te staan en om te zien. Rustig kunnen wij voortgaan; maar voortgaande ons oefenen in 't waarnemen, elkander onze kennis mededeelen, niet verzuimende de stof te rangschikken.

Ik wensch in dit tijdschrift eenige waarnemingen neder te leggen, ontleend aan ethnographische werken van den jongsten tijd. Beleefdelijk noodig ik ieder, die gelijksoortige bijdragen heeft, ze ter plaatsing in dit tijdschrift af te staan; waarbij alleen behoort te worden in 't oog gehouden, dat wij vooreerst niets anders hebben te doen, dan te constateren het feit van den achteruitgang, zonder dat wij behoeven op te sporen wat daarvan de oorzaak mag zijn.

Dezer dagen verscheen een werk, dat, grootendeels aan aardrijkskunde en bergbouw, gewijd, toch enkele belangrijke bijzonderheden mededeelt omtrent een tot hiertoe weinig bekend volk, dat woont in de vallei van Kulu of Koeloe. (1) Mijne aandacht werd getrokken

(1) Vazeer Rupi, the silver country of the Vazeers, in Kulu: its beauties, antiquities and silver mines. Including a trip over the lower Himalayah range and glaciers. With numerous illustrations. Bij J. CALVERT, F. G. S. Mem. Inst. C. E., Author of »Notes on the mineral wealth, of India London E. & F. N. SPON, 48 Charing cross. New-York 446, Broomestreet 1873.

door de daarin voorkomende portretten van inlanders, allen in profil en daardoor te duidelijker den vorm en de gelaatsuitdrukking van het arische ras vertoonende, met zeer bevallige kleeding en hoofdtooisel, zoo bij mannen als vrouwen, waarbij echter de laatsten zich van onze dames onderscheiden door het dragen van eenen neusring, vrij dun, maar zoo groot, dat mond en kin er doorheen zigtbaar zijn; de woningen hebben een schilderachtig voorkomen en doen in sommige opzigten denken aan de zwitsersche; ééne is gedeeltelijk tot vier verdiepingen opgetrokken, bij wijze van een' toren; de tempels van vroeger' tijd vertoonen met hunne beelden en sieraden de schoonste vormen. De vraag rees bij mij op: In hoeverre beantwoordt de maatschappelijke toestand van dit volk aan zóó veel schoons? Het antwoord vond ik vrij wel in het boek gegeven in de volgende uittreksels.

Tien gemakkelijke dagreizen of ongeveer 115 engelsche mijlen ten N. van Simla, het beroemde en liefelijke sanitarium van de bevoorregte indische ambtenaren gedurende de zomermaanden, ligt de hoofdplaats Kulu of Kooloo (Koeloe) in de vallei van denzelfden naam.

De Koeloe-vallei is bekend voor haar natuurschoon, dat zelfs niet door dat van Cashmire geëvenaard wordt, terwijl er zeker meer verscheidenheid in de gezigten is.

Het land is rijk aan koper- en zilvermijnen, die vroeger bewerkt werden, doch sedert geruimen tijd zoo goed als verwaarloosd liggen, gedeeltelijk met geboomte overplant, om ze aan het oog van een' invallenden vijand te onttrekken. Maar dáár, in de nabijheid van Baraja, staan de overblijfselen van een oud fort, dat nog een gedeelte van zijne sterke torens doet zien, en dat eerst moest bezwijken, toen inlanders met de vernielingswapenen van het westen bekend werden. Het beeldhouwwerk hier en daar aange-

bracht getuigt van groote bedrevenheid bij den werkman en de ornementen zijn zeer zuiver van teekening.

Doch vooral munt een kleine tempel van gehouwen steen uit, waarvan de ouderdom tot 8 à 900 jaren moet opklimmen. De beelden zijn voor het grootste deel zeer beschadigd door den moedwil van Muzelmannen, maar de specimina, die de Heer CALVERT er van levert, getuigen weder van den smaak der ontwerpers, al zijn zij gedeeltelijk grillig, als voorstellingen uit de hindoesche mythologie. Dit en soortgelijke gebouwen zijn zamengesteld zonder kalk tusschen de steenen, maar iedere steen is zoo behouwen, dat hij met de meeste naauwkeurigheid in de omliggende past. „Daar wordt" zoo zegt de schrijver, „niet dat opvullen met puin gevonden, zoo gebruikelijk bij het Departement van openbare werken. Ook werden de bouwlieden, die deze duurzame gedenkteekenen hunner bedrevenheid ontwierpen, niet als ongeschikt voor verderen arbeid, op hun veertigste jaar, aan den dijk gezet, zoo als thans in Indië plaats heeft. Geen architect kan in Indië een bestaan vinden, daar alle gebouwen worden ontworpen door militairen."

Dat intusschen de bouwkunst onder de inlanders nog niet was te loor gegaan, bleek den schrijver uit het bouwen van een' nieuwen tempel. Op zijne vraag, of de werklieden bij het behouwen van den steen naar eene teekening werkten, was het antwoord: „Neen, wij bouwen naar het zelfde plan, en beeldhouwen dezelfde ornementen en figuren als onze vaderen vóór ons; elk man kent zijn werk en zijn' pligt."

Zoo bleek dan, dat de oude kunst niet was verloren gegaan; maar ook geen vorderingen had gemaakt. En met de tempels is eene godsdienst verbonden, die geheel in strijd is met het vreedzaam en in vele oprigten aesthetisch werk van den bouwmeester.

Ten zuiden van Sultanpoer, de tegenwoordige hoofdplaats van Koeloe ligt eene maidan (gewijde plaats), waarop geen gebouw of akkerbouw geduld wordt, ten dienste van de Duivelgoden, Munders, Jaggernauts of Davis. Zulke plaatsen worden er, zegt men, 150 in de vallei gevonden, en zij vertegenwoordigen geen klein gedeelte van den bouwgrond.

Zij worden onderhouden onder de bijzondere bescherming van een weldadig en liberaal christelijk gouvernement, dat aan een' christen niet vergunt met kerstmis zijn rundvleesch te gebruiken, om aan de Jaggernauts geen ergernis te geven.

Tweemaal in het jaar is de maidan overdekt met de Munders of Duivelgoden, die van alle kanten uit Koeloe en de naburige landen drie dagen lang komen feestvieren, en waarvan er meer dan honderd zijn, allen begeleid door tamtams, trompetten en schalmijen, waarvan sommigen geheel van zilver zijn, in den vorm eener S, met een schuifstuk in het midden, zoodat het mondstuk in het wijder einde wordt geschoven, als het instrument niet gebruikt wordt; hierbij komt een schorre fluit, die een geluid maakt als dat van een' jankenden hond.

Dit afschuwelijk geraas duurt uren achtereen voort, tot dat iedere god zijn compliment gebracht heeft aan de overige dorpsgoden.

De Davi of Duivelgod bestaat in Koeloe uit het volgende: Eene soort van sierlijken stoel, die door vier man aan lange bamboes op de schouders gedragen wordt; deze stoel is overdekt met kostbare zijden stoffen of shawls, doorgaans rood gekleurd, met lange franjes van zilver of goud; op den rug van binnen zijn drie tot tien of meer zilveren masken (momaangezigten) van verschillende grootte bevestigd, berekend naar den meerderen

of minderen rijkdom der dorpen en de waarde van hunne vaste goederen; de masken zijn met oogen, neus, enz. ruw beschilderd en doen in geenen deele eer aan de zilversmids van Koeloe, die anders uitstekend werk kunnen leveren, vooral zilveren hals- en voorhoofdsieraden voor de vrouwen en de blaauw geëmailleerde penningen, die door bijna alle mannen gedragen worden.

Onder dezen stoel is eene groote ruimte of zak, verborgen onder het bekleedsel, waarin de giften aan den god en de inkomsten van de priesters en hunne ondergeschikten geborgen worden. Daarin gaat heel wat, en daar onder moet niet vergeten worden de flesch, met eene bedwelmende zelfstandigheid die van een in Koeloe veel voorkomend kruid wordt vervaardigd en zeer geschikt is, om iemand van zijne zinnen te berooven.

Des nachts betrekt ieder gezelschap zijn eigen nachtleger, waar dan, rondom een vuur, gegastreerd wordt met veel gedruisch; dit laatste vermindert langzamerhand, en naar die mate nemen de uitspattingen toe.

Maar de werkzaamheden van den god beperken zich niet tot deze twee groote „malees". Hij moet zorgen, dat de buidel op de eene of andere wijze gevuld blijft. Als er te veel regen valt, of als het in 't geheel niet regent, vindt hij aanleiding, zich te vertoonen; dan komt de geheele processie naar buiten, den berg op, en zich tot eene of andere landbouwersvrouw wendende, luidt het: „Geen regen! Is het te verwonderen? Ge hebt onlangs een' ruimen oogst gehad, en aan Davi geen graankorreltje gezonden. Uwe schapen wierpen tal van lammeren, maar gij hebt geen enkel aan den god gezonden. Nu moet ik eene roepi en acht annas (zooveel als ƒ 1,80) hebben. Ja! dat helpt je nu niet met al, of je al zegt, dat je maar eene roepi in de wereld hebt; ik zal spoedig

den pot met geld onder den grond opgraven. Ik heb tot den god gesproken, en hij zegt, dat lui zoo als gij den regen ophouden. Gij wilt, dat ik nog eens met hem spreke? Goed, dat zal ik doen; maar ge moet mij eene van die nieuwe shawls geven tegen de koude, en tien maten bloem, en dan zal ik met den god voor u spreken over het weêr." Zoo gaat het werkelijk, en de dorpelingen zijn uiterst bang voor Davi en zijne priesters.

„Het voorwerp, dat gij daar ziet, op wielen op de maidan, is de kar, waarop de koeloesche duivel of Jaggernaut bij zulke gelegenheden wordt rondgevoerd; maar zijne heiligheid is niet gelijk de andere; het is eene gouden doos of een gouden beeld in eene doos. Ik heb alleen de laatste gezien, en toen deze den heuvel opgevoerd werd uit den tempel in de stad, en op dit voertuig werd geplaatst, dat geheel overdekt is met karmozijn en goud, bracht de overleden Rae (vorst) haar zijne pligtplegingen, en schonk hij eenige gouden mohurs. (1) De wagen werd toen omringd door de bedienden en priesters, en getrokken door een aantal menschen over de geheele maidan, een bezoek brengende bij de rijken, die in fraaije tenten gelegerd waren, en ongetwijfeld hunne geldelijke bijdragen hadden te leveren aan den altijd hongerigen Davi, die bij al zijn' invloed op den beschikker over het weder, niet altijd kan verhoeden, dat eene regenbui de gansche vergadering, die somtijds 6000 menschen bedraagt, uit een drijft.

„In de nabijheid van Manali, midden in het woud ligt de tempel van Dungree, waarvan ik eene schets maakte bij gelegenheid van een groot offerfeest in 1869,

(1) De mohur = 15 roepia = ƒ 18.

bij welke gelegenheid een buffel en 150 schapen en geiten geofferd werden aan den Davi of Jaggernaut of Duivelgod.

„Men zegt, dat de tempel meer dan 600 jaar oud is. Het front is met snijwerk overdekt; maar sommige onderwerpen zijn zoo grof zinnelijk, dat zij niet te copiëren waren. Deze vuile onkieschheid, van verschillenden aard, wordt vooral beschermd door een bijzonder artikel in het strafwetboek, dat de openbare tentoonstelling vergunt van de meest libidineuse beelden, snijwerk of schilderwerk, mits zij in betrekking staan tot een' of anderen tempel.

„De offerplegtigheid had toen plaats onder het patronaat van een' Europeaan, maar geen Engelschman.

„Nadat het volk van allerwege uit de vallei en de naburige dorpen was toegestroomd, uitgedoscht in zijne fraaiste kleeding, gedeeltelijk getooid met juweelen, waaronder van niet geringe waarde, vergaderden de hoofden en priesters vóór den tempel, onder het gejuich der menigte, het getoet van trompetten en horens, het snerpend geluid van de fluit en het slaan van trommen en cimbalen.

„Nadat men een' halven cirkel rondom den ingang gevormd had, waarin onze duitsche patroon links op den hoek zat, gingen de priesters op den geplaveiden bodem zitten, en begonnen zij een gebed tot den Duivelgod op te dreunen en te rabbelen, waarvan ik den inhoud niet verstaan kon. Om hunne opgewondenheid te verhoogen, werd een bijzonder daarvoor bestemde schotel aangebracht, en daarop vuur ontstoken, waarop eene groote hoeveelheid geworpen werd van een kruid, dat in 't wild groeit, waardoor een dikke rook opsteeg, over welken de priesters hunne hoofden hielden, tot dat hunne oogen bloedrood werden en zij tot de opgewondenheid van beschonkenen

oversloegen. Eensklaps lieten zij allen hun lang haar los over het gelaat vallen en draaiden zij het hoofd in de rondte, waardoor zij een allerafzigtelijkst voorkomen verkregen.

„Nu werd de buffel voorgebracht, en toen verliet ik de plaats. Terwijl ik den heuvel afdaalde, hoorde ik de voortdurende slagen van de zware hakmessen en andere wapenen op het offerdier, dat op deze wijze in stukken gehouwen werd. Het geschrei der vrouwen, die gedwongen waren toe te zien, het gebom der trommen en het juilen waren oorverdoovend, en mij werd later verteld door een' Eurasiër (afstammeling van een' Europeaan en aziatische vrouw), die daarbij tegenwoordig was, dat hij bijna in flaauwte viel van walging bij het gezigt, eer het hem gelukte zich aan de menigte te ontworstelen, terwijl het bloed overal heen stroomde.

„Bij gelegenheid van de Vindhyachal jaarmarkt te Mirzapore werden honderden geiten en runderen geslacht. In welk opzigt heeft een christelijk gouvernement zijn' pligt vervuld, als het dit volk zóó voort laat leven in een' staat van halve barbaarschheid.

„En toch werd ik bedreigd met de straf van het gouvernement, als ik het waagde rundvleesch te eten op kerstmis!"

De schrijver schetst hier verder nog een en ander van den nasleep van dit feest, en eindigt dan met deze opmerking: „Dit alles vond plaats op korten afstand van het verblijf van den adsistent-commissaris."

Op andere plaatsen schetst de schrijver de gevolgen der dronkenschap, vooral bevorderd door kleine drankwinkels, die hier en daar in menigte worden aangetroffen.

Omtrent het huwelijk merkt hij het volgende op:

„De koeloesche mannen mogen meer dan eene vrouw

nemen, en daar de vrouwen het grootste deel van den veldarbeid verrigten, behalve het ploegen, zoo is het voordeelig eenige vrouwen te hebben. Tevens huwen sommige vrouwen verscheidene mannen. Toen ik te Manali was, vernam ik van eene vrouw, die drie broeders gehuwd had; maar de jongste maakte uit minnennijd spoedig een einde aan zijn leven. Zeker is, dat de vrouwen meer bekend zijn voor hare schoone gestalte en gelaat, dan wegens hare deugd."

Uit het aangehaalde blijkt, dat niet zendelingen alleen klagen over de toegevendheid, die nog maar al te veel wordt betoond jegens de ongebondenheden met heidensche feesten verbonden. Of die ongebondenheden niet ontaardingen zijn, van godsdienstvormen, waarin vroeger meer beteekenis lag, verdient nader onderzoek. Welken invloed zij oefenen niet alleen op den morelen, maar ook op den physieken toestand van het volk verdient te worden aangetoond. Daartoe behoeft men echter niet enkel de feiten uit verre landen op te zamelen. Welken invloed het mishandelen van dieren, het slagten aan den openbaren weg, de uitzinnigheden van sommige volksfeesten, de ruwe en zedelooze taal langs de straten en in de huisgezinnen uitgeslagen, het bijeenwonen van jong en oud in vunzige verblijven, enz. op het jeugdig geslacht hebben, kan men dagelijks in onze groote steden waarnemen.

De zendingvrienden mogen ook daarvoor de oogen niet sluiten.

April 1873. J. C. NEURDENBURG.

VARIA.

De opleiding van zendelingen.

(Uit de bijeenkomst te Arnhem.)

Op den 4den Julij van het vorige jaar kwamen te Arnhem eenige zendingvrienden bijeen tot het bespreken van een tweetal onderwerpen, die van wege het Hoofdbestuur van het Algemeen evangelisch nationaal zendingfeest bij de oproeping tot die vergadering aan de orde waren gesteld. De bespreking kenmerkte zich door een' aangenamen broederlijken toon, en zal niet onvruchtbaar gebleven zijn voor de belangen van het Godsrijk, in zoo verre daaruit voor de aanwezigen bleek, dat het bij hen, die tot verschillende genootschappen behooren, niet ontbreekt aan de hoogere eenheid; zoodat de verbrokkeling, in de laatste jaren ontstaan, niet de verwijdering heeft te weeg gebracht, die velen daarvan voorzagen, en zeker de groote meerderheid het ten aanzien van het doel en de methode der zending in de hoofdzaken eens was.

Men had mij uitgenoodigd de vraag in te leiden, die meest strekken om gedachtenwisseling uit te lokken over de opleiding van den zendeling, en, hoezeer in dat gedeelte van het jaar met werkzaamheden overladen, zoodat het mij dan in den regel niet mogelijk is vergaderingen, buiten die van ons genootschap, bij te wonen, zoo had ik mij daartoe toch bereid verklaard.

Dr. BRONSVELD heeft in de „Stemmen voor waarheid en vrede" een verslag van deze vergadering gegeven, dat, zoo goed als zulks in een kort bestek te doen is, den belangstellenden een denkbeeld geeft van den gang en

inhoud der beraadslagingen. Ik heb, daarom vooral, mij tot nogtoe onthouden van in het openbaar op deze vergadering terug te komen. Nu ik echter, uit het „Orgaan der Nederlandsche zendingsvereeniging" Februarij 1873, bespeur, dat daardoor bij een' zendeling (1) indrukken zijn te weeg gebracht, die kunnen strekken om minder gunstige gedachten te voeden omtrent het nut van zulke bijeenkomsten, en gesproken is van eene „spraakverwarring, die op zulke vergaderingen gewoonlijk heerscht", terwijl men blijkbaar niet voldoende op de hoogte was van de denkbeelden, daar voorop gezet, die trouwens vrij wel strooken met het over dat onderwerp geschrevene, acht ik het niet overbodig in ruimer kring over te brengen wat door mij te Arnhem als inleiding gesproken werd. Kan ik het al niet woordelijk teruggeven, toch zal de schets, door mij vóór de vergadering ontworpen, aan Br. ALBERS en welligt andere zijner ambtgenooten daarvan de overtuiging geven. De zendingvrienden in Nederland mogen zich daardoor opgewekt gevoelen, om elkander meermalen op soortgelijke wijze te ontmoeten; er is veel, zeer veel, dat hunne gezette studie en kalm overleg vordert; en wat vooral niet mag vergeten worden: meer dan ooit worden de vrienden van het Godsrijk geroepen elkander de hand te reiken.

Het volgende dan is de inhoud van het door mij gesprokene.

Na mijne blijdschap te hebben uitgedrukt over de bereidvaardigheid van zoo vele Bestuurders en Leden van verschillende genootschappen, om hier met elkander de belangen der zending te bespreken, ging ik over tot mijn onderwerp, ongeveer als volgt:

De door de commissie gestelde vraag schijnt van de

(1) Br C. ALBERS, te Tjandjoer, zendeling van de Nederlandsche zendingsvereeniging.

veronderstelling uit te gaan, dat eene methode bestaat of te vinden is, naar welke de zendeling het veiligst tot zijne bestemming kan gebracht worden.

Ik begin reeds dadelijk met de verklaring, dat die, naar mijne zienswijze, in dien algemeenen zin niet bestaat. Wij zijn niet bijeengekomen, om dit voor iemand te hooren betoogen. Wel dunkt mij, om te overwegen wat voor- of nadeelen aan zekere methoden verbonden zijn. En dan weer niet, om elkanders werk te beoordeelen, veel minder te veroordeelen, maar om, na van gedachten gewisseld te hebben, van hier te gaan, met het voornemen, ons voordeel te doen, met de uitgesproken denkbeelden.

Ik laat aan mijne redeneringen de grondstelling voorafgaan: Ieder genootschap, iedere vereeniging moet zich eene eigene methode vormen, berekend naar de behoeften zijner zendelingen en naar den aard van het personeel zijner Bestuurders, Leden en zendelingen.

Een kerkelijk genootschap heeft andere eischen te stellen en te vervullen bij de opleiding zijner zendelingen, dan eene gemeente als die der Moravische broeders. – Een genootschap, dat zijne zendelingen telt onder mohammedanen of wel ontwikkelde heidenen, moet eene andere methode volgen, dan een dat werkt onder half beschaafde of onbeschaafde volken. – Een genootschap, dat zich in zijne statuten verbonden heeft geen andere leden of zendelingen op te nemen, dan de zoodanige, die in belijdenis zeer bepaald overeenkomen, heeft andere eischen te bevredigen, dan een, dat de voorplanting van het Evangelie op den meest breeden voet bedoelt.

Zonder mij aan eene bepaalde orde te binden, wil ik het gezegde door eenige voorbeelden ophelderen. Het Engelsch kerkelijk genootschap (Church miss. Soc.) kan

geen andere zendelingen gebruiken, dan die na het gewoon examen, de kerkelijke wijding hebben ontvangen. Het moet zich zeer wachten voor elke daad, die zou kunnen geacht worden op kerkelijk gebied te liggen, en zoo verdedigen Bestuurders het ook voor geestelijkheid en leeken, dat zij zich met de opleiding van zendelingen inlaten. „Immers", zoo zeggen zij, „de colleges aan onze hoogescholen zijn leekeninstellingen, en kunnen in vele gevallen geadministreerd en bestuurd worden door leeken. Nogtans moet erkend worden, dat hier eene toenadering is tot het eigenaardig gebied van den geestelijke, omdat geestelijke personen het meest bevoegd zijn, om de geschiktheid voor het zendingwerk te beoordeelen". Wat doet dus het genootschap? „Het examen van zendelingkandidaten is opgedragen aan eene kerkelijke subcommissie" (met andere woorden, daarop heeft geen leek invloed); het zendelinghuis te Islington is erkend en gesanctioneerd door den Bisschop van Londen; al de kandidaten in Engeland worden door dezen gewijd, en zijne Lordschap heeft herhaaldelijk zijne goedkeuring uitgesproken over den aard van het onderwijs, dat zij genoten, blijkbaar uit de afgelegde examens". (1)

Hier staat of valt de opleiding met de goed- of afkeuring van een' bisschop, zoo als ook later de zendeling afhankelijk blijft van het oordeel, dat zijn bisschop over hem uitspreekt, en in de Liverpool Conference (1860) verklaarde de Heer GREEN in zijne geschreven bijdrage, na zeer behartigingswaardige wenken gegeven te hebben over de hoedanigheden, die in den toekomstigen zendeling verondersteld worden, dat „de opleiding, 't zij lang of kort, altijd behoort te omvatten een systematische studie van

(1) Zie Proc. o. t. Ch. M. Soc. 1865-66. Appendix XVIII.

de H. Schrift, zoo mogelijk in de oorspronkelijke talen; dogmatische theologie, met het oog op het helder begrip en een volkomen vasthouden van de groote onderscheidende leerstukken van Gods woord; de hoofddeelen der christelijke bewijsleer (christian evidence); kerkelijke historie, zoo oude als nieuwe, en daarbij de voornaamste werkzaamheden van de zendelinggenootschappen, gedurende de jongste honderd jaren". Wordt in het jongste verslag (1870–71) eenigszins er over geklaagd, dat het getal kweekelingen (26) beneden het gemiddelde der laatste jaren staat, Bestuurders verheugen zich er over, dat in de laatste drie maanden „niet minder dan vijf leden van de Hoogeschool van Cambridge zich hebben aangeboden, allen gunstig bekend wegens hunne geschiktheid voor het zendingwerk".

Het Londensche genootschap (L. M. S.) staat blijkbaar weer onder geheel anderen invloed. „Een groot getal zijner zendelingen wordt geroepen tot het opzigt over inlandsche gemeenten, scholen, enz. Al de broederen in Indië en China kunnen omgang hebben met inlandsche geleerden en priesters, en waarheden hebben te verdedigen en dwalingen te weêrleggen, die eene groote mate van ontwikkeling en kennis vorderen bij hen, die zich daartoe geroepen achten. Verscheidenen van hen staan aan het hoofd van hoogere scholen, en komen in aanraking met inlandsche predikers, die zelven mannen van hooge ontwikkeling en aanzienlijken stand zijn". Het zou dus onverantwoordelijk zijn, als de zendelingen niet eene grondige opleiding aan een der colleges genoten hadden. En op dien grond werd in 1868 besloten, dat de toekomstige zendelingen geplaatst zouden worden op zoodanige colleges, waar men hen op billijke voorwaarden zou willen opnemen; en zoo waren toen 28 kweekelingen op niet min-

der dan tien colleges geplaatst, terwijl eene voorbereidende klasse zou worden gevormd voor hen, die daaraan behoefte hadden. (1) Nu weet men, dat op die colleges steeds Latijn en Grieksch wordt onderwezen, terwijl de wiskunde er altijd een der meest geliefde vakken is, aan wier beoefening de hoogste eer verbonden is. Na deze voorbereiding werden de studenten nog een jaar bijzonder opgeleid voor hunne toekomstige roeping.

Het is op deze wijze, dat de engelsche en waarschijnlijk ook de amerikaansche genootschappen hunne medische zendelingen verkrijgen, wier nut in sommige streken zoo groot is, en die bij de thans vigerende wet in ons land niet zullen op te leiden zijn, zonder zeer, zeer bijzondere maatregelen.

De Broedergemeente zou, hoezeer ook schriftkennis en zelfs wetenschap op prijs stellende, toch weinig gediend zijn met zendelingen, zoo geheel buiten haren kring gevormd. Zij zal meer waarderen den broeder, die, in welk bedrijf ook opgeleid, en hoe ook geschikt, indien maar geschikt, zich gedrongen gevoelt, om het Evangelie aan de heidenen te brengen, 't zij hij als ordelijk en naauwgezet koopman of als kundig landbouwer of als onderwijzer of prediker en geestelijke verzorger onder hen optreedt.

Het Bazeler genootschap, dat zijne zendelingen voornamelijk uit Duitschland trekt, en rekenschap heeft te geven aan zijne wurtembergsche, zoowel als aan zijne zwitsersche vrienden; dat bij ervaring weet, dat duitsche of zwitsersche universiteiten geheel ongeschikt zijn tot opleiding van mannen, die geen gymnasiaal onderwijs hebben genoten, stichtte een zendelinghuis, dat welligt

(1) Zie Rep o t. L. M. S. 1868 p. 26.

aan het hoofd staat van soortgelijke inrigtingen. Het weet gebruik te maken van de onderscheiden krachten, en zich te rigten naar de verschillende behoeften, die op den grooten akker bestaan, en wijzigt dus zijne opleiding eensdeels naar den aanleg van den zendelingkweekeling, anderdeels naar zijne bestemming, óf als predikant in eene duitsche gemeente in Amerika, óf als zendeling in dienst van het Engelsch kerkelijk genootschap, of in eigen dienst, 't zij in China of in Hindostan of in Afrika. Het maakt dus een allergelukkigst gebruik van de verscheidenheden, die noodzakelijk bij de toekomstige akkerlieden en de werkzaamheden op den akker gevonden worden. Het neemt ook de studie van Latijn en Grieksch in zijn' cursus op, maar weet daarin zijne grenzen te stellen. Het kan gemakkelijk in een zendelinghuis aan orde en tucht onderwerpen jonge lieden, die zich reeds in het maatschappelijk leven daaraan gewend hebben.

Het Rijnsche genootschap heeft in zijne schoone inrigting te Barmen eene gelegenheid, die naar het mij voorkomt, niet veel van de Bazelsche verschilt. Het acht evenwel noodig, dat zijne toekomstige kweekelingen eerst in eenig dagelijksch bedrijf eenen proeftijd doorstaan, of wel in eene Vorschule voor de studiën in het zendelinghuis worden opgeleid.

Toen vóór eenige jaren in Bazel een ernstig verschil ontstond over de opleiding van zendelingkweekelingen, scheidde zich een gedeelte van het Bestuur af, dat meende door practische werkzaamheden, vooral ook door handenarbeid beter het voorgestelde doel te bereiken, en de daaruit voortgevloeide opleiding op Crischona heeft goede vruchten gedragen. Kweekelingen, die zich gedurende een groot deel van den dag met akkerbouw bezig hielden, hebben hunne kracht en geschiktheid als zendelingen doen kennen.

Bazel is zelf in zoo verre tot het stelsel toegetreden, dat het ook zijne koffij-cultuur, zijne handelsmagazijnen heeft, en dus ook mannen behoeft, die niet hoofdzakelijk door linguistische en theologische studiën tot hunne taak zijn voorbereid.

Het is uiterst moeijelijk diep, ja genoegzaam door te dringen in den aard van elke opleiding. Ik had het voorregt niet van ééne inrigting, buiten de mijne, door aanschouwing te leeren kennen. Ik heb intusschen niet verzuimd de mannen, die ik ontmoette over dit onderwerp aan te spreken. Dan is mij echter steeds gebleken, hoe noodig het is, eerst elkanders standpunt te leeren kennen; en zag ik hoe weinig de vreemdeling zich op het onze kon verplaatsen, dan moest ik wel daaruit afleiden, dat het mij tijd zou kosten, mij het zijne helder voor oogen te stellen. Bij benadering kom ik dan wel tot eene oplossing, maar voor de absoluut ware mag ik ze niet houden.

Wij moeten ons ook wachten, besluiten te trekken ontleend aan waarnemingen op het gebied der werkzaamheden van de uitstekende zendelingen. Niet altijd staan deze met hunne opleiding in onafscheidelijk verband. Dit verdient echter opmerking, dat deze in de hoofdzaken niet verschillen, en zich vooral onderscheiden door eene frischheid van opvatting, eene eenheid van beginsel, bovenal eene vastheid van geloof, die op zichzelven reeds regt geven tot de stelling, door mij voorop gesteld: „Ieder genootschap, iedere vereeniging behoort bij de opleiding zijner kweekelingen zich een' eigen' weg te kiezen, bepaald door de omstandigheden, waaronder men werkt. – Alleen copiëren is zeer nadeelig.

Ik kom thans tot u met eene geschiedenis, geworden, met ervaringen, opgedaan op eigen bodem, en ik geloof,

dat die voor ons Nederlanders de meeste waarde hebben.

Ons Nederlandsch zendelinggenootschap had het voorregt als zijn' eersten zendeling te kunnen noemen J. J. KICHERER, kandidaat aan de Hoogeschool van Utrecht, naar Afrika afgevaardigd in 1798. Over zijne opleiding valt hier niets te zeggen; zij was berekend voor het dienstwerk van den predikant; het genootschap had daaraan geen deel.

Na hem volgden 22 handwerkslieden, die zonder veel voorbereiding, grootendeels op grond van christelijken wandel en liefde tot den Heer en hunne medemenschen werden uitgezonden. Van slechts enkelen kan gezegd worden, dat zij nuttig gewerkt hebben; maar 't was ook een onrustige tijd, en de meesten werden uitgezonden door het Londensche genootschap, zoodat zij later min of meer aan de aandacht van ons genootschap ontgingen.

Dan volgen twee mannen (SUPPER en BRÜCKNER), die aan het Instituut van JAENICKE te Berlijn waren gevormd, en van BRÜCKNER is veel goeds te zeggen; aan geloof en volharding heeft het hem niet ontbroken. Maar naast hem stond de wakkere JOSEPH KAM, ambtenaar bij het nationaal geregtshof, die te Rotterdam eene zeer fragmentarische opleiding genoot, en toch in de Molukken veel heeft gewerkt, in ijver en veerkracht nog niet is overtroffen.

Van 1816 tot 1821 plaatste het genootschap zijne zendelingen onder de leiding van Ds. S. KAM, te Berkel. Niet minder dan 21 zendelingen werden daar gedeeltelijk gevormd; immers de meesten hadden elders reeds eene opleiding ontvangen, tien van hen waren vreemdelingen, uit Bazel of Berlijn herwaarts gezonden. Onder de te Berkel opgeleide zendelingen behooren HELLENDOORN, JUNGHUHN, LE BRUIJN, J. J. BÄR (de vader), LA CROIX, IRION. Ds. KAM kon zich aan de zorg voor zijne ge-

meente niet onttrekken, en al vond hij daarin gelegenheid tot practische oefening voor zijne kweekelingen, de taak bleek na verloop van vijf jaren te zwaar; buitendien was het huis te klein, de streek in die dagen zeer ongezond, vooral voor den vreemdeling. Verder moest zich hier één man belasten met het onderwijs in een groot aantal vakken aan kweekelingen, die op zeer verschillend standpunt van ontwikkeling en verworven kennis stonden. Voor een paar wel onderwezen kweekelingen, die alleen nog oefening noodig hadden in het herderlijk werk, zou de gelegenheid zeker niet ongeschikt geweest zijn.

Van 1821 tot 1838 woonden de kweekelingen te Rotterdam bij particulieren in, en ontvingen hun onderwijs van eenige predikanten en particulieren, die zich daartoe bereidwillig verbonden hadden. Tot deze periode behooren o.a. GÜTZLAFF, HÖVEKER, LUIJKE, HEIJMERING, RIEDEL, J. G. SCHWARZ, HARTIG, GERICKE, HERRMANN. Dat het naar deze methode te veel ontbrak aan de noodige leiding en eenheid in de studiën, dat het onderwijs vaak sporadisch en ongeregeld gegeven werd, dat ook het verkeer der kweekelingen, zoo onderling als in de maatschappij veel te wenschen overliet, bleek zóó duidelijk, dat men reeds vele jaren te voren tot het stichten van een zendelinghuis besloten had, toen zich in 1839 de gelegenheid daartoe voordeed, aanvankelijk met een' huisverzorger, sedert het laatst van 1840 met een' Director aan het hoofd.

Van toen af verkreeg de opleiding eene gestalte. Zij werd ingerigt naar een wel overdacht plan, dat later op gronden van ervaring gewijzigd is; maar dat toch altijd in deze twee hoofddeelen werd onderscheiden: voorbereidende en voltooijende opleiding, bij welke laatste de

practische oefeningen niet werden over het hoofd gezien, terwijl het verkeer in den huiselijken kring gelegenheid gaf, om onderwijs en karaktervorming in den ruimsten zin in harmonisch verband te brengen; en ook daar kon blijken, in hoe verre de kweekeling in den omgang met anderen beantwoordde aan zijne belijdenis, en of op goede gronden te verwachten was, dat zijne persoonlijkheid zou passen in den kring van de broederen, met welke hij geroepen werd zamen te werken. (1)

Dit deelde ik mede, als proeven, waaruit gemakkelijk was af te leiden, dat geen algemeen geldende methode voor de opleiding van zendelingen was vast te stellen. Ik besloot met mijne zienswijze in betrekking tot onze Indiën in 't kort bloot te leggen. En deze kwam hierop neder:

1. In onze koloniën worden voor de zending zeer verschillende krachten gevorderd. De ééne onvoorwaardelijke hoedanigheid in den zendeling mag nooit ontbreken: hij moet een man zijn, die uit liefde tot den Heer JEZUS CHRISTUS en uit de daaruit voortgesproten liefde tot zijne medemenschen, zich geroepen gevoelt, het Evangelie des heils te brengen aan de zulken, die daarmede niet bekend zijn geworden. Beantwoordt de man aan die voorwaarde vóór zijne uitzending, dan kan hij meer of minder geschiktheid hebben voor het werk van den predikant of van den evangelist of van den onderwijzer; dan kan hij zich onderscheiden door aanleg voor linguistische of ethnologische studiën, door geschiktheid ter beoefening van de geneeskunde, van handwerken of van landbouw. Dit is

(1) Er bestond geen gelegenheid dit gedeelte uitvoeriger te behandelen. Wie belang stelt in het onderwerp kan daarover raadplegen het geschrift van den Directeur H. HERBINK, het Zendelinghuis van het Nederlandsche zendelinggenootschap. 1855.

ten allen tijde ondervonden; niet altijd erkend of zóó uitgesproken, dat daarop een nieuw plan van opleiding voor onze nederlandsche zendelingen kon gebouwd worden. Men meende, dat de zendeling van alles wat kon weten, aan alles wat kon doen; en zeer zeker zijn er volken in onzen Indischen archipel, waar de man, die zich onder allerlei omstandigheden en op allerlei gebied op eigen wijze weet te redden het best op zijne plaats is. Dáár echter, waar de zendeling in aanraking komt met Europeanen, die van eene of andere specialiteit hun werk maken, behoort hij ook de zijne te beoefenen, altijd in verband met zijne evangelieverkondiging en met de behoeften van het volk, waaronder hij arbeidt.

En nu is voor zendelingen, die eene bestemming hebben, als waarop in de laatste plaats gedoeld wordt, eene bijzondere opleiding in een bepaald vak, 't zij dat des geneeskundigen of des handwerkers of des landbouwers noodig; terwijl waar linguistiek of ethnographie zijne specialiteit zal uitmaken, op deze wetenschappen bij zijne opleiding bijzonder gewigt moet gelegd worden. Dit volgt ook hieruit, dat in de zending, op haar tegenwoordig standpunt, als zij optreedt onder volken, die reeds eenige beschaving genieten, eene verdeeling van den arbeid noodzakelijk is geworden. Voor Java, de Minahasa, de Ambonsche eilanden, de westkust van Sumatra is dit het geval. Anders is het gesteld op Nieuwguinea, Almaheira, het grootste gedeelte van Celebes en Borneo, waar het er voor den zendeling veel meer op aan komt, zich op allerlei wijze voor de bevolkingen nuttig te maken.

2. Een zendelinghuis kan gedeeltelijk in de opleiding van zulke mannen voorzien; maar men wachte daarvan niet te veel, en late vooral niet alles op de daar aan-

wezige onderwijskrachten aankomen. Deze zouden buiten evenredigheid aanzienlijk moeten zijn, om aan de te stellen eischen te voldoen, en toch zou het hun aan de noodige hulpmiddelen en gelegenheden tot practische oefening ontbreken. Noch de geneeskundige, noch de handwerksonderwijzer, noch de landbouwer, noch zelfs de gewone onderwijzer kan naar de eischen van onzen tijd uitsluitend in een zendelinghuis worden opgeleid; wel kan hij daar steun vinden, om zich staande te houden voor zijne hoogere roeping.

3. De cursus behoort geregeld te worden steeds naar den aanleg, later meer naar de bijzondere bestemming van den zendeling. Eene ruime plaats moet daarin altijd toegewezen worden aan taalstudie en aan de oefening in Bijbel- en Evangeliekennis. Eene eigenlijk theologische opleiding behoort echter in onze zendelinghuizen niet te huis.

Deze inleiding heeft beantwoord aan het doel, dat ik mij daarmede voorstelde. De bespreking liep over verschillende punten, daarin aangeroerd of meer op den voorgrond gesteld. De vooropgeplaatste stelling werd algemeen beaamd. Verschil bestond vooral aangaande het laatstgenoemde punt 3. Er waren onder de sprekers, die zeer aandrongen op eene degelijke theologische opleiding. Ik bleef, niettegenstaande al wat daarvoor werd aangevoerd van meening, dat het niet mogelijk is, die te geven aan jongelingen, die niet door de studie van Latijn en Grieksch, kortom door de humaniora de geschiktheid verworven hebben voor de studie der theologie, die zoo geheel en uitsluitend al de krachten vordert van hem, die zich daaraan wijdt; dat buitendien geen seminarie, tenzij het uitsluitend daartoe bestemd en dus met uitstekende onderwijskrachten bedeeld is, zulk eene gewigtige taak op zich kan nemen. Ik achtte het niet mogelijk enkel door het

aanleeren, en nog wel op gevorderden leeftijd, van het Latijn en Grieksch, waarbij zóó veel van de vormende waarde aan de beoefening dier talen verbonden moet ontbreken, de geschiktheid te erlangen, om de theologie, als wetenschap te beoefenen, daar buitendien nog zóó veel voor den kweekeling te beoefenen valt, dat hij als zendeling niet kan missen. Ik wees er op, dat eene grondige kennis van den Bijbel en van het Evangelie, zóó als dit uit de boeken des Ouden en Nieuwen testaments te kennen is, voor den zendeling hoogere waarde heeft, en dat het deze is, die hem bij zijne prediking eene leiddraad aan de hand kan geven; terwijl zij tevens geschikt is, om zijn geloof te sterken, en hem de stof te doen vinden, die hij bij zijn optreden onder de niet-christen volken behoeft.

In verband tot deze verklaring van mijne zijde werd meer gezegd, dat hier echter ter zake weinig afdoet, in zoo verre het meer tot toelichting en afwering van geuite stellingen, dan tot bewijs of tot grond van verdere redenering moest verstrekken.

Het was mij zeer aangenaam te zien, dat Br. ALBERS, bij wijze van uitspanning, zijne denkbeelden over de ter Arnhemsche conferentie behandelde onderwerpen uitsprak. Moge het thans geleverde aanleiding geven tot dergelijke openbaringen van gevoelens bij andere zendelingen, die voor de Bestuurders van alle genootschappen zeer zeker hooge waarde hebben.

En moge ons in dit jaar op nieuw eene zoo aangename en nuttige bijeenkomst bereid worden, als die te Arnhem, op den 4den Julij 1872!

19 Maart 1873. J. C. NEURDENBURG.

Brief van den Heer Duymaer van Twist aan den Heer C. P. Hofstede de Groot.

(*Ingezonden.*)

Diepenveen, 11 Maart 1873.

Wel Eerwaardige Heer!

Toen ik onlangs de eer had met u de zaak en de belangen van het Nederlandsch zendelinggenootschap te bespreken, was het uw gevoelen, dat mijne in het algemeen gunstige meening omtrent de werkzaamheid van dat genootschap, indien zij meer algemeen bekend ware, velen zou kunnen nopen om de pogingen van dat genootschap zedelijk en stoffelijk te steunen. Ik mag alleen aannemen, dat dit welligt bij enkelen het geval zou kunnen zijn. En dit geeft mij aanleiding tot het schrijven van dezen brief.

Ik ben, meer dan de meeste anderen, in de gelegenheid geweest, om de werkzaamheid van het Nederlandsch zendelinggenootschap en de vruchten dier werkzaamheid in Nederlandsch-indië na te gaan, en zelfs gedeeltelijk met eigen oogen te aanschouwen. En gaarne geef ik de verklaring, dat, naar mijne overtuiging, het genootschap op den toestand der bevolkingen, waaronder het heeft gewerkt, in meer dan een opzigt eenen gunstigen invloed heeft uitgeoefend.

Vooral de Minahasa is het terrein, waarop het genootschap, in de laatste tijden, zijne krachten grootendeels heeft geconcentreerd. En al wil men nu in 't minst niet te kort doen aan andere invloeden, die dáár hebben medegewerkt, en al wil men alleen het oog vestigen op

maatschappelijk gebied: het is ontegenzeggelijk, dat de werkzaamheid van het genootschap dáár in zeer groote mate tot den verbeterden toestand heeft bijgedragen.

Zou men niet met grond mogen hopen, dat het genootschap, bij uitbreiding der middelen waarover het te beschikken heeft, ook in andere gedeelten van onzen uitgestrekten Indischen Archipel, waar het Indisch Gouvernement, zonder vrees voor verstoring van orde en rust, zijne werkzaamheid kan toelaten, langs denzelfden vreedzamen weg gelijke gunstige resultaten zou kunnen verkrijgen?

Vijand als ik ben van alle overdrijving, wensch ik ook hier niet verkeerd te worden verstaan. Ik wil niet geacht worden onvoorwaardelijk alles te prijzen, wat door het genootschap of van zijnentwege is verrigt. Nog minder wil ik beweren, dat de wijze, waarop het genootschap gewoon is te werken, in geen opzigt voor verbetering vatbaar zou zijn. Alle menschelijk werk is onvolmaakt en zal het wel altijd blijven. Maar het werk van het genootschap zal, meen ik, te beter en te vruchtbaarder worden, naarmate het zich meer en meer tot hoofdzaak stelt, wat ik onlangs wenschte, dat ook de verschillende kerkgenootschappen in Nederland en daarbuiten zich meer en meer tot hoofdtaak mogten stellen, te weten: „op te „wekken en aan te kweeken dien heiligen geest, die „streeft naar het hoogere, naar het ware, naar het reine, „naar het volmaakte, naar Hem van wiens geslacht wij „zijn, – dien heiligen geest, die het woord en de daad „en het leven bezielde van dien eenigen man uit Nazareth."

Wie wenscht dat het Nederlandsch Zendelinggenootschap zijnen arbeid voortzette, uitbreide en voortdurend verbetere, een arbeid die streeft om steeds een grooter deel der bevolking van ons Indië te doen deelen in den zegen, dien de godsdienst van JEZUS geven kan, die

steune het door zedelijke en stoffelijke hulp, en verwachte of verlange die hulp niet van den Staat. Hulp van den Staat, bij diens onzijdig standpunt op het gebied der godsdienst, mag niet worden gevergd waar het geldt de eigenlijke zendingzaak. Iets anders is het, wanneer eenmaal christelijke gemeenten onder heidenen of mohamedanen gevestigd zijn.

Ziedaar, WelEerwaardige Heer! openhartig mijne meening omtrent het Nederlandsch Zendelinggenootschap en den steun dien het verdient. Uit den aanhef van mijn schrijven zal u gebleken zijn, dat ik er geen bezwaar tegen heb, dat gij van dezen brief zoodanig gebruik maakt, als u voor de bevordering van de goede zaak dienstig mogt schijnen.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn

Uw Dw. Dienaar,

DUYMAER VAN TWIST.

Weldadigheid van een' Chinees op Java.

De dagbladen blijven ons op de hoogte houden van den nood, die ten gevolge van misgewas in een gedeelte van de residentie Samarang heerscht. Te Batavia heeft men zich beijverd, om de bevolking te hulp te komen. In korten tijd waren daartoe *f* 37000 bijeengebracht, en men ging voort met inzamelen. Ook op Nederland werd daartoe het oog gevestigd, en werkelijk is bij ons o.a. door de „Maatschappij tot Nut van den Javaan" de gelegenheid geopend, zijne giften tot ondersteuning van de verarmde bevolking naar Indië over te maken.

Het volgende berigt, overgenomen uit „de Indiër" verdient algemeen onder de aandacht gebracht te worden:

„Uit Demak ontvingen wij het goede bericht, dat de toestand dragelijker geworden is.

„Het bestuur blijft krachtig handelen.

„De chinees BEH BIAUW TJOAN gaat voort de bevolking tegen geringen prijs rijst te verschaffen. Er worden tegenwoordig gemiddeld per dag verkocht.

te Demak:	80	picols;	op passerdagen	160	picols;
te Goeboek:	50	„ ; „	„	80	„ ;
te Godong:	40	„ ; „	„	65	„ ;
te Boejaran:	20	„ ; „	„	50	„ ;
te Dempet:	15	„ ; „	„	30	„ ;
te Totok:	10	„ ; „	„	15	„ ;

„Voorts werden voor rekening van den genoemden chinees nog verkocht:

te Klamboe:	100	picols	in de maand	Februari
te Nawangan:	100	„	„ „	„
te Karang Lajang:	150	„	„ „	„

„De verkoop van rijst ving den 27sten December 1872 aan. Aanvankelijk bepaalde hij zich tot Demak, Goeboek en Godong; tegen het begin van 1 Februari werd ook te Boejaran, Dempet, Totok, Klamboe, Nawangan en Karang Lajang rijst verkrijgbaar gesteld.

„In Januari werden ter nauwernood vier duizend picols verkocht; in Februari meer dan tienduizend, welk belangrijk verschil zeker ook voor een goed deel te danken is aan de maatregelen, waardoor de bevolking in staat werd gesteld, werkende geld te verdienen. Hoe groot echter moet het gebrek niet geweest zijn, dat er in een geheele maand op drie hoofdpassers ter nauwernood vier duizend picols te verkoopen was!

„Vooral, omdat de rijstprijs door den chinees stelselmatig zoo laag mogelijk gehouden werd. Den 27sten December reeds werd de picol tegen *f* 7.10 berekend,

zijnde het bedrag der koopsom zonder eenige winst. Toen eigen voorraad opgeruimd was, kocht de chinees van een handelshuis te Samarang eenige duizenden picols voor *f* 7½, en terwijl overal elders de rijstprijzen stegen, werd ook voor *f* 7½, derhalve zelfs zonder eenige vergoeding voor de onkosten aan het transport naar de afdeeling Demak verbonden, de rijst te Demak en op de overige genoemde passers aan de inlanders verkocht.

„Een paar dagen geleden ging B. B. T. zelf naar de geteisterde afdeeling, om zich van de werking van zijn maatregel te overtuigen, en om te onderzoeken of zijn voorraad rijst thans voldoende was, om in de behoeften der bevolking tot aan den oogsttijd te voorzien. Er werd het noodige gedaan, dat de voorraad nog voor 45 dagen toereikend werd.

„Daarenboven liet B. B. T. te Demak en Godong loodsen bouwen, met den last aan zijn ondergeschikten, om daarin armen en hulpbehoevende zwervers kosteloos een plaats en voeding te verstrekken.

„Tot zoover onze berichtgever. Het spreekt van zelf, dat de bedoelingen van den weldoenden chinees door eenigen verdacht zullen worden gemaakt; wat ons betreft, wij wenschen Demaks bevolking met zulk een krachtigen helper van harte geluk."

Een Russisch reiziger op Nieuw-guinea.

Het volgende leest men in het jongst ontvangen N°. 10 (Donderdag 6 Maart 1873) van „de Indiër."

4 Maart 1873.

Zoo als men weet, heeft het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, daartoe uitgenoodigd, pogingen aangewend om den Russischen reiziger N. MIKLOU

CHO MAKLAY, die een tocht naar Nieuw-Guinea had gedaan, te doen opsporen. Reeds vroeger had het eenig bericht van den resident van Ternate ontvangen.

Thans is ons welwillend mededeeling gedaan van een nader schrijven van dien Resident, dd. 31 Januari jl. Daaruit blijkt, dat het Russische oorlogschip Tzoumroud, komm. MICHEL COMMAUY, den 18den November ter reede van Ternate kwam, om op bevel van de Russische regeering nasporingen te doen. Met een Tidoerschen prins, een loods en tolk aan boord vertrok het schip den 26sten November jl. en keerde den 15den Januari te Ternate terug met het onverwacht gelukkig gevolg, dat men den Heer MAKLAY, in de Astrolaby-baai gevonden en medegevoerd had.

Vijftien maanden had hij te midden der Papoeërs doorgebracht, maar van alles, ja zelfs van het hoogst noodige voedsel verstoken, buiten staat het onherbergzame binnenland binnen te dringen. Gedurende de eerste vijf maanden verkeerde hij in voortdurend levensgevaar, leed groot gebrek en had gedurig met koortsen te kampen. Een paar aardvruchten of kokosnoten verstrekten hem meestal tot voedsel. Vleesch van honden, enz. was eene versnapering.

Vrees voor terugkeer van de Russen belette de Papoeërs hem te dooden. Langzamerhand werd de verhouding beter en voorzagen zij hem van een en ander, hoe luttel ook.

Toenadering ontstond door een oorlog met een naburigen stam, zoodat de Papoeërs hunne vrouwen en kinderen, aan „den man uit de maan," zoo als zij MAKLAY noemden, toevertrouwden, daar hij van vuurwapens voorzien was. Hij was eindelijk zeer aan hen gewend geraakt, zoodat hij, ondanks het ellendige leven, dat hij leidde,

in beraad stond of hij wel zou vertrekken en ook de Papoeërs zagen hem met leedwezen heengaan.

Een zijner bedienden, een inlander, stierf spoedig. De ander een Zweed, was even als MAKLAY, steeds ziekelijk en is nu nog uitgeteerd en zwak.

Na eenige dagen te Ternate vertoefd te hebben, vertrok de Heer MAKLAY naar Kema en zou per mailboot terugkeeren om per Tzoumroud de reis te vervolgen. Het is onzeker wanneer dit plaats zal vinden, want de equipage is ziekelijk en afgemat door ziekten, het gevolg van malaria. Telkens storten de lijders weder in.

Het Parapattan weezen-gesticht te Batavia.

Deze instelling werd in 1832 uit particuliere liefdegiften gesticht; maar in 1846 schonk het gouvernement daaraan *f* 10000, en sedert dien tijd geniet zij jaarlijks *f* 6000 uit 's lands kas. Zij strekt tot het opnemen, verzorgen en onderwijzen van verlaten of behoeftige kinderen en weezen. Als beschermheer treedt op Z.Exc. de Gouverneur-generaal. De directie bestaat uit dertien aanzienlijke inwoners van Batavia. Zij telt enkele honoraire leden, waar onder Dr. W. R. Baron VAN HOËVELL en C. F. W. WIGGERS VAN KERCHEM, en heeft voorts hare agenten in de meeste hoofdplaatsen van Neêrlandsch-indië.

De „Indiër" geeft ons omtrent dit gesticht het volgende:

„Het Vrijdag j.l. gehouden examen in het Parapattanweezengesticht gaf de beste getuigenis van het onderwijs dat de kinderen genieten.

„In het lezen, schrijven, de aardrijkskunde en geschiedenis gaven velen, vooral meisjes, bewijzen van groote geoefendheid. Des avonds werden de prijzen uitgedeeld

en het verslag over 1872 aan de aanwezige leden en contribuanten voorgelezen.

„Daaruit blijkt, dat dank de onvermoeide pogingen der agenten en de weldadigheid der ingezetenen, de rekening met een voordeelig saldo van ± *f* 1400 kon worden afgesloten. Het aantal kinderen bedroeg onder ult. Dec. 1872, 77, t. w. 34 jongens en 43 meisjes. Elf kinderen verlieten het gesticht, twee meisjes vonden eene plaatsing bij particulieren tot assistentie in de huishouding, twee traden in het huwelijk, terwijl zeven jongens plaatsing vonden als klerk of als stuurmans-leerlingen op de booten der N. I. S. M.

„Drie meisjes werden in 1872 in het gesticht opgenomen.

„Met uitzondering van eene kortstondige niet kwaadaardige oogziekte was de gezondheidstoestand zeer gunstig; slechts één jongen overleed aan eene slepende ziekte.

„Het onderwijzend personeel dat in 1872 bestond uit den Heer SNETHLAGE als hoofd- en de Heer P. T. WITKAMP als hulponderwijzer, is sedert 1 Januari van dit jaar versterkt door een 2den hulponderwijzer uit Nederland ontboden.

„In het verslag, dat gedrukt en later wordt rondgezonden, wordt alles het P. W. G. betreffende uitvoerig door de directie uiteengezet, terwijl zij besluit met een krachtig beroep voor de toekomst op de weldadigheid van hen, door wier milde bijdragen zij in staat bleven aan zoovele kinderen opvoeding en onderwijs te verstrekken en hen tot nuttige leden der Maatschappij te vormen."

LAND EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Het landbezit in de Minahasa.

(Bijdrage tot de kennis van het landbezit in den Indischen Archipel.)

Van de tot dusverre verschenen bijdragen tot [illegible] van land en volk in de Minahasa, komt, voor zover mij bekend is, eene opzettelijke behandeling van het landbezit voor, volgens de bij den inlander daaromtrent heerschende begrippen. Wel vindt men in sommige van die bijdragen, als ter loops, het een en ander omtrent dit onderwerp aangeteekend, doch deze aanteekeningen zijn niet van dien aard, dat men zich daaruit eene heldere en aanschouwelijke voorstelling van de zaak maken kan. In de volgende bladzijden heb ik getracht in die leemte te voorzien, door eene zooveel mogelijk gedétailleerde beschrijving te geven van de voornaamste onder den inlander in de Minahasa op dat stuk heerschende bepalingen.

Elke beschrijving van de eene of andere maatschappelijke of godsdienstige instelling van een volk ontleent echter voornamelijk daaraan hare waarde, dat men haar in verband beschouwt met eene dergelijke instelling bij andere volken of stammen, en zooveel mogelijk de daartusschen bestaande punten van overeenkomst opspoort.

Veel waars is toch in het gezegde gelegen: „Die Reihe der Analogiën verstärkt die Ueberzeugung, wie die Verlängerung des Hebels die Kraft der Wirkung." Ik heb daarom in het tweede gedeelte van dit opstel het landbezit in de Minahasa beschouwd met betrekking tot het landbezit in de verschillende deelen van den archipel, voor zoover mij zulks uit onderscheidene bronnen bekend is, en heb daaraan verder eenige beschouwingen vastgeknoopt omtrent de wijze waarop het stelsel van het landbezit, zoo als men dat algemeen in den Indischen archipel aantreft zich van zelf langzaam en geleidelijk moet hebben ontwikkeld, onder den invloed van verschillende oorzaken, gegrond in de natuur der dingen. In hoeverre ik hierin geslaagd ben, laat ik aan de welwillende beslissing van den Lezer over, wiens toegevendheid ik overigens voor dezen mijn' arbeid inroep.

I.

De Minahasa is, zoo als bekend is, verdeeld in een aantal districten. Elk district heeft zijn eigen grondgebied, dat zijne bepaalde grenzen heeft. Deze zijn niet alleen de administratieve grenzen, maar maken ook in den volsten zin des woords de grenzen van eigendom uit, bepalen naauwkeurig de uitgestrektheid der gronden waarover het eigendomsregt van elk district zich uitstrekt. De souvereine eigendom van al de daar binnen gelegen gronden behoort aan het district; het bezit of het vruchtgebruik er van berust uitsluitend bij de leden van het district.

De gronden tot elk district behoorende kunnen onderscheiden worden in twee hoofdgroepen, n. l.:

a. Gronden, die nog nimmer ontgonnen zijn en met

zware, oorspronkelijke bosschen (Urwälder) bedekt zijn (talun), en

b. Gronden, die reeds eenmaal ontgonnen zijn, zoowel die nog werkelijk in gebruik zijn, als die sinds langeren of korteren tijd braak liggen (uumaan). Deze kunnen weder gesplitst worden in:

1°. Gronden die nog werkelijk in gebruik zijn (uma).

2°. Eén of twee jaar braak liggende gronden (rekat).

3°. Gronden, die vier, vijf of zes jaren hebben braak gelegen en waar reeds eenig kort hout is opgeschoten (sawukaw).

4°. Gronden waar dit hout door meerderjarige rust reeds hoog opgeschoten is (kakaian). (1)

Deze onderscheiding van de gronden in twee hoofdgroepen heeft niet alleen betrekking op den aard dier gronden, maar ook, zoo als wij hieronder zullen zien, op den regtstoestand onder welken zij verkeeren.

Ieder individu heeft het regt om van de gronden hierboven sub L^a *a* genoemd, d.w.z. de gronden, die nog nimmer geoccupeerd zijn, tot zijn district behoorende, overal en te allen tijde een gedeelte te ontginnen, zooveel hij in staat is te bearbeiden. Tot deze ontginning was vroeger alleen de kennisgeving aan het districtshoofd een vereischte, zonder dat deze het regt had die ontginning te weigeren. Van bestuurswege is echter hierin eene verandering gebracht, ten gevolge van de roekeloosheid, waarmede men voortging steeds nieuwe woeste gronden te ontginnen, zonder dat dikwijls de noodzakelijkheid daarvoor bestond, zoodat zulks op den langen duur tot algeheele ontwouding zou geleid hebben. Daarom werd aan de hoofden de bevoegdheid toegekend, om hunne toestemming tot het ontginnen te weigeren, zoo de noodzakelijkheid daarvoor niet gebleken was. Voor

de vergunning om woeste gronden te ontginnen, wordt aan de hoofden niets betaald, en de ontginning gaat ook met geene formaliteiten gepaard. De vergunning verkregen hebbende, moet met de ontginning dadelijk een aanvang worden gemaakt, daar de vergunning hoegenaamd geen regten op den grond schept, en deze alleen door het feit van ontginning verkregen worden. Over de ontgonnen gronden namelijk verkrijgt de ontginner het wettig bezitregt of het uitsluitend regt van vruchtgebruik, welk regt op zijne erfgenamen overgaat. Dit regt kan hem door niemand worden ontnomen. Het gaat ook nimmer verloren, zelfs in het geval, dat hij de gronden zoo lang onbebouwd laat liggen, tot dat deze weder in den staat van woestheid zijn teruggekeerd. Gronden, welke dus eenmaal ontgonnen zijn, blijven altijddurend in het bezit van den eersten ontginner of zijne regtverkrijgenden. Al de gronden hier boven sub I^a *b.* genoemd, behooren dan ook in erfelijk bezit aan bepaalde leden van het district, hetzij individueel aan enkele personen, hetzij communaal aan familiën. Hiernaar kunnen deze gronden worden onderscheiden in particuliere- en familie-gronden.

Particuliere gronden (tana pasiui) (2) zijn zulke, die men door ontginning van woeste gronden verkregen heeft. Bij overlijden gaan deze gronden over op de erfgenamen. Vroeger, toen het familieleven nog in volle kracht was, en het gezin ook na den dood van den vader bij een bleef, was het de gewoonte, dat de gronden onverdeeld als erfstukken (poesaka) in het gemeenschappelijk bezit van de erfgenamen en van hunne nakomelingen bleven. Op zoodanige wijze zijn dan ook de familie-gronden ontstaan. Tegenwoordig echter, nu het familieleven reeds zeer op den achtergrond is getreden, volgt men meer en meer de gewoonte van de gronden

onder de erfgenamen te verdeelen, zoodat particuliere grondbezittingen ook nu door erfenis kunnen worden verkregen. (3) De naaste erfgenamen zijn de eigene en aangenomene kinderen, die, ieder voor een gelijk aandeel, optreden. (4) Bij ontstentenis van eigen kinderen erven de aangenomene alles. Zijn er eigene noch aangenomene kinderen, dat echter hoogst zelden het geval is, dan erven de naaste familieleden uit de zijlinie.

Met de particuliere gronden kan de bezitter naar welgevallen handelen; hij kan die bebouwen, braak laten liggen, verkoopen of verhuren. Het verkoopen en verhuren van het bezitregt op gronden, mag echter alleen tusschen de leden van hetzelfde district geschieden; buiten het district mag volstrekt geene vervreemding van gronden plaats hebben. Tot deze handeling is overigens de vergunning der hoofden, geen vereischte, hoewel men in den regel hun daarvan kennis geeft. Verder geschiedt deze handeling in tegenwoordigheid van getuigen. Verkoop van gronden heeft slechts zelden plaats. Immers, hoewel de inlander dikwijls in het bezit is van vele gronden, zijn deze dikwijls ter naauwernood voldoende voor eigen gebruik, daar hij ten gevolge van de nog gebrekkige wijze van bebouwing, genoodzaakt is telkenjare van gronden te verwisselen, en de gebruikte velden eenigen tijd moeten blijven rusten, alvorens voor beplanting weder geschikt te zijn. (Zie hierover ook aanteekening 1). De inlander zal zich dus slechts in den uitersten nood van zijne grondbezittingen ontdoen. Meer algemeen is het verhuren van gronden, of liever het in bruikleen uitgeven daar van. Dit geschiedt in den regel voor één jaar, veelal voor niet, soms echter tegen eene kleine betaling in geld of in natura.

Familie-gronden of beter poesaka-gronden (t a n a t u l a u,

het woord tulau komt overeen met het maleische poesaka) hebben, zoo als hierboven ter loops reeds werd aangemerkt, hun ontstaan te danken aan de oude alfoersche gewoonte, dat de nalatenschap niet onder de erfgenamen verdeeld wordt, maar in haar geheel in het gemeenschappelijk bezit van die erfgenamen blijft. De familiën, die tegenwoordig in het bezit zijn van gronden, hebben die ook van hunne voorouders geërfd.

Al de leden der familie hebben gelijke regten op de gronden, welke in het bezit van die familie zijn. Zij bebouwen die gronden, indien deze van genoegzame uitgestrektheid zijn, bij verdeeling; in het tegenovergestelde geval bij beurten. Het oudste familielid is het hoofd, en wijst voor elk jaar het deel van ieder familielid aan, of regelt de beurten van bebouwing. Neemt men hiermede geen genoegen, dan roept men de tusschenkomst in van het districts- of negerijbestuur. Deze gronden kunnen niet worden verkocht, tenzij met voorkennis en toestemming van al de familieleden. Is een stuk zonder voorkennis of toestemming van allen verkocht, en komen de niet gevraagden of niet toestemmenden er tegen op, dan mag de koop, ook al is de koopprijs reeds betaald, niet doorgaan. Hoogst zelden worden echter dergelijke poesaka-gronden verkocht, en hier geldt overigens ook de regel, dat die verkooping niet buiten het district mag plaats vinden! Omtrent de verhuring van die gronden gelden dezelfde regelen, d.w.z. die verhuring mag alleen plaats hebben met voorkennis en toestemming van al de familieleden en alleen aan personen van het zelfde district. Overigens mag elk familielid dat gedeelte der poesakagronden, dat hem in gebruik is toegewezen, naar willekeur zelf bebouwen, of het aan anderen verhuren, doch ook alleen voor het tijdvak van zijn genot.

De regten, welke in het voorgaande werden beschouwd, hebben de beide in de Minahasa aanwezige standen, n.l. de stand der hoofden en hunne afstammelingen of de adel en die van den gewonen negerijman, gemeen. De adel heeft, wat het grondbezit betreft, geene de minste voorregten boven den stand van den gewonen negerijman. De hoofden hebben ook als zoodanig geen regt tot beschikking over de velden. Grondbezit wordt door hen even als onder elkander, overeenkomstig de landsinstellingen verkregen. Toch ziet men, dat in den regel personen, welke tot den adel behooren, in het bezit zijn van vele en uitgestrekte gronden, meer dan zulks bij de gewone negerijmenschen het geval is. Behalve door erfenis van hunne voorouders, die als hoofden ook beter in staat waren woeste gronden te ontginnen, (5) zijn vele van die gronden in het bezit van den adel gekomen ten gevolge van de vroeger bestaande gewoonte, dat de hoofden voor het onderzoek naar quaestiën omtrent het landbezit door partijen met een stuk grond beloond werden. Deze belooning of betaling, asil geheeten, is sedert 1825 van bestuurswege afgeschaft. Eene andere wijze, waarop nog tegenwoordig in enkele districten van de Minahasa, o.a. in Tonsawang, vele gronden in het bezit van de hoofden geraken, geschiedt door het aannemen van kinderen. Hierboven werd reeds met een enkel woord aangeteekend, hoe de aangenomene kinderen gelijke aanspraken op de erfenis hebben als de eigene, terwijl zij, bij ontstentenis van dezen, als eenige erfgenamen optreden. Deze gewoonte geeft nu aan den geringen man een zeker middel aan de hand, om bij de veelvuldige quaestiën omtrent het grondbezit, waarbij hij dikwijls willens of onwillens en meest altijd te zijnen nadeele betrokken wordt, zich het meer rustig bezit van

zijne grondbezittingen te verzekeren. Door toch het districtshoofd tot kind aan te nemen, verzekert hij zich van een' magtigen steun bij dergelijke twisten. Immers deze wordt daardoor in zijn eigen belang verpligt, de regten van zijne aangenomene ouders tegenover de eischen van anderen te handhaven. Van daar ziet men ook, dat de hoofden vooral de districtshoofden, in den regel, door vele ouders aangenomen zijn. Na het overlijden van dezen, weten zij zich, dikwijls ten koste van de andere erfgenamen, de geheele nalatenschap, of ten minste het grootste gedeelte daarvan, vooral de gronden, toe te eigenen. Aan de drie bovengenoemde oorzaken is het dus toe te schrijven, dat de adel, hoewel wat het grondbezit betreft, geen de minste voorregten genietende, boven den stand van den gewonen negerijman, toch langzamerhand in het bezit is gekomen van eene menigte gronden.

In het voorgaande hebben wij de regten nagegaan, die de leden van het district op de door hen ontgonnen gronden kunnen doen gelden. Door het feit van ontginning verkrijgen zij over die gronden het wettig bezitregt, welk regt wel ten naaste bij met ons eigendomsregt overeenkomt. Wij zeggen ten naaste bij, dewijl het district op die gronden zekere souvereine regten blijft behouden. Die regten van het district openbaren zich vooreerst in het verbod, waarvan wij hierboven reeds ter loops gewag hebben gemaakt, om gronden te verhuren of te verkoopen aan personen, die niet tot het district behooren. Nog duidelijker komen deze regten van het district uit bij de traditionele regelen, volgens welke de bebouwing van de gronden moet geschieden. De leden van het district kunnen toch niet naar willekeur hunne gronden bebouwen. Het districtsbestuur wijst, in vereeniging met het negerijbestuur, telken jare de

plaats aan, waar de tuinen moeten worden aangelegd. Vroeger geschiedde zulks met den bijstand van den tuinpriester, die daarvoor de plaatsen moest opzoeken waar de vogel geluk spelde, en dit gebeurt nog wel in die districten, waar het heidendom de overhand heeft. (6) Wie op de aangewezen plaats geene gronden bezit, moet die huren van anderen, die daar ter plaatse er zoo ruim van voorzien zijn, dat zij niet in staat zijn alles te bebouwen. Deze zijn zelfs in dit geval verpligt de gronden, die door hen zelven gedurende dat jaar niet worden gebruikt, op aanvrage aan genen te verhuren, zonder dat zij het regt hebben zulks te weigeren. Indien er vele personen zijn, die op de aangewezene plaats geen gronden bezitten, gaat het bestuur er eenvoudig toe over, om de gronden op nieuw te verdeelen, en aan elk hoofd van een huisgezin het gedeelte aan te wijzen, dat door hem gedurende dat jaar moet worden bebouwd. Dit geschiedt met voorbijgang van de bezitregten, die bepaalde familiën of personen op die gronden kunnen doen gelden. Die regten staan dan voor hen tijdelijk stil, doch treden na afloop van het oogstjaar van zelf weder in. (7) Uit het verbond om gronden buiten het district te verkoopen en uit de traditionele wijze, volgens welke de bebouwing van die gronden door het district geregeld wordt, vooral uit het daarmede gepaard gaande verpligte verhuren van gronden en de nu en dan plaats vindende verdeeling der velden, blijkt ten duidelijkste, dat door ontginning van woeste gronden, deze niet onttrokken worden aan de regten, die het district binnen welks grenzen die gronden gelegen zijn daarop heeft; maar dat die gronden daarentegen het gemeenschappelijk eigendom van het district blijven, terwijl aan de ontginners of hunne regtverkrijgenden alleen het uitsluitend regt van vruchtgebruik daarover toegekend is.

Tot dusverre hebben wij meer bepaald den regtstoestand beschouwd, waarin de reeds eenmaal ontgonnen gronden verkeeren. Wij zullen nu meer in bijzonderheden den regtstoestand nagaan van de woeste of nog nooit ontgonnen gronden (terre vierge). Deze gronden zijn, zoo als reeds bij den aanhef van dit hoofdstuk vermeld werd, districtseigendom. Wat de regten betreft, die de leden van het district individueel op de gronden kunnen doen gelden, wij hebben hiervan reeds gedeeltelijk gewag gemaakt, toen wij hierboven opmerkten, dat elk individu geregtigd is, om overal en te allen tijde, woeste gronden tot zijn district behoorende te ontginnen. Dat echter die gronden, ook na de ontginning, het eigendom van het district blijven, en de ontginners slechts het uitsluitend en erfelijk regt van vruchtgebruik daarover verkrijgen, het werd mede door ons reeds aangetoond. Een ander regt, dat de leden van het district individueel op de woeste gronden binnen de grenzen van hun district gelegen kunnen doen gelden, is dat van daarop de natuurproducten in te zamelen en in de bosschen op die gronden gelegen hout aan te kappen, zoowel voor eigen gebruik als om er handel mede te drijven. Speciale vergunning van het districts- òf negerijbestuur wordt daartoe niet gevorderd. Van den aankap van hout geeft men echter in den regel kennis aan het districts- of negerijhoofd. In den vorm is die kennisgeving een verzoek, dat echter niet mag worden geweigerd, terwijl voor de vergunning ook geenerlei betaling mag worden gevorderd. De hier genoemde regten hebben de beide standen gemeen. De adel heeft volstrekt geen regt van beschikking over de woeste gronden. De regten, die de leden van het district gemeenschappelijk of met andere woorden, de regten die het district, als collectieve een-

heid, op de woeste gronden kan doen gelden, zijn van een' anderen aard. Het district kan namelijk aan vreemdelingen een gedeelte van die gronden tijdelijk ten gebruike afstaan of hun vergunning verleenen tot den aankap van hout of tot de inzameling van natuurproducten in de boschen op die gronden gelegen. Van al de regten, hierboven opgenoemd zijn toch vreemdelingen, d.w.z. niet-leden van het district, uitgesloten. En deze uitsluiting is niet alleen in naam, maar de districten zijn in het algemeen zeer naijverig op het stuk van grondbezit en handhaven hunne regten met de grootste naauwgezetheid en gestrengheid. Het overschrijden van elkanders grondgebied, bij het aanleggen van tuinen, al is het ook met eenige vademen, geeft dadelijk aanleiding tot conflicten.

Zoo als wij echter reeds opmerken, kan het district, als eigenaar van den grond, aan vreemdelingen, die zulks verlangen, woeste gronden tijdelijk in gebruik afstaan. In den regel geschiedt zulks, voor den tijd van één jaar, zelden voor langer, en tegen eene zekere uitkeering van een gedeelte van den oogst, ten bate van het district. Deze uitkeering is in den regel echter zoo gering, dat zij meer beschouwd moet worden als eene recognitie van het eigendomsregt van het district op den grond dan wel als equivalent voor het genot daarvan. Een voorbeeld van eene dergelijke verhuring heeft zich in de afdeeling Belang o.a. in 1854/55 voorgedaan, toen n.l. door het district Ponosakan aan eenige negerijen van de districten Passan en Ratahan de gronden langs de rivier Molompad gelegen in huur werden afgestaan. Voor elken tuin, ter grootte van ongeveer twee tekteks (eene inlandsche maat van 50 vademen lang en 20 vademen breed), werden aan het district Ponosakan uitgekeerd twee gantang's padi (de gantang = 40 Amst. ℔) en 500 miloevruchten. De

gezamenlijke uitkeering werd onder de bevolking van het district Ponosakan verdeeld. Over de aldus in gebruik bezeten gronden erlangt de vreemdeling natuurlijk geenerlei regten. De gronden keeren na afloop van den termijn, waarvoor zij in gebruik zijn afgestaan, aan het district terug.

De hierboven beschreven wijze van verhuring van gronden aan vreemdelingen geschiedt, zoo als wij reeds opmerkten, in den regel voor niet langer dan één jaar. Het district kan echter aan vreemdelingen, waaronder wij hier bepaaldelijk bewoners van andere districten verstaan, voor een' onbepaalden tijd gronden in gebruik afstaan. Zulks geschiedt echter op andere voorwaarden, dan bij de hierboven beschreven wijze van verhuring. In dit geval wordt toch door het district aan vreemdelingen concessie tot vestiging binnen zijne grenzen en tot ontginning van woeste gronden verleend, op voorwaarde dat zij al de heerendiensten ten behoeve van de hoofden zullen praesteren, waartoe de bewoners van het district zelven verpligt zijn. Die personen praesteren in dit geval dus heerendiensten ten behoeve van de hoofden van twee districten, n.l. van het district, waartoe zij behooren, en van het district, dat hun gronden in gebruik heeft afgestaan. Zij worden daarom gezegd rua wewendu te doen (rua = twee; over de beteekenis van wewendu vergelijke men aanteekening 5). Voorbeelden van dergelijken afstand van gronden in bruikleen hebben zich vroeger veelvuldig voorgedaan, o.a. tusschen de districten Tonsea, Tombariri en Tomohon. Het district Tomohon was vroeger zwaarder bevolkt dan nu. Vele personen vestigden zich daarom in het district Tonsea en Tombariri. Zij bleven echter in den beginne tot het district Tomohon behooren, en praesteerden daarom ten behoeve van de hoofden van dat district de gewone heerendiensten.

Als equivalent voor het genot van de door hen in Tonsea en Tombariri geoccupeerde gronden, moesten zij echter eveneens ten behoeve van de hoofden van deze districten heerendiensten verrigten. Zij deden aldus rua-wewendu. Van lieverlede zijn deze personen geheel onder Tonsea en Tombariri gekomen, en daarmede hield ook het doen van rua-wewendu op.

Hoewel het op deze wijze in bruikleen afstaan van gronden aan vreemdelingen voor een' onbepaalden tijd geschiedt, verkrijgen deze hoegenaamd geene duurzame regten op den grond zelven. Niemand waarborgt den vreemdeling het bezit van de gronden, die hij ontgonnen heeft, en hij loopt te allen tijde gevaar, dat hem het verdere gebruik van die gronden ontzegd wordt. Duurzame regten op den grond kan de vreemdeling alleen verkrijgen, door zich als lid van het district te doen opnemen. Alsdan treedt hij ten opzigte van het grondbezit in dezelfde regten, als de leden van het district zelf.

In het voorgaande hebben wij de voornaamste onder den inlander in de Minahasa heerschende bepalingen omtrent het landbezit nagegaan. Vatten wij het daar behandelde kortelijk zamen, dan komen wij tot de volgende stellingen:

1°. Alle gronden behooren in eigendom aan het district binnen welks geregte grenzen zij gelegen zijn. Er zijn volstrekt geen gronden bekend, waarop niet door het een of ander district eigendoms-aanspraken kunnen worden gemaakt.

2°. De gronden, die nog nimmer ontgonnen zijn (terre vierge) staan ter beschikking van de leden van het district. Elk lid van het district kan naar welgevallen in de bosschen, op die gronden gelegen, de natuurproducten inzamelen, of een gedeelte van die gronden, in verband tot zijne krachten ontginnen.

3°. Door het feit van ontginning, verkrijgt de ontginner of zijn regtverkrijgende het uitsluitend regt van vruchtgebruik over den ontgonnen grond. De regten, die de overige leden van het district individueel op dien grond kunnen doen gelden, staan daardoor stil. Het district blijft echter daarover een oppermagtig eigendomsregt (un domaine éminent) behouden.

4°. Al de reeds ontgonnen gronden, zoowel die welke nog bebouwd worden of braak liggen, als die welke sinds geruimen tijd verlaten weder woest zijn geworden, behooren dus in erfelijk bezit aan bepaalde leden van het district, hetzij individueel aan enkele personen, hetzij communaal aan familiën.

5°. Personen, die niet tot het district behooren, zijn van alle regten op den grond uitgesloten. Het district kan echter aan hen gronden tijdelijk in gebruik afstaan. Over den aldus in gebruik afgestanen grond verkrijgen zij geene regten. Grondbezit kunnen zij alleen erlangen, door zich als leden van het district te doen opnemen.

II.

Bij eene eenigszins aandachtige beschouwing van het landbezit, zoo als wij dat in de Minahasa aantreffen, moet het wel in de eerste plaats onze aandacht trekken, dat door het district niet alleen over de woeste, maar ook over de bebouwde gronden, zekere regten worden uitgeoefend. Zulks moet ons zeker verwondering baren, wanneer wij het district blootelijk als een uitvloeisel van eene administratieve indeeling beschouwen. Dit is echter niet het geval. De administratieve indeeling van de Minahasa in districten is gebaseerd op de vroeger bestaan hebbende indeeling van het volk in even zoo vele stam-

men, waarvan elk een op zich zelf staand staatkundig geheel uitmaakte. Die indeeling van het volk in stammen was in zooverre ook van eene territoriale beteekenis, daar elke stam een afzonderlijk grondgebied had. De regeling nu van het landbezit in de Minahasa is, zoo als wij hieronder zullen zien, slechts het logisch gevolg, het natuurlijk uitvloeisel van deze stammenverdeeling, en daar wij à priori reeds kunnen aannemen, dat dit ook overal elders in den archipel het geval moet zijn, zal het wel niet overbodig zijn, alvorens verder te gaan, het een en ander aangaande die stamverdeeling te zeggen. Van zelf zullen zich hieraan onze beschouwingen omtrent het landbezit vastknoopen.

Trachten wij ons een beeld te vormen van de inlandsche maatschappij in haren toestand van wording. Van een' eigenlijken staat en regering kon er nog geen sprake zijn; de eenige banden, die de individuën bijeenhielden, waren familiebetrekkingen. Een vader had het gezag over zijne kinderen, ook indien deze volwassen waren. Na 's vaders overlijden, bleef het uitgebreide gezin bij elkaar; de oudste broeder was het aangewezen hoofd. Zoo moest zich, ging alles zijn' geregelden gang, langzamerhand uit de familie een stam ontwikkelen. De stam was dus slechts eene uitbreiding van de familie. In die tijden van oorlogen en onderlinge twisten, sloten de leden van denzelfden stam zich naauw aan een, en woonden vereenigd in afzonderlijke, versterkte dorpen. Van daar eene spoedige assimilatie van den stam met het dorp, van daar dat het abstracte begrip van stam weldra voor de meer concrete voorstelling van dorp wijken moest. De stamverdeeling loste zich dus van zelf op in eene indeeling in dorpen of gemeenten. Ook na de ontwikkeling der dorpen echter bleef nog het denkbeeld der

familie de beschouwing van alle sociaal verband beheerschen: de leden van de gemeenten of dorpen bleven elkaar als broeders beschouwen, en zich een' gemeenschappelijken stamvader toeschrijven. Op die wijze vormde zich langzaam en geleidelijk eene indeeling van het volk in stammen of dorpen, waarvan elk een op zich zelf staand staatkundig geheel uitmaakte. Tusschen die verschillende dorpen of stammen bestonden volstrekt geene andere banden, dan die van stamverwantschap of van verdragen, tot onderlinge bescherming, gesloten. Deze natuurlijke indeeling van het volk, die ook in zooverre eene territoriale beteekenis had, daar elk dorp of elke stam een afzonderlijk grondgebied had, heeft in den regel in latere tijden, voor vreemde overheerschers, tot grondslag gediend van eene administratieve indeeling van het land in districten of gemeenten. In de districten van de Minahasa, de desa's op Java, de negeriën op Sumatra's Westkusten op de Ambonsche eilanden, enz. zien wij dus niets anders dan even zoovele overblijfselen van vroegere stamverdeelingen.

Bij het ontstaan der stamverdeeling kon deze natuurlijk nog geene territoriale beteekenis hebben, daar de stammen in den beginne geene vaste verblijfplaatsen hadden, maar even als zoovele nomadische horden heen en weder trokken. Van grondbezit, individueel of gemeenschappelijk, kon bij een' dusdanigen toestand wel geen sprake zijn. Van den grond, in den omtrek waar een stam zich nederzet, bebouwt elk lid van den stam zooveel hij kan of wil, doch zoodra hij dien verlaat, heeft elk ander het regt er gebruik van te maken. Hetzelfde is op het geheele terrein, waarop de stam zich nedergezet heeft, van toepassing. Zoodra de stam dit terrein verlaat, hetgeen in den regel geschiedt, wanneer dat terrein voor den landbouw uitgeput is, of de bosschen in den omtrek

daarvan geen genoegzaam wild of boschproducten meer opleveren, heeft elke andere stam het regt terstond zich op die verlatene plaats te vestigen. Een' dergelijken toestand treft men nog tegenwoordig bij de Dajaks van Borneo aan. (Cf. DE HOLLANDER, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-indië, Dl. II, blz. 54).

Met de ontwikkeling van het sedentaire leven van den stam, treedt het tweede stadium, dat het landbezit in zijne ontwikkeling doorloopt, in. De grond, waarop de stam zich voor goed gevestigd heeft, werd ook het eigendom van den stam. Dit eigendomsregt van den stam bepaalde zich niet alleen tot de gronden, die in de onmiddellijke nabijheid gelegen zijn van de plaats waar de stam zich nedergezet heeft, maar moest zich ook uitstrekken over de verder afgelegene woeste gronden. Immers de jagt en de inzameling van boschproducten maakten in deze periode nog het voornaamste middel van bestaan uit, en daarom was het bezit van die gronden voor den stam van veel belang. Elke stam trachtte dus de grenzen van zijn gebied zoover mogelijk uit te strekken, tot dat eindelijk hierin door verdragen een stabiele toestand kwam. Van een individueel eigendomsregt op den grond kon nog geen sprake zijn. Elk individu behoort toch tot een' stam, waarvan het een onafscheidelijk deel uitmaakt. Het individu als zoodanig, afgescheiden van den stam, bestaat niet of beteekent niets. De stam is alles, en het individu lost zich daarin geheel op. Het denkbeeld dus, dat een enkel individu zich een gedeelte van den door den stam geoccupeerden grond kan toeëigenen, en, met voorbijgang van de regten van den stam daarop, er uitsluitende aanspraken op kan doen gelden, moet met dien toestand wel geheel onbestaanbaar zijn. De door den stam, geoccupeerde gronden zijn dus

algemeen eigendom van den stam, en daar al zijne leden in dezelfde regten en vrijheden deelen, hebben ook allen het gelijk en gemeenschappelijk gebruiksregt daarop. Ziedaar het beginsel, de basis waarop de regeling van het landbezit bij de verschillende stammen in den Indischen Archipel algemeen berust: de stam, het dorp of de gemeente, als staatkundige grondterm, als politieke eenheid, waaraan eene zekere uitgestrektheid gronds in eigendom toebehoort, van welken grond de leden onder zekere voorwaarden het uitsluitend regt van vruchtgebruik hebben. De regelen, welke dit gelijk en gemeenschappelijk gebruiksregt bepalen, hangen natuurlijkerwijze van verschillende omstandigheden af, en beantwoorden geheel aan de phase van ontwikkeling en beschaving, waarin de maatschappij verkeert. Wij zullen trachten dit aan te toonen, door de voornaamste vormen na te gaan, waaronder zich dit stelsel in den archipel vertoont.

Bij de ontwikkeling van het sedentaire leven, maken de jagt en de inzameling van boschproducten nog een voornaam middel van bestaan uit. De leden van den stam hebben dus in de eerste plaats gelijkelijk het regt, om op de gronden tot den stam behoorende, te jagen en in de bosschen op die gronden gelegen de natuurproducten in te zamelen. Naast de jagt en de inzameling van boschproducten wordt de landbouw door enkelen beoefend. Hoewel nu de leden van den stam gelijke regten hebben op het gebruik van den stamgrond, spreekt het van zelf, dat hij, die door het omvellen van het geboomte als anderszins, een stuk van dien grond voor den aanplant geschikt maakt, daarover ook boven zijne medeleden een praeferent regt van gebruik verkrijgt. Duurzame regten op den grond zelven kunnen echter van die ontginning nog niet het gevolg zijn. Immers de

gelijke en gemeenschappelijke regten van de leden van den stam op den grond zijn nog te sterk geprononceerd, dan dat het begrip daarbij reeds ingang kan vinden, dat een enkel individu door eene eenvoudige ontginning een gedeelte van dien grond voor goed aan die regten kan onttrekken. Zoolang echter de ontginner door zijnen arbeid den grond in bebouwbaren staat houdt, is het natuurlijk, dat hij ook het door ontginning verkregen praeferent regt van gebruik daarop behoudt. Dat regt moet echter van zelf verloren gaan, wanneer hij dien grond verlaat, en alsdan treden de regten van de overige leden van den stam, die gedurende dien tijd stil gestaan hebben, van zelf weder in. Ziedaar den meest oorspronkelijken vorm, waaronder wij het hierboven afgeleide hoofdbeginsel terugvinden. Bij verreweg de meeste stammen van den Indischen archipel verkeert het landbezit nog in deze ontwikkelingsphase. Wij vinden deze regeling o.a., terug bij de Alfoeren van Boeroe (8), bij de Bataks van de landschappen Si Gompoelan en Si Lindong, (Cfr. Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Dl. XVII, blz. 46–47), bij de Bataks van de afdeeling Mandaïling en Angkola (Zie genoemd tijdschrift, Dl. VI, blz. 185–192), bij de Alfoeren van Noord-Halmahera (WILLER, het eiland Boeroe, bl. 48-49), bij de Alfoeren van Ceram, WILLER o. c., blz. 9–10) enz. Bij al de hierboven genoemde volksstammen zien wij:

1°. dat de gronden in eigendom toebehooren aan den stam, het dorp of de gemeente, het district, binnen welks geregte grenzen zij gelegen zijn, en dat de leden van den stam, het dorp, het district daarop het gelijk en gemeenschappelijk regt van vruchtgebruik hebben;

2°. dat dit gelijk en gemeenschappelijk regt van de

leden van den stam, enz. op den grond geregeld wordt door het feit van eerste ontginning, in zooverre namelijk, dat hij die een stuk grond ontgint daarop boven zijne medeleden een praeferent regt van gebruik verkrijgt, dat hij dit regt behoudt zoo lang hij die gronden bebouwt, dat dit regt op zijne erfgenamen kan overgaan, en dat dit regt aan andere personen, mits leden van denzelfden stam, kan worden overgedragen;

3°. dat wanneer de ontginner of zijne regtverkrijgenden den ontgonnen grond verlaat, het daarop door ontginning verkregen praeferent regt van gebruik ook na een' zekeren tijd verloren gaat, en die grond weder tot de gemeenschap terugkeert;

4°. dat personen welke niet tot den stam, het dorp of de gemeente behooren, van alle regten op den grond zijn uitgesloten.

Toetsen wij deze bepalingen aan de hierboven langs theoretischen weg afgeleide regelen, dan vinden wij deze volkomen bevestigd.

Het valt wel niet te betwijfelen, of het landbezit in de Minahasa heeft ook eenmaal deze ontwikkelingsphasen doorloopen. Laten wij nu nagaan op hoedanige wijze het landbezit, zich verder ontwikkelend, den vorm heeft aangenomen, dien het nu vertoont.

Met het algemeen worden van den landbouw trad het landbezit eene andere phase van ontwikkeling te gemoet. De noodzakelijkheid deed zich toch weldra gevoelen, van de tuinen gemeenschappelijk op dezelfde plaats en op denzelfden tijd aan te leggen en met dezelfde producten te beplanten. Immers daardoor stond het gewas minder aan de vernieling van gevogelte en van veldmuizen bloot, terwijl men nu ook beter in staat was, de tuinen te beschermen tegen wild gedierte of ook tegen

vijandelijke stammen. Men kwam dus met elkander overeen omtrent de plek, waar men de tuinen zou aanleggen, of beter gezegd, zulks werd door den tuinpriester aangewezen, die daarvoor de plaatsen opzocht, waar de vogel geluk spelde. Die plek nu werd door de leden van den stam gezamenlijk ontgonnen, en daar ieder op den grond evenveel regten had, werd het ontgonnen terrein onder de leden van den stam verdeeld. Elke familie ontving een aandeel. Bij den primitieven staat van den landbouw kon men echter de gronden niet lang achtereen bebouwen, daar deze spoedig uitgeput geraakten. Men koos dus een nieuw terrein uit, dat op dezelfde wijze werd ontgonnen en verdeeld. Door dit gedurig verwisselen van gronden, moest men na een' zekeren tijd van zelf weder tot het eerst ontgonnen terrein terugkeeren, dat ook nu genoegzaam gerust had, om weder met vrucht bebouwd te kunnen worden. De ontginning geschiedde nu wel weder gemeenschappelijk, daar zulks den arbeid verligtte, doch eene verdeeling van die gronden vond nu geen plaats meer. Iedere familie koos stilzwijgend het vroeger door haar bebouwde gedeelte uit. Zoo bij verschil van gevoelen hieromtrent de tusschenkomst van de hoofden werd ingeroepen, zouden dezen wel niet anders dan in dien zin beslist hebben. Immers al de gronden waren voor de kultuur, die men dreef, even geschikt, en eene herverdeeling daarvan was dus niet noodzakelijk. Dit geschiedde alleen in het zeldzaam geval, dat het aantal familiën eene vermeerdering had ondergaan. Dit proces herhaalde zich, zoo dikwijls men tot een reeds vroeger ontgonnen terrein terugkeerde. Het kon niet missen, of dit periodiek bebouwen van het zelfde stuk grond door dezelfde familie moest langzamerhand zekere regten van die familie op dien grond vestigen. Naar-

mate deze regten een meer en meer bepaald karakter aannamen, moest het gelijk en gemeenschappelijk regt van de overige leden van den stam op dien grond zwakker en zwakker worden, om eindelijk geheel op te houden. Zoo ontwikkelde zich langzamerhand het familiebezit op den grond. (9) Hiermede is reeds eene belangrijke schrede gedaan in de rigting van het individueel landbezit. Het familiebezit ontwikkelde zich toch niet, dan ten koste van het gelijk en gemeenschappelijk regt van de leden van den stam op den grond. Immers door het familiebezit werden bepaalde gedeelten van dien grond voor goed aan dat regt onttrokken. Toen eenmaal dit beginsel gevestigd was, werd het spoedig in al zijne consequenties op alle gronden toegepast, op welke men door ontginning een praeferent, doch tijdelijk regt van gebruik had verkregen, en weldra moest het begrip hierop volgen, dat door ontginning van woeste gronden uitsluitende en duurzame bezitregten op den grond worden verkregen. Het gelijk en gemeenschappelijk regt van de leden van den stam op den grond beperkte zich van dit oogenblik af alleen tot de woeste gronden. Doch hoewel hiermede reeds het individueel bezitregt op reeds ontgonnen gronden gevestigd was, bleef de stam als zoodanig nog zekere souvereine regten op die gronden behouden. Immers ofschoon het individu reeds tot eene betrekkelijk groote mate van zelfstandigheid en onafhankelijkheid gekomen was, bleef hij zich nog altijd als lid, als een onafhankelijk deel van den stam beschouwen, en heerschte het begrip nog levendig in hem, dat hij al de regten, die hij op den grond uitoefende, alleen aan zijne hoedanigheid van lid van den stam ontleende, zoodat die regten ook verloren gingen, wanneeer hij ophield lid van den stam te zijn. Aan den stam bleef hij dus het oppermagtig eigendomsregt (domaine éminent) op den grond toeschrijven.

Ziedaar het landbezit, zoo als wij dat in de Minahasa aantreffen. Wij zien daaruit dat de verschillende bepalingen daaromtrent niet willekeurig uitgedacht zijn, maar als uit de natuur der dingen ontsproten zijn, het logisch gevolg zijn van de stamverdeeling, zoo als deze zich uit het familieleven ontwikkeld heeft. Het landbezit, zoo als wij dat in de Minahasa aantreffen, vinden wij ook bij de Maleijers der Padangsche bovenlanden (VERKERK PISTORIUS, Studiën over de Inlandsche huishouding in de Padangsche bovenlanden, blz. 129–135). Eveneens vinden wij dezelfde regeling van het landbezit op de Ambonsche eilanden. Hier behooren de gronden aan bepaalde negerijen. In vroeger tijd is een gedeelte van de negerijgronden in doesoen's verdeeld en aan de verschillende familien (dati's) ter beplanting aangewezen. Deze gronden (doesoen dati) zijn sedert erfelijk in die familiën gebleven, en heeten daarom ook doesoen poesaka. De gronden, welke niet onder de dati's verdeeld zijn, staan ter beschikking van al de leden der negerij. Door een gedeelte van deze gronden te ontginnen, verkrijgt men het wettig bezitregt daarop. (BLEEKER, Reis door de Minahasa, II, blz. 90 en REINWARDT'S reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel, in de werken van het Koninkl. Inst. te Delft, blz. 457). Dezelfde regeling van het landbezit treft men ook op Oostelijk Ceram, Ceram-laut, Aroe- en Keij-eilanden. (Zie het opstel over het landbezit in het zuidelijk gedeelte van den Molukschen archipel, door den Heer BOSSCHER, in het tijdschrift van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1857, blz. 197–202). Ook hier zien wij echter, dat hoewel de regten van de familiën of van de individuen op de door hen geoccupeerde gronden vrij bepaald zijn, de negerij op die gronden een

oppermagtig eigendomsregt (domaine éminent) behoudt. Van daar bepalingen dat de bezitters van de doesoen-poesaka en tatanaman verpligt zijn in de negerij, waaronder hunne doesoens behooren, te wonen, op verbeurte van hun eigendomsregt ten behoeve van de negorij; dat die doesoen's niet buiten de negerij vervreemd mogen worden, en de doesoen-poesaka zelfs niet buiten het geslacht van den eersten bezitter; dat wanneer dit geslacht uitsterft, die doeson aan de negerij vervalt; dat bij de doesoen tatanaman de negerij het regt heeft na dertig jaren die doesoen's aan zich te trekken tegen betaling van de aanplanting. (Zie genoemd tijdschrift, l. c., p. 201).

Het gemeenschappelijk landbezit in de Minahasa is tot zijn laatste stadium voortgeschreden, en behoeft nog slechs eene kleine schrede voorwaarts, om zich geheel in het individueel bezit op te lossen. Wij hebben toch gezien, hoe het gemeenschappelijk bezit van den stam (het district) zich langzamerhand alleen tot de woeste gronden heeft moeten beperken, en voor zooveel de reeds ontgonnen gronden betreft, zich in het familiebezit opgelost heeft, ja hoe naast het familiebezit reeds hier en daar het individueel bezit bestaat. Bij de algemeene neiging welke bestaat om de familiegronden voor goed individueel onder de regthebbenden te verdeelen, is het aan geene twijfeling onderhevig, dat het familiebezit ook bestemd is om weldra geheel in het individueel bezit op te gaan. Wat het oppermagtig eigendomsregt betreft, dat, zoo als wij gezien hebben, de stam (het district) over de reeds ontgonnen gronden is blijven behouden, en dat in zekere mate de regten van de familiën en individuen op die gronden beperkt, ook dit is bestemd, langzamerhand geheel te verdwijnen. Dit regt zal echter blijven bestaan, zij het ook als eene fictie, zoo lang

de stam, d.w.z. de corporatie van personen, welke zich een' gemeenschappelijken stamvader toeschrijven, in casu onder den vorm van het district, als zoodanig nog bestaat en ieder individu zich nog als een onafscheidelijk deel van een' dusdanigen stam blijft beschouwen. Eerst wanneer de stam zich geheel in de individuen zal hebben opgelost, eerst wanneer het individu zelfstandig en onafhankelijk van eenig ligchaam zal zijn opgetreden, eerst dan zal ook het door de individuen verkregen regt op den grond een regt worden, om van dien grond het vrije genot te hebben en daarover op de meest volstrekte wijze te beschikken, eerst dan kan op dat regt de benaming eigendomsregt, in den westerschen zin van dat woord, volkomen geldig zijn.

Niet altijd zien wij echter het gemeenschappelijk grondbezit van den stam of het dorp zoo geleidelijk in het familie- en individueel bezit zich oplossen, als zulks in de Minahasa heeft plaats gehad. Het landbezit op Midden-Java staat daar als een voorbeeld hoe het gemeenschappelijk bezit van den stam of het dorp, door invloeden van buiten, bestendigd ja zelfs ontwikkeld kan worden. Dat het desa bezit op Java in het wezen der zaak geheel hetzelfde is als het gemeenschappelijk bezit van den stam, de negerij of het district elders in den archipel, zullen wij trachten hier aan te toonen, terwijl wij daarbij tevens gelegenheid zullen vinden, de daar tusschen bestaande punten van verschil te verklaren.

Van Java kunnen wij ons eveneens in een' toestand terugdenken, toen het landbezit nog dezelfde phase van ontwikkeling vertoonde, als wij die nu nog o.a. bij de Alfoeren van Boeroe aantreffen. De gronden waren het gemeenschappelijk eigendom van de gemeente, de desa, welke ze in bezit genomen had. Al de leden van de desa

hadden op die gronden een gelijk regt van vruchtgebruik. Individueel bezitregt op den grond bestond er nog niet. Ieder gemeentelid verkreeg echter door ontginning van woeste gronden daarop een praeferent regt van vruchtgebruik. Dit regt ging verloren wanneer de gronden weder verlaten werden. Zoodanig was de toestand, toen de Javanen van de Hindoes den sawahbouw leerden kennen. De noodzakelijkheid deed zich dadelijk gevoelen om de voor de sawah's benoodigde waterwerken enz. gemeenschappelijk aan te leggen, en de gronden gemeenschappelijk te bebouwen. Daar ieder lid van de gemeente op den grond gelijke regten had, werd ook het in gereedheid gebrachte terrein onder de desagenooten verdeeld. Ieder gezin ontving een aandeel. Tot dusverre zien wij weinig verschil in de wijze waarop het landbezit op Midden-java en in de Minahasa zich moest hebben ontwikkeld. In de Minahasa werden ook, zoo als wij gezien hebben, de gronden gemeenschappelijk ontgonnen en bewerkt, en dan onder de regthebbenden verdeeld. Terwijl echter in de Minahasa bij het voor de tweede maal bebouwen van een reeds vroeger gebruikt terrein, de gronden niet meer onder de geregtigden verdeeld werden, daar zulks niet noodzakelijk was, moest op Java telken jare eene herverdeeling van de velden plaats vinden. Immers al de gronden waren niet gelijk, daar sommigen b.v. beter door het water konden worden bereikt dan anderen en daar alle leden van de desa gelijke regten op den grond hadden, konden ook allen gelijke aanspraken op de vruchtbaarder of de beter gelegene velden maken. Door eene jaarlijksche verdeeling en verwisseling der velden moest worden gezorgd, dat niemand te dezen opzigte in zijne regten te kort werd gedaan. Werkte in de Minahasa het periodiek bebouwen van hetzelfde stuk

grond door dezelfde familie de wording van het individueel bezit in de hand, op Midden-java moest van zelf het jaarlijksch verdeelen en verwisselen der velden onder de gemeenteleden een onoverkomelijke slagboom daartegen opwerpen.

Het gemeentebezit op Midden-java levert nog een ander punt van verschil op met het gemeenschappelijk bezit van den stam, het dorp of het district in andere streken van den archipel. Terwijl wij hier zien, dat de woeste gronden een deel van het gemeenschappelijk eigendom uitmaken en de regten van den stam, het dorp of het district daarop naauwkeurig bepaald zijn, behooren op Java de woeste gronden niet tot de gemeenschap, maar worden daarentegen als res nullius beschouwd. Dat in vroegere tijden de woeste gronden op Java, eveneens een deel van de gemeenschap hebben uitgemaakt, in de tijden n.l. toen men nog grootendeels van de jagt en de inzameling van boschproducten leefde, en het bezit van die gronden voor den stam of de desa dus van groot belang was, valt wel niet te betwijfelen. Langzamerhand, toen de landbouw meer en meer een hoofdmiddel van bestaan werd, en het bezit van die ver van de desa gelegene woeste gronden van minder belang werd, heeft men ook de aanspraken daarop laten varen, en die alleen beperkt tot de onmiddellijk nabij gelegene gronden voor zoo ver die noodig zijn als gemeene weide of tot de inzameling van de meest benoodigde natuurproducten als gras, alang-alang, bamboe, enz. Het verschil in dit opzigt tusschen het landbezit op Midden-java en elders in den archipel is dus minder essentieel, dan zulks oppervlakkig wel schijnt. (10)

RATAHAN (Menado), November 1872. G. A. WILKEN.
(*Contrôleur.*)

AANTEEKENINGEN.

(1) Deze verscheidenheid in de soorten van reeds ontgonnen gronden, is een gevolg van de in de Minahasa heerschende gewoonte om de velden nooit twee saisoenen achtereen te bebouwen, maar ze na elken oogst 2, 3, 4 of meer jaren braak te laten liggen. Waar overvloedige gronden voorhanden zijn, laat men de velden zelfs 9, 10 of meer jaren rusten, ten einde daardoor de vruchtbaarheid van den grond te meer te bevorderen. Dit geschiedt onder anderen in het district Passan en Ratahan. Pas ontgonnen boschgronden kunnen ook met succes voor een volgend jaar dienen. In enkele districten, o.a. in Tomohon kunnen eenige velden wel 2 en 3 jaren na elkander met goede resultaten worden bebouwd. Zulke weder bebouwde velden noemt men rumekat.

Omtrent de in den tekst voorkomende alfoersche woorden, zij nog hier aangeteekend, dat zij allen behooren tot het Toumbuluesch dialect, dat het meest in de Minahasa verspreid is.

(2) Het woord pasini is Alfoersch. In het lokaal Maleisch der Minahasa heeft het echter reeds het burgerregt verkregen, en wordt gebruikt in tegenoverstelling van kalakeran, dat eveneens een alfoersch woord is (grondw. laker = veel). »Kebon koffie pasini" en »kebon koffie kalakeran" zijn gelijkte termen voor particuliere- en gouvernements koffijtuinen.

(3) Als een overblijfsel van het oude alfoersche familieleven en het daarmede zamenhangend erfregt, vindt men tegenwoordig nog de gewoonte, dat bij het verdeelen van de nalatenschap, een stuk land voor gemeenschappelijk gebruik bestemd blijft, om daardoor den liefdeband tusschen de familieleden te onderhouden, daar men zóó dikwijls bij elkander moet komen, ten einde te beslissen, wiens beurt het is van dit land gebruik te maken (Cfr. Bijdragen tot de kennis der Alfoersche taal in de Minahasa, 1e stuk, blz. 76).

(4) Het aannemen van kinderen, makioki geheeten, is in de daad eene merkwaardige instelling, vooral om de zonderlinge regtsbegrippen, die wij daarin vinden. Het aannemen geschiedt eenvoudig door eene verklaring in dien zin, in het bijzijn van twee getuigen. Soms bekrachtigt men deze daad nog door een offer. Wat de regtsgevolgen van de aanneming zijn, hebben wij in den tekst reeds gezien. Het aangenomen kind treedt in al de regten en verpligtingen van een eigen kind. Meerdere bijzonderheden omtrent de aanneming van kinderen kan men vinden in het tijdschrift »Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap", Dl. VII, blz. 289 en in GRAAFLAND, de Minahasa, Dl. I, blz. 322 e.v. Wat den oorsprong van

deze instelling betreft, het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat wij dien te zoeken hebben in de tijden, zoo als de Minahasa ze zeker ook gekend heeft, toen de huwelijksband nog niet bestond, m. a. w. toen de vrouw nog niet aan een' bepaalden man verbonden was en het vaderschap van een kind nog eene geheel onzekere zaak was, waarop door velen aanspraak kon worden gemaakt. De man, die bij een' dergelijken maatschappelijken toestand dus niemand had, dien hij met volkomene zekerheid zijn kind kon noemen, werd van zelf er toe gebracht om door aanneming in dat gemis te voorzien. Toen het huwelijk langzamerhand een meer bepaald karakter verkreeg, en die toestand geboren werd, waarbij de vrouw meer bepaaldelijk aan éénen man verbonden was, bleef die instelling van zelf als iets traditioneels in wezen, hoewel de kinderen, uit eene dusdanige verbindtenis voortgekomen, ook langzamerhand naast de aangenomen kinderen, ten opzigte van de regten en verpligtingen tegenover hunne ouders, die positie moesten innemen, die hun door de natuur als van zelf aangewezen is. De aanneming van kinderen is overigens niet alleen tot de Minahasa beperkt. Men treft deze gewoonte ook aan bij verschillende stammen van Midden-afrika, o. a. bij de Felatah's. DENHAM (Travels in Africa, vol. IV, p. 131) zegt hieromtrent: »the practice of adopting children is very prevalent among the Felatah's; and though they have sons and daughters of their own, the adopted child becomes heir to the whole property." Ook op verscheidene van de Zuidzee-eilanden o.a. op de Samoagroep treft men deze gewoonte aan. GEORGE TURNER zegt hieromtrent in zijn werk »Nineteen years in Polynesia," p. 179: The number of children seen in a family is small, occasioned to a great extent, by the bad management and consequent mortality of children, and also a custom which prevails of parting with their children to friends who wish to adopt them. The general rule is, for the husband to give away his child to his sister..... Hence parents may have in their family adopted children, and their own real children elsewhere." Hoogst waarschijnlijk is ook het maleische erfregt op Sumatra, volgens welke de nalatenschap niet op de kinderen, maar op de zusterskinderen vervalt, slechts een uitvloeisel van of liever een gewijzigde vorm, waaronder de aanneming van kinderen zich openbaart. Ook daar zal zeker in de tijden, waarin de instelling van het erfregt haren oorsprong nam, de onzekerheid van het vaderschap eerst tot de aanneming hebben geleid, doch van lieverlede daarbij de gewoonte ontstaan zijn, om alleen de zusterskinderen aan te nemen, dewijl men zich tot dezen naauwer dan tot andere verbonden gevoelde. Daar nu de aangenomen kinderen bij het overlijden van de ouders als eenige erfgenamen optraden, werd uit die gewoonte, om alleen de zusterskinderen te erkennen, het erfregt geboren, zoo als men dat nu op Sumatra aantreft, terwijl het aannemen zelf weldra als iets geheel overbodigs achterwege bleef.

(5) De hoofden genoten vroeger geene inkomsten in geld of in natura, maar hadden aanspraak op de hulp hunner onderhoorigen bij het bewerken hunner tainen, enz. Daardoor waren zij ook beter in staat groote uitgestrekt-

heden gronds te ontginnen. Men noemde dit werken voor de hoofden »wewendu", dat letterlijk beteekent betaling met werk of moeite (mahawendu = arbeiden, vermoeijen). Later is deze gewoonte om voor de hoofden te werken vervallen, en daarvoor in plaats gekomen het opbrengen van twee gantang's padi aan het eerste en één gantang aan het tweede districtshoofd, dat nog later veranderde in de betaling van één gulden aan eerstgenoemden en een' halven gulden aan laatstgenoemden.

(6) Zie hieromtrent »Mededeelingen van wege het Nederlandsch zendelinggenootschap", Dl. VII, blz. 121 e.v. Het districtsbestuur wijst niet alleen de plaats aan waar de tuinen moeten worden aangelegd, maar bepaalt ook, na raadpleging van den tuinpriester, den tijd wanneer de tuinen moeten worden geopend.

(7) Deze verdeeling der velden heeft zich nog o.a. in enkele negerijen van het district Passan en Ratahan bij het openen der tuinen voor 1878 voorgedaan. Zij komt echter uit den aard der zaak slechts zelden voor, daar de verschillende gronden van de leden van het district allen in den regel aan eengeschakeld op dezelfde plaatsen gelegen zijn.

(8) Over het landbezit op Boeroe heb ik reeds eenige mededeelingen gedaan in een door mij aan het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen aangeboden opstel over de Alfoeren van het eiland Boeroe. Daar dit opstel tot dusverre nog niet in druk is verschenen, laat ik hier in substantie het aldaar omtrent dit onderwerp medegedeelde volgen: De gronden zijn het eigendom van de fenna (den stam) binnen wier geregte grenzen zij gelegen zijn. Het bezit of liever het vruchtgebruik van den grond berust bij de leden der fenna. Ieder individu heeft het regt om woeste gronden tot zijne fenna behoorende te ontginnen, en verkrijgt over de aldus in kultuur gebrachte gronden het praeferent regt van vruchtgebruik, welk regt op zijne erfgenamen overgaat. Dit regt kan verder tusschen de leden eener zelfde fenna worden verkocht, verhuurd of verpand. Zoolang de gronden bebouwd blijven, behoudt de eerste ontginner of zijne regtverkrijgenden het eenmaal verkregen praeferent regt van vruchtgebruik daarop, en kan hun dit door niemand ontnomen worden. Dat regt gaat echter verloren, wanneer de gronden zoo lang onbebouwd blijven liggen tot dat zij weder in den staat van woestheid zijn teruggekeerd. Langs de noordkust van Boeroe heerscht hieromtrent de gewoonte, dat wanneer iemand zijne gronden verlaat, hij nog gedurende de drie daarop volgende jaren of beter gezegd oogstjaren zijne regten daarop blijft behouden, na verloop van welken termijn echter die regten verloren gaan en de gronden tot de gemeenschap terugkeeren. Deze gewoonte steunt op het onder de Alfoeren van Boeroe heerschend gebruik om na elken oogst de gronden twee jaren braak te laten liggen. Wanneer dus de bezitter in het derde jaar, nadat hij den grond verlaten heeft, denzen niet weder beplant, dan wordt het beschouwd als of hij daarmede stilzwijgend zijn voornemen wil te kennen geven om voor goed van alle verder gebruik van dien grond af te zien, en heeft dus met het begin van het vierde jaar elk

ander lid der fenna het regt om dien grond te occuperen. De leden der fenna hebben verder gelijkelijk het regt om in de bosschen op de gronden van de fenna gelegen, de natuurproducten in te zamelen en er in te jagen. Vreemdelingen, personen welke geen leden der fenna zijn, zijn van al de regten op den grond uitgesloten. De fenna kan hun echter tijdelijk gronden in gebruik afstaan tegen eene zekere recognitie.

(9) Dat de familiegronden werkelijk op deze wijze ontstaan zijn, blijkt uit het reeds in aanteekening 7 vermelde feit, dat die gronden in den regel op dezelfde plaatsen aaneengeschakeld gelegen zijn.

(10) Ik heb bij het aanhalen van voorbeelden tot staving van mijne stellingen, mij alleen tot den Indischen archipel bepaald. Hoe echter het gemeenschappelijk dorps- of gemeentebezit, de oorspronkelijke vorm is geweest van het landbezit zoowel in Europa als in Azië en Amerika, heeft de Belgische publicist EMILE DE LAVELEYE reeds voldoende aangetoond in de door hem in de Revue des Deux Mondes van 1 Juli en 1 Augustus 1872 geplaatste studie »Des formes primitives de la propriété." Ik heb tot mijn' spijt van deze studie te laat kennis genomen, om daarvan nog bij de bewerking van deze bijdrage gebruik te kunnen maken.

Naschrift van de redactie. Hoewel reeds in Deel 14 van het Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in N. I. de heer J. G. F. RIEDEL eene bijdrage over het hier behandeld onderwerp geplaatst heeft, onder den titel: »Iets over het landbezit in de Minahasa", bl. 1–9, meende de redactie toch aan dit voortreffelijk opstel van den heer WILKEN, dat in vele opzigten van anderen aard is dan dat van den heer R., volgaarne eene plaats te moeten inruimen. Zij houdt dit tijdschrift voor verdere bijdragen van zijne hand dringend aanbevolen.

De Wajang.

(*Vervolg van blz.* 367 *des vorigen deels.*)

HOOFDSTUK III.

Oorsprong, Geschiedenis en Bedoeling.

„En nu", zoo vraagt men, „hoe komen de Javanen aan de wajang? Hebben zij die aan eigen vinding te danken; of hebben vreemdelingen haar op Java gebracht, en wel al dan niet in hare tegenwoordige gedaante? Is de wajang, die heden ten dage vertoond wordt, wat vorm zoowel als inhoud betreft, dezelfde als die van vroeger jaren en eeuwen, of heeft zij in den loop des tijds in een of ander opzigt wijziging en verandering ondergaan?"

Hoe belangrijk deze vragen ook mogen zijn, wij kunnen, tot ons leedwezen, door gebrek aan berigten en bronnen te onzer beschikking, daarop geen afdoend antwoord geven. Zeker toch heeft de wajang een eigenaardig karakter; maar mogen wij daarom onvoorwaardelijk geloof aan CRAWFURD's bewering (C. I. p. 240) hechten, dat „de Javanen de uitvinders zijn van het polynesisch drama"? En dat „men hun lof in dit opzigt door den geheelen archipel verbreidt"? Vooral met het oog op den inhoud der wajangverhalen, schijnt ons de Heer J HAGEMAN (in zijne Handleiding tot de geschiedenis van

Java I. p. 47) meer der waarheid nabij, als hij schrijft, dat Radèn-Pándji-Kĕrta-Pati, ook Radèn-Pandji-Koeda-wanèng-Pati geheeten, de oudste zoon van Lĕmboe-Amiloehoer, vorst van het vroeger beroemde rijk van Djĕnggala, gelegen in de tegenwoordige residentie Soerabaja, in de 18de eeuw, in een tijdvak van bloei en luister „door den invloed der Hindoes", de wajang uitdacht. Uit welke bron echter deze bewering gevloeid is, weten wij niet. Zou zij aan inlandsche geschriften ontleend zijn, of is het een in den mond der inlanders levende overlevering?

Omtrent den oorsprong der wajang-karoetjil kunnen wij eene overlevering meêdeelen, die aan vele personen in Kediri bekend is. Wij hebben haar door eenen inlander op schrift laten brengen, en zijn verhaal luidt aldus:

„Daar was eens een echtelijk paar, dat aan den oever woonde. Op zekeren dag, het zal des morgens 7 à 8 uur zijn geweest, ging de vrouw naar de rivier, om hare rijst te wasschen. Toen zij nu daar meê bezig was, kwam er een boom de rivier afdrijven, die haar stoorde in hare bezigheid. Zij greep den boom, en duwde hem van haar af naar het midden. De stroom voerde dien echter weêr tot haar terug, en op nieuw stootte zij hem naar het midden. Ten derden male keerde de boom terug, en nog eens duwde zij hem van zich af. Telkens keerde de boom echter terug. Toen werd die vrouw ongeduldig; zij greep het voorwerp, en sleurde het op den wal, waarna zij met hare rijst naar huis ging.

Na verloop van drie nachten had die vrouw een' droom. Zij droomde, dat iemand weende, en verzocht uit zijn huis gelaten te worden; want hij kon het niet langer in den boom uithouden. Hij beloofde, dat wie

hem er uit wilde helpen, hij dien zou volgen, en voor hem werken. Na dezen droom ontwaakte die vrouw, en vertelde dien aan haren man. Deze overleidde bij zich zelven, dat die droom wel iets kon beteekenen, en zoo begaf hij zich met zijne vrouw naar den boom, die nog ter zelfde plaats lag. Toen zeide de vrouw: „Ja, dit is de boom, dien ik aan wal heb gehaald, vóór eergisteren. Behalve dezen is er, zoover ik weet, geen andere; bovendien was het aan den oever der rivier, dat ik in mijn' droom in gesprek was met iemand die weende." Toen zeî haar man: „als dat zoo is, laat ons dezen boom dan naar huis nemen!" En tegelijk nam de man den boom op, en bracht hem naar zijn huis. T'huis gekomen, kloofde hij den boom midden door. Toen zagen zij binnen in den boom eene pop der wajang-karoetjil liggen, en wel die van Pandji-Sĕpoeh (d. i. op gevorderden leeftijd; want men stelt Pandji in de wajang in twee gedaanten voor, namelijk Pandji-anĕm, d. i. Pandji als jongeling, en Pandji-sĕpoeh, of Pandji op meer gevorderden leeftijd). Zij namen toen die pop uit den boom, en brachten haar in huis.

Op het erf vóór het huis van deze lieden stonden twee kélor-boomen, tusschen welke een bamboe lag, die op beider takken rustte, en waarop zij gewoon waren kleederen te droogen. Nu gebeurde het des nachts, tegen het aanbreken van den dag, dat die vrouw weêr droomde. Zij droomde, dat er in één dier beide kélor-boomen eene vrouw zat, die weende, zeggende, dat zij haren man zocht; zij had hem al in zeer langen tijd niet gezien. Toen zeide de vrouw in haren droom tot die weenende vrouw: „Ik ben me niet bewust je man in mijn huis te hebben; alleen Kjaï-Gandroeng, ja!

die is hier!" Die weenende vrouw antwoordde: „Wel, dat is mijn man dien ik zoek! Als die hier is, dan verzoek ik, u mij uit dezen boom te helpen, en te hereenigen met mijnen man; ik zal u dan tegelijk met hem volgen!" En de vrouw weder: „Meen je 't waarlijk, wat je daar zegt?" Waarop de weenende antwoordde: „Zeer zeker! Waarom zou ik 't zeggen, als ik 't niet in ernst meende? Het is toch mijne bestemming met mijnen man te zijn."

Toen ontwaakte die vrouw, en vertelde weêr haren man, wat zij gedroomd had. Deze ging daarop naar buiten, en kapte een stuk uit den tronk van den kélor-boom. Toen zag hij binnen in den boom eene zeer mooije pop der wajang-karoetjil, en wel eene vrouw. Hij nam die er uit, en bracht haar naar zijn huis, waar hij haar bij de andere pop, Kjaï-Gandroeng, op zijne rustbank plaatste, en een reukoffer ontstak. Sedert is die eerste pop geheeten: Kjaï-Gandroeng; en de tweede: Njaï-Gandroeng. Er werd eene kist, koṭaq, voor hen gemaakt, en daaraan werden verder toegevoegd al de poppen, die in de wajang-karoetjil vertoond worden.

Deze kist nu met die poppen ging van vader op zoon over, tot zij eindelijk in het bezit van eenen inlander, een ḍalang, is gekomen, woonachtig in de desa Pagoeng, regentschap Kĕḍiri. Zoover menschengeheugenis reikt zijn die beide poppen in die desa en in die zelfde familie gebleven, en vele inlanders gaan derwaarts om geloften te vervullen, of wel om te bidden en te offeren ter verkrijging van den eenen of den anderen bijzonderen wensch. Men begeeft zich naar het huis van dien ḍalang, en zegt hem met welk doel men komt. Hij brengt dan de beide Gandroeng's te voorschijn, plaatst die op zijn

balé-balé, en dan worden vóór hen offeranden geplaatst, op dezelfde wijze als zulks op andere gewijde plaatsen geschiedt. Deze poppen ondergaan geen veroudering of bederf; 't zijn altijd dezelfde beide poppen, die vroeger en nu te voorschijn gebracht worden, d. i. dezelfde, die eertijds uit die boomen werden genomen. En wil nu iemand, op hoe verren afstand ook, eene bijzondere wajang-partij geven, dan doet hij de gelofte, den ḍalang uit de desa Pagoeng te zullen verzoeken, de wajang-karoetjil te willen komen spelen, met de poppenkist, in welke zich Kjaï en Njaï-Gandroeng bevinden".

Het eenige verschil, dat wij in het verhalen van bovenstaande overlevering hebben waargenomen, is dit, dat volgens sommiger beweren, beide poppen in éénen boom zaten. En welke gevolgtrekking zouden wij nu uit deze overlevering kunnen maken? Dat de wajang-karoetjil van javaansche vinding is? Zij zou zeker niet in strijd zijn met de gedaante der poppen van deze wajang. Niet zonder waarde is echter de opmerking, dat die pop de gedaante van „Pandji" had, welke toch bekend is, dat tot de wajang-gĕḍog behoort. Doch welligt wordt dit bezwaar opgeheven door de opmerking, dat de wajang-gĕḍog, wier poppen in maaksel en vorm gelijk aan die der wajang-poerwa zijn, vóór de wajang-karoetjil bestaan hebbende, de aanleiding tot het ontstaan dezer laatste is geworden; en wel in dien zin, dat niet zoo zeer het vervaardigen van dergelijke zeer primitieve poppen van dien tijd dagteekent; dat men immers dergelijke poppen al vóór dien tijd maakte, maar ze tot dit bepaalde doel begon aan te wenden, meer of minder de schoonere en niet geheel en al kunstelooze beelden der wajang-poerwa nabootsende. En daarbij bedenke men dan ook, wat boven reeds werd

opgemerkt, dat in geheel Kĕdiri welligt geen enkele wajang-gĕḍog aangetroffen wordt, zoodat men voor de lakon's der wajang-gĕḍog zeer eenvoudig de wajang-poerwa of, karoetjil gebruikt; en Pandji dan ook meestal in de desa in de wajang-karoetjil opgevoerd wordt; gelijk ik zelf, in het malangsche, deze ook eens zag opvoeren in de wajang-poerwa.

Hoewel nu de beelden der wajang-poerwa en gĕḍog verre boven de poppen der wajang-karoetjil te stellen zijn, gelooven wij toch de eersten ook de oudere in leeftijd te mogen noemen, en achten wij de laatsten wel eene poging tot verbetering, maar eene mislukte poging. Het algemeen heerschende gevoelen onder de inlanders, die de wajang-poerwa ook altijd ver boven de wajang-karoetjil stellen, schijnt 't in deze geheel met ons eens te zijn, hoewel wij nooit eenige bepaalde opgave op ons vragen daarnaar kregen. Het algemeen antwoord op onze vraag naar den oorsprong der wajang, luidde onveranderlijk: „saking-tijang-kina-nalika-taqsih-kadéwan (van de menschen van vroegeren tijd, toen zij nog door déwa's bezield werden); een antwoord, dat niets bepaalt, doch zeker hoofdzakelijk aan de wajang-poerwa en -gĕḍog alléén doet denken, met uitsluiting van de wajang-karoetjil; en het bewustzijn uitdrukt, dat de wajang-poerwa en -gĕḍog van vóór-mohammedaansche tijden dagteekenen. Zoo zouden wij dan van zelf tot de Hindoe's komen, en zijn wij zeker het digst aan de waarheid, als wij aannemen, dat met hunne hulp en onder hunne leiding de eerste wajang-vertooning op Java plaats had, waartoe de gedachte door voorhanden gegevens welligt zal zijn ingegeven, en hunne eigen mythologische geschiedenis de stof voor de lakon's aanbood. Wie weet, of zij niet ook op deze wijze de ge-

dachtenis aan hunne groote helden en goden uit Mahabarata en Ramajana bij hunne kinderen en kleinkinderen op Java, die nooit het vaste land van Azië betraden, wilden levendig houden; en hoe, in den loop des tijds, met de verbastering der hindoesche afstammelingen en hunne meerdere of mindere vermenging met de inlandsche bevolking van dit eiland, ook die verhalen zelven meer of minder werden gewijzigd; zoodat eindelijk voor het bewustzijn der bevolking, de ware oorsprong verloren ging, om Java het tooneel te doen worden, waar al die historiën eenmaal plaats hadden; gelijk dan ook heden ten dage ieder gewoon inlander in die wajang-verhalen niets anders ziet, dan even zoo vele deelen van zijne oud-vaderlandsche geschiedenis.

Zien wij alzoo in de wajang-poerwa den oudsten en eersten vorm der wajang, de wajang-karoetjil hebben wij dan als eene jongere, in gewijzigden vorm te beschouwen. Het was eene eerste schrede op den weg der ontwikkeling en meerdere volmaking, op welken later weêr een schrede gedaan werd, toen de Pangéran-Adipati-Mangkoe-Nagara I in de 18de eeuw de wajang-wong invoerde, in welke menschen de plaats der poppen innemen. Verdient dan de wajang-poerwa, in de schatting des inlanders, en niet alléén in de zijne, de voorkeur boven de wajang-karoetjil, wij kunnen daarvoor geen andere reden vinden, dan de hoogere ouderdom der eerste, en hare meer klassieke verhalen en beelden, welke laatste die der wajang-karoetjil in kunstwaarde te boven gaan. De poging van het zich ontwikkelende verstand en de smaak der inlanders leden daarom dan ook alleen voor een deel schipbreuk, toen zij den vorm der wajang wilden verbeteren door de vervaardiging der poppen van de wajang-karoetjil, die

de statuur der menschen getrouwer weêr moesten geven, wijl de kunst der vervaardiging van poppen destijds nog zeer weinig ontwikkeld was, en sedert stationair is gebleven. Waren de invloed en leiding der Hindoe's bestendigd, en de ontwikkeling en vorming der inlandsche bevolking in dit opzigt geregeld voortgegaan en toegenomen, dan zouden heden ten dage de poppen der wajang-karoetjil ook zeker er veel beter uitzien, dan nu werkelijk het geval is. En dat de wajang-wong nergens buiten de vorstenlanden en ook daar, naar men zegt, nog maar alleen te Djokjakarta vertoond wordt, is alleen door de groote kosten aan hare opvoering verbonden, en het stationair karakter der bevolking onder den invloed van het mohammadanisme, toen er geen Hindoe's meer waren, die gelijk in zoo menig ander opzigt, ook in deze hun' invloed lieten gelden, en wier meerdere ontwikkeling der bevolking ten goede kwam. En op deze bezwaren, stoffelijke en geestelijke armoede, moest dan ook wel eene poging als die van Mangkoe-Nagara I schipbreuk lijden, toen hij de wajang-wong wilde invoeren, welke, bij geleidelijk voortgaande ontwikkeling des volks, zeker de aanleiding en het beginsel was voor een publiek tooneel, gelijk dat bij Chinezen en Javanen en elders in Azië, gelijk in hoogere ontwikkeling en veredeling, ook bij de Europeanen, gevonden wordt. En dit stationaire karakter laat zich niet alleen in dit opzigt waarnemen. Ook de geschiedenis, die voorgedragen wordt, de wijze op welke zij voorgedragen, de beelden en uitdrukkingen en voorstellingen waarin zij gekleed wordt, geeft aanleiding tot dezelfde opmerking. Wel bleef men niet bij de geschiedenissen der Hindoe's op Java overgebracht, staan, maar zette men die voort tot op jongeren datum, toen er reeds Arabieren

zelfs en Europeanen op Java kwamen, die hunne geschiedenis op dit eiland schreven, en ook die der inlanders voor zoover die met de hunne zamenviel. Doch als wij de menigte desa's rondgaan, en vernemen op welke wijze ḍalang's zoowel de oudere als nieuwere geschiedenissen behandelen, ja vaak verknoeijen, dan denken wij wel eens of er niet alleen geen vooruitgang, maar of er zelfs wel stilstand waar te nemen valt; misschien veeleer achteruitgang en verval.

In verband met dit laatste moeten wij nog eene niet onbelangrijke opmerking maken omtrent de wijze van beschouwing der wajang zelve. Wat was de wajang bij hare eerste vertooning? Op grond der benaming, den vorm der poppen van de wajang-poerwa en -gĕḍog en de kĕlir bij deze gebruikt, mogen wij het er voor houden, dat het oorspronkelijk een schaduw- of schimmenspel is geweest, wat zij nog heden is. Doch dit bleef zij niet bij de wajang-karoetjil, bij welke poppen gebruikt worden, die niet bestemd zijn om eene schaduw te laten zien, en waarbij dus de kĕlir ook achterwege kon blijven, wat werkelijk geschiedt. Bij de wajang-poerwa en -gĕḍog is alzoo de schaduw, die de beelden op het doek werpen, van veel belang, en eigenlijk te stellen boven de poppen zelven. In de desa wordt dit echter maar zeer zelden in het oog gehouden; ja, vonden enkele inlanders de opmerking al zeer diepzinnig, dat de schaduwbeelden, en niet die mooije lederen poppen zelven, de hoofdzaak moesten zijn in de beschouwing der wajang. Blijft men intusschen deze benaming: wajang, zoowel voor de wajang-Poerwa en - Gĕdog, als de wajang-karoetjil, wajang-Wong, wajang-Bèbèr en -Golèg gebruiken, dan blijkt daaruit, dat men de oorspronkelijke beteekenis van het woord wajang niet

meer behoudt, en daarvoor in Krama: Ringgit later kon invoeren, welks beteekenis niets gemeen heeft met die van wajang.

Het woord wajang toch beteekent oorspronkelijk en allereerst: 1°. Schaduw; evenzoo ook in het soendaneesch; en is hetzelfde woord als het maleische Bajang (ROORDA VAN EIJSINGA, MARSDEN etc.), of, verdubbeld, Bajang-bajang (PIJNAPPEL). Volgens eene aanteekening van RIGG (Soendaneesch Woordenboek i. v. wayang), waarschijnlijk zamengesteld uit het Sanskritsche wa, dat wind „breeze" beteekent, en hyang = godheid; alzoo, merkt RIGG op: „the windgod, indicating the transitory nature of the scenic representations." (Zie naschrift).

2°. Wajang is ook een eigennaam van den 25sten zoon van Watoe-Goenoeng, vorst van Giling-Wěsi, die 27 zoons en 2 vrouwen had, welke met hem zelven de namen hebben gegeven aan de 30 woekoe's. En zoo is dan verder wajang ook de benaming van de 27e woekoe, dat een tijdperk van zeven dagen is geworden.

Uit deze aanteekeningen blijkt, dat het woord wajang zeer natuurlijk past op het spel, dat de wajang-poerwa en -gědog te aanschouwen geeft, en dat dit woord eene eigene beteekenis voor deze vertooningen kreeg, waarbij de gedachte aan schaduwen of schimmen meer op den achtergrond geraakte, sedert men ook van wajang-kroetjil, -wong, -bèbèr en -golèg begon te spreken; en daarvoor in krama: ringgit begon te zeggen. Het woord ringgit beteekent zoowel in het javaansch als in het maleisch en soendaneesch, en dat hetzelfde woord als ringgi in het makassaarsch is: rijksdaalder, spaansche mat of dollar. Voorts is het in het javaansch nog het krama van Talèdèq, eene publieke

danseres. En eindelijk beteekent het de naam van een' berg nabij het zeestrand tusschen Basoeki en Panaroeq'an, waaromtrent RIGG aanteekent, dat „it is an exploded volcano with a very fancifully shattered head. whence it may have probably got its name, as Ringgit in javanese means scenic scenes, comical figures, and hence also the spanish dollar has been so called from the devices impressed upon it. – Ringgit is also a name of Bima one of the heroes of the Mahabarat; and 3°. cut or scolloped on the edges crenated. Hence probably the application of the two former words." Is alzoo het woord Ringgit van sanskritschen oorsprong, en „ook een naam van Bima, één der helden uit het sanskritsche heldendicht, de Mahabarata", dan schijnt 't wel, als of deze benaming op de wajang, in welke ook Bima opgevoerd wordt, overgebracht is geworden, als een kramawoord voor wajang, en dan verder op het geldstuk, omdat daar een voor de inlanders zekerlijk vreemd beeld op gestempeld is. Tenzij het woord Ringgit in het sanskritsch nog eene andere beteekenis heeft, wat mij niet bekend is. (Zie naschrift).

Hoe dit intusschen zijn moge, zooveel is duidelijk, dat de wajang-poerwa en -gĕḍog een schaduw- of schimmenspel is, waardoor de beteekenis der kĕlir, en der blèntjong die zoowel moet dienen om de kĕlir transparant te maken als om den ḍalang achter de kĕlir het noodige licht te verschaffen, duidelijk wordt. Om echter deze schaduwen op de kĕlir goed te kunnen zien, zal men zich dus vóór de kĕlir moeten bevinden; en zal 't welligt vreemd voorkomen, wat wij boven schreven, dat vóór de kĕlir, d. w. z. aan de door de kĕlir tegelijk afgesloten zijde van het huis, alléén het vrouwelijk personeel zich bevindt, zoodat de mannen door

hunne plaatsing aan de regterzijde des ḍalang's, achter de kĕlir, dien ten gevolge het regte gezigt op deze schaduwen missen. Tot opheldering moge echter dienen, dat naar men wil, oorspronkelijk de wajang ten genoege van de dames gespeeld werd, die bij feesten of andere zamenkomsten niet met mannen in één vertrek vereenigd kunnen worden, en dan ook door de kĕlir van zelf voor het publiek verborgen bleven. De heer des huizes en verdere mannelijke leden der familie, en misschien ook een zeer goed vriend, werden daardoor niet belet zich ook vóór de kĕlir op te houden. En nu is het voor een ḍalang dan ook de voorname kunst, zijne poppen zoodanig te plaatsen en te bewegen, dat zij de duidelijkste en sierlijkste schaduwen op de kĕlir werpen, en dat al hunne bewegingen duidelijk uitkomen. En zoo willen sommigen dan ook, dat het verwen en vergulden der poppen invloed zou hebben op de schaduwbeelden zelven; zoodanig, dat alleen de schaduw voldoende is om te kunnen zeggen of eene pop al of niet verguld of geverwd is. De meeste der inlanders echter, die wij hieromtrent ondervroegen, betwijfelden de waarheid dezer bewering zeer.

En tot deze inlandsche twijfelaars behooren alle desalui. Zoomin als eene desa-woning een pringgit'an heeft, is de schaduw der wajang-beelden ook hoofdzaak. Onlangs bevonden wij ons in de desa M...., waar ten huize van een' gewoon' desaman de wajang-poerwa zou vertoond worden. Hij had, expresselijk voor die gelegenheid, een huis vóór zijn woonhuis gezet, maar onmiddellijk daar aan verbonden Van de westzijde binnengetreden, zagen wij aan de noordzijde de kĕlir gespannen. Tusschen den bamboezen-noorderwand en de kĕlir was ter naauwernood ruimte genoeg om achter elkander te

dag terugkeert, om den anders misschien mistroostig en weêmoedig gestemden hoorder er aan te herinneren, dat er ook nu nog wel stof tot lagchen, tot genieten en blijde zijn bestaat; en in ieder geval de belofte der profetie omtrent een' toekomstigen heerlijken staat, onder het bestuur van een regtvaardig vorst, overblijft. Ja, het is vroom van hem, om zelfs van godsdienstige belangen tot zijn gehoor te spreken, want alzoo wordt men geleid op den weg der eeuwigheid. Beeldspraak wordt alsdan de wajang voor den meer ernstig gestemde, waaruit hij levenswijsheid en menschenkennis opdoet; en de zoodanigen zullen dan ook minder op muziek en poppen letten, en zelfs niet eens bereid zijn om iedere lakon aan te hooren. En wij voor ons kunnen 't niet dan betreuren, hoe, vooral in de desa, de ḍalang's over het algemeen veel te weinig aan dit soort van hoorders denken, en voor hen en anderen hunne voordragten veel te weinig inrigten, ja, integendeel, veel meer triviaal dan ernstig, laf en flaauw, in plaats van geestig en waar zijn, en dikwijls al zeer ver beneden het peil van kieschheid en betamelijkheid afdalen. Jammer is 't dan ook, dat zij te weinig ontwikkeld en gevormd zijn, om de stof, die te hunner beschikking is, zoodanig te bestuderen en te bearbeiden, dat hunne voordragten een weinig meer wezenlijk dichterlijke waarde, schooner zamenhang en wijze van uitdrukking verkrijgen. Welk een krachtig en geschikt middel zou dan de wajang niet worden tot veredeling en aesthetische vorming; terwijl zij nu voor velen dikwijls meer kwaad dan goed doet. De verschillende lakon's die wij reeds in druk bezitten, zijn zeker zeer kostbare bronnen bij de studie van taal en volk; maar anders moet onze qualificatie dier zelfde literatuur luiden, waar wij haar be-

schouwen in betrekking tot den inlander. Zeker kan ook hij nog wel wat uit die verhalen leeren, zelfs ten opzigte der taal; doch de ḍalang der desa is gewoonlijk veel te slordig in zijn spreken, en zelfs te dom, om in dezen zijn' landgenoot nog wat te kunnen leeren. En wie onzer zou er zich aan durven wagen, eene geregelde vertaling te leveren van die verhalen, zoo als bijv. van de lakon, getiteld, Palasara, welke wij boven hebben behandeld? Welke aesthetische vorming kan den inlander door zulke, alle goede zeden verwoestende lectuur, geworden? Zij verheft niet de ziel, zij veredelt niet het hart, zij stort geene reine gevoelens van vaderlandsliefde, heldenmoed, huiselijke- en familiedeugden, burgerdeugd, vrijheidszin en waren zieleadel, in; zij verlicht het verstand noch loutert de verbeelding. Alles blijft zich in het platte proza der zinnelijke genietingen vermeijen, zonder schroom in de meest plompe en naakte bewoordingen voorgedragen. De hemel, de woonplaats der goden, wordt in gemeenschap gebracht met de aarde; de goden en geesten der Soeralaja verkeeren met de halfgoden en menschen op aarde; maar de Soeralaja blijkt niet veel edeler te zijn dan de aarde, en de goden en geesten niet veel beter dan de menschen; terwijl alles eindigt in het slaap-salet.

Doch er is ook nog een ander gebied, behalve dat der zinnelijke genietingen, waarop zich de wajang gaarne beweegt: dat der oorlogen, wedstrijden en tournooijen. Doch ook hier is niet veel te prijzen en te loven. Wij spreken er niet van, dat de beschrijving van één of van duizend oorlogen altijd dezelfde is; dat de voorstelling wel levendig en bewegelijk genoeg kan zijn, maar toch binnen zeer enge grenzen zich beweegt, en van weinig verbeelding en voorstellingskracht getuigt. Maar wij

wijzen op het altijd onnatuurlijke der verhalen, op al het wonderlijke; vooral op het volkomen gemis van ware moed en dapperheid bij de helden, die iedere overwinning behalen door een pijl of zwaard van bovennatuurlijk vermogen, of wel door schrik en angst der vijanden. Wij krijgen niet meer den mensch in die personen te aanschouwen, maar eene laffe vertooning van mislukte beelden eener ontstelde fantazie. Zietdaar Palasara in eene voorstelling met Sĕntanoe-déwa, den pandita van Talkonda (E. p. 101. v.v.); elders Radèn-Nara soma in gevecht met een paar Boeta's (ibid. p. 168. v.v.); of volgt Radèn-Pandji op zijn' overwinningstogt naar Bali, en over Oost-java, tot hij te Kĕdiri komt, en 't is genoeg om een beeld van den held der wajang te kunnen vormen. Hij heeft bovennatuurlijke krachten te zijner beschikking, waardoor hij overwint; de vorsten en volken hooren van zijne overwinningen, en hun slaat de vrees om het hart, zoodat ze zich maar op genade en ongenade overgeven; en eene schoone prinses als prijs der overwinning is het heerlijke loon, dat een overwinnaar al spoedig tevreden stelt. De volken verdwijnen, alleen de vorsten bestaan: millioenen in aantal zijn de strijders, maar alleen van den vorst en zijn gevolg is sprake! Zoo zijn het geen legerhoofden, wier heldenmoed en krijgskundige kennis wij bewonderen; geen legers, die met vaderlandsliefde en dapperheid strijden voor eigen haard en hof, 't is immer en altijd een tooveren tot vervelens toe, om uit te rusten in het genot van spijs en drank en liefde! En zoo er eenige noodzakelijkheid voor die millioenen strijders kan zijn, het is om des vorsten grootheid te kunnen aanduiden, een grootsch idee van den krijg te geven, en de bloedzee op het slagveld door het

sneuvelen der honderdduizenden te kunnen scheppen, op wier oppervlakte de lijken van menschen en paarden beboomen rond te drijven.

Goed zou 't ons zijn, als wij dan van het aanschouwen dier verschrikkelijke slagtingen konden uitrusten op een rustig plekje in eene prachtige natuur, of in het midden van eenen gezelligen familiekring. Maar neen, ook dat genot wordt ons niet bereid. De natuur wordt nooit beschreven en afgemaald, tenzij 't noodig is, dat de dieren des wouds optreden, of er eene verschrikkelijke donderbui losbarste en eene hevige schudding hemel- en aardbewoners schrik en angst aanjage! Het leven binnen 's huis wordt nooit te aanschouwen gegeven, dan voor zoover dat in bidkapel of vrouwenverblijf besloten wordt, of in een deftige raadsvergadering; gelijk dan ook behalve de paleizen in het Soerabajasche, de vorstelijke verblijven der koningen met hunne Kĕpoetrèn's en sanggar-pamĕlĕng'an's op aarde, en de woningen der tapa's op het gebergte of in het eenzame woud, ons geen woningen te zien worden gegeven. En hoe algemeen, hoe stereotiep, hoe onwezenlijk zijn zij dan nog meestal! De geringe onderdaan wordt bijna niet herdacht, of 't moest zijn om hem als incarnatie van eene vroeger beroemde persoonlijkheid tot een voorbestemd vorst of rijksvizier te laten opklimmen; en ook dit dan nog zonder eenige natuurlijkheid of perspectief in de schilderij! En zietdaar weder een voornaam gebrek in die redevoeringen der ḍalang's aangewezen. Dat er overdrijving in die fabelen voorkomt is nog te vergeven; dat er onmogelijkheden geschieden is nog wel aan te hooren, maar dat de kunst hare krachten niet inspant om aan alles leven, ontwikkeling, waarheid en natuurlijkheid meê te deelen; niet nobel en vol gratie

hare beelden voorstelt, en vreemd blijft voor ware poëtische voorstelling en reine, verheven plastiek, zonder hooger op te klimmen, dan tot een goud staatsiebed met zijden gordijnen, gevuld met sterkriekende bloemen en aroma; een lusthof met een' vijver in welke zich eene onmogelijke fee in doorschijnend gewaad gaat baden, bespied door een' jeugdigen held, die ziek is van passie, en later geen heldenmoed betoont dan door middel van toovermiddelen; en eindelijk de literarische waarde alleen in het naschrijven van dergelijke historiën bestaat, in eeuwig-wederkeerende omschrijving en bewoording, zoodat wie er een paar gelezen heeft, ze ook allen heeft leeren kennen, en geen schrijver zich inspant tot het vinden van nieuwe vormen, betere uitdrukkingen, afwisseling van voorstelling en frischheid van beschrijving; dit alles doet ons geen aesthetisch genot of leering in deze dramas zoeken, en het betreuren, dat hiervoor bij het volk zelf geen prikkel of aansporing bestaat. Ziet, nadat wij het volk hebben leeren kennen, verwondert ons dit alles niet; ja het tegendeel zou veelmeer onze bevreemding wekken. Zeker is ook de wajang eene getrouwe afspiegeling van het geestelijk leven der bevolking, eene bevolking zonder geschiedenis, in zooverre zij hare geschiedenis niet heeft geschreven.

Reeds meermalen wezen wij er op, dat het drama der wajang volgens de meening van den inlander de geschiedenis zijner voorvaderen behandelt. Wij voor ons moeten echter eene andere opvatting daarvan huldigen. De historische stof van het javaansche drama is niet anders dan overlevering; en van de onderscheidene tafereelen dier overlevering is de oorsprong zoowel in de hindoesche mythologie als in de werkelijke geschiedenis van Java te zoeken. En van die overlevering schijnt het

vooralsnog onmogelijk te zijn een geregeld en wel-sluitend verhaal op te maken. Omtrent tijdsbepalingen laat zij alles onbeslist, en stelt de inlander zich tevreden met de constante opgave: djaman-kina (de oude tijd), van welken het voor een javaansch begrip nog niet op een duizendtal jaren aankomt. Over het geheel laat zij omtrent aardrijkskundige begrippen ook bijna alles te wenschen over, en laat zij de onderlinge ligging der vermelde plaatsen meestal zoo geheel in het duister, dat het evenmin noodig als mogelijk is, er eene vaste geographische voorstelling aan te verbinden. Zelfs het tooneel dier verhalen, welker oorsprong in Vóór-indië moet gezocht worden, heeft de javaansche overlevering op eigen bodem overgebracht. „Men vindt bij RAFFLES, History of Java, I. p. 460 v.v. de onderstelde ligging van eenige epische plaatsen op Java aangeduid, en op plaat 24 in een kaartje aanschouwelijk gemaakt. Ngastina staat daar ongeveer in het midden van de noordkust des eilands, ter plaatse van het hedendaagsche Pĕkalongan; de meeste andere plaatsen in oostelijke rigting van daar, mede aan de noordkust, of in de noordelijke helft des eilands, met inbegrip van Madura, hetgeen wel daaraan zal toe te schrijven zijn, dat het verkeer met Indië in die streken het levendigst is geweest, of althans de indische letterkunde daar het meest of het vroegst inheemsch geworden is. Waarschijnlijk toch is men begonnen met aan eenige steden, rivieren, bergen, enz. zonder in het minst op de onderlinge ligging te letten, namen te geven, aan de heldengeschiedenis ontleend, en heeft men eerst later, toen die namen gevestigd waren, en zich daaraan het geloof gehecht had, dat die geschiedenis op Java t'huis behoorde, tusschen de bestaande namen andere plaatsen gezocht, waaraan men in verbeelding de nog

ontbrekende namen geven kon. Maar ook daarbij is geheel in het blinde rondgetast; en zoo 't al mogelijk ware op zulk een ongunstig terrein het oorspronkelijk tooneel eenigermate na te bootsen, in de voorstelling, door het kaartje van RAFFLES vertegenwoordigd, is ook geen schijn van zoodanige poging te herkennen:" (K. I. Inleid. p. 1. noot 1.) Deze aanteekening van den Heer COHEN STUART in zijn werk „Brata-Joeda" werd gemaakt naar aanleiding van het tooneel in Vóór-indië, op hetwelk de Epos van dien naam speelt, en die op Java is overgebracht, als of zij daar oorspronkelijk t'huis behoorde. Brata-Joeda is namelijk de titel van een javaansch gedicht, waarvan de strijd tusschen de Korawa's en Pandawa's het onderwerp uitmaakt; oorspronkelijk echter een Sanskritsch gedicht van Vóór-indië, Mahabhârata of Bhârata-Joedha, getiteld, doch belangrijk verschillende van de lezing die het javaansche gedicht heeft. Dit verschil besprekende, zegt de Heer COHEN STUART (ibid voorw. p. 5) dat „zich welligt ook laat aannemen, dat de Hindoe's, die de letterkunde en fabelleer van hun vaderland op Java overbrachten, de mythen van het heldendicht door vervalsching dienstbaar trachtten te maken aan de bevordering van hunne eigene inzigten; even als de oorspronkelijke kern van de Mahâ-Bhârata door willekeurige invoegselen allengs is aangegroeid tot het reusachtig, maar gebrekkig zamenhangend, dichtwerk, dat thans onder dien naam bekend is." Bij den Javaan bestaat echter van die afkomst weinig of geen bewustzijn meer, en is de Brata-Joeda niet alleen populair, maar als 't ware inheemsch geworden. De namen van personen en plaatsen, die er in bezongen worden, zijn in de inlandsche aardrijkskunde overgenomen, en men weet op Java de voormalige ligging aan te wijzen van de voor-

naamste rijken, in de Brata-Joeda vermeld. De helden van dat gedicht bekleeden vaste plaatsen in de stamlijsten der tegenwoordige vorstenhuizen; de geheele adel van Java telt hen onder zijne voorvaders; hunne lotgevallen vóór en na den grooten strijd maken het voornaamste onderwerp van de geliefkoosde wajang-spelen uit; met één woord, de Brata-Joeda is voor den Javaan van heden een wezenlijk deel van zijne vaderlandsche geschiedenis."

Opmerkelijk is het echter, hoe zeldzaam de Brata-Joeda zelve onder de inlanders in de wajang vertoond wordt. Men houdt 't in het algemeen voor niet geoorloofd, en meent, dat het overtreden van dit vermeend verbod van straf gevolgd zou worden. Een hoofd zou er zijne waardigheid door verliezen, of in rang dalen, de rijke zou er zijne goederen door verliezen; of wel een ander ongeluk zou den vermetele straffen, gelijk eens bij W..... gebeurde, wiens huis afbrandde nog in denzelfden nacht, dat hij deze geschiedenis in de wajang liet vertoonen. Later zal er een tijd komen, dat het weêr geoorloofd zal zijn, de Brata-Joeda op te voeren, als namelijk Java weêr vrij zal zijn, de smet der nederlagen in den strijd der Brata-Joeda gewroken, en Java tot zijn' ouden toestand van bloei en luister terug gekeerd zal zijn!

Meer waar schijnt het te worden, dat de drama's wier tafereelen op Java in de oudtijds werkelijk bestaan hebbende rijken van Singasari, Djĕnggala, Madjapaït, Kediri, Blambang'an, Padjadjar'an etc. spelen, een wezenlijk deel van de javaansche geschiedenis uitmaken. Zeker is 't, dat hier Java althans de bodem is, in welken de verhalen dezer drama's wortelen. Maar hoeveel nu weêr historie, en hoeveel verzinsel is? Wie zal dat uitmaken? Radèn-Pandji bijv. is zeker een der meest

bekende en meest geliefde helden van deze serie drama's. Dat hij bestaan heeft, behoeft niet betwijfeld te worden, maar zeer zeker wel wat de wajang-verhalen omtrent zijne lotgevallen en liefdesgeschiedenissen weten meê te deelen. In de „Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde" uitgegeven door het koninklijk instituut enz. (Nieuwe serie 7e Deel 1863, p. 1–65) heeft Prof. ROORDA eene vrije navolging van het in 1869 door hem in javaanschen tekst uitgegeven wajang-verhaal van dezen held geplaatst; en aan het slot dier bewerking de volgende opmerking: „Aesthetische waarde zal wel niemand er aan toekennen; daarvoor komt er te veel onnatuurlijks in voor; maar het is eene bijdrage tot de kennis van den inhoud en strekking dier wajang-verhalen, waarvan men vragen mag, of zij voor den Javaan de plaats van ons tooneel vervullen, of wel die van de poppekast; maar dan van de poppekast voor groote menschen, wier hoogste goed het genot is," waarbij men bedenke, dat deze verhalen van Pandji waarlijk nog niet tot de minste behooren; ja zelfs hier en daar treffende passages opleveren. Even opmerkelijk tot waardeering dier drama's is ook het begin van „voorberigt" van de hand van dienzelfden geleerde, dat hij plaatste vóór den javaanschen tekst der vier verschillende wajang-verhalen, die wij zoo even reeds noemden: „Voor de kennis van de taal zoowel, als van de zeden en denkwijs van het javaansche volk, zijn zeker de wajang-verhalen van zeer groot belang te achten. Het onderwerp van die verhalen kan wel de belangstelling van ons Europeërs niet gaande houden, en evenmin kunnen wij behagen scheppen in de meestal zoutelooze en vuile aardigheden, waarmeê de ḍalang den lachlust van zijne toehoorders zoekt op te wekken; maar de taal, die de ḍalang zelf spreekt, en

de gesprekken, die hij zijn handelende personen laat voeren, zijn eene rijke bron voor de javaansche taal- en volkenkunde. In het tweede deel van den achtsten jaargang (1846) van het „Tijdschrift voor Nederlandsch indië" heeft de Heer J. A. WILKENS zulk een wajang-verhaal, het verhaal van Prĕgiwa, met vertaling en aanteekeningen uitgegeven, zoo als hij dat uit den mond van den hof-ḍalang te Soerakarta had opgeteekend, met weglating evenwel, niet alleen van de zangen van den ḍalang (waarvan de woorden trouwens ook zeer onbeduidend zijn), maar ook „van de platitudes, die bij derzelver vertooning niet achterwege zouden zijn gebleven." Door deze weglating is het voorbeeld, dat hij van zulk een wajang-vertooning heeft willen geven, wel niet meer een volkomen getrouw beeld gebleven, maar met hetgeen hij gaf, heeft de Heer WILKENS zich toch zeer verdienstelijk gemaakt; en gaarne zouden wij nog meer dergelijke wajang-verhalen door hem uitgegeven en opgehelderd hebben gezien. Zijn deze verhalen thans voornamelijk kostbare bronnen voor linguistische en ethnologische studiën, welligt dat zij toch nog eenmaal ook voor de historische studiën van niet gering belang zullen kunnen worden.

Doch onze goedgeloovige inlander zal er de kritiek wel niet op toepassen. Hoe, zouden al die historiën niet waarheid zijn? Zijn zij niet beschreven? Worden zij niet verhaald zoowel in het vorstelijk paleis als bij den geringsten van 's Konings onderdanen? En wisten vader en grootvader ze niet juist zóó te verhalen, als zij heden ten dage nog voorgedragen worden? En waarom zouden wij het den Javaan misgunnen, zich door het wonderbare te laten aangrijpen?

Is de wajang-partij voor de gasten eene aangename

uitspanning, voor den gastheer heeft zij doorgaans eene meer diepe en ernstige beteekenis. Het zal den lezer, die meer van nabij bekend is met den toestand van volken op ongeveer gelijken trap van beschaving en ontwikkeling staande als het javaansche, dan ook niet bevreemden, als wij hem er opmerkzaam op maken, hoe ook het godsdienstig bewustzijn, of wil men liever, het bijgeloof, zich heeft meester gemaakt van dit spel, en het geven van eene wajang-partij als eene godsdienstige, of liever, vrome handeling beschouwd wordt. 't Is zoo: waar bijv. een huwelijk gesloten wordt en eene wajang-partij plaats heeft, behoort zij wel degelijk tot de bruiloft, als een deel der algemeene vreugde en feestelijkheid beschouwd te worden, daar zij dat ook werkelijk is; maar toch is 't niet alleen om het gemis van dat genot alléén, dat de jonggehuwden het hunne ouders als eene zeer ernstige fout toerekenen, zoo zij eens nalaten mogten een wajang te laten vertoonen. Kirang-hormat noemt men dat; en wij weten een geval, dat het huwelijk weldra door eene echtscheiding gevolgd werd, om die reden, daar de jonggehuwden al van stonde aan niets meer van elkander wilden weten. En zoo geeft men niet alleen bij andere belangrijke voorvallen, als bijv. de besnijdenis enz., eene wajang-partij, als ware 't een dankoffer voor het geluk, dat den gastheer alsdan te beurt valt, maar is zij vaak de vervulling eener gelofte in oogenblikken van nood, gevaarlijke ziekte, bij het aanvaarden van een' belangrijken handel of werkzaamheid, enz. uitgesproken. Ja, tot nietiger voorvallen daalt de ernst der beschouwing als bijgeloof af, zoo als wanneer bijv. eene vrouw het ongeluk heeft, dat haar op het vuur staande pot onder het bereiden van spijzen omvalt. Zulk een geval is een slecht voorteeken; doch het gevreesde

onheil kan nog afgeweerd worden, als zij tijdig eene wajang-vertooning geeft „want die vergruizelt de zonde." (Med. IV. p. 241. v.v.). Gelukkig intusschen, dat er ook nog andere, wat goedkooper middelen zijn om in dit ongelukkig geval te voorzien, want anders zou 't geloof aan de kracht der wajang-vertooning al spoedig ophouden te bestaan; gelijk er ook wel menige pot zal omvallen onder dergelijke omstandigheden, zonder dat dit als zulk een ernstig voorval beschouwd wordt.

Ook bij de Chinezen woonden wij eens eene soortgelijke feestelijkheid bij. In de tweede helft van het jaar 1869 heerschte er eene epidemie, en werden velen door den dood weggenomen. De geheele chinesche wijk vereenigde zich nu tot het brengen van eene offerande en het doen van gebeden tot wering der ziekte. Een ieder stak zich in feestgewaad, verlichtte zijn huis, en bracht en ontving bezoek; de priesters hieven lofzangen in den tempel aan, enz. Bij die gelegenheid werd eene chinesche wajang ontboden. De Javanen noemden die: wajang-golèq. Zij geleek volmaakt op onze poppekast; alleen waren de poppen zeer rijk aangekleed, en zóó kostbaar als nooit in eenige westersche poppekast ten tooneele worden opgevoerd. Zij kostte dan ook vrij wat meer! Naar geloofwaardige berigten, betaalde men die voorstellingen met *f* 30 per dag en nacht. De poppen werden in beweging gebracht door volbloed-chinezen, die hun verhaal in een chineesch voordroegen, dat, naar bekentenis van vele chinesche hoorders, door slechts enkele, meer gevormde Chinezen, kon verstaan worden. Hoogstwaarschijnlijk zal het oud-poëtisch chineesch zijn geweest, in een' stijl en bewoordingen, die in het gewone leven eens chineschen handelaars niet voorkomen, en waarvoor men bepaald onderwezen moet zijn, om 't te kunnen verstaan. Deze ver-

tooning begon den 20sten September, en duurde eene volle maand lang.

Wat hier onder de Chinezen plaats had, gebeurt, in beginsel, evenzoo ook onder de Javanen. En 't is ook van geen ander standpunt van beschouwing, dat men het bij de geboorte van een kind als ongelukkig acht, als men gelijktijdig met de geboorte de toonen der gamĕlan van eene wajang-vertooning mogt hooren. (Meded. X. p. 70–72). Ook dan moet de Kjaï-ḍalang weêr als een redder tusschen beiden treden, om zoodanig kind uit de magt van een' boozen geest te verlossen.

Uit al het meêgedeelde kon reeds blijken, hoe menigvuldig de aanleidingen kunnen zijn tot het geven eener wajang-vertooning, gelijk ons tegelijk duidelijk is geworden, dat zij als het voornaamste feest is te beschouwen, dat een inlander kan aanleggen, en dat daarom ook niet zonder aanleiding plaats heeft. Laat ons hopen, dat nog eens een tijdvak aanbreke, in hetwelk het wajangspel eene groote ontwikkeling zal erlangen, daar het in vorm en beginsel alle aanleiding bezit om krachtig meê te werken tot de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling des volks.

C. POENSEN.

Naschrift.

1. De afleiding van het woord wajang door RIGG gegeven, is geheel uit de lucht gegrepen. G. K. N.

2. Ringgit is geen sanskritsch woord. Het is niet waarschijnlijk, dat de wajang van hindoeschen oorsprong is. Op dit punt komen wij bij gelegenheid nader terug. G. K. N.

3. In dit stuk hebben wij de *a* overal, ook waar die in het javaansch den klank van å of ô heeft, door *a* weergegeven, omdat dit ook in de vorige gedeelten van dit opstel is geschied. Maar voortaan schrijven wij voor de *a*, waar zij de genoemde uitspraak heeft, eene *ó*. G. K. N.

Ontdekkingstogten op Nieuw-Guinea.

Onder de groote eilanden van Nederlandsch-indië is er zeker geen, dat in de laatste jaren zoozeer de aandacht van ontdekkingsreizigers heeft getrokken als Nieuw-guinea. Reeds meer dan twaalf jaren geleden heeft PETERMANN dit eiland aanbevolen, als tot die streken behoorende, die in de eerste plaats voor ontdekkingstogten in aanmerking moesten komen, en telkens als er maar het minste omtrent Nieuw-guinea te vermelden viel, vinden wij daarvan in zijn tijdschrift gewaagd. (1) In de laatst verschenen aflevering van onze Mededeelingen leest men een berigt omtrent den russischen reiziger MACLAY; deze is intusschen niet de eenige vreemdeling, die in dit onbezochte land wil doordringen; ook een drietal Italianen heeft zich het zelfde doel voor oogen gesteld. Sedert het begin van dit jaar verschijnt te Turin een geographisch tijdschrift, getiteld: „Cosmos, Comunicazioni sui progressi piu recenti e notevoli della geografia e scienze affini di Guido Cora." In de eerste aflevering komt een berigt

(1) In de reis van Z M. schroefstoomschip Curaçao, kap. Jhr. BOWIER, naar Australie in 1871, (Meded. betreffende het zeewezen, Dl. 15) lezen wij, dat men toenmaals overal op Nieuw-holland en Nieuw-zeeland meetings hield om over Nieuw-guinea te spreken, in het bijzonder over de groote schatten, die men veronderstelde, dat daar aanwezig zouden zijn, en dat men schepen daarheen uitrustte. Dat de kusten aan de Torresstraat sedert jaren door engelsche schepen bezocht worden, die er parelmoer, karet en tripang halen, en dat het Londensch genootschap er nog niet lang geleden eene zending heeft gevestigd, heb ik reeds elders medegedeeld.

voor over de reizen van ODOARDO BECCARI en LUIGI MARIA D'ALBERTIS naar Nieuw-guinea. De eerste is natuuronderzoeker, hoofdzakelijk botanist, de tweede houdt zich meer bezig met de jagt. In het laatst van 1871 vertrokken beiden van Genua naar Singapore, en gingen verder in het begin van 1872 naar Ambon. Vandaar deden zij een uitstapje naar Wahaai op Ceram, van welke streek BECCARI enkele bijzonderheden mededeelt. Den 21sten Maart vertrokken zij van Ambon naar Nieuw-guinea. Het mogt hun echter niet gelukken, het eigenlijk doel hunner reis, namelijk de landstreek Oetanata, in het zuiden van Nieuw-guinea te bereiken. Zij zetten voet aan wal op dit eiland bij Kaap Sapey op 3° 37′ Z. B. en bezochten daarna ook Poelo Faor, een klein eiland nabij de kust, vanwaar zij ook een togtje op het daar tegenover gelegen gedeelte van Nieuw-guinea deden. Veel bijzonders wordt daarvan evenwel niet gemeld. Van meer belang zijn BECCARI's berigten omtrent Kapaor, aan de gelijknamige baai, dat hij eene belangrijke handelsplaats noemt, waar veel handel gedreven wordt in notenmuskaat, die de daar wonende Papoes planten, doch die, volgens hem in qualiteit beneden de bandasche staat. Bij hun bezoek lagen er zeven handelsprauwen van Makassar geankerd; daar men vreesde, dat na het vertrek van die vaartuigen Kapaor een bezoek van koppensnellers uit het binnenland zou ontvangen, die het wel vooral op de vreemdelingen gemunt zouden hebben, kon men daar niet lang vertoeven; op het naburige gebergte vond BECCARI o.a. paradijsvogels en den massooiboom, de bekende voortbrengselen van Nieuw-guinea. Zij begaven zich nu van Kapaor naar Sorong, een eilandje tegenover Salwatti en zeer nabij de kust van Nieuw-guinea. Daar waren zij volkomen veilig en tevens goed van levensmiddelen voor-

zien. BECCARI's laatste brieven zijn van daar; zij waren evenwel voornemens, naar het schijnt, dit eiland weer te verlaten, en naar Ambon terug te keeren, om daar op nieuw eene gelegenheid te zoeken tot eene reis naar Oetanata. BECCARI had zich intusschen ijverig bezig gehouden met het verzamelen van planten; hij had echter het ongeluk bij herhaling door een zonnesteek getroffen te worden, hetgeen hevige hersenkoortsen ten gevolge had, waarvan hij gelukkig hersteld is. Wij vernemen nog van Cora, dat de Italiaansche minister van Marine een schip naar Nieuw-guinea zou zenden, dat zich op aanbeveling van het Italiaansch geographisch genootschap met de reizigers in betrekking zou stellen, en dat ook onze Minister van buitenlandsche zaken reeds in hun belang aan den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-indië heeft geschreven. In de laatst verschenen aflevering van PETERMANN's Mittheilungen (1873, IV) wordt gewag gemaakt van nog een' Italiaan, G. E. CERRUTI, die in 1870 en 1871 de Westkust van Nieuw-guinea heeft bezocht, tusschen de golf van Maccluer en het eiland Adi, maar tot dusverre weinig of niets van zijne reizen heeft medegedeeld.

Mei 1873. G. K. NIEMANN.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

De Brahmo Somaj (Brahmoïsme), of Het Indische Theïsme.

Naar ik meen, is het Brahmoïsme in ons land niet geheel onbekend. Ik geloof intusschen, dat het bij ons niet genoegzaam de aandacht getrokken heeft, als een teeken van den ommekeer, dien de maatschappij in Engelsch-indië ondergaat, als een gevolg van den invloed des christendoms, daar waar men dien vóór weinige jaren niet verwacht had.

Mijne aandacht werd op nieuw op het verschijnsel gevestigd door een onlangs verschenen werkje van Sir BARTLE FRERE, die na 35 jaren in Indië te hebben gewerkt, gedurende de laatste jaren als gouverneur van het Presidentschap Bombay, thans op nieuw zijne krachten aan de groote belangen der menschheid en van zijn vaderland wijdt door zijn gezantschap naar den Sultan van Zanzibar, met het doel, de fnuiking van den slavenhandel op de oostkust van Afrika te bevorderen. (1)

Wat ik in dit artikel over het Brahmoïsme meêdeel is hoofdzakelijk ontleend aan een geschrift van SOPHIA DOBSON CÔLLET. (2) Ik hoop spoedig eene der verhan-

(1) Het werkje, dat ik hier bedoel, is getiteld »Our missions in India". Te vergeefs zocht ik voor de vertaling een' uitgever te vinden. »Men leest zulke boeken niet", werd mij te gemoet gevoerd. De Redactie van het tijdschrift »Geloof en vrijheid" verleende het eene plaats, waarvoor ik haar dankbaar ben; en zeer kan ik aanbevelen de 2de en 3de Aflev. 1873 van dat tijdschrift in handen te nemen, waarin het voorkomt, onder den titel: »De zending in Engelsch-indië."

(2) Indian Theïsm, and its relation to christianity. London, 1870.

delingen van den tegenwoordigen voornaamsten woordvoerder der Brahmoïsten, op dit opstel te doen volgen. Daardoor wensch ik gelegenheid te geven, om den man zelven uit zijne redenen nader te doen kennen.

Het Indisch theïsme ontstond in Januarij 1830 onder leiding van RAJAH RAMMOHUN ROY, die echter reeds in 1833 stierf, terwijl hij zich in Engeland ophield. Eerst in 1842 verkreeg de beweging nieuw leven onder DEBENDRO NATH TAGORE, die vooral door geschriften en onderwijzers gunstig op zijne medeleden en volk werkte. In dien tijd werden door de vereeniging vier geleerden, met het Sanskriet vertrouwd naar Benares gezonden, om eene grondige kennis te verwerven van de Veda's; maar toen uit dit onderzoek bleek, dat deze gewijde geschriften der Hindoes het pantheïsme, de zielsverhuizing en de oplossing van de ziel verkondigden, besloten de Brahmoïsten het Vedantisme te laten varen. Hieruit vloeide voort een nieuw stelsel, dat ontwikkeld werd in een geschrift, getiteld: „de Brahma Dharma", d.i. de godsdienst van den Eenen waren God. De voornaamste, daarin voorkomende leerstukken zijn: het bestaan van éénen hoogen en volmaakten God, „den éénen zonder eenen tweeden", als „eene onderscheidene persoonlijkheid", maar nooit beligchaamd (geïncarneerd); verder de onsterfelijkheid in bewusten toestand van de ziel; de werkdadigheid van het gebed om geestelijke zegeningen, en van het berouw als „het eenige middel tot verzoening en zaligheid." Geene boeken worden voor onfeilbaar gehouden, maar de godsdienstige waarheid, in welk ook vervat, wordt evenzeer aangenomen. (1)

---

(1) Hoe de beweging ook in de Vedantische rigting voortging blijkt o.a. uit eene redevoering op 24 December 1866 door een' aanzienlijken Hindoe

Van 1847 tot 1858 maakte het Theïsme aanzienlijke vorderingen, daar het getal zijner aanhangers aanmerkelijk toenam; maar deze waren in hunne uiterlijke levenswijze slechts weinig onderscheiden van hunne polytheïstische landgenooten, zoodat zij ook deelnamen aan de plegtigheden der afgoderij.

In 1859 trad tot haar toe een jongeling, vol geestdrift en ijver, die reeds eene vereeniging had gesticht ter aankweeking van godsdienstzin, in welke hij voor de vuist in het Engelsch preekte. Deze jongeling verkreeg grooten invloed bij zijne medeleden, en hij was het, die belangrijke hervormingen te weeg bracht, geheel in de rigting van het christendom. Toen hij naar de meening van sommigen, en wel voornamelijk van de oudsten te ver hier in ging, ontstond in November 1866 eene scheuring, en de bedoelde jongeling, KESHUB CHUNDER SEN, werd de stichter van „de Brahmo Somaj van Indië". Sedert is de beweging aanzienlijk in kracht toegenomen, en hiertoe hebben niet weinig bijgedragen de bezielende redenen van CHUNDER SEN. (1)

In Mei 1866 hield hij te Calcutta eene redevoering, waarvan het onderwerp was „JEZUS CHRISTUS, Europa en Azië." (2) Als men deze leest, dan vraagt men zich af: wat belet dezen man zich christen te noemen? Zijn zijne denkbeelden over JEZUS CHRISTUS niet zóó helder, als zij niet altijd onder christenen gevonden worden? En

---

te Benares uitgesproken »waarin hij met algeheele verwerping van het Brahmanisme, onder hoogen lof voor het engelsche onderwijs, aanbeveelt tot de Veda" terug te keeren. (Zie: Ev. Missions mag. 1867, p. 29.)

(1) Eenige van deze redevoeringen zijn in Engeland herdrukt, onder den titel: The Brahmo Somaj, Lectures and tracts, by KESHUB CHUNDER SEN, STRAHAN & Co. London 1870.

(2) Deze redevoering is »bijna onverkort" te vinden in »Evangelisches Missions magazin, 1867, blz. 3 e.v.

waarin komt hij te kort in liefde tot den Heer? In Engeland meende men dan ook in CHUNDER SEN een' belijder van het christendom te mogen begroeten, tot dat men uit later gehouden redevoeringen ontwaarde, dat hij althans niet orthodox was, en hij zelf verklaarde, dat hij niet kon vergeten, dat hij „een Brahmo was," en dat zijn doel was geweest „de zedelijke voortreffelijkheid van JEZUS te doen uitkomen, afgescheiden van alle theologische twisten."

Het was vooral door zijne redevoering „groote mannen", dat hij aanstoot gaf, zoowel in Europa als in Indië. Hier achtte men, dat CHUNDER SEN zich zelven tot eene incarnatie van de godheid wilde verheffen, (1) dáár, in Europa, begreep men, dat het hooge standpunt, door hem aan de groote mannen toegekend, duidelijk deed zien, dat hij in de verheffing van JEZUS in zijne eerste rede niet opregt geweest was. Dat CHUNDER SEN zich op deze beschuldigingen niet openlijk wilde verdedigen, omdat het zijne eigene eer gold; dat hij zijn hart uitstortte in gebeden, met smart en tranen voor God en zijne broederen, waarbij hij vooral tegenover de laatsten zijne onschuld betuigde aan de „godslasterlijke zonde" hem toegeschreven, getuigt, dat hij waarschijnlijk beter dan zijne beschuldigers geweten heeft, wat het zegt, alleen Gods eer te bedoelen.

Het zou mij te ver voeren, wilde ik van deze redevoering eene analyse geven, het is ook beter, dat men het stuk in zijn geheel leze. Toch zij het mij vergund den aanhef hier te doen volgen:

„Dames en Heeren!"

„De eeuw, waarin wij leven, heeft zijne voordeelen,

(1) Zie Ev. missiemag 1869, blz. 174.

zoowel als zijne nadeelen. In deze dagen van beschaving en verlichting, van nijverheid en ondernemingen, van handel en fabriekswezen, van stoom en electriciteit, van wetenschappelijke ontdekkingen en uitvindingen, doen zich van alle zijden verblijdende teekenen van stoffelijken vooruitgang en voorspoed op. Doch de eeuw schijnt niet gunstig voor de geestelijke belangen van den mensch. Te midden van al dien praal en luister van stoffelijken voorspoed, is het met den geest slecht gesteld. Terwijl de zinnen eene oneindige verscheidenheid van stoffelijke genietingen smaken, gaat de geest gebukt en kwijnt in een' ongezonden dampkring. De moderne beschaving is in de hoogste mate en in den grond materialistisch. In alles waar het op denken en bespiegeling aankomt ontmoet men meer of min dien zelfden geest. De staatkunde van onzen tijd is Benthamisme, zijne ethica Utilitarianisme, zijne godsdienst Rationalisme, zijne wijsbegeerte Positivisme. Alles vertoont zich stug, werktuigelijk, ongeestelijk en levenloos. Vooral in de vervulling van zedelijke en godsdienstige pligten en in alles waarin de belangen van den geest betrokken zijn, volgen de menschen niet de verhevene en onveranderlijke beginselen van het geweten, maar geldt voor hen de lage en ligte standaard van het conventionele. Al de meer edele instincten en adspiraties worden verstikt door de onedele aanbidding van gewoonte en overlevering. De orthodoxen zien met ingenomenheid terug op de verzwonden tooneelen van een romantisch verleden, gestoffeerd met heiligen en propheten en engelen Gods, versierd met al wat schoon en voortreffelijk en heilig is en verlicht door Gods onmiddellijke openbaringen; en zij meenen, dat zij door daar in te gelooven, zalig zullen worden. Zij daarentegen, die buiten de grenspalen der orthodoxie

staan, verloopen zich in de onbepaalde uitweidingen van vrijdenken en scepticisme, hoewel zij voor het uiterlijke, om politieke redenen, zich even strikt aan vormen en symbolen houden als de orthodoxen. Zoo bestaat er, zoowel bij hen, die binnen als die buiten de orthodoxe kerk staan, onder schijnbare eenparigheid, een treffend gemis van geestelijk geloof, van dat geloof, dat is „een vaste grond der dingen, die men hoopt en een bewijs der zaken, die men niet ziet." Zoowel in de bekrompenheid en het dogmatisme der traditionele geloofsbelijdenissen, als in de koude abstracties van het rationalisme, openbaart het godsdienstig leven der negentiende eeuw een jammerlijk gebrek aan geestelijk doorzigt en aan die onmiddellijke inspiratie, die ons alleen licht kan geven tot behoudenis. Van deze tendenzen, die de beschaving van onze eeuw kenmerken, is Indië niet geheel vrij gebleven. Gebrekkig van ouderdom in betrekking tot zijne vroegere grootheid, en geheel in zijne kindsheid in betrekking tot de moderne beschaving, heeft het zich gereedelijk doen aantasten door deze wijdverbreide besmetting. In politieken en intellectuelen zin zijn de Engelschen onze meesters. Wij zijn opgevoed in de school van engelsche denkbeelden, en de westersche ideën en gevoelens zijn ons ingeënt. Van daar zien wij in Indië een' flaauwen weerschijn van al wat tegenwoordig in het beschaafd Europa omgaat. De stoffelijke hulpbronnen van het land breiden zich op verbazende wijze uit, en overal zien wij dagelijks vermenigvuldigende teekenen van stoffelijke welvaart. De duisternis, die gedurende eeuwen het verstand omhulde wordt weggevaagd door de stralen van een liberaal onderwijs, en de nevelen van afgoderij en bijgeloof verdwijnen. Maar, helaas! Wat hebben wij daarvoor in de plaats? Het materialisme der moderne beschaving.

Utilitaristische denkbeelden hebben zich wijd en zijd verspreid onder de beschaafde klassen, en het positivisme telt zijne volgelingen bij honderden. Weinigen bekommeren zich om de heilige belangen der ziel; en wie dit doen, stellen zich tevreden met enkele vage, rationalistische dogma's. Voorzeker het is de pligt van allen, die belangstellen in het welzijn van Indië, het hunne te doen, om in tijds palen te stellen aan deze sceptische tendenzen van onze eeuw, en om in het gemoed van het opkomend geslacht bepaalde denkbeelden te plaatsen omtrent de hoogere godsdienstige waarheden, waardoor zij de zegeningen der zaligmaking deelachtig kunnen worden. Mijne nederige pogingen tot dit doel aan te wenden, zoo ver mijne beperkte vermogens zulks vergunnen, is het hoofddoel van mijn optreden voor u aan dezen avond"

Op den 24sten Januarij 1868 werd te Calcutta eene kerk ingewijd voor de nieuwe rigting. KESHUB SEN voerde bij die gelegenheid het woord, en sprak over wedergeboorte door het geloof, eene bijna christelijke ontwikkeling van het leerstuk „regtvaardiging door het geloof."

Een der toehoorders (Dr. MACLEOD) deelt omtrent die bijeenkomst mede: „Ik kwam te laat om eene zitplaats te erlangen, en moest mij daarom met sir RICHARD TEMPLE, Dr. MURRAY MITCHELL en anderen met eene staanplaats op eene tafel in de digt bezette verandah vergenoegen. De zaal was geheel gevuld met een uitgelezen gehoor, bijna allen inboorlingen tot de hoogere standen behoorende. De Heer SEN, in eenvoudig inlandsch gewaad, sprak in het Engelsch, zonder eenige aanteekening voor zich. Zijne taal was uitstekend, zijne houding kalm; zonder veel gebaren, sprak hij uiterst indrukwekkend.

Zijn gelaat is in hooge mate belangwekkend; en hij werd aangehoord met onverdeelde aandacht." (1)

Een en twintig jongelingen, waaronder drie gegraduëerden van de Hoogeschool, werden bij die gelegenheid plegtig in de gemeenschap der Brahmos opgenomen. Door KESHUB CHUNDER SEN bijzonder toegesproken, terwijl zij in een' halven kring voor hem stonden, waren zij bijzonder getroffen, en een van hen sprak daarop een gebed uit, dat de gansche vergadering tot tranen bewoog.

De „Indian Mirror", een blad door de Brahmos uitgegeven, schat hun getal op vijf à zesduizend. Een groot deel van hen genoot het onderwijs op de engelsche colleges in Indië. Omtrent de vruchten van dit onderwijs wordt getuigd, dat allen, die het genoten hebben, de afgoderij vaarwel zeggen; dat sommigen christenen, anderen ongeloovigen (sceptici) worden, terwijl het meerendeel zich bij de Theïsten voegt.

Wat velen terughoudt van openlijke toetreding, is de vrees voor den toorn en de droefheid van hunne heidensche bloedverwanten, waarmede allerlei moeijelijkheden en ontberingen gepaard gaan. Soms worden de godsdienstige bijeenkomsten der Brahmos door heidenen gestoord, terwijl deze ook hunne pogingen tegenwerken, om in burgerlijke zaken aan de engelsche regtspleging onderworpen te worden.

De betrekking van de Brahmo Somaj tot de zendelingen is in allen deele vriendschappelijk. De zendelingen weten den alleszins welwillenden en beleefden toon der Brahmos op prijs te stellen. Deze weder spreken met zekere ingenomenheid over de christelijke zending. En zeker hebben zij redenen genoeg daarvoor, als waar is

(1) Als men het verslag van Dr. MITCHELL leest (zie Ev. Missionsm. 1869 blz. 171), dan verkrijgt men wel een' eenigszins anderen indruk; maar de schrijver is zeer kort in de mededeelingen omtrent de godsdienstoefening.

wat de „Mirror" beweert: „Vele van onze voorgangers en predikers zijn uit de zendingscholen herkomstig, die daar zij godsdienstig onderwijs verschaffen, gunstiger werken op den wasdom en de verbreiding van het Brahmoïsme dan de gouvernementsscholen met Comte en het secularisme."

Ter verbetering van den toestand der vrouw zijn de Brahmos begonnen met het aanmoedigen van vrouwelijk onderwijs, het afraden van kinderhuwelijken en het opnemen van de vrouw bij de godsdienstoefeningen.

Het Brahmoïsme bepaalt zich niet tot speculeren over de godsdienst, het heeft eene bepaalde belijdenis en godsdienstoefeningen, waarbij gezongen wordt. Het openbaart in vele opzigten een' zuiver evangelischen geest, veel warmte, liefde en geestdrift. Het is geheel onderscheiden van het deïsme. „Het is", zegt de schrijfster, aan wie wij een groot deel van deze mededeelingen ontleenen, „eene ware godsdienstige revival, die zich in deze Brahmobeweging doet kennen; en zoo zich daarin van tijd tot tijd eenige van de eigenaardige zwakheden van een' revival vertoonen, zoo voegt het christenen niet overgestreng te zijn in de beoordeeling van deze vroege passie-bloemen van een edel godsdienstig leven."

Wat de Brahmos over CHRISTUS denken, wordt o.a. uitgesproken in een artikel in de „Indian Mirror", van 30 April 1862 getiteld „de geest van CHRISTUS", en waarin het volgende voorkomt:

„Er bestaat eene oneindige verscheidenheid van gevoelens bij de Brahmos over JEZUS van Nazareth, van vinnigen haat aan den eenen kant tot diepen eerbied en persoonlijke gehechtheid aan den anderen. Velen zijn er, vooral onder de oude Brahmos, die op hem neer zien met bijna denzelfden geest van sectarische antipathie en

afkeer als de Hindoes, en die zoo ver gaan, van hem een' bedrieger te noemen. Gelukkig kan men zeggen, dat zulke denkbeelden uitsterven. De groote meerderheid onzer broederen uit de school van den vooruitgang (de volgelingen van CHUNDER SEN) koesteren eerbied en dankbaarheid voor CHRISTUS, sommigen nemen hem zelfs aan tot gids en meester. Het is ons voornemen niet in theologischen pennestrijd over dit onderwerp te treden, maar wij achten het noodig enkele woorden in het midden te brengen, ten einde te doen uitkomen van welken aard onze bijzondere geestelijke betrekking tot CHRISTUS is, opdat hij voor ons moge zijn, niet eene bron van strijd en twisten, maar van leven, kracht en geregtigheid. Wij Theïsten moeten het als vreemd aan ons doel beschouwen, de duizend theoriën te toetsen, die omtrent hem en zijne godsdienst zijn opgeworpen; maar zeker is het ons eigen belang en pligt, dat wij van hem dien practischen, zedelijken invloed ontvangen, dien hij naar Gods bestel op onze zielen oefenen moet, zeker behooren wij hem lief te hebben en te eerbiedigen en naar zijne leeringen en voorbeeld te leven."

En nadat de schrijver dan getracht heeft het onderscheid aan te toonen, dat bestaat tusschen den „zuiver menschelijken CHRISTUS" en „de goddelijke elementen van zijn karakter", waarbij hij den eersten ter zijde stelt als plaatselijk en tijdelijk, en de laatste als alleen van duurzaam belang, daar „niet de zoon des menschen, maar de zoon van God in CHRISTUS noodig is voor onze zaligheid", gaat hij dus voort:

„Hij komt niet tot ons, als God den Vader, Bestuurder en Zaligmaker, in menschelijke gestalte; hij is geen pleiter of bemiddelaar, die eene vertoornde godheid tracht te bevredigen; hij stelt zich aan ons niet voor als een

uitwendig feit, dat men geloof moet schenken op historische gronden; ook is hij niet bloot een goed man, die een vroom leven leidde en een' edelen dood stierf. CHRISTUS staat altijd voor ons als eene incarnatie van geloof en gehoorzame onderwerping aan God, als een voorbeeld van zelfopofferende toewijding aan de waarheid; hij moet worden aangenomen in geestelijken zin en in ons verwerkt worden tot een inwendig factum van ons leven, hij moet bestendig in ons leven als de geest van godzaligheid. Het baat ons niet, of wij gelooven in den uiterlijken en dooden Nazarener, of dat wij eene verklaring van zoodanig geloof in orthodoxe bewoordingen afleggen. Het is ons noodig, dat wij den geest van CHRISTUS met onze zielen assimileren. Wij moeten het vleesch eten en het bloed drinken van den geestelijken CHRISTUS, en dus de beginselen van geloof en opoffering, liefde en godzaligheid in ons opnemen, die hij in onze geestelijke constitutie gelegd heeft. Zoo zal de geest van CHRISTUS bestendig in ons blijven als de levende CHRISTUS; dus zullen wij, in plaats van hem te aanbidden of tot hem te bidden, trachten altijd dieper in gemeenschap te komen met zijnen geest, en al nader en nader te komen tot den Oneindigen vader, terwijl de geest van het geloof in de liefde diens heiligen Broeders in ons aanwast."

KESHUB CHUNDER SEN kwam in 1870 in Engeland. Werd hij door sommigen met open armen ontvangen, anderen konden niet vergeten, dat hij nog geen christen was, terwijl hij zoo goed met het christendom bekend scheen te zijn.

Op den 12den April van 't genoemde jaar trad hij openlijk op. Het Evangelische Missions-magazin (1) noemt

(1) Jaarg. 1870, blz. 849.

het eene wonderlijke vergadering, eene vergadering van unitariërs, waar joodsche rabbijnen en vertegenwoordigers van christelijke zendinggenootschappen bijeen waren, waar de Decanus STANLEY, van de „Breede kerk", Professor MARTINEAU, Rabbi Dr. MARKS, Lord J. LAWRENCE, oud-Gouverneur-generaal van Engelsch-indië en de Secretaris van het Londensche genootschap, Dr. MULLENS, welke beide laatsten den Brahmoïst in Indië gekend hadden, het woord voerden.

Ik laat dáár het oordeel van den schrijver in het Evangelische Missions-magazin; het doet er, mijns inziens ook niet toe, dat velen zich in Engeland illusiën gemaakt hebben over een verschijnsel, dat zeer zeker als het op zich zelf bestond, niet veel beteekenen zou voor de toebrenging van Indië tot het rijk van Christus. Wanneer ik het echter in verband breng met andere verschijnselen, zoo als die o.a. worden bloot gelegd door sir BARTLE FRERE, dan verkrijgt voor mij het door CHUNDER SEN bij die gelegenheid gesprokene hooge beteekenis, en dan vind ik stof tot ernstig nadenken over zulke teekenen van onzen tijd: „Het koningrijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat." En de gelijkenis van het zuurdeeg in de drie maten meels, en die andere van het mostertzaad verkrijgen voor mij hoe langer hoe meer beteekenis, terwijl mijn geloof versterkt, mijn moed verhoogd wordt, al zie ik op de groote bezwaren, waarmede het werk der evangelieverbreiding voortdurend te worstelen heeft.

Het volgende zeide KESHUB CHUNDER SEN, de Brahmoïst in de vergadering van 12 April 1870, in de bedoelde vergadering te Londen:

„Misschien zult gij mij vragen: „„Welke houding neemt gij aan jegens het christendom, jegens CHRISTUS? Wat is de groote toekomst van Indië, ten aanzien van

de godsdienst? Verleent gij eene liefderijke en broederlijke ontvangst aan de zendelingen van CHRISTUS, of beschouwt gij hen met gevoelens van afschuw en haat?"" Ik moet eens en voor al zeggen, dat het een' waren theïst, hij zij Indiër of Europeaan, onmogelijk is antipathie of afkeer te koesteren jegens CHRISTUS of zijne discipelen. Dat is letterlijk onmogelijk. Ik weet, dat er duizenden in Indië zijn, en velen van dezen tel ik onder mijne vrienden, die niet gaarne zien, dat CHRISTUS gepredikt wordt aan de bevolkingen van Indië. Het christendom is in Indië gekomen in een' vreemden en afstootenden vorm. Het christendom was in zijn' stichter, in zijne vroegste overleveringen, in zijnen vroegsten arbeid, oostersch, aziatisch; en er is geen reden, waarom het christendom in dezen tijd aan de indische bevolkingen zou voorgesteld worden in een ander dan oostersch en aziatisch gewaad. Laat ons aan ons zelven over, en laat ons den Bijbel bestuderen. Vinden wij daarin niet beelden en voorschriften van geheel aziatischen en oosterschen stempel? Vinden wij niet, dat er veel in die beschrijvingen is, waarmede wij noodzakelijk als Indiërs moeten sympathiseren? Voelen wij niet, dat de geest des christendoms tot ons komt als iets zeer natuurlijks, als inlandsch voor ons hart; iets waarmede wij, juist door den aard van onzen eigenaardigen indischen geest, moeten sympathiseren? In dien geest zal het christendom door Indië worden aangenomen. Er mogen duizenden van mijne landgenooten zijn, die dit ontkennen, maar wat mij aangaat, ik zal, zoo lang ik leef, blijven zeggen, dat Indië eenmaal den geest van CHRISTUS zal ontvangen. Maar ik kan het zelfde niet zeggen van de leerstelsels en leerstellingen, die gij Indië hebt aangeboden. Er zijn zoo vele kerken, waarin het christendom verdeeld is; er

zijn zooveel verschillende soorten van leerstelsels en plegtigheden en kerkgebruiken voorgeschreven en opgevolgd door verschillende godsdienstige vereenigingen, die zich christenen noemen, dat Indië verlegen en verslagen staat, wanneer het de groote vraag moet oplossen, welke van deze moet worden aangenomen, welke de ware is, welke Indië voor het oogenblik moet omhelzen. Al die onderscheiden kerken, die de kerk van CHRISTUS vormen, vertegenwoordigen verschillende waarheden, verschillende leerstelsels, hoewel zij iets gemeen hebben; maar in Indië zijn wij genoodzaakt meer te letten op de punten van verschil, dan op die omtrent welke eenheid is in de kerk van CHRISTUS. Iedere secte komt op haren tijd tot de indische volken en ontwikkelt hare eigen leerstelsels en stellingen. Op een gegeven oogenblik boeijen deze leerstelsels en dogmas de aandacht van den Hindoe, en is hij welligt voldaan. Maar dan komt de zendeling van eene andere kerk, en hij geraakt in het onzekere; en doorloopt hij zoo verschillende leerstukken en onderwijzingen, dan geraakt hij ten laatste geheel in de war, en weet niet wat te doen. Maar bedenk, dat, ofschoon hem die eindelooze reeks van dogma's verwarren, hij toch in zijn hart eerbied voor den hoofdpersoon CHRISTUS behoudt. Vandaar dat wij Indiërs, ofschoon het ons niet mogelijk was een' bijzonderen vorm van het christendom aan te nemen, toch standvastig blijven in onze gehechtheid aan JEZUS CHRISTUS, hem, dien gij zoo zeer eerbiedigt en vereert. Het eigenaardig catholiek karakter van deze vergadering boezemt mij hooge belangstelling in. Ik zie op deze groote tribune evangeliedienaars van tien verschillende afdeelingen der kerk van CHRISTUS bijeen, vergaderd om Indië eer te betoonen, om Indië aan te moedigen in zijn groot hervormingswerk. Ik zie, dat,

hoewel wij ten aanzien van leerstelsels en leerstellingen verschillen, en hoewel dit voor eenen tijd zoo moet blijven, wij toch allen een in geest, een van ziel en hart zijn, in zoo verre wij die levenswaarheden erkennen, die JEZUS CHRISTUS verbreidde. Ik mag zeggen, dat God lief te hebben uit geheel uw hart en uit geheel uwe ziel en uit geheel uw verstand en uit geheel uwe kracht, en uwen naaste lief te hebben als uzelven, dat deze twee de hoofdbeginselen zijn der ware godsdienst. Is er een enkel mensch in geheel Indië, die voor een oogenblik zou weigeren, zijne instemming te betuigen met zulke leerstellingen? Zegt gij, dat zelfs de naam van het christendom aanstootelijk is voor een indisch oor, toch zeg ik, dat door de geheime en onweerstaanbare betooverîng van geestelijken invloed, CHRISTUS komt en heimelijk plaats neemt in het indisch gemoed. Het indisch gemoed is zich dit voor een' tijd niet bewust. De Hindoe weet misschien niet, dat hij iets in zijn hart heeft, dat de geest van CHRISTUS daar in plantte. Onbewust worden dus duizenden, bewust misschien honderden dag aan dag medegevoerd, droomende als het ware in wezenlijke en geestelijke gemeenschap met CHRISTUS Nu onze kerk (het Brahmoïsme) groote vorderingen gemaakt heeft in Indië, kom ik hier, mijne vrienden, om het christendom in zijne levende en geestelijke vormen te bestuderen. Ik kom niet de leerstellingen van het christendom, maar het ware christelijk leven, zoo als zich dit in Engeland openbaart en in voorbeelden doet kennen, bestuderen. Ik kom den geest van christelijke philanthropie, van christelijke zelfopoffering en eervolle christelijke zelfverloochening bestuderen, wetende, dat Engeland eene groote natie geworden is, niet enkel door handel en bedrijf, maar door den zelfverloochenenden invloed van

eene levenwekkende godsdienst. Nu, mijne vrienden, vergeef mij, als ik u zeg, dat gij ons volk veel kwaad gedaan hebt, door naar ons land een groot aantal naamchristenen te zenden, die alhoewel zij tallooze leerstelsels en leerstellingen in hun hoofd hebben, geen onwrikbare en getrouwe gehechtheid aan hun' Meester, JEZUS CHRISTUS openbaren in het werkelijk leven. Is er een eerlijk, opregt christen in Indië, die onweerstaanbaren, hemelschen invloed om zich heen oefent door de liefde, die hij God toedraagt, door de naauwgezette vervulling van zijn' pligt, zoo staan tegen hem over tien, die ieder oogenblik dezen heiligenden invloed trachten te vereenzijdigen. Het smart mij, en het is om deze reden alleen, dat ik deze onaangename waarheid voor u uitspreek. Voor het welzijn van Indië, om der wille van Engeland bid ik u, verschoon ons van zulke naamchristenen. Gij vraagt mij, waarom christelijke zendingen daar niet geslaagd zijn. Gij vraagt mij: „„Waarom ontvangt uw volk onze zendelingen niet hartelijk?"" Gij hebt dit aan uzelven te danken. Wij Indiërs hechten grooter waarde aan een geregtig leven, dan aan eene zuivere leer. Als er waarachtig christelijk leven in Indië is, dan zal het zijnen invloed eens doen gevoelen. Er zijn vele mannen en vrouwen, die in den grooten indischen wijngaard arbeidden, wier gedachtenis niet voorbij is gegaan. Het goede, dat in hun leven lag is overgegaan in het leven van Indië. Een geest van waarheid doorzuurt, als het zuurdeeg, de massa, en al waren die mannen en vrouwen geen zendelingen, al predikten zij niet van hunne kansels, zoo doortrok toch hun geheime, onzigtbare christelijke invloed de menschen, die hen omgaven; en zóó ziet gij elke ware leer, elke ware praktijk in Indië beergelegd. En als in het vervolg een geschiedschrijver

de diepten der indische harten kon blootleggen, zoo zou hij ongetwijfeld al die waarheden in leer en leven vinden, die door waarlijk christelijke mannen en vrouwen werden medegedeeld. Het indische volk is een erkentelijk volk, en Indië zal met dankbaarheid al de zegeningen blijven erkennen, die het van Engeland ontvangen heeft of nog ontvangen zal. Maar als de menschen verdorvenheid in hun leven hebben geopenbaard, dan heeft die verdorvenheid ook vreeselijken invloed geoefend op mijn land. Ik wenschte van ganscher harte, dat zulke mannen nooit naar Indië gingen, dan zou de schoone naam van Engeland onbezoedeld gebleven zijn. Als gij dus, mijne vrienden, Indië de zegeningen eener ware godsdienstige hervorming wilt deelachtig maken, zendt ons dan goede mannen, mannen wier leven meer zal te weeg brengen, dan het Evangelie ooit vermag; want de kracht des Evangelies spreekt ook door het leven. Leerstellingen zijn stomme voorwerpen; de overtuigingen der menschen blijken dikwijls diepe wortels geschoten te hebben. De Hindoes vooral zijn zoo gehecht aan de overleveringen van den ouden tijd, dat het moeijelijk, misschien zoo goed als onmogelijk is, hunne vooroordeelen geheel te overwinnen. Maar ik zeg, als er eenige zuivere waarheid in uw leven is, dat gij mijne landgenooten zult overtuigen en hen winnen niettegenstaande hunne halstarrige gehechtheid aan oude gewoonten. En nu verlaat ik mij geheel op uwe toegevendheid en toegenegenheid. Ik heb u het voorname doel van mijne overkomst bloot gelegd. Ik houd mij overtuigd, dat gij met mij sympathiseert. Ik zeg u, dat ofschoon er zaken zijn, waarin ik van u allen verschil, toch het groote werk der afschaffing van afgoderij en kastenwezen in Indië wel waardig is de belangstelling van een ieder, die hier tegenwoordig is. Laat ons dus een-

dragtig zamenwerken om Indië de kennis van den waren en zaligmakenden God te verschaffen. Laat ons Indië ware broederlijke gemeenschap, algemeene broederschap schenken, waarin de onderscheidingen van kaste niet erkend worden. Uw lot en het lot van Indië zijn ineengeweven; uwe belangen en mijne belangen zijn dezelfde; en ik hoop diensvolgens, dat gij ons niet langer die werkdadige sympathie, die vriendelijke zamenwerking zult onthouden, die gij ons lang ontzegd hebt – niet omdat het u aan sympathie ontbrak, maar omdat gij ons niet genoeg kendet. Laat ons allen ons vereenigen voor den roem van Indië en voor den roem van Engeland, in het vervullen van die gewigtige pligten, die ons zijn opgelegd, ten aanzien van die twee landen, door eenen alwijzen en albarmhartigen God tot een gebracht in het ondoorgrondelijk beleid zijner voorzienigheid. Mogen wij alleen den Heer danken, mogen wij zijnen grooten naam zegenen; en Indië en Engeland zullen elkander eenmaal omhelzen als dierbare en beminde zusters, en den naam van den waren God op hare lippen nemen, en hand aan hand dat verre land, dat verwijderde land van het koningrijk der hemelen te gemoet gaan, waar eeuwige vrede en onverstoorde gelukzaligheid heerschen."

Zietdaar woorden gesproken door eenen Hindoe tot een aanzienlijk gehoor in Engeland. Bevestigen zij niet de woorden van een' sir BARTLE FRERE: „In geen gedeelte der wereld zou het mogelijk zijn zoo ten volle de broederlijke gemeenschap te verwezenlijken van allen, die den naam van CHRISTUS dragen"?

Mei 1873. J. C. NEURDENBURG.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Uit Môdjô-warnô.

Met hoeveel zorg en kommer heb ik de hand aan den ploeg geslagen! En ja, ik had rijkelijk mijn deel aan tal van moeijelijke en onaangename ervaringen, mij als nieuweling bereid. De taal, de taal kostte mij menigen zucht, en nog kan ik het mij zelven naauw vergeven, dat ik mij altijd nog maar zoo gebrekkig uitdruk, zoo stijf, en dat de menschen daardoor zoo weinig aan mij hebben. Toch strekt 't mij tot bemoediging, dat ik hier, door de noodzakelijkheid van te moeten spreken, vooruit ging. Ik mag anders zeggen, dat ik met lust en opgewektheid bezig was; wij mogt ik wel zeggen: want ook mijn vrouwtje deed dapper meê. Niet alleen, dat zij dagelijks aan een 25tal meisjes onderrigt gaf in naaijen en andere vrouwelijke handwerken, wat meer is, zij was 't zonnetje mijns levens, en steunde mij door hulp, raad en daad in alle mogelijke opzigten. Wij voelden ons hier zamen weldra t'huis en op ons gemak ook met de lui, en de lui met ons. Zoo zelfs, dat wij er nu tegen op kunnen zien eens dit plekje voor een ander te moeten verwisselen. Even als Br. ROSKES, kozen wij 't bamboezen huis te Môdjô-wangi boven 't steenen te Môdjô-warnô. 't Is ruimer en vrolijker. Dan heeft 't het schoone Ardjoenô gebergte in het front, dat eene rijke afwisseling aanbiedt van de schoonste gezigten. Wij werden er meermalen door opgewekt. Ware onze woning van steviger materialen, zoodat wij tegen wind

en regenvlagen beter beschut waren, drooger woonden, wij zouden weinig te wenschen overig hebben.

Als mijn hoofdwerk beschouwde ik, de menschen te leeren onderhouden JEZUS geboden. Zoo dikwijls ik kon, ging ik zelf in de kerk voor. PAULUS verving mij nu en dan. Hij vulde mij aan. De menschen hadden zeker meer aan hem. Hij geeft niet veel op eens, herhaalt één zaak meermalen, spreekt vurig en krachtig, en heeft meestal tal van beelden, vergelijkingen, spreekwoorden en zegwijzen, die ik onmogelijk zoo kan geven.

Aan huisbezoek deed ik nog niet zoo veel. Zoo nu en dan zocht ik enkelen op, door mijne vrouw vergezeld. Bij feestelijke of plegtige gelegenheden lieten wij ons ook nu en dan zien. Over het geheel kwam ik te weinig met de gemeente in aanraking. Bleef ik hier, dan zou dit zeker meer mijn toeleg worden. Naar ouder gewoonte verzamelden zich eenige der kerkgangers na afloop der toespraak bij ons. Voor zij koffie en sirie genoten, deelden dan enkelen mede wat zij onthielden, meestal veel beter dan ik het gezegd had. 't Deed goed aan mijn javaansch. Behalve 't onderwerp in de kerk behandeld, kwam dan al pratende ook wel eens wat anders op 't tapijt: zóó, spoedig na Br. ROSKES vertrek, de photographie, de stoomboot; later: de telegraaf, de spoorwagen, enz. Ik had dan gelegenheid te verklaren, op te helderen.

De koempoelans werden goed bijgewoond. Zoo als in den bidstond deed ik de sprekers elkaâr afwisselen, en nam dan zelf ook eene beurt. Alleen in de laatste soort bijeenkomsten gingen soms twee of drie voor. De kollekten in de kerk, de gaven bij doop en huwelijksinzegening zijn nog zeer luttel: nog geen *f* 200 in een geheel jaar, en dat terwijl de meesten voor Javanen tamelijk welvarend zijn, en zelfs enkelen rijk genoemd

kunnen worden. Men is nog steeds te zeer gewoon te laten geven, te laten werken, de Pandita is rijk, magtig alles doende. Mijns inziens moeten de lui nog meer aan het werk, dan tot nu toe; zij moeten nu eens door doen en offeren leeren liefhebben, en zoo tot bewustzijn van eigen kracht komen. Intusschen mijne voorgangers dachten er ook zoo over. Daarom vroegen zij rijst van de broeders tot opbouw eener nieuwe kerk. Een enkele bracht er mij *f* 5 voor, en een man en vrouw voor eenige dagen blijmoedig bij ons komende, droegen mij op, zonder eenigen drang of aanwijzing van mijnen kant, te Soerabaja eene nette en gemakkelijke spreektafel te koopen voor *f* 20 of meer. Zij vonden, dat de tegenwoordige 't bedehuis ontsierde, en minder aangenaam was voor den voorganger.

Wat mij wel eens voorkomt is, dat onze christenen als zoodanig te weinig uitkomen. Er is nog haast geen onderscheid. Een blijmoedige, dringende bezielende belijdenisgeest wordt weinig aangetroffen. Of er waarachtig leven is op te merken? Ja, maar nog maar bij enkelen. Als een uwer zoo eens 's Zondags hier was en de menschen, keurig net gekleed, zich naar 't bedehuis zag spoeden, dan de welbezette kerk zag, hij zou zich al ligt eene te liefelijke voorstelling van Môdjô-warnô maken. Slechts negen nieuwelingen uit de mohammedanen traden in het verloopen jaar tot de gemeente toe.

Er werden gedoopt 53 kinderen, gehuwd 22 paren, afvallig 6.

't Getal christenen bedroeg hier 1°. December 1872 Kĕrtô Rĕdjô meêgerekend, de andere buitengemeenten niet, 1300 zielen. Neemt men de buitengemeenten er bij, dan komt men waarschijnlijk tot 2100.

Om meer tot zelfhandelen te leiden, stelde ik den Raadgredjô (kerkeraad) in. Als er geen bepaalde verhindering was, kwamen wij geregeld eenmaal per week, laatstelijk in het kerkgebouw, bijeen. PAULUS, BERNARDUS, PAQ POERWÔ en ik, natuurlijk in pakean (deftig), met zooveel decorum als ik er maar in kon brengen. Daar bespraken wij dan zamen de gemeentezaken. Steeds liet ik mijne medeleden ruimschoots 't woord, leerde er veel javaansch, en kwam meer achter toestanden. Dikwijls werd er met animo gedelibereerd. BERNARDUS fungeerde er als Secretaris, en hield de notulen, keurig net en zeer naauwkeurig; 't zal 't pastoraalboek der gemeente worden. Ik hoop er u afschrift van te doen toekomen.

Mijne beste helpers, PAULUS en BERNARDUS, hebben een' tijd lang erg gesukkeld, vooral de laatste. De een klaagde steeds over pijn in de zijde; de ander leed aan chronisch asthma. De conservatieve PAULUS gebruikte inlandsche geneesmiddelen, door zijne EMMA gereed gemaakt, en herstelde. BERNARDUS werd onder mijne behandeling niet beter, en zocht op mijn' raad hulp bij den docter te Môdjôkertô. Hij kwam na een paar weken genezen terug.

Over de helpers van buiten kan ik nog niet veel met zekerheid zeggen. In 't algemeen onthoud ik mij van karakter beoordeelen: taal en toestanden zijn mij nog niet duidelijk genoeg.

In November had ik de helpers allen hier. Zij bleven tien dagen, en wij behandelden „'t Onze Vader". Br. HOEZOO had ik in dezen tot leermeester. 's Morgens begon PAULUS van 7 tot 9 uur. Hij behandelde javaansch mohammedaansche wijsheid, aan de hand van het Oude testament. Geen is er zeker onder allen hier, die zooveel weet van ngelmoe, rapals en santri-geleerdheid.

En 't komt mij voor, dat willen onze helpers niet ontgroeijen aan hun eigen volk, zij daarvan kennis moeten dragen. Ik onderwees van 1 tot 11, daarna aten de lui even, en woonden allen den geheelen schooltijd bij. 's Avonds moest er steeds iemand der helpers voorgaan, als er geen vergadering der meesters was, die zij dan in plaats daarvan bijwoonden. Na de toespraak kwamen allen een kop thee bij ons drinken, onderwijl werden het onderwerp en de wijze van behandeling besproken. Eerst wilden zij niets afkeurends van elkâar zeggen, doch PAULUS brak 't ijs, en nu hoorde ik soms wel eens flink kritiek geven.

De school, zoo al geen pépiniere voor de gemeente, komt haar stellig ten goede, en sluit zich bij haar aan. Nevens lezen, schrijven van het javaansch en maleisch (italiaansch) karakter, rekenen, aardrijkskunde eenige landbouwkennis, enz. is ook bijbelsche geschiedenis opgenomen. De schooltijd wordt met gebed geopend en gesloten. Van eigenlijk onderwijs in de godsdienst komt volstrekt niet in. De school beantwoordt o.i. volkomen aan de milde praktische wet van 1806, die in Nederland veertig jaren lang zeer heilzaam werkte. Indien zij eenige aanspraak meent te hebben op Gouvernements subsidie, naar de lastgeving aan den Gouverneur-generaal, dat 't inlandsch onderwijs het voorwerp zijner aanhoudende zorg uitmake, wie zal 't haar euvel duiden?

't Voetspoor mijner voorgangers drukkende, was ik voor de school al wat ik kon. Toen de Kontroleur VAN H. te Djombang haar bezocht, (hij bleef een' geheelen schooltijd), waren er ruim 100 kinderen, allen zonder eenige de minste pressie opgekomen. 't Is dan tegenwoordig ook zoowat 't gewone getal. ZWEG. betuigde zeer zijne ingenomenheid en tevredenheid; in vergelijking

met de inlandsche scholen van 't Gouvernement, moest hij zijne verwondering te kennen geven, zooveel leerlingen te zien, zooveel meisjes. In 't geheel waren in dit jaar 251 scholieren ingeschreven. 't Kleinste aantal, dat dagelijks de school bezocht, bedroeg 26, 't grootste 122. In 't eerste geval waren er 22 jongens en 4 meisjes, vier van de jongens waren mohammedanen, in 't tweede waren er 87 jongens waarvan 39 mohammedanen en 34 meisjes, waaronder maar één mohammedaansch. De school was verdeeld in vijf klassen, terwijl iedere klasse haren eigen' meester had. In dezer voege:

1ste Klasse: BERNARDUS, 21 leerlingen waaronder 6 meisjes; zij kwamen 't getrouwst op; het onderwijs bestond in javaansch en maleisch, schrijven van javaansch en italiaansch karakter, rekenen, deelen, aardrijkskunde, zang en eenige landbouwkennis.

2de Kl.: PAQ POERWÔ, 17 leerlingen. Javaansch lezen, beginselen der maleische taal, schrijven, rekenen, aftrekken, aardrijkskunde en zang.

3de Kl.: JORAM, 28 leerlingen. Javaansch lezen in javaansch karakter, schrijven op de lei, rekenen, vermenigvuldigen, vertellen en zang.

4de Kl.: WARNÔ, 51 leerlingen. Spellen op het bord en daarna schrijven op de lei; rekenen, optellen op 't bord, daarna, schrijven op de lei, vertellen zang.

5de Kl.: SARPÔ, 92 leerlingen. Letters en cijfers leeren op het bord, daarna schrijven, werken op den rekenaar met gekleurde en ongekleurde balletjes, vertellen en zang.

Mijn beste onderwijzer is BERNARDUS, in alles volgzaam, een eerste kindervriend. PAQ POERWÔ is meer de man van kracht, meer ruw dan zacht, meermalen weerstrevig. Bij goeden wil, kan hij m.i. veel worden voor de school, want hij is degelijk en heeft een helder hoofd.

JORAM is mijn voorname hulp bij den zang. Hij zingt onze toonschaal vrij zuiver en helder voor. WARNÔ kan zeer opgewekt onderwijzen. SARPÔ krijgt er ook slag van. Vooral de ontwikkeling van de drie laatstgenoemden laat nog zeer veel te wenschen overig. Natuurlijk dat ik de leerstof wel wat moest regelen met 't oog niet maar alleen op de behoeften der leerlingen, maar ook wel degelijk te rade gaande met de bekwaamheid mijner meesters. Zelf onderwijzen ging niet. Ik beproefde 't, maar schoot te veel in taalkennis te kort. Wat ik kon doen? Iederen schooltijd bijwonen, dan de noodige aanwijzingen geven, om later mijn bijzonder onderwijs aan de lui daarnaar in te rigten. Vijfmaal in de week gaf ik hun les: behalve de schoolvakken behandelde ik met hen een deel der geschiedenis van 't onderwijs, paedagogie en hollandsche taal, alles per dictée. Op deze wijze kan ik voor mij zelven de grondslagen leggen voor de onmisbare leerboeken of handleidingen bij 't onderrigt van de meesters, terwijl zij al gaandeweg vasten grond onder de voeten krijgen.

Dat mij deze onderneming veel moeite kostte, dat ik meermalen door mijne leerlingen geholpen werd om de goede uitdrukking te vinden, behoef ik wel niet te zeggen. BERNARDUS was en bleef steeds n°. 1. Hij verstond mijn gebrekkig onderwijs steeds 't best, en hielp 't mij doorgaans duidelijk maken. 't Spreekt van zelf, dat ik nog van geen resultaten kan spreken. Dit moet ik u evenwel bepaald meêdeelen: de salarissen zijn veel te laag; nog geen achtste van die der Gouvernements inlandsche meesters. Dat zij, vooral JORAM, WARNÔ en SARPÔ, dikwijls zoo weinig voorbereid op school kwamen en zoo weinig voor mijne lessen konden doen, 't was daaraan te wijten. „Meester had hout moeten sprokkelen,

van verre bamboe moeten halen, had welit (dakbedekking) gemaakt, enz. enz." Wat kon ik zoo van hen vergen? Ik begon daarom ook al spoedig hun traktement te verhoogen. Sedert September krijgen zij te zamen *f* 16,50 verhooging in de maand. Aanvankelijk gaf ik die uit eigen fondsen, in het vertrouwen, dat goede vrienden mij deze zorg wel zouden afnemen. Ten deele is dit reeds waar geworden, zonder veel moeite van mijn' kant. Sedert December krijg ik van het Soerabajasche zendelinggenootschap *f* 11,50, en met Januarij zijn ook anderen begonnen, mij eene vaste toelage toe te zeggen. Hoeveel kan ik niet opgeven, de lijst circuleert nog. De bedoelde verhooging, zeker nog veel te schraal, heeft reeds gunstig gewerkt. Er is veel meer animo, 't schoolwerk marcheert thans superber. Deze geest van opgewektheid plant zich zelfs op den omtrek over, waartoe zeker ook heeft medegewerkt 't bezoek van den Kontroleur en 't laatst gevierd kerstfeest.

Ja, laat ik u daarvan ook iets verhalen. Aan den avond van den 24sten December was bij ons alles met groen versierd, en tal van lichten gaven aan ons nederig verblijf een vrolijk aanzien. Bom! bom, bom! men sloeg 12 uur, en 't licht eener lantaarn volgende, gingen mijne vrouw en ik door onze lui gevolgd, naar 't insgelijks versierde en verlichte kerkgebouw. Voor de pas met zweedsche teer opgeknapte kerkpoort, waarvan de zware djatie-houten deuren door den Heer J., van Mödjö Agoong werden geschonken, waren schoone bogen loof aangebracht, waartusschen ook al geïllumineerd werd. In ons eenvoudig bedehuis waren reeds velen vergaderd, 't was een korte dienst. Ik las de engelenboodschap aan de herders, en bad. Hierna gingen wij naar huis en ter ruste, weldra de toonen eener gamelan

niet meer hoorende, die wel liefelijk, schoon eentoonig bespeeld, toch ook feestvreugde moest uitdrukken.

Op den grooten dag zouden wij gasten krijgen. De Wĕdônô van Môdjô Agoong, een uitstekend hoofd, en als javaan, gentleman in den vollen zin des woords, kwam nog al vroeg. Maar de anderen? Ik had Br. KRUIJT's toga al aan en zijn baret op, gereed om kerkwaarts te gaan, toen de Kontroleur kwam en een weinig daarna de Heer VAN B. Tot mijn niet geringe blijdschap gingen allen mede. In en om de kerk waren zeker meer dan duizend menschen bijeen, waaronder, als volgelingen der hooge personages al de ondergeschikte hoofden uit den omtrek. 't Was een opwekkend gezigt, zoovelen in feestgewaad op dezen dag der dagen. Eene zware taak, eene groote verantwoordelijkheid, die allen voor te gaan. Eerst herinnerde ik de schare de groote reden van groote blijdschap, en wekte tot regte feestvreugde op. Daarna stelde ik de geschiedenis van JEZUS geboorte, Luc. 2: 1–20, zoo aanschouwelijk mogelijk voor. Behandelde verder de volgende bijzonderheden: De Heer, aan God gelijk, werd mensch als wij, ging tot onze nooden in, droeg onze zonden om ons zalig te maken. Zonder vrees voor de zonde, geen vreugd. God welbehagen in menschen, niet om iets, dat in ons was, alleen om en in CHRISTUS. Als wij geloofden kwamen wij in JEZUS plaats, zoo als Hij in de onze gekomen was. Ten slotte: Wat wij hadden achter te laten en wat wij medenemen, gaande naar, en wat wij moesten doen, komende van de kribbe van JEZUS. Er werd goed geluisterd, men heeft op zulke tijden de stemming der hoorders mede.

Uit de godsdienstoefening nog even naar huis, verkleed, en naar de school. Ook geheel groen gemaakt, met de lustig geslagen gamelan in het front. Voor 't huis van Br.

KRUIJT wapperde onze nationale driekleur vrolijk uit, en daarvoor stond een lange mast, boven overvloedig beladen. Er waren ook touwen over 't oppad gespannen, waaraan allerlei zaken hingen, door jongens en meisjes geblinddoekt te zoeken. Dan zouden er 5 klappers met geld gevuld te grabbelen worden gegooid, en andere 5 worden opgehangen met geld er in gestoken. Men had mij deze spelen opgegeven, als zeer vermakelijk voor de javaansche jeugd. En 't was heden immers vooral een kinderfeest, waarom dan niet alles gedaan wat den kinderen vreugde en blijdschap kon geven? In de school wachtte alles reikhalzend naar onze komst. BERNARDUS en PAQ POERWÓ ontpakten den grooten trommel, en legden alles voor aller oogen uit. Wat al begeerige blikken, gefluister, blij gelach onder het kleine goed, over hetgeen zij daar op eens zagen! 't Was een tombola van 500 loten zonder nieten à *f* 0,10 't lot. Er was zeker voor meer dan *f* 200 aan waarde, door de Damesvereeniging te Rotterdam, door Mejufvrouw HOFSTEDE DE GROOT van Groningen, door onze vrienden te Soerabaja ons gezonden, en voor 't overige door ons zelven gekocht. Vóór 't nemen van loten een' aanvang nam, werd er gezongen. JORAM begon, eerst met stemoefeningen en daarna met een paar liederen, de kinderen nog door Br. ROSKES geleerd. Ik verving hem, en liet tweestemmig zingen. Volgens onze gasten hadden de kinderen, vooral de meisjes zich goed gekweten. Na afloop werd de kwee-kwee en koffie rondgediend. „Nog nooit", zoo zeî SINA, de vrouw van BERNARDUS, die bij feestelijke gelegenheden alles gereed maakt), „waren er zooveel grage monden bijeen geweest". Onder de bedrijven werden er loten genomen, en zag men steeds meerderen met een' prijs of prijzen in handen. Eindelijk stond er een drom

van kleinen om de groote tafel, terwijl wij allen, mijn vrouwtje, de Kontroleur, mijnheer VAN B, de Wedônô, nog 't meest ijverig, en ik bezig waren, om ieders prijs uit te zoeken. Over eenen lieten wij onzen toestel, tafel, stoelen, enz. voor het huis van Br. KRUIJT plaatsen. Het klimmen nam een' aanvang. Doch de dikke lenige bamboe was met vet ingesmeerd, en 't duurde lang, niettegenstaande de vele akals (hulpmiddeltjes) der jongens eer één den hoogsten prijs, een' duren hoofddoek uit den top haalde. Nu volgden weldra de drie roodzijden zakdoeken en 't overige. De spelen met de klappers vond ik wel wat ruw, en ik geloof niet die ooit weêr te zullen toelaten. 't Was intusschen al bijna 4 uur geworden, en daar wij allen heel moê waren, en grooten eetlust hadden, togen wij naar huis, verder 't staartje van de pret aan de lui overlatende. Wij hadden allen zonder onderscheid genoten, en eindigden den dag op de meest aangename wijze. Wie zal nu zeggen, dat men zich in Indië niet gelukkig kan gevoelen?

Maar ik moet tot de school en 't onderwijs terug. 't Gebouw liet ik geheel opknappen, zoodat 't, al is t' maar van bamboe en door atap gedekt, er vrij goed en vrolijk uitziet. Hoe gaarne zou ik er schoolbanken en schoolborden zien. Zoo lang toch deze er niet zijn of niet in genoegzamen getale of ten deele onbruikbaar, is klassikaal onderwijs moeijelijk te geven. En mijns inziens moet op eene javaansche school zooveel mogelijk op 't zwarte bord gewerkt worden, ook om zoo de gewone slaperigheid, matheid en loomheid bij onderwijzers en leerlingen te voorkomen.

Ik kom thans aan de ziekenpraktijk. Behoudens enkele kleine veranderingen, volgde ik Br. ROSKES hierin op den voet. Alleen bracht ik eenige verandering in den tijd.

PAQ POERWÔ begon iederen dag 's morgens 7 uur de patiënten en den aard en duur hunner ziekten op te schrijven. Intusschen behandel ik de oogzieken door een paar kweekelingen reeds ondervraagd en opgeteekend. Na 't ontbijt is mijn schrijver zoo wat gereed, en ik kom de menschen, ieder afzonderlijk, zoo ver noodig, onderzoeken, schrijf 't recept, dat PAQ POERWÔ vervolgens, nu en dan onder eenig toezigt van mij, gereedmaakt en uitreikt. Zoo zit ik ten ruim 9 uur meestal weêr op mijn kantoor (indischen stijl), om er tot bij 11 bezig te zijn, wanneer de school een' aanvang neemt. 't Getal zieken, dit jaar behandeld beloopt ruim 1500, waaronder weer vele mohammedanen. Ongeveer een vijfde kwam berigten, dat zij genezen waren. 't Kwam mij voor, dat eene geregelde behandeling van javaansche zieken ook hier zeer moeijelijk is. Hoe menige wond was al half genezen, als de lui onder een of ander voorwendsel, of ook wel stilletjes wegbleven. Er zijn zoo weinigen, die geestkracht genoeg bezitten, om getrouw en voortdurend te komen. Na eene week, soms na eene maand ziet men meermalen eerst een' zieke terug. Toch is 't immer en alweder, als de menschen althans niet te ver af wonen, het oude vermoen: „nu morgen vroegtijdig," en 't antwoord: „ja!"

Dat Môdjô-warnô gunstig bekend is wegens zijne hulp aan zieken, mag daaruit worden afgeleid, dat er steeds komen van heinde en ver, soms geheel van Soerabaja om er obat (medicijnen) te vragen. Maar jammer, dat er zoo dikwijls opdagen met verouderde kwalen, vooral bij oogziekten, zoo menigvuldig onder dit volk, die al te ver heen zijn, om er met succes wat aan te kunnen doen. Terwijl men 't niet of zelden gedaan krijgt, zieken, voor wie mén geen raad weet naar den docter te Môdjô-Kĕrtô te krijgen, zelfs niet al geeft men er reisgeld op

toe. Toen ik met de geneeskundige behandeling begon speet 't mij, dat ik niet alle gevallen kon onderkennen, en ik heb daarvan nog hinder, toch niet meer in die mate. Want hoe is 't? De ergste patiënten zijn óf ongeneesbaar, óf komen zóó slecht op, dat een BOERHAVE ze evenmin zou kunnen herstellen als wij. „Maar 't zijn ook allen loopende zieken! Waarom geen ziekenhuis gebouwd?" zegt deze of gene. Ja, daar dacht ik vroeger ook wel over; maar de ervaring leert, dat maar weinigen daarvan gediend zouden zijn. Hoe dikwijls boden mijne vrouw en ik aan zeer hulpbehoevende lijders vrij logies aan! 't Werd in den regel van de hand gewezen. Of er geheel niets liefelijks viel op te merken bij deze werkzaamheid? Dat ik mij haaste hierop te antwoorden. Er zullen weinigen worden aangetroffen, die den Javaan veel gevoel en hart zullen toekennen. Ligt verdenkt men hem zelfs van koelheid en hardheid. Toch zag ik soms aandoenlijke voorbeelden van trouw en zorg. Een bijna blinde jongen, die door een familielid geduldig en zacht bijna iederen dag werd tot mij geleid; een hoofd van een groot gezin, die een verweesd kind van over de 10 jaar, dat door hem was aangenomen, uren ver kwam aandragen, na 't zelf reeds lang met zorg verpleegd te hebben, terwijl hij geen' hoogen rivierstand of iets dergelijks ontzag. Dan hoe menigmaal, het getal gezondenen is legio, kwam een vader, een broeder, een neef, een buurman voor een' zieke met aandrang medicijnen vragen. Voorbeelden van dankbaarheid deden zich ook nu en dan voor. Een arme man, die eene groote wond in den rug had, en zeker drie maanden lang bijna iederen morgen kwam om verbonden te worden, bracht na herstel, door zijne wederhelft vergezeld, kip en heerlijke pisang, zoo gul en zoo blij, dat 't een lust was om te

zien. Eene vrouw voorbij Goeda van daan, zeven uren ver, van koorts genezen, verscheen op eens, (ik was ze al vergeten) met een' grooten bak, door, zei 'men mij, 9 man gedragen, gevuld met een volkomen javaansch feestmaal. 't Was een geschenk voor de genoten geneesmiddelen.

Een aardig voorbeeld hiervan deed zich voor eenige dagen voor. Een man, wiens zoontje voor 5 jaren door Br. KRUIJT van eene hoofdwond genezen was, kwam nu eerst zijn bewijs van erkentelijkheid brengen, ook in een' grooten bak. Die zoo doen zijn gewoonlijk mohammedanen, dankbaarder voor geneeskundige hulp dan de christenen, en veelal gebonden door eene gelofte vóór of bij aanvragen van obats bij zich zelf of tegenover enkele vertrouwden gedaan.

Dat ik veel medicijnen gebruikte zal u niet vreemd voorkomen. Toen Br. ROSKES weg ging, was er reeds gebrek, en wat hij bestelde te Soerabaja was op den duur niet toereikend. Te vergeefs vroeg ik tweemaal den docter van Môdjô-Kĕrtô om geneesmiddelen, en ik moest eindelijk al weer te Soerabaja bestellen. Omstreeks denzelfden tijd kwam Ds. VAN LEEUWEN met familie eenige dagen bij ons logeren. 't Spreekt van zelf, dat ik hem zeer de belangen dezer gemeente aanbeval. Bij wien kon ik opener oor vinden? Met de meeste belangstelling volgde hij den zendingarbeid alhier, en beloofde mij alle mogelijke hulp. Door hem kreeg ik van Soerabaja de belangrijke ondersteuning voor mijne school boven reeds genoemd, en de noodige medicijnen voor deze missie. Ds. VAN LEEUWEN verdient wel uwen bijzonderen dank. Zoodra kwam hij niet van Môdjô-Warnô te Môdjô-Kĕrtô, of hij maakte eene visite bij den docter, bij wien hij ook den Assistent-resident aantrof. Al spoedig begon hij van zijn uitstapje naar dit dorp te spreken en over de medicijnen. Er werden zooveel

geneesmiddelen gebruikt, en nog nooit was eenige tegemoetkoming daarvoor van 't Gouvernement ontvangen, terwijl anderen, zoo als kortelings de Heeren SCHUURMANS en JANS, te Japara, eene belangrijke ondersteuning genoten. Daarop toonde hij den staat van behandelde zieken over 1871 en het naar aanleiding daarvan geschrevene door Br. ROSKES, alles in afschrift in het archief achtergelaten en door mij medegegeven. Genoemde broeder zond dezen staat in der tijd zelf reeds naar den docter, ook met 't doel om langs dezen weg zonder bezwaar van 't genootschap geneesmiddelen te erlangen. Ten gevolge van deze bespreking werd de docter te Môdjô-Kĕrtô gemagtigd, geregeld gratis geneesmiddelen voor Môdjô-warnô te verstrekken, wanneer de zendeling iedere maand een' staat inzond, der behandelde zieken en der gebruikte medicijnen. 1°. October ging de eerste in zee, en voor een paar dagen zond ik n°. 3. Tweemaal ontving ik reeds 't gevraagde.

Zoo gaat de geneeskundige verpleging haren gang, door mij van harte voortgezet, evenwel niet boven 't eigenlijk gemeentewerk gesteld, zelfs beschouwd als ondergeschikt aan de school. De laatste kan m.i. in evenredigheid meer vruchten afwerpen voor de evangelisatie. De nieuwelingen toch door de ziekenpraktijk gewonnen, worden bij tweeën of drieën geteld. De school geeft veel meer eene rigting aan het leven, door de kinderen steeds en alweer in de zelfde sfeer te brengen. De bijstand aan kranken verleend is dan ook meer bepaald om te helpen in navolging van JEZUS, die zeker ook meerderen genas dan bekeerde. Dat er, maar de Javanen denken daar geloof ik over 't geheel zoo weinig aan, een gunstige dunk door ontstaat omtrent onze hulpvaardigheid, is niet gering te achten, maar mag niet overschat worden.

De broeders in Friesland kwamen mij op krachtige wijze bijstand bieden. Ik ontving van hen landbouwgereedschappen, timmergereedschap en ijzeren huismaterialen, ter waarde van bijna *f* 300. Wat 'n oploop, toen die groote kist uit 't noorden ontpakt werd, en er een prachtige ploeg, een flinke karn, aden, boren, zagen, een tuinschaar, houwers, vorken, zeisen, zigten, spijkers in soorten, scharnieren, sloten en te veel om te noemen te voorschijn kwam! Hoe dikwijls werd de ploeg aangevat, van alle kanten bekeken, terwijl ik 't maar druk had op de vragen, naar zamenstelling, behandeling, enz. te antwoorden. Veel van de kostbare vracht is reeds gebruikt o.a. de boren, zagen en spijkers. De kolossale presentdeur der kerkpoort pronkt met een der soliede sloten. Hoe zal ik dankbaar genoeg zijn voor eene gift van deze groote waarde! Men zou in 't land van GIJSBERT JAPIKS zelf zeggen: „dat 't te bot was."

Wat mij 't werk hier zeker ook gemakkelijker maakte, was dat ik in de gemeente van Môdjo-Warnô geen vreemdeling was. Immers gedurende mijn zijn te Kediri bezocht ik haar herhaaldelijk, en volgde er dan geregeld 't werk der broeders; eens vertoefde ik er ruim 10 weken achteren; zoo kende ik er velen en de gang der bezigheden was mij niet vreemd meer. Zelfs had ik reeds geruimen tijd over deze zending gedacht, en mij eene voorstelling gemaakt van de beste wijze om er met zegen werkzaam te zijn. Hier kwam bij dat Br. ROSKES mij zeer naauwgezet en naauwkeurig inleidde in alles wat door Br. JELLESMA met zoo noeste vlijt gesticht, door Br. HORZOO echt trouw verzorgd, door Br. KRUIJT en door hem niet minder goed werd bestendigd. Zoo werd de zendelingarbeid hier gesneden brood gelijk. Die hier 't „keep moving" (aan den gang houden) in praktijk brengt,

heeft den schoonsten werkkring van heel de zending. Van hem kan 't woord gelden, dat hij is ingegaan tot den arbeid, dien hij niet gearbeid heeft. Daarbij komt nog, dat de Europeanen zijn werk min of meer waardeeren, en gezind zijn hem op alle manier voort te helpen, terwijl de inlanders hem vertrouwen, en tegen hem opzien. Mij dunkt zelfs, dat er over 't algemeen, hoe donker 't ook schijne in de geestelijke wereld, meer sympathie voor de zending wordt aangetroffen, dan men wel denken zou. Er is tegenover haar, als zij zich wel voordoet, zonder franjes of gemaaktheid, inderdaad eene groote mate van welwillendheid. Ach! 't is zoo, een hooggeplaatst ambtenaar, die ons volk voor Siams vorst moest vertegenwoordigen, kon laatst nog repliceren, toen een voornaam staatsdienaar in dat land het christendom onmisbaar noemde, om 't peil van volksgeluk te verhoogen, dat 't Boeddhisme ook in staat was om 't te beschaven. O! ik zou lust hebben tegenover dit boud gezegde, over te stellen wat het zou weêrleggen! Een stuk door een' ongenoemde in 't Soerabajasch handelsblad van 29 October 1872 geschreven, even kernachtig als degelijk, zou daartoe kunnen dienen. Ik zou 't daartoe bijna geheel wel willen overnemen. Dat de volgende, weinige regelen evenwel volstaan, en tegelijk dezen sluiten:

„Leer den Javaan al wat goed en oorbaar is, spaar daartoe geen kosten, maar predik hem te gelijkertijd 't evangelie der schriften, opdat met het hoofd ook 't hart, de eigenlijke Javaan, gevormd worde, en eerst dan zult ge lof van hem hebben. Ent hem het christendom in en er zal nieuw, frisch bloed door zijne aderen gaan vloeijen. (1)

(1) Wij bevelen aan te lezen, wat Sir BARTLE FRERE over den invloed van het christendom op 't vaste land van Indië zegt. Men kan het vinden in het Tijdschrift „Geloof en vrijheid", 1873, blz. 849, e.v. (*Red.*)

„Hier is de wijsheid, hier ligt onze roeping, hier hebben we het non plus ultra van eene goede koloniale politiek. Een Javaan, die eenvoudig een westersch kleed over zijn saroeng draagt, kan in tijd van nood gevaarlijk voor ons worden, gevaarlijker dan zijne minder „verlichte" landgenooten: een „bekeerde" Javaan nooit. In hem hebben wij 't hechtste bolwerk, dat we tegen elken mogelijken vijand van binnen of van buiten kunnen opwerpen."

Môndjô-Warnô, 1872/73. J. KREEMER.

STAAT DER GEMEENTEN in

Werkkring.		ZIELENTAL Ult°. 1872.							
		Gemeente.	Mann.	Vrouw.	Jong.	Meisj.	Zielen.	Totaal.	Tot
KEDIRI.	Distrikt Kotta-Kedirie. — LEVI-SOLEMAN.	Kotta Kedirie	19	21	24	13	77	.....	...
		Grompol	2	3	1	2	8		
		Sambi redjô	6	6	9	9	30		
		Adi Loewih	1	1	—	—	2		
		Tjangaq'an	1	1	3	3	6		
		Totaal	29	32	35	27	.....	123	
	Distrikt Môdjôrôtô. — JESO.	Wônô Hasri	26	33	47	30	136	.....	...
		Sélang	2	2	4	6	14		
		Bandjar redjô	2	2	2	3	9		
		Totaal	30	37	53	39	.....	159	
	Distrikt Godejan. — MARKUS.	Adi Tojô	29	29	35	29	.....	122	...
	Distrikt Srengat. — SYLVANUS.	Maron	23	26	41		90	.....	...
		Dawoeh'an	1	1	1		3		
		Nglangkap'an	1	2	1		4		
		Demang'an	1	—	—		1		
		Sampang'an	1	1	—		2		
		Totaal	27	30	43		.....	100	
	Distrikt Papar. — MARIOES.	Djati Wringin	18	17	17	18	70	.....	...
		Papar	5	5	5	4	19		
		Totaal	23	22	22	22	.....	89	
		Totaal Kediri							
MALANG.	ZACHARIAS.	Pagger Goenoeng	8	5	7	3	23	.....	...
		Djenggrih	4	5	5	5	19		
		Kotta Malang	1	1	1	2	5		
		Ngingit	1	—	—	—	1		
		Singgahan	1	1	3	1	6		
		Karang Djoewet	2	3	1	3	9		
		Toempang	—	1	1	—	2		
		Glintoeng	2	1	—	—	3		
		Totaal	19	17	18	14	.....	68	
	ADRIAN.	Swaroe	47	48	34	35	164	.....	...
		Njahoedô	3	2	—	3	8		
		Demang'an	1	1	2	2	6		
		Toelaq'an	1	1	2	—	4		
		Senggoeroeh	1	1	—	1	3		
		Bansri	1	—	—	—	1		
		Adi Redjô	1	1	1	—	3		
		Ngagliq	—	1	1	2	4		
		Totaal	55	55	40	43	.....	193	
		Totaal Malang							
		Totaal Kediri en Malang							

KEDERI en MALANG, op Ult°. 1872.

GEDOOPT.				HUWELIJKEN		SCHOOLSTATEN.
Inlanders.		Ouders.				
m. Vrouw.	Jong.	Meisj.	Zielen.	gesloten.	ontbonden.	
2	1	4	9	—	—	26 kind. en 6 privaat-leerlingen.
—	4	4	8	1	1	15 kinderen.
—	4	4	9	1	1	9 Kinderen.
—	1	—	1	1	1	9 kinderen.
—	2	3	5	1	—	
2	12	15	32	4	3	
1	—	—	3	4		

Thans zijn er nog ongedoopt:
wachtgen 1 man, 2 vrouwen, te zamen 3 zielen.
deren ... 8 ..... 8 „
11 zielen.
Die niet in deze Staat opgenomen.

Thans zijn hier nog ongedoopt:
wachtgen 5 mann., 3 vrouw., te zamen 8 zielen.
deren ... 29 ..... 29 „
37 zielen.
Die niet in deze Staat opgenomen.

Christenkinderen.
23 jongens, 11 meisjes.
Mohammedanen.
16 jongens, 1 meisje.
Totaal 51 kinderen.

C. POENSEN.

Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahasa, gedurende 1872.

De Evangelisatie vervolgde in het afgeloopen jaar zonder groot gerucht maar met zekerheid haren weg. Het zendingveld in de Minahasa leverde in dat tijdperk weinig buitengewone verschijnselen op. De werking van het Evangelie onder de bevolking is evenwel merkbaar toenemende. De belangrijkste gedeelten van den zendingakker alhier vertoonen naauwelijks eenigen uiterlijk merkbaren vooruitgang. Het zijn die plaatsen, soms geheele districten, waar de bevolking geheel gechristend is. Daar zijn gevestigde gemeenten, waar de zendeling zich te beijveren heeft, haren inwendigen bloei te bevorderen, aan hare ontwikkeling te arbeiden, hare kennis van de Godsopenbaring, vooral die in en door het verheerlijkt Hoofd der gemeente gegeven, te vermeerderen, haar steeds beter te doen beseffen, waartoe de belijdenis van CHRISTUS verpligt, wat de gemeenschap met Hem noodzakelijk moet uitwerken in het leven. De invloed van de werking van het Evangelie is niet te miskennen, als men met naauwgezette belangstelling nagaat de vooruitgaande ontwikkeling van het huiselijk en maatschappelijk leven. Ook het gemeenteleven, hoeveel in dezen ook te wenschen overblijve, ontwikkelt zich ongetwijfeld ten goede. Hierin valt het verschil der afzonderlijke deelen van het zendingveld in de Minahasa het meest in het oog. Alhoewel de ontwikkeling van het gemeenteleven, niettegenstaande haren geleidelijken aard, onderhevig is aan stagnaties, zóó zelfs, dat zij schijnt stil te staan, of te verachteren, zijn over het

algemeen de eerstgevormde gemeenten, wat innerlijk gehalte aanbelangt, de later ontstane vooruit. Het eigenlijk kerkelijk leven zal welligt over het geheel bij de gemeenten van jeugdigen datum gunstiger verhoudingen aanbieden dan bij de vroeger gevormde. Het is hier de plaats niet dat verschijnsel te verklaren. Het zij genoeg op te merken, dat allengs het kaf verstuift, dat de eerste ijver alligt verflaauwt, dat derhalve in gevestigde gemeenten het eigenlijk gehalte beter te bepalen is.

Gedurende 1872 werd, zooveel dit met de omstandigheden bestaanbaar was, de openbare prediking des Evangelies overal geregeld en ongestoord voortgezet; terwijl de bediening van doop en avondmaal, het geven van onderwijs aan doop- en lidmatenkandidaten, alsmede aan belangstellende gemeenteleden, voortgang had.

In sommige, nog slechts voor een deel gechristende gedeelten van den zendingakker werd een klein duizendtal volwassenen door den doop der gemeente ingelijfd. Ofschoon bij de toelating tot den doop vooral wordt acht gegeven op trouw gebruik maken van het vóórbereidend onderwijs, alsmede op waarachtige begeerte om gedoopt te worden, moet de zendeling daarbij niet zelden andere overwegingen laten gelden, vooral ten aanzien van gemengde huwelijken.

Het cijfer van aangenomen lidmaten bereikte nagenoeg duizend. Die aanneming had plaats op openlijke belijdenis in het midden der gemeente, dat men JEZUS CHRISTUS voor zijnen Zaligmaker aannam, en zichzelven aan Hem overgaf. De zendeling ervaart evenwel ook in deze aangelegenheid, dat hij zich moeijelijk altijd van de gezindheid des harten kan overtuigen. De betuiging der lippen wordt niet altijd door een' godvruchtigen wandel bevestigd.

De zendelingen werden als gewoonlijk in hun dienst-

werk bijgestaan door de hulpzendelingen en de onderwijzer-voorgangers. Zij hebben reden, de methode aan te prijzen, om onder het volk te arbeiden door personen uit het volk. Het christendóm zal in de Minahasa nog wel eenige phasen op de baan zijner ontwikkeling moeten doorloopen, alvorens men tot eene geheele afscheiding van het onderwijzers- en voorgangerspersoneel zal kunnen overgaan. Toch moet de gedachte daaraan den zendelingen bijblijven. Zij arbeiden dan ook, aangespoord door hunne Bestuurders en in overeenstemming met dezen, voorbereidend in die rigting. In onmiddellijk verband daarmede moet beschouwd worden de aanmerkelijke vermeerdering van het aantal hulpzendelingen. Benevens een viertal helpers bedroeg het aantal hulpzendelingen, op ult°. 1871, slechts vijf. Met den aanvang van 1872 werden tien hulpzendelingen tot de reeds vroeger aangestelden toegevoegd. Thans zijn er veertien werkzaam. Ieder hunner ontving een' afgebakenden werkkring. Reeds zijn de bewijzen voorhanden, dat de vermeerdering van dat personeel gunstig werken zal op den bloei van scholen en gemeenten. De inrigting te Tomohon gaat voort evangelisten te vormen; terwijl onze kweekschool voor Inlandsche onderwijzers te Tanawangko geregeld eenige jongelieden beschikbaar stelt tot onderwijzers-voorgangers.

Het schoolonderwijs wordt nog steeds te weinig op prijs gesteld. De belangstelling daarin wordt echter allengs weêr bij eenigen gevonden, die aan ontwikkeling waarde hechten. Het feit, dat die belangstellenden voor het grooter deel tevens onder de meest gevorderde christenen moeten gerangschikt worden, geeft gegronde hoop, dat, waar het gemeenteleven zich ontwikkelt, ook de belangstelling in het schoolonderwijs zal toenemen. Immers zijn reeds de verblijdende resultaten aan te wijzen van den arbeid der gemeente voor de school.

Hoeveel ook te wenschen overblijvende, mogen de zendelingen aan het einde van 1872 toch niet klagen. Zij het ook, dat zij menige teleurstelling ondervonden, zich hadden te bedroeven over treurige verschijnselen: zij weten dat een en ander onmisbaar verbonden is aan de Evangelisatie. Daar zijn lichtpunten en ook verblijdende teekenen op te merken, die het den zendeling mogelijk maken, om onverdroten zijn' arbeid voort te zetten. Dat hij, acht gevende op de licht- en schaduwzijde, steeds beter leere den regten weg te bewandelen, en voortga te planten en nat te maken. Den Heer der gemeente zij lof en prijs, voor den genadiglijk verleenden zegen ook gedurende het jaar, dat voorbijging. Hem zij voortdurend het werk der evangelisatie in de Minahasa met ootmoedig, maar vast vertrouwen opgedragen. Hij zal het werk, dat Hij onder dit volk begon, op Zijn' tijd voleinden. Zijn Geest wone daartoe onder het volk, in de gemeenten en hare voorgangers, leide de zendelingen in het regte spoor, en hervorme veel wat den voortgang der evangelisatie in den weg staat.

Dankbaar voor verleend vertrouwen en bereidwillige medewerking van de zijde des Bestuurders over dit gewest, ontboezemt de Zendelingvereeniging den wensch, dat Regering en Genootschap steeds meer zamenwerken tot heil van school en evangelisatie, en alzoo ten waarachtigen nutte van dit goede volk en dit schoone land.

TONDANO, 31 December 1872.

De Zendelingvereeniging in de Minahasa.
In haren naam.

(w. g.) H. ROOKER.
Secretaris.

STATISTIEKE OPGAVEN,

behoorende bij het berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahasa over 1872.

NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen	Totaal.		
Menado	Menado	F. H. Linemann	30	56	86	16	7
Ares	Sawangan	"	105	19	124	—	12
Negeri Baharoew	Tongkejna	"	76	—	76	—	—
Klabat bawah	Paniki	"	54	3	57	—	—
Tombariri	Tanawangko	H. Bettink	—	9	9	—	2
"	Sendoek	"	—	—	—	—	5
"	Lola	"	—	8	8	—	7
"	Ranotongkor	"	22	—	22	—	—
"	Tara-tara	"	13	15	28	—	4
"	Woloan	"	8	2	10	—	1
Kakaskassen	Lotta	J. Louwerier	2	3	5	—	2
"	Kakaskassen	"	6	21	27	4	5
"	Kajawoe	"	—	5	5	—	1
"	Kinilo	"	2	3	5	1	2
"	Tinoör	"	7	3	10	—	1
"	Waremboengan	"	11	—	11	—	—
"	Koka	"	10	10	20	—	4
"	Tatelie	H. Bettink	9	3	12	—	6
"	Koha	"	24	6	30	—	—
Klabat atas	Maoembi	F. H. Linemann	—	13	13	27	8
"	Kalongan	"	—	9	9	54	3
"	Koewil	"	—	15	15	32	5
Tonsea	Kema	H. J. Tendeloo	1	37	38	—	4
"	Treman	"	1	51	52	12	24
"	Kassar	"	—	62	62	19	14
"	Toemaloentoeng	"	—	40	40	—	21
"	Sawangan	"	—	20	20	—	4
"	Tanggari	"	—	8	8	5	—
"	Soekoer	"	—	24	24	22	6
"	Talawaän	"	—	19	19	—	3
"	Tatelloe	"	—	34	34	—	11
"	Matoengkas	"	1	34	35	27	15
"	Mapangit	"	—	17	17	—	6
"	Teteij	"	—	10	10	—	4
"	Lilang	"	—	9	9	11	6
"	Lansot	"	—	6	6	—	—
"	Tandjong merah	"	—	—	—	—	—
"	Ajermadidi	"	—	10	10	31	16
Likoepang	Likoepang	"	1	16	17	7	8
"	Loempias	"	1	30	31	26	3
"	Sawangan	"	—	7	7	22	6
"	Paslaten	"	—	13	13	11	1
"	Batoe	"	—	11	11	31	4
		Transp.	384	661	1045	358	231

NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegde huwelijken.
		Transp.	384	661	1045	358	231
Toulijan	Roöng	H. Rooker	—	14	14	—	7
"	Toetoe	"	—	20	20	—	3
"	Rinegetan	"	—	7	7	—	6
"	Tounkoeramber	"	—	20	20	—	3
" *Tondano.*	Wewalintouan	"	—	18	18	—	5
"	Rerewokan	"	—	11	11	—	2
"	Watoelambot	"	—	23	23	—	3
"	Wewelen	"	—	15	15	—	3
"	Koija	"	—	—	—	—	4
"	Tandengan	"	—	—	—	—	—
"	Eris	"	—	—	—	—	4
"	Telap	"	—	—	—	—	1
"	Watoelanej	"	—	9	9	9	2
"	Kajoeroja	"	—	9	9	12	7
"	Kapataran	"	—	16	16	—	8
"	Marawas	"	—	5	5	—	1
Toeloemambot	Kiniar	"	—	28	28	—	5
"	Taler	"	—	13	13	—	3
"	Liningaän	"	—	15	15	—	1
" *Tondano.*	Katingolan	"	—	14	14	—	3
"	Kendis	"	—	7	7	—	2
"	Wengkol	"	—	6	6	—	2
"	Ranowangko atas	"	—	14	14	—	1
"	Loesaan	"	—	13	13	—	7
"	Papakelan	"	—	—	—	—	2
"	Toulijan kitjil	"	—	—	—	—	4
"	Watoemea	"	—	—	—	—	3
"	Toelap	"	—	14	14	2	1
"	Laloempej	"	—	7	7	18	3
"	Ranowangko bawat	"	—	10	10	—	1
"	Kombi	"	—	13	13	16	4
"	Sawangan	"	—	6	6	4	4
"	Kolongan	"	—	10	10	—	2
"	Rerer	"	—	8	8	—	—
"	Makalisoeng	"	—	10	10	—	—
Tonsea	Tonsea-lama	"	—	—	—	—	1
Tomohon	Tomohon	N. Ph. Wilken	79	149	228	27	25
"	Tataäran	"	—	41	41	—	6
"	Panglombian	"	6	16	22	33	5
"	Roeroekan	J. Louwerier	10	23	33	—	—
"	Kembes	"	7	18	25	—	—
Sarongson	Sarongson	N. Ph. Wilken	8	24	32	2	3
"	Lahendong	"	—	30	30	—	9
"	Tondango	"	—	10	10	—	—
"	Pinares	"	—	6	6	—	—
"	Ramboenan	J. A. T. Schwarz	—	11	11	—	2
Langowan	Langowan	M. Brouwer	52	120	172	69	30
"	Atep	"	1	16	17	7	1
"	Palamba	"	4	8	12	9	—
"	Talawatoe	"	—	8	8	2	—
		Transp.	551	1496	2047	568	420

NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen	Totaal.		
		Transp.	551	1496	2047	568	420
Kakas	Kakas	M. Brouwer.	7	135	142	102	38
"	Passo	"	18	41	59	—	4
"	Panassen	"	—	2	2	—	1
"	Toulijan	"	—	29	29	—	2
"	Sombokej	"	—	5	5	6	1
"	Kajoewatoe	"	—	7	7	14	—
"	Karor	"	—	7	7	4	3
Remboken	Remboken	"	17	131	148	126	20
"	Kasoeratan	"	—	18	18	—	—
Sonder	Sonder	J. A. T. Schwarz	70	69	139	—	25
"	Kijawa	"	10	14	24	—	1
"	Lejlem	"	25	6	31	—	2
"	Tintjep	"	2	3	5	—	1
"	Timboekar	"	10	4	14	—	2
"	Tangkoenej	"	2	1	3	—	1
"	Soeloe-oen	"	—	12	12	—	2
"	Kapoja	"	22	19	41	—	2
"	Pinapalangkow	"	15	25	40	—	3
"	Toempaän	C. J. van de Liefde	—	3	3	—	3
"	Tinoendek	"	—	—	—	—	—
"	Popentolen	"	5	—	5	16	1
"	Lelejma	"	1	—	1	—	—
"	Sinengkejan	"	—	1	1	—	—
"	Soeloe	"	—	1	1	—	—
"	Pakoe Weroe	S. Ulfers.	6	—	6	—	1
"	Pakoe Oerej	"	—	1	1	—	—
"	Moentej	H. Bettink	—	1	1	—	—
Tompasso	Tompasso	M. Brouwer	19	82	101	34	8
"	Tollok	"	—	14	14	—	2
"	Kanonang	"	—	9	9	—	—
"	Pinalin	C. J. van de Liefde	1	9	10	—	6
"	Palej	"	7	15	22	—	5
"	Tokin	S. Ulfers	—	11	11	3	—
"	Wanga	"	6	8	14	—	—
"	Motoling	"	2	4	6	—	2
"	Raänan	"	—	1	1	2	—
"	Pontak	"	5	9	14	—	1
"	Popo	"	3	9	12	—	—
"	Mopolo	"	12	5	17	6	1
"	Lompad	"	—	10	10	—	—
"	Pitjoean	"	6	1	7	7	2
Kawangkoan	Kawangkoan	M. Brouwer	9	56	65	39	8
"	Tondegesan	"	—	17	17	10	2
"	Kajoewi	"	—	11	11	2	—
"	Paalaten	C. J. van de Liefde	—	1	1	—	—
"	Talaitad	"	—	9	9	—	—
"	Lapi	"	3	11	14	—	1
"	Lansot	"	—	11	11	—	2
"	Woewoek	"	—	13	13	—	5
"	Pinamorangon	"	1	28	29	28	4
		Transp.	835	2375	3210	967	382

NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	835	2375	3210	967	582
Kawangkoan	Koreng	C. J. van de Liefde	—	8	8	—	—
"	Kanejan	"	—	12	12	—	2
"	Boejoengon	"	—	11	11	—	3
"	Koemelemboeai	S. Ulfers	2	35	37	—	8
"	Karimbo	"	1	19	20	2	5
"	Woewoek-Malola	"	1	11	12	—	7
"	Wakan	"	5	12	17	1	4
"	Tewasen	"	—	10	10	5	1
"	Teep	"	—	4	4	—	4
Roemoön	Roemoön bawah	"	—	18	18	3	8
"	Elusan	"	9	6	15	—	—
"	Tawaëng	"	2	11	13	—	4
"	Roemoön atas	C. J. van de Liefde	24	21	45	—	6
"	Wijaro	"	1	5	6	—	1
Tombassian	Amoerang	"	—	27	27	—	3
"	Bitoeng	"	—	3	3	—	2
"	Pondang	"	—	6	6	—	2
"	Ranomea	"	—	3	3	—	1
"	Lopana	"	—	3	3	—	—
"	Ritej	"	1	10	11	—	1
"	Malenos	"	—	5	5	—	1
"	Malikoe	"	—	14	14	—	2
"	Toemaloentoeng	"	—	7	7	—	1
"	Tombassian atas	M. Brouwer	—	37	37	10	8
Passan en *Ratahan*	Ratahan	J. N. Wiersma	1	4	5	3	3
"	Passan	"	—	3	3	—	—
"	Pangan	"	5	—	5	—	2
"	Wongkai	"	—	3	3	—	—
"	Wiauw	"	9	6	15	—	6
"	Benthenan	"	3	3	6	—	4
"	Palamba	"	2	9	11	—	1
"	Tatengesan	"	—	6	6	—	—
"	Soemampouw	"	1	5	6	—	3
"	Lindanen	"	—	13	13	—	3
"	Pololungen	"	3	8	11	—	3
"	Liwoetoeng	"	—	17	17	—	3
"	Watoelinej	"	13	—	13	—	3
"	Malompar	"	5	3	8	—	—
Tonsawang	Moendoeng	"	—	1	1	—	—
"	Tombatoe	"	—	8	8	1	1
"	Kali	"	—	2	2	1	—
"	Silijan	"	9	26	35	3	4
"	Loboe	"	3	1	4	—	2
		Totaal	935	2791	3726	996	694

RECAPITULATIE A.

NAMEN DER DISTRIKTEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken
	Volwassen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	30	56	86	16	7
Ares	105	19	124	—	12
Negeri baharoew	76	—	76	—	—
Klabat bawah	54	3	57	—	—
Tombariri	43	34	77	—	19
Kakaskassen	71	54	125	5	21
Klabat atas	—	37	37	113	16
Tonsea	3	381	384	127	135
Likoepang	2	77	79	97	22
Tondano Toulijan	—	167	167	21	59
Tondano Touloemambot.	—	188	188	40	48
Tomohon	102	247	349	60	36
Sarongsong	8	81	89	2	14
Langowan	57	152	209	87	31
Kakas	25	226	251	126	49
Remboken	17	149	166	126	20
Sonder	168	160	328	16	44
Tompasso	61	187	248	52	27
Kawangkoan	22	279	301	87	56
Roemoön	36	61	97	3	19
Tombassian	1	115	116	10	21
Passan en Ratahan	42	80	122	3	31
Tonsawang	12	38	50	5	7
Totaal	935	2791	3726	996	694

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris der Zendelingvereeniging in de Minahasa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE B.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
N. Ph. Wilken ...	93	276	369	62	48
F. H. Linemann ..	265	115	380	129	35
S. Ulfers	60	185	245	29	48
H. Rooker.....	—	355	355	61	108
H. J. Tendeloo ...	5	458	463	224	156
J. A. T. Schwarz.	156	164	320	—	41
C. J. van de Liefde.	44	237	281	44	52
J. N. Wiersma ...	54	118	172	8	38
H. Bettink	76	44	120	—	25
J. Louwerier.	55	86	141	5	15
M. Brouwer.....	127	753	880	434	128
Totaal.....	935	2791	3726	996	694

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris der Zendelingvereeniging in de Minahasa,

H. ROOKER.

STAAT DER SCHOLEN

VAN HET NEDERLANDSCH ZENDELINGGONOOTSCHAP

in de Minahasa,

op ultimo December 1872.

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op komend.	Onder wiens leiding.
1	*Bantik*	Singkil	W. Woelloer	52	14	66	23	Linemann. 4 Scholen.
2	*Ares*	Sawangan	J. Maramis	53	21	74	46	
3	"	Pandoe	N. Roentoe-Palit	40	16	56	32	
4	*Klabat-atas*	Kalongan	J. Bolang	60	22	82	27	
5	*Kawangkoan*	Koemelemboesi	Z. Lapian	77	33	110	70	Ulfers. 16 Scholen.
6	"	Woewoek-Malola	J. Liando	22	11	33	20	
7	"	Karimbo	M. Kaligis	78	42	120	42	
8	"	Wakan	L. Toemiwa	36	21	57	30	
9	"	Tewasen	J. Toemoejoe	54	27	81	25	
10	*Tompasso*	Tokin	J. Mowoto	38	37	75	50	
11	"	Wanga	J. Salangka	29	19	48	30	
12	"	Motoling	J. Lampoes	43	32	75	35	
13	"	Raanan	M. Saronson	61	14	75	20	
14	"	Pontak	M. Rantoeng	42	23	65	38	
15	"	Lompad	J. Rasoew	21	21	42	25	
16	"	Mopolo	J. Rompas	29	28	57	32	
17	*Sonder*	Pakoe Weroe	J. Koemaat	46	39	85	40	
18	"	Pakoe Urej	A. Loemintang	43	13	56	37	
19	*Roemoön*	Roemoön bawah	S. Pangkej	95	45	140	30	
20	"	Poïgar	L. Rompis	—	—	—	—	
21	*Tondano*	Tondano	S. Bengij	253	151	404	100	Rooker. 18 Scholen.
22	"	Makalisoeng	P. Mangij	26	16	42	30	
23	"	Rerer	E. Lumanaoew	45	28	73	56	
24	"	Kolongan	H. Rotingsoeloe	24	20	44	35	
25	"	Sawangan	E. Toembel	20	15	35	30	
26	"	Kombi	A. Pandejlaki	32	25	57	55	
27	"	Ranowangko	J. Regah	17	20	37	35	
28	"	Laloempej	J. Kowaas	28	20	48	48	
29	"	Toelap	E. Togas	26	20	46	30	
30	"	Kajoeroja	E. Koemontoij	25	20	45	36	
31	"	Watoelanej	Chr. Tawaëng	20	15	35	34	
32	"	Telap	P. Makaliwej	54	42	96	56	
33	"	Watoemea	M. Legoh	32	30	62	51	
34	"	Eris	Jeh. Adam	45	30	75	55	
35	"	Tandengan	A. Kawengian	46	45	91	64	
36	"	Toulijan-kitjil	A. Pangalila	42	36	78	60	
37	"	Papakelan	J. Wageij	32	16	48	36	
38	"	Koija	J. Girot	61	33	94	42	

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
39	*Tonsea*	Treman	N. Dumais	123	16	139	37	Tendeloo. 18 Scholen.
40	"	Kassar	H. Tampi	99	27	126	61	
41	"	Toemaloentoeng	J. Inaraij	74	30	104	55	
42	"	Sawangan	H. Tonteij	62	37	99	64	
43	"	Tanggari	F. Walanda	90	11	31	25	
44	"	Soekoer	J. Woelloer	44	26	70	37	
45	"	Matoengkas	J. Maramis	109	66	175	44	
46	"	Tatelloe	T. Pandie	68	45	113	31	
47	"	Talawaän	J. Mantiri	54	33	87	18	
48	"	Mapangit	F. Mantiri	50	22	72	38	
49	"	Teteij	S. Tirajoh	28	14	42	27	
50	"	Lilang	A. Maramis	40	20	60	41	
51	"	Lansot	A. Woeisan	11	6	17	10	
52	"	Tandjong merah		—	—	—	—	
53	*Likoepang*	Loempias	D. Tangkilisan	57	31	88	71	
54	"	Sawangan	H. Tikoaloe	23	15	38	10	
55	"	Paslaten	J. Roringpondej	39	28	67	28	
56	"	Batoe	L. Roring	41	20	61	37	
57	*Sonder*	Sonder	J. Regar	126	22	148	85	Schwarz. 7 Scholen.
58	"	Kijawa	E. Koho	79	33	112	77	
59	"	Lejlem	J. Roemokoi	74	19	93	75	
60	"	Tintjep	E. Gerungan	31	12	43	29	
61	"	Pinapalangkow	P. Sinjal	41	21	62	53	
62	"	Kapoja	F. Sangeroki	34	23	57	50	
63	*Serongsong*	Ramboenan	A. Wajongkere	29	8	37	25	
64	*Tombassian*	Pondang	S. Girot	42	45	87	34	van de Liefde. 11 Scholen.
65	"	Ritej	E. Oroh	56	44	100	77	
66	*Kawangkoan*	Kanejan	L. Ratag	30	26	56	43	
67	"	Koreng	Z. Sinjal	52	23	75	41	
68	"	Paslaten	O. Ratag	37	31	68	14	
69	"	Pinamorongan	J. Worotitjan	38	27	65	41	
70	"	Woewoek	A. Rumengan	54	46	100	64	
71	"	Talaitad	P. Ondang	27	37	64	38	
72	"	Lapi	G. Rompas	40	40	80	62	
73	*Roemoön*	Roemoön atas	J. Toemiwa	62	47	109	40	
74	*Sonder*	Toempaan	D. Jacobus	29	27	56	31	
75	*Passan* en *Ratahan*	Ratahan	E. Koelinoeg	83	10	93	14	Wiersma. 12 Scholen.
76	"	Pangau	J. Kawenas	23	2	25	12	
77	"	Wijaoew	A. Mingkid	16	4	20	13	
78	"	Benthenan	W. Sandag	21	3	24	7	
79	"	Tatengesan	C. Rahoetoj	17	6	23	11	
80	"	Lindanen	P. Lawongan	30	11	41	14	
81	"	Liwoetoeng	E. Ginsoe	45	12	57	15	
82	"	Watoelinej	E. Ngongoli	16	2	18	9	
83	*Tonsawang*	Moendoeng	P. Supit	44	17	61	15	
84	"	Tombatoe	J. Borang	67	6	73	14	
85	"	Kali	L. Liwan	31	12	43	15	
86	"	Silijan	J. Poloewan	44	14	58	30	

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
87	*Tombariri*	Taratara	Tiwow	112	46	158	66	Bettink. 8 Scholen.
88	,	Woloan	Dendeng	84	41	125	49	
89	,	Koemoe	Roring	21	19	40	19	
90	*Tomohon*	Tomohon	E. Lasoet	173	84	257	72	Louwerier. 10 Scholen.
91	,	Tataaran	S. Lantang	92	38	130	51	
92	,	Roeroekan	L. Lengkong	36	23	59	24	
93	*Sarongsong*	Sarongsong	A. Wajong	66	24	90	33	
94	,	Lahendong	A. Siwoe	43	35	78	21	
95	,	Pinaras	M. Gosal	30	14	44	29	
96	,	Tondango	M. Pijoh	35	20	55	25	
97	*Kakasskassen*	Kakaskassen	J. Toembelaka	58	30	88	12	
98	,	Kajawoe	N. Sanda	31	5	36	17	
99	,	Kinilo	J. Lintoengan	51	24	75	14	
100	*Langowan*	Atep	N. Laloe	43	20	63	39	Brouwer. 18 Scholen.
101	,	Palamba	C. Rondonoewoe	22	19	41	18	
102	,	Talawatoe	A. Sakoel	19	25	44	29	
103	*Kakas*	Passo	A. Montolaloe	63	41	104	37	
104	,	Panassen	A. Winokan	25	27	52	20	
105	,	Toulijan	N. Monintja	40	20	60	30	
106	,	Sombokej	J. Tawan	8	8	16	15	
107	,	Kajoewatoe	N. Boemajar	17	12	29	21	
108	,	Karor	N. Paoki	11	16	27	18	
109	*Remboken*	Remboken	J. Pangemanan	178	77	255	92	
110	,	Kasoeratan	J. Kaligis	39	20	59	31	
111	*Tampasso*	Tompasso	G. Tampanawas	138	49	187	73	
112	,	Tollok	M. Mandang	47	15	62	24	
113	,	Kanonang	S. Umboh	38	7	45	15	
114	*Kawangkoan*	Kawangkoan	J. Soerentoe	74	33	107	53	
115	,	Tondegesan	A. Koehoe	32	18	50	30	
116	,	Kajoewi	M. Kaligis	21	19	40	33	
117	*Tombassian*	Tombassian atas	J. Koemaseh	60	30	90	28	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	NAMEN DER ZENDINGPOSTEN.	Getal kinderen.				Aantal scholen.
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
Linemann	Menado.....	205	73	278	128	4
Ulfers.....	Koemelemboesi....	714	405	1119	524	16
Rooker	Tondano	828	582	1410	853	18
Tendeloo	Ajermadidi	942	447	1389	634	18
Schwarz	Sonder	414	138	552	394	7
van de Liefde	Amoerang.....	567	393	960	485	11
Wiersma.....	Ratahan	437	99	536	169	12
Bettink	Tanawangko	217	106	323	184	3
Louwerier.....	Tomohon	615	297	912	298	10
Brouwer.....	Langowan	875	456	1331	606	18
	Totaal....	5814	2996	8810	4225	117

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris der Zendelingvereeniging in de Minahasa,

H. ROOKER.

VARIA.

Het koloniaal museum der Nederlandsche maatschappij tot bevordering van nijverheid te Haarlem.

Het volgende moge dienen om de aandacht te vestigen op eene inrigting hier te lande, die nog te weinig bekend is, en toch alleszins verdient meer bezocht en gewaardeerd te worden. Wij bedoelen het koloniaal museum der Nederlandsche maatschappij tot bevordering van nijverheid op het paviljoen te Haarlem. Het is mijn oogmerk niet, hier eene gedétailleerde beschrijving te geven; ik zal mij vergenoegen met de bloote mededeeling van een en ander, dat, naar ik hoop, voldoende zal zijn om den lezer eenigszins op de hoogte te stellen van hetgeen hij hier mag verwachten. Het is een museum van producten uit de zoogenaamde drie rijken der natuur, waarbij echter hoofdzakelijk het plantenrijk vertegenwoordigd is; zoowel onbewerkte grondstoffen, als zulke, die door menschenhanden tot verschillende voorwerpen verwerkt zijn, kan men hier in een zevental vertrekken tentoongesteld vinden. Onder de voortbrengselen mag ik wel in de eerste plaats de aanzienlijke verzameling houtsoorten van Nederlandsch-indië noemen, die te meer waarde heeft, omdat zij het eenig gedeelte van het museum is, waarvan tot dusverre een gedrukte catalogus bestaat, op voortreffelijke wijze bewerkt door den heer F. W. VAN EEDEN, secretaris der maatschappij. Die catalogus bevat eene opgave van

1367 monsters, uit verschillende streken van Nederlandsch-indië, meerendeels ontvangen van het departement van koloniën, eenige ook van dat van marine, uit 's lands plantentuin te Buitenzorg en van enkele particulieren. Zij zijn alphabetisch gerangschikt, bl. 1–79 volgens de wetenschappelijke benamingen, waarbij echter steeds de inlandsche vermeld zijn; bl. 79–100 volgt eene lijst van houtsoorten van Nederlandsch-indië, waarvan alleen de inlandsche namen zijn opgegeven, bl. 100–145 een Algemeen register der inlandsche namen, met verwijzing naar de wetenschappelijke, voor zoover die bekend zijn en verder naar de nommers van den catalogus, en eindelijk op de twee laatste bladzijden nog een register der nederlandsche namen. Bij de meeste nommers is eene korte aanteekening gevoegd omtrent aard, nut en gebruik der boomen, in het bijzonder wat hun hout betreft, met vermelding van de bronnen, waaraan zij is ontleend, waarmede tevens het bewijs is geleverd, dat de schrijver alleszins bevoegd was voor zijne taak. Het is te hopen, dat spoedig een catalogus van het geheel moge verschijnen; wil men werkelijk nut hebben van een dergelijk museum, dan is dit voorzeker eene dringende behoefte. Van nog meer belang misschien dan de verzameling van houtsoorten, is die der voedingsmiddelen, waarvan hier een overgroot aantal aanwezig is. Ook de talrijke vezelstoffen zijn alleszins waardig vermeld te worden; eenig servetgoed, reeds vele jaren geleden van ramih geweven en reeds in de huishouding gebruikt, maar dat zeer fijn en in allen opzigte goed geconserveerd is, zal denkelijk in het bijzonder de aandacht van menig bezoeker trekken. Nog verdient genoemd te worden een monster van gétah koelan, van Bangka, het gedroogd melksap van een' boom (Ceratophorus Leerii), dat volgens den catalogus,

gelijkstaat met de beste soorten van gutta percha (gĕtah pertja), en door dit koloniaal museum het eerst in Nederland is ingevoerd. Onder de voortbrengselen uit het delfstoffenrijk interesseerde mij inzonderheid het fraaije marmer van de baai van Panggoel, waarover ik nog niet lang geleden een belangrijk verslag gelezen had van de hand van den heer P. VAN DIJK in het Jaarboek voor het Mijnwezen (Dl. I 1872). Ook was er een monster tin van Flores aanwezig. De streek van het eiland, van waar het afkomstig is, was echter op de étiquette niet nader vermeld. Is het welligt van de Zuidkust, waar, volgens het laatstverschenen koloniaal verslag, naar geruchten te oordeelen, tinerts zou voorkomen, en waaromtrent de regering een onderzoek heeft laten doen, waarvan het resultaat nog niet bekend is? De Fauna van Nederlandsch-indië is door geen groot getal exemplaren vertegenwoordigd, hetgeen mijns inziens geen gebrek van het museum genoemd mag worden, daar toch andere inrigtingen genoeg gelegenheid aanbieden, om daarvan kennis te nemen, en men ook doel en karakter van dit museum wel in het oog mag houden. Het meeste van hetgeen op dit gebied voorhanden was, verdient nogtans wel in oogenschouw genomen te worden, en kan strekken om bij menigeen de belangstelling in het hier ten toon gestelde te verhoogen, bv. de exemplaren van Tarsius spectrum (het zoogenaamde spookdier), de vogelspinnen, het wandelend blad en de wandelende tak, de fraaije collectie vlinders, enz. Men mag zich verheugen, dat de Maatschappij voor nijverheid eene zoo nuttige inrigting tot stand heeft gebracht, die eene eer is voor de stad Haarlem. Zij schijnt nog niet zeer druk bezocht te worden; althans ik was er onlangs op een' Maandag, bij goed weder, van ruim 1 tot 4 uren, den tijd dat het museum geopend is, de eenige bezoeker.

In het Zendelinghuis van het Nederlandsch zendelinggenootschap is ook eene kleine verzameling van indische voorwerpen, meerendeels van anderen aard dan de haarlemsche, en meer overeenkomende met hetgeen het ethnographisch museum te Leiden bevat. In een' vroegeren jaargang van dit tijdschrift gaf de heer NEURDENBURG reeds eene korte mededeeling omtrent eenige van die voorwerpen, waarbij ook afbeeldingen zijn gevoegd (Meded. Deel VI bl. 87), en het voornemen bestaat weldra ook een' catalogus van die verzameling, die sedert eenigszins vermeerderd is, in het licht te geven.

Mei 1873. G. K. NIEMANN.

Hoe men buitenslands onzen arbeid ignoreert.

In de Geographie des Welthandels mit geschichtlichen Erläuterungen von Dr. KARL ANDREE. Zweiter Band, Stuttgart 1872 leest men op bl. 442 van de Minahasa: „De Minahasa vormt het heerlijkst landschap, dat de aardbol ergens ter aanschouwing kan geven. Tot 1833 heerschte daar onder de inboorlingen (Alfoeren) de ergste barbaarschheid; toen begonnen de Hollanders een werk der beschaving, dat hun voortreffelijk gelukt is, en hun tot hooge eer verstrekt. Reeds in 1822 waren proeven met de teelt van koffij genomen. Men bracht er de dorpshoofden toe, daaraan deel te nemen, en gaf hun eene soort van ambtelijke waardigheid; zaadboonen, leermeesters en opzieners kwamen van Java; men zorgde voor goede voeding van de arbeiders en voor de koffij, die zij leverden, kregen zij een' bepaalden prijs. Tusschen de afzonderlijke dorpen werden begaanbare wegen aangelegd; de regering liet schoolmeesters komen, en chinesche marskramers brachten allerlei waren aan. De arbeider leerde gemakken kennen; hij kleedde zich nu, schafte zich huisraad aan, en bouwde zich eene nette woning; naast iedere is een rijstveld en een moestuin met oranjeboomen. Een europeesch controleur houdt toezigt over de cultuur in zijn district, staat het dorpshoofd met goeden raad bij, is beschermer van het volk en tusschenpersoon tusschen dit en de hollandsche regering. Het is geheel berekend voor den beschavingstoestand dier Alfoeren van de Mina-

hasa, dat voor de koffijaanplantingen en rijstvelden door gemeenschappelijken arbeid wordt gezorgd; het hoofd bepaalt, na den raad van eenige oudsten te hebben ingewonnen, op welke weekdagen gewerkt moet worden; van de werkuren, die eene familie gepraesteerd heeft, wordt boek gehouden, en na den oogst krijgt elke 't haar toekomend aandeel. „Deze thans welvarende, vreedzame Alfoeren, die door hun' arbeid nut doen, waren vóór weinige tientallen van jaren nog koppensnellers, die in bestendige vete met elkander verkeerden. In de Minahasa hebben de Hollanders zich eene eerzuil gesticht."

De lof, hier aan onze natie gegeven, moet ons ongetwijfeld aangenaam in de ooren klinken, en wij wenschen niet het minst te kort te doen aan de verdiensten van welgezinde controleurs ten opzigte der beschaving van de Alfoeren; maar wij betreuren het wel, dat de schrijver den arbeid onzer zendelingen, die zoo bijzonder de ontwikkeling en beschaving van het volk hebben bevorderd, zoo geheel ignoreert, terwijl hij toch genoeg daarvan had kunnen vernemen uit de geschriften van reizigers, die de Minahasa bezochten. Wij noemen hier slechts IDA PFEIFFER, BICKMORE en WALLACE, van wier berigten omtrent de Minahasa reeds in vroegere jaargangen van dit tijdschrift gewag is gemaakt.

Mei 1873. G. K. NIEMANN.

Een woord, dat behartiging verdient.

't Was aan het slot zijner redevoering over „de verhooging der begrooting van Nederlandsch-indië voor het jaar 1873," uitgesproken in de Eerste Kamer der Staten-Generaal op den 16den Junij l.l., dat de Exgouverneur-generaal van N.-I. Mr. DUYMAER VAN TWISS het volgende sprak, wel waardig door elke natie, die het voorregt heeft koloniën te bezitten, behartigd te worden:

„Men hoort tegenwoordig, waar over Atchin gesproken wordt, veel gewagen van wraak te nemen over onze geschonden regten, wraak over onze geschonden nationale eer, wraak over onze nationale vlag, wraak over onze dappere krijgslieden, die bloed en leven verloren hebben. Ik wensch, dat, bij krachtig handelen, elk denkbeeld van wraak zooveel mogelijk verwijderd blijve. Het denkbeeld van wraak is onmenschelijk en onchristelijk. Neen, én gedurende den strijd én ook wanneer onze wapenen, zoo als ik hoop, zullen hebben gezegevierd, moet het ons uitsluitend te doen zijn, dat het oorlogsgeweld en onze daardoor te vestigen invloed en gezag, voor allen en ten slotte ook voor Atchin zelf, ten zegen zij."

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NÊERLANDSCH INDIË.

Gaṭo-lotjo.

(*Een javaansch geschrift.*)

Het geschrift Gaṭo-lotjo kregen wij van een kedirisch desaman ter lezing, die het weêr van eene kennis uit Madioen had. Verder konden wij omtrent den oorsprong van dit geschrift niets te weten komen.

Het bestaat uit 239 pôdô's in 4 poeh's (1), namelijk p. 1–27 de zangwijze: Midjil; p. 28–65 de zangwijze Srĕngkôrô-soekrô; p. 66–142 de zangwijze Sinom; en p. 143–239 de zangwijze Ṗontô-sabil. Door slordige spelling en overschrijven wordt het lezen en verstaan hier en daar zeer bemoeijelijkt; hetgeen vereenigd met den gebrekkigen stijl, zelfs oorzaak is, dat enkele plaatsen of uitdrukkingen òf in 't geheel niet òf slechts bij meer of minder zeker vermoeden, te verstaan en te vertalen zijn. Uit een letterkundig oogpunt beschouwd, heeft dit geschrift al zeer weinig waarde. Alleen den vreemdeling, wien 't te doen is om de taal als zoodanig te leeren kennen, kan dit geschrift van nut zijn, wijl het vele woorden en uitdrukkingen bevat, die niet zoo in alle geschriften voorkomen. Wij beschouwen dit boek

(1) Pôdô bet.: couplet, strophe en ook versregel van een gedicht. Poeh ontbreekt in de woordenboeken, doch zal hier wel eene afdeeling naar de verschillende zangwijzen beteekenen. G. K. N.

thans echter alleen als uitdrukking van hetgeen in de gedachtenwereld der Javanen omgaat. Den persoon en het standpunt des schrijvers kunnen wij uit den inhoud min of meer leeren kennen. Hij schijnt een man te zijn, die in kennis en ontwikkeling boven het gros der desabevolking staat, een vijand van al wat vreemdeling is, en die de overheersching der Javanen door vreemdelingen, als Arabieren, Hollanders, enz., als een bewijs van Gods toorn beschouwt, wijl de Javanen hunne „oude godsdienst, de agômô-boedô hebben verlaten, en die van „een ander volk, de Arabieren" hebben aangenomen. Hij noemt hen daarom „slechte Javanen". En even als hij dan ook een' afkeer van de christelijke en chinesche godsdiensten heeft, schijnt hij al bijzonder weinig sympathie voor het Mohammadanisme te gevoelen, zoo als dat op Java door de groote menigte beleden en beleefd wordt. Van het vasten, bidden, enz., zoo als dat door het volk geschiedt, wil hij niets weten; evenmin als hij 't met de hadji's en de kjaï-goeroe's, met hunne santri's vooral, vinden kan, van welken hij een' bijzonderen afkeer schijnt te hebben. Zelfs schijnt 't wel, dat het voorname doel, hetwelk hij met het schrijven van dit boek voor den geest had, geen ander is, dan deze laatsten eens geheel uit te kleeden, en voor zijne lezers in een twijfelachtig licht te plaatsen. Of hij echter geweten heeft, wat eigenlijk de agômô-boedô was, die hij als de oude en ook de ware godsdienst der Javanen schijnt te beschouwen, valt zeer te betwijfelen. Genoeg, wij hebben hier met niemand anders dan een' door de Javanen als „Tijang-pasèq" beschouwden schrijver, te doen, waardoor de waarde van dit geschrift voor ons tegelijk bepaald wordt, daar wij hier tevens eene verklaring vinden, wat al in der Javanen schatting als „Pasèq" is te beschouwen.

Vergelijken wij toch den inhoud van dit geschrift met hetgeen ons omtrent de verschillende secten van den Islam bekend is, dan meenen wij hier niet anders terug te vinden, dan de denkbeelden der pantheïstische rigting van het Çoefisme, omtrent welke wij o.a. bij NIEMANN „Inleiding tot de kennis van den Islam" enz. p. 321 lezen: „De voornaamste trekken daarvan zijn deze: alles is één, namelijk God; het begrip van stof is slechts eene negatie van God. Al het geschapene is uit God geëmaneerd en keert terug tot hem, met verlies van zijne individualiteit. De zielen der menschen hebben een voorbestaan gehad. In verband hiermede leerden zij ook eene soort van zielsverhuizing. Het ligchaam beschouwden zij als een kerker der ziel. God is de eenige dader van alles, zoodat de mensch geheel onvrij is, en er geen onderscheid bestaat tusschen goed en kwaad. Alle dienst of vereering van God is dus ook een onverschillige zaak; alleen in zoover zij een middel kan zijn om tot de waarheid, tot vereeniging met God te geraken, heeft zij eenige waarde, de mohammedaansche godsdienst is in dit opzigt de meest verkieselijke. Al hare dogmen zijn evenwel slechts in figuurlijken of allegorischen zin op te vatten. Het hoofddoel van 's menschen streven behoort te bestaan in de overpeinzing van het „eenal." enz. Wij mogen niet verder aanhalen; doch hoezeer stemt dit gedeelte, en stemmen ook andere plaatsen uit genoemd werk, mutatis mutandis, niet overeen met hetgeen wij in dit handschrift lezen! Letten wij verder op den geest van dit geschrift, dan komt de schrijver ons, met al zijne begrippen van eerlijkheid en deugd, en verstandige beschouwingen, zoo als bijv. omtrent hetgeen den menschen al of niet geoorloofd is te eten, geheel als een man naar en van de wereld voor, ontbloot van

dien diep-godsdienstigen zin, die schrijvers van werken als de „Woelang-Rèh, Sèh-Tékô-Wardi e.a. kenmerkt, en daarbij ook hunne beschaving en vorming missende. Ja, vaak wekt hij onzen afkeer op, als hij zich niet ontziet de meest triviale dingen op papier te brengen, en op de meest platte wijze, dingen te beschrijven tot in bijzonderheden, die 't ons niet oorbaar is te noemen. Deze laatste omstandigheid zou ons van de bewerking van dit geschrift weerhouden, als wij niet bedenken, hoe óók zulke literatuur het volk kenschetst. Wel viel 't ons soms moeijelijk te bepalen wat, en in welken vorm van uitdrukking, op te nemen van hetgeen wij meenden niet letterlijk te mogen weergeven, en toch niet mogten voorbijgaan.

Het bovenstaande meenden wij vooraf te moeten laten gaan, om den lezer voor te bereiden op hetgeen hij te wachten heeft, als ook tot onze eigen regtvaardiging.

Het geschrift Gaṭo-lotjo.

De schrijver verzoekt vergeving aan zijn lezers, of die naar het lezen luisteren, voor de mogelijke gebreken, die zijn werk kunnen aankleven. Hij wil hun verhalen van drie Goeroe-pondoq's (d.i. drie goeroe's of godsdienstleeraars, die Santri's of leerlingen op hun erf hebben inwonen), genaamd Ngabdoel-djabar, Ngabdoel-Manap en Amat-Ngarip. Zij hadden ieder meer dan honderd leerlingen. De goeroe's waren zeer beroemd in den omtrek; in het voeren van twistgesprekken waren zij uitstekend; geen Goeroe kon het van hen winnen; alle Santri's vreesden hen; in ieder twistgesprek over godsdienstige vraagstukken waren zij steeds overwinnaars.

Deze drie Kjaï's nu kwamen met elkander overeen,

Goeroe's in andere plaatsen te gaan bezoeken, om met hen gesprekken over godsdienstige onderwerpen te voeren. Na dee avonds alles met elkander afgesproken te hebben, gingen zij den volgenden morgen, na het Soeboeh-gebed, op reis.

Zij droegen een' tulband van wit katoen, in vorm gelijk een gĕnoeq (d.i. eene soort van aarden pot), met een priestermuts (kĕṭoe) van rotan; verder hadden zij een' vierdubbelen witten tabbaard aan, lange, zeer wijde katoenen broeken, een' witbonten gordel om het lijf, witte zakdoeken, eene geelkoperen plaat op het midden van den gordel van één vinger breed; eene kris, tjoendriq genaamd, met een hoornen gevest van een randje van spinsbek voorzien, stak in den gordel; de houten krisschêe was met in ribbetjes bewerkt zilver overtrokken; om het gevest hing een rozenkrans; in hunne hand hadden zij een' wandelstok met een' grooten, ronden, looden knop.

Iedere Goeroe werd gevolgd van twee leerlingen, die elk vier boeken droeg, zoodat zij te zamen vier en twintig boeken mêenamen.

En zoo trokken zij 's morgens ten zes uur op reis. Zij droegen houten sandalen, wier geklikklak men onder het loopen hoorde. Toen zij nu tot 10 uur hadden doorgewandeld, en het zeer warm werd, gingen zij aan de zijde van den weg in de schaduw van een waringin rusten. De drie Goeroe's spreidden hunne zakdoeken op de boven den grond uitkomende wortels van den waringin uit, en gingen daarop op de knieën, met de beenen eenigzins naar achteren en een weinig op zijde getrokken, zitten. Hunne stokken zetten zij tegen den boom. Toen plaatsten zich hunne leerlingen in eene rei vóór hen, en allen werden aangenaam verfrischt door een' zachten wind. Al spoedig begonnen zij lofverheffingen Gods en gebeden

te prevelen, en ijverig de rozenkrans door de vingers te laten glijden, waarbij zij hunne hoofden onafgebroken heen en wêer bewogen. De leerlingen hadden hunne boeken op hun' schoot voor zich.

Waarlijk, dit waren Santri's, wier zinnen beneveld waren; die zich er op verhieven, dat zij konden ngadji en dikir (1), en op het midden van hun hoofd eene kaalgeschoren plek hadden. Trouw vervulden zij de gebedstijden; mits zij maar wakker waren, herhaalden zij gedurig Gods naam en zijne eigenschappen met de rozenkrans in de handen. Zij wisten den Koran te verklaren, zonder zich in iets te vergissen; haarfijn wisten zij uiteen te zetten, wat als batal of karam, saraq en siriq, nadjis en mĕkroeh beschouwd moest worden (2), en hielden zich omtrent hun toekomstig lot verzekerd. Naar hunne meening zijn alleen santri's heilig; zij zijn beminden van Hjang-Manon, en verheffen er zich op, dat zij in den hemel zullen komen. Zij hebben er een' afkeer van met menschen te spreken of die zelfs te zien (ontmoeten), die de vijf gebedstijden dagelijks niet waarnemen; ja, ook iemand die niet ngadji kan, zeggen zij dat geen mensch is; zoo iemand is naar hun gevoelen niet veel anders dan een dier, een vijand van Hjang-Widi. Daar zijn er onder hen die beweren, dat zulke menschen niet tot het volk van den profeet behooren; zij

(1) Ngadji bet.: den Koran of gebeden lezen. Dikir beteekent eene soort verheerlijking van God; eenige bijzonderheden daarover heb ik medegedeeld in mijne Inleiding tot de kennis van den islam bl. 353 vg. G. K. N.

(2) Deze woorden zijn aan het Arabisch ontleend. Batal is = nietig, niet geldig, ijdel, karam = verboden, bv. van hetgeen niet gegeten of aangeraakt mag worden, saraq bet. instelling of voorschrift van de godsdienst, godsdienstige wet, maar is hier wel gebruikt als woordspeling met siriq = hetgeen waarvan men zich heeft te onthouden, nadjis = onrein, onreinheid mĕkroeh = wat men niet behoort te doen, hoewel het niet strafbaar is, als het gedaan wordt. G. K. N.

zijn ongeloovigen, wier ongeloovigheid (eigenlijk kapirzijn) steeds toeneemt, vijanden Gods, nu en in eeuwigheid, wier lot zeker is, de hel te zullen binnengaan. Alléén de Santri's gaan naar den hemel! Zoodat zij opgeblazen van hart zijn, zich gaarne aan de menigte vertoonende om van haar geprezen te worden, er naar strevende dat men hun dikir hoore! Hun kleeding is helder wit. Zij bidden, (salat), met al de voorgeschreven ligchaamsbewegingen, en besprenkelen zich het ligchaam met water. Maar hun witte tulband dient om anderer goed magtig te kunnen worden; het vijfmaaldaags-bidden dient tot eene bedekking; terwijl zij bij die gebeden hun ligchaam steeds in beweging hebben, denken zij aan en berekenen de waarde van anderer menschen goed, dat zij niet magtig konden worden; naauwkeurig letten zij op hetgeen kalal (geoorloofd) is, doch zijn niet eerlijk en hebzuchtig. Zij zijn als de koentoel, (1) die helder wit is in de lucht; maar 's morgens als hij neêrdaalt eet hij kikkers! Wat karam is en měkroeh, weten zij naauwkeurig te bepalen en wijzen zij af, maar..... om hetgeen kalal is te kunnen verslinden! Al hun koran-lezen geschiedt maar om de winst! Zoodat zij eigenlijk nadjis zijn als men op hunne gangen let, want het één is niet in overeenstemming met het ander; zij zijn siriq als men hen bespiedt, van hetgeen měkroeh is niet wetende. Dagelijks vermanen zij de menschen te siděkah (godsdienstige maaltijden te geven), en hun de djěkat-pitrah, bras en padi en geld aan te bieden, er naar strevende een' rijken zegen t'huis te brengen. Als men niet genegen is dat te doen, gevoelen zij zich bedroefd, omdat zij dan welligt minder

(1) Soort van reiger. G. K. N.

zullen verkrijgen, dan hetgeen waarnaar zij reeds gegrepen hadden. Hun bemoeijen met huishoudelijke aangelegenheden der vrouw is buitengewoon.

Regt genoegelijk zaten de drie goeroe's te dikir; hunne leerlingen volgden hen met zachte stem. Zij bedoelden daarmeê de aandacht der voorbijgangers op zich te vestigen. Toen overviel hun eene verzoeking van Hjang-Widi, in den persoon van den engel Gabriël die op aarde neêrdaalde.

Gabriël verscheen aan hen in de gedaante van een mensch van korte ineengedrongen statuur, met eene kleeding, die hem haveloos aan het lijf hing; zijn hoofdhaar was zeer verward; zijn gelaat pokdalig, zijne oogen stonden diep in de kassen, en hij zag scheel; zijne verwarde langharige wenkbraauwen liepen in elkander, zijn neus was ingevallen; zijn mond misvormd klein; hij had ongelijk-uitstekende witte tanden, dikke blaauwe lippen; eene vooruitstekende, opwaarts-gebogen kin, en neêrhangende wangen; zijne rimpelig-ingekrompen ooren waren vol onreinheid; hij had een' korten ingedrongen hals; zijne schouders liepen buitengewoon laag af; hij had een' bult als kĕnḍil; (1) zijne handen waren krom en verstijfd, en de armen misvormd, van het ligchaam altijd afgebogen, terwijl zijne vingers verkromd, ongelijk uitstaken; zijne borst was ingevallen; zijn buik opwaarts vooruitstekend, terwijl zijne achterste deelen buitengewoon achterwaarts gekeerd waren; zijne binnenwaarts-gebogen knieën met gebogen buitenwaarts-gekeerde beenen stootten onder het loopen gedurig tegen elkander; zijne huid was zeer grof en geheel met vuil bedekt, zijne ademhaling diep en zwaar; het speeksel liep hem bij den mond neêr;

(1) Kleine ronde aarden of metalen pot, daar rijst in gekookt wordt, met naauwer opening dan de koewali (Woordenb.) G. K. N.

hij droeg een' zwarten hoofddoek, die overal ingescheurd was; zijn buisje, wit katoenen vest met mouwen en buikband waren vol scheuren; alleen de zakken er in waren heel; zijn buikband was een afgedragen band van wit katoen, vol gaten en scheuren. In de regter- en linkerzijde van zijn buisje waren zakken, waarin hij oude tabak en een' vuurslag bewaarde. Zijne bamboezen, gladgewreven, bruinachtig-blinkende, spiegelgladde opiumpijp was in drie deelen verdeeld, wier uiteinden van een' looden ring waren voorzien; de kop was koolzwart, met een' afgebrokkelden, hier en daar ingescheurden rand, en glom door het dagelijks in aanraking komen met de vlam der lamp en het afgeven der handen, als of die olieachtig vet was. In zijn' zak bewaarde hij eene hoeveelheid opium ter grootte van drie kĕmiri-noten.

Gabriël zette zich digt bij de Santri's neêr, die onmiddellijk een' scherpen, onaangenamen geur waarnamen, die de oogen deed tranen, en zich naar alle zijden verbreidde. De zes leerlingen, die voor hunne leeraars zaten, plaatsten zich spoedig achter hem, met het aangezigt ter aarde gebogen. Gabriël nam toen zijn' vuurslag met een stuk cigaar, zoo groot als een' vinger, uit zijn' zak, en ging onmiddellijk zoo sterk aan het rooken, dat de rook geheel de ruimte vervulde, waar de Santri's zaten. De geur was zeer onaangenaam en perste de tranen uit de oogen, zoodat zij allen het aangezigt bedekten, en sommigen vreeselijk begonnen te hoesten. De zes leerlingen waren vol verbazing over dezen man; hunne Goeroe's namen hem eens naauwkeurig op, die er zoo haveloos uitzag, en gaven hun gemoed lucht in den uitroep: „God vergeve mij! Heer der werelden! Ik neem mijn toevlugt tot God van den Satan, den gesteenigde! Wat is dat voor een mensch!

Van mijn leven heb ik zoo iemand nog niet gezien. Maar wij zullen ons vergissen! Het zal een oewil die op de sawah zich ophoudt zijn; of een spook; of misschien wel een ṭèngsot!" (1)

Toen de pas aangekomene deze woorden der Goeroe's hoorde, werd hij innerlijk zeer boos, maar liet 't niet blijken; hij maakte zijn pakje open, nam er de opium uit, eene hoeveelheid als drie kĕmirinoten, en slikte die geheel door; de kracht er van verbreidde zich door zijne huid en vleesch, drong tot al zijne spieren door, in zijn beenderen en het merg; al zijne krachten werden hersteld; zijn gelaat werd blaauwachtig rood. De Santri's zagen hoe het voorkomen van dien man veranderde.

Ngabdoel-Djabar zei tot Amat-Ngarip: „Amat-Ngarip! vraag hem eens wat hij daar gegeten heeft, hoe het heet, waar hij woont, wat zijn dagelijksch werk is en of hij nooit water wil gebruiken, wijl zijn ligchaam met vuil bedekt is! Ik geloof, dat hij van saraq noch siriq, nadjis, mĕkroeh, batal, of karam weet, en alleen maar zijne eigen lusten volgt; al ware 't ook hondenvleesch, het vleesch van wilde of tamme varkens; als hij er zin in heeft, zal hij 't zonder afkeer of walging eten of zonder eenig bewustzijn van te zondigen!"

Amat Ngarip: Vreemdeling! laat mij u eens vragen: hoe is uw naam, en waar woont gij?

Gaṭo-Lotjo: Ik heet Gaṭo-Lotjo! Ik ben een (ware, wezenlijke, waarachtige) man. Mijne woning staat in het midden der wereld. Mijn werk is: te kennen het verderfelijke.

---

(1) De hier niet vertaalde javaansche woorden ontbreken in de woordenboeken en zijn mij onbekend. G. K. M.

Toen de Santri's dit antwoord hoorden, schreeuwden zij 't uit.

Gaṭo-Lotjo: Zegt, waarom lacht gij mij uit?

Santri's: Wij lagchen om uw' naam! Die is al zeer vreemd! Dat is geen gewone naam voor een mensch.

Gaṭo-Lotjo: Lacht niet! mijn naam is een zeer voortreffelijke naam! Gaṭo beteekent: geslachtsdeel; Lotjo beteekent: iets om mêe te wrijven (een wrijfmiddel). Daarom, mijne vrienden! kunt ge mij noemen, geheel zoo als ge zelf verkiest, en ik zal u antwoorden. Ik heb drie namen, 1°. Kjaï-Oerèt-Kinnisiq, 2°. Gaṭoel-Paloe, en 3°. die het meest bekend is door al het omringende land: Gaṭo-Lotjo.

De Santri's spraken luidruchtig onder elkander, en schaterden het uit van lagchen; de hand op het hart houdende en die dan heen en wêer wrijvende, terwijl hun de tranen over het gezigt liepen. Zij hielden niet op met lagchen tot stikkens toe; de zes leerlingen nog erger.

Amat-Ngarip: Uw naam is karam! En gelijk geschreven is in ons boek: bij uw sterven zult gij den hemel niet binnen gaan; want hetgeen karam is gaat naar de hel! Alleen uw naam in aanmerking genomen, die zondig, nadjis en mĕkroeh is, zijt gij karam.

Gaṭo-Lotjo: Gij vergist u! Iemand die waarlijk een man is, is inderdaad een volkomen mensch. Op zijn allerminst behoort zoo iemand Dĕmang, Kĕpalang, Mantri-distrikt, Patih, of Boepati te zijn; iets anders gaat niet aan. Aangezien ik geen Prijaji kan worden, draag ik alleen maar een' heerlijken naam, opdat mijne nakomelingen later voorname Prijaji's kunnen worden.

Ngabdoel-Djabar bits: Gij ziet er uit als een loewaq (1) en durft belijden eigenlijk eerst een man te zijn.

Gaṭo-Lotjo, lagchende: Ik heb niets verkeerds gezegd, met te belijden dat ik eerst waarlijk een man ben.

Santri's: Gij ziet er uit als een antoe (spook), die van zijn leven de lucht van water niet heeft geroken.

Gaṭo-Lotjo: Och, dat is me te lastig mij met water te wasschen! Mijn ligchaam is vol water; of mij te baden in een groot vuur, want ik ben reeds vol vuur; of mij te reinigen met aarde, want ik ben uit de aarde voortgekomen; of zou ik mij in ngelmoe baden ... maar dan welke? ... want ngelmoe is als wind te achten, in mijn ligchaam is een bron (soembĕr) van wind! Wijst mij dan aan, waarin ik mij moet baden.

Santri's: Als wij het kunnen krijgen, moeten wij ons in water baden, aangezien wij nog in de wereld zijn.

Gaṭo-Lotjo: Gij, Santri's, zijt onwijs, als gij u wilt reinigen door in water te baden. Al ga ik ook negen maanden in het water zitten, zoo doe ik toch geen kennis op. Ik voor mij, ik baad mij in het water des gewijden voornemens; helder water vereenigt zich niet met het hart. Van het kwade, dat in den mensch is gekomen, moet hij zich reinigen.

Amat-Ngarip: Gij ziet er uit als een schurftige jonge hond! Wie zal u gelooven? En wat uw kennis aangaat, ik houd 't er voor, dat gij van batal noch karam, mĕkroeh noch nadjis weet, gij weet alleen maar van kalal. Hetzij tam of wild varkens- of hondenvleesch, mits gij er maar zin in hebt, eet gij 't, niet bevreesd u daaraan te bezondigen.

(1) Steenmarter, die kippen en rijpe koffiboonen verslindt (Woordenb. s. v.)
G. K. N.

Gaṭo-Lotjo: Dat hebt gij naar waarheid gezegd! Het is zoo als gij zegt, al ware het ook hondenvleesch; ik onderzoek waar 't van daan komt; of 't eerlijk verkregen en niet van een gestolen hond is! Ik zelf onderhoud honden van dat zij jong zijn af, wie zal mij deswege aanklagen en beschuldigen? Het vleesch van die honden is voor mij meer kalal, dan dat van een kalf of schaap, als 't niet eerlijk verkregen is; dit is dan veel meer karam. Zelfs tam varkensvleesch: ik onderzoek waar 't van afkomstig is; is 't van een varken, dat men van jongs af onderhouden heeft, dan is 't veel meer kalal dan het vleesch van een gestolen schaap of geit. En zoo ook met het eten van wild-varkensvleesch; als men er eerlijk aan gekomen is, het zelf in het bosch gejaagd heeft, en 't dus niet gestolen is, dan is dat zeer kalal; veel meer zelfs dan gestolen buffelvleesch; dit is dan nog veel meer karam dan varkensvleesch zelfs.

Ngabd. Man.: Die vent is geslepen in 't twisten! Gij zijt waardig uw leven lang ongelukkig te zijn, en arm, zonder bras of padi te hebben; uwe kleeding is reeds overal ingescheurd en versleten; zoo lang gij bestaat behoort gij niet lekker te kunnen eten, noch iets te proeven dat pĕḍĕs, asin, lĕgi of goerih smaakt; (1) mager te zijn, zonder woning.

Gaṭo Lotjo: Die rijk zijn in eten en kleeding, hoeveel honderd duizend artikelen hebben zij die versleten zijn! En hoeveel potten met van hetgeen door de heimelijkheid wordt uitgeworpen, hebben zij er van bewaard!

---

(1) Pĕdĕs scherp, bijtend van smaak, heet op de tong, zoo als spaansche peper en gember, asin zout van smaak, lĕgi zoet van smaak, goerih een kernachtigen, zoeten, aangenamen smaak hebben. G. K. N.

Santri's lagchende: Onze versleten kleederen en hetgeen door de heimelijkheid uitgeworpen wordt, hebben zich weder met de aarde vereenigd.

Gaṭo-Lotjo: Dan zijt gij nog gelijk aan de menigte, en kunt niet gezegd worden, onderscheiden te zijn; met mij is 't anders gesteld: al wat deze aarde bevat, zoover het uitspansel zich uitbreidt, is 't alles het mijne. Wat nieuw en schitterend is laat ik mijn' vrienden en kennissen gebruiken; ik voor mij zelf neem 't voor lief met het slechte, zoo als wat ik hier aan heb. Mijne medemenschen onthaal ik op zeer lekker eten, op hetgeen lĕgi, en goerih, pĕḍĕs, asin en kĕtjoet van smaak is; ik voor mij zelf geef de voorkeur aan hetgeen panas en het meest paït is. (1)

Toen de Santri's dit hoorden, riepen zij tegelijk: „Natuurlijk dan dat gij er zoo verarmd, mager uitziet, en zonder woning zijt!"

Gaṭo-Lotjo: Ik ben daarom zoo erg vermagerd, wijl ik alles opvolg wat de profeet verlangt; dagelijks, hem gehoorzamende, ga ik naar de kit, en koop en schuif daar opium, die ik eet of rook. Allah gaf mij dit te kennen; daarom, als ik hem hierin niet gehoorzaam, is hij zeer vertoornd op mij, en straft hij mij zeer; dan kan ik niet slapen, mijn ligchaam is als werd 't van één gereten.

De Santri's: Dat is nu zoo uw manier van doen pas! De profeet naar de kit! De profeet, het voorwerp van aanbidding te Mĕkah voor alle geslachten der aarde!

Gaṭo-lotjo: Santri's! gij zijt wel zeer in de war, dat ik zou bedoelen den profeet van Mĕkah, dien gij-

(1) Kĕtjoet zuur, paït bitter, panas warm, heet. G. K. N.

lieden vereert, uw eigen profeet niet vereerende. Die is al duizend jaar dood; hij woonde in Arabië, zeven maanden reizens van hier en gescheiden door de zee; alleen zijn graf bestaat nog maar. Gij bidt met de voorgeschreven bewegingen des ligchaams iederen dag! Kan hij u dan zien? Zoo is uw bidden dan nutteloos en erge mishandeling van u zelf, daar er niemand is! Den profeet buiten u te aanbidden zooveel gij maar kunt, is niet wijs van u! Uw bidden is wreedheid jegens u zelf; zelfs hebt gij geen tijd om te slapen. Spaart uwe stem! De profeet Gods is reeds duizend jaar dood! Gij schreeuwt van uit uwe woning, doch al werd uw hals ook nog zoo lang, hij zal er toch wel niets van hooren! Vergeefsche moeite, zonder nut!

Santri's, Gij ziet er uit als een koewoeq. (1) Niets natuurlijker, dan dat gij geen voorkomen hebt, daar gij het voorwerp van aanbidding voor alle menschen durft smaden.

Gaṭo-lotjo: Ik zie er daarom zoo kommerlijk uit, wijl ik in het bezit ben van gesmokkelde goederen, van mijne kindschheid af tot heden toe; ik kan er mij moeijelijk op verantwoorden; en ik zoek er zelf naar, opdat ik vrij kan komen, en er niet toe gerake veroordeeld te worden door het geregt.

Santri's: Uit al uw spreken is 't duidelijk, dat gij een dief zijt; het is onbetamelijk met ons te spreken; gij zijt een ongeloovige, misdadig voor Hjang-Agoeng, (2) als gij ons wilt leeren, hoe de wijze der boosdoeners is om zich te verantwoorden!

Gaṭo-lotjo: Welnu, toont dat gij hakim's zijt;

---

(1) Wilde kat (Woordenb.) G. K. N.
(2) God, het Opperwezen. G. K. N.

zegt mij: wat is het oudste: de wajang, de kĕlir, de ḍalang of de blèntjong of de lakon? (1)

De Santri's onder elkander: Hij wil dat wij zijn raadsel oplossen! Die voortreffelijke Gaṭo-lotjo wil ons, hakim's gelijk zijn! Wij zien toch wèl, dat wij met een' havelooze te strijden hebben, met iemand die er uitziet als een beregende aap!

Amat-ngarip wilde toch het raadsel oplossen: „De kĕlir is het oudste, want vóór dat iets te zien is, wordt de kĕlir het eerst uitgespannen!"

Ngabdoel-djabar: Gij hebt mis! De ḍalang is het oudste! Door hem bestaan kĕlir en wajang; hij ontsteekt de blèntjong; de wajang is zijn eigendom; hij verhaalt de lakon; hij vertelt alles, hij is dus de oudste.

Ngabdoel-man.: Gij hebt beiden verkeerd geantwoord! Ik verklaar de wajang voor het oudste. Daar is bijv. iemand die eene wajangpartij wil geven; het is nog drie maanden te voren; de ḍalang is nog onbekend; de plaats is nog niet gereed; toch spreekt hij reeds van een wajang te zullen laten spelen. Hij zegt niet: „ik wil de kĕlir laten spelen!" of: „ik wil de kĕlir en ḍalang laten spelen." En de menigte zegt altijd: „men laat daar de wajang spelen." Vóór dat nog eenig plan of ontwerp bestaat, klinkt reeds de naam. Daarom is de wajang het oudste.

Gaṭo-lotjo: Gij alle drie hebt mis geraden! Geen van u weet t'! Mijne oplossing is deze: de Blèntjong is het oudste. Al is ook de kĕlir reeds gespannen; de wajang's en gamĕlan opgesteld, de ḍalang en

---

(1) Over de beteekenis dezer woorden zie men het voortreffelijk stuk over de wajang van POENSEN in het 16de deel van dit tijdschrift. G. K. N.

de nijôgô's gezeten: als het nog donker is, kunnen zij niet spelen; de ḍalang wil geen wajang opnemen, noch 't verhaal omtrent de een of andere uitspreken; de toeschouwers kunnen niets waarnemen van de onderscheidene wajang's, omdat 't nog duister is, niets kan er gezien worden. Maar als de damar brandt, en haar licht naar alle kanten verpreidt, dan zijn de kĕlir en de wajang's zigtbaar. De kjaï-ḍalang onder de damar gezeten, kan van de verschillende wajang's verwerpen of verkiezen naar den aard en gang van zijn verhaal, wijl de boven hem hangende blèntjong hem die onderscheidenlijk laat zien. Daarom is de blèntjong de oudste. Die weet is ouder (eerder) dan hetgeen geweten wordt; even als die ziet eerder is dan hetgeen gezien wordt. Ḍalang, wajang, en kĕlir .... wie weet iets van hen vóór dat de damar brandt? Het weten heeft plaats als men zien kan door de brandende blèntjong. Dit bewijst, dat de blèntjong de oudste is. Daar klinkt de gamĕlan, 't is voor de wajang dat zij speelt; nu speelt de ḍalang, maar hij spreekt slechts naar de wajang hem geeft te spreken; de nijôgô's, jonge en oude, volgen weêr den ḍalang; als de gamĕlan eenmaal het sein heeft gegeven, is het de ḍalang die alles beheerscht, maar 't is de damar, die de oudste is, die hem toelaat de onderscheidene wajang's van elkander te onderscheiden.

Verklaren wij nu (allegorisch) haar bestaan van de komst af desgenen, die de wajangpartij geeft, genaamd Kjaï-sĕpi.

Het woord sĕpi beteekent: tanpô-goenô. Hij (namelijk die kjaï-sĕpi, met wien God bedoeld wordt)

(1) Soekmô-djati wezenlijke; ware geest, rasoelotah gezant Gods = Mohammed, tjahjô glans, tjahjan ning-oerip glans des levens. G. K. N.

is eeuwig, onveranderlijk, zonder eenig gebrek, zonder onderwezen te zijn geworden, aan geen plaats gebonden, deze is 't die al de bewegingen des ḍalang's en der wajang's beheerscht; die bepaalt de lakon, hetzij goed of kwaad. Toeschouwer is hij alleen, die de wajang-partij geeft, genaamd kjaï-sĕpi. Als de damar reeds gereed is, verspreidt zij haar licht naar alle kanten. Maar nog is daar niets; tijdens ik nog niet geboren was, wist ik nog van niets af, want wat ben ik? Kĕlir wil zeggen: rôgô; wajang wil zeggen: soeqmô-djati; ḍalang wil zeggen: rasoel-lólah; de blèntjong is de tjahjanning-oerip, namelijk de tjahjô van Hjang-widi (1); de glans van leven, zich verbreidende over uw geheele ligchaam; haar bestaan is het bestaan des Heeren. Als de wajangpartij is afgeloopen, worden de wajang's, de kĕlir, en blèntjong in de koṭaq geborgen, de ḍalang scheidt zich van de wajang; waar gaan zij heen; waar blijven blèntjong en ḍalang? Zoekt dit, dat gij 't vindt! Als gij 't weet, leeft gij gelijk een rĕtjô, (beeld van steen of metaal). Als gij later komt te sterven, waar blijft dan uw leven? Uw leven wordt vergezeld van den dood; het leven brengt weêr den dood; uw leven wordt vergezeld van den dood; de dood brengt het leven. Waar zal uw graf zijn? Het kan niet nu hier dan daar zijn. Bepaalt 't naauwkeurig; bewoners, wijst de plaats uwer woning aan.

Santri's: Gaṭo-lotjo, gij spreekt zoo als men dat niet gewoon is te doen!

Gaṭo-lotjo: Dit is 't juist, wat ik wil, niet gelijk zijn aan de menigte, maar haar overtreffen. Ik ben er niet meê tevreden kennis te bezitten, zoo als

(1) Amis stank; vischlucht; aroes stank van bloed, batjin stank, zoo als van verrot vleesch. Madoe honig (Woordenb.) Madoewongsô schijnt te bet.: beste honig. G. K. N.

gijlieden, Santri's, die van aard als de bloedzuigers zijt, die ooren noch oogen heeft. Mits 't maar amis ruikt, wordt dat door hen uitgezogen, tot hun buik opgezet is, niet wetende dat het bloed is; wat amis, batjin of aroes ruikt, wordt voor madoewongsô gehouden. En zijn zij verzadigd, dan gelijken zij aan de rups, die nog in de pop zit, en komen wel een jaar niet te voorschijn. En is daartoe de tijd gekomen, dan vermeerdert hunne kennis hunne zonde; van woord tot woord volgen zij hunne boeken. Zij volgen den koran, maar zonder eenig nut; het volgen wordt tot stoffelijk voordeel aangewend. Komt, onderzoekt naar de rôsô (bedoeling) van hetgeen in den koran staat! Gij verkeert in dwaling, 't is te vergeefs een kaal-geschoren hoofd te hebben; zonder voordeel, als gij niet de ware bedoeling er van verstaat. De goeroe's houden zich alleen maar met boeken bezig, maar zij doen geen moeite om te weten te komen, wat eigenlijk de bedoeling van het geschrevene is; ten slotte vatten zij die geheel verkeerd op. De koran moet hun dienen tot voordeel, maar naar de bedoeling (rôsô) van het geschrevene wordt niet gevraagd. Alleen de rôsô (smaak) op de tong, die wordt goed door hen geproefd. Maar de rôsô (smaak) der wetenschap wordt niet geproefd. Zij leven zonder sterven; slechts een bewijs, dat zij als de takjes van de bamboe zijn; daarvan is geen gebruik te maken.

Santri's: Zien uw oogen niet, dat onze oogen gelijk aan die van u zijn?

Gaṭo-lotjo: Santri's, gij zijt wel gelukkig, dat gij twee oogen bezit! Durft gij er een' eed op te doen, Santri's, dat gij twee oogen in bezit hebt?

Santri's: Welzeker durven wij dat, nu en in eeuwigheid! Dit zijn onze oogen.

Gaṭo-lotjo, (lagchende): Gij neemt 't al zeer gemakkelijk op met dit te durven zweren, en tot uw eigendom te verklaren hetgeen u niet toekomt. Ik zal 't aan de politie aangeven; dan wordt gij zeker gebonden, omdat gij u toeëigent hetgeen u niet toekomt. Als dit waarlijk uwe oogen zijn, welaan! laat dan afwisselend één wakker zijn (geopend mĕlèq) en één slapen (gesloten). Dan kunt ge van uw leven niet bestolen worden.

Santri's: Dat is alleen uwe gewoonte de oogen om de beurt te sluiten.

Gaṭo-lotjo: Als dit waarlijk uwe oogen zijn, moet gij ze ook kunnen dwingen te doen al wat gij beveelt. Doen zij dat niet, dan zijn zij ook niet uwe oogen.

Santri's: Wij durven dit te zweren, omdat zij van jongs af niet gescheiden zijn geweest van ons ligchaam.

Gaṭo-lotjo: Gij zegt daar: niet gescheiden van ons ligchaam! Van waar hebt gij dat? Hebt gij dat gekocht, of gemaakt, of geleend? Of als 't u gegeven werd, wie heeft 't u dan gegeven? Wie zijn daar getuigen van? Wanneer en waar heeft dit plaats gehad?

De Santri's waren door deze vraag erg in 't naauw gebracht, en keken met de armen over elkander strak voor zich, zonder een woord te spreken. Eindelijk riepen zij te gelijk uit: „Dat is 't werk van vader en moeder!"

Gaṭo-lotjo (lagchende): Ik geloof, dat uwe ouders dit beiden zullen ontkennen, zich volstrekt niet bewust zijnde oogen en ooren te hebben gemaakt. Zij smaakten het genot van echtelingen, maar waren slechts middel voor het bestaan van uw ligchaam; zij hebben geen oogen, ooren, haar of hoofd gemaakt.

Santri's: God de heilige, die heeft ons gemaakt.

Gaṭo-lotjo: In welke familiebetrekking staat gij

dan tot den Allerhoogste, en waarover was Hij zoo voldaan, dat Hij u twee oogen heeft gegeven om te kunnen zien?

Santri's: Hij was voldaan over het gebed.

Gaṭo-lotjo: Uw gebed tot God is niet het uwe! Dit uw spreken – het is het spreken van God! Zoo zijt gij dan dieven, en durft verduisterde goederen onder uwe berusting hebben. Gij kunt u daar niet vrij van spreken, daar de bewijsstukken bij u aanwezig zijn. Gij moet gevangenen worden. Gij kunt niet ontkennen in het bezit er van te zijn, want zij zijn bij u gevonden. Van waar hebt gij die? Als hun oorsprong niet bekend is, getuig ik dat uwe oogen mij toebehooren, en zijt gij niet geregtigd langer in het bezit er van te blijven. Doet al wat ik u beveel; gehoorzaamt gij mij niet, dan zal ik u slaan, omdat gij eene misdaad hebt begaan, waarvoor de bewijsstukken bij u zijn. Dit is mijn eigendom, gij hebt het onwetende gebruikt; nu vraag ik het terug; ik heb het verloren tijdens de alam-gasrip; ik bewaarde het in het midden der wereld. Daar zijn getuigen voor. Nu ik u in het bezit er van vind, vraag ik het terug. Wilt gij dat niet doen, dan zal ik het aan de policie aangeven, zonder twijfel zult gij dan voor het geregt gebracht worden, en zeker veroordeeld worden om des nachts in de gevangenis (boei) te slapen.

Santri's: Wat redeneren wij met een' zot!

Gaṭo-lotjo: Zoolang ik leef, ben ik gewoon geweest, vóór dat ik iets doe, dat eerst naauwkeurig te onderzoeken, en het geoorloofde of ongeoorloofde daarvan te overwegen, opdat ik niet tot eene misdaad verviel.

Amat-ngarip: Wat redeneren wij met een gek!

Gaṭo-lotjo: Ik ben gek geweest van mijne jong-

heid af tot heden toe, en wordt maar niet beter. Dagelijks verander ik, verwerpende en verkiezende heel lekker eten en zeer schoone kleedij, en bewandelende den weg der heerlijkheid.

Ngabdoel-Djabar: Ik wordt er ziek van, langer te praten met dien hond zonder staart!

Gaṭo-lotjo: Gij hebt gelijk – mijn vader en mijne moeder, mijn groot-, overgroot-, en bet-overgrootvader waren allen zonder staart, – niet één hunner had er een. Wat een hond is, is duidelijk, wat staartloos (boentoeng) beteekent, is bekend. Ik ben dus een mensch. Ben ik niet staartloos gelijk uw vader? Gij daarentegen, wat zijt gij voor lieden? Gij hebt eene kale plek op uw hoofd! Zijt gij Hollanders of Kodja's, Chinezen of Bengalezen?

Santri's: Wij zijn Javanen! De godsdienst van Mohammed is de onze.

Gaṭo-lotjo: Gij zijt kapir's. Uw godsdienst is de christelijke. Als gij waarlijk Javanen en Mohammedanen zijt, waarom vereert gij dan nog Dèwô's en Batôrô's? Die godsdienst van Mohammed is de godsdienst der Arabieren; gij vereert echter nog Dèwô's en Batôrô's, dus zijt gij kapir's. En daar uw (godsdienstig) leven alzoo verwoest is, is Java onder het bestuur van vreemde volken geraakt, tot verwoesting der godsdienst van den ouden tijd. Van den ouden tijd af aan tot op Môdjôpaït beleden de Javanen de Boeda-godsdienst; tijdens het rijk van Dĕmak gingen zij tot het Mohammadanisme over, en beleden den Apostel Gods, de godsdienst der Arabieren. Verlatende de oude godsdienst, zijt gij alzoo slechte Javanen, gij zijt kapir-kopar's. Kopar wil zeggen: kapiran. De kopar's worden verbrand, doch niet ge-

heel, maar omtrent zóó, dat zij maar half gaar worden. Gij zegt Javanen te zijn; maar gij volgt de godsdienst van Mohammad; dat is de godsdienst der Arabieren; gijlieden, hoewel bewoners van Java, zijt dus Arabieren.

De Santri's zeer boos: Gij zijt een hoerekind!

Gaṭo-lotjo: Dat is ook zoo; mijn vader en moeder, grootvader en overgrootvader zijn allen gestorven; toen hun tijd daar was, gingen zij de eeuwigheid in. Maar gij, Santri's, gij zijt misschien uit ijzeren beelden (rĕtjô) te voorschijn gekomen, die wel een gedaante hebben, maar zonder ziel zijn. Daarom hebt gij ook geen verstand.

Toen scholden hem de Santri's uit, zeggende: Troeg-bijang 'amoe. (1)

Gaṭo-lotjo: Ik dank u wel zeer Santri's, dat gij zoo goed wilt zijn, mij mijne moeder (bijang, terugslag op het scheldwoord) aan te wijzen. Ik wist er niets van, toen ik geboren werd; ik ga alleen maar af op hetgeen door de geburen gezegd wordt, dat ik een kind ben van vader en moeder, zoodat ik 't op hun gezag aánneem; in gemoede zou ik er geen eed op durven doen, dat ik een kind van mijne moeder ben; ik kan dat aan niets weten. Nu, kunt gij mij mijne ouders toonen – welnu! waar wonen zij? En hoe heeten zij? En hebben zij 't ruim of bekrompen? Als gij dat niet weet, spreekt gij woorden zonder verstand. Ik houd 't er echter voor, dat het tegenwoordig bestaan onmiddellijk uit zich zelf bestaat; God heeft mij niet gemaakt.

---

(1) Troeq ontbreekt in de Woordenboeken, maar zal wel toeroeq moeten zijn, en dan is de hier gebezigde uitdrukking een scheldwoord, te onkiesch om het te vertalen. G. K. N.

Zelfs dit mijn ligchaam is het werk van God tijdens den Boeddha-tijd (alam-boedô) in het midden der wereld. . . . . .

. . . . . .

Toen ik destijds ontstond, ik durf het bezweren, dat ik wist en zelfs nu ook nog, dat er aan mij geen gebrek was; ik kende en beleefde al de geboden; Mohammad de gezant Gods was het die mij toebereidde; zoodat hij is het voorwerp van mijne liefde; hij is de eerste van alle menschen, en alle te zamen met hem maken één ligchaam uit. Ik ben Allah, ik ben Mohammad. (d. i. ik = God = Mohammad - dat is alles één en hetzelfde; dat zijn drie maar één).

Santri's: Durft gij er op zweren, dat gij gelijk Allah zijt? Welke is uwe magt?

Gaṭo-lotjo: Die is te kennen het vergankelijke en hetgeen vernietigd wordt van de werken des Allerhoogsten. Ik zelf vermag niets. Daar God in mij bestaat, ken ik de wetenschap, het werk en den wil van God; Mohammad bezit de overleggingen mijns harten, de spraak, het gezigt, de reuk, het gehoor, de woorden der tong en het lijk, alles behoort den profeet Gods. Mij behoort niets, alleen het gevoel is mijne bezitting, namelijk, als het God behaagt; anderszins bezit ik in het geheel niets, evenals tijdens mijne geboorte.

Ngabdoel-Man.: Gij belijdt God te zijn. En toch, gij zijt onderworpen aan verwoesting en ellende, en zijt niet eeuwig!

Gaṭo-lotjo: Hetgeen vergaat is het stoffelijke; het verborgene is (het bestaan van) den profeet en den Heer! Ik ben de Allerheerlijkste.

Ngabdoel-Djabar: Deze weten van bederf noch ongeluk, en zijn eeuwig in den hemel. Maar dan moet

gij ook weten welk lot u in de toekomst is weggelegd, en wat u wedervaren zal.

Gaṭo-lotjo: Of ik 't weet, welk lot mij is weggelegd! Ik bepaal mij zelf. Dezen dag en op dit uur heb ik bepaald met u te zitten praten, aanstonds zal ik weder bepalen omtrent het verdere van dezen dag en van morgen. Komt er eenige verhindering tusschen beiden, dan moet ik weêr wat anders bepalen.

Amat-ngarip: Gij bepaalt voor u zelf hetgeen nog niet is — geluk zoowel als ongeluk — welaan! welken dag en uur zult gij sterven? (bongkô). Waar zal uw graf zijn?

Gaṭo-lotjo: Ik draag mijn graf met mij om; iederen dag leef en sterf ik; en ook iederen dag ben ik aan den grenspaal van mijn leven. Ben ik digt aan mijn' dood genaderd binnen deze twaalf uren, dan kies ik daar één van uit. Bepaal ik mijn sterven lang van te voren, en daar kwam eens eenige verhindering in den weg, dan zou ik maar weêr de moeite hebben van 't nog eens te moeten bepalen. Daarom is 't beter, mijn lot iederen dag te bepalen, en te doen waar ik zin in heb; dan is er niet te veel of te weinig, moeite noch bedrog door niet te doen hetgeen beloofd was.

Ngabdoel-djabar: Ons lot wordt dagelijks bepaald door Hjang-Widi, en niet door ons zelf. En daarbij volgt Hij ons verlangen, al naar Hem behaagt.

Toen begonnen de Santri's hem uit te schelden: „Varkens-silit!" (silit babi).

Gaṭo-lotjo: Wat is dat? De heimelijkheid (=silit) van een varken? Die is steeds bij haar' eigenaar. Dat raakt mij dus niet.

Santri's: Jou moeder is een varkens-silit!

Gaṭo-lotjo: Dat is iets vreemds ..... misschien wordt gij zelf ook wel zoo genoemd!?

Santri's: Ga weg, praat niet meer met ons!

Gaṭo-lotjo: Ik ben in het midden der wereld. Werwaarts verdrijft gij mij? De wereld is slechts één! Ik sta in haar midden. Nu is zij in evenwigt, zonder van hare plaats te veranderen naar Oost, Noord, Zuid of West. Verliet ik het midden, en ging op den rand der wereld staan, dan zou ik aan de menigte last bezorgen.

Santri's: Te Mĕkah is het midden der wereld! Weet gij niet, dat dit precies het middelpunt is? Dit is het heilige land. Slechts ééns in het jaar regent 't daar. Ter plaatse van de Kabah Gods durft de zon niet in het zenith staan.

Gaṭo-lotjo: Waarmeê bewijst gij, dat de kabah de navel (het middelpunt) der aarde is?

Santri's: Daarom wordt zij ook aangebeden (vereerd) door alle Islamiten.

Gaṭo-lotjo: Gijlieden vergist u. De stad Mĕkah is getroffen door de ongenade van God. Want de inwoners van Mĕkah vereerden vroeger niet den Heer, den Waarachtige; daarom kwam zijn toorn over hen. Des morgens en des avonds was er een algemeen geschreeuw, en schudden zij het hoofd heen en weêr als katjangs (peulvruchten) waarop de regen valt. Zeer groot was Gods toorn; Hij gaf daarvan een teeken aan de stad Mĕkah, dat 't er 's jaars maar éénmaal zou regenen; de hitte werd er slechts grooter door, opdat er niets zou gedijen van hetgeen geplant werd, en spijze en kleeding duur zouden zijn, zoodat dan ook zelden iemand, hij zij man of vrouw, binnen de stad Mĕkah, water gebruikt als hij zijne behoeften heeft gedaan. Het water is er zeer duur, en men gebruikt daarvoor stof. Daarom heeft dan ook geen der profeten daar gewoond; zij verhuisden naar andere steden, zoo als Mĕdinah of Mĕsir, want Mĕkah is de

stad der ongelukkigen. Toch zeggen allen, dat Mĕkah het middelpunt der aarde is; van waar weten zij dit? Gij noemt 't ook zoo – hebt gij 't dan gemeten?

Santri's: Het staat zoo in onze boeken.

Gaṭo-lotjo: Gij zijt dwaze Santri's, u verlatende op allerlei praatjes. Door dat gij gek zijt, dwaalt gij van den regten weg, en doolt om. Gij verlaat u op papier en inkt; en denkt er niet aan wie of wat het ingegeven hebben; van ganscher harte stelt gij u tevreden met pasar-praatjes, en bekommert er u niet over of zij waar zijn of niet. Zoo leeft gij zonder te sterven.

Santri's: Gaṭo-lotjo! zijt gij van den duivel (sétan) bezeten?

Gaṭo-lotjo: Gij hebt gelijk – van toen ik nog niet bestond, zijnde in de alam-samar tot heden toe, is mijn sétan niet van mij gescheiden geweest. Het woord sétan wordt verklaard door sétô, en sétô door poetih, en poetih door asal, de asal van bibi-sĕkalir en is wit.

De Santri's, tot elkander: Deze mensch behoort gedood te worden; blijft hij in leven, dan zal hij ongetwijfeld hetgeen door den Profeet voor saraq is verklaard, verwoesten. Deze mensch breekt de godsdienst af, en ontvolkt de moskeën.

Gato-lotjo: Haast u met uw tjis (staf) te steken! Met den eersten steek treft gij een mensch; met den tweeden een lijk. En als gij dan eens dood zult zijn, welk voordeel zult gij er dan van hebben?

Santri's: Alleen tevredenheid (satisfactie) des harten, wijl gij de saraq verwoest!

Gato-lotjo: Hetgeen saraq is kan niet te niet gedaan worden, wijl dat is vastgesteld door Hjang-Widi. Saraq is bijv. dat men in plaats van te eten.

met zijn' mond dat met de heimelijkheid deed. Kon men nu echter eens dit laatste doen, en deed men het, dan zou men de saraq verwoesten. En wat de godsdienst betreft – al naar de lust des menschen. Zelfs de chineesche godsdienst is Gode welgevallig, als men die in hart en wandel beleeft.

Santri's. Gij zijt een chinees!

Gaṭo-lotjo: Mijne godsdienst is de godsdienst der rôsô, d. w. z. dat ik volg de rede, de smaak der tong en het gevoel des ligchaams. Dit alles volg ik. En welke is uwe godsdienst?

Santri's: De godsdienst van den Profeet Gods.

Gaṭo-lotjo: Dan moet gij wel zonder verstand zijn! Het woord rôsô wordt verklaard door aras (d. i. bij zich zelf iets overwegen vóór men het als waar aanneemt), al maar onderzoekende wat iets zeggen wil, en zich niet tevreden stellende met eene eenmaal aangenomen meening, die verkeerd is; daarom zijt gij lieden onwetende.

Dit hoorende stonden de Santri's onmiddelijk op, en vertrokken zonder één woord te zeggen, al brommende en verwenschende: „Dat ik hem zoolang ik leef niet weêr ontmoete! Mogt ik hem tegenkomen, dan wijk ik op zij! Dag en nacht zal ik bidden hem niet weêr te ontmoeten! Zelfs in mijne droomen zal ik dien mensch haten."

De Santri's vervolgden nu hunne reis, tot zij in de desa Katjèplèq'an kwamen, waar drie zeer voortreffelijke Goeroe's woonden, genaamd: Kasan-Moestahal, Kasan-Bĕsari en Kjaï-Ngabdoel-Djalal. Zij hadden wel 400 Santri's. Het was na den gebedstijd Ngisô, dat deze Goeroe's zich met hunne leerlingen in de Langgar bezig hielden met de lectuur der geschriften Pĕkih en Sitin waarbij zij allerlei grappen maakten. Twee Santri's, die alreeds de formulen en

hare verklaringen van eenige koranverzen kenden, twistten met hunne Goeroe's over de verklaring, waarin zij met elkander verschilden, waarbij zij al hunne wijsheid en verschillende boeken aanhaalden, al naar hun voor den geest kwam. Andere Santri's, die nog bezig waren met zich te oefenen in koranspreuken vroegen om hulp aan hunne kameraden; en anderen, die reeds zoo ver gevorderd waren, leerden het boek Sitin uit 't hoofd. Anderen weêr waren 't met elkander niet eens over een rapal (formule) en hare verklaring; levendig streden zij met elkander, en maakten veel leven in de nabijheid hunner Goeroe's.

Onverwacht werden zij overvallen door de komst van de boven beschreven drie Goeroe's met hunne zes Santri's. Na wederzijdsche begroeting, hielden de Santri's op met lezen (ngadji) en sloten hunne boeken. De drie Goeroe's klommen in de Langgar, en gaven de hand aan de aanwezigen. Gevraagd hoe laat zij van huis waren gegaan, antwoordde Kjaï-Ngabdoel-Djabar: „Na het soeboeh-gebed, van morgen om 6 uur. Dat wij te lang op weg zijn geweest, en pas met donker hier aankomen, komt doordat wij op weg met een' lompen vent, die zich maar niet wilde laten overtuigen, hebben getwist, genaamd Gaṭo-lotjo; hij zag er erg haveloos uit. Dat is bepaald een sétan in zigtbare gedaante, een kind van Bělis (= Iblis = de duivel) met een wadoeng (soort van hakmes) en tjis bij zich, enz.

De drie Goeroe's waren zeer boos, toen zij vernamen dat hunne collega's van Adjar-Sari het in den twist verloren hadden, en zetten ze daarover met, vrij wat zelfverheffing ernstig te regt.

Vervolgens gaven zij last dien Gaṭo-lotjo onmiddellijk te gaan zoeken en voor hen te brengen.

„Daar straks was hij achter ons," hernam Amat-Nga-

rip, „hij ging denzelfden weg als wij. Ik denk dat hij van nacht daar bij den opiumpachter zal vernachten."

Kas-Moestahal: Zoo lang 't dag is, zal ik met hem twisten en hem uitnoodigen onze kennis te meten. Als ik 't verlies, zal ik mijne lippen verscheuren, dat zij mij tot een teeken mijner schande zijn. Worden wij door den nacht overvallen, dan zetten wij het gesprek des morgens na het soeboeh-gebed weêr onmiddellijk voort! Komt, Santri's, geleidt dien Gaṭo-lotjo spoedig herwaarts!

De Santri's begaven zich terstond naar de opiumkit, waar zij iemand met zeer havelooze kleeding in een' vreemden tongval hoorden redeneren. Zij vroegen hem wie hij was?

Gaṭo-lotjo: Ik heet Gaṭo-lotjo.

Santri's: De Kjaï's Kasan-Moestahal, Ngabdoel-Djalal, en Kasan-Bĕsari van de pondoq Katjèplèq'an verlangen dat gij ons volgt.

Gaṭo-lotjo (gemelijk): Ik kan nu nog niet, ik heb groote behoefte eerst mijn opium te gebruiken. Staat ge er echter volstrekt op, dat ik meêga, welnu, leent mij dan uw kĕṭoe; (1) dan verpand ik die eerst voor eenigen opium; maar gij zelf moet die weêr lossen. Als ik dan wat gebruikt heb en opgefrischt ben, ga ik meê. Wilt gij mij die niet geven, dan wil ik mij ook niet laten zien; ik zou dan te mĕkroeh en nadjis zijn, om uw goeroe's te ontmoeten.

De Santri's waren zeer ontstemd, toen zij dit hoorden, en overlegden onder elkander wat te doen. „Geven wij hem onze kĕṭoe niet, dan zal hij ook zeker niet

(1) Spits toeloopende muts, die voornamelijk door priesters van den ouden tijd gedragen werd. (Woordenb.) G. K. N.

meêgaan; en wij zullen zonder twijfel door onze Goeroe's bestraft worden; geven wij hem die echter, welk eene schande voor ons hoofd! Enfin, al werden wij ook tot stof, mits wij maar lof van onze Goeroe's verkrijgen."

Fluks namen zij hun kĕṭoe van 't hoofd. „Kom, verpand die nu maar spoedig!"

Gaṭo-lotjo gaf toen onmiddellijk die voor eenigen opium, gebruikte dien, en ging toen met de santri's mêe.

Toen de Goeroe's Gaṭo-lotjo zagen aankomen, zei Kasan-Moestahal tot zijne collega's: „Iemand van zulk een voorkomen is 't niet geoorloofd, dat hij zich digt in onze nabijheid neêrzette, of zelfs in de langgar opklimme; hij zou haar mĕkroeh en nadjis maken."

Kas.-Bĕsar.: Mĕkroeh en nadjis of niet, hij komt immers hier op uw eigen verlangen? Kom laat hem de djĕrambah (gaanderij vóór het huis) beklimmen, en zich op eenigen afstand van ons neêrzetten. Niet digt bij ons, en als hij weêr vertrokken is, laat zijne plaats dan goed gereinigd worden.

Kas.-Bĕsar. (tot Gaṭo-lotjo): Kom boven, ellendig schepsel! Zet je daar in het noordwesten op de djĕrambah neêr.

Gaṭo-lotjo beklom onmiddellijk de langgar, en zette zich neêr, op zijn gemak tegen den wand aanleunende. Hij haalde onmiddellijk zijne opiumpijp voor den dag, en wreef die; toen maakte hij vuur, nam een stuk cigaar zoo groot als een' vinger, en stak dat aan. Een stinkende rook vervulde de langgar, zoodat de Santri's hunne neuzen digt stopten, en eenigen met den rug naar hem toe gingen zitten.

Kasan-Moestahal: Hoe heet gij?

Gaṭo-lotjo: Ik heet Gaṭo-lotjo.

Ngabdoel-Djalal: Wat wrijft gij daar?

Gaṭo-lotjo: Dit is eene opiumpijp; die bezit het vermogen om verkeerde meeningen op het regte spoor te leiden. De knop er van heet tjoepaq; deze dient om verheven gedachten te krijgen. Daar binnen in de bamboezen steel is eenige kapoq (sĕraq, ter zuivering van de daar doorgaande rook); zij zuivert de overdenkingen. Met een oeriq maak ik de tjoepaq schoon (eigenlijk uitkrabben), d. w. z. om het hart van onwetenden, die doof zijn en niet kunnen overwegen, te reinigen; opdat zij 's morgens ophouden te schreeuwen en te bulken, wordt als medicijn de tjandoe (1) gebruikt, die toebereid wordt met awar-awar-bladeren; weinigen kunnen er tegen, als de rook van dit krachtig-werkend middel zich over hen uitbreidt; zij worden getroffen door den toorn (Gods?); de kogels zijn de pillen opium; is de opium in de pijp, dan is de brandende damar het vizier (d. i. het punt waarop men de aandacht vestigt); de punt der tong is de schietschijf; de trekker (als aan een geweer) het ophalen van den adem; het knappen (na het overhalen van den trekker) er van heet = het wezen Gods; de verdwijning er van (namel. van de opium) wordt men op drie achtereenvolgende wijzen gewaar: het vereenigt zich naar mijn verhemelte; doordringt (vervolgens) mijn geheele ligchaam, zich uitbreidende over huid en vleesch, beenderen en peezen; (eindelijk) mijn hart wordt verlicht en helder, niets is mij moeijelijk te overpeinzen.

Ngabdoel-Djal.: Wilt gij ons leeren? Durft gij de saraq van den Kangdjĕng-Rasoel-'l-oelah (den profeet Gods) lasteren? Zult gij niet eenmaal moeten

(1) Oeriq = ijzeren werktuig van kris-schedemakers met scherpe omgebogen punt om er mede uit te hollen. Tjandoe extract van gekookte opium. G. K. N.

sterven? Vreest gij niet voor de hel? Wilt gij niet in den hemel komen?

Gaṭo-lotjo: Wat zou ik verwerpen of verkiezen? Alles is reeds bepaald door Hjang-agoeng; alle moeite is het eigendom der stervenden, alle heerlijkheid het eigendom der levenden. Dit is 't wat men noemt: hemel en hel.

Santri's: Hemel en hel zullen er later zijn in de eeuwigheid.

Gaṭo-lotjo: Vroeger of later bestaan niet; alleen het heden is zigtbaar; evenmin als er onderscheid is tusschen digtbij of veraf!

Ngabdoel-Djal.: De redeneringen van dezen mensch zijn waarlijk goddeloos. Een lijk maakt hij tot God. En wat saraq heet, doet hij te niet. Als hij in leven blijft zal hij de mĕsdjid ontvolken.

Gaṭo-lotjo: Het is niet noodig, dat gij mij doodt met kris of piek; ik ben nu reeds stervende.

Santri's Maar ons hart zal dan gerust zijn. Gij zegt een stervende te zijn, ja, een stervende babbelt ook maar wat, hij is volkomen als een beeld.

Gaṭo-lotjo: Een dier sterft en vergaat; het hout sterft en verdort; een Sétan sterft en verdwijnt. Wat mij betreft, ik besta niet en verga niet. Heden nog ga ik voort met alle verkeerde neigingen en hartstogten te weêrstaan. Maar hetgeen leeft, dat is: de zuivere rede. De scheiding van ligchaam en geest dient maar tot uiterlijk teeken. En als die van elkander scheiden, waar blijven dan de smaak, het gevoel en de glans (tjahjô, die het levende ligchaam bezit in tegenstelling met de lijkkleur van een' doode)?

Santri's: Ons ligchaam wordt tot klei en vermengt zich met de aarde. Onze smaak, gevoel en levensglans

blijven leven, en gaan met onze ziel naar den hemel, de engel Idjraïl geleidt haar. Wat betreft de zielen der Islamiten, die de vijf dagelijksche gebedstijden vervullen en volstandig, ijverig den koran lezen, die worden in gunst aangenomen door God en komen in den hemel; want aldus volgen zij de geboden van den profeet. Maar uwe ziel, als gij een heiden zijt, en doet hetgeen door den profeet verboden is, zal in de hel geworpen worden, want gij loochent den Panoetan (leidsman = Mohammad). Gij zijt dan een vijand Gods!"

Gaṭo-lotjo: Zoo heeft God dan vijanden, heidenen geheeten? Als gij dat beweert, loochent gij Gods almagt! Wie heeft de ongeloovigen geschapen? En wie maakt levend, gelukkig of ongelukkig? Dat is God alléén! Gesteld dat God in de ongeloovigen vijanden had, die Hem ongehoorzaam zijn, dan ware het beter geweest, dat hij ze maar niet geschapen had. Dan zou Hij ook geen vijanden hebben. Uw God is dan wel dom en zonder verstand, die er behagen in heeft moeite te maken, en Islamieten en ongeloovigen met elkander laat strijden. Dan is mijn God een andere! In wijsheid de wijzen (onder de menschen) overtreffende, voldoet Hij aan al het verlangen van zijn volk. Daar zijn noch Islamiten, noch Kapir's (ongeloovigen) voor Hem. Alleen de godsdienst onderscheidt hen van elkander; het is maar een uitwendig onderscheid, maar dat is niet het innerlijke. Wie kent het hart des menschen? Het ligchaam is voor het heden de uitwendige bedekking (kleeding); velerlei zijn de menschen, maar allen zijn schepselen Gods. Godsdienst is maar iets uitwendigs. En welke is de beste? Dat is al naar de godsvereering. Maar wie innerlijk godsdienstig is, verlaat niet de godsdienst zijner vaderen; die de godsdienst zijner vaderen verlaat,

verwerpt de oude godsdienst. Kapir's zijn zij, die de bepaling van God verwerpen. En al uw bidden met zijne vormen is eigenlijk wreedheid tegen u zelf. En daarbij weet gij te verhalen, dat de zielen der ongeloovigen in de hel zullen komen, en die der Islamiten in den hemel, zijt gij reeds eenmaal gestorven, dat gij den hemel en de hel zoo precies kent?

Kas-Moestah: Dat staat alles zoo in ons boek beschreven.

Gaṭo-lotjo; (lagchende): Gij, Santri's, vertrouwt op hetgeen er op uw papier met inkt beschreven staat te lezen, en houdt u niet aan de boeken der Javanen; gij zijt niet gelijk uwe voorzaten. Gij volgt arabische redeneringen, en om uw eigen boeken bekommert gij u niet. Al uwe kennis hebt gij van een land over zee gelegen, en daarmeê hoopt gij eenmaal zalig te kunnen sterven. Zoo ik u aan God voorstel, zoudt gij wegens al uwe gebeden en lofverheffingen zijns naams door Hem in gunst kunnen aangenomen worden? Want 't is alles zijn eigendom! Al uw gebeden, al uw lofzangen, al uw spreken, 't is alles het eigendom van den grooten God. En gij zoudt 't hem willen aanbieden als ware het uw eigendom. Als 't maar niet zijn toorn over u vermeerdere, want dit alles wordt door God verwacht, die zijn eigendom verlangt.

Ngabdoel-Djalal: Gij twijfelt aan de magt van den Profeet?

Gaṭo-lotjo: Wel zeer zeker betwist ik die! Gijlieden echter beoordeelt u zelven op grond van den inhoud uwer boeken. En verder, daar straks hebt gij bekend; na uw sterven neemt uwe ziel, als ware het sangoe, het gevoel en den levensglans, de overleggingen en overwegingen des harten meê, en vaart op ten hemel; Idjraïl

zal haar begeleiden, om te verschijnen voor God den Heerlijke. Zoo zijt gij dan niet alleen in deze wereld schurken, maar zelfs in de eeuwigheid zult gij nog kètjoe's (roovers) zijn, daar gij met u brengt, hetgeen uw eigendom niet is. In dit leven hebt gij verduisterde goederen onder uwe berusting; gij hebt die geleend noch gekocht, en toch gebruikt gij ze dagelijks; eindelijk, hiernamaals hebt gij nog die goederen, die uw eigendom niet zijn, bij u, zoo zijt gij dan èn in dit leven èn hiernamaals schelmen.

Ngabdoel-Djalal: Gij zegt dat 't een zoo min als het ander uw eigendom is, behalve het gevoel, en toch is dat alles ook bij u, waarom geeft gij 't dan niet terug aan hem, wien dat alles toekomt?

Gaṭo-lotjo: Ik durf dat niet terug geven vóór den tijd. Gesteld, ik gaf 't terug vóór Hij het verlangt, welligt zou Hij dan denken, dat ik zijne gaven verwierp, en ik deswegens gestraft worden.

Ngabdoel-Djal.: In onze boeken staat geschreven, dat de Profeet Gods geboden heeft aan al zijn volgelingen, mannen zoowel als vrouwen, als zij tot den leeftijd daarvoor zijn gekomen, dat zij vijfmaal daags moeten bidden, namel. het soeboeh-, lohor-, asar-, mahgrib-, en ngisô-gebed des avonds.

De Salat-soeboeh heeft 2 rĕkangat's; (1) de soedjoed heeft plaats voor Nabi-Adam, wijl deze de stamvader van het menschelijk geslacht is en een vriend Gods wordt genoemd;

De Salat-lohor heeft 4 rĕkangat's; de soedjoed heeft plaats voor Nabi-Ibrahim, want hij wordt genoemd een vriend Gods;

(1) Salat-soeboeh = ochtendgebed Rĕkangat = buiging van het ligchaam bij het doen van een gebed. Soedjoed = het zich neerwerpen met 't voorhoofd ter aarde. G. K. N.

De Salat-asar heeft 4 rĕkangat's; de soedjoed heeft plaats voor Nabi-Joesoep, opdat een ieder er aan herinnerd worde, dat het goed is, als hij in groote moeijelijkheden verkeert, zich voor God in het gebed eerbiedig neêr te buigen; even als de profeet Oenoes (Jonas) ook deed, toen hij in zee door een' grooten visch opgeslikt werd, en tot God om verlossing bad;

De salat-mahgrib heeft 3 rĕkangat's; de soedjoed heeft plaats voor Nabi-Ngisô-roh-allah! (den profeet Jezus, den geest Gods).

Gaṭo-lotjo: Op die manier wordt de profeet Mohammad de minste van al de profeten, want zijnen volgelingen wordt geboden andere profeten te vereeren, maar hem niet. Gijlieden leeft dan onbehoorlijke voorschriften na; en behoort dus niet tot het volk van den Profeet Gods, want gij aanbidt andere profeten, en uw eigen profeet niet. Naar ik gehoord heb; heeft de profeet Gods alle sarèngat's (instellingen) van andere profeten afgeschaft, van den profeet Adam, Noeh, Ngisa, Ibrahim en zijns gelijken; die allen zijn vervangen door de sarèngat van den Profeet Gods; zijn sarèngat is de blijvende, en in het gebed wordt hij aangeroepen, welke is uw salat (gebed), die den profeet Gods is gewijd?

Santri's: Die heet de Salat-dikir, en heeft plaats al naar men tijd heeft.

Gaṭo-lotjo: Gij vergist u. Zijne geboden zijn niet verkeerd, die in het boek vervat zijn; maar gij zijt 't die verkeerd verstaat, als daar geboden wordt te aanbidden vijfmaal in de 24 uur.

Des morgens, ten tijde van het soeboeh-gebed, moet men Allah aanbidden. Het „niet zijn" komt de soedjoed toe. Voor Adam d.i. het niet zijn zult gij u nederwerpen. Het niet zijn dat eeuwig is. Daarom

komt hem de soedjoed toe, wijl hij zeer magtig zijnde, de duisternis doet verdwijnen, die vervangen wordt door het licht der zon. Zegt hem dan zeer dank, want hij, de volheerlijke, schept de zon, verlichtende het aardrijk.

Al langzamerhand rijst de zon al hooger en hooger (loehoer) over de aarde; hare hitte wordt hoe langer zoo grooter, en dit door Gods almagt; de zon doet slechts wat haar behaagt. De menschen op aarde hebben het alsdan benaauwd van wege de warmte. De profeet Mohammad gebood zijn volk: „gij allen aanbidt God, den wereldschepper, met 4 rĕkangat's, en smeekt Hem, dat de warmte minder worde; en dan zult gij verder bidden: eeuwig zij zijne hoogheid (kaloehoeran) gelijk de volheid der zon. Eindelijk gaat de zon weêr aan het dalen, zoodat hare plaats laag (asor) is; de menigte noemt 't dan: asar. Dat ziende, zeide de profeet Mohammad tot zijn volk: „Aanbidt wederom met 4 rĕkangat's en bidt God, dat de zon blijve, en bestendig in haar hoogte (kaloehoeran), opdat de heilige u begunstige op aarde, en eeuwig zij zijne heerlijkheid!" Ten laatste gaat de zon onder, dat wordt genoemd soeroep! Weet, dat God, door zijne magt, 't licht en duister kan doen worden; dat hij het hooge (loehoer) en het lage (asor) schept. Licht beteekent: leven; duisternis: dood! Toen de profeet Mohammad de zon zag ondergaan, zeide hij tot zijne volgelingen: buigt u neder voor God met 3 rĕkangat's, want zijne magt is zeer groot. Hij kan het licht en duister maken; hij schept het leven en den dood; Hij verheft en doet nederdalen.

Ten allerlaatste, de zon . . . . . .
Tegelijk deed Gaṭo-lotjo de Santri's met het hoofd zich voorover buigen. Zóó was hij nog aan het spreken, zóó was hij ongemerkt verdwenen; niemand die het merkte.

Eindelijk zagen de santri's op. Ngabdoel-Djalal was van verbazing getroffen, zich bewust zijnde door God bestraft te zijn geworden, en dat dit eene beproeving van God was geweest. Onmiddellijk gingen allen uit elkander, en keerde een ieder naar zijne eigen woning; ook Amat-Ngarip, Ngabdoel-Manap en Ngabdoel-Djabar keerden naar hunne eigen pondoq terug.

1873. C. POENSEN.

Nog eene legende over Nabi Isa.

Een en andermaal werd in dit Tijdschrift gesproken van verhalen of legenden aangaande JEZUS, die door het Mohammedanisme ook op Java zijn bekend geworden, en hetzij door mondelinge overlevering, hetzij door arabische geschriften, in het Javaansch vertaald, allengs ook algemeen onder de Javanen zijn verspreid.

Behalve hetgeen de Koran op onderscheidene plaatsen van onzen Heer te lezen geeft, moet hier vooral herinnerd worden aan de bijzonderheden, die wij aantreffen in de Anbiô, of de geschiedenis der profeten. Een fragment van dit werk, grootendeels betrekking hebbende op het begin en einde van JEZUS' aardsche leven, is te vinden in den 9en jaargang dezer „Mededeelingen", 3e stuk.

Overigens hoorde ik ook wel gewagen van de zoogenaamde „kabar-narôkô" of mededeelingen betreffende het verblijf der veroordeelden, zonder dat mij tot dusverre blijken kon, of dit de naam is van een afzonderlijk geschrift. Hier geeft men dezen naam aan de legende van ISA, waar hij op zijne wandelingen een doodshoofd vindt, dat door hem tot het leven teruggeroepen, op zijn verlangen vertelt, hoe het den persoon, wien het eenmaal toebehoorde, wel bij- en na zijn dood is gegaan.

Ook deze legende werd opgenomen in dit Tijdschrift,

13e deel, 4e stuk, en is als van zuiver arabischen oorsprong eveneens medegedeeld door WEIL, Biblische Legenden der Muselmänner, waarvan ook ten onzent eene vertaling bestaat.

Dat er, behalve de daar en elders voorkomende verhalen nog andere legenden van JEZUS onder het volk bewaard worden, scheen mij in mijne gesprekken met de Javanen meermalen toe, en bleek mij zelfs dezer dagen duidelijk uit een artikel in de maleische Courant „Bintang-Barat", waar, onder het opschrift „Hikajat" (verhaal, geschiedenis), eene tjerita (vertelling) wordt verbonden aan den naam van ISA, die ik tot dusverre elders niet heb aangetroffen. Wel meen ik eene enkele passage dezer hikajat ook wel eens vroeger ontmoet te hebben, doch zonder dat daarbij juist een profetische naam werd vermeld. Ook zou het kunnen zijn, dat de gansche tjerita hier of daar op naam van een' geheel anderen profeet is gesteld. Men weet, hoe het met zulke vertellingen gaat, wanneer eenmaal het volk zich daarvan meester maakt. Want eene vertelling is het, en meer niet. De wonderen, daarin aan ISA toegeschreven missen gansch en al het karakter der evangelische wonderverhalen, en zouden hoogstens in de apocryphe evangeliën op hunne plaats kunnen wezen. Als aanschouwelijke voorstelling van valschheid en schraapzucht en hare ellendige gevolgen maakt deze hikajat ongetwijfeld effect, en heeft zij als zoodanig hare waarde; al zijn dan ook de daaruit afgeleide lessen van geheel anderen aard. Doch men zal deze laatste gaarne geheel voor rekening van den inzender laten, die ze in dezen vorm trouwens aan iedere andere tjerita kan verbinden. Niet om deze lessen dan ook, maar om het verhaal zelf, wordt van het bedoelde artikel hieronder eene vertaling gegeven. Wie nog andere bijdragen van dezen

aard op zijnen weg aantreft, moge hierin aanleiding vinden om ook die aan onze zendingvrienden mede te deelen.

Toen Nabi ISA het geheele land rondging om in de godsdienst te onderwijzen, kwam eens een man tot hem, die hem aldus aansprak: „Mijnheer, Nabi ISA! ik wenschte gaarne uw leerling en volgeling te worden." Waarop Nabi ISA antwoordde: „Dat is goed." En daarop gingen zij gezamenlijk verder. Nabi ISA had voor leeftogt op reis 3 brooden bij zich, die Hij aan bedoelden leerling te dragen gaf. Toen zij nu aan den oever eener rivier gekomen waren, sprak Nabi ISA: „Laten wij eerst wat rusten, om van die brooden te eten. Ik zal ze verdeelen. Eén eet ik er zelf op; één is voor u; en het overblijvende moet ge maar bewaren, tot ik weêr honger krijg." Dit deed den leerling genoegen.

Hierop ging Nabi ISA naar de rivier om te drinken. Toen Hij echter kort daarna tot zijn' leerling terugkeerde, deelde deze hem mede, dat één van de brooden was weggeraakt. Nabi ISA hoorde dit stilzwijgend aan, en vraagde hiervan geene opheldering.

Op hunnen verderen togt in een bosch gekomen, zag nabi ISA eene hinde met twee jongen, waarvan Hij er één tot zich riep, dat dan ook aanstonds kwam.

Hij slagtte het beestje, en roostte het vleesch, om dit met zijn' leerling te nuttigen. Slechts een klein gedeelte bleef er van over; doch toen hij daarover de woorden: „Koembi Itail Djallo Wangadja!" (1)

---

(1) Welke Arab. uitdrukking mag hier wel op zijn Javaansch verbasterd wezen?

uitsprak, beteekenende, dat het dier door Gods magt tot vorigen toestand zou terugkeeren, herleefde het aanstonds weder, en ijlde de oude hinde na.

Daarop zette Nabi ISA met zijn' leerling de reis voort tot aan eene zekere stad, waar Hij honderden koeijen zag. Hij beval zijn' leerling één daarvan te vatten; vervolgens slagtte hij die koe, en roostte het vleesch; en toen het gaar was, aten ze dit gezamenlijk. Kort daarna kwam echter de eigenaar van die koe met een aantal andere menschen, om Nabi ISA en zijn' leerling te vatten, wijl men dacht, dat zij de koe gestolen hadden. Fluks sprak Nabi ISA tot het nog overgeblevene vleesch: „Herleef door Gods magt en rigt u op!" En de koe herleefde, en voegde zich weder bij de andere koeijen. De eigenaar met zijne gezellen verwonderden zich niet weinig, en spraken: „Wat zijn die beide santri's in het tooveren bedreven!"

Op hunnen verderen togt kwamen zij aan eene zandige vlakte, waar zij stil hielden. Nabi ISA nam een weinig van die zandaarde en maakte er drie hoopjes van, waarop hij sprak: „O zand, verander door Gods kracht in goud!" En zoo geschiedde het ook. Nu zeide nabi ISA tot zijn' leerling: „Ik wil dit goud in drieën verdeelen: één deel is voor mij, één deel voor u, en één deel voor dengene die onlangs dat verloren brood van mij heeft opgegeten." Toen de leerling dit hoorde, sprak hij met alle onderdanigheid: „O, mijnheer, Nabi ISA! nu zal ik u rondweg bekennen, dat ik het vermiste brood heb genomen en opgegeten." „'t Is wel" antwoordde Nabi ISA: „neem gij dat ééne deel goud er bij, en ook het mijne schenk ik u; doch ik ontsla u tevens als mijn leerling, volg mij niet langer!" Daarop ging Nabi ISA verder, en de leerling bleef achter met het goud, dat hij nu wenschte

te verkoopen, om daarmeê in het onderhoud van vrouw en kinderen te voorzien.

Niet lang daarna echter kwamen daar 2 bedoewi's – bergbewoners van Arabië – met ontbloote zwaarden, en spraken tot hem: „O, gij bedelmonnik! Deze 3 hoopen goud komen u zeker niet toe; waar hebt ge die gestolen?"

De leerling antwoordde: „Ik verzeker u, dat dit goud afkomstig is van Nabi ISA, en dat die het mij als zijn leerling ten geschenke heeft gegeven."

Doch de bedoewi's antwoordden norsch: „Daar gelooven we niets van; ongetwijfeld hebt ge dit goud gestolen, en nu zullen wij u hier den hals afsnijden."

Hierop sprak de leerling: „Heeren bedoewi's, laten wij dit goud liever onder ons drieën verdeelen."

„Nu" – antwoordden de bedoewi's - „dat voorstel willen wij wel aannemen:" Doch daar zij zich wat hongerig gevoelden, zeiden zij tevens tot hem: „Hoor eens, goede vriend! Ge moest van dat goud een weinig nemen, en het gaan ruilen tegen brood in eene of andere desa, waar dat te koop is."

De leerling had daar niets tegen, en ging aanstonds weg, een weinig van het goud medenemend, om daarvoor brood te koopen. Doch onderweg sprak hij bij zich zelf: „Als ik aanstonds brood krijg, zal ik er vergif in doen; en wanneer de bedoewi's daarvan gestorven zijn, wordt al het goud weer mijn eigendom."

Intusschen kwamen de beide bedoewi's, overeen om; nadat zij door den leerling van brood zouden voorzien zijn, hem toch maar den hals af te snijden, en vervolgens al het goud onder hun beiden te verdeelen.

Ongeveer een uur later kwam de leerling met twee vergiftigde brooden terug. Naauwelijks echter had hij die aan de bedoewi's ter hand gesteld, of zijn hoofd viel

onder hun zwaard. Doch spoedig daarop de werking ondervindende van het vergiftigde brood, dat zij geheel en al opaten, zegen zij ook zelven ter plaatse neder, en lagen daar dus, drie lijken bij elkander.

Toen nu den volgenden morgen Nabi ISA aldaar terugkwam, vergezeld van eene schare van leerlingen, zag Hij die drie lijken, en sprak tot zijne volgelingen: „Daar is nu dat goud! Door schraapzucht verleid is het hun allen ten verderve geworden. Daarom mijne leerlingen! Zijt steeds deze lessen gedachtig:

„1°. Aanbidt en vereert den Heere God, die hemel en aarde gemaakt heeft.

„2°. Zijt tevreden met hetgeen God over u beschikt heeft.

„3°. Geeft aalmoezen (sidĕkah) in eten en kleêren aan de arme santri's, die in den tempel bidden.

„4°. Draagt bij tot verfraaijing van de mĕsdjid (tempel), en geeft matten en olie ten gebruike aldaar.

„Dan zal de Heere God u loonen, met geluk in deze en de toekomende wereld."

SAMARANG, 10 April 1873. W. HOEZOO.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Jezus Christus: Europa en Azië.

(*Eene voorlezing, gehouden in de leeszaal van het Medisch college te Calcutta, den 5den Mei* 1866, *door* KESHUB CHUNDER SEN.) (1)

Dames en Heeren!

Als wij het oog slaan op de kaart van de zoogenaamde oude wereld, dan zien wij twee werelddeelen, Europa en Azië, van elkander gescheiden door het Uralische gebergte, de rivier de Ural en een aantal meeren. Nabij het zuidelijk uiteinde van deze grenslijn, aan de oevers van de Middellandsche zee, ligt het land, bekend onder den naam van het Heilige land. Hier leefde en stierf, vóór ruim achttienhonderd jaren, JEZUS CHRISTUS de grootste en meest wezenlijke weldoener van het menschdom. Hier verwekte hij die magtige godsdienstige beweging, die zulke schitterende gevolgen heeft gehad voor de wereld, en van daar uit verbreidde hij de zegeningen der zaligmakende waarheid over tallooze volken en geslachten. Ik

(1) Nu ik eenmaal in dit Tijdschrift de aandacht gevestigd heb op het Brahmoïsme van CHUNDER SEN, (zie hier boven blz. 168, e.v.) meen ik geen verontschuldiging te behoeven voor de plaatsing van deze redevoering. De man, die haar uitsprak, gaat voort, zich aan zijne schoone taak te wijden. Men bedenke, dat hij geen christen is, zich ook als zoodanig niet wil voordoen, maar de indrukken weergeeft, die het christendom op hem gemaakt heeft. Waar hij hier en daar zich vergist, zal men hem dit te minder ten kwade duiden, naarmate men meer let op het vele voortreffelijke in zijne rede. Veel van wat hij zegt, is van dadelijke toepassing voor ons Nederlanders. J. C. NEURDENBURG.

heb mij voorgenomen heden avond de geleidelijke en bestendige vorderingen van deze grootsche beweging en haren invloed op het karakter en lot der volken van Europa en Azië te schetsen. Men zal zien, hoe de kerk van CHRISTUS opwies en zich uitbreidde, uitgaande van kleine beginselen; hoe zij, aanvankelijk als slechts eene zeer kleine rivier, toenam in diepte en breedte; naarmate zij voortvloeide, in haren onweerstaanbaren loop de onverwinbare vesten van oude dwalingen en bijgeloof en het opgestapeld bederf van eeuwen wegvaagde, en, door hare vruchtbaarmakende wateren over het menschdom uit te storten, het bevruchtte, om verblijdende en prachtige oogsten te verschaffen. Ik zal trachten aan te toonen, hoe onder leiding van de Voorzienigheid, door haar de volken van Azië en Europa tot elkaâr gebracht zijn, zoodat het Oosten en Westen elkander omhelsden met broederlijke genegenheid; hoe zij de beste vertegenwoordigers van de beide werelddeelen in Indië aan elkaâr verbonden heeft, en hoe door haar onze belangen, op zoo grooten afstand van tijd en plaats bevorderd werden. Ik zal het nationaal karakter der beide volken, met het oog op den hoogen standaard van de christelijke ethica vergelijken, en hunne bijzondere gebreken en tekortkomingen, die hunne harmonische vereeniging verhinderen en den geest van het ware christendom tegenwerken, in het licht stellen. Ik zal aantoonen, hoe volstrekt noodig het is, dat CHRISTUS voorschriften op behoorlijken prijs gesteld worden door de inboorlingen en de Europeanen in den critischen toestand, waarin Indië verkeert, en u die grondbeginselen aan het hart leggen, die vooral in de tegenwoordige eeuw behooren in acht genomen te worden. Maar terwijl ik tot u spreek over dit hoogst gewigtig onderwerp, kan ik niet vergeten, dat ik een Brahmo ben. Ik zal mijne

overtuiging niet verbloemen, die, zoo als gij weet, verschilt van de orthodoxe gevoelens van het populaire christendom. Welk verschil echter bestaan moge over strikt theologische quaesties, zoo moet ik toch verklaren, dat ik geen vijand ben van het christendom, veel minder van JEZUS CHRISTUS. Ik koester den diepsten eerbied voor het karakter van JEZUS en het verheven ideaal van zedelijke waarheid, dat hij leerde en door zijn leven bekrachtigde; en het is om zijne zedelijke voortreffelijkheid bij mijne landgenooten, zoowel als bij de Europeanen in Indië, aan te bevelen, vrij van sectarische dweepzucht of theologischen strijdlust, dat ik heden avond voor u optreed.

Even als, na een' langen en somberen nacht, als de schepping in diepen slaap verzonken ligt, het groote gesternte van den dag in het oosten verrijst, gehuld in schitterend goud, en zijnen weg naar het westen vervorderende, warmte licht en leven naar alle rigtingen verspreidt, zoo verrees het christendom in het Oosten, te midden van den diepen nacht van onwetendheid en bederf, en vervorderde met glans zijn' weg, sluimerende natiën tot waarheid en geregtigheid, tot God en de zaligheid wekkende. Ja, de wereld was gehuld in bijna ondoordringbare duisternis, toen JEZUS geboren werd. Schrikbarende onwetendheid waarde overal in de toen bekende wereld rond, en in haar gevolg gingen vooroordeelen en verbasteringen van de meest afzigtelijke soort. Griekenland, Rome en Egypte, elk had zijn pantheon van tallooze en allerlei godheden, die haren ijzeren scepter zwaaiden over den geest der eeuw. De beginselen der zedelijkheid hadden ook veel geleden te midden van den stroom van buitensporige weelde, en zinnelijkheid en onbeteugelde verkwisting en wellust heerschten overal. Het licht van wijsheid en waarheid, dat door enkele

groote mannen nu en dan ontstoken was, werd zoo goed als uitgedoofd. Er was naauwelijks een spoor van den weldadigen invloed te weeg gebracht door de voorschriften van zuivere ethica, die de eerwaardige SOCRATES had gegeven, en voor welke hij zijn leven ten offer bracht; hetzelfde was ook het lot van het verheven stelsel van theophilosophie, ontwikkeld door den grooten geest van PLATO en het onovertroffen zamenstel van sluitredenen, waardoor ARISTOTELES den grondslag legde voor ware wetenschappelijke kennis. Alleen in verbasterde en de zedelijkheid ondermijnende vormen behield de verdorven geest der wijsbegeerte een kwijnend leven, in scholen als die waar het epicurisme of scepticisme geleerd werd. Velen leerden en leefden naar de leer van „eet en drink en wees vrolijk", en baadden zich in allerlei losbandigheid; terwijl vele anderen de bijl aan den wortel der zedelijkheid legden. Het judaïsme alleen stond in eenzame verhevenheid te midden van dit tooneel van algemeene ontaarding, want het was de drager van de kostelijke waarheden van het theïsme; doch ook dit was beladen met ledige vormen en ceremoniën, en was verdeeld in de verwaande en huichelachtige partij der Pharizeën en de hardvochtige en sceptische Sadduceën. Zoo vertoonde de wereld een bijna onafgebroken tooneel van middernachtelijke duisternis. Er was behoefte aan licht. De menschheid ging gebukt onder eene doodelijke krankte, en was op den oever van den dood; er was dringend behoefte aan een geneesmiddel, om haar te redden. JEZUS CHRISTUS was dus eene behoefte voor die eeuw: hij verscheen in de volheid der tijden. En voorzeker geen groot man verscheen ooit in de wereld, of zijne geboorte was noodzakelijk geworden door de omstandigheden, en zijn leven was een noodzakelijk antwoord op de vragen

van den tijd. Het is aan geen' twijfel onderhevig of JEZUS CHRISTUS was gezonden en bestemd door de Voorzienigheid voor het groote werk, dat hij kwam volvoeren. Ook kunnen wij niet anders dan de wijze beschikkingen der Voorzienigheid opmerken ter volvoering van dat werk. De tijd was wonderbaar geschikt voor de komst van CHRISTUS, niet alleen omdat het menschdom leed aan eene ondragelijke ziekte, waarvan het genezing vroeg, maar ook omdat de weg geheel bereid was om een geneesmiddel te kunnen aanwenden. Al de natiën van de toen beschaafde wereld vormden één groot rijk, en waren onderling verbonden door gemeenschappelijke onderwerping aan de magt van Rome. Verder was de grieksche taal zeer verspreid onder de beschaafde klassen van al deze natiën, en vormde dus een gereed en gemakkelijk medium voor de verbreiding van nieuwe denkbeelden naar de meest verwijderde landen. En eindelijk waren de Joden, onder wie de waarheid het eerst moest gepredikt worden, verspreid over al de voornaamste steden van het rijk, waardoor een uitgestrekte grondslag gelegd was voor de nieuwe godsdienstige beweging.

Onder zulke omstandigheden werd JEZUS CHRISTUS geboren. Hoe hij leefde en stierf; hoe zijne bediening gedurende nog geen drietal jaren verbazende uitkomsten opleverde en bijna een geheel nieuw leven in zijne volgelingen wekte; hoe zijne woorden met aangrijpende, maar eenvoudige welsprekendheid geuit, als een loopend vuur om zich heen grepen en de geestdrift gaande maakten van de menigten tot welke hij sprak; hoe het hem gelukte, trots vreeselijke ontmoediging, het koninkrijk Gods ten laatste in de harten van sommigen te planten; en hoe hij zich zelven ten offer bracht voor het welzijn van het menschdom, – dit zijn feiten, die ongetwijfeld bij

de meesten uwer bekend zijn. Ik zal hier niet treden in de bijzonderheden van zijn leven en zijne bediening, daar ik thans slechts te wijzen heb op den invloed, dien hij op de wereld oefende. Men kan niet ontkennen, dat hij alleen uit algeheele toewijding aan de zaak der waarheid en aan de belangen van de lijdende menschheid, geduldig al de ontberingen en vermoeijenissen droeg, die hem werden opgelegd, en het hoofd bood aan den woesten storm der vervolging, die zijne dolzinnige tegenstanders over zijn hoofd uitstortten. (Luister, luister.) Ik heb altijd het kruis beschouwd als een schoon zinnebeeld van zelfopoffering voor de heerlijkheid van God – als een, dat geschikt is om de hoogere gewaarwordingen en adspiraties van het hart te verlevendigen en de ziel te reinigen; en ik geloof, dat er geen hart is, hoe vereelt en verhard het ook moge zijn, dat met koude onverschilligheid op dat verheven en veelbeteekenend symbool kan neerzien. (Toejuiching.) Zulk eene eervolle en belangelooze zelfopoffering heeft, zoo als te verwachten was, verwonderlijke uitkomsten opgeleverd; het edele doel van CHRISTUS edel hart is ten volle bereikt, zoo als de geschiedenis der wereld getuigen zal. De groote, zedelijke invloed van zijn leven en sterven leeft nog in de menschelijke maatschappij, en bezielt hare bewegingen. Hij heeft de beschaving van het tegenwoordig Europa eene gedaante gegeven, en hij vormt den bodem voor de vele beschavende en philanthropische werkzaamheden van den tegenwoordigen tijd. CHRISTUS heeft zulk een' levenden en bestendigen invloed geoefend op de wereld, niet door de physieke wonderen, die de volkstheologie hem heeft toegeschreven, maar door het grooter wonder der waarheid, die hij gepredikt heeft. Als het geloof geen bergen kan verzetten, dan weet ik niet wat het vermag. Er

ligt in der daad eene kracht in de waarheid, verre boven de magt van vorsten en potentaten, die wonderen kan werken en onmogelijkheden volvoeren; en het was voorzeker door dit vermogen, dat JEZUS zegevierende het koninkrijk Gods stichtte. (Toejuiching.) Hij was de zoon van een' nederigen timmerman, en hij arbeidde in zijne bediening nog geen drie jaar; – bewijzen deze eenvoudige feiten niet ten slotte, als men ze in verband brengt met den grooten invloed, dien hij in de wereld geopenbaard heeft, dat grootheid in JEZUS woonde? (Toejuiching.) Arm en ongeleerd, opgevoed te Nazareth, een dorp bekend om zijn verderf, onder verontzedelijkende invloeden, vergezeld door de geringste ambachtslieden en visschers, van wie hij geen' enkelen lichtstraal kon opvangen, verhief hij zich boven alle uiterlijke omstandigheden door de kracht van zijne innerlijke grootheid, en nam toe in wijsheid, geloof en vroomheid door bespiegeling en gebed, en door de werking van Gods geest in hem. Ofschoon al de uiterlijke omstandigheden van zijn leven hem tegen waren, verhief hij zich daar boven in de kracht van zijnen Heer, en met bijna bovenmenschelijke wijsheid en veerkracht, leerde hij die verheven waarheden, en volbracht hij die zedelijke wonderen, die hem de schatting der bewondering en dankbaarheid van opvolgende geslachten verworven hebben. (Toejuiching.) Voorzeker hij stond boven de gewone menschheid. Door de Voorzienigheid gezonden om het menschdom te hervormen en te vernieuwen, ontving hij van haar wijsheid en magt voor dat groote werk; en door zijne gansche loopbaan en in de daaruit voortgevloeide uitkomsten van zijne grootsche beweging, vinden wij het stellige bewijs van dat wondervermogen, waarmede geïnspireerde grootheid magtige potentaten verwint, dynastiën omverwerpt

en koninkrijken ontwortelt, en uit chaos en verderf het koninkrijk der waarheid en van God, van vrijheid en harmonie opbouwt. (Toejuiching.)

Na den dood van JEZUS gevoelden zijne discipelen zeer de afwezigheid van hun' meester, want tot hiertoe hadden zij zich geheel op hem verlaten; zij schitterden in zijn licht en waren sterk in zijne kracht. Nu waren zij ontmoedigd, en gevoelden zich zwak en ontbloot van zelfvertrouwen. En, als takken van den stam afgesneden, zouden zij spoedig verwelkt zijn, indien niet eene daad van edel zelfvertrouwen en zelfopoffering hen met nieuwen moed bezield had. De marteldood van STEPHANUS diende hun tot signaal om uit te gaan en aan de wereld te bewijzen, dat zij leerlingen waren van een' grooten meester. Het deed alle volgelingen in naam als kaf uit een stuiven en spoorde de ware discipelen aan tot zendingarbeid. Zij gingen uit, en verkondigden het Evangelie in de naburige steden en dorpen. Zoo verbreidde zich de beweging, die zich tot hiertoe tot Jeruzalem bepaald had, over geheel Palestina. Haar geest werd ook meer algemeen (katholiek). De doop van CORNELIUS, de eerste bekeerde uit de heidenen, verbrak den slagboom tusschen joden en heidenen, en zette de katholieke kerk van CHRISTUS open voor alle menschen zonder onderscheid. De eerste gemeente uit de heidenen werd gesticht te Antiochië. Hier was het ook, dat het zendingwerk op uitgebreide schaal begon. God koos in zijne wijze voorzienigheid Antiochië uit als middelpunt van zendingwerkzaamheden, en voorwaar, geene plaats kon beter dan deze tot dit doel strekken. Eene rijke en deftige stad, goed gelegen en van historische vermaardheid, was zij een middelpunt voor de natiën van het Oosten en Westen en eene groote handelsmarkt, waar de vertegenwoordi-

gers van alle rassen bijeen kwamen. Met regt is gezegd, dat wat Rome was in de middeleeuwen, wat Londen en New-york in onzen tijd zijn, Antiochië dit was in de dagen, waarvan wij spreken: het brandpunt van bedrijf en wetenschap, van staatkundige en handelsbeweging, van hervorming en beschaving en internationaal verkeer. Het was van deze plaats uit, dat de stroom van de Evangeliewaarheid naar alle zijden heen vloeide, en het was hier, dat de volgelingen van CHRISTUS, die tot op dat tijdstip slechts eene joodsche secte geweest waren, den naam van christenen ontvingen, en den vorm aannamen van eene bijzondere godsdienstige vereeniging. Doch die naam, dien zoo velen thans als een' eeretitel voeren, werd eerst door de tegenstanders van het christendom als scheldnaam gebezigd. PAULUS, de groote apostel der heidenen, was de leider van deze zendingbeweging. Hij ondernam drie reizen, waarin hij de kostelijke waarheden door JEZUS verkondigd in onderscheidene provinciën van Klein-azië, in de voornaamste steden van de tegenoverliggende kust van Europa, in Macedonië en Griekenland en vele andere plaatsen verkondigde. Hij werd toen als gevangene naar Rome gevoerd, waar hij lang gewenscht had het Evangelie te prediken, en hoewel gevangene, liet hij niet na de blijde tijding van de nieuwe godsdienst mede te deelen aan allen, die onder zijn bereik kwamen. Behalve PAULUS, waren er twee andere leidende zendelingen, PETRUS en JOHANNES, wier werkzaamheden zich hoofdzakelijk bepaalden tot Klein-azië. Deze drie worden geacht de drie typen van het christelijk karakter te vertegenwoordigen: geloof, hoop en liefde; en door hunnen arbeid smolten deze drie elementen harmonisch te zamen in de jeugdige kerk van CHRISTUS. Met den dood van JOHANNES sloot de eerste eeuw, door de christenen „de eeuw der

goddelijke ingeving" genoemd. In dit tijdvak strekte zich de kerk van CHRISTUS uit van Macedonië tot Alexandrië, van Antiochië tot Rome. Haar leven had echter opgehouden met den laatsten der apostelen, en alhoewel zij in omvang was toegenomen, gevoelde zij zich te zwak en onbeduidend te midden van de akelige duisternis, die haar nog omringde, en kon zij niet geacht worden op een' vasten en bestendigen voet te staan. Ook ontstonden ketterijen in de kerk, terwijl buiten haar, duizenden stonden, die, alhoewel zij hun geloof in de afgoderij hadden verlaten, de godsdienst van CHRISTUS niet aannamen, en zich met sceptische zorgeloosheid aan al de buitensporigheden van zinnelijke genietingen overgaven. Nogtans bleef de jeugdige kerk hare zending vervullen, en nam langzaam maar zeker in kracht toe. Gedurende twee eeuwen, tot op de tijden van CONSTANTIJN, vertoont de geschiedenis van het christendom geregelden voortgang, uitbreiding en ontwikkeling. Dit was ook de tijd van zware vervolgingen; want in de godsdienstige wereld gaan vooruitgang en vervolging hand aan hand. Zonder de vuurproef, die het christendom in die dagen had te doorstaan, zouden zijn glans en grootheid voor ons onbekend gebleven zijn. Het was de lange reeks van onbarmhartige vervolgingen, waaraan verscheidene tirannieke en hartvochtige keizers het onderwierpen, die zijne waarde op de proef stelden en die het op hechter grondslag vestigden dan ooit. De kerkgeschiedenis vermeldt in dien tijd tien hoofdvervolgingen, en schetst de afgrijselijke en duivelsche snoodheden, die deze kenmerkten. De eerste van deze werd te weeg gebracht door dien onmenschelijken en schurkschen keizer NERO, die, na Rome in brand gestoken te hebben, alle verdenking van zich zocht te weren door de schuld te leggen op de schouders van de

christenen, dien hij een' doodelijken haat toedroeg. Vele christenen waren blootgesteld aan de wreedste martelingen, en werden op barbaarsche wijze ter dood gebracht. Doch NERO begon slechts het bloedige werk. Keizer DOMITIANUS zette de vervolging voort, en verscheidene opvolgers betraden het zelfde spoor, aldus dat tooneel van christelijk lijden en marteling voltooijende, dat zoowel het pijnlijkste als het roemrijkste hoofdstuk der geschiedenis van het christendom beslaat. (Luister, luister). De haren rijzen ons te berge, als wij de verhalen lezen van het lijden der eerste christen martelaren. Hunne ellenden electriseren het gansche hart en verwekken daarin geestdrift. Hunne standvastigheid en geduld, hunne zachtzinnigheid en vastberadenheid, hunne trouw aan de waarheid en hunne overgave aan den wil van God staan voor ons in hare majestueuse werkelijkheid en storten ons heiligen ijver in. (Toejuiching). Niet alleen kloekmoedige mannen, maar zelfs teerhartige vrouwen, stonden onverschrokken tegenover gansche vergaderingen van vijanden, verduurden de felste pijnigingen, en offerden hun leven op ter eere van God. Zulke voorbeelden van martelaarswijding zijn wel geschikt om uit onze ziel alle flaauwhartigheid, beuzelarij en wankelmoedigheid te verdrijven en ons te doen gevoelen, dat de waarheid ons dierbaarder moet zijn, dan zelfs het leven. (Toejuiching.) Ontwijfelbaar heeft het martelaarsbloed het kostbare zaad der goddelijke waarheid door JEZUS uitgestrooid, gevoed, tot dat het opwies tot een' magtigen boom, wiens wijd verbreide takken een groot deel van den bewoonbaren aardbodem overschaduwen, en wiens vruchten geplukt worden door duizenden maal duizenden mannen en vrouwen in verschillende werelddeelen (Toejuiching). Eere, alle eer aan JEZUS, die op zoo edelaardige wijze het

voorbeeld gaf van zelfopoffering voor de waarheid, en aan dien gewijden kring van martelaren, die, in navolging van zijn voorbeeld, het koninkrijk van waarheid uitbreidden en bestendige zegeningen over de wereld brachten. (Toejuiching.)

Het lijden van de christenkerk duurde tot aan de dagen van CONSTANTIJN, die bij keizerlijk edict volkomen godsdienstvrijheid aan de christenen verleende. Nu werd het christendom de staatsgodsdienst en breidde het zich uit over het gansche Romeinsche rijk. Dus stevende het scheepje van het christendom, na jaren van worsteling en kommer, geslingerd op de wateren van nameloos lijden en getijsterd door de stormen der vervolging, zegevierend de haven van vrede binnen, overladen met al de eer van keizerlijke bescherming.

Alhoewel de godsdienst van JEZUS nu de uiterste grens van de toen bekende wereld bereikt had, zoo was hare verbreiding voor een groot deel oppervlakkig en haar voorspoed uitwendige glans. Er was geen innerlijk leven. Het hart van het christendom was bedorven geraakt. Ketterijen en verderf werden algemeen, en zelfs de leiders en gidsen moedigden die aan door hun leven en voorbeeld. De bisschoppen van sommige gemeenten stonden naar het oppergezag, en twistten om aardsch eerbetoon, gedreven door gierigheid en schraapzucht. Het verderf klom tot dat het zijn toppunt bereikt had in het vernederend stelsel van het pausdom. De bisschop van Rome noemde zich zelven oppersten vader, papa of paus, en matigde zich onbepaald gezag toe in het besturen en beslissen van alle zaken in betrekking staande tot de leer en het bestuur der kerk, en voerde dus een schrikverwekkend stelsel van bijgeloof, priesterheerschappij en zedeloosheid in. Doch verderf kan geen stand houden

in Gods koninkrijk; het moet vroeger of later bestreden worden door eene krachtige reactie. De aflaathandel was het toppunt van het snoode stelsel des pausdoms, en strekte om den magtigen LUTHER op het tooneel te brengen. Er was nieuw licht noodig, want de christelijke kerk lag in duisternis en werd met vernietiging bedreigd. De stroom van het apostolisch christendom was door vuile inmengsels bezoedeld in zijn' loop door verschillende geslachten en natiën heen; en het was noodig het oorspronkelijk christendom te herstellen. Voor dit groote werk deed de Voorzienigheid LUTHER opstaan, en aan hem is de wereld verschuldigd hare vrijmaking van de dwalingen en ongerijmdheden van het pausdom. (Luister, luister.) Door zijne bezielde protesten, te midden van de vergaderde potentaten van Europa en in 't aangezigt van verwoeden tegenstand tegenover het vlijmende despotisme van de roomsche kerk en door zijne onbeschroomde verdediging van de oorspronkelijke waarheden van het Evangelie en de regten van ieders bijzonder oordeel, rukte hij het hoog opgetrokken gebouw van verderf omver, verlevendigde de sluimerende geestkracht van de christenheid, en herstelde de heerlijkheid van CHRISTUS. Sedert de hervorming was zoo goed als nieuw leven het christendom ingestort, en verscheidene omstandigheden liepen zamen om zijne verbreiding te bevorderen. Zijne meer vurige aanhangers, bezield met heiligen ijver, zijn naar alle rigtingen uitgegaan om de godsdienst des kruises te prediken aan hunne in duisternis liggende broeders en zusters in verwijderde landen. Zij hebben alle gevaren getrotseerd, zijn over oceanen en door woestijnen getrokken, hebben onoverkomelijke bezwaren overwonnen, en met geduld, volharding en zelfverloochening het kruis geplant in menig land. (Toejuiching.) Door hun' arbeid is

het christendom tot aan de verste uiteinden der aarde doorgedrongen, en heeft het proselieten gemaakt onder bijna alle geslachten. Menig land, waar barbaarschheid en dierlijkheid heerschten, is nu het verblijf van beschaving en vrede geworden; en menige natie, lang verzonken in het slijk van afgoderij en zedeloosheid, is hervormd en gereinigd. De stroom van het christendom, die eerst westwaarts vloeide, is naar het Oosten rondgeloopen, en heeft de zegeningen der verlichting van China naar Peru verspreid. Naar 't oosten, naar 't westen, naar 't noorden, naar 't zuiden, naar alle zijden zien wij de heerlijkheid van CHRISTUS. (Luister, luister.) Zijne kerk is geplant in Groenland, Britsch-guiana, West-indiën; West-afrika, Oost-afrika, aan de Kaap, op Madagascar; in Turkijë, in Arabië, Perzië, Indië, Tartarije, Japan, China; den Indischen archipel, Australië, Polynesië en Nieuw-zeeland. Er zijn thans drie honderd millioen christenen op de aarde, of drie tienden van hare geheele bevolking. Men heeft, eenigszins naar waarheid gezegd, dat op Zondag christelijke godsdienstoefening wordt gehouden op elk uur van den dag.

Laat ons zien wat in ons eigen land gedaan is. Reeds in 1706 kwamen eenige deensche zendelingen naar Indië, om er eene zending te stichten. Het tooneel van hun' arbeid was Tranquebar, in Zuidelijk-indië. In 1786 kwam zeker heer JOHN THOMAS genaamd, als chirurgijn in Bengalen, en nadat hij hier en daar pogingen had aangewend om het Evangelie aan de inboorlingen te prediken, keerde hij naar zijn vaderland terug. Hij kwam echter in 1793 weder, vergezeld van den beroemden zendeling CAREY, en zette zich neêr nabij Maldah. Kort daarna kwamen twee andere zendelingen, de welbekende heeren MARSHMAN en WARD, te Serampore. Hier voegde de

Heer CAREY zich bij hen, en organiseerden zij te zamen dat stelsel van zendingwerk, dat in zijne verdere ontwikkeling zulke treffende uitkomsten heeft opgeleverd. (Luister, luister.) Sedert is het getal christen zendelingen langzamerhand toegenomen, en zijn christen gemeenten door het gansche land heen gesticht. Het geheele getal van tot het christendom toegetredenen is geschat op 154000. Twee en dertig zendelinggenootschappen arbeiden aan de evangelisatie van Indië, van welke twaalf van Brittanje, vier van het vasteland van Europa, negen van Amerika uitgingen, en zeven zich aan het schoolonderwijs wijden. Het getal vreemde zendelingen in Indië bedraagt 519 en de som, die jaarlijks aan de zending wordt te koste gelegd, beloopt 250000 £st. (drie millioen gulden).

Zoodanig is de geregelde voortgang van het christendom geweest, zoodanig de verbazende wasdom van het zaad uitgestrooid door JEZUS. Zegt mij, broeders, of gij JEZUS van Nazareth, den timmermans-zoon, als een gewoon mensch kunt beschouwen? Is er een enkele in deze talrijke vergadering, die schroomen zou, buitengemeene grootheid en bovennatuurlijken, zedelijken heldenmoed toe te schrijven aan JEZUS en dien gekruisigd? (Toejuiching.) Was hij het niet, die door zijne wijsheid eene duistere en booze wereld verlichtte, en door zijn vermogen haar redde? Was hij het niet, die ons eene zoo onwaardeerbare nalatenschap van goddelijke waarheid vermaakt heeft, en wiens bloed gedurende achttien eeuwen zulke wonderen gewrocht heeft? Stond hij niet boven de gewone menschheid? (Toejuiching.) Gezegende JEZUS, onsterfelijk kind Gods! Voor de wereld leefde en stierf hij. Moge de wereld hem op prijs stellen en zijne voorschriften opvolgen! (Toejuiching.)

Ik heb vlugtig de opkomst en den voortgang van het christendom en zijne geregelde uitbreiding tot aan de uiterste grenzen der wereld geschetst. Ik ga nu zijne ethica bespreken in hare toepassing en haren invloed op het karakter en de lotgevallen van de europesche en inlandsche maatschappij in Indië, ten einde zekere nuttige lessen van practischen aard voor haar bestuur en ter regeling en vaststelling van hare wederzijdsche betrekkingen daaruit af te leiden. Bij de behandeling van dit eenigszins teeder punt van mijn onderwerp, moet ik allen partijgeest en ras-antagonisme vermijden. Ik sta op het gestoelte van broederschap, en werp van mij alle voornemen om eenige bijzondere klasse of secte van hen, die mijn gehoor vormen, te beleedigen, door toe te geven aan dolle en kwaadaardige beschuldigingen aan den eenen of oneerlijke vleijerij aan den anderen kant.

Men kan niet zeggen, dat wij in Indië niets te maken hebben met CHRISTUS of het christendom. Zijn de inboorlingen van dit land geheel vrij gebleven van den invloed des christendoms, en zijn zij niets aan CHRISTUS verschuldigd? Zullen mijne beschaafde landgenooten mij te gemoet voeren, dat zij niet anders dan een ondergeschikt historisch belang kunnen stellen in de groote beweging, die ik beschreven heb? Gij hebt reeds gezien, hoe gedurende de langzame uitbreiding van de kerk van CHRISTUS, christelijke zendingen gevestigd werden in dit verwijderd land, en van welken invloed die zendingen geweest zijn. De vele edele daden van menschenmin en zelfopofferende liefde, die christen-zendelingen in Indië hebben verrigt en de verschillende verbeteringen, die zij hebben aangebracht op verstandelijk, maatschappelijk en zedelijk gebied, behoeven geen' vleijenden lof; zij zijn in dankbare herinnering bij de natie, en kunnen nooit ver-

geten of ontkend worden. (Toejuiching.) Dat Indië zeer veel verschuldigd is aan die belangelooze en liefdevolle volgelingen van CHRISTUS, waar het geldt zijn' tegenwoordigen voorspoed, dit zal ongetwijfeld de gansche natie dankbaar erkennen. Een geluk is het voor Indië, dat het niet vergeten werd door de christen-zendelingen, toen zij uitgingen om het Evangelie te prediken. (Gejuich.) Terwijl dus door het werk der zendelingen ons land in betrekking is gekomen met de verlichte natiën van het westen, heeft eene alwijze en albarmhartige Voorzienigheid, op staatkundig gebied, zijne belangen toevertrouwd aan de handen eener christen koningin. In dit veelbeteekenend feit kunnen wereldgezinde menschen niets anders zien dan een gewoon politiek verschijnsel, maar wie onder u den vinger Gods kan onderkennen in de geschiedenis van personen en volken, zal ongetwijfeld hier zijne wijze en barmhartige bemiddeling zien. (Luister, luister.) Ik kan niet anders dan met dankbare belangstelling in mijne gedachten terugkeeren tot den dag toen de britsche natie voor het eerst den voet zette in de vlakten van Indië en tot de opvolgende schreden, waarmede het britsche rijk zich in dit land gevestigd heeft. Aan het britsche gouvernement danken wij onze bevrijding van onderdrukking en wanbestuur, van duisternis en ellende, van onwetendheid en bijgeloof. De verlichte denkbeelden, die tot zelfs het leven van de natie veranderd en langzamerhand zulke verbazende verbeteringen in de inlandsche maatschappij teweeg gebracht hebben, zijn giften van dat gouvernement; en eveneens het onschatbaar voorregt van vrijheid in denken en handelen, dat wij zoo te regt hoog stellen. Zijn niet zulke overwegingen geschikt om onze innigste dankbaarheid en gehechtheid te wekken jegens de britsche natie en hare allergenadigste Majesteit,

koningin VICTORIA? (Gejuich.) Hare weldadige christelijke administratie is voor ons niet alleen eene politieke, maar eene maatschappelijke en zedelijke zegening geworden, en heeft den grond gelegd voor onze nationale voorspoed en grootheid; en het is niet anders dan natuurlijk, dat wij voor haar geen andere gevoelens koesteren dan die van opregte getrouwheid. Hier staan wij dan, naar de wijze beschikkingen der Voorzienigheid, Europeanen en Inlanders, verbonden door overeenstemming van politieke belangen en gemeenschappelijke onderdanigheid aan hare genadige Majesteit; en voorzeker God vordert van ons, dat wij onze wederzijdsche betrekkingen zóó regelen en onze roeping zóó vervullen, dat wij elkander ten goede mogen zijn en harmonisch zamen werken, ter bevordering van het doel, dat wij te zamen voor oogen hebben.

Maar heerscht werkelijk harmonie tusschen ons? Zijn wij werkelijk door zedelijke banden verbonden, zoo als wij dit zijn door politieke? Bestaat er broederliefde tusschen het veroverende en het veroverde ras? Erkent het eerste JEZUS als zijn' gids en meester in zijne handelwijze ten aanzien van het laatste, en oefent het daarop den invloed van een waarlijk christelijk leven? Laten Europeanen en Indiërs zich zóó zeer leiden door die liefde tot God en menschen door JEZUS gepredikt, dat zij zich harmonisch vereenigen, ter bevordering van hun wederzijdsch welzijn, en beantwoorden zij dus aan het doel der Voorzienigheid? Helaas! In plaats van wederzijdsche welwillendheid en broederlijk verkeer, zien wij verbittering en haat, en van den eenen kant, zoo wel als van den anderen, kwaadspreken, gispen en lasteren. (Toejuiching.) De afkeer wordt voortdurend aangestookt door de inlandsche en door de engelsche pers, die

in plaats van de woede te temperen en verschillen te helpen bijleggen, altijd weer op nieuw vreeselijke beschuldigingen tegen elkander inbrengen. Deze krijg der dagbladschrijvers, zeer zeker den wezenlijken aard van de gevoelens der beide partijen uitdrukkende, wordt soms tot eene vreeselijke hoogte opgevoerd, en zoo wordt aan de ergste hartstogten gansch onbedwongen de teugel gevierd. Ik betreur dit van ganscher harte, niet uit persoonlijke overweging, maar omdat de belangen van Indië en de eer van JEZUS CHRISTUS daarmede gemoeid zijn. Als een, die in hooge mate belang stelt in het maatschappelijk en geestelijk welzijn van mijn land, moet ik wel smart gevoelen, wanneer ik de onverantwoordelijke handelingen aan beide zijden zie, en hoe daaruit voortspruit eene nadeelige afzondering van die natie, met wier hulp wij bestemd zijn voor een hooger standpunt in de rij der natiën, en van welke wij de onschatbare rijkdommen van CHRISTUS verheven zedelijkheid moeten leeren.

Onder de Europeanen in Indië is eene klasse, die niet enkel de inlanders haat van ganscher harte, maar die vermaak daarin schijnt te scheppen. (Toejuiching.) Het bestaan van zulk eene klasse kan niet betwist worden. Zij beschouwen de inlanders als een der meest verworpen volken op aarde, hopeloos bedolven in al de ondeugden, die den mensch kunnen verlagen, en hem kunnen doen afdalen tot het peil van het redeloos gedierte. Zij achten het vernederend, ook maar omgang te hebben met de inboorlingen. Inlandsche denkbeelden en smaak, inlandsche gewoonten en zeden schijnen hun afschuwelijk en verachtelijk; terwijl zij zich het indisch karakter gaarne voorstellen als vertegenwoordigende de laagste type van leugen en boosheid. In hunne oogen is de inlander een leugenaar van aanleg en de natie een volk van leuge-

naars; in 't kort de voorname karaktertrek van het nationaal karakter is zijn aangeboren liefde voor leugen en bedrog. In alle levensbetrekkingen, op verstandelijk, huiselijk, maatschappelijk en godsdienstig gebied, is het een geslacht van leugenaars. Op zijn minst genomen, acht ik dit eene hoogst liefdelooze miskenning. (Luister, luister.) Ik geloof, en ik moet stoutweg en met nadruk verklaren, dat het hart van een' inlander van nature niet meer verdorven is, dan dat van een' Europeaan of van eenige andere natie ter wereld. Te beweren, dat liegen een natuurlijk en aangeboren gebrek is van het inlandsch karakter, is niet minder dan ongerijmd. En ik kan geen reden vinden, waarom God juist dit volk zou geschapen hebben met eene aangeboren neiging tot liegen, en in ruime mate alle andere met reinheid en onschuld zou bedeeld hebben. De waarheid is, dat de menschelijke natuur overal dezelfde is, onder alle breedten en luchtstreken; maar dat de omstandigheden die wijzigen, en dat de godsdienst en de gebruiken haar verschillende gedaanten geven. Verschaft den inlander eene goede opvoeding, en gij zult zien, dat hij even zeer als de Europeaan voor verbetering en verheffing vatbaar is. Wat hiervan echter ook moge zijn, het groote gebrek, dat deze zwarten hatende Europeanen halstarrig aan het inlandsch karakter toeschrijven, is leugen en bedrog. Dit is, naar hunne meening, genoeg, om de inlanders voor te stellen als een allerslechtst ras. Zij vergelijken den inboorling bij een' vos, (Gelach) – sluw, bedriegelijk en laag, – vol duistere beweegredenen, bedrog en misleiding. Hij is naar geboorte en opvoeding een vos, en bestemd om als vos te leven en te sterven (Toejuiching en gelach.) Vrijmoedigheid, opregtheid en openheid in handelingen zijn bij hem onbekend; al zijne wegen zijn wegen van

slinkschheid en sluwheid. Hij is altijd uit op kwaaddoen, en de wapenen, die hij tot dat einde steeds gebruikt, zijn juist dezelfde, die een vos zou aanwenden. Met verwonderlijke sluwheid wint hij het zelfs van den geslepensten tegenstander, en met groote bekwaamheid verbergt hij altijd zijne werkelijke bedoelingen. Hij houdt van kuiperijen en werkt in den duister, gereed alles te doen wat hem in staat kan stellen zijne zelfzuchtige doeleinden te bereiken. Bewust van zijne zwakheid, ontziet hij niet, zich van de laagste voorwendsels te bedienen, en vergoedt hij door kunstgrepen, wat hij te kort komt in kracht. Even als een vos, moet men dus ook een' inlander altijd wantrouwen en met verachting en haat behandelen. Zulke begrippen heeft menige Europeaan in Indië van het inlandsch karakter. – Vele inlanders vergelijken op hunne beurt den Europeaan met een' wolf, (Gelach) – wraakzuchtig, toornig, woest en bloeddorstig. Hij is als wolf geboren en opgevoed, en bestemd om als wolf te leven en te sterven. (Gelach.) Zachtaardigheid, verdraagzaamheid en barmhartigheid zijn hem onbekend. De minste weerstand wekt zijn humeur, prikkelt hem tot toorn en drijft hem blindelings tot wraak. Eens uit zijn humeur, woedt en raast hij, en doet zijn' vijand de meest wreede en barbaarsche kwellingen ondervinden om zijn' toorn te koelen, en dikwijls laat hij zich zóó ver vervoeren door zijne hartstogten, dat hij den afschuwelijksten moord pleegt. Beleediging kan hij niet verdragen; hij kan zijne vijanden niet vergeven. Heethoofdig en woest, schept hij behagen in geweldplegen, en dikwijls doet hij dit zonder eenig voorwendsel of reden. Zijne neiging tot vechten is groot, en weinigen kunnen hun leven veilig achten, als zij eens zijnen toorn hebben opgewekt. (Toejuiching.) Als een

wolf, dus, is hij te vreezen en te schuwen. Werkelijk is menig inlander zóó bang voor een' Europeaan, dat hij nooit, als hij het vermijden kon, in den zelfden spoorwagen met hem zou zitten. (Gelach.) En deze vrees, het moet gezegd worden, is niet de vrees, die een gevolg is van den invloed eener meer verhevene natuur, maar van dien gewekt door dierlijke woestheid. Derhalve, terwijl de Europeaan den inlander haat als een geslepen vos, vreest de laatste den eersten als een' woesten wolf. (Toejuiching.)

Zietdaar ongetwijfeld overdreven voorstellingen van het nationaal karakter der Europeanen en inlanders. Maar er is toch eenige waarheid in deze karikaturen, en laat ons zien, waarin deze bestaat. Het hart van den inlander is, naar het mij voorkomt, uitermate bekrompen en zelfzuchtig. Zijne bedoelingen en sympathiën en adspiraties bepalen zich tot zich zelven. Er is te veel exclusivisme in den inlander, dat zijne gedachten en gewaarwordingen binnen bepaalde grenzen houdt, die zij niet kunnen overschrijden. Zijn leven is een kringloop van zelfzuchtige bedoelingen, en eigenbaat is doorgaans de beweeggrond voor zijne handelingen. Ik wil niet ontkennen, dat meineed en vervalsching, leugen en oneerlijkheid op schrikbarende wijze in ons land heerschen; maar ik kan niet gelooven, dat het trekken zijn van ons nationaal karakter. (Toejuiching.) Want er zijn talrijke treffende voorbeelden van eerlijkheid en waarheidsliefde en regtvaardigheid onder de inlanders, die niemand kan betwisten. Eene bijzondere vatbaarheid voor liegen kan men onmogelijk waarnemen in het karakter van mijne landgenooten. Al wat ik zeggen kan, is, dat het een onbeteugeld najagen van zelfzuchtige bedoelingen is, waarbij God vergeten en op het geweten geen acht gegeven

wordt, dat niet weinigen van mijne landgenooten er toe leidt, waarheid en eerlijkheid aan de gierigheid ten offer te brengen. Zelfzucht, zeg ik, is een karaktertrek van ons volk, en in deze gaan vele van onze nationale gebreken op. Maar deze zelfzucht is te verklaren uit de omstandigheden, waar onder wij leven. Want het is eene uitgemaakte zaak, dat het nationaal karakter bepaald wordt door de bijzondere omstandigheden, die het besturen en beheerschen. Wij zijn een onderworpen ras, en zijn dit sedert eeuwen. Wij zijn te lang onder vreemde heerschappij geweest, om iets van onafhankelijkheid in onze harten te kunnen gevoelen. In maatschappelijk en godsdienstig opzigt, zijn wij weinig anders dan slaven. Sedert onze kindsheid is ons geleerd, dat wij alleen in zoo verre hindoes zijn, als wij slaafsche eer bewijzen aan het gezag der shasters en der priesters, en dat elke mate van ongehoorzaamheid eene even groote tekortdoening aan onze nationaliteit is. Niet enkel in de belangrijke aangelegenheden des levens, maar zelfs in de kleine bijzonderheden van onze maatschappelijke en huiselijke inrigting, in zaken van eten en drinken, liggen wij geboeid door eene strenge routine, omkleed met de onaanrandbare heiligheid der godsdienst. Als ooit iemand een vonkje zedelijke onafhankelijkheid in zich gevoelde, dan zou de omringende atmospheer dat spoedig uitdooven. Onder zulke omstandigheden moet de gansche hoogere aandrang en neiging van de ziel als van zelf verstikt worden; en van daar is het, dat, ofschoon denkbeelden door onderwijs verkregen er tegen op komen, en vereenigingen van verlichte mannen dikwijls protesteren, de doorgaande aard van het leven des inlanders eene onbewogen oppervlakte is van laag en onmannelijk berusten in traditionele dwalingen. Verder zijn wij te afgesloten en te beperkt

in ons stoffelijk leven. Reizen strijdt niet alleen tegen onze gewoonten, maar is op godsdienstige gronden verboden. Een inlander leeft en beweegt zich in zijn huisje, en kent geen wereld buiten de grenzen van zijn land. Aan zijn huis verbonden en afkeerig van reizen, moeten zijne begrippen omtrent menschen en zaken noodzakelijk beperkt, moet zijn hart bekrompen zijn. Zelfs zijne vaderlandsliefde en menschenliefde dragen maar al te vaak den stempel van bekrompen zelfzucht. De Europeaan daarentegen heeft een ruim en cosmopolitisch hart. Hij kan de wereld zijn tehuis noemen, een beroep op zijne menschlievendheid uit de verte beantwoorden, en zijne liefde voor alle menschen openbaren, zonder onderscheid te maken tusschen kaste, geloof of kleur. Hij geniet en mint de vrijheid, die een ruim veld opent voor al de meer edele neigingen en gevoelens van zijn hart, en hem er toe brengt met volharding en onbedeesd zekere hoogere beginselen van handelen op te volgen, waarvan hij niet kan afwijken zonder zijn gedrag als onmannelijk en laag te beschouwen. (Luister, luister.)

Daarentegen heeft de Hindoe zekere voortreffelijke hoedanigheden, die zijn europeesche broeder mist. De Hindoe is zacht en gedwee. (Toejuiching.) Hij houdt magtig veel van vrede, en zou liever beleediging en verdrukking verdragen, dan zich aan strijd bloot te stellen. Hij is meer vrouw, dan man, hij is zachtaardig tot verwijfdheid toe. Zijn geduld en koele zelfbeheersching zijn opmerkelijk. Hij is traag tot toorn, en niet ligt beleedigd; hij is er zelfs op uit allen twist te vermijden en zich buiten onaangenaamheden te houden. Zijne hoogste eerzucht is, rustig over de stille wateren des levens heen te glijden, onder een' helderen, onbewolkten hemel, niet gestoord door eenigen vijandigen invloed. (Toejuiching.)

Hij is verzoenend en vergevensgezind, en zou al doen wat hij kon, om het benijdbaar geluk te smaken, van geen vijand op aarde te hebben. Het is waar, dat deze vredesgezindheid dikwijls zeer wordt verdorven. Onder de Bengalezen openbaart zich dit zelfs in den vorm van traagheid, slaperigheid en een' afkeer van inspanning en ondernemingszucht. Spreek tot een Bengalees van oorlog, en hij krijgt kippenvel. (Gelach.) De kunst om zich knaphandig uit gevaar te redden, schijnt hij goed bestudeerd te hebben. (Gelach.) Spreek tot hem over hervorming en vernieuwing, dan rilt en beeft hij op het denkbeeld alleen. Hij kan het niet verdragen, dat de bestaande orde van zaken verkeerd wordt, en alle maatschappelijke verordeningen in de war geraken; hij houdt zich zoo gaarne vast aan vooruderlijke instellingen, en schuwt elke hervorming, die zijne rust in gevaar brengt, en hem bloot stelt aan moeite en last. Hij leeft in vermeende veiligheid in het oud, vervallen huis zijner voorvaderen, en zou het niet verlaten, al verbrokkelde het tot atomen. (Gelach en toejuiching.) Maar hoezeer ook deze overdrijving te bejammeren is, zoo geloof ik toch, dat als zachtmoedigheid gesteund en geregeld wordt door gezonde, zedelijke beginselen, zij zich als eene vereerende deugd zal openbaren en luister verbreiden over ons nationaal karakter.

De Europeaan daarentegen is vol veerkracht en bedrijvigheid, en houdt niet van een kalm, effen leven. Hij schijnt den orkaan en de woelige zee te beminnen. Hij verheugt zich in het gevaar, dat al zijne veerkracht vordert. Hij zoekt eer en roem in het vrij en algeheel gebruik van zijne ontembare kracht, en hij is niet tevreden, voor en aleer hij zijne vijanden verslagen heeft. De europeesche aard is inderdaad ruw, stroef, doordrij-

vend en vurig; daarin geldt zachtheid voor lafhartigheid; en geweld en wraak geven vreugde en roem. (Gejuich.) Hoe dikwijls worden zulke hoedanigheden, alle wettige grenzen te buiten gaande en allen hoogeren aandrang tartende, bronnen van ontzettend veel kwaad! En, helaas! hoe droevig openbaart zich dit in Indië! Menige europesche gelukzoeker hier te lande schijnt te meenen, dat hij het regt heeft elken ongelukkigen zwarte, dien hij ontmoet, te vertrappen. (Gejuich.) Dit acht hij heldenmoed, en daarin zoekt hij zijn' roem. Maar hij vergeet, dat iemand te schoppen en te vertreden, die beneden ons staat, geen heldenmoed is, maar lage lafhartigheid. (Oorverdoovende toejuiching.) Wat roem is er in gelegen, een' armen inlander te schelden en te mishandelen? Wat roem steekt er in, een' armen, hulpeloozen inlander dood te ranselen en te geeselen onder den onbeteugelden invloed van dolle drift? Is dit krijgsmans moed, of is het christelijke ijver? (Toejuiching; men roept: „Geen van beiden".) 't Is duidelijk, dat het geen van beiden is. Als de Europeaan belang stelt in den roem van zijn land en de eer van zijn' God, dan moet hij dit openbaren in eene betere en meer edelmoedige behandeling van de inlanders. Is hij zich zijne meerderheid bewust, dan moest de inlander des te meer een voorwerp van zijn medelijden en teedere genegenheid zijn, en voorzeker heeft hij alle reden, om medelijden van een christelijk hart te verwachten.

Ik voed grooten eerbied voor de Europeanen, niet om beweegredenen van wereldschen aard, maar om JEZUS CHRISTUS wil, wiens volgelingen zij zich noemen, en dien het, naar ik meen, hunne roeping is aan ons bekend te maken door woord en daad. Het is de regtmatige pligt van alle Europeanen in Indië, zóó zeer hunne trouw aan

hem te betoonen in alle zaken van hun persoonlijk en openbaar leven, dat door den invloed van hun voorbeeld de geest van ware christelijke geregtigheid de inlandsche maatschappij als een zuurdeesem doordringe. Ik beschouw elken europeschen volkplanter in Indië als een' zendeling van CHRISTUS, en ik heb regt te eischen, dat hij zich altijd zijne verantwoordelijkheid herinnere, en dien overeenkomstig handele. (Toejuiching.) Maar, helaas! ten gevolge van de onverschilligheid van een aantal pseudo-christenen, heeft het christendom geen frisschen zedelijken invloed op mijne landgenooten gemaakt. (Luister, luister: „Het zijn naamchristenen.") Ja wat meer is, hun gespierd christendom heeft menigen inlander genoopt, de godsdienst van JEZUS te vereenzelvigen met het vermogen en voorregt van ongestraft klappen en schoppen toe te dienen! (Oorverdoovende toejuiching.) En dus is JEZUS in Indië in oneere gebracht, en dus is, helaas! de ware geest van deze godsdienst voor de inlanders te loor gegaan door de onverschilligheid van tal van naam-christenen. Zie CHRISTUS kerk in gevaar! Zie CHRISTUS gekruisigd in het levensgedrag van hen, die belijden zijne volgelingen te zijn! Waren zij er niet, de naam van JEZUS CHRISTUS zou tien maal meer in eere zijn gehouden, dan thans schijnt. (Luister, luister.) Ik hoop dit, ter wille van Indië, ter wille van CHRISTUS, ter wille van de waarheid. De christenen in Indië behoorden er naauwgezet naar te streven, de hooge zedelijkheid van het christendom in hun leven te verwezenlijken. Hier, in deze zaal en elders, is het inlandsch karakter ten strengste aan de kaak gesteld en vernederd, en de vuigste lasteringen zijn er tegen uitgesproken met onverklaarbare partijdigheid. (Toejuiching.) Tegen zulk een eenzijdig en vernietigend

vonnis gevoel ik mij verplicht ons nationaal karakter te verdedigen. Als het duidelijk is, dat ieder van de beide klassen zekere eigenaardige en grove gebreken heeft, die onmogelijk kunnen geregtvaardigd worden, waarom moet dan de eene systhematisch van de kwade zijde worden voorgesteld, en dat om fouten, die geenszins natuurlijk of nationaal, maar toevallig en exceptioneel zijn? Zijn er vossen onder de inlanders, zoo zijn er wolven onder de Europeanen; zijn de eersten bekrompen van geest en zelfzuchtig, de laatsten zijn ruw en onverzoenlijk; worden de eersten door zelfzucht gedreven tot bedrog, de laatsten begaan moord en doodslag uit kwaadaardigheid; hebben de eersten geen eerlijkheid, de laatsten missen barmhartigheid; hebben de eersten geen waarheidszin, ook de laatsten ontbreekt die, als waarheid genomen wordt in de hoogste beteekenis des woords, zoo als die is in den heiligen God. Wij hebben aan den eenen kant een verdorven Europeanisme en aan den anderen kant een verdorven Indianisme, maar er bestaan erkende voortreffelijkheden aan weerszijde. Ik hoop dus, dat de europesche en inlandsche maatschappij beiden, ieder hare eigene gebreken en tekortkomingen en elkanders goede hoedanigheden zullen leeren begrijpen, dat zij in nederigheid en met wederzijdschen eerbied met elkander zullen leeren omgaan, elkander goed zullen leeren doen. Niemand kan ontkennen, dat weerwraak alleen dient, om de klove te verwijden, die tusschen hen bestaat, en de vijandschap moet doen inkankeren; dit behoorde in het welbegrepen belang van beide partijen vermeden te worden. Europeanen en inlanders zijn beiden kinderen van God, en de banden der broederschap behooren hen te vereenigen. Reikt ons dus, o, gij Europeanen in Indië, de regterhand der vriendschap, waarop wij volkomen aanspraak hebben.

Maar mogten onze christen-vrienden onze nationaliteit en ons nationaal karakter blijven hekelen, voortgaan met het oriëntalisme te wantrouwen en te haten, zoo moet ik hun de verzekering geven, dat zulke beschuldigingen niet voor het minst mijne eer raken. Integendeel, ik verheug mij, ik ben er trotsch op, dat ik een Aziaat ben. En was niet JEZUS CHRISTUS een Aziaat? (Oorverdoovende toejuiching.) Ja, en zijne discipelen waren Aziaten, en al de eerste verbreiders van het Evangelie waren Aziaten. Voorwaar het christendom werd gesticht en ontwikkeld door Aziaten en in Azië. Als ik dit bedenk, dan wordt mijne liefde voor JEZUS honderdmaal inniger; dan gevoel ik, dat hij mij nader aan het hart ligt, en mijne nationale sympathiën meer aangrijpt. Waarom zou ik mij dan schamen zijne eigene nationaliteit te erkennen? Moet ik niet veeleer zeggen, dat hij meer overeenkomt met mijne oostersche denkbeelden en gevoel? En is het niet waar, dat een Aziaat de beeldspraak en gelijkenissen van het Evangelie en zijne natuurschilderingen, beschrijvingen van zeden en gewoonten met meer belangstelling en voller overtuiging van hare kracht en schoonheid op prijs stellen kan, dan Europeanen? (Toejuiching.) In CHRISTUS zien wij niet alleen de verhevenheid van de menschheid, maar ook de grootschheid, waarvoor de aziatische natuur vatbaar is. Voor ons, Aziaten is CHRISTUS dus dubbel belangwekkend, en zijne godsdienst maakt aanspraak op onze bijzondere achting, als eene geheel oostersche zaak. Hoe meer men over dit feit nadenkt, hoe meer ook de antipathie en haat van europesche christenen tegen aziatische nationaliteiten zal verflaauwen, en hoe grooter de belangstelling der Aziaten zal worden in het onderwijs van CHRISTUS. En dus kunnen Europa en Azië, het Oosten en het Westen in CHRISTUS harmonie en eenheid leeren vinden. (Oorverdoovende toejuiching.)

Ik moet dus protesteeren tegen dat afleggen van de nationaliteit, dat zoo algemeen is onder inlanders, die tot het christendom gebracht zijn. (Toejuiching.) Met de godsdienst van hunne heidensche voorvaderen laten zij doorgaans de zeden en gewoonten van hun land varen, en met het christendom nemen zij de gebruiken der Europeanen aan; zelfs in kleeding en voedsel nemen zij een voorkomen van buitenlandsche gewoonten aan, die hen van hunne landgenooten vervreemdt. Met voordacht en vrijwillig snijden zij zich af van de inlandsche maatschappij, zoodra zij gedoopt zijn, en als onvermijdelijk gevolg vatten zij eene soort van tegenzin op tegen al wat oostersch is en eene enthousiastische bewondering van al wat europeesch is. (Luister, luister.) Zij schijnen zich hun vaderland en hunne nationaliteit te schamen. Zij vergeten, dat CHRISTUS, hun meester, een Aziaat was, en dat om hem na te volgen het niet noodig voor hen is, zich van hun land of geslacht te vervreemden. Ik smeek hun ernstig, den geest van het christendom niet te verwarren met de zeden van de westersche beschaving. Mogen zij streven naar den roem van het voorbeeld huns grooten meesters na te volgen, die, hoewel hij de voor het gansche menschdom algemeene waarheid inprentte, zich niet schaamde, te leven en te sterven, als een eenvoudig en arm Aziaat. (Toejuiching.)

Mij dunkt, gij zult gereedelijk erkennen, dat ik, bij de vergelijking van het nationaal karakter van de europeesche en inlandsche rassen, niet ben afgegaan op plaatselijke of willekeurige denkbeelden, maar dat ik heb afgemeten naar dien verheven en algemeen erkenden standaard der ethica, die verheven is boven de toevalligheden van tijd en plaats, en te gebruiken is voor alle menschen en natiën. Ik heb de Aziaten niet van een europeesch

standpunt beoordeeld, noch de Europeanen volgens de eigenaardige voorstellingen van een' Aziaat. Ik heb mij vrijelijk uitgelaten over de onvolkomenheden van de beide rassen, voor zooverre ik bevonden heb, dat zij te kort kwamen bij de eischen van Gods wet. Deze onvolkomenheden kunnen in beide gevallen geregtvaardigd of ten minste vergoêlijkt en geduld worden, bij eene schatting, berustende op plaatselijke en nationale beschouwingen. De Europeaan, bestuurd door europeesche denkbeelden, moge al de trekken in zijn nationaal karakter verdedigen, en de inlanders voor een verdorven ras verklaren, omdat hunne denkbeelden en praktijken van zijne eigene verschillen; en de inlander moge het zelfde doen op zijne beurt. Maar Hij, die zoowel Europeanen als inlanders oordeelt naar zijne hoogste wet, vindt in beiden overvloed van overtredingen. En zeer zeker is het ons belang en onze pligt, bij de beoordeeling van ons eigen karakter of dat van onzen naaste, ons niet te laten leiden door menschelijke meening, maar ons te houden aan den absoluten standaard van volmaaktheid, zoo als die is in God; daar wij alleen op zoodanige wijze kunnen hopen onszelven en elkander te verbeteren, zonder opgeblazen te worden door hoogmoed of eenzijdig uit kwaadwilligheid. Ik spreek tot u, broederen, niet als tot mannen, die enkel verantwoordelijk staan voor een geregtshof of voor de regtbank van het publiek, en wier hoogste verdienste bestaat in het vermijden van misdaden of het verwerven van enkele wereldsche deugden; maar als tot wezens bestemd voor de onsterfelijkheid, wier doel behoorde te zijn, u strikt te rigten naar den absoluten standaard der waarheid, en wier beste belangen zijn de belangen der eeuwigheid. Ik spreek tot u, als tot de zoodanigen, die onsterfelijke zielen hebben en wier hoogste

streven moet zijn, de goedkeuring van uw geweten hier en een gelukzalig, eeuwig leven hier namaals te verwerven. Ik zou u willen bidden, broeders, den tijd in de eeuwigheid, alle plaatselijke overleveringen in algemeene beginselen, uwe nationaliteit in de menschheid, en de veranderlijke, conventionele gebruiken van verschillende landen in den onveranderlijken standaard van den pligt te doen versmelten. Ik moet u verzoeken een beroep te doen op uw eigen geweten, opdat gij moogt zien en erkennen, in hoeverre gij voor den troon des heiligen Gods veroordeeld staat als menschen, hoezeer gij dan ook reden moogt vinden, om toe te geven aan uwen nationalen trots als Europeanen of Aziaten. Ik moet u verwijzen naar de verheven grondbeginselen van CHRISTUS zedelijkheid; en dáár, ik houd er mij van overtuigd, zult gij genoeg vinden om uwen trots te fnuiken, uwe gebreken te leeren kennen, en u tot verbetering aan te sporen. CHRISTUS sprak niet, zoo als wereldsche menschen spreken, in den bemiddelenden geest dér voorzigtigheid: hij predikte absolute godsdienst. Hij versmaadde al wat plaatselijk en toevallig, sectarisch en partiëel was, en leerde Gods algemeene waarheid, ten gunste van het gansche menschdom, zoo Europeanen als Aziaten. Men meene toch niet, dat ik hier een' of anderen bijzonderen vorm der christelijke ethica op het oog heb, zoo als die verstaan en aangenomen wordt door bijzondere afdeelingen van de christelijke kerk. Neen; ik heb mijne denkbeelden over CHRISTUS of zijne ethica niet aan eenige dogmatische theologie of aan eenige klasse van zijne volgelingen ontleend. Ik vereenzelvig die niet met eene of andere christelijke secte. Ik heb mij onmiddellijk tot den Bijbel begeven, om de zuivere leerlingen over zedelijkheid door CHRISTUS aanbevolen te leeren kennen; en ik ben vast

overtuigd, dat dit onderwijs weerklank vindt in de algemeene bewustheid van het menschdom, en niet meer europeesch, dan aziatisch is, en dat in zijne ethica „noch Griek, noch Jood, noch besnijdenis, noch niet-besnijdenis, noch barbaar, noch scyth, slaaf noch vrije" is. Mogen wij allen leeren, nader tot God te komen, door naar den geest van deze voorschriften te handelen.

De twee fundamentele leerstellingen van de ethica des Evangelies, die boven alle andere verheven zijn en het zijne bijzondere verhevenheid en alles te bovengaande voortreffelijkheid geven, zijn naar mijne meening, de leerstellingen der vergevensgezindheid en der zelfverloochening; en in dezen zien wij de zedelijke grootheid van CHRISTUS. Hoe schoon heeft hij deze gulden stelregels verkondigd, hoe edel daarnaar geleefd! Wat zedelijke reinheid en zachtaardigheid openbaart zich in geheel zijn leven! Wat buitengewone teederheid en nederigheid – wat zachtheid en eenvoudigheid! Zijn hart was vol barmhartigheid en vergevende goedheid: vrienden en vijanden deelden in zijne menschenmin. En toch daarentegen, hoe beraden, hoe vast, hoe onverzettelijk in zijne gehechtheid aan de waarheid! Hij vreesde geen sterveling, en tartte zelfs den dood ter wille van de waarheid en van God. Voorwaar, als wij zijn leven lezen, dan verrukt zijne zachtmoedigheid het hart, en omhult het als met een' stroom van licht, gelijk aan de liefelijke stralen der maan; maar komen wij aan het verheven uiteinde van zijn leven, in zijn' dood aan het kruis, ziet! dan schittert hij als de zon in haren middagsluister. (Toejuiching.) Het zijn deze beide cardinale beginselen van de christelijke ethica, – die zoo geheel en al indruischen tegen de wijsheid der wereld, en zoo ver verheven zijn boven hare hoogste begrippen van regt, – die

beide het europesche en het inlandsche ras goed moeten worden ingeprent, daar van de behoorlijke waardeering van deze, naar 't mij voorkomt, de hervorming van hun karakter afhangt.

De zachtmoedigheid, die CHRISTUS aanbeveelt, is geen loutere sentimentaliteit; zijne liefde is niet passief of sectarisch. Zijne zachtmoedigheid is die diepe gemoedskalmte, die buitengemeene zelfbeheersching, die nooit verstoord wordt door uittarting of beleediging, en boven zucht tot wedervergelding verheven is. Zijne menschenliefde is actief en universeel, en vindt haren grondslag in den waren geest van broederschap. Zij strekt zich uit tot alle menschen, en zoekt aller welzijn en geluk, – maar wat meer is, zij sluit den vijand niet uit. CHRISTUS leert ons onze vijanden te vergeven, ja zelfs hen te zegenen, die ons vloeken, en te bidden voor hen, die ons kwalijk bejegenen; hij zegt ons, dat wanneer iemand ons op de regter wang slaat, wij hem de linker moeten toekeeren. Wie kan ten volle deze alles te bovengaande menschlievendheid begrijpen? De meest indrukwekkende vorm, waarin zij zich practisch openbaart, is dat lieftallig en teeder gebed, dat de gekruisigde JEZUS te midden van vlijmende smart uitsprak: „Vader! vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen." (Luide toejuiching.) O, konden wij bezield worden met den geest van dit voortreffelijk gebed! Welk een verheven protest is het tegen die onnatuurlijke hartstogten van wedervergelding en wraak, waaraan wij zoo geneigd zijn toe te geven! Ik hoop, dat deze diepgrondige menschlievendheid de wederzijdsche betrekkingen en handelingen mijner landgenooten en der Europeanen moge regelen, en hen moge voeren tot harmonische zamenwerking in al wat goed is. Dikwijls heb ik mijne inlandsche vrienden aangeraden,

het leed te vergeten en te vergeven, hun door wreede en verwaten Europeanen aangedaan, in plaats van lucht te geven aan hunnen toorn. Worden wij door anderen mishandeld, dan hebben wij geen regt hun op onze beurt leed aan te doen. Moeten wij hen niet veeleer vergeven, en hun goed doen met edelmoedige harten? Hoe! Als zij onze bitterste vijanden zijn, als zij beleediging en laster en geweld over ons uitstorten, en ons tot het uiterste tarren, — zullen wij ook dan niet met liefdevolle harten bidden: „Vader vergeef het hun"? (Toejuiching.) Voorzeker, als een inlander menschlievendheid kon leeren van ruw geweld, en uittarting met vergiffenis, in plaats van met toorn, kon beantwoorden, zoo zou zijne overwinning volkomen zijn, terwijl zijn onderdrukker verwonnen zou liggen te midden van schande en smaad en openlijke verwensching. (Toejuiching.) Voor de europesche bevolking vindt de leer der christelijke menschlievendheid nog ruimer toepassing. In haar ligt het beste tegengif tegen de gebreken, die ik in hun karakter heb aangewezen. Als christenen moeten zij gedoopt worden in ware christelijke zachtmoedigheid; hunne ruwe natuur zal daardoor tot menschelijkheid gebracht worden, en hunne geneigdheid om aan geweld en woestheid toe te geven zal met kracht worden bedwongen. Hunne verpligting om daarnaar te handelen is van hoogst dringenden aard; zij zijn verpligt de nadrukkelijke voorschriften en het levend voorbeeld van menschlievendheid en zachtmoedigheid te volgen van hem, dien zij belijden als hunnen meester te erkennen. Zachtmoedigheid is essentiëel eene christelijke deugd; en zij, die behagen scheppen in wraak en zich beroemen op hun gespierd christendom, zijn den naam van christenen onwaardig. Het is, geloof ik, de onverbrekelijke pligt

van christen mannen en vrouwen strikt en letterlijk vast te houden aan de leer van vergevensgezindheid door CHRISTUS ingeprent. Maar tot mijne smart bespeur ik, dat wel verre van zulks te doen, velen die leer schijnen te houden louter voor eene theorie, waarnaar zij het ongerijmd achten te handelen. Als theorie weiden zij uit over haar schoon, en vergasten zij zich op de godsdienstige poëzie, die zij er in vinden; maar in de praktijk laten zij haar liggen, als een uiterste van overdreven gevoeligheid, van sentimentaliteit, of, op zijn best, als een' ethischen hyperbool. Zij weten maar al te goed, dat, als zij geheel antagonisme en wedervergelding vermeden, en stelselmatig met liefde vijandschap beantwoordden, zij al te spoedig al hunne tijdelijke belangen in gevaar brengen en onmogelijk in de wereld vooruit komen zouden, — om niet te spreken van den spot, dien zij zich op den hals zouden halen; daarom trachten zij, met diepe wijsheid en voorzigtigheid, zichzelven te vrijwaren voor deze gevaarlijke theorie van vergevensgezindheid! (Luister, luister.) Wat meer is, met het oogmerk zich getrouw te betoonen aan hunne christelijke belijdenis, geven zij eene hun voegende verklaring van CHRISTUS leer; zij brengen ze in overeenstemming met hunne wereldsche positie en omstandigheden. Zij zoeken naar uitzonderingen, waarin wedervergelding en wraak te regtvaardigen zijn. Niet gezind, hun karakter te rigten naar de wet van CHRISTUS, plooijen zij de wet op vernuftige wijze naar hun eigen leven en de eischen van hunne wereldsche belangen. Niet gezind de wet in hare volheid in toepassing te brengen, verminken zij haar, en geven aan de christelijke zedeleer een gemakkelijk en hun voegzaam karakter. (Toejuiching.) Dit is waarlijk te betreuren. Wilden zij eenvoudig bewereu, dat CHRISTUS

wet omtrent de vergevensgezindheid te hoog voor ons is, en dat het moeijelijk is, ze in praktijk te brengen, dan zou ik van harte met hen instemmen. Maar als zij den geest van die wet gaan verderven, en haren standaard gaan verlagen, omdat zij zich daartoe niet kunnen verheffen, dan reken ik het mij tot een' pligt, tegen zulk eene onverantwoordelijke wanverklaring op te komen, en de ethica van CHRISTUS te verdedigen. Hebben wij eenig regt de waarheid te verminken, omdat wij ons buiten staat gevoelen, haar ten volle te grijpen? Moet CHRISTUS beroofd worden van zijne kostelijke diadeem van vergevende zachtmoedigheid, opdat zijne volgelingen in naam, met bevoorregte stoutheid, den teugel zouden kunnen vieren aan hunne wraakzucht, en steeds zouden kunnen roepen: Bloed om bloed? (Luide toejuiching.) Laat mij u verzekeren, dat CHRISTUS voorschriften op dit punt te klaar en duidelijk zijn, om eenigen twijfel over te laten aangaande den waren inhoud; en hare volmaakte zuiverheid laat geen halve toepassing of verminking toe. Christen broeders! U smeek ik niet te vergeten, dat gij gehouden zijt, letterlijk de leer van liefde en vergevensgezindheid te vervullen, zoo als die in het Evangelie gegeven wordt. Gij moet niet alleen toorn bedwingen en wraak schuwen, en geduldig beleediging en uittarting verdragen, maar van harte en edelmoedig hen zegenen, die u vloeken, en hun goed doen, die u haten en mishandelen. Gij moet trachten, geheel te beantwoorden aan den gulden stelregel: Heb uwen vijand lief, en openbaar in uw dagelijksch leven de grondelooze menschlievendheid van CHRISTUS. (Toejuiching.)

Als tweede hoofdpunt in de evangelische zedeleer heb ik genoemd: zelfopoffering. Het onvergelijkelijk belang van deze voor mijne landgenooten, kan ik onmogelijk

overdrijven, daar deze het beste geneesmiddel is tegen het hoofdgebrek van het inlandsch karakter, namelijk, zelfzucht. De voorschriften, waarbij op deze deugd wordt aangedrongen, zijn in het Evangelie zoo talrijk en nadrukkelijk en in 't oogloopend, dat het geen moeite kost, haar als eene der groote waarheden te erkennen, die door het geheele verhaal van CHRISTUS leven en werken heen loopt. Hierin vinden wij het kostbaar geheim van zijne zending; hierin vinden de verschillende voorvallen van zijn leven en sterven eenheid en verklaring. Niets vraagt hij zóó gedurig en volhardend van zijne discipelen, dan het prijsgeven van wereldsche belangen. Hij weet van geen vergelijk tusschen God en de wereld. Hij verlangt, dat de ziel onverdeelde eer zal bewijzen aan God, en zich geheel zal vervreemden van de dienst der wereld. Hij berispt, en weigert te erkennen allen, die, nadat zij de hand aan den ploeg geslagen hebben, nog achterwaarts zien; hij zou willen, dat zijne volgelingen alles verzaakten en de waarheid opvolgen; hij wilde de waarheid op prijs gesteld en bemind hebben boven vader en moeder, vrouw en kinderen, ver boven alle aardsche eer en geluk. Algeheele overgave aan den wil van God, zonder eenige vrees voor de gevolgen, of bezorgdheid voor voedsel en kleeding, maakt de hoofdtrek uit in CHRISTUS onderwijs. Zijn dood aan het kruis is de verhevenste, practische toepassing van de zelfopoffering. Hij bracht zijn leven ten offer ter wille van de waarheid en voor het welzijn der wereld. In gehoorzaamheid aan den wil zijns Vaders legde hij zijn leven af, en zeide: uw wil geschiedde, o, God! (Toejuiching.) En voorwaar er ligt dieper beteekenis in dit feit, dan zelfs de orthodoxen daaraan verbinden, dat de dood van CHRISTUS het leven der wereld is. (Toejuiching.) Landgenooten!

het is uw pligt deze voorschriften op te volgen, en dit voorbeeld van zelfopoffering in de zaak der waarheid na te volgen. Door zulks te doen, zult gij niet alleen het brandmerk van beginsellooze zelfzucht, dat op uw nationaal karakter gedrukt is, wegnemen, en leeren uw leven te rigten naar verheven zedelijke beginselen, maar gij zult in staat zijn krachtig het ware welzijn van uw land te bevorderen in de hoogst gewigtige crisis, die het thans doorleeft. In deze eerste dagen van indische hervorming, nu eene verbazende massa oude dwalingen en verdorvenheden moet worden weggedaan en een vaste grondslag moet gelegd worden voor een vernieuwd maatschappelijk stelsel, is van uwe zijde niets noodig dan eene behoorlijke schatting van de waarheid en de bereidvaardigheid al onze tijdelijke belangen voor haar op te offeren. Onze zelfzucht is het verderf geweest van ons land, en zelfs nu, niet tegenstaande het genoten onderwijs, strekt deze verfoeijelijke zelfzucht om de dagen van Indië's vernedering en lijden te verlengen. Om betere menschen en eene betere natie te worden moeten wij de zelfzucht met wortel en tak uitroeijen. Noch de hooge woorden van verlichte huichelarij, noch de koude, berekenende politiek der voorzigtigheid kan de kwalen genezen, die uw land bedroeven. Niets minder dan algeheele zelfverloochening zal ons land redden. (Luide toejuiching.) Ik verzeker u, broeders, niets minder dan zelfopoffering, waarvan CHRISTUS zulk een schitterend voorbeeld gegeven heeft, zal Indië tot wedergeboorte brengen. Wij moeten God liefhebben met geheel ons hart, wij moeten leven en streven voor de waarheid. Met een opregt voornemen en met onkreukbare trouw moeten wij gehoor geven aan de roepstem van pligt, en onder geen voorwendsel moeten wij met ons geweten transigeren. Laat geen snoode zelfzucht ons

langer onverschillig maken voor den beklagelijken toestand van ons vaderland; laat ons opstaan, en ons eigen ik als een vrijwillig offer stellen voor den troon van God, en ons zelven geheel wijden aan zijne dienst en aan het welzijn van ons land. (Toejuiching.) Diep genoeg is de vernedering van Indië; zijn lijdensbeker is ten boorde toe gevuld. Reeds is, door Gods genade, een ommekeer aangevangen, en de dageraad der hervorming vertoont zich van alle zijden. Maar zulk een ommekeer is slechts de voorlooper van eene geweldige omwenteling, die Indië moet doorstaan, en die met hare geduchte beproevingen zal komen in de volheid der tijden. Met al de woede van een' orkaan zal zij de inlandsche maatschappij tot in hare grondvesten doen schudden, alle sterkten van de dwaling verbrijzelen en alle boosheid wegvagen. Houdt u dus gereed voor de beproevingen, die u wachten. Houdt u gereed, zeg ik; want de tijd komt, wanneer gij geroepen zult worden groote zelfverloochening te betoonen en aan worsteling en lijden van geen gewonen aard het hoofd te bieden. Gij zult welligt geen bloedige vervolgingen te verduren hebben, niet dood gemarteld worden, om der waarheids wil, – het Britsch gouvernement moge u beschermen tegen zulk een uiterste van geweld! Nogtans zullen ontberingen en lijden van den smartelijksten aard zich rondom u ophoopen, en uwe dierste en hoogste belangen zullen gevaar loopen. Eer en rijkdom zullen u begeven, uwe vrienden en bloedverwanten zullen u uitbannen, en gij zult welligt zijn prijs gegeven aan volslagen hulpeloosheid, waarbij zelfs uw dagelijksch onderhoud onzeker zal zijn. Weest daarom bereid en vaardig om het ergste, dat u treffen kan, te gemoet te gaan, opdat het u niet aan kracht ontbreke ten dage der beproeving. Vervult uwe harten met liefde voor de waarheid, en on-

derwerpt u aan den wil van God, en gaat met zelfopofferende geestdrift voort, uwe pligten te vervullen jegens uw land, zonder op de uitkomst te letten. (Toejuiching.) En om u beter aan te vuren tot een leven van zelfverloochening, houd ik u het kruis voor, waaraan JEZUS stierf. Moge zijn voorbeeld zulk een' invloed op u hebben, dat gij bereid wordt, zelfs uw bloed op te offeren, als het noodig is, voor de wedergeboorte van uw land. (Toejuiching.) Laat mijne europesche broederen alles doen wat zij kunnen, om het zedelijk koninkrijk van CHRISTUS in Indië te stichten en te bevestigen. Laat hen prediken van hunne kansels, en in hun dagelijksch leven de groote beginselen van menschlievendheid en zelfopoffering openbaren. En, moge op den grondslag van deze beginselen broederlijk verkeer en zamenwerking gebouwd worden tusschen hen en mijne landgenooten. Ach! Mogt de dag toch spoedig aanbreken, die een eind zal maken aan ras-antagonisme, en waarop twist, tweedragt en alle onbroederlijke gewaarwordingen voor altijd zullen verdwijnen, en eensgezindheid onder ons allen zal heerschen! Mogen Engeland en Indië, Europa en Azië onverbrekelijk verbonden worden in menschlievendheid, onderlinge liefde en zelfverloochenende toewijding aan de waarheid! (Toejuiching.)

De slavenhandel op de Oostkust van Afrika gefnuikt.

Op den 30sten Junij dezes jaars kwam te Londen het berigt, dat den 5den van die maand een tractaat geteekend was door Dr. KIRK, als vertegenwoordiger van H. M. de Koningin van Engeland en door een' bloedverwant van den Sultan van Zanzibar, waarbij de laatste zich verbond „tot het beletten van het slavenvervoer door zijne staten, de afschaffing van alle slavenmarkten en de bescherming van alle vrijgemaakte slaven." Het tractaat werd zonder bedreiging of zelfs magtsvertoon, ten gevolge van de vertoogen van Sir BARTLE FRERE, gesteund door den engelschen consul Dr. KIRK, benevens de duitsche en amerikaansche consuls, zelfs met zekere ingenomenheid door den Sultan aangegaan.

Dit is eene nieuwe, belangrijke overwinning behaald op de barbaarschheid. Engeland zal de vruchten plukken van zijn' ridderlijken strijd voor menschenregten, – in vermeerderden handel en nijverheid. Maar ook voor het koninkrijk Gods zullen nieuwe bloesems ontluiken; en het zal den onderdanen van dat koninkrijk gedurig meer blijken, hoe, niet door list en geweld, niet door twist en gekijf, maar door het rusteloos werken van de mannen des vredes, de wereld hervormd wordt. Gods Geest werkt krachtiger dan ooit! Hij grijpt tot de einden der aarde aan! En laat nu vrij in Europa de partijen elkander in 't harnas jagen; zij zullen eerlang

elkander gecentraliseerd hebben, en een jonger geslacht zal niet dan met minachting neerzien op de gesten en heldendaden der mannen, die nu geacht worden heel wat te zijn; terwijl het met dankbaarheid zal, gedenken den stillen, onverdroten arbeid van hen, die als trouwe akkerlieden geploegd, gezaaid, geëgd hebben, opdat de naneef een' welbereiden akker zou vinden, en zijne oogsten zou inzamelen met gejuich.

De gronden voor deze stelling? Zij liggen in feiten.

De geschiedenis van het laatste gedeelte der vorige eeuw sta voor ons in haren bloedigen strijd om beginselen en regten. Maar dan worde daarin niet vergeten, hoe WILBERFORCE, CLARKSON, GRANVILLE SHARP ijverden voor de afschaffing der slavernij. (1) In 1787 reeds schenen hunne pogingen te zullen slagen; zij stuitten af op eigenbaat en valsche staatsmanswijsheid; in 1789, in 1807 was de tijd nog niet rijp; eerst in 1834 kwam de groote maatregel tot stand: de afschaffing, van den negerhandel. WILBERFORCE had niet vergeefs gezaaid.

Maar daarmede was de slavenhandel niet uitgeroeid. In Amerika zelfs, het land der vrijheid, moest het zwaard van GRANT en SHERMAN gezegevierd hebben, eer het decreet van ABRAHAM LINCOLN in 1864 over de gansche uitgestrektheid der Vereenigde staten de negers tot vrije mannen verklaarde.

En nog steeds zijn er slavenhalers, en menschen, die als slagtvee naar de markt gedreven worden. Een ingeworteld kwaad is niet gemakkelijk uit te roeijen; het zaad heeft zich vaak verbreid en schoot elders welig op, vóór dat de plant bij den wortel was uitgerukt. Op de

(1) Een kort, maar niet minder sprekend overzigt van het werk dier mannen kan men vinden bij SMILES, in zijn Selfhelp, bij ons vertaald, onder den titel: »Help u zelven."

oostkust van Afrika, in sommige streken van Neêrlandsch-indië, in de Zuidzee, soms onder verbloemden vorm, en wie weet waar al niet meer, blijft de kanker voortwoekeren.

LIVINGSTONE bracht de gruwelen van den Oost-afrikaanschen slavenhandel aan 't licht. Sir SAMUEL BAKER betoonde zich een' ernstigen bestrijder van dat kwaad. Beiden vonden weerklank en steun bij hunne landgenooten. Wat de expeditie van Sir SAMUEL zal uitrigten, weten wij nog niet; maar al vertoeft DAVID LIVINGSTONE nog altijd, als eenvoudig reiziger en zendeling, in de binnenlanden van Afrika, zijne stem is doorgedrongen tot in het kabinet van Engelands ministers, en het parlement heeft getoond, dat de engelsche natie geen onregt wil toelaten, waar zij, daarop gewezen, de overtuiging heeft erlangd, dat daaraan een eind moet komen. Geen Krimoorlog, geen Pruisisch-deensche strijd, geen Italiaansch-fransche, of Oostenrijksch-pruissische of Fransch-duitsche oorlogen hebben kunnen beletten, dat eene meer menschelijke behandeling van den evenmensch over de gansche wereld bevorderd is, en dat daarin de kracht van het Evangelie van CHRISTUS zich blijft openbaren.

LIVINGSTONE schreef in November 1871 aan den uitgever van de New-york-herald: „Als mijne openbaringen aangaande de vreeselijke slavernij in Ujiji mogten leiden tot de fnuiking van den slavenhandel op de oostkust, dan zou ik dit als eene veel gewigtiger zaak beschouwen dan de ontdekking van al de Nijlbronnen' te zamen. Nu gij (Amerikanen) de slavernij in uw land voor altijd hebt afgeschaft, zult gij ons uwe krachtige hulp verleenen ter bereiking van dit groote doel. Dit schoone land wordt verdorven, ligt als onder een' vloek van Boven, opdat niet te kort gedaan worde aan de slavernij-privilegiën van den kleinen Sultan van Zanzibar, en opdat de regten van

de kroon van Portugal, die tot de mythen gaan behooren, in statu quo blijven, tot in eene verre toekomst, wanneer Afrika een tweede Indië zal worden voor portugeesche slavenhandelaars."

In 1869 werd door het engelsche gouvernement eene commissie benoemd van zeven mannen, die de zaak ernstig hadden te onderzoeken. Deze bevonden, dat in het grondgebied van den Sultan van Zanzibar een wettige, zoowel als een onwettige slavenhandel gedreven werd. Overeenkomstig de wetten van het eiland, mogten slaven gedurende een groot deel van het jaar van de eene haven naar de andere vervoerd worden, binnen zekere aangewezen grenzen, maar het vervoer van slaven buiten deze grenzen of gedurende den gesloten tijd was verboden, evenzeer als het uitvoeren van slaven voor vreemde markten; en bij verdrag waren de engelsche kruisers gemagtigd alle schepen, die zich daarmede afgaven, te nemen. De handel werd hoofdzakelijk gedreven door Arabieren, onderdanen van den Sultan, en deze gingen daarbij te werk, als volgt: Zij trekken naar de binnenlanden van Oost-afrika goed gewapend, en voorzien van artikelen, dienstig voor den ruilhandel in slaven, zoo als koralen en katoenen stoffen. Zij halen de inlanders van dezen of genen stam over, een' anderen den oorlog aan te doen, en als prijs verleenen zij genoegzame hulp, om aan dien stam de overwinning te verzekeren; de gevangenen worden hun eigendom, regtens of door koop, en dan tegen enkele ellen katoenen stof! In deze gevechten komen duizenden om, 't zij aan hunne wonden of van honger, – hunne dorpen worden verbrand, en hunne vrouwen en kinderen ontvoerd. De gevangenen worden dan door de Arabieren naar de kust gebracht, op de wreedste wijze gekneveld, en zoo noodig voort-

gedreven door geweld en bedreigingen. Vele van die arme schepsels, te ziek of te zwak om te loopen, of van weinig waarde op de markt, worden óf omgebracht, óf onder weg aan hun lot overgelaten. Niet één van de vijf bereikt de kust! De overlevenden worden ingescheept naar Zanzibar, naar de Perzische of naar de Arabische golf. Zij, die te Zanzibar voor huiselijke diensten gekocht worden, ondergaan eene even goede behandeling als een paard, een ezel of ander huisdier; maar de wijze, waarop de arme ongelukkigen aan boord van de arabische dhows (vlug zeilende, maar ellendig ingerigte vaartuigen) behandeld worden op hunne verdere reis, is bijna te akelig om aan te zien. (1)

Na eenigen tijd van beraad over dit rapport genomen te hebben, besloot het Gouvernement den raad op te volgen van Sir BARTLE FRERE, ingebracht in Julij 1871, en de zaak in handen te geven van iemand, die naar Muscate en Zanzibar zou worden afgevaardigd, ten einde bij de vorsten aan te dringen op de volvoering van alles wat Engeland noodig achtte voor de onderdrukking van den slavenhandel. Sir BARTLE zelf werd met die taak belast, en hij heeft die, zoo als ons gebleken is, met glans volvoerd.

Zal Engeland nu stil zitten, en afwachten, of de Sultan van Zanzibar, zijn woord al of niet gestand zal doen? 't Is niet te verwachten. Men kan er in tegendeel op aan, dat het door zijn' consul strikt toezigt zal doen houden op de volvoering van het tractaat, dat het zijne vloot versterken zal; en, als blijken mogt, dat het tractaat werd ontdoken, dan zal het wel zorgen, dat nog andere en geheel afdoende maatregelen genomen worden.

(1) "The Oriental", Julij 1873, p. 89.

De sultan van Zanzibar denkt een reisje naar Engeland te ondernemen; hij zal zich dan kunnen overtuigen, dat dáár de afrikaansche slavernij niet bestaat; of hij diep genoeg in den aard van het maatschappelijk leven zal doordringen, om eene andere slavernij, die der zonde te leeren kennen, is aan twijfel onderhevig. Uit revues, optogten, feesten, enz. leert men een volk niet kennen, al had men ook nog zoo'n scherpen blik. Maar hij zal welligt, even als de Schach van Perzië, trachten de europesche beschaving in zijn land over te planten; hij zal eenig begrip krijgen van algemeen volkenregt; hij zal europesche meubelen en sieraden aankoopen; hij zal niet nalaten zijn' wapenvoorraad te verbeteren en uit te breiden. (1)

Zal hij ook iets vernemen van de onzigtbare bron, waaruit voor Europa de hoogere ontwikkeling en beschaving is voortgevloeid? Zal hij terugkeeren met den indruk: wat ik zag kon zóó niet geworden zijn zonder den invloed van het Evangelie? 't Is niet te verwachten. Hoe lang zal men vorsten en aanzienlijken zien rondreizen, om hoogstens aan de dagbladen stof te geven tot de mededeeling van eenige vertooning, zonder dat den volke blijkt, of ook door ernstige mannen pogingen werden aangewend, om die bevoorregten met ernstiger en gewigtiger zaken bezig te houden? Welligt geschiedt dit, maar dan zou het ons toch veel meer belang inboezemen, een enkel gesprek van dien aard te mogen vernemen, dan te weten, dat de gansche engelsche zee-

(1) Na dat ik dit schreef, leverde »de Times" een betoog, dat de reis van den Sultan van Turkije door Europa slechts ten gevolge had gehad eene belangrijke vermeerdering van zijne staatsschuld, voornamelijk ter versterking van zijne vloot en tot den aankoop van de nieuwste soorten van geweer en geschut. Sedert is ook gebleken, dat de bevolking van Perzië den last draagt van den luister door den Schach in Europa ten toon gespreid.

magt te Spithead vereenigd was, en dat de bemanning in 't want paradeerde onder kanongebulder en krijgsmuzijk!

Mogt de Sultan van Zanzibar het eens eenvoudig en klaar vernemen, dat de afschaffing der slavernij, de strijd tegen openbaar onregt, het verrijzen van liefdadigheids-instellingen en zooveel meer uitvloeisels zijn van het christendom!

Mogt zoo ook de Sultan van Atsjin de overtuiging erlangen, dat Nederland werkelijk niets anders verlangt, dan de fnuiking van zeeroof, strandroof, menschenroof en slavenhandel, en dat het zóó wil medewerken tot de verbroedering der volken!

12 Augustus 1873. J. C. NEURDENBURG.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Een dag in eene kleine gemeente.

De gemeente van Parépé ligt in het district Rëmboken, behoorende tot den werkkring van den zendeling BROUWER. 't Is eene kleine gemeente, die kerk- noch schoolgebouw had, tot zij zelve zich bereid verklaarde daarvoor te zorgen, en met inspanning van alle krachten het dan ook zoo ver bracht, dat haar eigen kerkje op Zondag, den 19den Januarij 1873 voor het eerst kon gebruikt worden.

De zendeling had aangemoedigd, geholpen, ook wel eens zijn misnoegen getoond, als niet allen, die hunne hulp beloofden, hun woord gestand deden, maar toch het kerkje stond er, en mogt heeten eene getuigenis van de liefde en den ijver der kleine inlandsche gemeente. Is bij ons het al of niet bouwen van kerken grootendeels eene quaestie van geld, in de Minahasa is het meer afhankelijk van de goede gezindheid van de bevolking, die slechts een deel van haren tijd en hare werkkracht ten offer behoeft te brengen, die het wel eens ontbreekt aan volharding, maar die ook niet zelden wordt tegengewerkt. Genoeg: op den 19den Januarij l.l. stond het kerkje te Parépé gereed, om er de eerste godsdienstoefening te houden, tot blijdschap van de gansche gemeente, toen de zendeling reeds in den vroegen morgen de negerij binnen kwam rijden. Het is een verkort verslag van dit zijn bezoek, dat hier volgt. Aldus schrijft hij:

Ik bleef als opgetogen staan op de brug, die naar de negerij leidt. Voorzeker, al ware ik niet feestelijk gestemd geweest, dan hadden de inwoners van Parépé mij wel bezield. Eene keurige eerepoort vol uitgezochte rozen stond voor de brug, waarover ik moest rijden. En verder stond de geheele weg van de brug tot aan de kerk vol zoodanige poorten, en was alles met het prachtigste groen omgeven. Heden was mijn eerste gang naar het dorpshoofd, die ook zelf met hart en ziel aan de werkzaamheden van den kerkbouw had deelgenomen, ja die zelf de beide eerste balken gegeven had voor de nieuwe kerk. Hier bij den hoekoem toewah stond de Majoor met zijne echtgenoot, die 's morgens vroeg van Rembo ken gekomen waren, mij reeds op te wachten, en hij riep mij het eerste welkom toe, dat daarna door dat van honderden achtervolgd werd. Daar vielen wat handen te geven, en vragen naar den goeden welstand van mij, mijne vrouw en kinderen te beantwoorden! De Majoor had mij verzocht, of hij met zijne vrouw de gansche plegtigheid zoude mogen bijwonen, en dus ook hier des namiddags tot de tafel des Nieuwen verbonds zoude mogen toetreden. Ik had natuurlijk niet anders geantwoord, dan dat mij dit hoogst aangenaam zoude zijn. Mij is niets aangenamer, dan dat bestuursmannen met ons één hart zijn, en wij dit ook met hen kunnen wezen. Daardoor toch wordt veel goeds gesticht, veel kwaads voorkomen. Want de verhouding tusschen ons en hen werkt immer meer of min weldadig of schadelijk op de gansche gemeente terug.

Weldra had ik mij van mijn rijpak ontdaan, en stond in mijn' eenvoudigen rok, als gewoonlijk, gereed, om naar de kerk te gaan, om de gedachten der gemeente voor een paar uren te leiden, het nieuwe gebouw in haren

naam toe te wijden aan de verheerlijking van Gods driemaal heiligen Naam, om verder de gemeente van harte geluk te wenschen met haar bedehuis, en tevens haar aan te wijzen, hoedanig zij dit gebouw had te gebruiken, welke gezindheden zij moest koesteren, wat ze daar had te zoeken.

Maar thans in de meer dan volle kerk gekomen, waar niet slechts de gemeente zelve zooveel mogelijk was opgekomen, maar ook de gansche gemeente van Kasoeratan en nog vele belangstellenden van de hoofdplaats Remboken, zoodat ook rond deuren en vensters alles vol zat en stond, – thans stond ik als opgetogen over het liefelijk schouwspel, dat hier werd aangeboden. Men had de kerk allerkeurigst groen gemaakt. De vier pilaren in het midden allen met de schoonste guirlandes omgeven. De preekstoel ook eenvoudig maar waarlijk smaakvol getooid. En dit alles, in zoowel als buiten de kerk, gelijk die eerepoorten, waarvan wij boven spraken, enz. was geschied gansch buiten mijn weten. Ik had daarvan ook niet het geringste vermoed. 't Was dus voor mij eene ware verrassing, te meer omdat alle die versieringen mij deden lezen in de harten der vervaardigers, dat zij het namelijk wel waarlijk als een' feestdag beschouwden en dus regt feestelijk gestemd waren. Mijn eerste woord in deze nieuwe kerk uitgesproken was de Apostolische zegenbede. Daarop las de hulpzendeling het roerend schoone gebed van SALOMO, dat deze wijze vorst uitsprak bij de inwijding van Jeruzalems tempel (1 Kon. 8). Voorts zongen wij gemeenschappelijk Ps. 103: 1 en 11. Verder storten wij onze gebeden en dankzeggingen uit voor God, onzen Vader in en door CHRISTUS. Voorwaar hebben wij iederen dag van ons leven overvloedig stof tot dank, wij hadden het bovenal hier op dezen

eersten dag der week, die getrouwe getuige van 's Heeren opstanding uit de dooden. Immers 't was de Heer, die ons dezen zegen bereidde, die ons verzamelde rond 's Heilands kruis, en thans voor 't eerst in dit nieuwe Bedehuis bijeenriep, om woorden van vrede, van genade en zaligheid te vernemen. En hebben we elken dag van ons leven overvloedig stof en reden om tot den Allerhoogste te gaan met gebeden, behoeven wij te allen tijde zijne steun en nabijheid, dan voorzeker bovenal in eene ure als deze: maar dan hadden wij ook te vragen, dat Hij zijnen zegen immer wilde gebieden over alle die uren, dat zijne gemeente hier zoude zamenkomen om 's Heeren woord te vernemen, opdat dit niet ledig tot Hem zoude wederkeeren, maar mogt doen 't geen Hem behaagde. Er was veel, ja oneindig veel te vragen, doch wij stortten met volle vrijmoedigheid onze kinderharten aan de Vaderborst uit, omdat wij weten, dat Hij ons in CHRISTUS altijd hoort. Hoe het mijne gemeente was onder deze gemeenschapsoefening met den Vader der lichten en met het verheerlijkt Hoofd der gemeente is mij natuurlijk onbekend, maar mij zelf was het goed. 't Was of er een pak van mijn hart gleed. Ik voelde mij gesterkt, ik kon gemakkelijker spreken, en ik voelde reeds thans de waarheid, dat de Vader mij had gehoord en gereed was, mij dien dag tot het vele werk te bekwamen.

Na dit ons gemeenschappelijk gebed, verzocht ik ouders en doopgetuigen op te staan te midden der gemeente en hunne beloften af te leggen voor die gemeente, maar bovenal voor Gods heilig aangezigt. Ik toonde hun kortelijk aan wat hun pligt was als ouders, hoe zij hunne kinderen hadden op te leiden naar Gods woord, hoe zij hen reeds vroeg moesten brengen tot dien Heer, die vroeger had gezegd, en dit in deze ure herhaalde: „Laat

de kinderkens tot mij komen en verhindert ze niet, want derzulken is het koningrijk der hemelen." Wij smeekten den Heer, dat hij deze ouders wilde bekrachtigen tot het volbrengen van dat „ja" daar zoo even door hen geuit, dat Hij deze lieve kleinen in zijne gemeenschap wilde opnemen, opdat zij zouden opgroeijen onder zijn vaderlijk oog, en aldus reeds vroeg zich zelven Hem mogten toewijden. Daarop bediende ik den Heiligen doop. Dit was dus onze eerste verrigting in het nieuwe bedehuis. Voor en aleer ik nog een woord van opwekking of anderszins had gesproken, leidden wij dertig kinderen tot den grooten Kindervriend, die kwam, om ook hen te verlossen en te zaligen, om ze door het geloof in Hem van de smet der zonde te reinigen.

Nu zongen wij gemeenschappelijk een onzer stichtelijke liederen, waarin wij onze blijdschap en dankbaarheid over den feestdag uitdrukten. En het „'t Is heden de dag van Gods welbehagen, de dag van zaligheid voor menschen, enz.," werd van ganscher harte en door allen aangeheven, en uit de volle borst gezongen. En daar er welligt een derde der menschen buiten de kerk zaten of stonden, weerklonk dat gezang ook heerlijk in Gods vrije natuur. En aangezien het een uitgezochte dag mogt heeten, wat het weder betrof, voor de maand Januarij, was het ons als wilde de Heer ook daarin „zijn welbehagen" in onzen feestdag ons aanzeggen. Ware het toch heden regenachtig en guur geweest, zoo als haast alle dagen der maand Januarij, wat zoude dat eene stoornis voor onze feestviering geweest zijn! Dan hadden zoo velen van elders gekomen of ook ingezetenen zelfs de plegtigheid niet mede kunnen bijwonen.

Na dit regt feestelijk lied ving ik aan met mijne toespraak. Ik wees hun aan, dat die schoone Psalm, bij den

aanvang onzer godsdienstoefening gezongen, het waardige begin onzer vreugde en feestviering mogt worden genoemd. Ja, wel betaamde ons het „Loof den Heer mijne ziel, en vergeet geene van zijne weldaden". Immers de weldaden ons betoond waren zoo vele, de genadegiften ons geschonken zóó talrijk, dat wij kortzigtige en vaak ondankbare schepselen zoo ligt eenige ja vele konden vergeten. De Heer had ons zoo boven bidden en denken welgedaan, dat het „Loof den Heer!" ook voor dit nieuwe Bedehuis onze eenige gedachte moest zijn. Die gedachte moest ons gemoed zoodanig vervullen, dat wij dezen ganschen dag ons zelven en anderen moesten herinneren: „'t Was de Heer die ons zegende en beweldadigde; 't is de Heer die thans onze blijdschap volkomen maakt." Niet u arbeiders van dit gebouw, niet mij, die den feestdag heden hoop te leiden, maar Hem, Hem alleen de eer.

Daar werd ook dank gebracht aan het 1e hoofd van het distrikt, allereerst voor zijne goede gezindheid en hulp ons bij den bouw bewezen, maar bovenal voor zijne persoonlijke tegenwoordigheid met zijne geachte gade. Immers daardoor toonde hij zijne ware deelneming en hartelijke belangstelling in dit werk. Daardoor toch had hij aller blijdschap verhoogd. Zoo werd er ook dank gebracht aan het hoofd der negerie voor zijne voortdurende zorg en leiding bij den bouw, en dat hij allereerst dit getoond had, door zelf de eerste beide balken te schenken voor dit doel, dat het hem waarlijk ernst geweest was, toen ook hij met enkele andere broeders zoo sterk bij mij aandrong om een' onderwijzer voor zijne negerie te mogen ontvangen. Ik verklaarde thans vrij uit, dat èn de Majoor èn de Hoekoem toewah beiden het ware belang hunner onderdanen hadden begrepen, en ook hierin toonden goede bestuurders voor hun volk te

zijn, door op de tijdelijke en eeuwige belangen hunner onderdanen te letten. Maar deze laatsten wekte ik nu ook op hunne wettige hoofden te eeren en te gehoorzamen, opdat zij aldus door een' onderdanigen en gehoorzamen wandel hunne dankbaarheid jegens deze hunne hoofden mogten openbaren. Aldus, zoo vervolgde ik, moet gezegd kunnen worden door allen, die bestuur over u uitoefenen, dat ge een gewillig, dienstvaardig volk zijt, opdat ook door u duidelijk worde gemaakt: de beste christen tevens de beste burger; de ijverigsten in het godsdienstige tevens de gehoorzaamsten in het betrachten der bevelen hunner hoofden. Gijlieden dient uit te munten boven alle heidenen en allen, die slechts christen zijn in naam. Maar thans gevoelden wij ons ook verpligt, al de werklieden gezamenlijk, dus de gemeente onzen dank te betuigen voor den onvermoeiden ijver en echte volharding geopenbaard bij den bouw van dit bedehuis. 'k Had behoefte hun te zeggen, dat het mij groot genoegen deed, dat zij ditmaal hunne beloften hadden vervuld, en werkelijk woord gehouden. Maar nu herhaalde ik nog eens: „Vrienden, broeders, van ganscher harte brachten wij u allen dien welgemeenden dank, doch laten wij ons toch daarop niet verheffen. Dat toch een iegelijk onzer bedenke: de oorsprong van al het goede hier gewrocht, was God. Hij was het, die u allen in het harte gaf, dit werk te verrigten; Hij schonk zijne hulp, zijn' steun, zijne bescherming aan u allen, zoodat gijlieden niet alleen dit werk met genoegen hebt kunnen volbrengen. Maar ook hebben wij heden geen enkel onheil te betreuren, noch bij het kappen der houtwerken in de bosschen, noch bij het slepen van het hout over bergen en dalen, noch ook bij het oprigten en gereed maken van het gebouw. Daarom, wijl wij dat alles bedenken,

kan het niet anders, dan dat wij heden ons zelven en onze medearbeiders vergeten en zamenstemmen in hartelijken dank, in kinderlijken lof aan Hem, die dezen dag ons bereidde." Daarop zweeg ik een oogenblik en uitte toen dit korte dankgebed: „Ja Vader u zij de lof, de dank, de eer en de aanbidding toegebracht, nu en in eeuwigheid! Amen."

En daar staat ge nu eenvoudig huis des Heeren, gedachtenis van ijver en liefde, van trouw en volharding. Wij beminnen u om de herinneringen, die wij van u hebben, omdat ge getuigt van de goede gezindheid en eendragt der gemeente. Maar we beminnen u nog meer om uwe verhevene bestemming, om 't doel waartoe ge zijt gebouwd.

Over die bestemming, over dat verheven doel, wenschte ik nu nog te spreken en wel naar aanleiding van 's Heilands woord, waar hij sprak over den tempel te Jeruzalem, en voor vriend en vijand verklaarde: „Mijn huis zal een huis des gebeds genaamd worden." Matth. 21: 13.

Met een enkel woord werd herinnerd, wanneer de Heer deze woorden sprak, en waarom Hij toen zoo krachtig handelde. Dit hadden wij voor ons doel volstrekt niet noodig; zoodanige zaken zouden toch wel allerminst hier voorkomen, waar men algemeen eerbied heeft voor eene kerk. Maar de bestemming dáár door den Heer aangetoond had waarde, en zoude waarde behouden, zoolang de mensch niet slechts verlichting en beschaving zocht, maar ook warmte, leven en zaligheid voor zijn hart. Ik wees aan, hoezeer de mensch, naar Gods beeld geschapen, met de sprank der Godheid in den boezem, behoefte heeft aan gemeenschapsoefening met God, aan dat spreken tot den Vader, dat verkeeren met den Vader, dat uitstorten van het kinderhart aan de Vader-

borst. Wel wisten wij, dat de Vader niet enkel hier te vinden zou zijn; dat Hij evenzeer in onze woning en in ons hart wilde wonen; dat CHRISTUS zelf had geleerd, dat de Vader Geest is en in Geest en waarheid moet worden aangebeden, dus overal en te allen tijde. Maar wij wisten ook, dat ons huis vaak zoo weinig geschikt is om er den God onzes levens te vinden, dat daar dikwerf zooveel afleiding, zooveel wereldzin, zooveel aardsche beslommeringen worden gevonden; dat deze ons eerder aftrekken van den Heer en zijne dienst dan er ons toe op te wekken. Daarom een huis des gebeds hebben we noodig! Gode zij dank, dat er heden een onder ons staat opgerigt, wel uiterst eenvoudig, maar toch voldoende om hier te vergaderen tot eer van 's Heeren naam, tot stichting en opbouwing voor ons zelven, opdat wij aldus hier versterkt mogten worden in het geloof, bevestigd in de hoop, vermeerderd in de liefde. Zoo hoopte ik, dat duidelijk zoude worden in het leven der Parépéjers, dat zij elken Zondag hier vergaderden om 's Heeren woord te vernemen, om zijne bevelen te betrachten, om te laten zien aan de wereld: wij ontvangen iederen Zondag lessen, vermaningen, opwekkingen van God, den Hemelschen vader; daarom ziet ge zulke werken van geloof, liefde, ijver en godsvrucht onder ons.

Na dit deel mijner toespraak ging ik over tot de bevestiging der nieuwe lidmaten. Ik zeide hun, wat de gemeente, wat ik hun Leeraar, maar bovenal wat de Heer der gemeente van hen verwachtte. Ik sprak de hoop uit, dat zij het als eene eer zouden beschouwen, bij de inwijding van dit nieuwe bedehuis te zijn bevestigd. Immers in zeker opzigt waren thans hunne namen met dit gebouw verbonden. Mogten zij deze eer gebruiken door getrouw bezoek van dit huis, maar meer nog

door steeds op het onderwijs hier gegeven te letten, door te doen, zoo als de Meester beveelt, wat zij hier herhaaldelijk zouden vernemen. Daarop deed ik de gewone vragen, en bij het uitspreken van hun „ja" viel de gemeente in met te zingen:

Bewaar, o God, hun ziel en zinnen,
Dat, hoe de wereld vleijen moog,
Zij boven alles u beminnen,
In vreeze wand'len voor uw oog.
Zoo rigten zij getroost hun schreden
Op JEZUS spoor, hoe zwaar 't ook schijn,
Zoo zal, op 't geen zij nu beleden,
Hun wandel 't sprekend amen zijn.

Dit gezang is namelijk zeer goed in het Maleisch vertaald, en in ons bundeltje gezangen opgenomen.

Na dit zingen vervolgde ik mijne toespraak. Ik sprak over den grooten zegen aan het huis des gebeds verbonden. Ik toonde hun aan, hoe hier eendragt en liefde gewerkt, tot waarachtig geloof en christelijken wandel aangespoord wordt. Voorts besprak ik, hoe wij hier behoorden te vergaderen, hoe wij moesten bidden. Dat wij hier toch nimmer kwamen uit gewoonte of uit bijgeloof, meenende dat het reeds voldoende was, als wij de kerk maar hadden bezocht. Ach, als dat onze gewoonte was of zoude worden, dan was het veel beter voor deze gemeente, dat zij nooit een bedehuis had gekregen, want immers zoude in den dag des oordeels dit huis tegen hen getuigen. Neen niet aldus, maar zij moesten hier komen met een geopend hart en eene heilbegeerige ziel. Ik hoopte van hen, dat zij hier CHRISTUS zouden zoeken als het brood des levens, dat zielen voedt. Aldus zouden zij elkander en zich zelven opbouwen in het allerheiligst geloof; zij zouden hier geregeld komen in den tempel Gods, opdat zij dusdoende zelven een tempel

des H. geestes zouden worden. Zóó zoude Gods koningrijk komen in ons, en wij in het koningrijk. Zóó zouden wij ons zelven bereiden, om eens in te gaan in een ruimer, heerlijker, volmaakter huis Gods, alwaar volgens het woord der Schrift geen tempel wordt gezien, omdat God er is alles in die allen, welke door Hem zijn gezaligd. „Kom gij, mijne gemeente, aldus hier getrouw vergaderen. Doe dat elken Zondag tweemalen en onderscheidene keeren in de week, om godsdienstig onderwijs te ontvangen. Kom hier bidden, en het aangezigt uws Vaders zoeken. Niet om uwe lippen slechts te bewegen tot het gebed; niet om enkel de stem des Heeren te vernemen; maar aanbid in geest en in waarheid. Wees dus naast getrouwe hoorders ook ijverige betrachters van 's Heeren woord. Aldus zal de Hemelsche vader in dit huis komen wonen, en zullen wij er Hem te allen tijde vinden. Heden is Hij tegenwoordig; want CHRISTUS vervulde zijne belofte: „Waar twee of drie vergaderen in mijnen naam, daar ben ik in het midden van hen. Wij hebben de waarheid van dat woord aan onze harten gevoeld, met den indruk daarvan willen wij heden henengaan, en Hem vragen, dat wij in dit huis des gebeds Hem nog dikwerf mogen aantreffen, opdat aldus des Heeren wil geschiede zoowel in ons, onder ons als ook door ons."

„Ja ook door ons, mijn broeder!" aldus sprak ik thans den nieuwen onderwijzer aan, „moet Gods koningrijk komen, moet zijn wil geschieden. Bedenk dit wel, mijn vriend! waar wij u heden aanstellen tot onderwijzer der jeugd, tot leidsman der gemeente van Parépé. Onze taak is, medearbeiders te zijn aan de blijdschap onzer vrienden. Voorzeker, wij hebben eene heerlijke betrekking: Verkondigers van eene blijde, waarlijk goede boodschap te zijn, eene boodschap, die het hart verkwikt en zegen

en zaligheid verspreidt. 't Is voorzeker eene boodschap, die alle zondaarsbehoeften vervult, die daar uitgaat om alle ongelukkigen, armen, kreupelen en blinden naar den geest te verzamelen, opdat ze alle hulp mogen vinden, genezing en vreugde mogen smaken, waar ze komen rondom 's Heeren disch, en de Meester zelf hen voedt, verkwikt, geneest en gelukkig maakt." Maar ook wees ik op de moeijelijkheden aan ons werk verbonden, indien wij dat werk getrouw wilden verrigten. Immer liefde te toonen; altijd met geduld en moed te blijven staan, ook dan als we niet dan laauwheid rondom ons zien, als we welligt tegenwerking zouden ondervinden. Daarom hadden wij ook voor ons zelven te waken, dat ons geloof niet vermindere, maar in gemeenschap des Heeren steeds vaster worde, en dat we onze liefde en geduld en volharding steeds toetsen aan de liefde, het geduld en de volharding van onzen goddelijken Meester! Dan zullen wij wel immer worden opgewekt om naar meerder te streven, aangezien wij telkens ons te kort zullen ontdekken, enz. Op zoodanige wijze sprak ik tot de gemeente en den onderwijzer.

Na mijne toespraak tot den meester zongen wij staande de waarlijk schoone vertaling van ons 96ste gezang. Ik vind dit gezang even schoon en misschien nog liefelijker in onze maleische vertaling, dan in het hollandsch. En nu werd de godsdienstoefening besloten met het uitspreken van de hoogepriesterlijke zegenbede.

Uit de kerk gekomen zijnde, werd ik begroet door een groot deel der gemeente, die mij als aller tolk, door den Majoor, haren hartelijken dank toebracht. De Majoor verklaarde, hoezeer ik heden morgen hunne blijdschap had vervuld, hoe ik nimmer moede werd aan hun tijdelijk en eeuwig heil te arbeiden, enz. Waarlijk hij bracht mij veel

dank en lof toe, die mij waarlijk niet toekwamen, daar ik in alles wel trachtte en er nog elken dag meer naar streef mijn' pligt te volbrengen, maar zelf te goed weet, dat ik daarin elken dag veel te kort schiet.

Na nog meerdere dankbetuigingen en een tal van handdrukken ontvangen te hebben, zetten wij ons gezamenlijk, bijna twintig in getal, aan tafel. Dat was met regt een gemengd gezelschap. Men vond er mannen en vrouwen, ouden en jongen, van hooge afkomst, zoo als de Majoor en zijne vrouw en van de aller geringsten, eenvoudige negeriemannen; verder meer ontwikkelden, zoo als een tweetal onderwijzers en den hulpzendeling, en weer anderen, die lezen noch schrijven konden.

Ik mag gaarne met de menschen zitten praten over allerlei onderwerpen. Zoo toch leert men hen kennen, en ontwaart ook beter hunne geestelijke behoeften, waarnaar men dan weder het woord der prediking kan inrigten. Zoo wisselt men met hen van gedachten, en haalt den band van onderlinge liefde en hoogachting steeds naauwer toe. Zulke dagen zijn immer gelukkige dagen voor mij. En mijne gemeenten houden daar stellig ook van; want zij willen mij immer gaarne ten eten hebben, „dan kunnen wij eens zamen wat praten", zeggen ze. Nu zoo is het, en ik voldoe daaraan des Zondags, wanneer ik wegens den te grooten afstand niet of naauwelijks naar huis kan gaan, ook immer. Door de week echter bij schoolbezoek wil ik nimmer blijven eten. De school toch gaat altijd om twaalf uur uit, en al moet ik dan ook nog één uur of langer te paard rijden, voor ik t'huis ben, ik wil niet dat men te veel werk, moeite of ook kosten voor mij heeft. Maar het is soms lastig, vrede met de menschen te houden; want als ik b.v. des Zondags op twee verschillende plaatsen spreek en werk, dan willen ze mij beide

ten eten hebben. Ik zorg dan maar steeds, dat ik dit zooveel mogelijk om de beurt doe, dan heeft niemand reden tot klagen. Met de bediening van het Heilige avondmaal blijf ik gewoonlijk den ganschen dag op éène plaats, aangezien het dan altijd wat later is, en dan houd ik des middags zelf nabetrachting.

Hier te Parépé zouden wij, 's middags bediening hebben, en daarom werd dan ook spoedig na den eten de kerk voor deze plegtigheid in orde gebracht. Ik wenschte des avonds niet laat te vertrekken, aangezien de gemeenten van Passo en Penassen ook nog op mij wachtten, om op deze beide plaatsen eene vergadering te houden over gemeentezaken, vooral met het oog op den kerkbouw onder hen. Toch was het stellig reeds drie uur, toen wij naar de kerk gingen. Ook heden was de kerk over vol. Welk een indrukwekkend gezigt! Eene overvolle kerk, allen in eenvoudig zwart, die sneeuwwitte tafel in het midden, met de teekenen des Nieuwe verbonds! Ik moet mij terughouden, om niet andermaal eene beschrijving te geven van eene Avondmaalsviering; maar immer voel ik mij daartoe aangetrokken, vooral ook om het zoo belangrijk verschil tusschen eene hollandsche en eene inlandsche gemeente. Die eenvoud, die eerbied, die ernst, die hooggestemde verwachting op aller aangezigten te lezen zijn opmerkelijk. Er leeft voorzeker in hunne harten de gedachte: de Heer is aanwezig. En die bewustheid van 's Heeren tegenwoordigheid vervult aller harten met heiligen ernst en aanbidding. Ik voor mij kan zoodanige gezindheid niet tegengaan; zij wordt welligt door mijne toespraken eer aangekweekt, want ook voor mij is de viering van het Heilige avondmaal iets meer dan bloote gedachtenisviering van 's Heeren dood. Het is eene opneming van den Heer in onze harten. Hij zelf

is het, die ons aan de tafel noodigt, die ons de heilige teekenen toereikt. Dáár verlies ik den dienaar uit het oog, en beschouw hem niet anders, dan als het werktuig door den Heer der gemeente gebruikt, om ons zijn verbroken ligchaam en vergoten bloed mede te deelen. Met eenige geestdrift en bepaald groote opgewektheid behandelde ik thans het woord onzes Heilands: „Ik ben het brood des levens". Daarop verzamelden wij ons rond den disch des Heeren; ik had tien tafels te bedienen. 't Was of mijne opgewektheid en kracht klommen naarmate ik sprak. Er viel toch zooveel te zeggen en op te wekken. Ik hoopte zoo, dat de goede geest thans aanwezig in de gemeente zoude blijven, en zich steeds krachtiger mogt openbaren. Zóó spraken, zóó baden, zóó zongen wij bij afwisseling, en toen het laatste amen werd uitgesproken, neigde de zon ten ondergang. Wij zongen ten slotte nog te zamen:

'k Wil U, o God! mijn dank betalen,
U prijzen in mijn avondlied;
Het zonlicht moge nederdalen,
Maar Gij, mijn licht! begeeft mij niet.
Enz.

Door dit gezang bestuurd vestigden wij nog meer ons oog op de ondergaande zon. Zij had ons wederom den ganschen dag zoo vriendelijk beschenen, en daardoor getuigd van 's Heeren genade en langmoedigheid. Dat gaf mij moed voor de toekomst, en de gedachte rees in mijn hart: O „gelukkige gemeente! uw goddelijk licht gaat niet onder, gij zult blijven, het licht der wereld zal u blijven verlichten, de zon der geregtigheid u blijven beschijnen, als gij namelijk in Hem blijft gelijk de rank in den wijnstok." Daar gingen toen nog verzuchtingen, stille beden op tot den God mijns levens voor deze mij

thans zoo dierbare gemeente. Dankbaar verliet ik het huis des gebeds. 't Was er ons allen goed geweest, daarvan houd ik mij ten stelligste overtuigd; want de vergenoegdheid en inwendige vrede, de stille blijdschap waren op veler aangezigten te lezen. De vriendelijke zon blikte ons nog even liefelijk toe; toen ging zij onder; en ook ik spoedde mij voort.

Mijn paard stond weldra gereed, en nadat ik mij verkleed en in mijn rijpak gestoken had, steeg ik te paard, omringd door het grootste deel der gemeente. Met genoegen nam ik afscheid van al de vrienden. Wij hadden zamen een' waarlijk genoegelijken dag gesleten, een' zegen des Hemels ontvangen. De Heer had ons gesterkt tot den arbeid. Hij had alles wel gemaakt. De oude Hulpzendeling prees onder het terugkeeren des Heeren genade, doordat de Heer hem ook weder dezen vreugdedag had geschonken. Hij was waarlijk kinderlijk blij. En deze zoo tevreden man maakte de juiste opmerking: „Wij kunnen reeds hier als christenen veel zaligheid en vreugde genieten, wanneer onze harten daarvoor maar geopend zijn." *Zóó* is het. Oneindig vele zijn de blijken van 's Heeren goedheid; Hij strooit voor ieder op zijn pad eene menigte rozen, als wij het maar weten te waarderen. Daar bloeijen nog zoo vele bloempjes, die het kind der wereld niet opmerkt, maar die in gemeenschap des Vaders worden aanschouwd. O, mogten wij maar meer letten op de zegeningen ons geschonken, dan zouden wij immer ook onder droefheid en teleurstellingen den Heer weten te zwijgen.

Ook thans reden wij op onzen terugtogt onzen weg met blijdschap onder aangenamen kout. Spoedig hadden wij Passo bereikt, terwijl het al donker was. Ook daar viel al wederom te spreken, op te wekken en te raden;

evenzoo daarna te Penassen. De oogen der gemeente zijn natuurlijk altijd op den leeraar gerigt, en hij dient te allen tijde bereid te zijn, om uit den goeden schat zijns harten oude en nieuwe dingen voort te brengen.

Maar dat ik dien avond, toen ik om tien uur mijn erf opreed, zeer vermoeid was, en naar rust verlangde zal stellig ieder gaarne gelooven. 't Was wel een goede, maar ook een zeer drukke dag geweest. Zoolang men spreekt en werkt, gevoelt men het niet, maar daarna doen de eischen des ligchaams zich vaak zooveel te meer gelden. Gelukkig wiens vertrouwen op den Heer gevestigd is. Hij toch laat ons nimmer beschaamd uitkomen. Hij helpt ons te allen tijde. Mij althans heeft het tot nogtoe aan niets ontbroken, altijd was Hij mij nabij. Wel zag ik soms tegen bezwaren op, doch Hij ruimde de schijnbare moeijelijkheden uit den weg, en schonk kracht naar behoefte. Immers gedurende de gansche drie jaren, dat wij hier op Langowan zijn, en ik in mijne gemeenten arbeid, heb ik nog nimmer mijne werkzaamheden wegens ongesteldheid of anderszins behoeven te verzuimen of na te laten. Dat is voorzeker genade, ja dat zijn onverdiende zegeningen. En een dag als ik daar zoo even beschreef, geeft ons weder een' nieuwen spoorslag om op den ingeslagen weg voort te gaan, en bij voortduring op 's Heeren bijstand te hopen.

Langowan, Februarij 1873. M. BROUWER.

De onderwijzers-kweekschool te Tanawangko.

(*Verslag van de examens, gehouden op* 5 *en* 6 *December* 1872.)

Op den 5den en 6den December des vorigen jaars werden door eene commissie uit de zendelingen in de Minahasa twee examens afgenomen:

a. Een toelatingsexamen voor den volgenden cursus;

b. Het onderzoek naar de vorderingen van de kweekelingen, die den afgeloopen cursus GEHEEL of GEDEELTELIJK volbracht hadden.

Beide examens werden afgenomen in de kerk te Tanawangko. De eerste dag was bestemd voor het onderzoek der adspiranten, maar op dezen werd tevens aan de kweekelingen schriftelijk werk opgegeven. Op den tweeden had het mondeling onderzoek plaats van de kweekelingen.

Als adspiranten hadden zich aangegeven 29 jongelieden, waarvan 10 geplaatst konden worden.

Het getal kweekelingen bedroeg 21, van welke een gedeelte de school stond te verlaten, terwijl de overigen in den nieuwen vierjarigen cursus zouden worden opgenomen.

Het verslag over deze examens volgt hier:

Vóór den aanvang van de werkzaamheden op den eersten dag zongen wij Tahlil 19: 6, (Ev. gez. 179: 6), waarna Br. SCHWARZ voorging in het gebed.

Voor de adspiranten was een volzin op het bord

geschreven, waarvan zij een schoonschrift hadden te leveren, (groot, middelsoort en klein). Vervolgens werden hun zes onderwerpen voor een opstel opgegeven, waaruit zij één hadden te behandelen. Het waren de volgende:

1. Over de zee. 2. De gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan. 3. Over de stammen in de Minahasa. 4. Mozes voor Farao. 5. De opwekking van Lazarus. 6. Kaïn en Habel.

Ten slotte hadden zij nog zes rekenkunstige voorstellen op te lossen, en daarmede was hun werk voor den voormiddag gereed. De commissie was van oordeel, dat de sommen niet te hoog mogten gaan, maar toch, dat billijkerwijze, van ieder kon gevorderd worden, dat hij voorstellen uitwerkte, waartegen de leerlingen der hoogste klasse eener goede school niet hadden op te zien. Uit eene nieuwe serie rekenkunstige voorstellen van Br. GRAAFLAND werd eene keuze gedaan. Vier nommers bepaalden zich tot de bewerking der hoofdregels met benoemde getallen, de beide anderen waren intrestberekeningen. Een en ander was niet moeijelijk, hoewel een weinig nadenken vereischende.

Toen aldus het schriftelijk werk der adspiranten geregeld was, werden ook aan de kweekelingen der 2e en 3e afdeeling sommen ter bewerking op de lei gegeven.

Daarna bezigtigden wij kaarten, schrijf- en teekenvoorbeelden, figuren uit de vormleer, en kaarten van door de leerlingen opgemeten terreinen. Netheid liet bij de meesten weinig te wenschen over. Wij zagen kaarten van de Minahasa, van Nederlandsch-indië, van de groote Sunda-eilanden, van Palestina en van de Wereld. Hier over in bijzonderheden te treden, laat ons verslag niet toe. Toch moeten wij getuigen, dat de vorderingen der kweekelingen in het kaartenteekenen allessins schoon

waren. Vele kaarten muntten uit, door juistheid en netheid. (1)

Even aangenaam was het, de verschillende regtlijnige teekenvoorbeelden te zien, waarbij enkelen het tot schaduwen gebracht hadden. De kweekelingen op het punt de school te verlaten, hadden ook bijna allen hunne kubus, Nederlandsche el en steentjes, voor aanschouwelijk rekenonderwijs gereed. Kaarten, teekeningen en verdere hulpmiddelen worden door de kweekelingen vervaardigd, om daarvan later op hunne scholen gebruik te maken.

De adspiranten en kweekelingen der 2e en 3e afdeeling werden nu onder toezigt van den hulponderwijzer aan de kweekschool gelaten, en de commissie begaf zich met de leerlingen der 1e (hoogste) klasse naar de gewone gouvernementsschool, om eenige practische werkzaamheden te zien. Br. GRAAFLAND had aan de commissie medegedeeld, dat, bij beurten, eenige leerlingen der 1e en 2e afdeeling dagelijks op genoemde school bezig waren, en dat hij, nu en dan, zoo ver zijne bezigheden dit toelieten, derwaarts ging, om hen aldus in de school gade te slaan.

De bouw en inrigting der gouvernementsschool te Tanawangko is uitmuntend. Leermiddelen zijn daar in overvloed voor handen. Door de werkzaamheden der kweekelingen (dagelijks gaan geregeld 3 derwaarts: twee leerlingen uit de 1e, en één uit de 2e afdeeling) heeft de onderwijzer niet alleen zeer goede hulp, maar worden ook op deze school krachten aangewend, die men elders vruch-

(1) Door den Directeur der kweekschool, Br. GRAAFLAND, zijn eenige proeven van dit werk naar Rotterdam gezonden. Gerust durf ik zeggen, dat deze met soortgelijke teekeningen hier te lande kunnen wedijveren. Wie zich hiervan wil overtuigen, zal ik gaarne daartoe in het zendelinghuis de gelegenheid verschaffen. NEURENBURG.

teloos zal zoeken. Jammer dat ook hier, even als bijna overal in de Minahasa, gebrek was aan geregeld schoolgaande kinderen: slechts 38 waren dien morgen aanwezig. Bij afwisseling werkte ieder der kweekelingen, en waar het onderwijs niet goed vlotte nam Br. GRAAFLAND dit voor een oogenblik over.

In de laagste klasse had men spel- en leesoefeningen in de alfoereche taal op het bord. Aangenaam was het op te merken, hoe de leerlingen leefden bij hun werk, en zeer spoedig alles in het Maleisch wisten te vertalen. Ook het op- en aftellen, en het rekenen uit het hoofd werden zeer practisch door de kweekelingen behandeld, en schenen door de leerlingen goed begrepen te worden.

In de 2e afdeeling zagen wij andere kweekelingen met de kinderen bezig, en het onderwijs bepaalde zich hier tot deelen met benoemde getallen, uit het hoofd rekenen, lezen uit de: „kitab pada menjatakan peri hal segala machluk", (een boekje over den mensch en de dieren) en de vormleer. Dewijl de tijd bijna verstreken was, moest men zich bij de hoogste afdeeling (het minst bezet) bepalen tot aardrijkskunde van Nederlandsch-indië en rekenen. Het onderzoek werd besloten met het zingen van een paar pantons.

Met genoegen zag de commissie de kweekelingen in de school werken. Natuurlijk spanden allen zich bij deze gelegenheid bijzonder in, en kan men niet verwachten, dat zij dagelijks aldus op de school zullen arbeiden. Wij blijven echter de gegronde hoop koesteren, dat het practisch werken op school, onder leiding van Br. GRAAFLAND, voor velen hoogst gezegende vruchten zal blijven dragen.

Van de school ging men andermaal naar de kerk, om het rekenwerk der kweekelingen na te zien. De 2e af-

deeling had 4 voorstellen uit het 4e rekenboekje van Br. GRAAFLAND te bewerken. Het waren evenredigheden met gewone breuken, als: inhouds-, interest-, verdeelings en verhoudings-berekeningen. Slechts 3 kweekelingen hadden alle 4 de voorstellen goed, anderen 3 of 2, een hunner was in niet één goed geslaagd, en uit zijne bewerkingen bleek duidelijk, dat hij er weinig van begreep.

Ook de kweekelingen der 3e afdeeling hadden 4 voorstellen gekregen, uit bovengenoemde nieuwe serie rekenvoorstellen. Dit waren bewerkingen uit de vier hoofdregels, intrest- en verhoudingsberekeningen met tiendeelige breuken. Vier dier kweekelingen hadden alle sommen goed, de overige drie slechts één. De voorstellen waren gekozen door de commissie, zoodat niemand op eene enkele opgave kon voorbereid zijn. Alle waren, niet op de gewone wijze in regel van drieën of evenredigheden, maar beredeneerd bewerkt, zoodat dadelijk bleek, dat men hier niet met bloot vormelijk rekenen te doen had, maar dat zij, die hunne voorstellen goed hadden, begrepen wat en waarom zij dus gewerkt hadden.

Van 12 tot 2 uur werd eenige verpoozing gegeven, om te eten. In dien tusschentijd hield de commissie zich onledig met het nazien van de schoonschriften en sommen der adspiranten. Het schrijven liet bij de meesten nog al zeer veel te wenschen over. Daarbij mogt echter niet uit het oog verloren worden, dat allen in eene examenspanning verkeerden, en dat dit zeker grooten invloed heeft uitgeoefend op veler schrift.

Geen der adspiranten had alle sommen goed, meer dan een derde van hen niet één. Het hoogste getal sommen, die goed waren, bedroeg 4. Welligt zouden meerdere in orde zijn geweest, indien men in normalen toestand had verkeerd, en velen ook een weinig met nadenken hadden

gelezen. Over gebrek aan tijd voor zijn werk had niemand te klagen, en zij, die bij hun eerste voorstel waren blijven steken, toonden zeker wel, niet veel begrip te hebben van de eenvoudigste opgaven.

Het onderzoek werd des namiddags ten 2 uur voortgezet. Aan de kweekelingen der 1e en 2e afdeeling werd als schriftelijk werk eene ontleding opgegeven. Voorts hadden zij nog den inhoud te berekenen van een meetkunstig figuur, voorstellende een terrein in opmeting.

Aan de kweekelingen der 3e afdeeling werden vier bijbelsche onderwerpen, Mozes, Samuel, Job en Johannes de Dooper, als stof tot een opstel gegeven. Deze onderwerpen werden echter niet aan hunne keuze overgelaten, maar op de rij af aan ieder toegewezen.

Met de adspiranten werd het eerste uur besteed aan onderzoek der bijbelsche geschiedenis door Br. LOUWERIER. Tot onze blijdschap zagen wij aanmerkelijken vooruitgang in kennis der bijbelsche geschiedenis. Van de schepping der wereld tot het einde van JEZUS openbaar leven werd de geschiedenis vlugtig doorloopen, en de meesten toonden, dat zij zich tot dit onderzoek hadden voorbereid. En mogen wij meerdere kennis der gewijde geschiedenis, reeds als vrucht aanmerken van de toelatingsexamens te Tanawangko, dan hebben wij in dit resultaat stof tot dank. Natuurlijk mogten niet alle adspiranten in dien lof deelen. Er waren, die in hunne antwoorden geheel den bal missloegen.

Na behandeling der bijbelsche geschiedenis liet Br. SCHWARZ hen lezen in de „Kitab machluk". Een paar gemakkelijke hoofdstukken, als: over het paard, den olifant enz., werden tot leesstof gekozen. Met ieder werd aanstonds het gekozene besproken. Het lezen hokte bij den een en ander wel eens, en de leestoon liet bij allen veel

te wenschen over. Intusschen gaven velen blijken, dat zij met oordeel hadden gelezen, daar zij het gelezene vrij goed wisten weer te geven.

Om 4 uur ging Br. GRAAFLAND voort met uit het hoofd rekenen, waartoe de meest practische en eenvoudige vragen gedaan werden, grootendeels uit den kring waarin zij zich bewegen, en over zaken, waarmede zij dagelijks te doen hebben. Velen waren zeer vaardig in het antwoorden, anderen hadden wat langer tijd noodig, een zestal bleef geheel een goed antwoord schuldig.

Daarna vervolgde Br. GRAAFLAND het onderzoek in de aardrijkskunde van de Minahasa. Één voor één kwam men voor de kaart. Het land werd in zijne lengte en breedte doorloopen, de verschillende bergen, rivieren, kapen, baaijen, eilanden, meeren, alles werd aangeroerd, zelfs de regering van dit gewest, ook in hare onderdeelen. Wie in het eene niet te huis bleek te zijn, werd op het andere beproefd, wie slechts eene lijst van plaatsen, enz. in het hoofd had geprent, werd door ondervraging tot spreken over andere dingen gebracht. Toch bleven nog een drietal een goed antwoord schuldig.

Ten slotte werd door ieder der adspiranten een panton of tahlil, naar eigen kenze, gezongen. Dit laatste vak wordt niet bepaald beschouwd als maatstaf voor kennis en aanleg, maar een goed onderwijzer moet ook kunnen zingen. En ook dit onderzoek kan weer een spoorslag worden tot oefening in den zang.

Inmiddels was het reeds ruim half 7 geworden, zoodat het tijd was om te eindigen. Na tahlil 20: 1 (Ev. gezang 180 vers 1) gezongen te hebben, eindigde Br. LOUWERIER met dankgebed.

Den adspiranten werd aangezegd, dat zij vermoedelijk nog des avonds zouden vernemen, wie hunner was toe-

gelaten, zoo de commissie gereed kon komen, met het geen haar nog te verrigten stond. Immers de opstellen der adspiranten waren nog niet nagezien. Hiermede hield de commissie zich in de avonduren bezig. Kaïn en Habel scheen van de opgegeven onderwerpen het meest onder hun bereik te liggen, althans ruim de helft had dit gekozen. Op de andere onderwerpen hadden 1, 2 of 3 hunne keuze gevestigd, alleen niemand had zich bepaald tot dat „Over de stammen in de Minahasa". In enkele opstellen was een vrij goede gang en ook redelijke zaakkennis op te merken. Bij anderen was dit zeer gebrekkig. Van bijna een derde mogt het werk den naam van opstel niet dragen.

Nadat alles was nagezien, werd het getal punten opgemaakt. Ieder lid der commissie had afzonderlijk aanteekening gehouden. Het hoogste getal punten, dat te behalen was, bedroeg 5. De punten, die ieder adspirant bekomen had van elk lid der commissie, werden zaamgeteld, en door 3 gedeeld. Als nu bleek, dat het hoogste aantal bekomen punten $15\frac{1}{3}$, en het laagste $1\frac{2}{3}$ bedroeg. Dewijl er 10 plaatsen open waren, werd bepaald: hen, die meer dan 10 punten hadden bekomen, toe te laten, welk getal juist de opengevallen plaatsen bezette.

Werd besloten: de adspiranten nog met den uitslag bekend te maken, en Br. SCHWARZ uitgenoodigd de tolk der commissie te zijn. Eerst werden zij geroepen tot wier toelating besloten was. Br. SCHWARZ deelde hun het gunstig resultaat mede, er echter op wijzende, dat velen maar ter naauwernood konden aangenomen worden, en de Br. Directeur zich voorbehield, hen, wien het zou ontbreken aan de noodige lust, ijver en geschiktheid, in den loop van het 1e jaar nog te ontslaan.

Voorts wekte Br. SCHWARZ allen op tot ijver, naauw-

gezette pligtsbetrachting en een biddend leven; de hoop koesterende, dat zij allen de blijdschap en vreugde van onzen Br. Directeur en zijn' hulponderwijzer zouden worden, eene eer van God en CHRISTUS, en eenmaal, na den tijd van voorbereiding, geschikte, weltoegeruste onderwijzers.

Zij, die minder goed waren geslaagd, werden nu geroepen. Eenigen, die al bij herhaling het examen te vergeefs hadden bijgewoond, of die al te oud waren, werd aangeraden, zich niet weder aan een volgend onderzoek te wagen, dat hoogst waarschijnlijk vruchteloos zou zijn en blijven, omdat het hun aan lust of aanleg tot leeren faalt. De overigen werden aangespoord, zich te blijven beijveren, opdat de uitkomst een' volgenden keer meer verblijdend voor hen zou kunnen zijn.

Vrijdag morgen, 6 December, werd het examen der kweekelingen voortgezet. De werkzaamheden van dien dag werden aangevangen met het vierstemmig zingen van Mazmur (Psalm) 103: 1, waarna Br. SCHWARZ voorging in het gebed, een' zegen afsmekende over alles wat ons te verrigten stond op dien dag.

Br. LOUWERIER ving aan met het onderzoek naar de vorderingen in het rekenen. De 3 klassen werden bij elkander genomen, en het meetkunstig figuur, door de beide oudste klassen, den vorigen dag op de lei bewerkt, als basis voor het onderzoek genomen. Het figuur stelde een terrein voor, in den vorm van een' veelhoek. De basis was door de leerlingen zelven bepaald, alsmede de verschillende figuren, die dezen veelhoek vormden. Achtereenvolgens werd besproken: het op te meten terrein, het vinden van de basis, verschillende nevenopmetingen, de onderscheidene figuren in den veelhoek aanwezig, en waar-

aan te herkennen. Het zoeken van den inhoud van ruit, regthoek, driehoek en trapezium was nu aan de orde. Het bespreken van een en ander geschiedde door de beide oudste klassen; hier en daar werd ook eene vraag gerigt tot de jongste kweekelingen, die dit onderwijs nog niet bepaald hadden genoten, maar wel mede behulpzaam waren geweest bij de gedane opmetingen gedurende het leerjaar. De becijferingen bleven voor de 3e klasse. Het zoeken van den inhoud van driehoek en trapezium werd op verscheidene manieren aangetoond. Bij het onderzoek bleek, dat, bij nagenoeg allen, een goed begrip der zaken aanwezig was; bij een paar kon dit wel beter geweest zijn. Trouwens, dit waren diegenen, die in ieder vak achterblijvers bleken te zijn. Ook op de lei hadden bijna allen zeer goed den inhoud van dit figuur gezocht.

Het rekenonderwijs werd besloten met een onderzoek, naar de bewerking der gewone breuken, vooral de vermenigvuldiging en deeling, waarbij Br. GRAAFLAND in den laatsten tijd eene eenvoudiger en meer begrijpelijke methode volgde, zoodat de leerlingen nu, als bij aanschouwing, het vermenigvuldigen en deelen met gewone breuken leerden. Ook hier zag de commissie met blijdschap de goede resultaten van het rekenonderwijs.

Het tweede uur werd door Br. GRAAFLAND gebruikt, om, met de 1e en 2e afdeeling arabisch karakter te lezen. Daartoe werd gekozen een gedeelte van het 1e stukje van MEURSINGE. Het lezen met arabisch karakter blijft steeds met eigenaardige moeijelijkheden verbonden, en wij meenden te veel van de leerlingen te vergen, zoo wij wilden, dat zij dit vlot deden, als ware het latijnsch karakter. Toch bewezen enkelen vrij goed thuis te zijn in het arabisch schrift; bij anderen was dit tamelijk, bij enkelen bepaald slecht te noemen. Vervolgens liet Br. GRAAFLAND hen

spellen met de vocaalteekens, en op die wijze ook gedeelten op het bord schrijven, wat mede zeer goed geschiedde.

Br. GRAAFLAND ging nu voort met de ontleding, door de kweekelingen den vorigen dag op de lei gemaakt.

De verschillende vormen der zinnen, het overbrengen van subjectieve zinnen in objective, en omgekeerd, waren bijna allen goed meester. Ook de behandeling der zinnen in hare onderdeelen, in het Maleisch soms aan groote zwarigheden onderhevig, gaf stof tot tevredenheid. In vergelijking met het analyseren van het vorige jaar was aanmerkelijke vooruitgang te bespeuren.

De tijd, besteed met de 1e en 2e afdeeling voor pas genoemd onderzoek, werd door de leerlingen der 3e afdeeling gebezigd, om een gedeelte uit Br. GRAAFLAND's „Kitab machluk" in arabisch schrift over te brengen.

Het laatste voormiddaguur werd ingenomen door het lezen en bespreken van Mattheus 11 : 1–24, onder leiding van Br. SCHWARZ. Een paar uitstapjes werden gemaakt op het gebied van inleiding, en ook werden er vragen gedaan over den inhoud van enkele andere gedeelten van dit Evangelie en andere Bijbelboeken. Ook deze bespreking droeg de goedkeuring der commissie weg.

Des namiddags, ten 4 ure, werd begonnen, het werk der 3e afdeeling na te zien, dat zij den vorigen middag en dien ochtend gemaakt hadden. De opstellen waren hier en daar foutief. De opgegeven onderwerpen lagen, of althans moesten liggen onder het bereik van ieder kweekeling. Het bleek dan ook wel, dat zij met de geschiedenis bekend waren, maar óf geen goeden blik op het verband hadden gehad, óf zich door wijdloopigheid hadden laten verleiden, en dus slechts een klein gedeelte van hun onderwerp hadden behandeld. Eén opstel was bepaald slecht te noemen. Nemen wij in aanmerking,

hoe weinig begrip de jongelui gewoonlijk van een opstel hebben, als zij pas de kweekschool betreden, wat moeite het hun kost, hunne gedachten over eenige zaak of gedeelte der geschiedenis maar eenigszins geregeld en met eigen woorden op schrift te brengen, dan mogt men, zeer tevreden zijn, met de door Br. GRAAFLAND verkregen resultaten, gedurende het 1e leerjaar.

Vervolgens werd van de 3e klasse gezien: het arabisch schrift, dat zij des morgens op de lei hadden gemaakt. Ook dit is maar als eene proeve te beschouwen. Eerst in het 2e jaar ontvangen zij daarin meer geregeld les, van Br. GRAAFLAND zelf. De vorm der letters was zeer goed en duidelijk, doch er waren nog vele fouten in. Ook het lezen (arabisch karakter) van hunne leijen ging nog zeer moeijelijk.

Br. GRAAFLAND ging nu voort met het onderzoek naar de kennis van wiskundige aardrijkskunde, met de beide oudste klassen. De vaste sterren en planeten werden behandeld, de bewijzen voor de rondheid der aarde besproken, alsmede de beweging der aarde. Een en ander was niet een bloot opsommen, doch bij grondig onderzoek bleek, dat de kweekelingen deze bewijzen begrepen. Op de kaart werden nog besproken: de meridiaan- en paralelcirkels, en tevens bepaling van tijd op zee. Het verschil in tijd, van de eene plaats met de andere, werd met gemak en vlug door allen bepaald.

Br. SCHWARZ hield de beide oudste klassen daarna nog eenigen tijd op de wereldkaart bezig. De wereld-deelen en zeeën werden opgenoemd en aangetoond, benevens eenige der voornaamste rivieren en bergen der wereld. Voorts de landen van Europa, Azië en Afrika met hunne hoofdsteden, en alles onmiddellijk zeer spoedig op de kaart getoond. Enkele vragen over de alge-

meene geschiedenis, in verband met de genoemde plaatsen, werden gedaan, zoowel uit vroegere tijdperken, als uit het tegenwoordige. Uit de antwoorden was op te merken, dat de leerlingen van een en ander iets gehoord hadden, al is deze geschiedenis nog niet bepaald onder de leervakken opgenomen. Het ontbreekt nog aan eene volledige handleiding daartoe. Overbodig zal het zeker wel zijn, hier op te merken, dat het geen ligte taak is, de algemeene geschiedenis zóó te behandelen, dat die voor onzen Minahaser onderhoudend en interessant wordt.

De behandeling van een reisje van Menado naar Nederland toonde aan, dat de kweekelingen met reisgelegenheden en reisroute niet onbekend waren.

De hulponderwijzer van Br. GRAAFLAND behandelde nu, beknoptelijk (wegens tijdgebrek), met de 3e klasse de aardrijkskunde van Nederlandsch-indië. De verschillende eilandengroepen, zeeën, straten, enz. wisten bijna allen voetstoots te noemen en op de kaart aan te wijzen.

Daarna werd door Br. LOUWERIER onderzoek gedaan naar de kennis van de Bijbelsche geschiedenis. Het vergevorderde uur liet niet toe, in bijzonderheden te treden. Eenige grepen werden gedaan in de geschiedenis, nu eens in die van het oude, dan weder in die van het nieuwe Testament. Minder bekende personen en feiten werden aangeroerd, doch op niet eene vraag bleef het antwoord achterwege. De commissie zag daaruit met genoegen, dat de leerlingen, wien eenmaal ook het onderwijs in de gemeente moet worden toevertrouwd, zich met vlijt op de beoefening der gewijde geschiedenis hadden toegelegd.

Ten laatste hield Br. GRAAFLAND de kweekelingen nog een half uur bezig met het onderzoek naar de methode der vormleer en haar gebruik op de school. Hij begon met de bespreking van het nut der vormleer, als gevende

een juist oog en bevorderende den schoonheidszin. De stand van punten onderling, even zoo van lijnen, benevens de vorm en stand der voorwerpen, werden door de kweekelingen zoo practisch mogelijk besproken, als stonden zij voor eene afdeeling in de school.

Het deed der commissie leed, dat, daar de avond reeds begon te vallen, het laatste vak op den door haar bepaalden rooster aanwezig, „behandeling van de algemeene eigenschappen der stof" niet meer kon onderzocht worden. Maar wij mogten niet meer vorderen van de kweekelingen, die zich deze beide dagen zeer hadden ingespannen.

Br. LOUWERIER nam nu het woord, en gaf den leerlingen de tevredenheid der commissie te kennen over hunne gebleken vorderingen. Hij vermaande de vertrekkenden toch vooral te onderhouden, wat zij hier geleerd hadden, niet tevreden te zijn met de verkregene kundigheden, maar steeds alle middelen aan te grijpen, om voorwaarts te gaan op den weg van kennis. Voorts te toonen, dat de verworven kennis, hun was toevertrouwd ook en vooral ten nutte van hunne medemenschen. Daarom was het ook nu vooral hun pligt, met vollen ijver in te gaan tot den arbeid, waartoe zij zouden geroepen worden. Om dit te kunnen doen, en nuttige werktuigen te zijn in 's Heeren hand, vermaande hij hen nog tot aanhoudend bidden, tot voortdurende waakzaamheid en ijverig onderzoek der Heilige schriften.

En gevoelden zij, veel, zeer veel verpligt te zijn aan Br. GRAAFLAND en diens helper, voor al de liefde hun betoond, al de moeite aan hen ten koste gelegd, al de lessen hun gegeven, zij zouden hunne dankbaarheid niet beter kunnen openbaren, dan door steeds te toonen in hun werk, dat zij dit alles waardig waren geweest. Eene goede getuigenis van allen, niet alleen in de eerste jaren van

hun arbeiden, maar zoo lang het den Heer der Gemeente behaagde hen te gebruiken in zijnen wijngaard, zou zeker de beste belooning voor hunne onderwijzers zijn.

Zij, die nog op de school bleven, werden gewezen op hunne tekortkomingen en vermaand tot verootmoediging. Was het voor hen nog niet te laat, om het verzuimde goed te maken, zoo betaamde het hun, zich, onder voortdurend gebed, tot meerder vlijt en inspanning aan te gorden. Dan kon men de gegronde verwachting koesteren, dat zij die nu reeds blijken hadden gegeven van goeden aanleg en leerlust nog meer de tevredenheid der examinatoren zouden wegdragen, en zij die nu achterlijk waren dan geen reden tot kommer en zorg zouden geven.

Ten slotte bracht hij aan Br. GRAAFLAND en diens hulponderwijzer den dank der commissie, en zeker ook wel van al de broeders, toe voor de vele opofferingen, de moeite en zorg aan de leerlingen besteed. Hun Gods zegen in persoon, huis en werk toebiddende, werd de wensch uitgesproken, dat zij nog lang gespaard mogten blijven voor de hoogst, gewigtige taak hun toevertrouwd, en nog zeer velen ten zegen mogten zijn.

Na het aanheffen van tahlil 17 (Ev. gezang 96), vierstemmig, ging Br. LOUWERIER voor in dankgebed, wegens den genoten zegen in deze beide dagen, daarbij kweekschool, onderwijzers en leerlingen, de zending in de Minahasa en elders, onzen getrouwen God en Vader, en onzen Heiland JEZUS CHRISTUS opdragende.

Des avonds verzamelden de kweekelingen zich nog eenmaal, nu op de voorgaanderij van Br. GRAAFLAND, en voerden onder leiding van onzen broeder, eenige zangstukken uit. Hierbij werd de oude roem van Tanawangko's figuraal gezang wederom goed gehandhaafd.

VARIA.

Vrije cultures in de Minahasa.

In „de Indiër" van 7 Junij dezes jaars komt voor een ingezonden stuk, geschreven te Batavia, door iemand, die zich teekent „Een vroeger Menadorees." In dat stuk wordt met zaakkennis aanbevolen het aanleggen van notenmuskaat-cultuur in de Minahasa. De schrijver zegt: Men kan daar overvloed van arbeiders verkrijgen, de Minahasers zijn vlijtige tuiniers en meer dan andere volken in de Molukken voor den landbouw geschikt, voedingsmiddelen zijn daar goedkooper dan b.v. op Banda, op verscheidene strandplaatsen groeit de notenmuskaatboom welig, bouwmaterialen zijn tegen billijke prijzen verkrijgbaar, er is overvloed van geschikte gronden, het product behaalt goede prijzen, handel met naburige gewesten zou goede rekening geven, voor verschillende industriën bestaat geschikte gelegenheid. Maar de onderneming zou op groote schaal, met ruim kapitaal moeten werken. Tegen dit laatste heb ik ernstige bedenking.

Reeds sedert vele jaren werd de aandacht in Nederland en Indië op de goede bevolking van de Minahasa gevestigd. De wijze, waarop christendom en beschaving onder haar ingang vonden, heeft menigeen verrast; maar juist daardoor is zekere onevenredigheid ontstaan tusschen de ontwikkeling der individus en den algemeenen maatschappelijken toestand. Het is hoog tijd, dat de Regering op deze wanverhouding hare aandacht vestige, en door gepaste

maatregelen een' overgang bevordere, die als hij niet geleidelijk plaats heeft, ligt dezelfde nadeelige gevolgen zou kunnen medebrengen, als die de bevolkingen van vele eilanden der Zuidzee met ondergang bedreigt.

De bevolking van de Minahasa bestaat uit kleine landbouwers, maar zij heeft aanleg voor velerlei bedrijven. Zij moet opgevoerd worden tot zelfstandigheid, maar daarom juist vrij blijven van den invloed van een alles vermeesterend kapitaal. Zij moet leeren beter partij trekken van haren bodem en van haren verstandelijken aanleg, en zij moet daarom gevrijwaard worden tegen het gevaar van in haar geheel te worden teruggedrongen tot den stand van loontrekkende arbeiders; dat zou haar vernederen, haar spoedig ongeschikt maken voor verdere ontwikkeling, en zoo goed als zeker haar aan uitsterving blootstellen. Tot nogtoe bloeit zij; is het niet onverantwoordelijk, dien bloei te stremmen, de verdere ontwikkeling, het leven zelfs in gevaar te stellen? In haar midden kan menig koloniaal vraagstuk worden opgelost; moet de Regering op haar niet bijzonder de aandacht vestigen? Mag zij onvoorwaardelijk op haar de beginselen toepassen, die voor andere gedeelten van den Archipel zijn aangenomen? Is het niet noodig, dat zij, na grondig onderzoek, bepale, wat zij in het belang van die bevolking, en daardoor tot heil van Neêrlands koloniën in het algemeen, behoort te doen en na te laten?

Mij dunkt, dat het antwoord op deze vragen niet twijfelachtig kan zijn. Maar daarom te meer nam ik met vrijmoedigheid de pen op. Mij dunkt, dat in Indië en in Nederland mannen genoeg zijn, die althans eenige aandacht aan mijne korte opmerkingen zullen willen schenken, en zijn zij overtuigd, handen aan 't werk zullen slaan.

Uit de belangrijke verhandeling van den controleur

G. A. WILKEN, geplaatst in een vorig stuk van dit Tijdschrift, (1) blijkt, hoe het gelegen is met het grondbezit in de Minahasa. Het komt mij voor, dat daar niet wel sprake kan zijn van „woeste gronden", in den zin, dien dit woord voor Java en Sumatra heeft, dat daar meer dan ergens anders eene kadastrale opneming noodig zal zijn, en dat deze minder dan elders, bezwaren zal opleveren. Dat het Gouvernement er ooit aan denken zal zelf in de Minahasa gronden in erfpacht uit te geven, komt mij hoogst onwaarschijnlijk voor; veeleer vertrouw ik, dat zij de eigenaars van niet bebouwde en voor het levensonderhoud der bevolking niet benoodigde gronden zal aanmoedigen, deze in erfpacht te geven of te verkoopen. Daardoor zou voor kleine ondernemers de gelegenheid geopend worden, zich op de cultuur van artikelen voor de groote wereldmarkt toe te leggen, en voor dezen zijn de voordeelen door den schrijver in „de Indiër" opgesomd, van hoog gewigt.

Tot nogtoe is het grondbezit in de Minahasa van regeringswege niet geregeld. Moge dit spoedig geschieden, zoo spoedig althans als met eene gezonde regeling bestaanbaar is! Moge daarbij vooral niet vergeten worden, dat de Minahaser begint acht te geven op de zaken van openbaar belang, dat hij rijp wordt, om te worden opgenomen in het algemeen volkenverkeer, dat hier vooral de middellijke voordeelen uit landbouw, industrie en handel, door het heffen van billijke belastingen, te trekken, grooter en duurzamer zijn, dan zekere hoogst twijfelachtige voordeelen, verkregen ten koste van de vrije ontwikkeling van het volk!

Is eenmaal het grondbezit geregeld, komt het volk

(1) Zie XVII Deel blz. 107 e.v.

tot het beeef, dat het meer voordeel kan trekken uit zijn' bodem, dan zullen enkele inlanders notenmuskaat, koffij en dergelijke gewassen gaan telen; daarbij zal zeker vooreerst toezigt noodig zijn op misbruik van magt en invloed van de zijde der hoofden en van den adel. Doch ook Europeanen en hunne afstammelingen zullen de gelegenheid aangrijpen, om zich een eerlijk bestaan te verschaffen, en daardoor gunstig op den ondernemingsgeest van den inlander kunnen werken. Van dezen is niet te vreezen, dat zij anders dan tegen billijke belooning van de bestaande werkkrachten gebruik zullen maken. Zij zullen ondervinden, dat de inlander den prijs van zijn' arbeid genoeg kent, en eene goede behandeling weet te waarderen. Zoo zal, naar mijne zienswijze, eene middelklasse ontstaan, niet als in der tijd op Banda met de perkeniers bedoeld werd, maar langs den natuurlijken weg, door middel van kunde, vlijt en wijs overleg. Kon dit voordeel verkregen worden, dan zou men in de Minahasa eene belangrijke schrede op den weg van vooruitgang gedaan hebben; dan zou de beschaving dáár voor goed hebben post gevat.

En met dit voor oogen, zou men kunnen denken aan kolonisatie, naar een gewest, dat alle waarborgen bezit voor den welstand van Europeanen, die niet zoeken naar het verwerven van schatten, maar die met hun bescheiden deel te vreden, niet opzien tegen geëvenredigde inspanning; die niet haken, om zoo spoedig mogelijk terug te keeren naar de vaderlandsche dreven, maar wenschen in hunne kinderen en kindskinderen opvolgers te vinden in hun bedrijf. Zulk eene kolonisatie behoort echter nooit uit te gaan van de Regering; op zijn hoogst kan deze de aandacht daarop vestigen, die aanmoedigen. Van geldelijke ondersteuning behoort bij haar geen sprake te zijn. En

zelfs voor zoo ver Maatschappijen of Vereenigingen die wenschten tot stand te brengen, moest wel worden toegezien, dat niet de belangen van actiehouders op den voorgrond traden, en de kolonisten, zooveel mogelijk, in de noodzakelijkheid gebracht werden eigen krachten in te spannen. De bekwame, vlijtige en eerlijke man worde in de gelegenheid gesteld, zich eenig kapitaal te verschaffen, wanneer hij voornemens is zelf te werken; voor hen, die door tusschenkomst van administrateurs denken te werken, worde op geenerlei wijze de baan geëffend.

Bedrieg ik mij niet, dan zal langs dezen weg ook een handwerkersstand in de Minahasa ontstaan, en daardoor weêr bevorderd worden, wat kenmerk is van elke beschaafde maatschappij: verdeeling van den arbeid. Spoedig zal blijken, dat in die landstreek, gelijk door gansch Indië, groot gebrek is aan geneeskundigen, en ook voor dezen zal een middel van bestaan worden geopend. Goede scholen zullen dan meer en meer eene behoefte worden, en eerst dan zullen deze met goed gevolg op den voet kunnen gebracht worden, bedoeld bij het Regeringsbesluit op de Inlandsche scholen. Kortom: de Minahasa is bestemd tot een model voor andere koloniën, maar dit zal zij niet worden, dan langs den natuurlijken weg van eigen ontwikkeling.

En bij dit alles behooren Regering en particulieren niet te vergeten, dat het christendom in de Minahasa post gevat heeft, dat door de inplanting van het Evangelie de weg gebaand is voor de hoogere ontwikkeling van het volk, en dat men daar onmogelijk in eenige belangrijke hervorming slagen zal, als men met dit groote element van volksontwikkeling geen rekening wil houden. Wie het christendom minacht of daaromtrent zelfs onverschillig is, blijve buiten de Minahasa; hij zal daar aan-

treffen, wat hem in den weg staat; hij kan althans elders met beter gevolg arbeiden. Bepaald geweerd worde, wie niet voornemens is door een' eerlijken wandel, door tucht en zedelijkheid eene eere te zijn van de maatschappij. De gelegenheid voor een eerlijk en gelukkig huwelijk is daar gemakkelijk te vinden, en het klimaat is, blijkens de ervaring, geschikt voor de europesche vrouw, die zich met eenige voorzigtigheid aan eene nieuwe levenswijze tracht te gewennen. Neemt het getal scholen toe, is het getal leerlingen groot genoeg, om op eene plaats eene school te stichten, die voorziet in de behoeften van kinderen uit den meer beschaafden stand, dan kan de kolonist zijn kroost, dat zich zeker door goeden aanleg onderscheiden zal, zien opwassen en bloeijen en schoon ontwikkelen in zijn nieuwe vaderland; en mogt dit blijken geen oppervlakte genoeg aan te bieden, om in het onderhoud van al de zonen des gezins te voorzien, dan bieden naburige landen de gelegenheid aan, om voor een jeugdig, krachtig, naar ligchaam en geest wel ontwikkeld geslacht nieuwe hulpbronnen te openen; dan zal met den tijd eene kolonisatie uit de Minahasa den zegen daar verkregen over andere streken van Indië verbreiden.

Men meene toch niet, dat ik in het laatste gedeelte van mijne voorstelling uit het oog verlies, dat christendom en zedelijkheid niet voor te schrijven, niet te codificeren of te reglementeren zijn. Dat ik vrijheid en vrije ontwikkeling verlang is genoeg kunnen blijken; dat ik geene uiterlijke vertooning van godsdienst, geen wetten op het huwelijk of tegen zedeloosheid bedoel, kan ik verzekeren. Maar dat eene Regering of zelfs eene maatschappij niet, door afkeuring en minachting van een wezenlijk kwaad, en, onder een volk als de Minahasers, zelfs door strenge maatregelen zou kunnen beletten een

openlijk concubinaat, dat hoe verschoonlijk soms onder zeer bijzondere omstandigheden, hier alleen zou getuigen van een voor de maatschappij verderfelijk egoïsme, om niet meer te zeggen, dat acht ik onaannemelijk.

En nu, zijn eenmaal de bewijzen daar, dat de Regering het hare wil doen, om de vestiging van Europeanen in de Minahasa te bevorderen, dan zal voor de vrienden van Indië de tijd zijn aangebroken om het hunne te doen, opdat de zeker edele bedoelingen van het Opperbestuur zooveel mogelijk bereikt worden. Laat dan vooral de zendingvrienden toonen, dat zij bereid zijn, de kroon te zetten op een werk, dat aanvankelijk reeds zulke schoone vruchten heeft opgeleverd!

20 Augustus 1873. J. C. NEURDENBURG.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NÉERLANDSCH INDIË.

Hulde aan de nagedachtenis van een voortreffelijken Amboneés.

Op den 15den Maart van dit jaar had er te Amboina, in Nederlandsch-indië, eene aandoenlijke plegtigheid plaats. Er werd een inlander begraven, maar een inlander, die door allen, die hem gekend hadden, zóó geacht en bemind was geweest, dat zelfs een hevige regen voor eene talrijke menigte van Europeanen en Ambonezen geen beletsel was om den hooggeschatten man de laatste eer te bewijzen. En waarlijk, ELIZA ROBBERT SOSELISA verdiende ten volle de genegenheid, die men hem toedroeg, en geen ijdele betuiging was het, die bij zijn graf van de lippen van menigeen vloeide, dat hij, naar menschelijk inzigt, te vroeg was heengegaan, te vroeg voor zijne vrouw en elf kinderen, te vroeg voor zijne vrienden, te vroeg voor de maatschappij.

In 1828 te Amboina geboren, had SOSELISA in zijn jeugd aldaar het gewoon lager onderwijs genoten, maar overigens had hij zich zelven gevormd.

Na de school verlaten te hebben, werd hij als klerk op het Residentie-kantoor te Amboina geplaatst, waar hij zich spoedig zóó onderscheidde, dat hij achtereenvolgens tot Hoofddjaksa (inlandsch Officier van Justitie) bij den grooten Landraad, tevens fungerend Djaksa bij den ge-

wonen Landraad te Amboina en in 1863 tot eersten Kommies ter Gouvernements secretarie werd bevorderd. Tevens werd hij aldaar, in 1868, benoemd tot lid van den Raad van Justitie.

In al die betrekkingen spreidde hij een ijver en eene bekwaamheid ten toon, die bewonderenswaardig zijn te noemen. Zijne chefs, zoowel de tegenwoordige Resident van Amboina, de heer D. BOES LUTJENS, als diens voorgangers waren niet alleen steeds over hem tevreden, maar schatten hem zóó hoog, dat zij nooit nalieten, waar het te pas kwam, met den grootsten lof van hem te spreken. In weêrwil van den stortregen, gevoelde de heer LUTJENS zich gedrongen op zijn graf hulde te doen aan de nagedachtenis van den man, wiens dood voor het Residentiekantoor een onherstelbaar verlies was..

Hoe hij zich als lid van den Raad van Justitie van zijne verpligtingen kweet, kan blijken uit hetgeen Mr. DE HAAS, die als Officier van Justitie bij den Raad van Justitie te Amboina in de gelegenheid was geweest SOSELISA te leeren kennen, van hem zegt in de Locomotief. „Wat SOSELISA", zegt hij, „in de betrekking van lid van den Raad geweest is, heb ik zelf kunnen waarderen, en kunnen zij getuigen, die met hem in den Raad zitting hadden. Als oudste lid van den Raad was hij meermalen waarnemend President, en de hamer des gezags was aan waardige handen toevertrouwd; hij was een goed jurist, een nauwgezet, ijverig rechter; aan een helder oordeel paarde zich een uitstekend geheugen; waar het de beslissing van belangrijke civiele zaken gold, wist hij u dikwijls uit het hoofd mede te deelen, hoe dergelijke zaak was beslist door rechtbank of provinciaal gerechtshof in Nederland of door den Hoogen Raad. Hij ontbood zelfs rechtsgeleerde werken uit Europa en bestudeerde die met vrucht.

Van waar hij, bij zijne veelomvattende werkzaamheden op het Residentie-kantoor en daarbuiten, den tijd wist te vinden voor studie, was voor velen een raadsel."

Zoo oordeelt Mr. DE HAAS, en ik ben verzekerd, dat de Heeren Mr. KEISER en Mr. HULSHOFF POL, onder wier presidium SOSELISA lid van den Raad was, gaarne die verklaring zullen willen onderschrijven. De Heer KEISER zeide mij eens: „Geloof vrij, dat SOSELISA beter jurist is, dan menig Meester in de regten."

Als Kapitein-kwartiermeester bij de schutterij en als lid van de Commissie van toezigt over de ambonsche burgerschool wist hij zich eveneens te onderscheiden, terwijl hij ook het notaris-examen met goed gevolg had afgelegd.

Maar behalve door eene bijzondere geschiktheid voor de waarneming van allerlei betrekkingen, muntte SOSELISA nog uit door eene zóó veelzijdige, algemeene kennis, als men bij een inlander niet verwachten zou, en die hij aan zijn helder verstand en verbazend geheugen, aan zijne fijne opmerkingsgave en veelvuldige lectuur te danken had. In zijn bibliotheek vond men goede boeken. Hij was lid van het Nederlandsche Zendelinggenootschap en van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en Wetenschappen, en getrouw lezer van de boeken, die, dank zij de goede leesgezelschappen te Amboina, ons op de hoogte hielden van hetgeen er in Holland en Europa op verschillend gebied uitkomt.

Dat zulk een man de vraagbaak van gansch Amboina was, zal zeker geene verwondering baren.

Zelf heb ik dit bij ondervinding. Veel heb ik hem te danken. Niet alleen, omdat ik, even als zoovele ambonsche predikanten, door hem in de Maleische taal werd onderwezen, maar vooral, omdat ik mij nooit te vergeefs tot hem om raad en inlichting heb gewend.

Dikwijls bracht hij bij mij een avond door, en zijn gezellig onderhoud was steeds even aangenaam als nuttig. Vervulde hij toch in groote gezelschappen meestal de rol van zwijgend toehoorder, in kleinere kringen bemerkte men eerst regt, wat er in hem zat. Over allerlei onderwerpen wist hij te spreken, in hollandsche en europeesche toestanden kon hij zich gemakkelijk verplaatsen, en over de duisterste zaken deed hij, door zijne juiste opmerkingen, dikwijls een verrassend licht opgaan. Gaarne las hij theologische werken, en hij las ze met zooveel belangstelling, dat hij op het veld der godgeleerdheid alles behalve een vreemdeling was.

Door studie van den Koran en van boeken als DOZIJ's Islamisme was hij ook geheel op de hoogte van de mohammedaansche godsdienst, en interessant was het, hem die godsdienst met de christelijke te hooren vergelijken, waarbij hij steeds de meerdere geschiktheid der laatste voor inlanders deed uitkomen.

Eindelijk had hij veel liefhebberij voor natuurkunde, al was het, dat hij zijne kennis daarvan hoofdzakelijk slechts putte uit het Album der natuur, waarvan hij tal van jaargangen in eigendom bezat.

Maar genoeg gezegd om te doen zien, dat SOSELISA een man van meer dan gewone ontwikkeling was. En aan zulke uitstekende gaven des verstands paarde hij een voortreffelijk karakter.

Nederig en bescheiden, vriendelijk en gul, degelijk en ernstig, waarheidlievend en bereidwillig om allen, die zijn raad of hulp behoefden, ten dienste te staan, vertoonde hij in al zijn doen en laten het beeld van den waren christen, daar hij aan zijne godsdienst ook de kracht ontleende om onder teleurstellingen gelaten en kalm te zijn.

Vijanden had hij niet, maar des te meer vrienden, die hem allen gelijkelijk hoogschatten en het zich tot een eer rekenden onder zijne vrienden geteld te worden. Overal bij Inlanders en Europeanen, in de societeit en op de wandeling zag men hem even gaarne, en geen feest werd er te Amboina gegeven, waarop SOSELISA ontbrak. Ook in de godsdienstoefeningen der gemeente werd hij zelden gemist. Of het Gouvernement zijne buitengewone verdiensten nog beloond zou hebben door hem tot eene meer winstgevende betrekking te roepen, zoo als velen wenschten, weet ik niet. Zijn dood heeft dit onmogelijk gemaakt; maar zeker zal hij blijven leven in de herinnering van al zijne meerderen en minderen, van de Europeanen, die op Amboina vertoefd hebben en van de Ambonezen zelven.

Ook in Nederland weet men zulke mannen te schatten.

's HAGE, 21 Junij 1873.

DR. B. TH. W. VAN HASSELT,
laatstelijk predikant bij de Protestantsche gemeente te Amboina.

Uit het koloniaal verslag, door Z.Exc. den Minister van koloniën uitgegeven op 16 Augustus 1873.

K. Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

1. ONDERWIJS.

§ 1. *Voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.* enz.

§ 2. *Voor inlanders.*

Sedert de mededeelingen in 't vorige verslag (blz. 80) is in Indië met ernst werk gemaakt van de reeds lang aangekondigde oprigting van nieuwe kweekscholen voor inlandsche onderwijzers.

Bij besluit van 16 December 1872, n°. 3 (Indisch Staatsblad n°. 227) heeft de Gouverneur-Generaal, in verband met de vastgestelde begrooting voor 1873, uitvoering gegeven aan de Koninklijke magtiging van Mei 1872, en dien ten gevolge bepaald, dat vier kweekscholen zullen worden opgerigt, en wel ter hoofdplaats Probolingo (Oost-Java), te Fort de Kock op Sumatra (deze ter vervanging van de bestaande kleine inrigting), te Tondano in de Minahasa en ter hoofdplaats Amboina, ieder ingerigt voor vijftig leerlingen en overigens in het algemeen op den voet van de te Bandong gevestigde kweekschool.

De tractementen van het onderwijzend personeel, ook aan de bestaande kweekscholen, zijn voorts krachtens

bedoelde magtiging op den daarbij aangegeven voet geregeld en ten aanzien van de benoembaarheid van dit personeel (voor de rangen van hoofdonderwijzer en van tweeden en derden onderwijzer) eenige eischen „als regel" gesteld, waarvan echter, ten einde de keuze niet te zeer te beperken, met opzigt tot de aanvankelijk aan te stellen hoofd- en tweede onderwijzers (Europeanen) zal kunnen worden afgeweken. Zij worden dan echter eerst definitief benoemd, als zij aan de gestelde vereischten zullen voldaan hebben, terwijl zij ook eerst dan in het genot kunnen treden der vastgestelde periodieke tractementsverhoogingen.

Voor den hoofd- en den tweeden onderwijzer wordt gevorderd het bezit van eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer voor het lager onderwijs voor Europeanen, alsmede het bewijs van voldoende kennis der Maleische taal en van afgelegd examen in de beginselen van wiskunde, landbouwkunde en landmeetkunde, het laatste vak volgens een gelijktijdig vastgesteld programma.

Voor den derden onderwijzer wordt vereischt het bezit eener acte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch onderwijs, zoomede van een bewijs van voldoende kennis der Maleische en van eene andere inlandsche taal, welke aan de betrokken kweekschool wordt onderwezen.

Ten aanzien van de derde onderwijzers bepaalt het besluit, dat deze zooveel mogelijk moeten zijn inlanders, die in Europa of in Indië zijn opgeleid en in het bezit zijn van voorschreven acte van bekwaamheid. Reeds is men er in geslaagd in de kweekscholen te Soerakarta en te Bandong een paar jongelieden te vinden, geschikt en genegen om op 's lands kosten voor deze bestemming hier te lande te worden opgeleid en omtrent wier uitzending herwaarts eene beslissing zal worden genomen, zoodra men

zich, in overleg ook met bevoegde en belangstellende mannen, van eene doelmatige gelegenheid hier te lande voor de huisvesting en de studie der verwacht wordende inlandsche jongelieden zal hebben verzekerd. (1)

Van de vier hooger genoemde nieuwe kweekscholen zouden die te Fort de Kock op 1 Maart en die te Tondano op 1 April 1873 geopend worden, hetgeen sedert heeft plaats gehad. Voor beide inrigtingen werd dan ook bij het aangehaald besluit van 16 December 1872 al dadelijk het programma van onderwijs vastgesteld.

Behalve de voor de inlandsche scholen bepaalde vakken, zijn er bijgevoegd: de beginselen der vormleer, der paedagogie en de gymnastiek, terwijl, behalve de Nederlandsche taal, op beide kweekscholen de Maleische taal zal worden gedoceerd. Ten aanzien van Tondano, waar het Alfoersch de volkstaal is, viel te overwegen, of het onderwijs niet in die taal zal behooren te worden gegeven, met het oog op het voorgeschrevene voor de gewone scholen, dat het onderwijs wordt gegeven in de landtaal, tenzij deze wegens hare geringe ontwikkeling of wegens het gebrek aan leermiddelen voor het onderwijs onbruikbaar is. Daar nu echter voor geen der in de Minahassa gesproken wordende volksdialecten, behalve het bezwaar dat de bevolking elkander daarin onderling niet verstaat, niet alleen geen leermiddelen bestaan, maar ook geene onderwijzers te

(1) Hierin is men sedert geslaagd. De Heer D. HEKKER JR., hoofdonderwijzer te Amsterdam, aan wien ook de aan het hoofd der gouvernementskweekschool in de Battaklanden geplaatste Mandhelinger W. ISKANDER zijne opleiding dankt, is namelijk bereid gevonden zich te belasten met de huisvesting en opleiding zoowel van de beide van Java verwacht wordende inlandsche kweekelingen als van een Mandhelingschen jongeling, die mede herwaarts zal komen. De Gouverneur-Generaal wordt dien ten gevolge gemagtigd het noodige te doen verrigten voor de overkomst herwaarts dezer aanstaande onderwijzers en ook van ISKANDER zelf (verg. de eerstvolgende noot).

vinden zijn de Alfoersche dialecten voldoende magtig, is ook voor de Tondano'sche kweekschool ten gunste van het Maleisch beslist, met welke taal trouwens de meeste Minahassa-bewoners, de talrijke Christenen althans, vrij goed bekend zijn.

Eene duurzame terzijdestelling van de volkstaal ligt echter niet in de bedoeling. Daarom bepaalt het besluit van 16 December 1872, dat zoowel de onderwijzers der kweekscholen als de adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs zich moeten beijveren met de landstalen bekend te worden, ten einde over hare geschiktheid te kunnen oordeelen en zoo mogelijk leermiddelen in die talen te leveren.

Nopens het bespoedigen der inwerkingtreding van de nieuwe kweekscholen te Probolinggo en te Amboina is nog eene briefwisseling met de Indische Regering aanhangig. Intusschen zullen een aantal voor de school te Amboina bestemde kweekelingen aanvankelijk te Tondano worden opgeleid.

Omtrent de hervorming en uitbreiding van de kweekschool in de Battaklanden, thans te Tanah Batoe (gouvernement van Sumatra's Westkust) zijn zeer onlangs voorstellen van de Indische Regering ontvangen. Vóór het in werking brengen der school op nieuwen voet, wenscht men den Mandhelinger, die aan het hoofd der tegenwoordige inrigting is geplaatst en in der tijd hier te lande tot hulponderwijzer is opgeleid, den hoofdonderwijzer W. ISKANDER, overeenkomstig een reeds vroeger door hem te kennen gegeven verlangen, te zijner verdere bekwaming herwaarts te doen komen en hem te doen vergezellen door een daartoe aan te wijzen geschikten Mandhelingschen kweekeling, die dan in Nederland tot hulponderwijzer zou kunnen worden opgeleid. Gedurende de afwezigheid van den bedoelden

hoofdonderwijzer zouden de overige te Tanah Batoe aanwezige kweekelingen tijdelijk als zoodanig moeten worden geplaatst, hetzij aan gewone inlandsche scholen, hetzij aan de kweekschool te Fort de Kock. Bedoelde voorstellen zijn thans hier te lande in behandeling. Intusschen wordt omgezien naar eene doelmatige gelegenheid hier te lande voor de plaatsing enz., ook van dezen kweekeling. (1)

Voor het doen in werking komen, uiterlijk in 1876, eener kweekschool te Makassar (Celebes), tot welker oprigting zeer onlangs in beginsel is besloten, worden reeds voorbereidende maatregelen getroffen. De moeijelijkheid om voor eene kweekschool ten dienste van Makassaren en Boeginezen al dadelijk bekwaam onderwijzerspersoneel te vinden, maakt ten deze bijzondere voorzieningen noodig. Door de medewerking van het Nederlandsche Bijbelgenootschap en van haren hier te lande aanwezigen afgevaardigde Dr. B. F. MATTHES heeft de Regering zich voor het besturen en op gang brengen der school tijdelijk van de diensten van genoemden taalgeleerde kunnen verzekeren. Tevens is deze genegen bevonden om gedurende den tijd, dien hij voor de beëindiging hier te lande zijner tegenwoordige werkzaamheden behoeft, zich te belasten met de opleiding van een geschikt persoon bestemd om aanvankelijk als tweede onderwijzer bij de school op te treden. De Gouverneur-Generaal is uitgenoodigd een der daarvoor bij voorkeur aangewezen Indische onderwijzers herwaarts te doen komen. Ten einde de op te rigten kweekschool, met het oog op de geringe ontwikkeling der inlandsche bevolking van het gouvernement van Celebes en onder-

(1) De overkomst van dezen inlander en van den bedoelden hoofdonderwijzer is reeds voorbereid (verg. de voorgaande noot).

In beginsel zijn ook reeds goedgegeurd de plannen betreffende eene verplaatsing en latere reorganisatie der kweekschool te Tanah Batoe.

hoorigheden, zelfs in de hoogere standen, zoo veel mogelijk vruchten te doen dragen, zal zij niet enkel bestemd worden voor de opleiding van inlanders tot onderwijzers, maar ook tot andere betrekkingen, en zal zij ook voor Europeanen de gelegenheid aanbieden om zich te vormen tot tolk voor de Maleische, Boeginesche en Makassaarsche talen.

In hoever het aantal leerlingen bij de kweekscholen te Bandong en te Soerakarta, ten gevolge van de in 1872 gelaste uitbreiding dier inrigtingen, reeds is vermeerderd geworden, is hier te lande nog niet op te geven.

De verplaatsing van de te Soerakarta gevestigde kweekschool naar Magelang (Kadoe) kan niet zoo spoedig geschieden als men aanvankelijk verwachtte. Het is toch gebleken, dat te Magelang geen particulier huis kan worden ingehuurd, waarin de kweekschool tijdelijk zou kunnen worden gehouden, noch van Gouvernementswege terrein kon worden beschikbaar gesteld voor het al dadelijk oprigten van temporaire gebouwen. Er zal dus een terrein moeten worden gekocht, waaromtrent men bij het eind van 1872 in onderhandeling was, en, als finantieel wenschelijk, zullen daarop geene voorloopige, maar permanente gebouwen worden gesticht. Plannen daarvoor zijn in December 1872 gevraagd van den directeur der burgerlijke openbare werken.

Bij de verdere behandeling dezer aangelegenheid zal in verband met eene aanschrijving van het Opperbestuur van October 1872 nog te overwegen zijn, of deze kweekschool bij hare vestiging te Magelang niet zoodanig zij te organiseren, dat daaraan verbonden werd eene inrigting voor opvoeding en meer uitgebreid onderwijs bestemd voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijken, ook tot vorming van ambtenaren, in het bijzonder van inlandsche officieren van justitie, gelijk de Indische Regering die,

blijkens het vorig verslag, bladz. 80, te Batavia wenschte gevestigd te zien. Intusschen is de Indische Regering onlangs op het denkbeeld eener afzonderlijke inrigting te Batavia teruggekomen, naar aanleiding waarvan de quaestie der inrigting en plaatsing van het bedoelde instituut hier te lande nader wordt overwogen.

Daar de opening van Gouvernements- inlandsche scholen gelijken tred moet houden met het beschikbaar komen van onderwijzers, op de kweekscholen gevormd, en derhalve niet zoo spoedig aan het inlandsch onderwijs eene gewenschte uitbreiding kan worden gegeven, is naar dadelijk werkende middelen omgezien, om het inlandsch onderwijs bevorderlijk te zijn. Met het oog daarop zijn door de Indische Regering voorstellen ingediend, de strekking hebbende, om regelen vast te stellen tot subsidiëring van bestaande particuliere inlandsche scholen, waar geen ander en minder onderwijs wordt gegeven, dan volgens de bepalingen op de gouvernementsscholen moet gegeven worden.

Daarbij is tevens, in voldoening aan het door het Opperbestuur te kennen gegeven verlangen, een ontwerp gevoegd, houdende bepalingen omtrent het toezigt van Regeringswege uit te oefenen op de niet-gouvernementele scholen. Een en ander maakt hier te lande nog een punt van onderzoek en behandeling uit.

Art. 4 van het Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17 (*Indisch Staatsblad* n°. 104), verbiedt alle godsdienstig onderwijs zoowel op de kweekscholen als op de overige (gouvernements-) inlandsche scholen, doch laat, blijkens de 2de alinea, toe, dat de schoollocalen voor dat onderwijs buiten de schooluren beschikbaar worden gesteld. Bedoeld beginsel is in 1872 in de residentiën Amboina, Menado, Ternate en Timor, waar tot dus ver het godsdienstonderwijs

op de scholen als het ware op den voorgrond stond (1), zonder eenig bezwaar te ontmoeten, in toepassing gebragt.

Ter voorkoming eener min juiste opvatting van het artikel was in den aanvang van 1872 aan de Indische Regering opgemerkt, dat de 2de alinea niet speciaal doelt op het godsdienstig onderwijs van inlandsche Christenen, maar eenvoudig wil, dat aan de kinderen der inlanders de gelegenheid niet worde ontzegd om buiten de schooluren onderwijs te bekomen in de godsdienst, die de hunne is.

Nadat bij het algemeen reglement op het gouvernementslager onderwijs voor inlanders van 25 Mei 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 99, *Nederlandsche Staats-courant* van 14/15 Julij 1872) de aard en omvang van den werkkring der in te stellen plaatselijke inlandsche schoolcommissiën waren geregeld, zijn in opvolging van art. 5 van het Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17, in Augustus 1872 op alle plaatsen op Java en Madura waar gouvernements-inlandsche scholen bestaan, dergelijke commissiën tot stand gekomen, zamengesteld uit drie, vijf of zeven leden, naar gelang van de belangrijkheid der scholen, of het aanwezen van voor de betrekking geschikte personen. Bij de keus van de inlandsche leden is bij voorkeur gelet op beschaafde inlanders, die schoolgaande kinderen hebben, terwijl overigens de regenten steeds in de commissiën zijn opgenomen. Op den regel, dat het lidmaatschap niet aan eene bepaalde betrekking verbonden, maar zooveel mogelijk personeel behoort te zijn, is ook eene uitzondering gemaakt ten aanzien van de controleurs bij het binnenlandsch bestuur en de ambtenaren ter beschikking. Daar deze uit den aard hunner betrekking als het ware zijn aangewezen voor het toezigt op de inlandsche scholen in hunne afdee-

(1) In hoe verre dit juist is, kan blijken uit de verslagen sedert 17 jaren in dit ons Tijdschrift, en reeds vroeger in de jaarverslagen van het Nederl. zendelinggenootschap geplaatst. J. C. NEURDENBURG.

ling en bovendien bij verplaatsing onder hen telkens nieuwe voordragten zouden moeten geschieden, zijn zij, krachtens hun ambt, tot leden der plaatselijke inlandsche schoolcommissie benoemd.

Op de plaatsen waar sedert nieuwe scholen zijn geopend, zijn later mede schoolcommissiën ingesteld.

Voor de Buitenbezittingen, alwaar de benoeming der titularissen aan de hoofden van gewestelijk bestuur is voorbehouden, bepaalde zich de Gouverneur-Generaal (October 1872 en Februarij 1873) tot aanwijzing van de plaatsen waar, en van het ledental waaruit de schoolcommissiën zouden bestaan. Voor de residentie Amboina heeft dergelijke aanwijzing nog niet plaats gehad. In de overige buitenbezittingen, Bali uitgezonderd, waar reeds in Augustus 1872 eene schoolcommissie te Boeleleng werd benoemd, zullen dien ten gevolge voor 's hands 45 inlandsche schoolcommissiën werkzaam zijn. Ten opzigte van Batjan (Ternate) werd bepaald, dat, zoolang daar, bij ontstentenis van geschikte personen, niet tot de oprigting eener dusdanige commissie werd besloten, het schooltoezigt te dier plaatse wordt uitgeoefend door den resident. In de residentie Timor, waar alleen te Koepang de zamenstelling eener schoolcommissie mogelijk was, is het toezigt over de buiten die hoofdplaats bestaande scholen voorloopig mede aan den resident opgedragen.

Ingevolge het Koninklijk besluit van 20 Mei 1872, n°. 9, (*Indisch Staatsblad* n°. 134), waarbij dat van 3 Mei 1871, n°. 17 in dien zin is aangevuld, dat voorloopig ook hulppersoneel, dat niet van eene kweekschool afkomstig is, bij de scholen in dienst gesteld kan worden (zie vorig verslag bladz. 80), zijn in 1872, 22 kweekelingen bij 18 scholen (op Java) benoemd, waardoor in eene ware behoefte werd voorzien.

In Mei 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 99*a*) werd bij eene

aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java, het verbod uitgevaardigd om de van gouvernementswege voor het inlandsch onderwijs opgeleide kweekelingen, hulponderwijzers en onderwijzers, buiten toestemming van den Gouverneur-Generaal, aan hunne bestemming te onttrekken door plaatsing bij een anderen tak van dienst.

In het gemis eener algemeen verbindende regeling der schoolgelden voor de openbare inlandsche scholen, waarin nog slechts voorzien was voor Java en Madura en voor de residentie Menado, achtereenvolgens bij de (niet in het *Indisch Staatsblad* opgenomen) besluiten van 21 December 1864 en 27 Julij 1870, werd, in opvolging van art. 31 van het hiervoren aangehaald algemeen reglement van 25 Mei 1872, voorzien door de vaststelling in Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 48) van een tarief voor Java en Madura en van een ander (lager) tarief voor de Buitenbezittingen. Voor Java en Madura is in het bedrag der schoolgelden geen verandering gekomen; die voor de Buitenbezittingen zijn bepaald op het in der tijd voor Menado aangenomen bedrag. De hoogste klasse van betaling bedraagt per maand (volgens het tarief voor één leerling) op Java en Madura *f* 3, in de bezittingen daarbuiten *f* 1, de laagste klasse respectivelijk *f* 0,25 en *f* 0,10. Voor onvermogenden is bij beide tariven eene gratisklasse aangenomen; voor de niet-gratisleerlingen bevat het tarief voor de scholen op Java en Madura zes, voor die in de Buitenbezittingen vier klassen van betaling. Op plaatsen, waar voor geen der leerlingen schoolgeld kan worden betaald, zal, overeenkomstig art. 6 van het Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17, de bevolking zich moeten blijven belasten met het oprigten, onderhouden en vernieuwen der schoolgebouwen.

Gedurende het jaar 1872 zijn aan zes personen voor het schrijven van nuttige werkjes voor het inlandsch onderwijs of ter verspreiding van kennis in het algemeen, belooningen uitgereikt tot een bedrag van *f* 1550, namelijk voor 5 werkjes in het Javaansch, 1 in het Maleisch, 1 in het Mandhelingsch en 1 in het Makassaarsch.

Behalve deze zijn nog onderscheidene manuscripten aangeboden, welke, als niet geschikt voor uitgave van Regeringswege, aan de schrijvers zijn teruggezonden.

Van een vijftal door den particulieren boekhandel op Java uitgegeven prenten van voorwerpen en dieren uit Europa, Arabie, China, enz. welke prenten geschikt werden geacht om als prijzen aan de leerlingen der laagste klassen van inlandsche scholen te worden uitgereikt, zijn voor dat doel van elk 1000 exemplaren aangekocht.

De verkoop op Java, Madura, Sumatra's Westkust, Menado en de Ambonsche eilanden van boekwerken in inlandsche talen van regeringswege aldaar verkrijgbaar gesteld, heeft in 1871 bedragen ruim 12000 exemplaren.

De landsdrukkerij leverde aan leer- en leesboeken voor den inlander af:.

JAREN.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
1871	18900	16688
1872	19342	15997

De reeks der van regeringswege uitgegeven boeken ten dienste van het inlandsch onderwijs, werd in 1872 met de acht volgende werkjes vermeerderd, te weten:

in de Javaansche taal:

raden SOSRO WIDJOJO, „Serat poerwo tjerita Balie" (Beschrijving van Bali), 10015 exemplaren;

raden MANGOEN DI REDJO, „Serat Tepo Pradjo" (een zedelijk verhaal), 5015 exemplaren;

dezelfde, „Serat soeloeh wardiningreh" (eene historische novelle uit het rijk van Mataram), 5015 exemplaren;

mas ngabeij KROMO PRAWIRO, „Tjarios woewoelangsoë (nuttige verhalen), 3015 exemplaren;

dezelfde, „Tjarios aneh aneh" (verschillende verhalen), 3015 exemplaren;

in de Maleische taal:

L. K. HARMSEN, „Spel- en leesboekje", 10015 exemplaren;

in de Mandhelingsche taal:

SI SAMPOER galar DJA LAOET, „Besita sapaingot" (vijf en twintig zedelijke verhalen), 5015 exemplaren;

in de Makassaarsche taal:

W. G. TROUERBACH en A. LIGTVOET, „Vertaling van het rekenboekje over de benoemde getallen, enz. van T. A. F. VAN DER VALK", 3015 exemplaren.

Onder deskundige leiding is hier te lande, voor 's lands rekening, in bewerking een speciaal voor het inlandsch onderwijs ingerigte Maleische schoolatlas. In afwachting dat deze gereed komt, zijn aan de inlandsche scholen 300 exemplaren van VAN SANTEN'S „Kleine Volks-atlas" verstrekt.

Java en Madura.

Kweekscholen. In 1872 zijn 13 leerlingen voldoende bekwaam geacht om als onderwijzer op te treden, te weten: 6 van de kweekschool te Soerakarta en 7 van die te Bandong. Zij waren in Januarij 1873 allen geplaatst. In 1871 leverden die kweekscholen 11 onderwijzers op. Van de in beide jaren verkregen 23 onderwijzers zijn slechts

12 bij nieuwe of bij op nieuwen voet geopende scholen in dienst gesteld kunnen worden, daar de overige 11 moesten dienen tot voorziening in vacatures, ontstaan door ontslag of overlijden der titularissen. Voor 1873 en 1874 raamt men, dat de twee kweekscholen achtereenvolgens zullen opleveren 15 en 16 onderwijzers. Indien de pogingen tot opvoering van het aantal kweekelingen bij elk der beide inrigtingen van 30 tot 50, in verband met de aanstaande oprigting eener derde kweekschool op Java (te Probolinggo) genoegzaam gelukken, zal over eenige jaren het aantal tot onderwijzers benoembare kweekelingen vermeerderen. Vóór het jaar 1880 zal intusschen, naar het oordeel van den inspecteur van het inlandsch onderwijs, wegens het onvoldoende gehalte van vele kweekelingen te Bandong en te Soerakarta, de jaarlijksche vermeerdering van het aantal gouvernements inlandsche onderwijzers op Java en Madura niet beduidend zijn.

Op de kweekschool te Soerakarta werden, op verzoek van den prins MANGKOE NEGORO van Soerakarta, 4 jongelingen, als zijnde bestemd voor (niet-gouvernements-) scholen op landen van dien vorst, toegelaten op den voet van het bepaalde bij art. 13 van het reglement op het lager onderwijs voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 99), doch voorloopig zonder genot van huisvesting van gouvernementswege.

In verband met het toenemend aantal leerlingen bij de inlandsche school te Bandong, terwijl het voor het doel waartoe die school als externen-school aan de kweekschool is verbonden niet raadzaam was het getal leerlingen de 60 te doen overschrijden, werd in Julij 1872 besloten tot de oprigting van eene tweede gouvernements inlandsche school op die hoofdplaats (te Tjibadak), welke school reeds in September daarop is geopend geworden.

Volgens eene in Augustus 1872, in voldoening aan art. 8

van genoemd reglement, vastgestelde verdeeling der gewesten, waaruit de te Bandong toe te laten kweekelingen kunnen herkomstig zijn, zullen aldaar 27 jongelingen uit de Preanger regentschappen kunnen worden opgeleid, terwijl de overige 23 plaatsen bestemd zijn voor kweekelingen uit de residentiën Bantam, Batavia, Krawang, Cheribon en Banjoemaas. Op de kweekschool te Soerakarta zullen geene kweekelingen uit residentiën Batavia, Krawang en Preanger regentschappen worden toegelaten, doch wel – tot tijd en wijle de kweekschool te Probolinggo zal in werking komen – uit de overige gewesten van Java. Ook zijn twee plaatsen beschikbaar gesteld voor een kweekeling respectivelijk uit de residentie Madura en van het eiland Bali. (1)

Speciale scholen. De school te Depok (Batavia), vroeger eene zoogenaamde Christenschool, eene instelling van de daar gevestigde gemeente, werd in 1867 tot eene gouvernementsschool verklaard en wat het onderwijzend personeel betreft, op denzelfden voet gebragt als de overige inlandsche scholen. Intusschen is gebleken, dat die inrigting in meer dan één opzigt van de eigenlijk gezegde inlandsche scholen onderscheiden is. Bezocht door de kinderen van de te Depok gevestigde christenbevolking, die meerendeels afstamt van vroeger vrijgegeven slaven uit andere gedeelten van Nederlandsch-Indië afkomstig, bezit deze school een eigenaardig karakter, doordien de Nederlandsche taal als voermiddel van het onderwijs gebezigd wordt en het onderwijs zich verder uitstrekt dan op de gewone inlandsche scholen.

Daar het wenschelijk was de Depoksche school het karakter eener inrigting van meer uitgebreid onderwijs voor

(1) In Junij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 93) is eene nieuwe regeling vastgesteld betreffende de vakken van onderwijs zoowel bij de kweekschool te Bandong als bij die te Soerakarta.

inlanders (in den trant van de Ambonsche burgerschool, waarover zie onder anderen het verslag van 1869, blz. 63) te doen behouden, was eene wijziging noodzakelijk van het daarbij geplaatste personeel, waartoe, onder anderen door de aanstelling van een Europeschen hoofdonderwijzer, is overgegaan bij Indisch besluit van 24 Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 26).

Over het in 't leven roepen eene inrigting voor meer uitgebreid onderwijs, bestemd voor zonen van inlandsche hoofden en andere welgestelden, tot vorming van inlandsche ambtenaren en ook in het bijzonder van inlandsche officieren van justitie, zijn – zoo als hooger gezegd – nadere overwegingen aanhangig.

Volksscholen. Beliep het aantal gouvernements inlandsche scholen, blijkens de plaatselijke opgaaf op blz. 85 van 't vorig verslag, onder ultimo 1870, 78, of met inbegrip van de daar niet genoemde externenschool te Soerakarta, 79, gedurende 1871 vermeerderde het aantal tot 88, doordien 4 zoogenaamde particuliere scholen in de Preanger regentschappen, namelijk die te Soekaboemi, Tjitjalengka, Tasek-Malaija en Mangoen-Redjo, in Augustus 1871 als gouvernementsscholen in werking traden.

Eene gewestelijke numerieke opgaaf, ook van de particuliere (niet-gouvernements) scholen onder ult. 1871, tevens vermeldende het aantal leerlingen voor elk dier twee kategoriën van scholen gedurende dat jaar, volgt hieronder. Omtrent de afneming (van 108 tot 90) van het cijfer der laatstbedoelde scholen, zij verwezen naar de kolom „Aanmerkingen". Intusschen toonen de cijfers van het aantal leerlingen, ofschoon voor sommige gewesten, wat de particuliere scholen betreft niet volkomen vertrouwbaar, weder eene vrij belangrijke toeneming aan.

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN.			AANTAL LEERLINGEN. (De cijfers tusschen () geplaatst, wijzen aan hoeveel meisjes onder het opgegeven aantal leerlingen zijn begrepen).			AANMERKINGEN.
	Gouvernem. scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	Gouvernem. scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	
Bantam	1	1	2	51	13	64	
Batavia	2	*b.* 4	6	116	146	262	
				(50)	(10)	(60)	
Krawang	1	?	1	82	?	82	
Preanger regentschapp.	*a.* 9	*c.* 40	49	*k.* 567	1802	2369	
					(12)	(12)	
Cheribon	5	*d.* 3	8	469	81	550	
					(4)	(4)	
Tagal	3	5	8	273	248	521	
Pekalongan	2	*e.* 12	14	169	556	725	
Samarang	6	*f.* 1	7	718	43	761	
				(1)	(7)	(8)	
Japara	4	1	5	293	50	343	
					(9)	(9)	
Rembang	4	„	4	415	„	415	
Soerabaja	3	1	4	253	235	488	
					(68)	(68)	
Pasoeroean	3	„	3	257	„	257	
Probolinggo	1	„	1	73	„	73	
Bezoeki	1	„	1	70	„	70	
Banjoewangi	1	„	1	68	„	68	
Banjoemas	9	*g.* 1	10	923	65	988	
Bagelen	6	*h.* 13	19	1003	1784	2787	
Kadoe	4	2	6	720	154	874	
Djokjokarta	„	1	1	„	56	56	
Soerakarta	1	*i.* 1	2	*l.* 281	167	448	
Madioen	8	„	8	987	„	987	
Kediri	6	4	10	844	49	893	
					(14)	(14)	
Totaal voor Java	80	90	170	8632	5449	14081	
„ „ Madura	3	„	3	237	„	237	
Totaal voor Java en Madura	83	90	173	8869	5449	*m.* 14318	
In 1870 was het totaal-generaal	79	108	187	7831	4890	*n.* 12721	

a. 4 meer dan onder ult°. 1870 door de vervanging van even zoo vele zoogenaamde particuliere scholen door gouvernementsscholen.

b. 1 meer dan onder ult°. 1870 door het mederekenen eener particuliere (zending-) school te Tjakong.

c. 10 minder dan in 't vorig verslag werd opgegeven. Eene juiste verklaring van dat verschil kan hier te lande niet gegeven worden. Alleen blijkt dat in 1871 1 particuliere school geopend werd te Tjisondari, en dat, behalve de 4 die tot gouvernementsscholen werden verklaard, 8 andere kwamen te vervallen als gevolg der nieuwe bestuursregeling in de Preanger regentschappen. Naar het schijnt waren deze 8 scholen van te gering gehalte om daarvoor het voor eene voorloopige instandhouding vereischt gouvernementssubsidie te bestemmen (verg. hieromtrent het verslag van 1871, blads. 91).

d. meer dan onder ult°. 1870 door de heropening eener particuliere (zending-) school te Indramajoe.

e. 1 minder dan onder ult°. 1870 door de opheffing der particuliere school te Doro.

f. Als voren door de opheffing van die te Tengarang.

g. 2 minder dan onder ult°. 1870, doordien in 't laatst van dat jaar de particuliere scholen te Poerworedjo en Kalirejo opgeheven te bestaan.

h. 6 meer dan onder ult°. 1870 werden opgegeven, zijnde 1 in 1870 geopende particuliere school, die te Poering, in 't vorig verslag ten onregte onvermeld gebleven en in 1871 6 nieuwe geopend: te Djenar, Petanahan, Wonoroto, Loano en Tjangkreb.

i. 11 minder dan onder ult°. 1870 door de sluiting van even zoovele scholen in het gebied van prins Mangkoe Negoro.

k. Hieronder 118 leerlingen van de externen-school der Bandongsche kweekschool.

l. Allen leerlingen van de externen-school der Solosche kweekschool.

m. Hieronder 175 meisjes.

n Hieronder 149 meisjes.

Het schoolverzuim was in 1871, even als vroeger, belangrijk, ook was de mutatie onder de leerlingen in menige school zeer sterk. De meesten hunner stelden zich met een minimum van kennis (lezen, schrijven en rekenen) te vreden.

Aan schoolgelden werd op Java en Madura in 1871 geïnd *f* 23523, tegen *f* 19264 in 1870. Bovendien werd nog *f* 695 in 's lands kas gestort wegens achterstallige schoolgelden van 1870.

Eene statistiek over 1872 kan nog niet geleverd worden. Ten opzigte van de uitbreiding van het onderwijs valt intusschen te vermelden, dat in dat jaar nieuwe gouvernements inlandsche scholen geopend zijn geworden te Buitenzorg (in Maart), te Tangerang (in Augustus), benevens de hierboven bedoelde tweede school te Bandong (in September), en dat in de eerste maanden van 1873 ook zijn opengesteld geworden de twee gouvernements inlandsche scholen te hoofdplaats Batavia (in de wijk Sawah besar en te Pendjaringan) benevens eene te Tjaroeban (Madioen) en te Sampang (Madura).

Ook zou in Augustus 1872 eene gouvernements inlandsche school te Adiredjo (Banjoemas) zijn in werking gekomen, hetgeen echter wegens ernstige ziekte van den reeds benoemden onderwijzer had moeten worden uitgesteld.

Bij beschikbaarheid van onderwijzers zullen nu in de eerste plaats al verder scholen geopend worden te Rangkas-Betoeng (Bantam), reeds in het vorig verslag genoemd, te Lamongan (Soerabaja) en te Tjiawi (Preanger regentschappen), ter laatstgemelde plaatse ter vervanging van de bestaande voorloopig gesubsidieerde zoogenaamde particuliere school (vergelijk het aangeteekende in den voorafgegunen staat sub *c*). Voor deze drie scholen waren de tijdelijke of definitive localen bereids in gereedheid. Ook te Sitoebondo (Bezoeki), voor welke plaats reeds in 1866

tot de oprigting eener school besloten is, en waar in 't laatst van 1872 eene inlandsche schoolcommissie gevestigd is, schijnt de opening eener school aanstaande. Laatstelijk (April 1873) is nog bepaald, dat te Lassem (Rembang) eene openbare inlandsche school zal worden opgerigt. (1)

Aangaande de uitbreiding van het getal zoogenaamde particuliere scholen gedurende 1872 kan reeds worden gezegd, dat er in dat jaar 4 geopend werden in Tagal (te Boemi-aijoe, Bantarkawoeng, Lebaksioe en Tandjoeng) 2 in Banjoemas (te Pasiraman en te Pasir) en 1 in de Preanger regentschappen (te Garoet), terwijl die te Soemedang in dat zelfde gewest gesloten werd.

Onderwijs uit den boezem der bevolking voortkomende. De hieromtrent ontvangen gegevens zijn te onvolledig om daaruit eene statistiek zamen te stellen.

Buitenbezittingen.

Kweekscholen. De gouvernements-kweekscholen (te Fort de Kock en te Tanah Batoe op Sumatra) leverden in 1871 ieder 2 onderwijzers op tegen respectievelijk 3 en 1 in 1870. Over 1872 is nog geen opgaaf ontvangen.

Zoo als hooger is gezegd wordt eene hervorming en uitbreiding van laatstbedoelde kweekschool voorbereid.

Die te Fort de Kock is sedert Maart 1873 op nieuwen voet reeds in werking gekomen. In afwachting van de daarstelling van permanente gebouwen zijn ter laatstgenoemde plaatse tijdelijke localen opgerigt, waartoe twee aan elkander grenzende erven in huur zijn opgenomen. Eene som van *f* 9000 werd voor de oprigting dezer localen ter beschikking van den gouverneur van Sumatra's Westkust

(1) In Mei 1873 is daartoe ook besloten voor de hoofdplaats van het district Krawang.

gesteld. Het onderwijzend personeel aan deze kweekschool bestaat voorloopig uit een hoofd- en een derden onderwijzer (Europeanen), benevens een inlandsch onderwijzer op *f* 50 's maands. Als waarnemend hoofdonderwijzer is benoemd een tweede onderwijzer van de Bandongsche kweekschool en tot derden onderwijzer de hulponderwijzer aan de Europesche openbare lagere school te Fort de Kock. De lessen zijn den 1sten Mei 1873 met 20 kweekelingen begonnen, waaronder 9 die zich aan de voormalige inrigting bevonden. Van de overige waren 7 door de plaatselijke inlandsche schoolcommissie uit de zich aangemeld hebbende 23 candidaten gekozen, terwijl van Benkoelen 3 kweekelingen waren gezonden en van Billiton 1, welke laatste echter kort daarop wegens ziekte is moeten terugkeeren. Tot de benoeming van kweekelingen uit de Padangsche benedenlanden, Nias enz., was nog niet kunnen worden overgegaan, omdat omtrent de candidaten uit die gewesten nog geen tijding was ontvangen.

Met 1 Januarij 1874 zal het getal kweekelingen te Fort de Kock zoo mogelijk op het maximum van 50 worden gebragt. Volgens de vastgestelde verdeeling zullen ze afkomstig kunnen zijn uit de volgende gewesten: 25 van Sumatra's Westkust met Nias (de Bataklanden daaronder niet begrepen, omdat de kweekelingen van daar voor Tanah Batoe bestemd zijn), 5 van Benkoelen, 5 van de Lampongsche districten, 5 van Palembang, 5 van Riouw met Siak, 3 van Banka en 2 van Billiton.

Eene nieuwe gouvernements-kweekschool, die in April 1873 is in werking gekomen, is die te Tondano in de Minahassa. Zij is voorloopig gevestigd in de gebouwen van de school voor kinderen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijk inlanders, welke inrigting, in verband daarmede en ook om het daarbij geplaatste onderwijzers-

personeel voor de kweekschool te kunnen benuttigen, in September 1872 was ingetrokken. Men meent, dat deze gebouwen, na eenige verandering en uitbreiding, waarvoor eene som van *f* 12000 is toegestaan, in den eersten tijd zeer goed aan het doel zullen beantwoorden. De twee onderwijzers der ingetrokken school, beiden vroeger bij het europeesch onderwijs in Indië werkzaam geweest, zijn in 't laatst van 1872 naar Bandong gezonden, om van de inrigting en werking der daar gevestigde kweekschool kennis te nemen. De een is in Januarij 1873 tot waarnemend hoofdonderwijzer, de andere (1) tot derden onderwijzer bij de kweekschool te Tondano benoemd, terwijl daarbij als waarnemend tweede onderwijzer zal optreden de hoofdonderwijzer van de Europesche openbare lagere school te Menado. Overigens is voorloopig een inlandsch onderwijzer op *f* 50 's maands aangesteld.

De cursus is den 1sten April 1873 met een getal van 49 kweekelingen geopend, waaronder 21 leerlingen der opgeheven school voor kinderen van aanzienlijken; de helft van het 50tal plaatsen is, in afwachting van het tot stand komen der kweekschool te Amboina, bestemd voor 20, 1 en 4 leerlingen van Amboina, Ternate en Timor, uit welke residentie op 1 April jl. al dadelijk 23 candidaten te Tondano zijn geplaatst. Men verwacht, dat de kweekelingen van buiten de residentie Menado, later, bij hunnen overgang naar de Ambonsche kweekschool, een gunstiger werkend element zullen opleveren om deze school bij hare opening al dadelijk flink aan den gang te brengen.

De particuliere kweekschool te Tanawangko (Minahasa) leverde in 1871, 13 onderwijzers op, 3 meer dan in 1870.

(1) Een inlandsch Christen, die in der tijd hier te lande den hulponderwijzersrang had bekaald. Op zijn verzoek werd hij onlangs (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 176) geheel en al met Europeanen gelijk gesteld.

Het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam heeft in 1872 het voornemen te kennen gegeven om deze hare inrigting, bij het in werking komen der gouvernementskweekschool te Tondano, te sluiten. (1)

Speciale scholen. De school voor zonen van hoofden enz., te Tondano, welke zoo als hierboven reeds is gezegd, in September 1872 is ingetrokken, werd in 1871 bezocht door 57 leerlingen, 2 minder dan in 1870. De burgerschool te Ambon door 148 leerlingen; waaronder 20 meisjes, welke getallen in 1870 waren 165 en 32.

Het schoolverzuim was gemiddeld: te Tondano één dag op 44, te Ambon één dag op 23 voor de jongens en op 25 voor de meisjes.

Het op de school te Ambon geïnde schoolgeld bedroeg *f* 2059.

Volksscholen. Omtrent het inlandsch schoolwezen in de Buitenbezittingen zijn, ten vervolge op de in 't vorig verslag medegedeelde statistiek over 1870, de navolgende opgaven over 1871 ontvangen. Daaruit blijkt, dat het aantal gouvernementsscholen, of liever de tot dusver als zoodanig aangemerkte scholen, in laatstgenoemd jaar was vermeerderd met 4 (2 ter Sumatra's Westkust, 1 op Amboina en 1 op Timor) en verminderd met 3 (1 in Benkoelen, 1 op Ceram en 1 op de Banda-eilanden). De opgaaf betreffende de particuliere scholen toont eene vermeerdering aan van 15, namelijk 1 ter Sumatra's Westkust, 3 op Billiton, 3 in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en 8 in de residentie Menado. Voor het eerst wordt ook eene particuliere school voor het eiland Flores (Timor) vermeld, welke echter reeds in 1870 schijnt te hebben bestaan.

(1) Het genootschap heeft dit voornemen laten varen, sedert gebleken was, dat de kweekschool te Tondano onmogelijk in de behoeften aan onderwijzers voor zijne scholen kan voorzien. J. C. HEURDENBURG.

EILAND	AANTAL SCHOLEN.						AANTAL LEERLINGEN.					
	Gouvernem. scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.		Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal	
	1870	1871	1870	1871	1870	1871	1870	1871	1870	1871	1870	1871
Sumatra { Sumatra's Westkust	14	16	17	18	31	34	634	783	625	980	1259	1763
Sumatra { Benkoelen	8	7	"	"	8	7	522	459	"	"	522	459
Sumatra { Lampongsche districten	1	1	"	"	1	1	21	97	"	"	21	97
Banka	1	1	"	"	1	1	69	74	"	"	69	74
Billiton	"	"	"	3	"	3	"	"	"	94	"	94
Borneo (Zuider- en Ooster-afdeeling	1	1	7	10	8	11	?	115	?	?	?	115
Celebes { Gouvernement Celebes	2	2	"	"	2	2	55	53	"	"	55	53
Celebes { Menado	16	16	142	150	158	166	a. 2370 (571)	2001 (409)	b. 10101 (3576)	10503 (3705)	12471	12504
Sangir-eilanden	25	25	18	13	38	38	?	?	?	?	?	?
Talaut-eilanden	4	4	?	?	4	4	?	?	?	?	?	?
Ternate	1	1	"	"	1	1	99 (18)	104 (18)	"	"	99	104
Batjan	1	1	"	"	1	1	?	?	"	"	?	?
Ceram	11	10	"	"	11	10	?	1035 (453)	"	"	?	1035
Boeroe	1	1	"	"	1	1	32 (11)	40 (14)	"	"	32	40
Manipa	1	1	"	"	1	1	19 (5)	21 (6)	"	"	19	21
Boano	1	1	"	"	1	1	87 (34)	93 (37)	"	"	87	93
Ambon	29	30	"	"	29	30	3011 (1381)	2568 (1150)	"	"	3011	2568
Harockoe	6	6	"	"	6	6	919 (423)	905 (430)	"	"	919	905
Saparoea	12	12	"	"	12	12	2400 (1102)	2394 (1120)	"	"	2400	2394
Noessa-laut	6	6	"	"	6	6	843 (382)	831 (385)	"	"	843	831
Banda-eilanden	4	3	"	"	4	3	115 (48)	95 (39)	"	"	115	95
Aroe-eilanden	4	4	"	"	4	4	?	?	"	"	?	?
Zuidwester-eilanden	5	5	"	"	5	5	?	?	"	"	?	?
Timor	8	9	3	3	11	12	536 (178)	584 (204)	78 (18)	85 (24)	614	669
Rotti	18	18	16	16	34	34	2146 (865)	2281 (943)	1083 (381)	1158 (428)	3228	3439
Savoe	1	1	"	"	1	1	55 (6)	68 (7)	"	"	55	68

a. De cijfers hier en elders in deze Staat tusschen ( ) vermeld, betreffen het aantal meisjes-leerlingen. Dit aantal is onder het daarboven uitgetrokken cijfer begrepen.

b. Dit totaal heeft betrekking tot 137 scholen, zijnde van een vijftal geen opgaven ontvangen.

Over het jaar 1872 zijn nog geene opgaven ingekomen. Maatregelen tot uitbreiding van het gouvernements-onderwijs in de Buitenbezittingen schijnen in dat jaar niet genomen.

In den aanvang van 1873 is echter de hand geslagen aan eene verbetering van het inlandsch onderwijs ter Sumatra's Westkust, en zulks in overeenstemming met de grondslagen van het meer aangehaalde Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17. Van de aldaar als gouvernementsscholen bekend staande leerplaatsen konden eigenlijk alleen de nieuw opgerigte scholen te Baros, Singkel en Natal ten volle als gouvernements-instellingen worden beschouwd, omdat hunne oprigting bij gouvernementsbesluit was bevolen (December 1870), waarbij ook voor de bekostiging van onderwijzers, leermiddelen en localen was gezorgd. Ook ware de school te Padang in die kategorie te rangschikken, doch de scholen te Painan en te Troesan voldeden niet aan de genoemde voorwaarden, daar voor deze alleen de bezoldiging der onderwijzers uit 's lands kas werd betaald. Bij Indisch besluit van 14 Maart 1873 (*Javasche Courant* van den 18den dier maand) werden daarom beide scholen alsnog uitdrukkelijk tot gouvernements-instellingen verklaard, hetgeen, ter wegneming van twijfel, tevens voor die te Padang werd uitgemaakt. Voor de 10 gouvernementsscholen in de residentie Tapanoli was alleen noodig dat van regeringswege, overeenkomstig art. 2 van genoemd Koninklijk besluit, de plaatsen werden vastgesteld, waar zij zouden gevestigd zijn. Daar dit tot dusver niet was geschied, was hiervan het gevolg, dat deze scholen, onder den invloed van de afwisselende meening der zich opvolgende ambtenaren, aan verplaatsing blootstonden, hetgeen een beletsel daarstelde tegen de oprigting van gouvernementswege van blijvende schoolgebouwen. Bij het aangehaald besluit van 14 Maart 1873 werd daarom bepaald, dat

bedoelde scholen zullen gevestigd blijven op hare tegenwoordige standplaatsen.

Voorts werd door de Indische Regering besloten tot oprigting eener tweede gouvernements inlandsche school te Padang, met overplaatsing daarbij van den 2den onderwijzer bij de ter plaatse reeds bestaande school, welke laatste betrekking werd opgeheven, en tot overneming voor 's lands rekening en erkenning dus als gouvernements-instelling, voorloopig van een zevental der in het gouvernement van Sumatra's Westkust bestaande particuliere (negorij-) scholen, namelijk die te Taloe, Rau, Fort de Kock, Fort van der Capellen, Solok, Paijakombo en Priaman, met toekenning aan de onderwijzers, allen van eene kweekschool afkomstig, eener bezoldiging van *f* 25 's maands, gelijk ook door de gouvernements-onderwijzers in de residentie Tapanoli genoten werd.

Te Goenoeng Sitoli op het eiland Nias (Sumatra's Westkust) kwam in den loop van 1872 eene particuliere school tot stand uit vrijwillige bijdragen der bevolking. Zij telde dadelijk 22 leerlingen, terwijl het onderwijs voorloopig werd gegeven door den vaccinateur aldaar.

Met het oog hierop is de gouverneur van Sumatra's Westkust onlangs aangeschreven al het mogelijke te doen om geschikte jongelieden van Nias te bekomen, ten einde aan de kweekschool te Fort de Kock tot onderwijzer te worden opgeleid.

Van de overneming voor 's lands rekening van 5 tot dusver uit de districtskassen onderhouden particuliere (negorij-) scholen in de Minahasa (Menado), waartoe reeds in 1868 magtiging was verleend, werd in November 1872 door de Indische Regering voorloopig afgezien, wegens niet-beschikbaarheid voor alsnog van bevoegde onderwijzers. Aan schoolgelden voor de gouvernementsscholen

in de residentie Menado werd gedurende 1871 geïnd *f* 1201.

Ten einde tot verbetering te geraken van den uiterst gebrekkigen toestand waarin het zoogenaamd gouvernements-inlandsch onderwijs in de residentie Timor verkeert, zoo door gemis aan behoorlijk opgeleide onderwijzers, als door willekeurige handelingen der-zelfbesturende radja's, zijn door de Indische Regering onlangs (Maart 1873) eenige maatregelen van voorloopige strekking beraamd, daarin bestaande dat aan den hoofdonderwijzer bij de Europesche openbare lagere school ter hoofdplaats Koepang, tegen genot eener toelage, zou worden opgedragen om het onderwijzend personeel aan de inlandsche school ter plaatse, voor het onderwijzersvak meer bekwaam te maken, en dat eene meer aan de behoefte geëvenredigde som zou worden beschikbaar gesteld (*f* 100 in plaats van *f* 60 's maands) voor het onderhoud van een tiental aan de inlandsche school te Koepang toe te laten zonen van vorsten of grooten, die in het onderwijs belang stellen. Deze laatste maatregel zou strekken ter vervanging van eene vroegere beschikking van dien aard (verg. het verslag van 1864, bladz. 95), waarbij dergelijke kostelooze gelegenheid (alleen voor vorstenzonen) was opengesteld bij de inlandsche school te Atapoepoe, eene proef echter die, welligt door gemis aan voldoend toezigt te dier plaatse, zoo goed als mislukt was, terwijl bovendien de school zelf in 1869 was te niet gegaan.

Op de vereischte meerdere uitgaven wordt bij de Indische begrooting voor 1874 gerekend.

Verbetert het gehalte van het inlandsch onderwijs te Koepang, dan kan de school aldaar, in afwachting dat voor de residentie Timor aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers beschikbaar komen voor de overige scholen ten voorbeeld strekken, zullende inmiddels door de be-

trokken autoriteiten nog zoodanige andere middelen van verbetering moeten worden beraamd, als in verband met de bestaande voorschriften mogelijk zullen blijken. Aan de radja's zal worden voorgehouden, dat zij zich voortaan in zaken het inlandseh onderwijs stipt zullen hebben te gedragen naar de daaromtrent door de Regering vastgestelde voorschriften, waarvan hun door den resident zal worden kennis gegeven, terwijl zij tevens zullen worden aangespoord om beter zorg te dragen voor de voorziening in behoorlijke schoolgebouwen.

Te Boeleleng (Bali), waar reeds eene plaatselijke schoolcommissie is ingesteld, wachtte de opening der gouvernementsschool, de eerste die op dat eiland zal verrijzen, bij het eind van 1872 nog op de benoembaarheid van den te Bandong voor onderwijzer in opleiding zijnden Balineschen jongeling.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Het zendingwerk in Engelsch-Indië.

Wil men weten, hoe de Engelsche regering over de zending denkt, dan leze men het volgende J. C. N.

Er is in dit verslag reeds gewag gemaakt van het groot aantal voortreffelijke zendingscholen, die regeringssubsidiën ontvangen; maar het geheele zendingwerk in Indië heeft zulk een' belangrijken invloed op de verstandelijke ontwikkeling van het volk, dat elk verslag over het onderwijs in Indië onvolledig zoude zijn, als men niet eenige bijzonderheden gaf aangaande het werk der zendelingen. Een kortelings ingesteld onderzoek naar de statistische bijzonderheden bij de zendelingen in Indië, gevoegd bij de gewone bronnen van kennis, heeft geheel betrouwbare en volledige bouwstoffen verschaft, om over de vorderingen van de zending te kunnen oordeelen.

De protestantsche zendingen in Indië, Birmah en Ceylon gaan uit van 35 zendelinggenootschappen, benevens plaatselijke hulpvereenigingen, en hebben thans 606 vreemde (d. z. europesche en amerikaansche zendelingen in dienst, van welke 551 geordend zijn. Zij zijn tamelijk evenredig verspreid over de verschillende presidentschappen

(1) Zie: Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1871–72, anders: het Engelsche regeringsverslag over Indië, folio 124, e.v.

:NEMENTS-INRIGTINGEN VOOR INLANDSCH
)LEN ENZ. IN BRITSCH-INDIE, overgenomen
ingediend bij het Engelsche Lagerhuis *(Statement*
ress and condition of India.)

en gevestigd op 522 hoofd- en 2500 nevenposten. Het geheele presidentschap Bengalen, van Calcutta tot Pesháwur, heeft een vrij voldoend getal zendelingen, en dat getal is aanzienlijk in het zuidelijk deel van het presidentschap Madras. De onderscheidene zendingen te Calcutta, Bombay en Madras hebben een groot getal zendelingen, en bijna al de voornaamste steden van het Rijk hebben er ten minste één'. De pogingen van deze genootschappen ontvingen een' magtigen spoorslag door de veranderingen in ons politiek leven, ten gevolge van het vernieuwd octrooi voor de Oost-indische Compagnie van 1833 (1), en sedert is het getal zendelingen aanmerkelijk vermeerderd, en zijn de uitgaven voor de zending steeds toegenomen. In 1852 waren er 459 zendelingen in Indië, op 320 posten, en in 1872 is het getal zendelingen tot 606, dat der posten tot 522 gestegen.

(1) Het bestuur van Lord WILLIAM BENTINCK (1828–1835) had in Indië reeds hoogst belangrijke hervormingen te weeg gebracht, toen het engelsche parlement geroepen werd om het charter (octrooi) van de Engelsche O. I. compagnie, dat in 1833 verviel, op nieuw voor twintig jaar te verlengen Het Parlement kon onmogelijk weerstand bieden aan den aandrang der engelsche natie, om aan de compagnie alle monopolie te ontnemen. Het nieuwe octrooi bepaalde het gezag der compagnie tot de administratie van Indië gedurende de volgende twintig jaar; en dus werd het hof van Directeuren een administratief ligchaam, onderworpen aan den Raad van toezigt, in vele opzigten met grooter striktheid dan te voren. De bijna eenig overgebleven veste van vroegere vooroordeelen, het ontzeggen van landbezit aan Europeanen in Indië, werd geslecht, terwijl de groote maatregel van Lord WILLIAM BENTINCK, waarbij het bekleeden van openbare ambten, zonder eenige uitzondering van caste of geloof, voor alle inlanders open stond, in een afzonderlijk artikel bevestigd werd.

Aan Lord BENTINCK had Indië behalve het afschaffen van het weduwenverbranden, waaraan geen vroeger staatsman had durven denken, het ten onderbrengen van de Thugs, het bedwingen van een' opstand der mohammedanen en van de sedert grootendeels tot het christendom overgegane heidensche Koles, het gelijkstellen der indische christenen voor de wet te danken, waardoor paal en perk gesteld werd aan de dwingelandij der brahminen.

J. C. N.

Dit groot getal europesche en amerikaansche zendelingen in Indië gevestigd doet te meer zijn' invloed op het volk gevoelen, omdat zij met zeldzaam geëvenaarde eenstemmigheid handelen. Hoewel zij tot verschillende afdeelingen van de christelijke kerk behooren, zijn zij door den aard van hun werk, hun geïsoleerd standpunt en hunne langdurige ervaring er toe gekomen, meer te denken aan de menigte vragen, die zij eenstemmig moeten beantwoorden, dan aan die, waarin zij zouden verschillen; en zoo werken zij met hart en ziel zamen. Zij verdeelen de plaatsen onder elkander bij minnelijke schikking, en met weinige uitzonderingen is het een vaste regel, dat zij zich niet met elkanders werkkring bemoeijen. Schoolboeken, vertalingen van de H. Schrift en van godsdienstige boeken, door verschillende genootschappen uitgegeven, worden gemeenschappelijk gebruikt; en hulpmiddelen en verbeteringen, door het ééne genootschap verkregen, worden vrijelijk ter beschikking van andere gesteld. De zendelingen uit de verschillende presidentschappen komen op gezette tijden bijeen, en behandelen openbare aangelegenheden. Zij hebben zich dikwijls tot het Gouvernement gewend over belangrijke maatschappelijke quaesties, waarbij het welzijn van de inlandsche maatschappij betrokken was, en dikwijls hebben zij gewigtige verbeteringen in bestaande wetten voorgeslagen. Gedurende de laatste 20 jaar zijn door hen vijf algemeene conferencies gehouden, ter bespreking van hun zendingwerk; en 1.1. Januarij waren op de laatste van deze bijeenkomsten te Allahabad 121 zendelingen vergaderd, behoorende tot 20 verschillende genootschappen, en daaronder waren mannen van veel ervaring, sommige van welken 40 jaar in Indië hadden geleefd. Het spoorwegstelsel maakte zulk een zamenkomen gemakkelijk, en

bracht leden uit alle deelen van het rijk bijeen. (1)

De arbeid der vreemde (niet inlandsche) zendelingen in Indië vertoont zich onder velerlei gedaante. Behalve hunne bijzondere werkzaamheden als openbare leeraars en herders, vormen zij eene voortreffelijke vereeniging van onderwijzers en opvoeders; zij dragen veel bij tot de beoefening van de inlandsche talen en letterkunde, en allen die in landelijke districten wonen verleenen medische hulp aan de zieken.

Niemand geeft zich meer moeite voor de studie van de inlandsche talen dan de indische zendelingen. Bij verscheidene zendelinggenootschappen (even als bij het Indische gouvernement) is het een regel, dat de jongere zendelingen eene reeks van examens afleggen in de inlandsche taal van het district waar zij wonen, en als algemeene praktijk geldt, dat allen, die verkeeren met inlanders, die geen Engelsch verstaan, eene groote mate van ervarenheid in deze inlandsche talen moeten zoeken te verwerven. De uitkomst is van te veel belang om ze onopgemerkt voorbij te laten gaan. De zendelingen kennen over het geheel de inlanders van Indië goed; zij hebben honderden werkjes geschreven, geschikt voor de scholen en voor het huisgezin, in de vijftien voornaamste talen van Indië en in verscheidene andere dialecten. Zij hebben verscheidene woordenboeken en spraakkunsten vervaardigd; zij hebben belangrijke werken over de inlandsche klassieken en wijsbegeerte geschreven; en zij hebben de groote vermeerdering van inlandsche geschriften

(1) »Spoorwegstelsel", dat woord wordt gebruikt, omdat het Engelsch gouvernement in der tijd een plan heeft ontworpen voor het aanleggen van spoorwegen, waarvan het verslag (fol. 64) zegt, dat het thans zoo goed als uitgevoerd is. In 1872 waren 5204½ eng. mijl (1735 uren gaans) voor 't verkeer geopend, waarvan 5136 door maatschappijen tegen garantie van kapitaal en 68½ door den staat. J. C. N.

van de hand van bekwame inlandsche mannen sedert eenige jaren zeer aangemoedigd. De zendelinggenootschappen hebben in Indië 25 persen. Van 1852–62 gaven zij 1634940 exx. van de H. Schrift uit, hoofdzakelijk echter enkele boeken; en 8604033 kleine stukjes, schoolboekjes en andere geschriften. Van 1862–72 gaven zij 3410 nieuwe werken in 30 talen uit; en verspreidden 1315503 exx. van boeken der H. Schrift, 2375040 schoolboeken en 8750129 christelijke boeken en kleine geschriften. In het afgeloopen jaar werden twee belangrijke werken voltooid: de revisie van den Bijbel in 't Bengali en de eerste uitgave van den geheelen Bijbel in 't Sanskriet. Beide waren het werk van Dr. WENGER te Calcutta, zendeling van het Baptisten-genootschap.

De zendingscholen in Indië zijn hoofdzakelijk van tweeërlei soort, zuiver inlandsche en engelsch-inlandsche scholen. De eerste worden hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend op het platte land en in kleine steden gevonden; het onderwijs bepaalt zich tot lezen, schrijven, aardrijkskunde, rekenkunde en onderwijs in de eerste beginselen van de godsdienst. In de engelsch-inlandsche scholen wordt het onderwijs veel hooger opgevoerd, niet alleen voor zoo ver het Engelsch, maar ook daar waar de inlandsche talen gebruikt worden; daar worden ook de inlandsche talen grondiger onderwezen, dan op de scholen der inlanders. Zulke scholen worden het meest op prijs gesteld in de presidentschapssteden en de daaraan grenzende districten. Bengalen is sedert lang beroemd voor zijne engelsche scholen, en de zendingscholen te Calcutta bekleeden nog eene belangrijke plaats onder de inrigtingen, waar de jonge Hindoe onderwijs kan ontvangen. Al de voornaamste zendingscholen strekken haar onderwijs zoo ver uit, dat daarop het examen van toelating tot de

drie universiteiten van Indië kan worden afgelegd; en vele hebben buitendien nog eene afdeeling, gelijk staande met de colleges aan de engelsche hoogescholen, waarin de studenten het kunnen brengen tot de beide examens voor B. A. (Bachelor of arts), ja zelfs tot dat voor M. A. (master of arts), [twee graden, die vrij wel te vergelijken zijn met die bij ons verkregen na het afleggen van de praepodeutische en kandidaatsexamens].

[Uit eene tabel bij het verslag gevoegd blijkt, dat het getal zendingscholen in het geheel bedraagt:

Inlandsche scholen. . . .	2250	met 66239	leerlingen
Engelsch inlandsche scholen	412	» 43515	» en studenten
Meisjesscholen	789	» 29016	»

terwijl in 1872 niet minder dan 2337 studenten aan deze inrigtingen academische examens aflegden.]

Behalve deze scholen hebben verscheidene zendelinggenootschappen nog hunne opleidingsscholen voor inlandsche predikanten en andere voor inlandsche onderwijzers. Deze inrigtingen zijn 85 in getal, met 1618 studenten. Voor onderwijzeressen bestaan 28 zulke kweekscholen met 567 kweekelingen. Het onderwijs aan vrouwen wordt zeer bevorderd door de Zenana-scholen en door klassen aan de huizen van hindoesche aanzienlijken. Deze scholen zijn ontstaan sedert de laatste 16 jaar en tellen nu 1800 klassen met 1997 leerlingen, meest allen volwassenen. Van deze zijn 938 klassen met 1523 leerlingen in Bengalen en de Noordwestelijke provincies. In de andere provincies heeft de poging nog niet veel opgang gemaakt.

De groote vorderingen, die in deze zendingscholen gemaakt worden en de omvang, dien zij verkregen hebben, is af te leiden uit het volgende feit. Thans tellen zij 60000 leerlingen meer dan 20 jaar geleden. De cijfers

zijn als volgt: In 1852 was het getal 81850, en in 1872, 142952.

Hoe voortreffelijk het hooger onderwijs is, dat in die inrigtingen gegeven wordt, blijkt uit de volgende feiten. Tusschen 1862 en 72 legden 1621 studenten het toelatingsexamen af voor eene van de drie indische universiteiten, 513 het eerste examen in de vrije kunsten, 154 dat voor bachelor of arts, 18 verwierven den graad van master of arts en 6 dien van bachelor of laws.

Een groot deel van de uitgaven voor de zendingscholen wordt gedekt door schoolgelden, die in de laatste jaren zeer verhoogd zijn. Het blijkt echter niet, hoe groot het bedrag is, noch ook hoeveel subsidie het Gouvernement levert. Voor het hooger onderwijs kan men aannemen, dat de genootschappen weinig andere uitgaven hebben dan de tractementen van de besturende zendelingen.

Uit de statistiek van de zending blijkt duidelijk en ten volle het getal overgangen tot het christendom in de onderscheidene indische zendingen en de streken, waar zij hebben plaats gehad. Daaruit blijkt ook, dat deze cijfers in de laatste 20 jaren zeer zijn toegenomen, zoo als te verwachten was, als men let op den tijd, de uitwerking van vroeg aangevangen onderwijs en het vermeerderd getal zendelingen. In 1852 was het geheele getal protestantsche inlandsche christenen in Indië, Birma en Ceilon 128000, waarvan 22400 avondmaalgangers. In 1862 waren die getallen 213182 en 49688, en in 1872 waren zij 318363 en 78494.

Een groot aantal gemeenten zijn klein, vooral in de kleinere steden; en zij tellen minder dan 300 leden en 100 avondmaalgangers. Intusschen bestaan sommige van die kleine gemeenten uit wel opgevoede mannen, die

over aanzienlijke hulpbronnen kunnen beschikken en in eigen onderhoud kunnen voorzien. Uit dezen zijn vele inlandsche geestelijken en predikanten voortgekomen, die eene voortreffelijke opleiding genoten hebben in engelsche inrigtingen, en die thans eene belangrijke plaats innemen als onderwijzers en leidslieden van eene inlandsche gemeente. Onder de inlandsche predikanten zijn ook mannen, die eene goede opleiding ontvangen hebben door middel van de inlandsche talen; maar deze belangrijke stand wordt steeds aangemoedigd, ook het engelsch te beoefenen, opdat zij toegang zullen verkrijgen tot den grooten schat van werken over den Bijbel, daarin vervat, en waaruit zij dadelijk hulp kunnen putten voor hun werk.

[Uit eene bijgevoegde tabel blijkt, dat het getal inlandsche predikers bedraagt 381 en dat door inlanders 159124 reys, d.i. circa *f* 191000 werd bijgedragen.]

De zendelingen hebben ondervonden, dat de bevolkingen der groote steden veel meer gehecht zijn aan hunne gevoelens en veel meer vast houden aan hunne maatschappelijke betrekkingen, dan die van het land. De eersten zijn daarentegen schranderder, luisteren goed, stellen prijs op redenering en toelichting, en zenden hunne kinderen naar de zendingscholen. De bevolking op het land was veelmeer toegankelijk voor hun onderwijs; de boeren van uitgestrekte districten waren veel minder gebonden door het kastenwezen, en de oorspronkelijke stammen en klassen, zoowel op de heuvelen als in de vlakten, hebben in groote getalen het christendom omhelsd.

De godsdienstige bewegingen, die 40 jaar geleden plaats hadden onder de landelijke bevolking ten zuiden van Calcutta, onder het indigoplantend volk van Krishnagar en in de digtbevolkte laaglanden van Barisal gaven aan de provincie

Bengalen drie groote christengemeenten, die thans bijna 16000 zielen tellen. Zij zijn bestendig verzorgd en goed onderwezen, en zóó bloeijende, ordelijke gemeenten geworden. Gedurende de laatste 20 jaren heeft de duitsche zending onder de Koles op de heuvelen van Chota Nagpoer, nu in twee afdeelingen verdeeld, grooten invloed verworven op deze eenvoudige, maar mannelijke bevolking; en daardoor zijn, niettegenstaande veel maatschappelijke vervolging, meer dan 20000 personen tot het christendom overgegaan. Zeer onlangs zijn de Santálstammen, die op dezelfde héuvelen wonen in hunne voetstappen getreden.

In het jaar na den opstand werd eene nieuwe zending begonnen door een Amerikaansch genootschap in de provinciën Oude en Rohilkhand; en thans tellen de christengemeenten reeds 2000 leden. De grootste gemeenten in de Noord-westelijke provinciën worden gevonden te Benares, Allahabad, Fathigarh, Agra en Mirat (Meeroet) en ontstonden uit de kostscholen, gedurende de jaren van hongersnood, 1838 en 1861 gesticht. Eene opmerkelijke godsdienstige beweging had onlangs plaats in het gebied van den Nizam onder leiding van inlandsche zendelingen; en 1100 personen zijn christenen geworden.

Eene dergelijke beweging heeft plaats gehad onder de Teloegoes van Ongole, door het werk van de amerikaansche zending; daar zijn 6000 personen tot het christendom overgegaan. Meer dan 7000 christenen behooren thans tot de zendingen van Cuddapah; en de Teloegoezendingen in Guatoor in het district Mazoelipatam en aan de Godávari zijn gedurende de jongste jaren van 1500 tot meer dan 6000 vermeerderd.

Maar het is in de zuidelijke deelen van het presidentschap Madras, dat het christendom den meesten in-

vloed verkregen heeft op de plattelandsbevolking. De provincie Tanjore, waar de Deensche zendelingen het eerst leerden, en onder dezen de hooggeachte zendeling SCHWARZ, heeft sedert lang een groot aantal christen gemeenten geteld. Deze blijven onder leiding van de Luthersche en Engelsch-episcopale zendingen en verkeeren, volgens berigten, in bloeijenden staat. Het aantal christenen bedraagt thans 11000 in de districten Tanjore en Trichinapalli. In het naburig district van Madoera hebben de Amerikanen eene bloeijende zending, tellende 7000 christenen en eene normaalschool.

De zendingen in Tinnevelly en Travancore zijn wel bekend; en daarvan wordt berigt, dat zij in allen opzigte een hooger standpunt innemen en grooter invloed oefenen, dan ooit te voren. Deze twee provincies hebben eene zeer groote oorspronkelijke bevolking, op welke het hindoeïsme van zuidelijk Indië slechts geringen invloed heeft gehad. De Shanaars en met hen verwante stammen achten zich volgens hunne overleveringen verwant met den grooten demonenvorst van Ceilon, den beruchten Râvana (1); en de talrijke eigenaardigheden van hun maatschappelijk en godsdienstig leven zijn een onderwerp van zeer belangwekkende studiën voor de zendelingen, die in hun midden leefden, geworden. Zij hebben sedert den aanvang dezer eeuw onderwijs genoten. Op goede scholen genoten meisjes, zoowel als jongens, goed onderwijs. Op kweekscholen werden wel onderwezen schoolmeesters gevormd; theologische scholen hebben in de laatste jaren een voldoend aantal inlandsche voorgangers geleverd; terwijl de gemeenten bestendig toenamen en het karakter van het

(1) De tienkoppige reuzenkoning uit het heldengedicht Ramâyana (Zie P. WURM Geschichte der indischen Religion im Umriss dargestellt, Basel 1874). J. C. N.

volk in degelijkheid won. Drie genootschappen hebben een groot getal mannen, die zich invloed verwierven, daarheen gezonden: het Kerkelijk zendelinggenootschap, dat „Voor de verbreiding van het Evangelie", en het Londensche zendelinggenootschap. De uitkomsten zijn, volgens de berigten, hoogst voldoende. Tegenwoordig rekenen zich 90000 Shanaars van allerlei leeftijd tot de christenen; de districten tellen eene menigte bloeijende dorpen en christenkerken; er zijn honderden inlandsche onderwijzers onder hen werkzaam, van welke 56 geordend zijn en voor een groot deel door hunne eigen gemeenten onderhouden worden. Orde en vrede heerschen in deze eenvoudige gemeenten, die aan het Gouvernement weinig moeite geven, zoo min in het presidentschap Madras als onder zijne Hoogheid, den Maharadja van Travancore; terwijl groote uitgestrektheden gronds bebouwd zijn, en de boeren over het geheel meer voorspoed genieten, dan in vroegere tijden. [Hier schijnt in het oorspronkelijke iets te zijn uitgevallen; of 't veel dan weinig is, laat zich niet bepalen. Folio 127 renvoyeert naar „Christians", terwijl de volgende folio met „Much" begint.]

Ongeveer het zelfde kan gezegd worden van de kerkelijke zending onder de Syrische christenen van Oppertravancore en Cochin. Deze tellen thans 14000, en de Syrische christenen zijn in allen deele veel vooruit gegaan door het werk van de engelsche zendelingen onder hen. Nog slechts ééne zending vordert hier bijzondere vermelding, namelijk de Amerikaansche in Birmah. Deze zending heeft vooral gewerkt onder de Karenen, de oorspronkelijke bewoners van Birmah en in de Shan-staten, die met zooveel ingenomenheid het engelsch bestuur hebben erkend. In den jongsten tijd is weinig omtrent hen

aan 't licht gebracht; maar het is zeker, dat 60000 van hen tot het christendom zijn overgegaan, en dat de zendingen zeer gesteund worden door inlanders.

Wanneer men alles bij een neemt, dan tellen die plattelands- en oorspronkelijke bevolkingen, onder welke de zendinggenootschappen gewerkt hebben thans een vierde millioen inlandsche christenen. De beginselen, die zij belijden, het zedelijk standpunt, dat zij innemen, het onderwijs en de opleiding, die zij genieten, maken hen tot een niet onbelangrijk element van het rijk, dat het Indisch gouvernement onder zijn bestuur heeft. Deze bevolkingen moeten grooten invloed oefenen op de burgerlijke gemeenten, waarvan zij een deel uitmaken; zij zijn opregt gehecht aan de Britsche kroon; en de ervaring heeft herhaaldelijk geleerd, dat zij zich in hunne handelingen laten besturen door vaste grondbeginselen. Dr. HUNTER heeft onlangs het gouvernement opmerkzaam gemaakt op de hooge beteekenis van de bergstammen en andere oorspronkelijke bewoners van Indië, wier aantal op 70000000 geschat wordt, en heeft er op aangedrongen, dat men, met het oog op hunne eenvoudige zeden, hunne doorgaande liefde tot orde, hunne vatbaarheid en hun groot aantal: nieuwe pogingen zou aanwenden en dat op groote schaal, om hen te verlichten. (1)

En zoo trachten vele bekwame zendelingen te verkrijgen, dat van de zijde der genootschappen meer voor hen gedaan worde. Er is grond voor de verwachting, dat deze achtingswaardige rassen in 't vervolg eene meer gewigtige plaats in het rijk zullen innemen, dan tot hiertoe.

(1) Dr. HUNTER is door het Gouvernement belast met het verzamelen van allerlei bouwstoffen en het treffen van maatregelen, ter voltooijing, zóó spoedig mogelijk, van de kadastrale opmetingen. J. C N.

Maar de zendelingen in Indië zijn van gevoelen, dat het toebrengen van bekeerlingen, 't zij in de steden of op het platte land, slechts een klein gedeelte is van de goede vruchten van hunnen arbeid. Geen statistiek kan een juist overzigt geven van al wat door hen verrigt is. Zij meenen, dat het eigenaardig onderwijs, dat zij nu reeds sedert vele jaren hebben gegeven, een' magtigen invloed heeft gehad op de geheele bevolking. De zedelijke inhoud van hunne prediking wordt erkend en zeer geprezen door tal van lieden, die niet tot het christendom overgaan. De lessen, die zij geven, hebben het volk in zijn geheel nieuwe denkbeelden ingestort, niet alleen over zuiver godsdienstige onderwerpen, maar over den aard van het kwade, de verpligtingen der wet en de beweeggronden voor 's menschen handelingen. Ongevoelig heeft het volk een' hoogeren zedelijken standaard aangenomen, vooral de jeugd; en dit is niet enkel een gevolg van het school- en godsdienst-onderwijs, maar van de verspreiding van millioenen gedrukte boeken en kleine geschriften, die door het gansche land wijd verspreid worden. Uit dien hoofde verwondert het hun niet, dat de oude godsdienststelsels niet langer verdedigd worden, zoo als vroeger, dat veel twijfel ontstaan is aangaande de regels van het kastenwezen, dat de groote feesten niet meer bezocht worden door de groote menigten van vroeger jaren, en dat verschillende theïstische scholen verrezen zijn onder de meer ontwikkelde klassen, vooral in de groote steden, die belijden, dat zij niet gelooven in de afgoden hunner vaderen. Zij (de zendelingen) meenen, dat de invloeden van hun godsdienstig onderwijs gesteund en versterkt worden door het voorbeeld van het betere gedeelte der engelsche maatschappij, door de verspreiding van engelsche boeken en engelsch onderwijs, door de vrijheid der

drukpers, door het verheven standpunt, den toon en de strekking van de indische wetgeving, en door den geest van vrijheid, welwillendheid en regtvaardigheid, die het gansche engelsche bestuur kenmerken. En zij hebben de beste verwachtingen van den zedelijken vooruitgang van de inlandsche bevolking van Indië, afgaande op deze teekenen van wezenlijken vooruitgang, die zich overal voordoen en die zich binnen het korte tijdsverloop van twee geslachten geopenbaard hebben.

En deze beschouwing van den algemeenen invloed van hun onderwijs en van het gewigt der omwenteling, die daardoor langzaam wordt teweeg gebracht, gaat niet uit van de zendelingen alleen. Zij is ook die van vele aanzienlijke mannen in Indië en van ervaren ambtenaren; en met nadruk wordt zij bevestigd door het hoog gezag van Sir BARTLE FRERE. Zonder een gevoelen over de zaak uit te spreken, moet het Gouvernement van Indië erkennen, dat het groote verpligtingen heeft aan de welwillende werkzaamheden van die 600 zendelingen, wier onberispelijk voorbeeld en zelfverloochenende arbeid nieuwe krachten stort in het stereotype leven van de groote bevolkingen, die onder engelsch bestuur staan, en die deze voorbereiden om in allen deele betere menschen en betere burgers te worden van het groote Rijk, waarin zij wonen.

De katholieke zendingen in Indië worden met kracht voortgezet; maar zij bepalen zich bijna uitsluitend tot hare christen bekeerlingen, en komen weinig in aanraking met de niet-christelijke bevolking. Deze zendingen zijn verdeeld in twee takken, waarvan de eene die omvat welke in verband staan met het portugeesche gedeelte der kerk, onder den aartsbisschop van Goa, en de andere onder de vicariaten van de jezuitsche zending. Gedurende

de jongste 40 jaren zijn beide takken vernieuwd en uit hun verval opgebeurd; zij schijnen thans wel voorzien te worden van vreemde, zoowel als van inlandsche geestelijken.

De kerk van Goa heeft het grootste aantal bekeerlingen en volgelingen in Bombay en zijne kust-districten, in Travancore, rondom Madras en in Oostelijk-bengalen. Het aantal Christenen in Bombay is niet bekend; maar in andere deelen van Indië bedraagt dit ongeveer 48000.

De vicariaten van Zuidelijk-indië, die voortgesproten zijn uit de beroemde zending in Madoera, zijn 10 in getal; daartoe behooren 160 reguliere geestelijken, zijnde vreemdelingen, en meer dan 400 inlandsche priesters. Het getal leeken wordt op meer dan 60000 geschat, en van dezen 150000 in het district Madoera, 90000 in het fransche district Pondichery en over de 250000 in Noordelijk-travancore. Eenige jaren geleden ontstond eene groote afscheiding van de laatstgenoemde zending. De visschers op de kusten van Zuidelijk-indië, onder welke ST. FRANCISCUS XAVERIUS met zooveel ernst arbeidde, zijn nog belijders van het christelijk geloof, en beschouwen hem als hun' schutsheilige. Er zijn zes seminariën onder het bestuur van de zending in Zuidelijk-indië, die zoowel tot kostscholen voor knapen als tot opleidingsscholen voor inlandsche priesters dienen. Twee van dezen zijn te Virapalli, het hoofdkwartier van de Romo-syrische zending te Travancore; eene andere is te Pondichery, en eene derde te Negapatam werd gesticht ten gevolge van de ernstige inspanningen van Pater CLIFFORD, ofschoon eerst geopend na zijn' dood. Het aantal studenten in deze inrigtingen is niet bekend; en zeer weinig inlichtingen worden over het geheel gegeven omtrent catholijke scholen in Indië.

[Uit een staat, achter het rapport geplaatst, en die

volgens opgave aldaar was bestemd voor het oecumenisch concilie te Rome, blijkt, dat het geheel aantal Roomsch-catholijken 1076102 bedraagt; dat de geestelijkheid bestaat uit een' aartsbisschop te Goa, 19 bisschoppen, die apostolische vicarissen zijn, 815 priesters, benevens de geestelijkheid wonende op het eiland Goa; dat er 146 kersspelen, 172 districten, 70 militaire posten, 2141 kerken en kapellen zijn.]

J. C. NEURDENBURG.

De slavenjagt aan den Witten-nijl bedwongen.

Sir SAMUEL BAKER heeft zich een' naam verworven naast die van SPEKE, GRANT en LIVINGSTONE door zijne reizen in Afrika. In 1867 verscheen van zijne hand het verhaal van de hoogst merkwaardige, gevaarvolle reis, die hij met zijne echtgenoot maakte, van 1861–65, en waarop hij eene der vermeende bronnen van den Witten-nijl vond, door hem Albert N'Yanza geheeten. (1)

Zeker heeft BAKER zich verdienstelijk gemaakt door zijne geographische ontdekkingen, maar dan ook niet minder door het groote doel, dat hij daaraan steeds meer verbond: de fnuiking van den slavenhandel.

In de voorrede van de bedoelde reisbeschrijving zegt hij: „De philanthroop? Wat zal ik hem beloven, dat hem kan aansporen mij in gedachten op mijne reis te volgen? Ik zal een tooneel ophangen van den onbeschaafden mensch, zoo als hij werkelijk is, zoo als ik hem zag, en ik hem beoordeelde, vrij van vooroordeel; ik zal daarbij in de ware kleuren een tafereel ophangen van den gruwel, die de vloek is geweest van het afrikaansche ras, van den slavenhandel; vertrouwende, dat niet alleen de philantroop, maar elk beschaafd mensch pogingen zal helpen aanwenden, om die vlek van de bedorven menschelijke natuur uit te wisschen, en dus het pad te openen, dat thans gesloten is voor de bescha-

(1) Zie: The Albert N'Yanza, great basin of the Nile and explorations of the Nile sources. Bij Sir SAMUEL W. BAKER, M. A. F. R. G. S. &c. London. MACMILLAN & Co. 1867. two volumes.

ving en het zendingwerk. Voor den zendeling, – dien edelen, zich zelf verloochenenden arbeider, die maar al te dikwerf een' woesten akker bewerkt, – moet ik er een woord van waarschuwing aan toevoegen: „„Wacht!"" Er kan geen hoop van slagen voor u zijn, zoo lang de slavenhandel nog bestaat."

Niet gaarne zou ik dit laatste gevoelen van Sir SAMUEL onderschrijven; omdat naar mijn inzien de zending iets anders is, of althans behoort te zijn, dan hij er blijkbaar door verstaat. Men kan het niet genoeg herhalen: Ook LIVINGSTONE is zendeling. Doch wat hiervan zij, mannen als BAKER verdienen onze hulde; indien zij geen zendelingen zijn, dan vullen zij het werk van den zendeling aan, en de zending zal op die hulp hoogen prijs behooren te stellen.

In Februarij 1863 landde onze reiziger, na eene vervelende reis den Witten-nijl op, te Gondokoro (4° 55′ N. Br. 31° 46′ O. L.) Het is het punt, waar de handelaars uit het binnenland zamen komen. Het is niet meer dan een post, waar de ivoorhandelaars zich ongeveer twee maanden ophouden, en die dan verlaten wordt. „Bij mijne aankomst te Gondokoro," zoo schrijft hij, „werd ik door alle partijen als een spion van het Britsche gouvernement beschouwd. Als ik de legerplaatsen van de verschillende kooplieden naderde, dan hoorde ik altijd het rammelen van boeijen, daar de slaven dan snel naar eene schuilplaats gedreven werden, om onderzoek te voorkomen. Zij waren geketend met twee ringen rond de enkels en onderling verbonden door drie of vier schalmen. Een van deze handelaars was een Kopt, de vader van den amerikaanschen consul te Khartoum (1); en tot

(1) Aan de zamenvloeijing van den Witten en Blaauwen-nijl, op 15° 30′ N. Br. gelegen.

mijne verbazing zag ik de schepen vol roovers, te Gondokoro aankomen, met de amerikaansche vlag in top.

„Gondokoro was volmaakt eene hel. Ofschoon de egyptische autoriteiten het niet weten, zoo is toch wel bekend, dat het eene kolonie van moordenaars is. Niets zou eenvoudiger zijn, dan eenige officieren en tweehonderd man van Khartoum daarheen te zenden, en dus den slavenhandel te belemmeren; maar de kooplui weten de overheden wel om te koopen, en zich dus in veiligheid te stellen, ook wanneer zij de schandelijkste dingen bedrijven. De legerplaatsen waren vol slaven, en de inlanders verzekerden mij, dat er groote depôts slaven in het binnenland waren, die naar Gondokoro vervoerd en naar Soudan verscheept zouden worden, zoodra ik maar vertrokken was. Ik was de groote hinderpaal voor den handel, en mijne tegenwoordigheid te Gondokoro werd beschouwd als een' onvergefelijken inval op een' bodem aan slavernij en ongeregtigheid gewijd. Er waren ongeveer zeshonderd handelaars te Gondokoro, die hun' tijd doorbrachten met drinken, twisten en het mishandelen van slaven. Het meerendeel was voortdurend beschonken, en in dien toestand, waren zij gewoon hunne geweren zoo maar in 't wild af te schieten .... Op die wijze werd een arme jongen doodgeschoten: niemand had het gedaan." enz.

In Junij 1865 was BAKER op zijne terugreis te Khartoum. Kort te voren had het volgende plaats gehad: „Het egyptisch gouvernement," zoo schrijft hij, „was naar het schijnt door eenige europesche mogendheden aangespoord, maatregelen te nemen tot onderdrukking van den slavenhandel: diensvolgens was eene stoomboot uitgezonden, om alle schepen te nemen, die slaven aan boord hadden. Twee schepen waren genomen en te Khar-

toum opgebracht; daarin waren 850 menschen, – opeengepakt als haring, – de levenden en stervenden met etterbuilen overdekt, – terwijl de dooden daar tusschen in lagen. Europesche ooggetuigen hebben mij verzekerd, dat het ontschepen van deze afschuwelijke lading niet te beschrijven was. De slaven waren uitgehongerd, daar zij in verscheidene dagen niets te eten hadden gehad. Zij werden te Khartoum aan land gebracht; de dooden en vele stervenden werden bij de enkels vast gebonden, en met ezels over den grond gesleept, door de straten. Een zeer kwaadaardige typhus of pest had zich onder deze massa onreinheid en ellende, zoo digt op een gepakt, ontwikkeld. Na de landing werden de vrouwen door de egyptische autoriteiten onder de soldaten verdeeld. Deze schepsels brachten de pest te Khartoum, die als een vloek dit land van slavernij en jammer bezocht, als een vuur zich door de stad verspreidde en de regimenten wegsleepte, die deze afschuwelijke nalatenschap van de stervende slavenlading hadden opgedaan. Onder de genen, die werden gevangen gezet, onder beschuldiging van slavenhandel te hebben gedreven was ook een oostenrijksch onderdaan"... Hier moet echter worden opgemerkt, dat bijna alle slavenhandelaars Turken zijn.

Sir SAMUEL BAKER heeft sedert zijne terugkomst van deze eerste reis geen pogingen onbeproefd gelaten, om den slavenhandel uit te roeijen. De Vice-koning van Egypte verleende hem eindelijk eene kleine legermagt, onder voorwaarde, dat de te veroveren landen onder de heerschappij van Egypte zouden komen, en zoo verliet BAKER, nogmaals vergezeld van zijne vrouw, in Februarij 1870 Kartoum. (1)

(1) Het volgende is overgenomen uit »PETERMANN's Mittheilungen" 1873, X.

Na het overwinnen van groote moeijelijkheden, waar onder het doen graven van kanalen, om eene vloot van 59 schepen in het bevaarbaar gedeelte van den Nijl te brengen, kwam de expeditie den 15den April 1871 te Gondokoro aan. „Hier begon de strijd met de inlanders en slavenjagers, die over eene aanzienlijke krijgsmagt te beschikken hadden, en hunne heerschappij tot op 2° N. Br. d. i. tot Unjoro hadden uitgebreid. De inlanders waren nu eens op de hand van dezen, dan op die van BAKER'S troepen, die door ziekte en verraad op de hoogst bedenkelijke wijze versmolten, zoodat de berigten ten slotte niets anders dan het ergste deden verwachten. BAKER was, zoo schreven de nieuwsbladen, door menigten van vijanden ingesloten. Reeds sprak men van het uitzenden van eene tweede expeditie, toen onverwachts de telegraaf het berigt overbracht, dat BAKER te Khartoum was teruggekeerd, en dat hij de Boven-nijllanden tot aan den aequator aan den vicekoning onderworpen had.

„Eindelijk kwamen de eerste begrijpelijke en uitvoerige berigten over het voorgevallene sedert de aankomst te Gondokoro aan, in twee brieven van Sir SAMUEL BAKER, den eersten aan nu wijlen Sir RODERICK MURCHISON, gedateerd Fatiko, 30 September 1872, den tweeden aan zijn' broeder JAMES BAKER, gedateerd Gondokoro of Ismailia, zoo als BAKER het ter eere van den vicekoning noemde, 13den Mei 1873. Beide brieven werden door de Times den 15den Augustus 1873 opgenomen.

„In den eersten brief luidt het: De expeditie van den onderkoning heeft ten doel den slavenhandel aan den Witten-nijl te onderdrukken en de Nijllanden bij Egypte aan te hechten. Ik vroeg tot dat einde 1645 man troepen. Ieder onderdaan van den onderkoning in Soedan is met den slavenhandel ingenomen; daarom werden allerlei

kuiperijen in 't werk gesteld, om den voortgang van de expeditie onmogelijk te maken. De talrijke slavenposten, die vroeger verschillende eigenaars hadden, werden door een' enkelen man gekocht, die alzoo den ganschen handel over een gebied van ongeveer 90000 vierkante engelsche mijlen in zijne hand had. Op deze groote oppervlakte wonen vele volksstammen, die allen door de slavenjagers tegen de regering werden opgezet. De kuiperijen van den voornaamsten slavenjager, ABOE SAUD, hielden den krijg tegen de Bari's (1) slepende; hij wapende eenige honderden van dien volksstam met geweren, om met zijne manschappen vereenigd tegen de regering te vechten. Zonder pakkaadje trok hij naar het binnenland en ging tot Unjoro, om den nieuwen koning KABBA RÉGA, den zoon van KAMRASI (2) tegen mij op te hitsen. Hij eischte van hem, dat hij zich met geweld verzetten zou tegen mijn doordringen in zijn land.

„Op mijne vroegere expeditie onderzocht ik het land, op mijne tegenwoordige moet ik het in bezit nemen en eene regering herstellen. Mijne grootste vijanden zijn des onderkonings eigen onderdanen, die als roovers en slavenhandelaars van geen regering willen weten. Mijne officieren, eveneens vóór den slavenhandel, spanden zamen om de expeditie te verlaten. Door het verraad van een' officier, die gedurende mijne afwezigheid het bevel te Ismailia (Gondokoro) voerde, werden 600 man als invaliden naar Khartoum teruggezonden; en daar ik toch reeds van den aanvang af slechts 1100 in plaats van 1645 man gekregen had, bleven mij nu nog slechts 502 man

(1) Een volk bezuiden Gondokoro tot aan den 4den graad N.Br. wonende. J. C. N.

(2) Dien BAKER op zijn' eersten togt zeer tot zijne verveling had leeren kennen. J. C. N.

over, met inbegrip van de officieren. Met dezen zet meende men de expeditie mat te zetten; men wilde mij daardoor dwingen, in 't hoofdkwartier te blijven, dan konden de slavenhaalders hunne zaken in het binnenland naar goedvinden voortzetten. Ik besloot echter dadelijk te ageren. Met achterlating van 300 man in het hoofdkwartier versloeg ik de Bari's met de andere 200, snelde met 114 man naar Laboré (87 eng. mijlen ten zuiden van Ismailia) en huurde 400 dragers, die ik terug zond, om mijne bagage met de 100 man, die ze bewaakten af te halen, terwijl ik te Laboré bleef. Alles kwam gelukkig aan, en ik marcheerde met spoed naar Fatiko (168 eng. mijl. van Ismailia), waar ik den hoofdpost der slavenjagers met den schurk ABOE SAUD in persoon vond. Ik gaf hem en zijn volk schriftelijk bevel, dadelijk met de hunnen in Fabbo en Faloro, die onder elkander 18 eng. mijlen verwijderd eene keten van drie groote forten vormen (1), het land te verlaten, stichtte zelf een' post in Fatiko, digt bij het kamp van de slavenjagers, en liet daar Majoor ABDULLAH met 100 man achter.

„Met 115 man snelde ik voort naar het 79 eng. mijl. verder gelegen Unjoro, trok over den Victoria-nijl, en kwam aan den laatsten post der slavenjagers, in de nabijheid van de Karoema-watervallen. Hier had SOELEIMAN, een' roover, dien ik op mijne vorige reis had leeren kennen, het bevel. (2) Deze knaap vermoordde onver-

(1) In den tweeden brief staat, dat zij drie hoofdposten hadden, 20 eng. mijl. van elkander verwijderd: Fabbo, oostelijk van daar Fatiko, westelijk Faloro en een post Farragenia, noord-noordoostelijk van Faloro, te zamen vier posten, met ongeveer 900 gewapende manschappen.

(2) Op zijne eerste reis trok BAKER aanvankelijk veel oostelijker tot Tarrangollé, en daar had hij veel last van een troep Turken onder bedoelden SOELEIMAN, die door hunne plagerijen de bevolking tegen zich in het harnas joegen, en daardoor BAKER en de zijnen eveneens in gevaar brachten. Met veel beleid wist BAKER toen den vrede te bewaren. J. C. M.

wachts met eigen hand een' inlander, dien ik onder mijne bescherming genomen had. Ik nam hem met 25 van zijn volk gevangen; de overigen ongeveer 60, ontkwamen naar Fabbo.

„Unjoro was door dit volk verwoest. Na KAMRASI's dood ontstond een burgeroorlog in het land, en beide partijen werden trouweloos en verraderlijk ondersteund door benden slavenjagers van Fabbo en andere posten, ofschoon die allen aan denzelfden persoon toebehoorden; zij doodden KABBA MIRO, den regtmatigen erfgenaam, en plaatsten zijn' halven broeder KABBA RÉGA op den troon. Dezen nieuwen koning had ABOESAUD een bezoek gebracht, en van die gelegenheid gebruik gemaakt, om mij als een afschuwelijk monster voor te stellen, dien hij moest weerstaan, als ik beproeven mogt, in zijn land door te dringen. De laster had bij den lafhartigen en tot verraad neigenden, jongen koning verdenking doen ontstaan; ik werd voor het uiterlijke goed ontvangen, hij verzocht mij, de slavenjagers uit zijn land te verwijderen, wat ik ook deed, daar ik hen onder escorte van 11 mijner manschappen liet transporteren; maar hij voerde niet minder in 't schild, dan ons, nadat wij de slavenjagers verdreven hadden te vergiftigen en zich van onze goederen meester te maken.

„Het eskorte met de slavenjagers vertrok den 23sten Mei. Men overviel het uit eene hinderlaag in het hooge gras, en 11 man werden gedood, terwijl de overigen, na veel te hebben uitgestaan Fatiko bereikten. Dit werd geheim gehouden, en ik vernam er niets van, want wij zelven moesten den 7den Junij vergiftigd worden. Ik had bij de hoofdstad Masindi (1° 45′ N. Br., ongeveer 20 eng. mijl. ten oosten van Albert Nyanza) een' schoonen post gevestigd. Van dit verheven punt heeft men een

ruim uitzigt, dat naar het Westen door de Blaauwe bergen begrensd wordt. (1) Groote nevelmassa's verrezen bij zonsopgang uit het meer, welks water ik op deze reis het eerst op den 21sten April zag (2) Een sterk fortje beschermde mijn' post. Masindi was het hoofdkwartier van den koning, en daar lagen met inbegrip van de lijfwacht ongeveer 7000 man, onder welken velen met geweren gewapend.

„Op den morgen van den 7den Junij nu zond KABBA RÉGA mij zeven groote kruiken bananenwijn. Daar ik die kost niet lust, liet ik vijf kruiken aan den overste brengen, om ze onder het volk te verdeelen. Binnen 10 minuten hadden allen, die er van gedronken hadden, teekenen van vergiftiging. Velen waren bewusteloos, anderen hadden delirium. Ik liet sterke braakmiddelen in groote hoeveelheden toedienen, de zieken in het fort brengen en de schildwachten verdubbelen. Den volgenden morgen, den 8sten Junij, zond ik mijn' wakkersten officier, luitenant-adjudant MONSON, met een' korporaal, om bij het gevolg van het opperhoofd onderzoek te doen, wie den wijn gezonden had. Enkele minuten na hun vertrek klonk echter van alle kanten een woest geschreeuw, twee schoten vielen uit de verte, en dadelijk volgde een snel vuren uit de ricinusstruiken op weinige schreden afstands van mij. Twee soldaten vielen digt bij mij, en eensklaps werden wij, zonder eenige waarschuwing, door vele duizenden aangegrepen. Ik liet alarm blazen en de soldaten kwamen juist nog in tijds, om den post te kun-

(1) Dit Masindi komt in de vorige reis niet voor. Volgens het kaartje bij PETERMANN is dit het uiterste punt, dat BAKER op deze expeditie bereikte. J. C. N.

(2) Op eene andere plaats zegt BAKER: De bergen ten westen van het meer zijn duidelijk te zien, met den verrekijker zelfs de boomen daarop.

nen verdedigen. Het gevecht werd algemeen, ik ging spoedig tot een' aanval over met de snider-geweren; wij stormden de stad in, staken aan weerszijde de huizen in brand, en binnen één uur was de slag gewonnen en Masindi geheel verwoest. Een groot aantal vijanden was gevallen, ons verlies bedroeg 4 dooden en 1 gekwetste.

„Ik had noch tolk noch gids; wij waren op 78 eng. mijlen van de Karoema-watervallen in den Victoria-nijl, hadden slechts voor zes dagen proviand in ons kamp en niets in den omtrek; het geheele land was eene vreeselijke vlakte, waar het digte gras 10 voet hoog stond met digt geboomte hier en daar er tusschen.

„Nadat ik alles verwoest had, besloot ik naar den Victoria-nijl te marcheren, en mij bij RIONGA, den ouden vijand van KAMRASI aan te sluiten. Ik wist, dat wij op den ganschen, gevaarlijken weg zouden moeten vechten, daar men hinderlagen zou leggen in het digte gras. Wij braken op, en moesten zeven dagen lang bij elken marsch en op zeer onvoordeelig terrein gevechten leveren, doch altijd met gunstig gevolg. Toen wij aan de rivier kwamen, hadden wij op marsch 4 dooden en 12 gekwetsten, die ik allen had kunnen medenemen.

„Toen ik bij RIONGA aangekomen was legde ik eene sterke verschansing aan, waarin ik mijn' overste met 60 man achter liet, terwijl ik zelf naar Fatiko snelde, om versterking te halen. Aan de overzijde van de rivier ontmoette ik inlanders, die het berigt uit Fatiko brachten, dat de slavenjagers voornemens waren een aanval op de troepen van dien post te doen, dat zij reeds alle dorpen verwoest en verbrand en de vrouwen en kinderen van alle der regering getrouw gebleven inlanders medegesleept hadden. Ik spoedde voort door de onherbergzame wildernis en moerassen, 79 mijlen lang, en bereikte Fatiko

den 1sten Augustus, 's morgens ten half tien ure. Naauwelijks was ik een half uur in mijne legerplaats, die slechts op honderd schreden afstands van die der slavenjagers lag, of de verraderlijke schurken, ongeveer 270 in getale, openden, zonder uitdaging of waarschuwing een hevig vuur op ons. Zeven van onze manschappen werden bij het eerste vuren gewond. Ik nam honderd van mijne manschappen, daar onder de „40 dieven" (een uitgelezen corps schutters met snider-geweren) en deed een' snellen aanval met de bajonet, doodde den aanvoerder, nam 43 gevangen en joeg de overigen op de vlugt. Meer dan 4 engelsche mijlen ver vervolgde ik de nietswaardige bende, en doodde de helft, terwijl de overigen zich verstrooiden, en in 't hooge gras en woud ontkwamen.

„Deze roovers doen zich niet als handelaars voor. Zij zijn als legercorps georganiseerd, met officieren, onderofficieren, vaandels, eenige kleine kanonnen, enz.

„Ik bemagtigde 7 vaandels, 131 slaven en het vee, dat zij van de inlanders gestolen hadden. Overal stonden de laatsten op en sloten zich bij de regering aan. Maar de slavenjagers, 800 man sterk, trokken al hunne krachten zamen bij den post Fabbo, om aan de regering tegenstand te bieden. Ik liet dus den overste ABD-EL-KADER en de 60 man, die ik bij RIONGA achtergelaten had, aanrukken, maar zond eenige manschappen af, om hen te vervangen. De nederlaag en de zware verliezen van de slavenjagers op den 1sten Augustus hadden namelijk eene goede zedelijke uitwerking gehad. MAHOMET-WAT-EL-MEK, de oorspronkelijke ontdekker van dit geheele land, die te Faloro SPEKE en GRANT opnam en ondersteunde, trad in dienst van de regering. Ik gaf hem het commando voor het geval, dat hij in staat zou zijn een

corps irreguliere troepen te vormen uit de betere elementen onder de manschappen der slavenjagers. Dit gelukte hem, en ik zond dadelijk 60 man aan RIONGA, om tegen KABBA RÉGA te ageren.

„Door de aankomst van den overste ABD-EL-KADER klom mijne magt tot 200 reguliere soldaten. Ik bouwde een sterk fort, omringd door gracht en wal en gedekt door eene onneembare rots, die eene citadel aan de westzijde vormde.

„De voornaamste schelm, ABOE SAUD, ontsnapte met 200 man uit Fabbo en nam de vlugt uit vrees. Hij en zijn volk brandden, plunderden en roofden menschen overal waar zij kwamen.

„Onze gezondheid is voldoende; geest en tucht zijn bij mijn volk in de laatste tien maanden geheel veranderd: zij volgen mij nu gewillig overal. De inboorlingen zijn op dè hand van de regering. RIONGA vertegenwoordigt de regering als scheich van Unjoro. Niets blijft meer te doen, als de slavenjagers uitgeroeid zijn. WAT-EL-MEK heeft reeds eene aanzienlijke krijgsmagt bijeen gebracht, en een nieuwen regeringspost gevestigd. Ik wil de slavenjagers te Fabbo niet aanvallen, omdat zij tot op den laatsten man vermoord zouden worden, als ik hen uit hun kamp verdreef. Tienduizend inlanders zouden zich bij mij aansluiten, als ik tegen hen op wilde rukken. Een weinig geduld en diplomatie zijn hier noodig.

„Dit kort berigt zal u genoeg doen zien, dat ik weinig gelegenheid had tot het doen van onderzoekingen. Ik had daarvoor geen tijd; maar ik dank God, dat alle bezwaren overwonnen werden, ofschoon vele van zeer ernstigen aard waren. Ik heb den slavenhandel aan den Wittennijl geheel onderdrukt, en de op mijne vorige reis bezochte landen bij Egypte ingelijfd. De toekomst zal van het karakter der regering afhangen."

„Over den verderen loop van zaken gedurende de laatste maanden van zijn verblijf in het land bevat de latere brief nog een en ander: „Door een weinig diplomatie bracht ik oneenigheid in het kamp der slavenjagers te weeg, en ik liet hun zeggen, dat ik met de troepen bij hen zou komen, om een onderzoek te bewerkstelligen. Daarop ontvlugtte ABOE SAUD met 200 man naar Ismailia en een ander naar Latoeka, negen dagreizen ten Noordoosten, met een groot aantal rebellen. Zoo waren de slavenjagers uit een gespat en verdreven, en ik was met 200 reguliere en 300 irreguliere soldaten, zonder vijand in het land. Ik zond 100 man naar Ismailia, om versterkingen te halen en ontving van daar, na 3½ maand, 200 regulieren. Ik versterkte nu de troepen in Unjoro tot 200 man; zij hadden reeds met RIONGA en de LANGOS, bondgenooten, een' aanval tegen KABBA RÉGA bewerkstelligd, en hem geslagen.

„De geheele landstreek, vele dagreizen in den omtrek van Fatiko genoot vrede. De inlanders, van druk bevrijd verheugden zich over de regering. Aan de slavernij was een einde. De inlanders brachten gewillig belasting op en koren; de schuren waren vol. Ook had ik grooten voorraad ammunitie en raketten. Alles was in volmaakte orde. Fatiko, ongeveer 4000 voet boven de oppervlakte der zee gelegen, is het paradijs van Afrika. Van het fort heeft men een panorama, dat zich over ongeveer 60 eng. mijlen uitstrekt.

„God dankende voor de uitkomst en de bewaring onder alle bezwaren, verliet ik Fatiko in vrede en welstand, en bereikte na een' snellen marsch Ismailia op den 1sten April 1873. Hier vond ik de troepen in 't genot van goede gezondheid; maar ik was zeer bedroefd over het onverwacht verlies van den armen HIGGINBOTHAM, chef van

den ingieursstaf, die eene maand voor mijne aankomst aan tering gestorven was. Ik stichtte een duurzaam gedenkteeken van rooden baksteen op zijn graf, en plaatste er boomen om heen, digt bij het oude zendinghuis, waar verscheidene arme zendelingen op plaatsen liggen, die door langdurige verwaarloozing niet meer te erkennen zijn. (1) Onze zes engelsche handwerkslieden hadden eene prachtige schroefboot van 108 ton van stapel gelaten, die als een visch door de Giraffen-rivier zal schieten. Het verheugde mij te vernemen, dat het zware werk, dat ik aan het vormen van kanalen door de moerassen van de Giraffenrivier besteed had, een zuiver rivierbed had doen ontstaan. Dat is eene groote overwinning. Als men evenveel moeite besteedde om de hinderpalen in den hoofdstroom op te ruimen, dan zou de Witte-nijl ontwijfelbaar even goed bevaarbaar worden, als vroeger.

„De van Khartoum gezonden versterkingen bestonden slechts uit 400 onwetende slaven van den Witten-nijl, half geoefend, met oude verroeste geweren, die niet te gebruiken zijn. Eenigen van dit volk met twee onderofficieren deserteerden met hunne wapenen en een deel der ammunitie naar de Bari's, en hun voorbeeld zou door

(1) Op zijne eerste reis kwam BAKER aan eenen zendingpost St. Croix (op 6° 39' N. Br.), aan wier hoofd zekere Heer MORLANG stond. De post bestond uit twintig hutten van graszoden; de kerk was eene kleine hut, maar net ingerigt. Wegens de totale stompzinnigheid van de inlanders werd deze post verlaten. BAKER zegt, dat Herr MORLANG den grond voor ƒ 360 verkocht aan zijn' reisgenoot KOORSHID AGA. Hij zegt verder: »Het is een droevig schouwspel de zelfopoffering van vele edele mannen in deze akelige landstreken, zonder eenig gunstig gevolg." Men zou veeleer mogen zeggen: »'t is wel droevig, dat de zending niet beter begrepen wordt." Te Gondokoro vond BAKER op zijne eerste reis niet meer dan de overblijfsels van een' zendingpost: de ruinen van het huis en de kerk, en de overblijfsels van een' tuin. J. C N.

geheele compagnies gevolgd zijn, als ik niet spoedig gehandeld had. Twee van de deserteurs werden gevangen, voor den krijgsraad gebracht en dood geschoten, en daar de Bari's de uitlevering van de anderen weigerden, werden troepen tegen hen afgezonden en de deserteurs, die aan het gevecht deel namen, gedood, uitgenomen een' sergeant, die nog onder hen verkeert.

„Thans is alles rustig. De Bari's van Ismailia bewaren den vrede, de schuren zijn met graan gevuld, vele duizenden runderen en schapen zijn in het hoofdkwartier. Geen enkele slaaf kan den Witten-nijl worden afgevoerd, en zoo heb ik mijne taak volbracht. Het land is in bezit genomen, de slavenhandel op den Witten-nijl is gefnuikt. Unjoro strekt zich uit tot ten zuiden van den aequator; dus strekt zich Egypte thans van Alexandrië tot den aequator uit.

„Ik heb een' goeden grond gelegd voor de toekomst."

Teregt merkt de schrijver van het artikel in PETERMANN's Mittheilungen op, dat het nog zeer onzeker is, of op dien grond zal worden voortgebouwd, daar hier alles af zal hangen van de meerdere of mindere energie der egyptische ambtenaren. Niet weinig zegt echter, dat de proef geleverd is, hoe de slavenhandel in die streken kan worden uitgeroeid; niet weinig zegt, dat de oogen van de beschaafde wereld opengaan voor de gruwelen door zoogenaamd beschaafde individus jegens diepgezonken medemenschen gepleegd.

Veel, zeer veel zou gewonnen zijn, als de zending zich die natuurgenooten aantrok, op eene wijze en met middelen, berekend voor het standpunt, waarop zulke onbeschaafde volken staan. Hoe dit te doen, is een vraagstuk, dat reeds sedert lang is opgelost. Althans de ervaring heeft genoeg geleerd, dat men daar niet volstaan

kan met het bebouwen van een stuk gronds, het stichten van een kerkje en dergelijke. De vraag is slechts of de zending eene goede eenvoudige methode wil volgen, en dus ook of de zendingvrienden gezind zijn mannen te steunen, die hun leven veil hebben tot behoud van hunne medemenschen, ook wanneer die mannen als reizigers, als natuuronderzoekers, als geneeskundigen de grondslagen leggen voor den kalmer arbeid van landbouwers, veehoeders, enz.

Of zou het waarlijk beneden den christen zijn, de gansch eenvoudige en natuurlijke middelen te gebruiken, die God in zijne wijsheid en liefde hem aanwijst? Immers waren de aartsvaders herders? En was DAVID niet een israëlitisch koning? En was PAULUS niet een tentemaker?

October 1873. J. C. NEURDENBURG.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Uit Kediri.

De zendingpost Kediri laat zich verdeelen in de volgende werkkringen:

1°.	De Kapanditan	in het	district	Kotta Kediri.
2°.	Wônô Hasri	"	"	Môdjô rôtô.
3°.	Adi Tojô	"	"	Godéjan.
4°.	Maron	"	"	Srĕngat.
5°.	Djati Wringin	"	"	Papar.

Terwijl de statistiek van die gemeenten op blz. 204 te vinden is, volge hier wat daaromtrent in het verslag van den zendeling over 1872 voorkomt.

1°. De Kapanditan.

Onder Kapanditan verstaan wij de woonplaats van den zendeling, in algemeenen zin het middelpunt der geheele kedirische missie, en in meer bijzonderen zin, voor het distrikt Kotta Kediri. Daar worden medicijnen uitgereikt aan een ieder, hij zij christen, mohammedaan of Chinees, die zich daartoe aanmeldt; in het afgeloopen jaar geschiedde zulks aan 516 personen 729 maal, ongerekend de christenen. Daar worden op zon- en feestdagen godsdienstige bijeenkomsten gehouden, even als des Donderdagavonds; en vereenigen zich op nieuwejaarsdag of bij andere bijzondere gelegenheden al de christenen, die niet door al te groote afstanden verhinderd worden.

Verder is daar eene kinderschool, geopend zoowel voor

christen als mohammedaansche kinderen, dagelijks van half elf tot één uur: den tijd, dat de buffels van de weide t'huis zijn gebracht. Hoewel in vroeger jaren reeds vele pogingen werden aangewend om deze school te bevolken, konden wij in de beste gevallen het toch niet verder brengen dan tot een zes- of zevental christenkinderen uit onze onmiddellijke omgeving, en dan nog door verhuizen als anderszins gedurig afgebroken. Sedert Mei a°. p°. heeft zich onverwacht eene geneigdheid tot schoolgaan geopenbaard, die ons even zeer verraste als verblijdde, en sedert goed stand heeft gehouden, zoodat de school sedert dien tijd dagelijks door een gemiddeld getal van 11 à 12 kinderen wordt bezocht van de 26 ingeschreven.

Heeft de zendeling voor de kinderschool een' belangrijken steun in zijn' medehelper, meer direct nog neemt hij de kweekelingen, die bij hem inwonen voor zijne rekening, aan welke dagelijks van 's morgens half tien tot één uur, en 's middags van half drie tot vier uur onderwijs wordt gegeven. Wij begonnen dit jaar met vier kweekelingen, die in Mei met een tweetal vermeerderd werden. Hoewel de bedoeling ook deze is, dat uit deze kweekelingen de medehelpers des zendelings zullen voortkomen, kan noch mag verwacht worden, dat ieder hunner eenmaal daartoe zal komen. De meesten keeren na een' drie- of vierjarigen cursus, meestal tegelijk met een alsdan plaatshebbend huwelijk, naar de desa terug, waar wij hopen, en van enkelen onzer eerste kweekelingen dan ook reeds aanvankelijk bij ervaring kunnen getuigen, dat zij in eigen kring als meer ontwikkelde en gevormde desabewoners hun licht zullen laten schijnen, en ten goede op anderen zullen werken. Zoo verkrijgen wij dan in deze personen een' vasten

steun in de desa, en in de gemeente meer betrouwbare en nuttige leden. Anderen, die daartoe lust en bekwaamheid toonen te bezitten, helpen wij op hun verzoek voort om deze of gene betrekking te krijgen; of wel om bijv. geplaatst te worden op de gouvernementsschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta, dan wel voor doctor-djawa te Batavia. Een ander onzer leerlingen (TAROEB) is elders als evangelist en onderwijzer nuttig werkzaam.

Nog hebben wij meê te deelen, dat in de Kapanditan ook viermaal 's jaars de bijeenkomsten der verschillende medehelpers plaats hebben; en overigens allerlei verschillende gemeentelijke of persoonlijke belangen behandeld worden, waarvoor in de desa minder goede gelegenheid bestaat. Zóó heeft daar een gedurige af- en aanloop plaats van allerlei soort van personen van verre of nabij, waardoor de zendeling niet alleen in dadelijk rapport met al de gemeenten blijft, maar ook vaak betrokken wordt in de soms meest intieme zaken des huiselijken en persoonlijken levens van christenen zoowel als mohammedanen. Ook voor dit doel was het, dat wij gedurende het afgeloopen jaar nu en dan door de week een' geheelen dag in de desa gingen doorbrengen, uitsluitend om van huis tot huis een bezoek te brengen, en ieder afzonderlijk te kunnen ontmoeten, daar de bezoeken des Zondags meer bestemd zijn voor de prediking en algemeene bijeenkomsten. Wordt alzoo de gemeenschap door meer bijzondere kennismaking versterkt, de behoefte en begeerte naar ontmoeting wordt er tevens door levendig gehouden, hetgeen vooral voor verder afwonende christenen van belang is. Talrijk was dan ook de schare, die aan den nieuwejaarsmorgen in de Kapanditan ter kerke opkwam, om daarna den pandita den nieuwejaarsgroet aan te bieden.

Reeds aan den oudejaarsavond waren wij in meer beperkten kring te zamen. Het herdenken van Gods zegeningen en weldaden, ook wat ons persoonlijk betrof in huis en leven, stemde ons tot dankbaarheid; gelijk de herinnering aan het afsterven van een jong man in den loop des jaars ten onzent, en hoe wij zelven nog maar ter naauwernood geheel hersteld waren van eene ongesteldheid, die ons ongeveer eene maand het werken onmogelijk maakte, ook de ernst des levens voor oogen hielden, en ongezocht ons het woord „van den Man Gods" aanwezen als grondslag voor de laatste prediking des jaars: „Heere, leer ons onze dagen tellen, opdat wij een wijs hart bekomen?"

2°. Wônô Hasri.

Het licht der zon liet zich aan den morgen van Vrijdag 9 Augustus des afgeloopen jaars nog maar even aan de kiemen der oostelijke gebergten waarnemen, toen wij, gevolgd van de medehelpers en nog een paar andere personen, ons reeds te paard op weg bevonden naar het in N. W. rigting langs den grooten weg ruim 7 palen van Kediri verwijderde Wônô Hasri. Het lag toen nog voor het grootste gedeelte achter gouvernementskoffijtuinen verscholen; doch de bijl lag toen reeds aan den wortel der koffij- en dadapboomen, wijl deze tuinen wegens onvoldoende productie „afgeschreven" zijn geworden, waarna de gronden aan de bevolking voòr eigen gebruik overgegeven worden Djagoeng, djaraq, widjèn, katjang- en katéla-aanplantingen (1) nemen nu reeds de

(1) Djagoeng of turksche tarwe; djaraq, wonderboom (palma christi); widjèn, sesam. Katjang, eene soort aardboonen, die geroosterd gegeten worden, of waaruit men ook olie perst. Katéla, aardvrucht, soort van zoete aardappel.

plaats der fraaije koffijboomen in, die eenmaal ook hun contingent kostbare koffijboontjes hebben geleverd aan 's lands pakhuizen. Toen wij eenen zijweg naar de desa door die koffijtuinen waren binnengekomen, kwam ons reeds een optogt met vlag en wimpels te gemoet, bij welke wij ons aansloten om de verschillende paden der desa doorsnijdende, ons naar het ruim met groen versierde huis des medehelpers te begeven. Geweerschoten weerklonken onophoudelijk, de gamêlan liet zich hooren, de paden waren bezet met vrolijke voetgangers in hun beste gewaad: Wônô Hasri vierde feest! Ook de meeste personen van Adi Tojô en omliggende desa's, waarbij ook niet-christenen, en zelfs een paar man van Maron, eene wandeling van ± 40 paal, waren mede opgekomen, om den dag te Wônô Hasri door te brengen.

Wônô Hasri vierde feest! Toch niet alléén Wônô Hasri! Want het feest, dat dit jaar te Wônô Hasri werd gevierd, heeft een volgend jaar weêr te Adi Tojô plaats, en zoo afwisselend op de beurt, wijl 't geen desa-feest, maar een algemeen kedirisch zendingfeest is; ditmaal reeds voor de negende maal jaarlijks gevierd. En waarlijk, zulk eene opwekking mag wel eens ieder jaar plaats hebben. Wegens het nog altijd betrekkelijk gering aantal inlandsche christenen is het surrogaat voor de inlandsche feesten nog niet gevonden. En wij mogen dan ook met zelfvoldoening verklaren, dat deze feestviering nog niets van hare oorspronkelijke aantrekkelijkheid voor de christenen heeft verloren.

Ten ongeveer half negen begaven wij ons ter kerk. Het gebouw kon onmogelijk allen bevatten. Trouwens daar was op gerekend; door het wegnemen van een' zijwand, (hij is maar van bamboe en ligt verplaatsbaar) was ruimte gemaakt; een horizontaal bamboe-

vlechtwerk was op staken aan die geopende zijde aangebracht, waaronder de menschen op matten eene plaats konden vinden. De spreker was alzoo voor allen hoorenzigtbaar. Hij had dezen morgen tot grondslag zijner toespraak het woord des Heeren gekozen: „Uwe oogen zijn zalig omdat zij zien; en uwe ooren omdat zij hooren!" (Matth. 13: 36). Een paar weken te voren, het was de zondagmorgen van den 14den Julij, hadden wij ook naar aanleiding van dit zelfde woord te Môdjô Warnô gesproken, toen wij ons daar bevonden om afscheid te nemen van Br. ROSKES, die (helaas! zeggen wij) naar Holland moest terugkeeren om op andere wijze ook onze zending te dienen. Toch was te Wônô Hasri het aandoenlijke der door dien gekozen tekst opzettelijke herinnering aan dat vertrek zeker meer levendig bij ons dan bij die luisterende schare, die opgekomen was om feest te vieren, hoewel niet ongeneigd om ook een ernstig woord te hooren, getuige de aandacht waarmeê men blijkbaar luisterde, en de wijze waarop men later het gehoorde onderling besprak.

Na de kerk was de drukte algemeen. Men verstrooide zich voor eenige oogenblikken, om al spoedig aan eenige volksvermaken deel te nemen. De daaropvolgende maaltijd was wel noodig om eenige rust te geven, en de bewogen gemoederen weder wat kalmer te stemmen, om daarna zich nog eenmaal in het kerkgebouw te vereenigen, waar een paar medehelpers en ouderlingen ieder een woord spraken, afgewisseld door gezang. Met dank aan God voor dezen dag sloten wij deze bijeenkomst en dit feest, en lieten de gemeente, na het gemeenschappelijk aanheffen van den „Apostolischen zegen" uit een gaan. De maan stond reeds lang aan den hemel te schitteren, toen wij vermoeid maar voldaan onze woning weder binnen traden.

Wônô Hasri is de grootste der kedirische gemeenten. Wij hebben aan haar steeds de meeste zorg besteed, wij mogen er bijvoegen: niet zonder gunstig gevolg. Maar niet altijd was de stroom ons gunstig, vooral in de laatste paar jaren. Een desahoofd, dat met eene vreemde vrouw te zamen woont, zijne eigen vrouw en kinderen in eene afzonderlijke woning onderhoudende; een man, die eertijds ijverde en van wien zelfs het praatje gaat, dat de Heer JEZUS hem persoonlijk is verschenen, maar die thans aan allen en alles den rug heeft toegekeerd en onzedelijke feesten geeft; die meermalen aangeklaagd wegens onregtvaardigheden, knevelarijën en afzetterijën zich tot heden heeft weten staande te houden, heeft veel, zeer veel kwaad aan deze gemeente gedaan. In het laatste des afgeloopen jaars hebben zelfs onderscheidene huisgezinnen zich naar Adi Tojô en vooral naar Djati Wringin verspreid. 't Is den menschen niet kwalijk te nemen. Mogten wij echter weldra een ander flink hoofd krijgen, (en daar schijnt aanleiding te zijn, dit te mogen verwachten), dan mogen wij toch alle hoop blijven koesteren, dat Wônô Hasri zich weldra weder zal verheffen en den rang handhaven, die ouderdom en zielental het als van zelf hebben aangewezen! Te meer koesteren wij die verwachting, wijl er eenige personen in de desa wonen, die wij vooralsnog gaarne als steunpilaren der gemeente aanwijzen, en die door leeftijd, karakter of vermogen nog al eenigen invloed op hunne geburen weten uit te oefenen. Door hun steun en medewerking voornamelijk zal de nieuwe steenen kerk tot stand komen; werd verleden jaar even als te Maron (gelijk te Adi Tojô reeds jaren geleden) een zoogenaamde loemboeng-miskin (armenrijstschuur) opgerigt; worden geregeld de Donderdagavonds godsdienstige bijeenkomsten ten hunnent op de beurt ge-

houden; wordt deze of gene bewaard voor afdwalen, of wie anders welligt zou bezwijken gesteund; werd de school voortdurend met een vijftiental leerlingen bevolkt, en vaak aan niet-christenen het Evangelie verkondigd.

Denken wij alzoo niet geheel zonder zorg aan Wônô Hasri, toch hebben wij goede hoop bij de waarschijnlijk spoedige verandering van hoofd en de verkiezing van een ander, die eertijds een leerling bij ons was en zich sedert niet alleen onberispelijk, maar zelfs voorbeeldig heeft gedragen; vertrouwen op die ELISABETH's, NAÖMI's, en LÉA's onder de vrouwen, SIS, STEPHANUS en anderen onder de mannen, als steun voor het verwezenlijken onzer plannen en wenschen, als een kern, die alles en allen bezielt en sterkt; en bovenal op de zielhervormende, verstand verlichtende, den geheelen mensch heiligende kracht en invloed van het woord des Heeren, die zelf eenmaal heeft gezegd: zalig zijn uwe oogen, omdat zij zien en uwe ooren, omdat zij hooren.

3°. Adi Tojô.

Zijn wij eenmaal te Wônô Hasri, dan hebben wij nog ruim 5 paal langs den grooten weg onzen togt voort te zetten; daarna, misschien een paar paal, 't is niet zoo precies te zeggen door de vele bogten, over eene heide, door een paar desa's, langs een' suikerriettuin, over eene kleine hoogte, en ziet, wij rijden de doekoehan (het gehucht) Adi Tojô binnen. Hier aan uwe linkerhand hebt gij het bamboezen kerkje, waarvoor wij gaarne een nieuw steenen gebouw in de plaats zagen staan, waartoe wij voorbereidende maatregelen hebben genomen; en aan uwe regterhand het erf waar de medehelper woont. Hier stappen wij af. Die loemboeng daar ter zijde is de meer-

genoemde loemboeng-miskin; en het huis, dat gij daar regts ziet staan is de woning van den oudsten zoon des medehelpers, JULIAAN, vroeger leerling bij ons, doch sedert gehuwd. In het afgeloopen jaar heeft hij zich weêr verdienstelijk gemaakt door de leiding der school op zich te nemen, waartoe hij in allen opzigte beter in staat is dan zijn vader. Wij denken er over, hem door het opdragen van zelfstandige werkzaamheid nog nader aan ons te verbinden.

Omtrent de gemeente alhier hebben wij niets bijzonders te berigten. De toestand van vóór een jaar is ook die van heden; de Zondagmorgens- en Donderdagavondsbijeenkomsten werden getrouw bezocht; twee jongelingen van hier namen wij in Mei l.l. tot leerlingen aan; een derde, die zich aanbood, wezen wij af, daar hij reeds gehuwd is; eenige personen, die zich met der woon hier gevestigd hebben, ontvangen onderwijs bij den medehelper, om weldra tot de gemeente toe te treden; genoeg .... de physionomie der desa, gelegen op eene glooijing aan den voet van het gebergte, omgeven van het frissche groen van bamboestoelen, waartusschen zich hier en daar de breede lange bladeren des pisangbooms laten zien en de kokosnootboom zijne bladerkroon van groene veders hoog in de lucht verheft, is ons ook het beeld dezer gemeente van honderd elf zielen. Moge des Heeren Geest zich hier eene woonplaats kiezen, en frisch, krachtig leven wekken en sterken; en gelijk van het gebergte het water naar en over de akkers der laagte stroomt, en daar leven en vruchtbaarheid voortbrengt, zoo ook van deze gemeente, waardig haren naam: Adi Tojô, een stroom des levenden waters uitgaan over de harten der inwoners van de omliggende desa's, en alzoo in deze afdeeling Gods koningrijk komen met kracht!

4°. Maron.

De Kediri heeft 't voorregt, misschien wel, naar ons wel eens is gezegd, in onderscheiding van menige andere residentie, in het bezit van prachtige hoofd- en binnenwegen zich te mogen verheugen. Dat is niet altijd zoo geweest. Vooral zij, die dit gewest hebben gekend vóór 't onder het geregeld bestuur der „Compagnie" werd gebracht, kunnen daarvan getuigen. Gedurende de laatste jaren vooral heeft het europeesch bestuur zich aan den aanleg en het onderhoud der wegen zeer laten gelegen liggen, en inlander zoowel als Europeaan genieten daar thans al het voordeelige en aangename van. Nu wij naar Maron, een paal of drie bezuiden Srengat, ± 30 paal van de hoofdplaats Kediri, wenschen te gaan, zullen wij daar ruimschoots van kunnen profiteren. Moesten wij in vroegere jaren steeds den grooten weg volgen; konden wij later de reis gedeeltelijk langs binnenwegen doen, doch door de vele bogten en omwegen zonder eenig voordeel dan het afwisselende der gezigten en wegen; thans verlaten wij de hoofdplaats op een punt aan de zuid-oostzijde, om zoo goed als linea recta naar Srengat te rijden, hetgeen ons meer dan een paar uur tijds uitwint bij kalmer reizen en aangenamer wegen.

De desa Maron is welvarend; slechts van twee personen is het ons bekend, dat zij gedurende de laatste west-moesson gebrek aan padi hadden. De desa heeft nu niet alleen eene kerk met pannenbedekking, maar een vroeger desa-hoofd bouwde zich zelfs een steenen huis. Jammer, dat de bouwerij zoo lang duurde, de fundamenten en muren veel te zwaar werden gebouwd, en voor het geheele werk zóóveel geld letterlijk verknoeid werd, dat de man gedurig geld te kort kwam, en nu nog niet

eens aan pleisteren of schilderen denkt, hoewel hij voor de reeds besteede gelden alles kant en klaar en zeker ook mooijer had kunnen hebben!

Helaas, zoo als dat huis daar staat, zal het misschien nog eenmaal een gedenkteeken van een verdwenen fortuin en verarmd huisgezin zijn! De vrouw des huizes is eene opium-rookster! Van weinig gezinnen hebben wij zoo zeer de treurige gevolgen van dezen hartstogt gezien als hier. Wij herinneren ons nog levendig, dat 'smans buffels meer dan 50 stuks bedroegen. Nu resten nog slechts 2 span en een paar kalven. Toen was de loemboeng met duizenden bosschen padi gevuld, en werd daar zelfs handel mêe gedreven; ook tabak en andere artikelen, brachten aanzienlijke sommen gelds in huis. Thans komt men ter naauwernood de westmoesson door, en is het aantal tabaksplanten veel minder dan vroeger. En nog houdt die vrouw niet op met haar ellendig geldvermorsen, ligchaamverwoesten en het verbannen van huiselijk geluk en welvaren! Dat haar man ook zoo zwak en laf is! Maar, hij had vroeger niets te zeggen, toen 't nog zooveel kwaad niet kon. Hij is een zeer ijverig en werkzaam man, en nu heeft hij ook niets te zeggen, nu 't bijna te laat is! Wel redeneerde en betoogde hij vroeger veel malen, en thans nog wel eens een enkele maal, zóó zelfs dat de buren er onzigtbare getuigen van zijn! Maar de vrouw lacht er wat om! In kerk of godsdienstige bijeenkomsten laat zij zich al sedert jaren niet meer zien. Haar man was trouw ter kerk. Toch liet zij zich vroeger altijd trouw zien, als de zendeling in de desa was. Maar ook deze gewoonte heeft zij in den laatsten tijd nagelaten. Dan moet zij juist, toevallig, hier of daar noodzakelijk naar toe, misschien wel moet zij naar den pachter om haar rantsoen opium

te halen, of 't een of ander verkoopen, daar haar gereed geld op is! Aan dat mensch is niet veel goeds meer te doen! Er is door zendeling, medehelper, oudsten, familieleden, zelfs eigen kinderen aan gedaan wat mogelijk is, maar alles te vergeefs! 't Is jammer, want zij, en met haar nog een paar lui, maar die armer zijn en van minder invloed op anderen, onteeren den christennaam, dien zij dragen, en zijn altijd slechte voorbeelden. Wij zouden de zoodanigen uit de gemeente kunnen verwijderen; o, ja! maar niet uit de desa; maar dan ook om altijd mogelijke bekeering, zoo niet onmogelijk, dan toch moeijelijker te maken; maar ..... om niets te winnen, misschien wel nog te verliezen! Neen, meer vertrouwen wij, dat zij, die wij zoo gaarne als de kern der gemeente beschouwen, waartoe wij buiten een goed medehelper, het tegenwoordige desahoofd, en nog een paar personen rekenen, dat zij bij volstandig handelen en wandelen naar Gods woord en wil, het kwade in de gemeente eenmaal zullen overwinnen, en meerderen zich naauwer aan hen zullen aansluiten.

Laat ons naar de school gaan, en ons daar eenige oogenblikken met die jongens bezig houden, en dan erkennen, dat SILVANUS blijkbaar een goed onderwijzer is. Vooral ook voor meer bejaarden geldt dit. Met genoegen hooren wij hem 't een of ander verklaren en duidelijk maken, en moeten zijne wijze van spreken en ontwikkelen prijzen. MARON heeft zulk een' medehelper noodig; aan hem is 't ook voor een groot deel dank te weten, dat de kerk steeds vrij goed bezocht wordt, even als de wekelijksche bijeenkomsten; en wij zouden om zijnentwil alleen wel kunnen wenschen, dat zijne gemeente bloeide en een lichtpunt in die streek was, waardoor velen tot de gemeente toetra-

den. Dat wij daarvan nog eenmaal getuigenis mogen geven!

5°. Djati-Wringin.

Met opgewektheid gaan wij immer naar MARIOES te Djati-Wringin. Jammer dat de plaats wat te ver ligt om er dikwijls naar toe te gaan! Want MARIOES is wel geen zeer geleerd, maar des te meer een vroom en goed en ijverig man; de zendeling is zijn raadsman en vertrouwde; de gemeente volgt hem. Nu vooral kunnen wij van de wegen profiteren, want Djati-Wringin ligt een heel eind van den grooten weg verwijderd. Wij kunnen er op velerlei wijze komen. Eerst zeven paal noordwaarts langs den grooten weg, en dan oostwaarts! Of onmiddellijk, dan wel een paar paal verder, benoorden de stad Kediri den grooten weg verlaten, om langs allerlei regte binnenwegen, verscheidene desa's doorrijdende, het verlangde punt te bereiken. Zie, die afwisselingen zijn te verkiezen; zij maken den togt minder vervelend. Daar zijn wij reeds aan de grenzen van het woud, waar wij wezen moeten. Zonder geleide kunnen wij nu verder onmogelijk den weg langs al die slingerende voetpaden vinden naar de plek waar MARIOES zich met zijne makkers gevestigd heeft. 't Is 't aangenaamste gedeelte van onzen rit! Hier geen stuifzand, dat in de poriën van ons ligchaam tracht binnen te dringen; geen hitte der vlakte, die ons alle lust en leven beneemt, om eindelijk geen fatsoenlijke gedachte meer te kunnen denken; hier is alles immers levend en frisch groen; de aarde is met een altijd groenend tapijt overdekt; hier digte alang-alang of glagah; overal zwaar en bladerrijk geboomte waarin het gevogelte allerlei geluiden maakt; overigens, eene plegtige stilte, eene heerlijke rust,

eene aangename koelte! 't Is ons nu onmogelijk haast te hebben. Waar alles zoo tot zachte ernst en rustigheid stemt, daar vergeten wij het woord „spoed" en houden voor eenige oogenblikken op kinderen van de tweede helft der 19e eeuw te zijn; hier is 't heilig land waar God heerscht in al zijne magt en heerlijkheid, en dalen hemelsche vrede en rust neêr.

Het karakter der christenen, die met MARIOES aan het hoofd, hier aan het ontginnen zijn, draagt den stempel hunner omgeving. IJverig zijn zij! Ziet eens, wat een ruimte zij reeds in een paar jaar ontgonnen hebben, en ook reeds met gaga (gôgô), djagoeng, djaraq, katéla, oewi enz. (1) hebben beplant. Daar staan zelfs reeds in de vijftig jonge kokosnootboompjes; weldra zal 't getal meer dan honderd zijn. Verkeer met de buitenwereld heeft men niet veel, zoolang het nog ontginnen is, en wegen ontbreken. Maar dat zal zoo heel veel jaren niet meer duren; ook op andere punten zijn andere personen aan het ontginnen gegaan; dag aan dag is men, — tot verbazing en schrik van tijger en wild varken tevens — in het stille woud, en weêrklinken de slagen van neêrstortende boomen of van de bijlen, die aan het hakken en kappen zijn. Hier en daar laat een buffeljongen zijn zweep of stem hooren, als zijn beesten wat ver afdwalen; maar overigens geen rumoer en drukte als elders; hier loopt men elkander nog niet tegen het lijf, ziet eens welk eene ruimte! Hier verlaat men 's morgens kalm zijn hutje, woningen zijn 't bijna nog niet om ieder op zijne eigen plek gronds te arbeiden, zonder een woord te spreken, hoogstens een dreun of lied te neuriën. En de echo herhaalt getrouw die stemmen, als

(1) Gaga, rijst op drooge hooggelegene velden geteeld — oewi, soort van inlandsche aardappelen.

om 't aangename van het geheel nog te verhoogen! Bewaart nog lang uwe tegenwoordige stemming, mijne vrienden, ook dan nog als uwe en anderer nijvere handen dit heerlijke woud in eene groote vlakte zullen hebben herschapen, en het zachte groen der padivelden onze oogen zal streelen, als wij over vervelend-regte, zanderige wegen u later bezoeken zullen. Blijft bij uwen eenvoud, ijver en zuinigheid, die gij nu min of meer gedwongen zijt te betrachten; en leeft met elkaâr in vrede! Houdt uwen christelijken naam in eere, en blijft bij uwe getrouwheid in het opkomen tot de wekelijksche godsdienstige bijeenkomsten, waarvoor gij nu al sedert ruim een jaar zelfs een afzonderlijk kerkgebouw hebt daargesteld. Volhardt in het zenden uwer kinderen ter schole; en zijt in woord en wandel eene aanbeveling voor het christendom bij degenen die buiten zijn!

Van de christenen, die op een paar andere plaatsen in het distrikt Papar wonen, ontmoetten wij bij de zondagsche bijeenkomsten afwisselend dezen en genen, en doopten nog een paar kinderen van hen. Wij spraken er wel eens met hen over, zich bij MARIOBS te voegen, dat voor hun godsdienstig leven zoowel als hunne stoffelijke belangen veel voordeeliger zou zijn, als zij tevens wilden ontginnen; maar zij schijnen liever op zichzelven te blijven. Sommigen hunner wonen ook op plaatsen, die zij zelven hebben ontgonnen, maar hunne keus is minder gelukkig geweest. Er hebben zich dan ook gedurende de jaren van hunne vestiging, nu reeds meer dan twaalf jaren, niet veel personen bij hen gevoegd. Die 't beproefden verlieten hen al spoedig weêr. Dergelijke vestigingen geven niet veel voor de gemeente; de personen zelf trekken er ook al luttel voordeel van, en armoede is dan ook meestal hun trouwe gezel. Een en ander werkt

schadelijk op geestelijk leven en ontwikkeling. De kinderen kunnen bovendien geen schoolonderwijs ontvangen; men heeft weinig verkeer met andere christenen, kan niet altijd trouw in de godsdienstige bijeenkomsten tegenwoordig zijn, en blijft daardoor altijd op een lager standpunt staan dan anderen.

C. POENSEN.

VARIA.

Twee Adressen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

I.

AAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

Mijne Heeren!

Met groote belangstelling hebben Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap kennis genomen van het artikel der begrooting voor Neêrlandsch-indië, dienstjaar 1874, waarbij eene som van *f* 40,000 staat uitgetrokken voor „subsidiën aan particuliere inlandsche scholen" (Hoofdst. II, Afd. V. Vgl. uitgewerkte en toelichtende Staat fol. 8).

Uit aanmerking van de 150 particuliere scholen, tot de bedoelde categorie behoorende, die in de Memorie van Toelichting vermeld staan, moesten zij zich overtuigd houden, dat de sedert vele jaren door het Nederlandsche Zendelinggenootschap in de Minahasa onderhouden 117 inlandsche scholen mede begrepen zijn onder die, waaraan subsidie zou kunnen verleend worden, eene subsidie, waarop zij in het belang dier scholen, wier onderhoud hun zwaar valt, den hoogsten prijs moeten stellen. Door die scholen toch hebben zij, niet zonder aanzienlijke

opofferingen, onder Gods zegen, krachtig medegewerkt tot dien staat van ontwikkeling en beschaving, waartoe de bevolking der Minahasa, naar de eenstemmige getuigenis van alle bevoegde beoordeelaars, thans aanvankelijk gekomen is, zoodat het behoud dier scholen geacht moet worden van onbetwistbaar maatschappelijk belang te zijn.

En toch moeten zij vreezen, dat hetgeen de Regeering bereid is met groote mildheid te geven, hun voor hunne scholen, die daarop mede aanspraak maken, zou kunnen ontgaan. Er zijn toch, blijkens de Memorie van Toelichting, aan de toekenning van zoodanige subsidie voorwaarden verbonden, „wier niet-naleving de intrekking „der subsidie zou ten gevolge hebben."

Deze voorwaarden zijn:

a. dat er waarborgen gegeven worden voor de bekwaamheid en zedelijkheid van den onderwijzer der bijzondere school;

b. dat er op die scholen geen godsdienstig onderwijs gegeven wordt.

Zoo gansch natuurlijk de eerste dezer voorwaarden geacht moet worden, zoo bedenkelijk, ja onbillijk komt ons de andere voor.

Vergun ons, hier allereerst in herinnering te brengen, dat de Engelsche Regeering in Engelsch indië door het „grant-in-aid system" het openen en onderhouden van particuliere scholen bevordert, en krachtens hare volstrekte neutraliteit en omdat zij niets met godsdienstzaken wil te doen hebben, hare subsidiën verleent o.a. aan zendingscholen van alle belijdenissen. „The grant-in-aid system „was to be based on entire abstinence from interference „with religious instruction conveyed in the assisted schools; „and this principle has led to considerable assistance and „encouragement being given to missionary schools of all

„denominations," (Het grant-in-aid stelsel – bestaande in het verleenen van subsidie tot gelijk bedrag, als door de Besturen der scholen wordt te koste gelegd – moest gegrond zijn op algeheele onthouding van tusschenkomst in het godsdienstig onderwijs, dat op de ondersteunde scholen gegeven wordt, en dit beginsel heeft gestrekt tot het verleenen van hulp en aanmoediging aan zendingscholen van alle gezindten) [Zie Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India, during the year 1871–72; het zoogen. Kolon. Bluebook. fol. 118.]

Dit voorbeeld ook voor de Nederlandsche Regeering alleszins navolgingswaardig achtende, dingen wij daarmede niets af op het door Haar gehuldigd beginsel van zoogenaamde neutraliteit ten opzichte van den godsdienst op de door haar opgerichte scholen. Wat op die scholen uitgesloten is, behoeft daarom nog geen contrabande te zijn op de door haar tijdelijk slechts gesubsidieerde scholen.

Bovendien, wat verstaat men onder scholen, „waar godsdienstig onderwijs gegeven wordt", en aan wie zal de beoordeeling staan, of het onderwijs „godsdienstig" is, al of niet? Zietdaar vragen, van wier beantwoording alles afhangt! Het spreekt van zelf, dat geen eigenlijk gezegd leerstellig onderwijs in den godsdienst, hetzij der Protestanten, der Roomsch-Katholieken of der Mohammedanen, gedoogd zal worden. Maar van zulk dogmatisch of kerkelijk onderwijs in den godsdienst is op onze scholen geen sprake; het wordt, voor zooveel noodig, alleen aan volwassenen, die de school niet bezoeken, gegeven. Men zou echter van oordeel kunnen zijn, dat het onderwijs reeds godsdienstig is, wanneer de school met een eenvoudig gebed geopend wordt, of omdat onder

de leervakken is opgenomen de Bijbelsche geschiedenis, of zelfs zoodra onder de schrijfvoorbeelden spreuken van Salomo of andere leerrijke gezegden uit den Bijbel voorkomen. En nu bestaat bij ons de gegronde vrees, dat, aangezien deze drie elementen op onze scholen werkelijk zijn opgenomen in het onderwijs aan christen-inlanders, zonder dat daarbij echter aanstoot aan andersdenkenden gegeven wordt, het advies van den ambtenaar, belast met de schoolinspectie, voldoende zijn zal, om op die gronden aan onze scholen alle subsidie te ontzeggen.

Het kan, dunkt ons, in uwe bedoeling niet liggen, zulke grove onbillijkheden te bevorderen en aan onze scholen, na jaren lange inspanning ten nutte der bevolking, haar regtmatig aandeel te onthouden aan de door de Regeering voorgestelde ondersteuningssom. Daarom veroorloven wij ons, om U eerbiedig, maar met den meesten ernst te verzoeken, bij de behandeling der begrooting voor Neêrlandsch-indië.

> *Z. Exc. den Minister*, wien wij een afschrift van dit adres gezonden hebben, *in overweging te geven, de toekenning van subsidiën, bedoeld bij Hoofdst. II, Onderafd.* 58, *w., niet afhankelijk te stellen van het geven van godsdienstig onderwijs, of anders een nauwkeurige omschrijving te geven van wat in Indië door „godsdienstig onderwijs" al dan niet te verstaan is.*

Alleen langs dien weg zal het mogelijk zijn, dat niet van de subjectieve opvatting der verschillende ambtenaren afhankelijk gelaten wordt het genot door Nederlanders van eene subsidie, waarop zij niet in hun persoonlijk belang, maar ten behoeve der bevolking en met het oog op hare hoogere belangen, den hoogsten prijs stellen.

Onder toebidding van Gods zegen op Uwe hoogst gewigtige werkzaamheden, hebben wij de eer ons met verschuldigden eerbied te noemen,

Mijne Heeren!

Van UEd. Hooggeboren,

De Dienstw. Dienaren,

J. J. PRINS, *Voorzitter.*
J. C. NEURDENBURG, *Secretaris.*

Uit de Hoofdbestuursvergadering van het Nederl. Zendelinggenootschap, gehouden te *Rotterdam*, 16 October 1873.

II.

AAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

Mijne Heeren!

De ondergeteekenden wenden zich nogmaals tot U, niet alleen en niet in de eerste plaats als bestuurders van een Zendelinggenootschap, maar als burgers van Nederland, dat zij liefhebben, en als christen-mannen, wie het belang van Neerlands Koloniën ter harte gaat en die zich overtuigd houden, dat Nederland voor de hoogste rechtbank aansprakelijk is voor de wijze, waarop in die Koloniën wordt gehandeld.

Niet met een nieuw verzoek komen zij voor de Scholen der Minahasa, daar zij moeten berusten in de afwijzende beslissing op hun adres dienaangaande van 16 October l.l.; ofschoon met smart in het hart, dat in Nederlandsch-, anders dan in Engelsch-indië de zoogenaamde neutraliteit zóó schijnt te moeten worden opgevat, dat reeds bestaande, tot grooten zegen voor de bevolking werkende Scholen geen ondersteuning mogen ondervinden, *omdat* zij een christelijk-godsdienstig karakter hebben. Ook niet in de Minahasa met zijne ijverige, ordelijke, trouwe bevolking, die voor de Nederlandsche schatkist niet onaanzienlijk afwerpt, en, in plaats van zeer kostbare expeditiën te vorderen, ook nu nog *Krijgers tegen Atchin* leverde, wie de godsdienst, ook op de Scholen geleerd, niet ontleerd had dapper en trouw te strijden.

Maar de Vertegenwoordigers van ons volk moeten het

weten, wat daar zij van die neutraliteit, in welker naam ook in hunne vergadering van 5, 7 en 8 November gesproken en beslist is; hoe zij door Rijks ambtenaren wordt opgevat en geschonden; hoe verbeelding en hart bij de schooljeugd worden vergiftigd; hoe onder den schijn dier neutraliteit met den Islam gecoqueteerd ,het christendom uitgeworpen wordt; hoe, om de mohammedanen te believen, al wie christelijk denkt, geërgerd wordt.

Want dit geschiedt! Terwijl in schoolboeken ter wille van de neutraliteit de naam JEZUS, ook waar die eenvoudig tot aanbeveling van barmhartigheid vermeld staat, als contrabande wordt geschrapt, worden voor het gebruik op de School, ja! als prijzen aanbevolen geschriften, vol van dwaasheden en gemeenheden, – tot aanbeveling van Mohammed. Het bewijs daarvoor leggen zij U hierbij voor.

Zij zouden verschooning vragen, dat zij U zaken onder de oogen brengen, die men anders als walgelijk van zich werpt; – indien Gij het niet moest weten, ,door welke middelen, met de steun van Nederlandsche ambtenaren de Islam op de zoogenaamde neutrale school wordt aanbevolen. Zij moeten het, al was het alleen, om op zich te kunnen toepassen: Dixi et salvavi animam!

Doch zij vertrouwen, dat Gij, mijne Heeren! zult inzien, waarom zij de Scholen in de Minahassa niet mogen blootstellen aan zulk eene neutraliteit en niet dan met een bloedend hart ze zouden overgeven. Zij vertrouwen desgelijks, dat Gij, voor zooveel in U is, waken zult, dat de vraag, ook bij uwe jongste discussiën onbeantwoord gebleven, wat de Regeering onder godsdienstonderwijs verstaat, niet door ambtenaren der Regeering in de praktijk beantwoord worde met kennelijke vertreding van de Wet: eene wet, die uitgegaan van eene christen natie, toch zeker niet aan de ééne zijde bevorde-

ring van onzedelijkheid en aanbeveling van den Islam, aan den anderen kant verzwijging en verduistering van het Christendom kan willen.

Met verschuldigde hoogachting noemen wij ons,

Mijne Heeren!

Uwe Dienaren,

LEDEN DER UITVOERENDE COMMISSIE VAN HET HOOFDBESTUUR DES NEDERLANDSCHEN ZENDELINGGENOOTSCHAPS,

ROTTERDAM, 1 December 1873.

J. CRAANDIJK.
M. D. DEELEMAN.
F. DEKKER.
W. FRANCKEN Az.
W. Th. VAN GRIETHUIJSEN.
J. C. VELTCAMP HELBACH.
H. KRUIJFF.
L. V. LEDEBOER Bz.
J. C. NEURDENBURG.
Chr. PLAAT.
C. W. VAN DER POT.
W. Ph. SCHEUER.
D. H. H. TIJSSEN.
H. L. VINKE.

NB. Het met dit adres bij de Tweede Kamer ingediende stuk wordt, als brochure, afzonderlijk aan de inteekenaars op ons Tijdschrift toegezonden.

Eene aanteekening op den 16den Jaargang.

(Zie aldaar blz. 281–332).

In mijne aanteekeningen over Savoe zijn enkele drukfeilen ingeslopen, zoo als op blz. 294, reg. 12 v. b. „wassei" in plaats van wawi, wat daar jammer is, omdat hierdoor de overeenkomst met de voorgaande woorden niet blijkt. Op blz. 317 „Munkia" in plaats van Mankia en „Leba" in plaats van Seba. Op blz. 319 „pélôerae" in plaats van pélôero en op blz. 329 de zinstorende feil „Javaansche jeugd" in plaats van Savoenesche jeugd, in het midden der blz. in den nieuwen regel. Deze feilen zou ik wenschen hersteld te zien.

Dezer dagen bleek mij op nieuw, hoe een drukfout tot misverstand kan leiden. In de eerste uitgave van de Handleiding bij de beoefening der land- en volkenkunde van N. O. I. door Dr. J. J. DE HOLLANDER wordt in het 2e dl. blz. 261 een berg op Saleijer genoemd, I-laroe en in de noot gezegd „volgens DONSELAAR. ZOLLINGER schrijft Haroe, (hetgeen waarschijnlijk juist is)." Nu ontving ik dezer dagen van den Heer MATTHES een afdruk van „eenige opmerkingen" over het gedeelte van Dr. DE HOLLANDER's Handleiding, dat over het Gouvernement van Celebes handelt, en vond daar nogmaals op deze schrijfwijze teruggekomen. Dr. MATTHES zegt, op blz. 48, bij het woord „Haroe": „In de vorige uitgave is de Heer DE HOLLANDER nog in het onzekere, of men Haroe dan wel I-laroe te schrijven hebbe. De thans gevolgde opgave is de juiste." Nu is de zaak eenvoudig deze. De berg heet Haroe en ik heb ook Haroe geschreven (in mijne aanteekeningen over Saleijer, opgenomen in het eerste deel der Mededeelingen), doch de zetter heeft mijne *H* (H) ontbonden in *I* en *l*, en van daar de fout.

W. M. DONSELAAR.

BIJLAGE,

TOT DE

Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

DE TOEPASSING OP DE INLANDSCHE SCHOLEN IN NEDERLANDSCH-INDIE

VAN

Art. 4 van het Koninklijk Besluit van 3 Mei 1871, n°. 17.

Volgens art. 27 van het Algemeen Reglement op het Gouvernements lager onderwijs voor inlanders in Nederlandsch-indië, vastgesteld den 25sten Mei 1872 mogen in de scholen: „geene andere boekwerken gebezigd worden, dan die, welke ten dienste van het onderwijs van Regeringswege zijn uitgegeven of beschikbaar gesteld."

Nog in hetzelfde jaar verscheen dan ook reeds, en werd aan de plaatselijke inlandsche schoolcommissiën of aan hen, aan wie het beheer over die scholen is opgedragen, van wege de directie belast met de zaken van het onderwijs, toegezonden een catalogus bevattende „opgave der leer- en leesboeken in inlandsche talen ter Landsdrukkerij voorhanden."

Bereids was eenige maanden vroeger van wege die directie hier eene aanschrijving ontvangen, ten einde in verband met art. 4 van het koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17, (Alle godsdienstig onderwijs op de inlandsche scholen en kweekscholen is verboden), reeds dadelijk een begin te maken met schoolboeken van godsdienstigen, d.i. hier christelijken, inhoud van de scholen te verwijderen.

Dat het dier directie hiermede ernst was, kan ook

daaruit blijken, dat onlangs opheldering werd gevraagd wegens den aankoop, ten gebruike op de inlandsche scholen in deze residentie, van het spel- en leesboek, in drie stukjes, van N. GRAAFLAND, als strijdig met bovenvermeld art. 27 van het Algemeen reglement. In het laatste dezer drie stukjes komt hier en daar iets uit de geschiedenis van JEZUS voor. Hierbij moet nogtans worden opgemerkt, dat er in den catalogus van leer- en leesboeken ten dienste van het inlandsch onderwijs, van Regeringswege uitgegeven, althans tot dusverre, geen enkel maleisch leesboekje voorkomt met Romeinsch karakter, voor eerstbeginnenden. Die catalogus bevat met dit karakter alleen boeken „voor hen die reeds lezen kunnen." Wel is er in opgenomen een maleisch „lees- en spelboekje", doch dit is met arabisch karakter en deze letter is hier niet in gebruik.

In den catalogus komt, onder n°. 47, ook voor het leesboek over den mensch, de dieren en de planten van N. GRAAFLAND, en wel als bijzonder bestemd voor Menado, Ternate, Ambon, Banda en Timor. Deze uitgave is van 1870, en heeft thans de eer der opneming in den catalogus te danken aan de zorgvuldigheid, waarmede uit dit leesboek alles is verwijderd, wat in vroegere uitgaven een bepaald christelijken tint had. Dit blijkt uit eene vergelijking met de voorlaatste uitgave van 1866. Een paar voorbeelden ten bewijze.

In laatstgenoemde uitgave wordt aan het slot van het hoofdstuk, dat over „het gezigt" handelt, gesproken over het voorregt van het bezit en het ongeluk van het gemis van dit zintuig. Blinden mag men niet misleiden maar behoort men medelijden te betoonen. En nu volgt: „Ook JEZUS toonde aan blinden zijn mededoogen. Wie uwer weet mij daarvan iets te vertellen?" In de voor de

scholen getolereerde uitgave van 1870 is dit laatste gedeelte weggelaten.

In het hoofdstuk over „het gehoor" wordt in de uitgave van 1866 de les gegeven, niet met doove menschen te spotten. JEZUS bewees hun zijne liefde, daar hij der dooven ooren opende." Dit laatste is uit de uitgave van den catalogus verwijderd.

In het hoofdstuk over „de onsterfelijkheid der ziel" wordt in de uitgaven van 1866 het volgende gelezen: »Wie naar den wil van God heeft gehandeld, diens ziel keert na den dood tot God. Doch die Gods gebod niet heeft willen gehoorzamen, hij zal geenszins tot God gaan, maar wordt na zijnen dood ongelukkig. Daarom tracht ernstig den wil van God te doen, opdat gij eeuwig gelukkig moogt worden."

„Dewijl wij verstand bezitten om alle dingen te onderzoeken en te kennen; een geweten, dat ons aanwijst wat goed en kwaad is; een wil om te kiezen tusschen goed en kwaad: daarom zullen wij dan ook zeker naar onze handelingen geoordeeld worden."

„God heeft ons geschapen en eene redelijke ziel geschonken, benevens alle bekwaamheid en wetenschap, die wij bezitten, opdat wij Hem zouden vereeren en het heil onzer ziel bevorderen. Ja, zoo hoog heeft God de waarde onzer ziel geschat, dat Hij zijn eeniggeboren Zoon, JEZUS CHRISTUS onzen Heer, gegeven heeft, opdat Deze dat heil voor ons zou bewerken. Daarom behooren wij alle onze vermogens en onze krachten aan te wenden om den ons aangewezen weg te bewandelen en wij het heil verkrijgen, dat eeuwig blijft." De in de laatste alinea gespatiëerde woorden zijn in de uitgave 1870 geschrapt. Al het overige is letterlijk behouden.

Ofschoon er meerdere kunnen worden aangevoerd, zoo

mogen deze drie voorbeelden, als proeve, volstaan. Men ziet „Allah" heeft men behouden, maar Jezus is uitgebannen. Nu worde wel in aanmerking genomen, dat dit leesboek, volgens den catalogus zelven, is bestemd voor „Menado, Ternate, Ambon, Banda en Timor" derhalve juist voor die plaatsen, waar de inlandsche scholen genoegzaam uitsluitend onder christenen en heidenen bestaan. In deze residentie wordt zelfs, behalve ter hoofdplaats, in al de streken waar scholen zijn, nergens eene mohammedaansche bevolking aangetroffen. Toch schijnt men ter wille van de mohammedanen, al wat bepaald van christelijke kleur is, uit de schoolboeken te weren. (Dit schijnt zoo, want bij een nader onderzoek zou men al ligt geneigd wezen tot eene andere gevolgtrekking te komen.)

Die teedere bezorgdheid om niemands godsdienstige overtuiging te kwetsen en die met zooveel naauwgezetheid jegens de mohammedanen wordt toegepast, deze zelfde prijzenswaardige bezorgdheid mag men dan nu ook ten aanzien van de christenen verwachten. Immers men zal van Regeringswege niet uitgeven of beschikbaar stellen, wat eene bepaald mohammedaansch-godsdienstige kleur heeft, maar ook hierin der christenen overtuiging eerbiedigen, en alzoo het beweerde neutrale standpunt naar beide zijden ongeschonden weten te handhaven. Laat ons zien wat hiervan zij. De uitslag van dit onderzoek is inderdaad alleszins merkwaardig en verdient wel, dat er de aandacht op gevestigd wordt.

In den catalogus van November 1872, meergenoemd, komt op de lijst van door het Gouvernement uitgegeven maleische leesboeken „ten gebruike in en buiten de school" een leesboek voor in twee stukken, gedrukt in twee kolommen, de eene met arabisch de ander met

romeinsch karakter, en bevattende „Zamenspraken in het Maleisch van Djohor, verzameld door Hadji IBRAHIM, onder de leiding van H. VON DE WALL."

Dit leesboek is opgenomen onder de nommers van maleische boeken, wier gebruik niet bepaald is tot bijzondere plaatsen, zoo als het leesboek van GRAAFLAND, dat voor Menado, Ternate, Ambon, Banda en Timor, of een ander maleisch leesboek met romeinsch karakter, namelijk n°. 45 van den catalogus, dat „uitsluitend voor Maleijers op Sumatra" is bestemd.

De zamenspraken van Hadji IBRAHIM hebben dan ook de eer genoten van met slechts nog een drietal andere maleische werkjes uitverkoren te zijn, om in den catalogus bovendien te prijken op de lijst van boeken, bestemd tot prijzen voor de schooljeugd: eene eer niet beschoren aan het leesboek van GRAAFLAND.

Het boek van Hadji IBRAHIM was hier onbekend, maar afgaande op den titel in den catalogus vermeld: „Maleische zamenspraken van H. VON DE WALL", werd het voor onze school aangevraagd, om als prijs te dienen bij het schoolexamen van dit jaar. En alzoo kwamen er dan ook een paar exemplaren van dat werk herwaarts.

De zamenspraken zijn in een aantal hoofdstukken verdeeld, handelende over verschillende onderwerpen. Als eene proeve volge hier eene korte mededeeling van den inhoud van een paar hoofdstukken. Op blz. 59 van het tweede stuk staat met groote letters: „Van een kind geboren uit een steenpuist onder den navel zijner moeder" (Boedak keloewar dari lobang bisoel jang dibawah poesat manja). Deze zelfde geschiedenis komt nogmaals voor in het volgende hoofdstuk, dat tot opschrift heeft: „Van eene vrouw, die eijeren baarde" (Perempoewan

memperanakken telor"), waarin tevens gelezen wordt het uit den mohammedaanschen legendenschat bekende verhaal van den man, die in vrouw veranderde, drie kinderen baarde, daarna weder man werd, en daarbij in weinige oogenblikken drie jaren doorleefde, alles ten bewijze van de waarheid van Mohammads nachtreis van Mekka naar Jeruzalem en van daar naar den zevenden hemel en weder terug.

Al deze gedrochtelijke verhalen worden in de zamenspraken niet behandeld als bespottelijke verdichtsels, maar als wezenlijke gebeurtenissen, met de sterkste verzekeringen van hare waarheid en de plegtigste betuigingen van Gods grootheid, magt en wijsheid daarin openbaar.

Bij de geschiedenis van de vrouw, die een en veertig eijeren baarde, zacht van schaal en de meesten ter grootte van een kippen-, sommigen ter grootte van een eendenei, betuigt een der sprekers: „dat het God ligt valt te doen wat hij wil", en dat hij in deze zaak „Gods vermogen opmerkt", en voorts „dat de wereld op haar eind loopt, daar men allerlei verwonderlijke zaken thans hoort en ziet."

Hierop volgt nu, als een tweede wonder, nogmaals de geschiedenis reeds in het voorgaande hoofdstuk medegedeeld, alleen met onbeduidend verschil in de lezing, van eene vrouw, die een kind baarde „boven hare liezen" (beranak keloewar boedak dijatas ari–arinja) „en door de beschikking des Allerhoogsten evenwel niet stierf." Een der beide sprekers maakt daarbij de opmerking: „Misschien was het geslachtsdeel van die vrouw hooger geplaatst." („Barangkalli aurat [pudendum] perempoewan itoe dijatas.") Meent iemand, dat deze vermelding onkiesch is, hij bedenke dat dit voorkomt in een boek, dat tot prijswerk voor de schooljeugd bestemd is,

en waarin elk, die genoegzaam Maleisch kent, dit duidelijk lezen kan. „Al ware het geslachtsdeel dier vrouw hooger, toch zou ook dit een wonder zijn," dus luidt het antwoord. „Maar dit was niet alzoo. Toen de vrouw den tijd harer bevalling nabij was, zette zich een steenpuist op haren onderbuik. Langzamerhand zwol deze puist op, en toen de tijd harer bevalling gekomen was en het kind naar beneden geperst, wilde het naar buiten, de steenpuist brak door, de buik opende zich en daar kwam het kind naar buiten." Hierop volgen betuigingen van de beide sprekers over de grootheid Gods, die onnagaanbaar is, waardoor hij alles vermag, ook wat in eens menschenverstand niet kan opkomen. Daarom zeggen de wijzen: verdiep u niet in de beschouwingen over Gods wezen maar in die zijner daden. Hij kan naar verkiezing in een oogenblik van iemand maken wat Hij wil, zoo als geschiedt met den hermaphrodiet."

Op de vraag naar den aard van zulk een wezen wordt geantwoord, dat de hermaphrodiet (choentza moesjkil) den eenen tijd man, den anderen tijd vrouw is. Gevraagd of die persoon dan een man of eene vrouw kan nemen? is het antwoord toestemmend en verzekerd voorts, dat de voorschriften dien aangaande, benevens vele duidelijke bewijzen voor deze zaak, in de werken der schriftgeleerden worden gevonden. En nu volgt dan het verhaal uit den tijd van Mohammad, toen vele inwoners van Mekka zich ergerden aan de geschiedenis der nachtreis van den Profeet naar den hemel (miradj), zoo als de spreker dit verhaal vernomen had uit den mond van Sjaich Ismail.

„Daar was een man, die ergernis nam aan onzen profeet, dien God zegen en vrede geve! Op zekeren dag slagtte die man een hoen, en liet dat door zijne

vrouw de veêren uitplukken, terwijl hij zelf middelerwijl ging baden in een vijver genaamd Jamani. Toen hij in dien vijver naar beneden dook, klonk hem eensklaps een geluid in de ooren als van een kanonschot (1) (dit anachronisme komt voor rekening van den verhaler), en als hij wederom boven water kwam, zag hij rondom zich eene andere stad en zichzelven in eene vrouw veranderd."

„Een man van die plaats nam haar tot vrouw en door de grootheid des geprezenen en hoogverhevenen Gods, bleef zij drie jaren in die stad wonen, en verkreeg drie kinderen." Na een uitroep van bevreemding van den anderen spreker, betuigt de verhaler bij God, dat hij geen leugen spreekt. Zijn verhaal kan onderzoek lijden bij de geleerden, en voor den Allerhoogsten zijn alle dingen mogelijk. Hierna vervolgt hij:

„Door de beschikking des Allerhoogsten, nadat de vrouw drie kinderen had gebaard, ging zij op zekeren dag baden. Naar beneden gedoken hoorde zij wederom

(1) „In mijn bezit is een manuscript bevattende eene makassaarsche vertaling van de nachtreis van MOHAMMAD. Daaraan is mede toegevoegd de in den tekst vermelde legende, doch in deze vertaling wordt het gehoorde geluid bij een zwaren donderslag vergeleken, en het tijdperk der persoonsverwisseling tot vijf jaren uitgestrekt, waarin ook vijf kinderen zijn gebaard. Zoo verhaalt men ook »dat de hemelreis met zulk eene snelheid plaats vond, dat de profeet bij zijne terugkomst het bed, dat hij verlaten had, nog warm vond, en de kan, waarin hij water warmde, en die bij zijn vertrek op het punt stond van om te vallen, nog tijdig genoeg konde oprigten, alvorens er een droppel was uitgestort." Zie de vertaling (uit de derde hand) van »Mahomeds Koran" door Mr. L J A. TOLLENS. Hoofdst 17. de eerste noot. Het is echter onjuist of liever onwaar, hetgeen in deze noot gezegd wordt, »dat dit Hoofdstuk handelt over de luchtreis, die MAHOMED van den tempel van Mekka naar dien van Jerusalem, en vervolgens door de zeven hemelen tot den troon van God zoude gedaan hebben." Er geschiedt in dit geheele hoofdstuk van deze reis geene vermelding, uitgezonderd het eerste vers, waarin alleen van eene nachtreis van Mekka naar Jerusalem wordt gewaagd."

een slag als van een kanonschot en daarna boven gekomen, was zij nu in denzelfden man van voorheen veranderd, en zag aan den oever van den vijver nog het kleed, dat hij daar had nedergelegd."

„Met verbazing over zichzelven keerde hij naar zijne woning. En toen hij te huis gekomen zag, dat zijne vrouw nog niet eens klaar was met het plukken van het hoen, riep hij uit: „de gezant Gods, dien God zegen en vrede geve, spreekt de waarheid!" (bennar rasoeloe Illah sm.). Slechts voor eenige oogenblikken had hij zich verwijderd, en in dezen korten tijd drie jaren doorleefd. Toen ging hij naar SAÏD OEMAR en deelde hem mede, dat hij in eene vrouw was veranderd geweest en drie kinderen had gebaard. Deze sprak tot hem: „Past het dan, dat gij u ergert aan de hemelreis van den gezant?" — Alzoo werd deze man in zijn geloof bevestigd."

Ik heb aan de voorgaande mededeelingen niets toe te voegen. Zij mogen slechts aantoonen op welke wijze men gemeend heeft uitvoering te moeten geven aan art. 4 van het Koninklijk besluit van den 8den Mei 1871 n°. 17. Blijkbaar is men hierbij voor den Islam verdraagzamer dan voor het Evangelie.

14 Augustus 1873. D.

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ACHTTIENDE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1874.

INHOUD.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch-indië.

Bladz.

Djakat en Pitrah, door C. PORNSEN 1

Een vonnis in zake van echtscheiding, door W. HOEZOO . 17

Catalogus van voorwerpen en modellen ter veraanschouwelijking van het huiselijk en maatschappelijk leven der bevolking van Oostelijk-java, de Minahassa (Celebes), Ambon, de Oeliassers, Boano, enz., verzameld in het Zendelinghuis van het Nederlandsche zendelinggenootschap. 119

Landverkoop in de Minahassa, door G. A. WILKEN. . . . 227

Eerste tentoonstelling van vee in de Minahassa, door J. C. NEURDENBURG. 299

Verslag van den afloop der tentoonstelling en veemarkt te Tomohon (Minahassa), op den 22 en 23, en op 24 en 25 Julij, 1874. (*Ingezonden.*) 302

Algemeene land- en volkenkunde.

Iets over de vruchten der zending in West-indië onder de Indianen en in de zuidelijke Staten van Noordamerika, door Professor J. TIDEMAN 27

De slavenhandel in het hart van Afrika, door J. C. NEURDENBURG 37

Bladz.
Onderdrukking van den Slavenhandel in het gebied van den Witten-nijl, door J. C. NEURDENBURG 63
Wat het christendom op de Tonga-eilanden heeft uitgewerkt, door J. C. NEURDENBURG 315
Staat der Scholen in de Minahassa, op ult° December 1873. 360
Staat der Gemeenten id. id. 364

Dagboeken, verslagen en brieven uit de Zending.

Verslag van mijne werkzaamheden en bevindingen gedurende het jaar 1873, door W. HOEZOO 185
Drie oudmeesters in de Minahassa, door J. LOUWERIER. 237
Swaroe. (Eene inlandsche gemeente op Java), door J. KRIEMER 251

Varia.

Het Inlandsch onderwijs, besproken in de Tweede Kamer der Staten-generaal, door J. C. NEURDENBURG 66
Errata. 118
MAX MÜLLER over de zending, door J. C. NEURDENBURG. 219
De Roomsch-Catholieke zending, door Professor J. TIDEMAN. 270
Wat de knoet voor Engelsch-indië belooft, door J. C. NEURDENBURG 282
Naschrift 292
Subsidiëring van bijzondere inlandsche scholen 296
Kosten voor den bouw der kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Magelang. 197
Lijst van boeken, uitgegeven door het Nederlandsche zendelinggenootschap, ten gebruike in de inlandsche gemeenten en scholen 370

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NÊERLANDSCH INDIË.

Djakat en Pitrah.

Zoowel de woorden, djakat en pitrah, als de door deze aangeduide begrippen zijn in betrekking tot de Javanen van mohammedaanschen of arabischen oorsprong. De lezer, die hieromtrent nadere inlichting verlangt, kan die in werken van verschillende schrijvers overvloedig bekomen. (1) Genoeg zij 't hier aan te teekenen, dat vele nieuwere schrijvers het woord djakat, van het arabisch zakát, door zuivering of reiniging weêrgeven, en dat er voor den mohammadaan het begrip van verpligte of wettelijke aalmoes, of wel armentax of armenbelasting aan verbonden is, die geheven wordt, deels van het inkomen, deels van het kapitaal, of volgens MAWERDI (p. 119) „van zaken welke uit zichzelven of door bewerking toenemen"; de islamiet „beschouwt de zakát als de afzondering van een deel zijner inkomsten voor gewijde doeleinden, ten einde daardoor het overige te zuiveren of te heiligen. Zij is voor hem een der hoofddeelen van het religieuse regt, een der hoofdpligten, die hij jegens Allah te vervullen heeft, een der vijf grondzuilen

(1) Ten onzent kan men daarover nazien bijv. KEIZER, Handb. p. 75 v.v.; MAWERDI's Publiek en Admin. regt p. 119 v.v.; KEIZER, Onze Tijd in Indië p. 169 v.v.; NIEMANN, Inleid. p. 228 v.v., p. 391 v.v.; VETH, Tijdsch. Ned. Indië Junij 1871, p. 451 v.v. en andere daar aangehaalde schrijvers.

of pilaren van den islam. Gelijk het ligchaam uitwendig door de wasschingen, inwendig door de vasten geheiligd en gereinigd wordt, zoo worden de bezittingen gereinigd door de zakát." (1)

Omtrent het woord pitrah (fitrah, zakátoe'l fitr) teekenen wij aan, dat het begrip daaraan gehecht is „eene gewijde gave, die bij het eind der vasten gegeven wordt, en als een aanhangsel tot de djakat kan beschouwd worden."

Een daarnaar ingesteld onderzoek heeft ons de overtuiging gegeven, dat de Javanen, en meer bepaald zij, die het onderwijs van kjaï's en goeroe's genoten hebben, omtrent de djakat en pitrah vrij zuiver mohammadaansche begrippen hebben; de naleving echter der voorschriften omtrent djakat en pitrah is van lieverlede, in den loop des tijds zoodanig gewijzigd, dat een locaal onderzoek zeer bepaald noodig is, om te weten te komen wat op Java in de werkelijkheid onder djakat en pitrah te verstaan is.

Vraagt men er den man der pĕsantrèn naar, dan zal hij u heel deftig, bijv. aldus antwoorden: „De djakat werd verordend door de mohammadaansche wetgeleerden. Zij verklaarden als bevel van den profeet, dat ieder islamiet één tiende van het product zijner velden (sawah) moet opbrengen; ook van handel en arbeid – mits men daardoor maar veel voordeel verkrijge – is men gehouden één tiende deel als djakat op te brengen. (2) Daarom

(1) Zie VETH, t. a. p. pag. 454.

(2) Het karakter der djakat als tiende blijkt hier nog zeer duidelijk, hoewel dit misschien nergens dan in de Soenda-landen in de werkelijkheid weêrgevonden wordt; en is dan ook het aan het arabisch oesjr ontleende jav. oesoer wel bij velen bekend in die beteekenis, maar hoorden wij toch nog dezer dagen een' niet onontwikkelden inlander op de vraag naar de

wordt de djakat opgebracht, aangezien zij beschouwd wordt als iets, dat men God aanbiedt; en dat den persoon, die van zijne goederen de djakat opbrengt, door God, den Verhevene, voorspoed wordt geschonken, door middel van het gebed van hen, die het godsdienstig voorschrift der vijf dagelijksche gebeden vervullen, zoo als de pĕngoeloe's pôrô Jijaï's, of modin's. Daarom is de djakat verpligt."

Hiermede was een ander het vrij wel eens, die zeide: „De djakat wordt geheven van het inkomen; waaronder men verstaat, wat men door handelen, landbouwen, smeden, goudsmeden, of arbeiden verdient; in 't kort: velerlei zijn de bronnen van het inkomen."

Maar de laatste spreker dacht tegelijk aan de werkelijkheid, toen er sprake van was of de djakat, pĕrloe of soenat was, toen hij daarop volgen liet:

„Naar mijn oordeel is zij zoowel pĕrloe als soenat: pĕrloe voor hen die godsdienst waarlijk goed verstaan, of in het geheel niet kennen. Want tegenwoordig zijn er velen, die de djakat niet opbrengen; nogtans wat de menschen betreft, is er niemand, die hen daarvoor straft. Maar eigenlijk gezegd is de djakat, pĕrloe."

Zoo blijft dan de djakat (en dit geldt ook voor de pitrah) voor het godsdienstig bewustzijn der inlanders

---

beteekenis van oesoer antwoorden: ꦲꦤꦶꦪꦸꦱꦸꦂ: ꦲꦤꦶꦪꦸꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ ꦄꦤꦸꦒꦫꦃꦄꦤꦸꦒꦫꦃ ꦄꦤꦸꦥꦂꦄꦤꦶꦪꦤ꧀ꦥꦂꦄꦤꦶꦪꦤ꧀. En dit kwam toen in tegenstelling met ꦲꦶꦱꦫꦤ꧀ dat beteekenen moest: ꦲꦶꦱ ꦲꦤ꧀ ꦲꦶꦱꦤ ꦲꦶꦱꦤ ꦲꦤ꧀ ꦲꦤ꧀ ꦲꦤ꧀

hare plaats behouden in de roekoen-ing-Islam-kang-lilimô, (1) en voor den vromen Islamiet van verbindende kracht, pĕrloe.

Ook omtrent de beteekenis der djakat hebben wij een antwoord opgeteekend, dat geheel denzelfden geest ademt. Het luidt als volgt:

„Iemand zal bijv. goederen bezitten, waarvan geen djakat is opgebracht, dan zullen die goederen onrein zijn; er zal geen zegen op rusten; zij zijn ongewijd. Gesteld, 't gold een' mensch: die zou bij gelijkenis een ongeloovige zijn, als er voor hem geen djakat was opgebracht; is de djakat voor hem opgebracht, dan is hij islamiet." (2)

Ook dit antwoord herinnert ons aan hetgeen wij boven reeds aanteekenden, dat de djakat eene reiniging of zuivering der goederen des islamiets is. Aangezien die goederen in aanraking komen of zijn met zondige d. i. onreine menschen, geschiedt de zuivering der goederen ten bate des bezitters; zij dient om den

(1) Men zie Meded. XIII. 217. De aanteekening der Redactie alaar, in de Noot (1): »Djĕkat-pitrah is de opbrengst bij het einde der vastenmaand" moge, wat den vorm der uitdrukking betreft, misschien te verdedigen zijn, maar wezenlijk wil djĕkat-pitrah, volgens verklaring van inlanders, daar te kennen geven: djakat en pitrah, dus twee opbrengsten, niet één.

(2) Wij geven te liever de javaansche bewoordingen hier weêr, wijl 't ons te doen is, om te weten te komen, hoe men hier de zaken opvat en verstaat: // ꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ꦱꦸꦩꦸꦤ꧀ꦲꦶꦱꦤ꧀ꦄꦩꦶꦤ꧀ꦄꦤ꧀ꦏꦫꦪꦤ꧀ꦱꦸꦩꦶꦏꦤ꧀ꦏꦺꦴ꧀ ꦤꦺꦴꦱꦃꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ꦱꦸꦩꦸꦤ꧀ꦲꦶꦱꦤ꧀ꦄꦩꦶꦤ꧀ꦄꦤ꧀ꦏꦫꦪꦤ꧀ꦱꦸꦩꦶꦏꦤ꧀ꦏꦺꦴ꧀

bezitter te reinigen en van zijne zonden te zuiveren; (1) „de bezittingen worden daardoor gereinigd in Gods oogen, en de ziel gezuiverd van de smet der gierigheid." (2)

Dit alles nu geldt de beschouwing der zaak, de theoretische opvatting, vooral voor hen, die iets meer van het mohammadanisme weten dan de groote menigte. 't Is echter noodig eens rond te zien, om te weten te komen in welken vorm en hoedanige mate de theorie tot praktijk is geworden.

Reeds RAFFLES (3) sprak van de djakat, als behoorende tot de inkomsten der pĕngoeloe's; en later in een rapport van CRAWFURD omtrent Cheribon, door hem opgenomen, (4) wordt de djakat omschreven, als te zijn „in naam een tiende, maar inderdaad facultatief, ofschoon men op godsdienstige gronden de betaling zelden nalaat. Elke tiende schoof van den rijstoogst is bestemd voor godsdienstige doeleinden, doch ieder meet haar hoegrootheid met de maat zijner vroomheid. De hoegrootheid is derhalve zeer veranderlijk, bijna altijd merkelijk minder, en gewoonlijk nog niet de helft van die der gewone schoof. Dit gebruik heeft aanleiding gegeven tot eene wèlbekende onderscheiding tusschen de gewone schoof en die aan de geestelijkheid toegewezen, wanneer het graan ter markt wordt gebracht."

Sedert RAFFLES, heeft meer dan één schrijver de djakat vermeld of besproken. Doch wij kunnen hier volstaan met eene verwijzing naar het, ook in dit opzigt, zoo leerzame opstel van Prof. VETH, om dan verder tot het besluit te komen: hoe de djakat over geheel Java bekend is en geïnd wordt; hoe er in menig opzigt wezenlijk onderscheid tusschen de verschillende residentiën

(1) Zie: Koran, Soer. IX: 104. (2) Zie NIEMANN, t. a. p. pag. 228.
(3) History of Java II p 4. (4) Ibid pag. 277.

bestaat wat betreft de wijze of hoeveelheid van opbrengst; en het wel schijnt, dat door den invloed van verschillende omstandigheden (ook dien welke het Nederlandsch-indische bestuur oefent) langzamerhand eene zekere gelijkvormigheid op Java zal tot stand komen, en de djakat als zoodanig ten langen laatste misschien wel geheel zal verdwijnen, althans wat haar karakter en vorm betreft. (1)

Hooren wij weder den inlander!

Volgens den één behoorde $\frac{1}{10}$ van de geoogste padi als djakat-pari opgebracht te worden; volgens een ander $\frac{1}{20}$; de eerste wilde overigens van alles maar kortweg $\frac{1}{10}$ laten opbrengen, een ander van het vee het 25e beest, als djakat-kéwan; van goud van iedere kati 3 wang (25 cts), als djakat-mas; van geld $\frac{1}{40}$ als djakat-artô, van de inkoopsom voor meubilair, goud- en zilverwerken, enz. $\frac{1}{40}$ als djakat-bondô; van 25 kinderen het 25e kind als djakat-anaq; tegen dit laatste beweerde een ander het 12e kind. Toch weten wij van één voorbeeld, dat een 25e zoon als djakat aan een — nu overleden — gevierd kjaï-goeroe werd overgegeven. Het geval wordt intusschen begrijpelijk, als men bedenkt, dat niet alléén de kinderen der echte vrouwen, maar ook die der bijwijven worden geteld. 't Is de vraag maar: hoeveel kinderen één man heeft? Bij hoeveel vrouwen komt niet in aanmerking.

Bij het aanbieden der djakat zegt men niet anders dan, kjaï, poenikô wadjib koelô (ziedaar mijn deel).

Verder zij hier nog opgemerkt, dat de djakat, waar

(1) Het is opmerkelijk, hoe dit niet alleen voor Java het geval schijnt te zijn. Immers zegt LANE (Modern Egyptians, 5th ed. p. 90) van het hedendaagsch Egypte, dat men tot de betaling der zakát vroeger verpligt was, maar dat zij thans geheel aan het geweten van den Moslem is overgelaten, die ze bovendien gebruikt, zoo als hij goedvindt. Zoo krijgt de djakat langzamerhand het karakter van eene geheel vrijwillige gift!

die slechts de 25ste bos der padi treft, bekend is onder den naam van djakat-pipil waarmeê te kennen wordt gegeven (in het Srĕngatsche), dat men wel den schijn van godsdienstig te zijn, wil aannemen, maar daarvoor toch zoo min mogelijk wil uitgeven! Immers moest het bedrag $\frac{1}{10}$ zijn. Elders (in het Bĕrbĕq-sche) werd dit woord eenigszins anders gebruikt. Gesteld, van de geoogste padi is de djakat reeds afgezonderd en opgebracht. Men is bezig de resterende t'huis in de loemboeng op te bergen. Terwijl men daarmeê bezig is, komt er een santri bedelen; deze zal dan verzoeken om een djakat. De man des huizes neemt dan eenige padi, veel of weinig naar hem goeddunkt, van zijn oogst, en geeft die den santri. Deze djakat noemt men daar: djakat pipil.

En nu moeten wij aan al het bovenstaande toevoegen, dat het een en ander in de ons bekende deelen van Java's oosthoek op die wijze vroeger zoo plaats had, en dat vroeger is al heel lang geleden, maar dat daar tegenwoordig bijna niemand meer om denkt.

Er is in den loop des tijds veel veranderd. Zoo bijv. komt van de djakat niets meer in handen van den pĕngoeloe (1) of zijne onderhoorige geestelijken. De pĕngoeloe, zoo hoorden wij een inlander redeneren, heeft voldoende vaste inkomsten; ergo, zoo ging hij voort, behoeft hij ook geen deel van de djakat te

(1) Onder pĕngoeloe hebben wij hier den pĕngoeloe-mĕsdjid of wel naïb te verstaan; onderscheiden van den pĕngoeloe-landraad, die met al deze zaken niets te maken heeft. (Zie VETH, t. a. p. pag. 470). De pĕngoeloe-mĕsdjid is de pĕngoeloe, die nabij de mĕsdjid in de hoofdplaats woont; dezelfde die »Hoofdpĕngoeloe der Nĕgri" genoemd wordt (VETH t. a. p. pag. 464); de Naïb woont nabij de mĕsdjid in de kleinere plaatsen, waar een distriktshoofd woont. In het Soerabajasche is veel geheel anders.

ontvangen. 't Is zoo: weezen en armen kwamen wel eens voor rekening van den pĕngoeloe, vroeger, zegt er één uitdrukkelijk bij, en daarvoor moest dan óók de djakat dienen. Maar men wist zich geen voorbeeld te herinneren, waaruit zou kunnen blijken, dat dit feitelijk, op grond van het bedoelde beginsel, nog plaats had. Er zijn altijd wel familieleden of goede menschen, en als zoodanig kan ook wel eens een pĕngoeloe optreden, – maar die dat dan ook zou gedaan hebben, al ware hij nu juist geen pĕngoeloe, – die de zorg voor weduwen en weezen op zich willen nemen.

Hoedan? Bestaat de djakat dan niet meer? Welzeker bestaat zij nog, maar in een' vorm, die geheel het eigenaardige karakter der oorspronkelijke instelling verloren heeft, en zelfs eigenlijk meer van een' nieuwen vorm van belasting heeft, dan van eene godsdienstige opbrengst tot zuivering of reiniging der goederen. Als zoodanig zal zij dan ook voor velen geheel onkenbaar worden, of is zij zulks nu al reeds. In deze streken wordt de djakat opgebracht aan, en komt en blijft in handen van den kjaï-goeroe, òf den dorpsgeestelijke, d.i. den modin; (1) hoewel de man van de pĕsantrén beweert:

„De pĕngoeloe, naïb en modin behooren de dja-

(1) Een modin is hier wat elders een lĕbé heet. Een amil is evenzoo bij de meeste inlanders hier, zelfs bij name, niet eens bekend. Wij hoorden hem eens van een' santri, die ook ter bedevaart was geweest, omschreven worden als een ꦱꦶꦪꦸꦃꦲꦶꦁꦱꦶꦁꦏꦸꦂꦄꦤꦶꦪꦤ꧀ꦢꦺꦴꦏꦤ꧀ꦲꦶꦪꦤ꧀ꦱꦸꦩꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦲꦶꦪ

kat in ontvangst te nemen; maar zij zijn verpligt die te bewaren" (dus niet voor eigen gebruik!); terwijl dezelfde spreker tot verklaring van dat „bewaren" als bestemming der djakat opgaf, en daarin ook de toestemming van al de anderen ontving, dat:

„Degenen, die uit de djakat bedeeld worden, zijn vooral de weezen. Dezen komen in de eerste plaats in aanmerking," (zijn het meest pĕrloe), of zoo als een ander zich uitdrukte:

„Weezen behooren den pĕngoeloe ter verzorging toevertrouwd te worden; of wel den pôrô-kjaï's en modin's", waarop de eerste spreker nog liet volgen: „en behalve dezen, ook nog de fakir's, armen, enz."

Maar in de werkelijkheid vindt men heel wat anders. Het meest algemeene – misschien kan men wel zeggen: algemeen, en wat daarvan verschilt als iets bijzonders opnoemen, – is, dat de modin één koelieaandeel sawah krijgt, en dat voor zichzelven bewerkt. Mogt er zich tegelijk nog een kjaï-santri in de desa bevinden, dan bestaat in sommige desa's de gewoonte, dat deze personen dit aandeel sawah deelen. De pĕngoeloe ontvangt hiervan niets. De desabewoner heeft door het afstaan van dit stuk sawah het regt, de diensten van den modin of kjaï te vragen; en de djakat blijft alzoo in dezen vorm pĕrloe.

Nu weten wij ook wel van desa's, waar de bevolking na den oogst nog 1, 2, 3, 5, zelfs 10 en meer bossen padi aan den modin komt aanbieden, maar dit is geheel vrijwillig; de meesten geven niets.

De modin nu is gehouden de volgende diensten aan zijn desa-genoten te verleenen:

1°. Bij gelegenheid van een huwelijk, de belanghebbenden te begeleiden naar de soerambi;

2°. Als een kind ingeënt moet worden, dat te begeleiden naar den mantri-tjatjar;

3°. Bij eene besnijdenis de dowô's uit te spreken;

4°. Voor den doode te bidden, en het lijk grafwaarts te vergezellen;

5°. De Vrijdagdienst waar te nemen; en

6°. Het hoofd der desa in voorkomende gevallen van dienst te zijn; hij is lid van het desabestuur.

Het onderwijs der jeugd, het voorgaan in het gebed en het regelen der offermaaltijden zijn hier niet opgenoemd geworden, wijl deze verrigtingen, ja, wel tot de werkzaamheden der modin's behooren, maar niet geacht worden, door de djakat als zoodanig betaald te worden. Voor een en ander krijgt hij eene bijzondere belooning; hierbij aangenomen, dat de modin werkelijk kinderen te onderwijzen heeft. Hoevelen houden er niet eens een huisje als schoollokaal, de zoogenaamde langgar, op na!

Maar nu vertelt men ons verder, dat, hoewel de modin de djakat geheel voor zich behoudt, deze toch jaarlijks éénmaal, en wel na het einde der vastenmaand, den pĕngoeloe zijn pitrah aanbiedt, gelijk de bevolking dit aan den modin doet. Men verhaalt, dat in vorige jaren de pĕngoeloe één half aandeel van de pitrah ontving; maar 't schijnt moeijelijk te bepalen, wat tegenwoordig door den modin gewoonlijk wordt aangeboden, deze geeft $\frac{1}{3}$, gene meer of minder, naar hem goeddunkt, men zegt zelfs, dat sommigen in het geheel niets aanbieden. Doch om een en ander te begrijpen moeten wij eerst vertellen, wat onder pitrah te verstaan is.

Boven zeiden wij het reeds, dat de pitrah eene opbrengst is na het einde van de vastenmaand. Ook van

deze opbrengst moet de herkomst in het mohammadaansche regt gezocht worden; doch zóó als wij haar leerden kennen, wordt al zeer weinig op de bijzondere bepalingen betreffende deze opbrengst gelet. Toch meenen wij te mogen beweren, dat over het algemeen het volk de pitrah niet alleen met meer naauwgezetheid, maar ook met meer piëteit, dan zulks met de djakat naar ons bleek het geval is, opbrengt. Allen, die wij omtrent de verklaring der pitrah hoorden, waren eenstemmig in de verklaring, dat zij wadjib, verpligt, is, en strekte tot zuivering, reiniging van den islamiet, van wege de begane zonden sedert de jongste vasten; daarom wordt zij ook ééns per jaar na afloop der vasten aangeboden. Daarom dan ook, zegt de vrome islamiet, bied ik witte rijst, (bras-poetih) aan, en geen gabah bijv., daar gabah, (de rijst nog in den dop,) niet, als bras, wit is; en de witte rijst tot een teeken dient der gewenschte reinheid mijns harten voor God. Daarom dan ook, zoo gaat hij verder in zijne verklaring voort, daarom „behooren de modin's of pôrô-kjaï's de pitrah te ontvangen, want zij zijn menschen, die de godsdienstige voorschriften getrouw opvolgen; die geacht worden de reinen te zijn, geregtigd getuigenis af te leggen aangaande 's menschen kadjat's en over of voor hen te bidden."

Ieder islamiet moet de pitrah opbrengen, zoo voor zich zelven, als voor zijne vrouw en zijne kinderen, als deze ± 10 jaar (1) oud zijn. De hoeveelheid, die voor ieder persoon aangeboden wordt, noemt men één pitrah (2) witte rijst plus één wang. Dit schijnt

(1) Meer Javaansch zegt men ook: [illegible]

(2) Pitrah = 3 Batoq. 1 Batoq = 2 kati. 1 wang = $8^1/_3$ cent. 1 kètèng = ½ cent. De hier genoemde maten maakt men van kokos-

vrij algemeen te zijn; of wel in plaats van **één wang** slechts **drie kètèng**. Men vertelt ons ook van een paar desa's, waar men zonder meer **één dubbeltje** zou geven; doch dit eischt nadere bevestiging. In vroeger jaren voegde men bij de rijst en het geld nog eenige andere artikelen, doch dit schijnt vrij algemeen afgeschaft te zijn. De minder met aardsche goederen bedeelde, of wel de arme brengt zijn **pitrah-badan**, (1) d. w. z. de opengehouden handen en armen tot aan de elleboogen (welke laatste tegen de borst aangedrukt worden) met de zijden tegen elkander aangelegd, en dan gevuld met rijst, en (daar boven op) 1½ cent. Dit noemt men: **moet**. (2)

Biedt alzoo de rijker bedeelde viermaal zoo veel rijst als de arme aan, beiden zijn niettemin even welkom bij den **kjaï-modin**. Ziet, daar gaan zij in den vroegen morgen naar zijne woning; de man heeft er zijne beste kleêren op aangetrokken, de kris steekt achter in zijn' gordel. Zijne kinderen, van welke deze een nieuw buisje, gene een heldere, nieuwe **sarong**, een derde ook nog wel een nieuw frisch hoofddoekje om heeft, dragen in eene geel koperen kom of een mandje de rijst en het geld; het laatste heeft vader dikwijls voorzigtigheidshalve in een stuk pisangblad vóór, tusschen den gordel, of in zijn' zak gestoken. De **kjaï** zit in zijne lange kleeding op een matje reeds gereed, zijne gasten te ontvangen; vóór hem zijn matten uitgespreid voor de gasten. De man treedt met zijne kinderen zeer langzaam binnen, terwijl hij:

---

nootendoppen. Behalve **kati** als inhoudsmaat, heeft men ook een **kati** als gewigt, hetgeen wel in 't oog mag gehouden worden.

(1) VETH t. a. p. pag. 475. De verklaring van deze benaming is daar niet geheel gelijk aan de onze, hier gegeven.

(2) Het hier genoemde مد is van het Arab. **modd**. Zie NIEMANN t. a p. pag. 394.

koelo-noewoen (met uw verlof!) roept; en ziet rond, waar hij zich behoort neêr te zetten; zijne kinderen plaatsen zich natuurlijk achter hem. „Kjai!" zoo heet 't dan: „Kjaï, ik bied de pitrah aan tot mijne reiniging; dat, hoevelen mijne overtredingen ook mogen zijn, (God) de Heilige mij reinige! Moge u er over bidden!"

Waartoe de kjaï dan ook gaarne zijne belofte geeft.

Is 't nu echter het geval, dat in dezelfde desa ook nog een kjaï-goeroe, die santri's onderwijst, woonachtig is, dan gebeurt 't ook wel, dat bijv. de man met zijn pitrah naar den modin, en de vrouw naar den kjaï-goeroe-santri gaat, of omgekeerd; of ook wel eens, dat men in het geheel niet naar den modin gaat. Behoudt dan hier ieder zijn ontvangen deel voor zich, elders schijnen modin en goeroe de pitrah zamen te deelen. In vroegere jaren werd de pitrah ook wel in drie deelen gedeeld: de helft kwam dan (zegt men) aan den pĕngoeloe, en de andere helft aan den modin; of waar ook nog een kjaï-goeroe was, deelden beiden deze helft. Ook is het nu nog de gewoonte, dat de kjaï-goeroe één derde van zijn deel in de pitrah aan zijne santri's afstaat. Van de djakat deelt hij hun niets mede; zij bewerken wel zijn sawah, doch krijgen daarvoor het gewone loon.

Van eene andere desa verhaalde men het volgende: daar moest iedere persoon 10 cents brengen bij het desahoofd aan huis; van rijst was daar geen sprake, dan in zoover men zelf dit ook nog goeddacht den modin aan te bieden. Maar de opbrengst van die 10 cents was verpligt. Dit geld werd daarna aldus verdeeld:

de modin = ½
de loerah = ¼
kamitoewô en kabajan = ¼
1 aandeel.

Men kan wel zeggen, dat hier de pitrah meer aan het desabestuur werd opgebracht, dan aan den modin.

Nog eene enkele opmerking ten besluite:

De benaming pitrah is zoo algemeen bekend, even als dat er altijd eene zekere hoeveelheid rijst door aangeduid wordt, dat zij nu ook als benaming van eene bepaalde hoeveelheid, van eene maat, algemeen in gebruik is. Als zoodanig kan zij natuurlijk nooit voor padi dienen; alleen rijst-bras (1) meet men bij de pitrah. Hier is:

1 pitrah = 3 baṭoq.
1 baṭoq = 2 kati.

Bij NIEMANN t. a. p. pag. 394 vinden wij echter:

1 pitrah = 5 kati = 6¼ oude ponden.

Wij merkten het reeds op, dat men een kati of een baṭoq van kokosnootendop maakt; als zoodanig bestaat een pitrah niet, maar deze wordt gedacht als 3 baṭoq of 6 kati. Nu hebben wij eenige verschillende maten, kati en baṭoq, van een paar inlanders genomen, die zij dagelijks gebruiken; wij vulden die met rijst; en bevonden, dat de inhoud van die maten gemiddeld gelijk was aan 0.61 Ned. pond. Het grootste verschil bedroeg nog geen 2 Ned. lood. (Wij merken tusschen twee haakjes op, dat waar men rijst bij die maten koopt of verkoopt, het houden van de maat en van de handen om den bovenrand van niet onbelangrijken invloed is op den inhoud.) Daar nu één pikoel gewigt gelijk is aan 100 kati gewigt of 125 Amsterd. pond. of 61.76 Ned. pond, alzoo 1 kati gewigt gelijk 0.6176 Ned. pond, blijkt 't, dat 1 kati rijst in een klapperdop gemeten gelijk gesteld kan worden met 1 kati rijst aan

(1) Zie bijv. Adji Såkå pag. 350 r. 7 v. o.

den unster gewogen. Zoodat 1 pitrah rijst dan gelijk is aan 6 × 0.6176 Ned. pond of 3.7056 Ned. pond; òf 6 × 1¼ Amsterd. pond gelijk 7½ Amsterd. pond.

Verder teekenen wij nog aan, dat hier nog wel andere benamingen van rijstmaten in gebruik zijn, doch die kunnen wij als niet ter zake dienende, thans veilig achterwege laten.

Alleen moeten wij nog opmerken, dat gèdèng, pĕntjaragĕm beteekenen: bos, namelijk van padi. Als zoodanig is de benaming pitrah hier niet bekend. Men noemt 25 bossen één amĕt. Elders schijnt men ook wel 30 bossen gelijk één amĕt te stellen. (1) 't Is echter wel wat gewaagd, zelfs de ongelijke zwaarte der bossen in de verschillende deelen van Java in aanmerking genomen, de zwaarte van 25 (of 30) bossen padi of één amĕt te omschrijven als „ongeveer één mans dragt."

De zwaarte van een bos padi is moeijelijk te bepalen.

In 't Malangsche zijn plaatsen, waar de bossen wel tweemaal zoo zwaar zijn als in de Kediri; en in het Soerabajasche zoowel als in de Kediri komen belangrijke verschillen voor tusschen de eene streek en de andere; zelfs tusschen digt bij elkander liggende desa's. Wij hebben hier een duizendtal bossen gewogen, die verschilden van 5 tot 12 kati's. De hoeveelheid rijst, die men van ééne bos kan krijgen, wordt daardoor onbepaald; vooral als men den meerderen of minderen inhoud der halmen in aanmerking neemt. Wij weten van bossen padi van 9 kati zwaarte, die van 3 tot 6 kati's rijst gaven. In den handel kan men dan ook alleen spreken van

(1) Zie NIEMANN t. a p. pag. 393, 394.

eene hoeveelheid padi, die bijv. één pikoel zwaar is; maar men weet volstrekt nog niet op hoeveel rijst men kan rekenen, als men bijv. één amĕt padi heeft gekocht. Daarom is dan ook het aanbieden van een pitrah rijst aan den modin voor beide partijen het verkieselijkst.

KEDIRI, Mei 1873. C. POENSEN.

Een vonnis in zake van echtscheiding.

Hierbij gaat een afschrift van een document, dat mij dezer dagen toevallig in handen kwam, en mij wel waardig schijnt, ook onder de aandacht der lezers van ons Tijdschrift te worden gebracht. 't Bevat een vonnis van den Priester- of Panghoeloeraad alhier in zake van echtscheiding. Elders maakte ik dezer dagen de opmerking, dat eene collectie van vonnissen, door bedoelde Raden in verschillende residenties gewezen, eene niet onbelangrijke bijdrage zou opleveren tot de kennis der toepassing van het mohammedaansch regt op Java. Wel is waar, dat deze priesterlijke regtsbedeeling in de Gouvernementslanden zich bepaalt tot zaken van huwelijk en echtscheiding, alsmede tot die van successie „mitsgaders alle verdere erfenissen en besterfenissen"; doch stel ik mij voor, dat ook op dit betrekkelijk beperkt gebied, menig verrassend arrest den beoefenaar van het genoemde regt zou treffen, welligt hier en daar hem zou plaatsen voor eene jurisprudentie, die hij onder de studie van zuiver wetenschappelijke, bronnen tot dusverre niet had vermoed.

Hieronder volgt eene vertaling van het evenbedoelde vonnis. Ik hoop mij daarbij niet vergist te hebben in de beteekenis van het woord: taklek. 't Was mij vroeger nog niet voorgekomen; en zelfs in het nieuwste Lexicon vind ik het niet. Ik heb het opgevat als: belofte van den man bij het sluiten van het huwelijk (waar-

over nader), en zeer verre zal ik daarin wel niet hebben misgetast. Voorts zij nog opgemerkt, dat waar in het origineel aan het slot gesproken wordt van ééne, of liever eene eerste verstooting, ik daarop in het translaat geen nadruk heb gelegd. De bedoeling toch is geene andere, dan het uitspreken der ontbinding van het huwelijk met al de gevolgen van dien. Intusschen is de bijvoeging van „ééne" of „eene eerste" niet zonder beteekenis. Men weet zelfs van twee en drie talak, d.i. eene tweede en derde verstooting der (zelfde) vrouw. Heeft deze laatste werkelijk plaats gehad, dan is geen vernieuwde zamenwoning der gescheidenen geoorloofd, tenzij ze bij herhaling formeel een huwelijk sluiten. Na eene eerste en tweede verstooting echter kan men met onderling goedvinden zich weder vereenigen, zonder dat daartoe eenige formaliteit wordt vereischt, wel te verstaan zoo de vrouw in dien tusschentijd geen ander huwelijk heeft aangegaan.

En nu het vonnis:

Samarang, 14 Bakdô Moeloed 1289.
(21 Junij 1872.)

In kennis van mij, Regent van Samarang, Kangdjeng Raden Adipati (w. g.) Pandji Soerio Koesoemo.

N°. 33.

De Panghoeloe-raad te Samarang heeft kennis genomen van de aanklagt der javaansche vrouw, met name SOEMIRAH, wonende in de kampong Boebakan (Samarang), hierop nederkomende, dat zij door haren man, SARIDIN geheeten, is verlaten; zijnde deze den 25 der maand Roewah van het jaar 1288 naar Kedoeng-djati gegaan, en na verloop van negen maanden nog niet

weêr thuis gekomen. SOEMIRAH nu wenscht hierin niet te berusten, maar verlangt van SARIDIN gescheiden te worden, naardien hij zijne belofte bij het huwelijk geschonden heeft, langer dan 7 maanden overland van haar weggaande. Voorts produceert SOEMIRAH getuigen; en wel twee mannen: de eene genaamd SOWIDJOJO, kebajan, en de andere genaamd WONGSO, kamitoewa van dezelfde kampoeng Boebakan (Samarang), die beiden gehoord zijnde, eveneens verklaren, dat SARIDIN nu reeds negen maanden geleden naar Kedoeng-djati is weggegaan.

De Panghoeloe nu deze zaak beregtende, beslist openlijk volgens de wetten van den Islam, dat SARIDIN zijne vrouw SOEMIRAH verstooten heeft, op grond dat uit de getuigenis van twee mannen is gebleken, dat hij zijne belofte bij het huwelijk heeft geschonden, langer dan zeven maanden overland haar verlatende.

(Volgen de handteekeningen van den Panghoeloe-mesdjid met die van vier ketibs).

De aandachtige lezer vindt hier aanleiding tot menige vraag en opmerking.

Vooreerst wenscht hij zich te vergewissen omtrent hetgene SARIDIN eigenlijk misdaan heeft, waardoor hij kan gezegd worden zijne vrouw verstooten te hebben. Want dat zijne bloote verwijdering naar Kedoeng-djati, eene plaats, die men per spoor van hier in een uur bereiken kan, reeds het feit van zulk eene verstooting zou daarstellen, schijnt op zijn minst genomen vreemd, al zij hij dan ook na negen maanden nog niet weder huiswaarts gekeerd. De Javaan vat dit echter anders op; en ook bij mij bestond reeds bij eene eerste inzage weinig twijfel, of de bedoeling was deze, dat SARIDIN zijne vrouw gedurende al dien tijd onverzorgd had

achtergelaten. Want schoon de echtelijke zamenwoning ook wel degelijk als een der huwelijkspligten aan den man is voorgeschreven, zou eene tijdelijke onttrekking daaraan zijne vrouw toch geen regt geven om echtscheiding te vragen, zoo zij gedurende zijn afwezen slechts door hem van het noodige tot haar levensonderhoud ware voorzien. En zoo begrijpt dan de inlander gereedelijk, dat SARIDIN te Kedoeng-djati of waar elders ook vertoevende, zijne vrouw geheel aan haar lot heeft overgelaten, en dat wel zóó lang, dat zij zich volgens bestaande wetten en voorschriften niet langer aan hem verbonden behoeft te achten. Ik geloof dan ook niet, dat er één Javaan gevonden wordt, die met het hier toegepaste wetsartikel onbekend is. Het wordt den man bovendien bij gelegenheid van het sluiten zijns huwelijks door den Panghoeloe uitdrukkelijk voorgehouden, onder bepaling van den termijn van zeven maanden bij reizen overland, en van één jaar bij reizen overzee. Heeft hij zich eenmaal zóó langen tijd verwijderd, zonder voor het onderhoud zijner vrouw op de eene of andere wijze zorg te dragen, dan is deze laatste bevoegd, dit als eene feitelijke verstooting aan te merken, en op grond daarvan te eischen, dat haar huwelijk door den Priesterraad voor ontbonden worde verklaard.

Na het bovenstaande zal men geneigd zijn aan te merken, dat de redactie van het hier besproken vonnis gansch niet onberispelijk mag heeten. En stilzwijgend hebben wij zelven dit ook reeds erkend. Doch wat zegt zulk eene onvolledigheid, die door den inlander onder het lezen wordt aangevuld, bij het feit, dat eene aanklagt als de bovenvermelde geheel buiten den beklaagde om wordt afgedaan, en deze laatste zich ziet veroordeeld, zonder dat ook maar ééne enkele poging is beproefd om

hem te zien of te hooren. Zulk eene regtspraak moet onzen lezers in het vaderland wel verschrikkelijk voorkomen; en zoo wij hier ons deswege minder geschokt gevoelen, dan is dit waarlijk niet dewijl ons regtsgevoel op dit punt is verstompt, maar omdat wij, helaas! aan eene eenigszins vreemde behandeling van zaken, die geheel en alleen door inlanders beregt worden, al wat gewoon zijn geraakt.

Ook mag men bij de beoordeeling van dit vonnis niet onbillijk zijn. Men zou wenschen, dat de Priesterraad bij het inkomen van een verzoek om echtscheiding om reden als bovenvermeld, voor 't minst op maatregelen bedacht ware, om den beklaagde daarmede in wetenschap te stellen. Doch men bedenke wel, dat deze geestelijke regtbank zoo min hier als elders op dergelijke maatregelen is ingerigt. Geïsoleerd als de priesterraad daar staat, zonder eenige betrekking tot andere departementen, 't zij van bestuur of van regtsbedeeling, is hij tevens verstoken van alle hulpmiddelen, die aan onze policie en justitie ten dienste staan. Ook zou zijne even eigenaardige als beperkte regtsbevoegdheid vele dier hulpmiddelen overbodig maken. Moet desniettemin nu of dan een inlander, tot zijn ressort behoorende en daar aanwezig, worden opgeroepen, dan leent de Boepati (Regent) als het inlandsch hoofd der afdeeling daartoe wel zijne tusschenkomst. En misschien geschiedt dit evenzeer, wanneer de op te roepene zich elders bevindt, immers zoo zijne woon- of verblijfplaats is bekend. Is dit laatste echter niet het geval, dan kan van kennisgave of oproeping wel geen sprake zijn, en schiet er niet veel anders over dan op de overeenstemmende verklaring van getuigen regt te doen. (1)

(1) De nieuwsbladen worden door het volk nog niet gelezen.

Intusschen mag men toch vragen, waarom in de thans besproken zaak niet ook de loerah of het hoofd der kampoeng als getuige gehoord is? En opmerking verdient zeker, dat ook inlanders zich deswege verwonderd of geërgerd hebben. Wat ons aangaat, willen wij daaruit echter geene aanleiding nemen om het vonnis te kritiseeren; maar vermeenen wij hieruit te mogen afleiden, dat eene getuigenis van den kapala-kampoeng in dergelijke zaken niet wordt vereischt, immers niet wanneer — gelijk hier het geval is — twee andere leden van het kampoengsbestuur door de beleedigde partij als getuigen worden geproduceerd.

Ook valt niet te ontkennen, dat zelfs de getuigenis van den loerah-kampoeng ons niet verzoenen zou met eene regtspraak als ons in zake SARIDIN en SOEMIRAH beschreven is. Altijd zou het ons hinderen, dat hier een beklaagde was veroordeeld, zonder ook maar in de gelegenheid te zijn gesteld, zich te verdedigen of te verantwoorden; en meer nog, dat de Panghoeloeraad zich te dezen aanzien beroept op wettige (schoon dan ook niet nader aangewezene) bescheiden, liefst de zoodanige die regtstreeks aan het „ware geloof" zijn ontleend.

Het lijdt dan ook geen twijfel, dat zulk eene regtsbedeeling de deur opent voor de grootste ongeregtigheid. Niet alleen is bij het indienen der aanklagt de gestelde termijn soms nog niet verstreken, maar ook gebeurt het, dat eene vrouw, in onmin levende met haren man, van zijne tijdelijke verwijdering uit de gemeenschappelijke woning weet gebruik te maken, om op gezegde wijze eene echtscheiding te provoceeren, zelfs zonder dat hij een' enkelen dag zijne woonplaats verlaten heeft. Werkelijk is ons een geval van laatstbedoelden aard bekend geworden. De man was nog slechts kort gehuwd.

Volgens javaansch gebruik had hij aanvankelijk eenige maanden bij zijne schoonouders ingewoond; doch eenmaal een eigen huis hebbende, verlangde hij, dat zijne echtgenoot hem derwaarts volgen zou. De vrouw had daarin evenwel geen zin, en ook hare ouders wenschten haar liever bij zich te houden. En daar de man dezen vereenigden tegenstand het best dacht te overwinnen, door zich een' tijd lang zoowel aan zijne vrouw als aan zijne schoonouders te onttrekken, gaf hij weldra ook aan dit voornemen gevolg. Intusschen zette hij zijn' arbeid op de plaats zijner woning voort, en zijne superieuren verklaren gaarne, dat zij hem daarbij geen' enkelen dag hebben gemist. Toen hij echter bespeurde, dat noch van de zijde zijner vrouw, noch van die zijner schoonouders eenige poging ter verzoening werd aangewend, besloot hij de zaak voor den Panghoeloeraad te brengen, ten einde op die wijze zijn verlangen bevredigd te zien. Doch hoe ontstelde hij op het vernemen, dat door denzelfden Raad reeds een vonnis van echtscheiding tusschen hem en zijne vrouw was uitgesproken, op grond, dat hij haar langer dan zeven maanden overland zou verlaten hebben! Aan de zaak zelve viel niet te twijfelen. Inderdaad had zijne vrouw eene aanklagt van gemelden inhoud ingediend; twee mannen, in casu leden van het kampoengsbestuur, hadden die met hunne getuigenis bekrachtigd. En zoo bleek dan, dat hier een afschuwelijk bedrog had plaats gevonden, waarop intusschen door een regterlijk gewijsde het zegel was gezet. Wat staat den valschelijk beschuldigden man in die omstandigheden te doen? Hij zou protest willen aanteekenen tegen zulk een vonnis; doch waar komt hij daarvan in hooger beroep? Op zijne beurt als aanklager optreden tegen die valsche getuigen, is alles wat hem rest. Maar

daarmede heeft hij zijne vrouw nog niet terug. 't Is zelfs te vreezen, dat zijne schoonouders inmiddels eene andere partij voor haar gevonden hebben, en dat dus van hare zijde alweêr een nieuw huwelijk op til is, zoo dit nog niet feitelijk is voltrokken. In de meeste gevallen echter zal men tot dit laatste niet zoo spoedig overgaan. Altijd stelt men zich bloot aan de wraak van den beleedigden echtgenoot; en eerst dan wanneer men zich van zijne min of meer lijdelijke houding als zoodanig vergewist heeft, of vermoeden mag, dat zijn toorn genoegzaam is bedaard, durft men tot volvoering van verdere plannen overgaan.

Men leide uit het hier medegedeelde niet af, dat het voor eene javaansche vrouw al zeer gemakkelijk is tot eene formeele echtscheiding te geraken. Het tegendeel is waar, gelijk trouwens voor lezers van ons Tijdschrift geen geheim kan zijn. Eer mag men aannemen, dat de diep onderworpene en bijna slaafsche positie, waarin zij verkeert tegenover haren man, aanvankelijk tot list en bedrog heeft geleid, en daarvan nu ook wel gebruik wordt gemaakt door de zoodanigen, die geene andere, gegronde reden tot echtscheiding zouden weten aan te voeren. Van wettige redenen spreken wij niet. Behalve die waarvan in het vonnis wordt melding gemaakt, bestaat er geene. Veelwijverij is gelijk men weet door den Islam openlijk toegestaan en erkend. En hiermede is alles gezegd. Wangedrag, of ligchamelijke mishandeling, overspel zelfs van de zijde des mans, niets geeft de vrouw het regt om naar eene ontbinding van haar huwelijk te trachten, zoo lang zij overigens nog in de zorg van den man mag deelen. Maar ook die zorg wordt haar eene pijniging; zij wenscht ganschelijk verlaten en verstooten te worden. En toch, een' scheidbrief krijgt

zij niet. Wat nu? Ze verlaat de gemeenschappelijke woning en alles wat er haar lief en dierbaar is, hare kinderen daarbij. Vlugten wil ze zoo mogelijk verre van daar. Maar de man kent die „grillen", en hij weet waar ze heen wil. Zonder moeite achterhaalt hij haar, en sleept haar terug, 't geeft een tooneel op den openbaren weg. Maar zelfs de policie onttrekt haar niet aan dezen dwang. Ze moet en ze zal volgen. O wee, als ze weer thuis is ..... Nu bereikt de marteling haar toppunt. Daar moet een eind aan komen. Nogmaals sluipt ze van huis. Niemand mag zien, waarheen ze hare schreden rigt. En ze keert er nimmer terug. Want als de dwingeland haar weder op het spoor komt, heeft zij zich geworpen in de armen der ontucht. En dáár, dáár is ze veilig voor hem!

Slaan wij nogmaals een' blik op het vonnis, dat voor ons ligt. Blijkt er ook uit, dat de Panghoeloeraad eene enkele poging heeft beproefd om de vrouw tot geduld — des noodig tot verzoenlijkheid te bewegen? De vraag mag ongepast schijnen, wijl ze zich komt beroepen op eene wettelijke bepaling, en juist de Priesterraad geroepen is om die te handhaven en in eere te houden. Het zij zoo. Maar als nu de man uit eigen vrije keuze om allerlei oorzaak zijne vrouw verstoot, en op dit besluit aan hoogere of lagere (geestelijke) autoriteit het zegel komt vragen, tracht dan die autoriteit hem soms tot andere gedachten te brengen, of van dat voornemen terug te houden? Ja, wij hebben vernomen, dat dit werkelijk wel eens geschiedt; maar 't werd ons als iets hoogzeldzaams medegedeeld. En het is ook eene uitzondering op den regel. Mag dit verwondering baren? Zeker niet, wanneer men bedenkt, dat de handhavers van het mohammedaansch regt ook in het sluiten en ontbinden van

huwelijken eene bron hunner inkomsten moeten vinden. En wel het minst, als men weet, hoe weinig door het volk nog de huwelijksband in eere gehouden wordt. De bedoelde uitzondering zou dan ook niet te vermelden zijn, zoo geen zijdelingsche invloed van plaatselijk of gewestelijk (europeesch) bestuur zich daarbij had doen gelden. Toch verblijdt ons deze inwerking van christelijke beschaving, al zij die welligt slechts van zeer tijdelijken aard geweest. Laten wij er bijvoegen, dat zij ook in onze gemeenten hier en daar reeds weldadige vruchten voor eene goede of betere verstandhouding der echtgenooten heeft gedragen. En besluiten we met den wensch dat allerwege de wetten van „het ware geloof" allengs meer door „de koninklijke wet der liefde" mogen worden beheerscht!

SAMARANG, November 1873. W. HOEZOO.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Iets over de vruchten der zending in West-Indië onder de Indianen en in de zuidelijke Staten van Noord-Amerika.

Professor CHRISTLIEB van Bonn heeft, in de Februarij- en Maart-nummers van het Allgemeine Missions-Zeitschrift, een vrij uitvoerig en belangrijk verslag gegeven van hetgeen in de vergaderingen der Evangelische Alliantie te Nieuw-York omtrent de zending werd medegedeeld. Daaraan ontleen ik het volgende, dat mij merkwaardig voorkomt, om de zaken, die het bevat en omdat het volksstammen en streken geldt, waaromtrent ons publiek wel in de dagbladen veel en geheel andere dingen, maar anders van hunne hoogere aangelegenheden niet veel vernoemt.

Rev. W. MUWAY van Falmouth op Jamaica schetste een beeld van het tegenwoordige Christendom in West-Indië. Daarbij stelde hij Cuba en Jamaica tegen over elkaar als twee typen, het eene van den laagsten, het andere van den hoogsten trap van burgerlijke en godsdienstige vrijheid in die streken. Op het eerste, dat rijkste van alle West-indische eilanden, wordt heden nog alleen het Roomsch katholicisme geduld. Het is dientengevolge het eenige, waarop zich nog geen evangelisch zendeling bevindt. Niemand kan daar eigendom verkrijgen, zonder de schriftelijke verklaring van Apostolisch Roomsch katholiek te zijn. Menschen van een ruim geweten

laten dan dikwerf het woord „Roomsch" weg, en zijn zij vermogend of bij de overheden in gunst, dan sluit men het oog voor deze uitlating. Het onderwijs is vreeselijk verwaarloosd; niet het tiende deel der kinderen van 5–15 jaren bezoekt de scholen, die weinige zijn, en waaronder zich geen enkele Zondagschool bevindt. De priesterschap is even onzedelijk als het volk, en beiden zijn in de hoogste mate onrechtvaardig en gruwzaam. De godsdienst wordt op de onaandachtigste wijze gehouden, en van haar loopt de priester naar het hanengevecht. Ongeloof heerscht bij het volk niet alleen, maar ook bij de priesterschap. Door eeuwen-lange politieke en kerkelijke tiranny moest het van nature edele en dappere volk wel tot deze laagte zinken. Maar ook voor Cuba slaat door den tegenwoordigen strijd om burgerlijke en godsdienstige vrijheid de ure der verlossing. Komen de Cubanen naar Jamaica, het toevluchtsoord voor hunne vrouwen en kinderen, dan leenen zij aan godsdienstige onderwijzing gaarne het oor.

Sedert 1871 – 't is voor 't eerste, dat wij het vernemen – bestaat op Jamaica, te Kingston eene zending voor Cuba. Haar stichter is Rev. RAMON MONTSALVALGO, een gewezen monnik, die door MERLE D'AUBIGNÉ onderricht en tot het protestantisme gebracht, diens geschiedenis der Reformatie in 't Spaansch heeft overgezet. Door de vrijgevigheid van een Nieuw-Yorksch koopman werd hij in staat gesteld, zich te Kingston te vestigen en daar eene kerk en school te stichten. En de vrucht van zijn arbeid is thans eene Evangelische gemeente van 400 Cubanen, twee Zondags- en vijf week-scholen, en eene vereeniging tot ondersteuning van Cubaansche weduwen en weezen. In het leger van CESPEDE verklaren zich generaals en onderofficieren even als vele soldaten voor protestanten.

Jamaica „het bronnen-eiland" is een protestantsch land,

vooral na de opheffing der slavernij. Hier ziet men zedelijken en godsdienstigen vooruitgang. Leven en eigendom zijn er veilig. Nijverheid en spaarzaamheid nemen onder de inlanders toe. Naar de schatting van 1873 telt het eiland 506,154 inwoners, van wie 13,101 blanken, 100,346 kleurlingen, 392,707 zwarten zijn. Een zevende deel kan lezen en schrijven, nagenoeg een derde lezen. Een 45,000 kinderen gaan school; een 3000 personen zijn werkzaam in 't onderwijs op de Zondagscholen. Nevens 7 Roomsche priesters en 1 Rabbijn, zijn er 205 protestantsche godsdienstleeraars t.w. 73 Episcopalen, 40 Baptisten, 28 Methodisten, 23 Presbyterianen, 15 Hernhutters, 11 vereenigde Methodisten, 6 Congregationalisten, 9 Amerikaansche zendelingen (congregationalisten en presbyterianen). Formeele lidmaten zijn er 51,000. De bisschoppelijke kerk, van den Staat losgemaakt, wordt nog wel grootendeels uit Staats-inkomsten onderhouden, maar bereidt zich op eigen onderhoud voor, en alle de overige naderen allengs meer tot volle onafhankelijkheid, die het meest bij de Baptisten reeds bestaat, hoewel ook zij nog geestelijken uit Engeland ontvangen. Op de naburige eilanden breidt zich de zending uit. Maar nog veel blijft er te doen, en de opheffing van het concubinaat en van andere vruchten der slavernij zal nog meer dan één menschen leeftijd vorderen; ofschoon reeds het grootste deel der bevolking in wettig huwelijk leeft.

Over de Indianen in de Vereenigde Staten sprak o.a. BRUNOT van Pittsburg (Pensylvanie), die eenige jaren onder hen werkte. Hun getal bedraagt circa 350,000, van wie $\frac{4}{5}$ geheel of gedeeltelijk beschaafd en 15,000 volle lidmaten van christelijke gemeenten zijn. Zij zijn over 11 Staten en 8 territoriën verdeeld, behooren tot 130 stammen, en spreken 50 verschillende talen. Velen

zijn elkander zoo vreemd als Turken en Mexikanen. Eenigen, als de Oneidas, in den staat Nieuw-York, hebben graanmarkten en kweekscholen van onderwijzers. Het tusschen Kansas en Texas liggende hoofd-terrein der Indianen, grooter dan de laatstgenoemde staat, en een gezond, vruchtbaar land met veel bronnen, stroomen en bosschen, is bevolkt door Cherokees, Choktaws, Chikasawis, Creeks, Seminolen en de overblijfsels van eenige andere stammen, die vroeger in Georgië, Alabama, Missisipi en Florida woonden, maar sedert 1830 ten westen van den Missisippi werden overgebracht. Zij hebben baptistische, presbyteriaansche en methodistische kerken, eene wetgeving en eigene scholen; de Sioux bisschoppelijke en presbyteriaansche kerken.

Bij een' stam bestond, zelfs eer de Angel-saksen dien ontdekten, niet alleen graanbouw, maar ook een door hen uitgevonden weefstoel, waarop zij zoo voortreffelijk tapijtwerk maken, dat de blanken hen hierin nog niet evenaren. Wie tegenwoordig nog van noodwendige uitroeijing der Indianen of van hunne onvatbaarheid voor beschaving spreekt, die kent hen met de daad weinig. Door goed onderwijs kunnen zij nijvere, vreedzame, christelijke menschen worden. De grootste hinderpaal tegen dit alles was tot hiertoe – de blanke man. De weldadige maatregelen tot hunne verheffing door de regeering aangewend, werden verijdeld door de agenten, die ze zouden uitvoeren, en de soldaten, tot hunne bescherming gezonden, brachten hun het verderf van allerlei kwalen en onzedelijkheid aan. De regeerings-agent, in de plaats van hun vriend en raadsman te zijn, zocht maar zoo spoedig mogelijk te hunnen koste zich zelven te verrijken; en hunne verlichting was tegen het belang van den handelaar. De ervaringen en waarnemingen door

president GRANT onder de Indianen opgedaan, brachten hem dan ook tot de overtuiging, dat de geheele tot hiertoe gevolgde wijze van hen te beschaven moest veranderd worden. Het plan, dat hij nu volgt, is dit: de regeeringsagenten geheel buiten de wisselende politiek te houden, en door de christelijke kerken der distrikten uit haar midden daarvoor eerlijke, christelijke mannen van echten zendinggeest te doen aanwijzen, die geschikt zijn om zonder zelfzucht voor de beschaving en evangelizeering der Indianen te werken. En de uitvoering hiervan is reeds op meerdere plaatsen met de beste gevolgen bekroond. Moge zij ook het grooote kwaad kunnen wegnemen, dat Prof. CHRISTLIEB zelf bij een bezoek aan Tuscarora Indianen in de nabijheid van de Niagara opmerkte, en dat van afgeleefdheid zou getuigen. Zij hebben weerzin tegen het huwelijk, en brengen ook in den echt weinig kinderen voort.

Maar hoe is het, in het wijde gebied der zuidelijke Staten na den burgeroorlog, met den godsdienstigen toestand, inzonderheid bij de millioenen vrije Negers gesteld? „Deze vraag", schrijft Prof. CHRISTLIEB „stond levendig voor onzen geest, toen wij van de hoogte van het kapitool te Washington op de zachte krommingen van den Potomac met zijne rijke kaden en over deze op Virginie's slag- (en slacht) velden onze droomende blikken wierpen. Daar rees de heldengestalte der zendinggeschiedenis voor onze oogen op. Wij zagen THOMAS COKE in 1787 onvervaard voorbij de gehuurde sluipmoordenaars der opgeschrikte slavenhouders van Virginie heenen gaan; ofschoon door een regerings-edikt uit Richmond gebannen, van zijn heilig recht verzekerd, plotseling te Richmond zelf verschijnen; van de verbijsterde Raadsheeren de Raadzaal voor eene vergadering

vragen en verkrijgen; daar aan een talrijk en aandachtig gehoor op aangrijpende wijze verkondigen, dat het zonde en schande was voor christenen, met menschenlichamen en menschenzielen, die CHRISTUS heeft verlost, handel te drijven, en ze als lastdieren te gebruiken; en onder den overweldigenden indruk van die rede onaangerand van daar gaan. O Richmond, Richmond! sprak ik in stille overdenking verloren, hadt gij toen den tijd uwer bezoeking bekend, van hoe veel waart gij verschoond gebleven! Tachtig jaren later stond in stroomen van bloed voor uwe poorten, en in het vuurteeken van rookende dorpen en steden rondom u, die waarheid weder geschreven, die COKE u te vergeefs aan 't geweten had gelegd."

Intusschen gaf uit Richmond zelf Dr. MOZES HOGE een antwoord op die vraag, in zijne leerzame mededeeling over het zendingveld van 't zuiden. Hij verwacht bepaaldelijk, dat die nu nog zoo dun bevolkte streken, om hare rijke natuurlijke hulpbronnen, spoedig het dichtst bevolkte deel der Unie worden zullen. Wel is nog altijd naar de statistiek, in de zuidelijke staten een grooter deel der inwoners en ook der blanke daar geborene bevolking dan in 't noorden onbeschaafd. Maar de voornaamste hinderpaal van geestelijken vooruitgang, de domheid der bevolking, is aan 't afnemen. Opvoeding en onderwijs hebben in den laatsten tijd een krachtigen gang genomen. Nog eer handel en verkeer na den oorlog weêr opleefden, begonnen alle hoogere scholen van het zuiden, voornamelijk de model-inrigting der Virginia-Universiteit op nieuw te bloeien. De jongelingschap begreep, dat het nu dit ééne boven alles gold, het vreeselijk stoffelijke verlies door grooter geestelijk gewin te vergoeden. En reeds is ten opzichte van christelijke opleidings-instellingen het Zuiden het Noorden verre

vooruit. Terwijl in de staten van Nieuw-Engeland eene bevolking van 3½ millioen 5½ duizend kerken heeft, bezit in de zuiderstaten eene bevolking van 9½ millioen er 18 duizend; dáár komen in de officieele staten op 10 inwoners 44 armen, hier maar 18; daar wijst de criminecle statistiek op 10 duizend inwoners 11 misdadigers, hier maar 8 aan.

Evenwel, veel blijft voor de evangelisatie van het zuiden nog overig. De 11 Zuidelijke Staten bevatten bij 5½ millioen blanken omtrent 4 millioen negers, en in 3 overtreft de zwarte bevolking de blanke in talrijkheid, vooral in Zuid Carolina. Voor hunne opleiding heeft zich op 't voorbeeld van Virginia, sedert 1870, de gemengde school (Freischulsystem) ontwikkeld, die blanken en zwarten zonder onderscheid van ras opneemt. De grondeigenaars, ofschoon door zware lasten gedrukt, hebben zich tot het stichten van zulke scholen willig getoond; maar in sommige staten zijn de schoolfondsen door het ambten-monopolie van vreemden en het onverstand der wetgeving zoek gemaakt, en de belangen der kleurlingen opgeofferd. Doch het oprichten van onderwijzers-kweekscholen voor negers, zoo als de voortreffelijke landbouw- en polytechnische school te Hampton (bij de vesting Monroe), zal meer dan iets anders welligt die belangen bevorderen, want wel onderwezene zwarte leermeesters, die de eigenaardigheden van hun eigen ras grondig kennen, en dit zonder zelfzuchtige bedoelingen wenschen te bevoordeelen, zullen onder hen den ijver voor zelf-ontwikkeling en vooruitgang het best levendig houden.

Wat het kerkelijke betreft geeft de gekleurde bevolking de voorkeur aan eene van de blanken geheel afgezonderde en onafhankelijke organisatie hunner gemeenten, b.v. aan kerken, met geestelijken en opzieners van hun

eigen ras en keuze, met kerkeraden, synoden, bisschoppen en kerkvergaderingen, zoo als de verschillende kerkgenootschappen die met zich brengen; en in dit streven naar kerkelijke emancipatie hebben ook de blanken, die zich ernstig met de zaak inlieten, hen slechts kunnen steunen. Deze bieden dan ook aan de zwarte broeders van hunne kerkelijke afdeeling hunne zedelijke en geldelijke hulp, zoo als bij name de methodisten en baptisten tot welke de gekleurde bevolking van het zuiden meest behoort. Slechts weinigen van deze bleven met de blanke methodisten-kerk verbonden, die sedert 1844 om de slavenquaestie van de noordelijke Bisschoppelijke-methodisten zich scheidde. Daarentegen vormde zich onder hare leiding en raad eene zelfstandige afrikaansche methodisten kerk. Aan haar worden, waar zij zelfstandige gemeenten vormden, alle voor zwarten gebouwde zuidelijke methodisten kerken overgedragen. En deze instinctieve ras-vereeniging blijkt een sterker gemeenschapsband, dan die der nationaliteit te zijn. Misschien is dit eene voorbereiding van den tijd, wanneer de zwarten zich in een eigen staat of territorium zullen vereenigen, dat waarschijnlijk de gelukkigste oplossing van het vraagstuk hunner toekomstige ontwikkeling in de Unie wezen zou; want overal toont de geschiedenis hoe bezwaarlijk twee in aard en vatbaarheid zoo verschillende rassen in kerk en staat, bij uitoefening van gelijke rechten vreedzaam zamenleven. Maar hoezeer het beginsel der nieuwere zending: het stichten van zich zelve onderhoudende kerken van inlanders, de uitbreiding en bevestiging van het Christendom bevordert, daarvan begint die afrikaanschemethodisten kerk in 't oogvallend te getuigen. Haar zwarte Bisschop Right Rev. W. H. MILES, een man van veel verstand en vroomheid, kon onlangs op eene alge-

meene vergadering in Augusta (Georgie) berichten, dat zij reeds 14 conferenties met meer dan 600 reizende en nagenoeg even zoo vele gevestigde predikers en een 70,000 volle lidmaten omvatte. Niet minder vruchtbaar is de werkzaamheid der Baptisten onder de gekleurde bevolking. Ook hunne zendinggenootschappen zoeken de zwarten aan zelf-werkzaamheid in het kerkelijke en tevens de blanken aan het ondersteunen van deze te gewennen. Vooral hunne zondagscholen breiden zich over het geheele zuiden uit, als winter- en winter- en zomerscholen. En hebben de zuidelijke afrikaansche gemeenten bovenal behoefte aan eene grondig gevormde geestelijkheid met kleurlingen, en kan de levendige verbeelding der negers, hunne onbestendigheid en sterke neiging tot bijgeloof en dweeperij als tegenwicht een systematisch onderwijs in de bijbelsche grondwaarheden niet ontberen, zoo doet de American-Baptist-Home-Missionary-Society in dit opzicht een goed werk. Reeds heeft zij voor de opleiding van jonge kleurlingen tot het predikwerk 7 hoogere scholen gesticht te Washington, Richmond, Raleigh, Columbia, Augusta, Nieuw-orleans en Nashville. Wel is er veel in hunnen natuurlijken aanleg, dat aan hoogere ontwikkeling hinderend in den weg staat. Maar moge de neger in 't algemeen voor wijsbegeerte, voor wetenschappelijke navorsching, voor regeeringskunst weinig geschiktheid toonen, zijne uitstekende karaktertrekken, vrijheid van eer- en hebzucht, en een nederige, leerzame, gaarn vergevende, tevredene, geduldige zin, kunnen hem onder den heiligenden invloed van Gods genade tot een type van christelijke beschaafdheid maken, die zachter, vriendelijker, rijker aan de deugden der bergrede, meer opofferend en liefdevol is, dan de meer alles aanvattende en beheerschende blanke rassen tot hiertoe dit met zich brachten.

HOGE besloot met een blik op de Indianen van het Zuiden, die de schets van BRUNOT bevestigde en aanvulde. Als zich in 1872 het gerucht verspreidde, dat de regering hare humane politiek ten aanzien der Indianen zou opgeven, heeft de President der Vereenigde Staten aan het Board of Indian commissioners verklaard: „Ik geloof niet dat onze Schepper verschillende menschenrassen met dit doel op aarde liet ontstaan, dat de sterkere zijne geestkracht (energie) in het uitroeien der zwakkeren zou betoonen. Als immer onder mijn bewind eene verandering in de indiaansche regeering-politiek moge plaats grijpen, zal zij naar de menschelijke zijde zijn gericht." De Indianen van het zuidwestelijk territorium vormen reeds beschaafde gemeenten. Zij kleeden zich en wonen als de lagere standen in de Vereenigde Staten. Zij hebben drukpersen, dagbladen en boeken in de Engelsche en in hunne eigene talen. Ja, in verhouding tot de zeer ijle bevolking hebben zij meer scholen, kerken en kerkgangers, en dragen zij meer voor weldadige bedoelingen bij, dan de bewoners van eenig ander territorium der Unie. Leven en eigendom zijn onder hen veilig, en de wetsovertredingen minder dan in het gebied der blanken (naar het 4e jaarbericht der indiaansche commissie). Nevens het werk der zuidelijke methodisten en baptisten en dat der noordelijke presbyterianen (vooral onder de Creeks en Seminolen) is in dit opzicht de arbeid der zuidelijke presbyteriaansche zending te roemen. Zij heeft tegenwoordig haar zendingveld in dit territorium het verst uitgebreid, en onderhoudt 7 mannelijke, 8 vrouwelijke zendelingen, een aantal inlandsche helpers, en de voor hoogere Indiaansche beschaving zoo belangrijke Spencer-academie.

J. TIDEMAN.

De slavenhandel in het hart van Afrika.

Naast Dr. DAVID LIVINGSTONE en Sir SAMUEL BAKER, staat Dr. GEORG SCHWEINFURTH, een ander beroemd reiziger in de binnenlanden van Afrika, in zijn' afkeer van den slavenhandel, door de mohammedanen in dat werelddeel gedreven. Wat die mannen aan het licht gebracht hebben, is met den hoogsten lof voor hunne kunde, ijver en taaije volharding opgeteekend in de jaarboeken der wetenschap; en de zending mag noch kan dien arbeid onopgemerkt voorbij laten gaan. Elk regtgeaard zendingman zal den tol zijner bewondering brengen, gelijk aan Dr. LIVINGSTONE, zóó aan Sir SAMUEL BAKER, zóó aan Dr. SCHWEINFURTH. Zij zijn voor ons toonbeelden van zelfopoffering, want het christendom kent eene eerste plaats toe aan den menschenvriend, die zijn eigen leven niet ontziet voor anderen. Maar meer nog dan bewondering, moet innige dankbaarheid ons vervullen, als wij denken aan hunne mannelijke verdediging van menschenregten, hunne hooge belangstelling in menschenheil, hunne onbepaalde erkenning, dat alleen het Christendom, in zijne hoogste en schoonste opvatting, met de onvergelijkelijke hulpmiddelen, die het ter beschikking heeft, in staat is het gansche menschdom te verbroederen.

Gedurig gevoelt men zich gedrongen feiten bij te brengen, die, wel begrepen, aan de zendingvrienden de overtuiging kunnen geven van hunne verheven roeping. Gedurig stijgt bij den zendingman de bede op: „Hemelsche vader! Open gij de oogen der christenen, opdat zij

leeren zien, hoe groot en verheven de taak is, die gij voor hen hebt weggelegd! Ban uit de harten van allen, die JEZUS CHRISTUS, als hun' Heer en Heiland erkennen, alle bekrompenheid en kleingeestigheid, alle menschenvrees en bekommering! Leer hen den veelomvattenden arbeid aangrijpen, voortzetten, zonder ommezien, met al hunne kracht! Doe gij het vorsten en aanzienlijken gevoelen, beseffen, dat in het Evangelie en zijne hervormende kracht de grondslag ligt voor het bestaan der beschaafde maatschappijen, de voorwaarde ligt voor haren bestendigen bloei!"

Dr. SCHWEINFURTH werd te Riga geboren, in 1836, en is de zoon van een' koopman. Hij studeerde te Heidelberg en te Berlijn, en werd aan laatstgenoemde hoogeschool tot Doctor in de wijsbegeerte gepromoveerd, waarbij de botanie zijne geliefde wetenschap werd. Op de lagere school was een zijner meesters de zoon van een' zendeling in Zuid-afrika; deze vertelde hem dikwijls over de wonderen van dat land, en het is waarschijnlijk, dat door deze mededeelingen zijn oog het eerst op dat werelddeel gevestigd werd, waartoe echter later de naaste aanleiding was het rangschikken van eenige planten uit die gewesten, in 1860, door den jongen Vrijheer VON BARNIM medegebracht. SCHWEINFURTH door onweerstaanbaren lust gedreven, om die planten te zien groeijen en bloeijen, besloot den bodem te gaan bezoeken, waar hij zijne studiën in de natuur kon voortzetten. In 1863 verliet hij Berlijn, botaniseerde in de Delta van den Nijl, reisde langs de oevers van de Roode zee, langs de Hooglanden van Abyssinië, trok verder tot Khartoum, en keerde, toen zijne geldmiddelen waren uitgeput, na eene afwezigheid van twee en een half jaar, met eene prachtige verzameling, naar Europa terug. Maar hij verlangde

Afrika op nieuw te bezoeken, en zijne geleerde vrienden waren bereid hem te helpen. Uit het Humbold's fonds werd hem geldelijke ondersteuning verleend, en in 1866 was hij weêr in Egypte. Drie jaren lang bracht hij toen in 't hart van Afrika door. Het voetspoor van BAKER verlatende, trok hij meer westelijk, digt langs het meer Albert-Nianza heen, door het land der Njam-njam, naar het vroeger onbekende koningrijk Monbuttoe. Hij onderscheidt zich niet alleen door grondige kennis van de botanie, maar ook door uitnemende vaardigheid in het teekenen, waardoor zijne werken ook voor de aanschouwelijke voorstelling bijzondere waarde hebben. (1)

Het is mij niet te doen, hier een overzigt te geven van de belangrijke reis en hare wetenschappelijke resultaten; men zal dit spoedig in andere tijdschriften vinden, en doet nog beter het werk van SCHWEINFURTH te lezen of te raadplegen. Mijn doel is alleen en steeds, uit zulke werken datgene te putten, wat ons den mensch, bovenal de verdrukte menschheid gedurig beter kan doen kennen, en daartoe is mij van dienst het 23ste Hoofdstuk van SCHWEINFURTHS reis, waarin hij bijeentrekt, wat hij omtrent den slavenhandel gedeeltelijk reeds hier en daar heeft medegedeeld, en voorts zijne denkbeelden ontwikkelt omtrent dien gruwel der verwoesting, die hier en daar dreigt het schoone Afrika te ontvolken. Voor zoo veel noodig wil ik SCHWEINFURTH zelf laten spreken.

---

(1) Overgenomen uit de Voorrede van Dr. WINWOOD READE, die de reis van SCHWEINFURTH dezer dagen uitgaf, onder den titel: The heart of Africa. Three years' travels and adventures in the unexplored regions of central Africa. From 1868 to 1871. Bij Dr. GEORGE SCHWEINFURTH. Translated by ELLEN E. FREWER. With an introduction by WINWOOD READE. In two volumes. With maps and woodcut illustrations. London 1873. Volgens de aankondiging in de engelsche bladen, is het werk vertaald naar het onuitgegeven manuscript van den schrijver.

„Waarschijnlijk was de slavenhandel te land, langs de groote wegen van Kordofan nooit zoo bloeijend als in den winter van 1870–71, toen ik mij in de nabijheid van zijne hoofdbron bevond. Reeds had in den voorafgaanden zomer Sir SAMUEL BAKER, met prijzenswaardige veerkracht, de wateren van den Boven-nijl zoeken te zuiveren, een aantal slavenschepen genomen en eene groote slavenmarkt vernietigd"; maar 't zij daardoor slavenjagers naar de door SCHWEINFURTH bezochte streken waren getrokken of de prijzen der ruilgoederen bijzonder gestegen waren, of dat juist de tegenwoordigheid van Egyptische troepen in de zuidelijkste grenslanden, de uitzigten op voordeeligen afzet der slaven had verbeterd; – „één ding is zeker, dat noch BAKER, noch het Gouvernement (de onderkoning is vrij van allen blaam) iets uitrigtten, dat naar practisch toezigt op de stamhoofden in Kordofan gelijkt."

Niet minder dan 2000 kleinhandelaars in slaven, vereenigd in twee groote karavanen waren over Shekka (ruim 10° N. B., 27½° O. L.) naar het zuiden tot Seebehr (tusschen 7 en 8° N. Br., 26° en 27° O. L.) getrokken, en in Februarij daaraanvolgende was dat getal nog met 600 à 700 vermeerderd; er was daardoor gebrek aan leeftogt ontstaan.

„Al deze handelaars trekken door de steppen van de Baggara, na zich geruimen tijd te Shekka te hebben opgehouden, om ossen, zoowel tot rij- als lastdieren te koopen; hier doen zij ook een' voorraad boter op, als handelsartikel in de seribas, zijnde dorpen, waar de handelaars hunne agenten, soms hunne dépôts hebben. De goederen, die zij in de seriba-districten brengen, zijn vooral calico, eene grove soort, die in Sennaar geweven wordt, en engelsche katoenen goederen van tweeërlei soort;

zij verkoopen ook geweren, meestal gewone tweeloops, van belgisch fabrikaat, tegen *f* 25 à *f* 50; bovendien drijven zij levendigen handel in allerlei snuisterijen: pijpen, spiegeltjes, turksche muilen, enz.

„Iedere gellahba (slavenhandelaar) neemt eenige Baggara in zijne dienst, die hij de zorg voor zijn vee toevertrouwt. Kameelen bezwijken zeer spoedig op deze reizen, en worden dus zelden gebruikt. Al de handelaars reizen op ezels, en men kan veilig aannemen, dat zij het grootste gedeelte van hun leven op die dieren doorbrengen ..... Behalve den ruiter draagt de ezel niet veel minder dan tien stukken katoen; blijft hij in leven, dan wordt hij in de seribas voor een' slaaf of welligt voor twee verruilt; voor de goederen, die hij gedragen heeft, worden nog drie slaven daarenboven bedongen, en zoo kan zulk een handelaartje, die behalve een' ezel voor ongeveer *f* 60 aan goed heeft medegenomen, bij terugkomst te Khartoum met minstens een viertal slaven, daarvoor *f* 600 maken. De terugreis wordt te voet afgelegd, en dan moeten de slaven alles dragen, wat voor de reis benoodigd is.

„Maar behalve deze kleinhandelaars zijn er nog een aantal, die in 't groot zaken doen, en die, beschermd door een groot gevolg van gewapende slaven en verzeld van lange rijen beladen ossen en ezels, honderden van hunne natuurgenooten aan de markt brengen. Deze groothandelaars zijn het vooral, die hunne compagnons of agenten hebben in de seriba's. Zeer dikwijls zijn deze agenten geestelijken of fakis, zoo als zij genoemd worden, ofschoon strikt genoemd de titel van faki alleen toekomt aan hen, die de schriften verklaren; doch ook van dezen is zeker, dat de slavenhandel tot de middelen van hun bestaan behoort, en eene daadzaak is, dat zij

zij allen meer of min bezoedeld zijn met de ongeregtigheden van dit schandelijk handwerk. In de groote steden, en vooral te Khartoum, kan men geregeld hunne handelingen gade slaan, en dikwijls komen dingen aan 't licht, die men niet zou gelooven, als men ze niet met eigen oogen zag. Waar zij den vrijen teugel laten aan hunne handelzucht, belasten zij zich met de meest uiteenloopende bedrijven: de min bemiddelde fakis zijn makelaars, kleinhandelaars, amulettenschrijvers, kwakzalvers, schoolmeesters en koppelaars; terwijl de meer bemiddelde en meer bekwame aan het hoofd staan van scholen en herbergen, waar zij dan echter hunne ondergeschikten plaatsen, om de zaken voor hen te drijven. De leerstellingen van den profeet worden in hunne scholen onderwezen, terwijl de herbergen plaatsen van de grofste zedeloosheid zijn. En toch staan deze personen in de hoogste eer, en hun roem van vroomheid gaat zelfs soms tot een volgend geslacht over; zij worden in de openbare bedehuizen begraven, waar hun graf door witte vlaggetjes als gewijde grond wordt aangeduid. Enkele woorden kunnen volstaan, om deze heilige mannen in hun waar karakter te doen kennen.

„Met de soeras van den Koran in de eene en het mes, waarmede zij zekere walgelijke operatie, ten dienste der harems verrigten, in de andere, trekken zij van ééne seriba naar de andere, onophoudelijk biddende; om het andere woord roepen zij óf Allah óf den Profeet aan. Doch de breede klove tusschen geloof en leven openbaart zich in de ongeregtigheden van deze fakis; nooit heb ik slaven zóó onbarmhartig zien behandelen, als door deze dweepers, en toch gaven zij aan de arme zielen, die zij als gestolen goederen tegen spotprijs gekocht hadden, de godsdienstigste namen, zoo als „Allagabo" (d. i.

door God gegeven). Het volgend voorval zal doen zien, dat zij aan hunne afgrijselijke godslastering eene wreedheid paren, die de gemeenste straatjongen naauwelijks jegens een' stervenden hond zou plegen.

„In een van hunne convooijen waren eenige arme, ellendige slaven tot de Mittoes behoorende, bijna te zwak om het zware juk te dragen, dat hun aan den hals was gebonden. Als ik, volgens gewoonte, naar mijn' moestuin ging, moest ik steeds de hutten langs, waarin zij opgesloten waren. Daar ik op zekeren morgen een ongewoon geschreeuw hoorde, bleef ik staan, om te vernemen wat daar plaats had. Ik aanschouwde een tooneel, dat ik niet dan met verontwaardiging kan beschrijven. Een stervende was uit de hut gesleept, en werd op de wreedste wijze met riemen geranseld, om te zien of hij nog in leven was. De lange witte striemen op de verflenste huid konden getuigen van den doodsangst, die de ongelukkige moest verduren, en het geschreeuw, dat mijne ooren getroffen had, waren de kreeten van zijne pijnigers, die hunne vloeken en verwenschingen uitbraakten. „Die vervloekte hond, hij is nog niet dood! Die heidensche schoft wil maar niet sterven!" En daarop begonnen de slavenjongens der fakis, als was de wreedheid nog niet groot genoeg, niet alleen te joelen, maar schopten het nog krimpende ligchaam van het nog bijgende slagtoffer letterlijk heen en weer; hier zag ik, hoe LA FONTAINE teregt zeide: „Cet âge est sans pitié." De akelige stuiptrekkingen van het gelaat des lijders zouden, al hadden zij geen mededoogen verwekt, toch den hardvochtigsten hebben bewogen; maar wel verre van daar, schreeuwden de ongevoelige booswichten te luider, dat de arme ongelukkige zich maar zoo hield, en dat hij voornemens was, zich uit de voeten te maken. Zijn

akelig voorkomen weersprak echter hunne woorden, en hij werd ten laatste in het bosch gesleept, waar ik eenige weken later zijn' schedel vond, dien ik met verscheidene andere van zijne lotgenooten in het museum te Berlijn heb geplaatst.

„Dit is de geschiedenis van den schedel geteekend N. 36 van mijne verzameling, en zoodanig zijn de daden die in het aanzien van den dood door mohammedaansche priesters worden gepleegd, die zich beschouwen als de steunpilaren van hun geloof. En nogtans beginnen onze zendelingen, misschien de meest opregte mannen ter wereld, hun werk met zich als 's gelijken van die muzelmannen te beschouwen, en hun geloof te bestrijden, waar het zóó gesteld is met de zedelijkheid. De geschiedenis van het islamisme is altijd eene geschiedenis van misdaden geweest, en aan de christelijke zedelijkheid zijn wij alleen al de maatschappelijke voorregten verschuldigd, die wij genieten."

De schrijver zegt verder, dat de voordeelen aan den handel verbonden verre van zeker, en de verliezen der kooplieden talrijk zijn. Vroeg hij hun, waarom zij niet liever te huis bleven, en dáár in landbouw een eerlijk bestaan zochten, dan antwoordden zij, dat zij geld wilden maken, en de landbouw dat niet gaf, dat het gouvernement zware belastingen vorderde, wat zij echter zeer overdreven. „De waarheid is, dat zij onverbeterlijk lui zijn, en zulk een' afkeer hebben van allen arbeid, dat zij er ook niet om geven, of zij al dan niet in staat zijn hunne belastingen te betalen, die niet veel te boven gaan wat doorgaans in Egypte wordt opgelegd. Wie verwacht, dat deze slavenhandelaars uit eigen beweging hun handwerk zullen vaarwel zeggen, een bedrijf, dat zoo geheel in overeenstemming is met hunne neigingen, en waarvan

zij door allerlei moeijelijkheden niet worden afgeschrikt, mag even goed verwachten, dat Esquimo's meloenen zullen gaan kweeken."

De rijken in egyptisch Soedan doen niets, en laten zich door niets leiden, dan de zucht om geld te verdienen; zij laten alles verrigten door slaven; de armen kunnen niets verdienen. De slavenhandelaars vinden in al de seriba's gastvrije ontvangst; deze wordt hun verleend door de agenten van verschillende soort, die daar wonen, en die weêr als luije hommels van den arbeid der negers bestaan." „Het gespuis, dat zich daar ophoudt, bestaat gedeeltelijk uit weggeloopen boeven en gedeeltelijk uit vlugtelingen of misdadigers, die hunne straf zoeken te ontgaan, en konden zij van den aardbodem worden weggevaagd, dan zou er voedsel genoeg zijn voor een tiental regimenten, als het egyptische gouvernement er toe kon besluiten, deze in het land te leggen." Zoo kost de reis den slavenhalers niets, zij trekken het land in alle rigtingen door, en verzamelen zich alleen tegen het begin van den regentijd in Seebehr's seriba, waar zij hunne karavanen regelen, en toebereidselen maken voor de reis naar Kordofan.

Behalve de vermelde kleinhandelaars en agenten, noemt SCHWEINFURTH: „de gekoloniseerde slavenhandelaars, die op hunne eigene goederen in de dehms (groote dorpen, met steden gelijk steld) van het Westen wonen." Deze zijn de eenige, die de grenzen van het seriba-district overschrijden en in de negerlanden doordringen. Zij rigten hunnen weg bijna allen naar de Njam-njams, en zij hebben den koning van dat volk MOFIO reeds zooveel wapenen geleverd, dat deze 300 weltoegeruste krijgslieden heeft, eene geduchte magt, die elke expeditie van de zijde van Khartoum zeer zou bemoeijelijken. Zijn sla-

venvoorraad schijnt onuitputtelijk te zijn; jaar op jaar levert zijn grondgebied duizenden bij duizenden, die hij óf van de slavenstammen krijgt, door hem onderworpen, óf door middel van strooptogten in de naburige landen."

Uitvoerig spreekt SCHWEINFURTH over den prijs der slaven, in 1871, (niettegenstaande de prijzen in het binnenland toen zeer hoog waren, bedroeg die te Khartoum minstens het zesvoud van den inkoop); over de betrekkelijke waarde van de individus naar de landstreek van waar herkomstig, naar leeftijd en kunne; over den arbeid en de behandeling der slaven. Daaruit blijkt o.a., dat in één district, dat van de Khartoumer seribas aan de rivier Bahr-el-ghazal (de gazellenrivier) op 2000 gezeten en 2000 reizende slavenhandelaars, naast eenige soldaten, die toch ook slaven zijn, het getal slaven aan de gekoloniseerde mohammedanen behoorende 40000 bedraagt; dat het getal slaven uitsluitend voor de markt bestemd zeer verre de 25000 's jaarlijks, wel eens als het normale cijfer genoemd, te boven gaat; dat Sir SAMUEL BAKER van den eigenlijken handel slechts weinig gezien heeft, daar de bovengenoemde koning van de Njam-njams de grootste leverancier is; en dat van de zijde der egyptische ambtenaren soms veel vertooning is gemaakt van ijver in het bedwingen van den slavenhandel, dáár waar die eigenlijk reeds zijne groote beteekenis had verloren.

Na de verschillende bronnen voor de slavenproductie in noord-oostelijk Afrika (het Nijl-district) te hebben opgegeven, gaat de schrijver dus voort:

„Daar het Egyptische gouvernement zelf voorging om zijne onderdanen het slavenstelen te leeren, zoo is het niet meer dan billijk in onzen meer menschelijken tijd, dat het zijne vroegere overtredingen goed make, en ik

erken volgaarne, dat de tegenwoordige vorst al de middelen, die hem ter dienst staan, op de hem meest vereerende wijze in 't werk stelt.

„De slavernij, met haren onafscheidelijken makker, de slavenhandel, is bijna zóó oud als de aarde, die wij bewonen; er is geen bladzijde in de geschiedenis, die niet hare sporen vertoont, en geen klimaat of geen volk, waar zij niet gehuisvest heeft. Een onpartijdige blik in het verledene moet ons overtuigen, dat godsdienstige instellingen daaraan weinig hebben toe of afgedaan, maar dat de zaak der menschheid haren eigen loop en hare eigene ontwikkeling heeft gehad. In onze dagen wordt de slavernij beschouwd als onvereenigbaar met christelijke beginselen, maar de geschiedenis van het oude christendom levert een geheel ander tooneel op. De oudste kerkvaders schijnen geen begrip gehad te hebben, dat er iets verkeerds in het bezit of het verkoopen van slaven gelegen was, want ofschoon het christendom de voorschriften der broederliefde inprentte, zoo schreef het toch ook de pligten van slaven als slaven voor, daar zij gehoorzaamheid en onderwerping aan hunne meesters verschuldigd waren. Maar het licht, dat over Galilea opging, vloeide voort uit een' zoo verheven geest, dat het sedert achttien eeuwen in zijnen loop is voortgegaan de wereld te doordringen, en eerst nu zich in zijne ware zuiverheid begint te openbaren. (1)

(1) Zoo vreemd het is, dat SCHWEINFURTH geen onderscheid maakt tusschen de slavernij, zoo als die bij Romeinen en Grieken gevonden werd en den negerhandel in Amerika en Afrika, zoo juist is de laatste opmerking omtrent de veldwinnende, de gansche maatschappij doordringende kracht van het christendom. 't Ware te wenschen, dat deze meer algemeen gekend en erkend werd. Overigens heeft het christendom zich dan juist het krachtigst geopenbaard, als het zich vrij hield van politieke bemoeijingen of sociale bewegingen; niet in geweld, maar in natuurlijke ontwikkeling

„Doch nergens ter wereld heeft de slavernij zóó diep wortel geschoten of zich zóó verre verbreid als in Afrika; de oudste zeereizigers vonden op hunne ontdekkingstogten langs de kusten overal den menschenroof als eene oude instelling, zijnen invloed tot ver in het binnenland uitstrekkende; het denkbeeld verrees, met hoeveel voordeel de grondeigenaars in het verre Oosten zich de kostelijke voortbrengselen van den bodem konden verwerven door den arbeid van slaven; en de zaadkorrel van eene enkele plant, de koffijbes, werd het middel om de verwijderde landen tot een te brengen, en bracht een groot deel van het menschelijk geslacht in afhankelijkheid van zijne medemenschen, terwijl christennatiën de beschermers en bevorderaars werden van den onteerenden handel. Dus vloeide uit den natuurlijken loop der dingen voort, dat philanthropen het eerst zich met den slavenhandel inlieten in het Westen; het Oosten moet noch wachten op eene verlichting, die in de volheid der tijden eene schoone bladzijde in de geschiedenis zal innemen. (1)

„De taak is nu ten halve vervuld. Twee groote natiën zijn aan het werk getogen: Engeland in theorie, Noordamerika in de praktijk. Sedert vele jaren kruisen Groot-brittanjes schepen langs die stranden van Afrika, ten einde den uitvoer van slaven te beletten; doch hoe groot

---

openbaart het Evangelie zijne kracht tot zaligheid. Niet in den stormwind, niet in de aardbeving of in felle bliksemschichten openbaren zich zijne vruchten, maar in het stille ruischen van den met friesche halmen overdekten akker.

(1) Het is bekend, dat LASCASAS, bewogen met het lot der amerikaansche stammen, die bezweken onder den zwaren arbeid voor de spaansche overheerschers, in 1517 aan het spaansche gouvernement den raad gaf, de krachtige negers voor dat werk te doen aanvoeren. Het moet echter ook bekend zijn, dat onder onze nederlandsche philanthropen van het laatst der 18de eeuw velen waren, die den slavenhandel als een' eerlijk bedrijf beschouwden, en dat de oeconomen meenden, dat men dien tak van den handel niet kon wegnemen zonder den boom te doen versterven.

de kosten ook waren, de uitkomst was onbeduidend; toch was de weg gebaand ter verwezenlijking van de denkbeelden van WILBERFORCE, wiens edele pogingen zoo lang en zoo warm de goedkeuring van alle natiën hadden weggedragen. Eindelijk brak de burgeroorlog in Noord-amerika uit, en hoe groot en verheven ook de diensten waren door Engeland aan de zaak der menschheid bewezen, grooter en nog roemvoller eer werd in een' langen en bloedigen tweestrijd behaald door zijne broederen aan gene zijde van den oceaan. Thans is de zwarte man vrij in alle streken van het westelijk vasteland; en in het oostelijke draagt het zaad der vrijheid, naauwelijks tien jaren geleden uitgestrooid, reeds zijne eerste vruchten op den afrikaanschen bodem; de uitvoer van slaven van de kust van Guinea, die in het midden van de vorige eeuw jaarlijks 100000 bedroeg, bestaat niet meer, en de kusten worden vervrolijkt door volkrijke steden, wier inwoners zich met vreedzame bedrijven bezig houden, alles het werk van weinige jaren, en alles het gevolg van den gelukkigen afloop van den amerikaanschen burgeroorlog. (1)

„Onze eeuw ziet nu in gespannen verwachting de voltooijing van het groote werk te gemoet, maar de tweede helft moet nog volbracht worden; de donkere wolk der barbaarschheid hangt nog over de binnenlanden van Afrika; en Egypte, het oudste en rijkste land van de historische wereld heeft zijne zending te vervullen. Eene groote omwenteling is reeds aangevangen, en ofschoon die voor het tegenwoordige nog alleen de oppervlakte aandoet, zoo lijdt het toch geen twijfel, of de vooruitgang, zoowel op

(1) In 1871 bedroeg de handel van de britsche bezittingen ter Westkust 2556000 £st., en thans kan die gerust op 3000000 £st. (36 millioen gulden) geschat worden. (Noot van SCHWEINFURTH.)

intellectueel als op zedelijk gebied zal ten laatste de overwinning behalen. Maar het is een reuzenwerk, en niemand kan dit beter bevroeden, dan de reiziger, die aan eene der bronnen van den slavenhandel verwijld heeft. In één punt zijn allen het eens, dat van het islamisme geen hulp te verwachten is, en dat met islamieten geen verdrag te sluiten is.

„Het islamisme, kind der woestijnen, heeft overal verwoesting aangebracht, en waar het ook is doorgedrongen zijn woestijnen ontstaan, onvruchtbaar en naakt als de rotsen van Nubië en Arabië, en onder zijn' invloed is elke natie, van Marokko tot de Sundasche eilanden tot eene homogene massa verstijfd; onverbiddelijk veroordeelt het alle volken tot het zelfde lage peil, onbarmhartig wischt het alle sporen van nationaliteit of ras uit.

„Dat het islamisme vatbaar is voor vooruitgang is louter eene veronderstelling, uit boeken opgedolven, en heeft geen' grond; er is ook niets, dat kan strekken, tot bewijs dat het in verval is geraakt; zijn toestand schijnt die van eene eeuwige kindschheid te zijn. Zijne aanhangers zijn gelijk de zaadkiemen, die in het zand van woeste valleijen sluimeren; een regendroppel, zoo goed als niets kan ze tot een kortstondig leven doen ontluiken; de planten dragen hare bloesems, brengen hare vruchten voort, sterven dan af, en alles wordt op nieuw in een' langen, diepen slaap gedompeld.

„Eene andere vraag is, of mohammedanen tot beschaving zouden kunnen gebracht worden, als zij het christendom aannamen. Als men een' Europeaan, die in Egypte woont, vroeg of het volk europesche gewoonten zou kunnen aannemen, zonder het mohammedanisme te verzaken, dan zou hij dadelijk een ontkennend antwoord geven; en als hij verder werd lastig gevallen met de

vraag, of er eenig uitzigt was, dat de godsdienst ooit veranderde, dan zou zijn antwoord weêr zijn, dat hierop in de verste verte geen uitzigt bestaat. En dit gevoelen wordt schijnbaar gesteund door de ervaringen in Algiers, waar de zachtaardige administratie van het Fransche gouvernement met zijne „Bureaux arabes" altijd heeft verhinderd, dat de kolonie rijk en door Europeanen bevolkt werd. De europesche kleeding is de eenige van onze beschaafde instellingen, die tot hiertoe ingang in Egypte gevonden heeft, maar onder dit uiterlijk woont het oude gevoel van haat tegen de Franken, een gevoel, dat alleen te bespeuren is door wie in hunne huiselijke kringen doordringt.

„Maar of egyptische beambten eene oostersche of eene europesche kleeding dragen, hunne denkbeelden omtrent slavernij en slavenhandel zijn onveranderlijk; het behoort tot den goeden toon een huis vol slaven te hebben, en men acht dezen niet te kunnen ontberen. Als nu een man twee of zelfs drie goed betaalde bedienden nam, en toezag, dat zij hun werk met orde en naauwgezetheid verrigtten, dan zou hij eenige vordering in beschaving maken: maar nu, wat indruk krijgt men, als men de huizen der rijke Egyptenaren binnen treedt? Daar zit op zijn gemak de heer des huizes op den divan; hij zwijgt en peinst, als een man van rust en vrede; niets schijnt zijne gelatenheid te verstooren; alle meer edele aandrang schijnt vreemd aan zijne natuur; jagen, visschen, rijden, varen, 't is hem alles vreemd, en hij geeft zich zelfs nooit de moeite van eene wandeling te maken. Heeft hij dorst, dan behoeft hij slechts de hand op te heffen en te zeggen „Ja, wolled" (hier, kerel!) en in een oogenblik reikt zijn slaaf hem een glas water; of wil hij rooken of gaan slapen, het luidt „Ja, wolled", even

eens; alles wordt voor hem gedaan, en hij verroert zich niet van zijne plaats, om zich zelven te helpen. Als het nu eens gebeurde, dat op een' goeden dag al die „wolleds" ontvielen, wat zou dan het lot zijn van die mooije heeren op hunne divans, en van waar zouden zij zich al de kleine gemakken des levens verschaffen? Hunne loome natuur zou door een gevoel van onrust worden aangegrepen, dat zij nooit gekend hadden; zij moesten sterven of nieuwe wezens worden. Deze beschrijving, die op elken levensstand betrekking heeft, is slechts eene afspiegeling van de lethargische apathie, die in alle oostersche staten heerscht; hieruit is het noodzakelijk gevolg af te leiden, dat van gelijk belang als de afschaffing der slavernij is: de dageraad van een nieuw leven in het Oosten. Is deze vernieuwing onmogelijk, dan is de slavernij eene onveranderlijke noodzakelijkheid.

„De goede behandeling van de slaven en het genoegelijk leven, dat zij leiden, vergeleken met de ontberingen in hunne ruwe, woeste hutten, worden dikwijls aangevoerd ter verdediging van de slavernij in het Oosten. Het is zeker, dat de tegenstelling van slavenarbeid hier en elders zeer groot is, en terwijl Europeanen hunne slaven weinig beter dan als nuttige huisdieren behandeld hebben, is de slaaf in het Oosten enkel een artikel van weelde. Slechts een klein gedeelte van de slaven, die jaarlijks uit het binnenland worden aangevoerd, wordt in Egypte voor veldarbeid gebruikt, ofschoon zulks meer plaats vindt in de nubische provinciën. De Europeaan, ofschoon hij den neger van zijne gewone regten beroofde, dwong hem toch een nuttig lid van de maatschappij te worden; de Oosterling laat hem een deel van zijne regten, maar leidt hem op tot volslagen nutteloosheid; ver-

rigtingen als het stoppen van pijpen, het aanreiken van water, het zetten van koffij en het ophouden van een schenkblad zijn beneden de waardigheid van den man. De slavernij in het Oosten is, niettegenstaande goed voedsel en fraaije kleederen, geen zeer benijdenswaardige toestand; maar zij wordt zóó als zij is, door die arme schepsels tot zeer hoogen prijs gekocht; zij moeten zich aan eene lange en smartvolle reis door de woestijnen onderwerpen; zij hebben honger en vermoeijenissen tot den uitersten graad te verduren, terwijl zij blootgesteld zijn aan de besmetting met ziekten, die op hun frisch bloed, zuiver door de eenvoudige levenswijze in de natuur, veeleer vat heeft, en alles zamen genomen zijn zij onderworpen aan zoo veel en velerlei druk, dat zij voor een tiende deel omkomen.

„Doch het ergste is nog de ontvolking van Afrika. Ik zelf heb geheele gewesten in Dar Fertiet in eene woeste, onvruchtbare wildernis zien verkeeren, alleen omdat al de jeugdige meisjes waren weggevoerd. Turken en Arabieren zullen u vertellen, dat zij slechts nutteloos bloed aftappen, dat als men die volken zich laat vermenigvuldigen, zij maar op elkander aanvallen en elkander vernielen. Maar de waarheid ligt geheel op de andere zijde. De tijd is gekomen, dat de wereld het uitgestrekte Afrika niet langer missen kan; het moet zijn deel nemen aan den wereldhandel, en dit kan niet plaats hebben zoo lang de slavernij bestaat. Liever dan dat de inboorlingen werden uitgeroeid, zag ik alle Turken, Arabieren of hoe verder ook die apathische volken mogen heeten, van den aardbodem verdwijnen; zij nemen slechts de plaats van hunne beteren in; en negers, als zij maar werken, zijn hunne beteren.

„Ik doorreisde de Nijllanden van 1863 tot 1866 en

nog eens van 1868 tot 1871; op mijne eerste reis bezocht ik al de groote slavenmarkten, Cairo, Siout, Djiddah, Suakin, Matamma in Gallabat, Khartoum en Berber; op mijne tweede reis drong ik door tot hare bronnen, in de landen ten zuiden van Darfoer en Kordofan. Op mijne togten overlegde ik steeds, hoe een eind te maken aan dezen onmenschelijken handel. De reiziger in deze landen wordt in een' staat van voortdurende prikkeling gehouden, door wat hij ziet; op alle wegen ontmoet hij lange rijen slaven; op zee en langs de kusten komt hij in aanraking met arabische vaartuigen, volgepropt met die ongelukkige wezens.

„Terwijl ik in 1864 en 65 de kusten van Nubië en Egypte onderzocht, bracht ik acht maanden door op de Roode zee. De slavenhandel bloeide daar toen, maar de berigten van wat ik waarnam, trokken niet meer de aandacht, dan de klagten door mijne voorgangers aangeheven. (1) De consuls te Djiddah en andere havens van de Roode zee durfden geen maatregelen nemen, die niet gesanctioneerd waren door de europesche politiek, en dienvolgens liet men Arabieren vrij en open toe, wat voor Spanjaarden en Portugezen als zeerooverij zou beschouwd zijn. Geen oorlogschip was op de wateren te vinden, en nogtans zou eene kruisboot genoeg geweest zijn, om het verkeer tusschen de wederzijdsche kusten te bewaken, en den slavenhandel onmogelijk te maken. Thans is dit veranderd, en al de Mogendheden, die in de zaak betrokken zijn, hebben al het mogelijke gedaan, om het kwaad te verhelpen; maar zelfs op de Roode zee blijft nog veel te doen, en zelfs thans zijn daar nog veel

(1) De schrijver bedoelt hier ook in Europa. En in Europa moesten de oogen wijder open gaan. Ook hier heeft Nederland eene roeping, vooral sedert het ook een' consul te Djiddah heeft.

te veel geheime landing- en schuilplaatsen, die de waakzaamheid der overheid ontgaan.

„Menigmalen heb ik, daar ik toch wist, dat ik alleen geheel buiten magte was de menschheid te verdedigen, mij moeten wapenen tegen de verzoeking slaven met mijne eigene handen te bevrijden. Eens ontmoette ik tusschen Khartoum en Berber een' troep slaven, die uit Kordofan vervoerd werden, en ik sneed de lederen reepen aan stukken, die hen verbonden; maar een gemeen gekijf was het eenige, dat uit mijne tusschenkomst voortvloeide. Op andere tijden heb ik ernstige woorden gerigt tot de slavenhandelaars, als ik getuige was van wreedheid bij de behandeling van hunnen eigendom; maar alles te vergeefs. Men kan dus begrijpen, hoe een reiziger in zijne woede en afkeer aan allerlei plannen voedsel geeft, om een eind aan het bedrijf te maken, en ofschoon, als hij bedaarder is, bij nader inzien vele van zijne plannen hersenschimmen blijken, toch ook weder uit de onuitvoerbaarheid voor hem te meer het ernstige van den toestand, en het ontoereikende van de tegenwoordige maatregelen blijkt. (1) Doch ik wil mijne plannen, zóó als zij in mij opkwamen, hier bloot leggen. Zij zijn niet gerigt op halve maatregelen, op tegemoetkoming, op uitzigt op betere tijden, op afhankelijkheid van egyptische beambten, zelfs niet op verwachte hulp van den Onderkoning, hoe goed zijne bedoelingen ook mogen zijn, daar hij toch geen magt heeft om veel te doen. Het organiserend talent is niet voldoende om geheele natiën uit hunne apathie te doen ontwaken; geen kleine held kan het werk verrigten, daartoe zou een magtig hervormer als PETER DE

(1) Men weet, dat sedert s. dit schreef, de Engelschen in Sir BARTLE FRERE een' onderhandelaar hebben gevonden, die ten minste aanvankelijk den sultan van Zanzibar tot rede gebracht heeft.

GROOTE en een volk als het russische of als de Japanezen van onzen tijd, dat ligt de denkbeelden van het Westen opneemt, noodig zijn. Ik neem dus de vrijheid het volgende in het midden te brengen, als denkbeelden over de onderdrukking van den slavenhandel; zij komen ten minste van iemand, die getuige is geweest van wat aan de bronnen van dien handel in Middenafrika aan 't licht komt.

„1. Men brenge het land onder eene Administratie ingerigt naar europesche beginselen, en plaatse Europeanen in de hoogste betrekkingen; de Franschen hebben beambten, die de taal verstaan, en de Engelschen hebben hunne ervaring om hun te toonen, hoe mohammedanen in dienst van een' welgeordenden staat kunnen geprest worden. Dit plan zou de fellahien van Egypte bevallen, terwijl de rest van het volk er onverschillig onder zou zijn, zoo lang het geen hooge belastingen te betalen had.

„2. Men stelle slaven-commissarissen aan, die in de provinciën behoorden rond te reizen, en een oog moesten houden op al de groote wegen van den slavenhandel; zij behoorden met onbepaald gezag bekleed te zijn, en boven de plaatselijke beambten te staan. Zij moeten de magt hebben, elken slavenhandelaar aan te houden en in de gevangenis te zetten, zijn' eigendom in beslag te nemen en expeditiën uit te rusten, om de bevrijde slaven naar hun land terug te brengen. Daar deze expeditiën vijandelijk grondgebied zouden moeten doortrekken, behoorden zij natuurlijk gewapend te zijn, en de commissarissen moesten onomkoopbaar zijn, daar zij voortdurend aan omkooping bloot zouden staan.

„3. Men moet de negerlanden, die het meest van den slavenhandel te lijden hebben, onder de bescherming plaatsen van europesche gouvernementen, door het stichten

van staten opzettelijk te hunner verdediging. Het splitsen van de afrikaansche natiën in kleine staten, is altijd de voorname hinderpaal tegen de invoering van de beschaving bij hen geweest; alleen groote mogendheden en die in staat zijn, zichzelven te organiseren, bieden een' genoegzaam vasten grondslag aan voor het ontwikkelen van handel en nijverheid.

„4. Men behoorde eene chineesche landverhuizing te bevorderen naar de mohammedaansche landen van Afrika, waar de bevolking weinig werk maakt van den landbouw. De vier millioen Egyptenaren, die voor landelijken arbeid geschikt zijn, schieten te kort tegenover de vruchtbaarheid van den bodem; doch chineesche landbouwers zouden in Nubië goed slagen, en zeker binnen eenige jaren den akkerbouw tot een winstgevend bedrijf verheffen.

„Onder de bestaande omstandigheden kan de toestand der egyptische staten niet verbeteren, zoo de slavenhandel niet alleen aan de bronnen beteugeld, maar ook bij zijne uitgangen vernietigd wordt. Dit kan alleen verkregen worden, als de rijken hunne slaven vrij geven, en bezoldigde bedienden in hunne plaats stellen; de ommekeer zou natuurlijk met groote uitgaven gepaard gaan, want zij zouden genoodzaakt zijn, bovendien hunne vroegere slaven te onderhouden, daar de meesten zouden weigeren hunne meesters te verlaten; toch zou eene belangrijke schrede gedaan zijn, als men eene wet kon tot stand brengen, waarbij alle slaven het regt verwierven, betaling voor hunne diensten te vorderen; zulk een maatregel zou ten gevolge hebben beperking van het getal slaven, en terwijl de meesters genoodzaakt zouden zijn, meer werk van hen te eischen, zou het strekken om de Oosterlingen uit hunnen sleur te helpen. Zoo lang iemand zijne slaven als zoodanig behoudt, verhindert niets hem, nieuwe aan-

koopen te doen, zoo dat iedere andere maatregel dan de door mij voorgestelde, verloren moeite zou geven."

Tot zoo ver Dr. SCHWEINFURTH. Het staat aan mij niet, de maatregelen te beoordeelen, die hij voorstelt, de bezwaren daaraan verbonden te wegen. Hij erkent zelf, dat de uitvoering bijna onoverkomelijke hinderpalen zou ontmoeten. Dit laatste geeft mij de vrijmoedigheid denkbeelden te opperen, die door zendingmannen behoorden overwogen te worden. Naar mijne meening heeft de zending hier eene roeping, maar dan moeten de zendingmannen den moed hebben een ruimer veld te betreden, dan zij tot hiertoe zich aangewezen rekenen.

Sir SAMUEL BAKER ontraadt zendelingen, zich in de binnenlanden van Afrika te wagen. Op wat grond? Hij acht hen niet opgewassen tegen de moeijelijkheden, die zij daar noodzakelijk het hoofd moeten bieden; hij meent, dat men daar materiële kracht tegenover geweld en onregt moet kunnen plaatsen. Men zou Sir SAMUEL op LIVINGSTONE kunnen wijzen, die geheel alleen jaren lang, zich te midden van allerlei stammen in Afrika ophield, die zich zoo zeer de genegenheid van zijne volgelingen wist te verwerven, dat zij, wat volgens Sir BARTLE FRERE eene ganesche ongehoorde zaak is, zijn lijk naar Zanzibar vervoerden. LIVINGSTONE betoonde zich als zendeling bestand, zonder van materiële kracht gebruik te maken. Ziedaar een voorbeeld, laat het zijn uit duizenden, het is genoeg om te bewijzen, dat de liefde van CHRISTUS den mensch niet alleen dringen, maar ook in staat kan stellen tot het verrigten van zulke daden. Heeft de zendeling echter geen ander vermogen, geen andere hulpmiddelen dan de mannen, die de Heer BAKER op zijne

reizen ontmoette, ja! dan geloof ik met hem, dat zij nog lang gemist kunnen worden.

Maar wat verhindert de zending hare medewerking te verleenen aan plannen als die van Dr. SCHWEINFURTH? Is zij minder daartoe geroepen, dan de staatslieden en de geleerden, die uit menschenliefde of ter behartiging van handelsbelangen, op politieke en oeconomische gronden, zich het lot der arme negers zullen aantrekken? Mag de zending langer eene passieve rol vervullen, waar geheele natiën zich bereid beginnen te toonen, om het welzijn der verdrukte en vertrapte menschheid te behartigen? Hebben Engeland en Nederland in 1816 niet zamengewerkt om den slavenhandel der Algerijnen te beteugelen? Heeft Engeland niet, door het onderhouden van kostbare vloten, getoond offers te willen brengen ter bereiking van een edel doel? Is onze expeditie naar Atsjin in den grond niet aangelegd op het uitroeijen van menschen- kust- en zeeroof in een gedeelte van zijne bezittingen? Bedenkt men wel eens, dat Duitschland gedurig meer toont zijne roeping te gevoelen, om onze kracht en zijnen invloed te gebruiken ter verbetering van het lot der volken? Dat het zijne kostbare verzamelingen heeft van voorwerpen uit alle landen, die zijne voor studie en krachtvorderende ondernemingen zoo geschikte zonen steeds meer zullen aansporen tot handelend optreden op het wereldtooneel buiten Europa? En hoeveel meer zou hier kunnen genoemd worden!

Welnu! Laat de zending zich bij deze beweging aansluiten. Zij vertegenwoordigt nog eene andere kracht, dan die ontleend is aan politiek, wetenschap of handel. Zij beoogt niets anders, niets meer, maar ook niets minder dan menschenheil. Zij moet zich daarbij bewust zijn, dat zij staat op den bodem gelegd door JEZUS CHRISTUS.

Is die bodem niet vast genoeg? Behoeven mannen van moed en volharding, als zij weten, dat zij voet gezet hebben op deze rots, te twijfelen of hun werk slagen zal, als zij de overtuiging hebben, dat het gerigt is op de uitbreiding van Christus koningrijk? En als deze en dergelijke vragen bevestigend beantwoord worden, wat is dan de toepassing? Ik bepaal mij hier tot de plannen van Dr. SCHWEINFURTH. En dan zullen de Regeringen aangemoedigd, gesteund worden, om tot hunne verwezenlijking zamen te werken, als de zendingvrienden hunne stem doen hooren, zoo noodig zevenmaal of als WILBERFORCE nog eens zevenmaal, des noods zeventigmaal zevenmaal. Dit is ook eene vrucht van het Christendom: de volken gaan begrijpen, dat zij eene roeping hebben. Is een volk eenmaal zich van zijne roeping bewust, dan rust het niet, voor dat het begonnen is daaraan te beantwoorden, en als de hoofden lang aarzelen, dan spreekt het, al luider en luider, en dan openbaart zich de waarheid van het vaak misbruikte woord vox populi, vox Dei.

De zendingvrienden moeten niet onverschillig blijven tegenover den nood van millioenen hunner natuurgenooten; zij kunnen bij uitnemendheid weten waaruit die nood is voortgesproten; zij moeten dan ook hunnen invloed gebruiken om alle middelen te doen in 't werk stellen, om dien te lenigen en eindelijk te bedwingen.

Zijn eenmaal de Regeringen bereid op hare wijze het hare te doen, dan heeft de zending eene andere, veel gewigtiger taak te vervullen. Nemen wij aan, dat Egypte eene wet erlangt, regelende het houden van slaven, ter voorbereiding van afschaffing der slavernij, dan is de tijd daar, dat de slaaf door onderwijs tot zekere mate van zelfstandigheid moet gebracht worden; dan moet hij wat

anders leeren dan pijpen stoppen, koffij zetten, enz. Dat onderwijs moet echter geheel berekend zijn naar zijne behoeften: geen lees- schrijf- reken-onderwijs; maar een onderwijs, dat terwijl het de geestvermogens ontwikkelt, nuttigen handenarbeid en wat daaraan noodzakelijk verbonden is, orde, netheid, tact, enz. bevordert. Wat voor zulk een onderwijs noodig is, moeten de zendingmannen nog bestuderen. De mannen, die in staat zullen zijn het te geven, moeten nog gevormd worden. De zending zal dat vermogen, als zij het wil. Waarschijnlijk is zij alleen daartoe in staat, want meer dan ergens worden hier christelijke liefde en volharding met zelfopoffering gevorderd. De mannen, die werkelijk door de liefde van CHRISTUS gedrongen worden, zullen niet vragen, of zij als apostelen en profeten werkzaam zijn, dan wel als de eenvoudigste schoolmeesters; als deftige akkerlieden, dan als water- en houtdragers; zij zullen weten, dat zij op Gods akker werkzaam zijn, en dat zal hun genoeg wezen. Zóó zijn er er niet weinigen onder de zendelingen; zóó zouden er veel meer zijn, als de zendingvrienden hunne vooroordeelen lieten varen, en eenvoudig, zonder omzien hunne taak vervulden. Kunnen Nederlanders ook nog werken voor Egypte en aangrenzende landen? Welligt ja! Als Nederlanders indachtig zijn, wat hunne vaderen met geringe magt tot stand brachten. Wij hebben onze consuls in Egypte, een' gemagtigde van het gouvernement te Djiddah, een handelsterrein te Port-Saïd; onze stoomschepen nemen hunnen weg door Egypte en de Roode zee; moet Nederland dan lijdelijk blijven, als de europesche Mogendheden zich tot fnuiking van den afrikaanschen slavenhandel in de bres stellen? 't Zou zeker te betreuren zijn, als het geschiedde wegens opzien tegen de kosten! De Nederlandsche zendingvrienden kunnen

hierover zich doen hooren; zij zullen gehoord worden, als zij volharden in het goede.

Het zou zeker niet geraden zijn aan het eigenlijk zendingwerk in Egypte deel te nemen, zoo lang wij nog zoo magtig veel in Indië te doen hebben; maar dit punt kan nog geruimen tijd in overweging gehouden worden.

Voor het tegenwoordige is het genoeg, als wij Nederlanders gaan begrijpen dat er eene algemeene beweging is onder de volken, en dat wij niet stil kunnen blijven zitten, als alles „sich regt und bewegt"!

Maart 1874. J. C. NEURDENBURG.

Onderdrukking van den Slavenhandel in het gebied van den Witten-nijl.

Onder dezen titel geeft de „Illustrated London news" van 14 Maart l.l. het volgende verslag van eene voordragt, op den 6den dier maand door Sir SAMUEL WHITE BAKER, in de Royal Institution gehouden:

De spreker begon zijne rede met het bijbrengen van voorbeelden, hoe de slavenhandel door de europesche Mogendheden langzamerhand meer onderdrukt wordt, hoe de slavernij in de Vereenigde staten van Amerika is uitgeroeid, en hoe de mohammedaansche Mogendheden dien handel aanmoedigen, daar slaven onmisbaar zijn voor een zinnelijk en loom volk. Hij beriep zich verder op het pas verschenen werk van Dr. SCHWEINFURTH „the Heart of Africa." Overgaande tot het onderwerp zijner rede, zeide hij, dat de slavenhandel wordt aangemoedigd door de gouverneurs der egyptische provinciën, niet alleen wegens de schattingen, die zij daaruit putten, in weerwil van het verbod van den Khedive, maar ook omdat zij meenen, dat MOHAMMED dien gewettigd heeft. De bezwaren tegen de geheele onderdrukking van dien handel zijn echter niet onoverwinnelijk; en dit groote doel zal mettertijd bereikt worden, voornamelijk door europeschen invloed. Als de Khedive de tegenwoordige verdorven egyptische ambtenaren in Soedan en de midden-afrikaansche provincies door eerlijke en bekwame Europeanen wilde vervangen, zou hij niet alleen het land van geheelen ondergang redden, maar ook den slavenhandel uitroeijen. Sir SAMUEL beschreef daarop de kwade gevolgen van het te hoog opdrijven van belastingen en van wanbestuur in vruchtbare, bloeijende districten, zoo als

hij daarvan zelf getuige was geweest in 1870, op zijne reis van Berber naar Khartoum. De Gouverneur van Soedan liet in zijn gebied Gods water over Gods akker loopen, en vermeerderde de belastingen. In één jaar zond hij aan den Khedive *f* 1200000, maar in het volgende waren de landbouwers geheel geruïneerd. Velen verlieten het land, en van dezen begaven velen zich tot den slavenhandel. Te Khartoum vond Sir SAMUEL eene Gouvernements-legermagt onder bevel van een' welbekenden slavenjager, en hij vernam, dat de Regering in Soedan, tegen vergoeding van ongeveer *f* 180000 's jaars, aan personen, die voor handelaars doorgingen, maar werkelijk roovers waren, toeliet zoo ver in Midden-afrika te plunderen, te moorden en slavenjagt te bedrijven, als zij maar konden. Hij las daarop den tekst voor van de bevelen, die hij van den Khedive ontvangen had, gedagteekend 19 Mei 1869, waarbij hem gelast werd: „eene expeditie uit te rusten, ten einde aan ons gezag de landen te onderwerpen ten zuiden van Gondokoro gelegen, den slavenhandel te onderdrukken, een stelsel van geregelden handel in te voeren, de scheepvaart naar de groote meeren van den aequator te openen, en een keten van militaire posten en handels-depôts te stichten, op afstanden van drie dagreizen van elkander gelegen over geheel Midden-afrika, met Gondokoro als basis ..... Het opperbevel wordt opgedragen, gedurende vier jaar, aan Sir SAMUEL WHITE BAKER." Sir SAMUEL zeide, dat de Khedive ongelukkig geen steun vindt bij zijne onderdanen. Hij is verre van fanatisme; integendeel, hij is een verstandig en ervaren man; maar zijne activiteit wordt voortdurend beantwoord met lijdelijken weerstand. De natuurlijke voordeelen van het land zijn zeer groot, en onmetelijke voordeelen zouden voortvloeijen uit de aanmoediging van nijverheid en handel, het aanleggen van spoorwegverbindingen, electrische telegrafen en wat verder met de beschaving verbonden is. Het volk heeft bij schranderheid en eerlijkheid andere goede hoedanigheden. Omtrent het karakter der egyptische beambten getuigde hij, dat ofschoon hij zelf de slavenhandel onderdrukt had, hij later bevond, dat de Gouverneur van Fashoda tol hief voor het doorlaten van slaven; maar hij

voegde er bij, dat de Sultan van Darfoer, een dweepziek mohammedaan en een slavenhandelaar, onlangs verslagen was bij een' aanval op de egyptische grenzen, en dat, als zulks de verovering van zijn gebied door den Khedive ten gevolge had, een geduchte slag aan den midden-afrikaanschen slavenhandel zou worden toegebracht. Ten slotte zeide Sir SAMUEL, met het oog op zijne jongste expeditie, dat ofschoon hij de uitvoerder geweest was, toch veel lof en eer aan den Khedive moest worden toegekend, als den eersten mohammedaan, die dit verfoeijelijk kwaad in den wortel had durven aantasten.

J. C. NEURDENBURG.

VARIA.

Het inlandsch onderwijs, besproken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Wie het vóór eenige jaren waagde zich tegenover eene oost-indische specialiteit uit te laten over de onverantwoordelijke verwaarloozing van het onderwijs in Indië, wie de meening uitsprak, dat ons volk geroepen is, niet maar als van zelf en zoo als het uitkomt, maar zeer opzettelijk mede te werken aan de beschaving van de inlandsche bevolkingen, kon er op rekenen van de vijf keeren viermaal te worden afgewezen met een schamper woord, een' glimlach, een gemompel van „illusiën" en „utopiën" en dergelijke. De vijfde keer echter werd hij met heel veel bezadigdheid gewezen op de toestanden, op het gevaar, dat den Europeaan te wachten stond, als eenmaal die volken op de hoogte kwamen van de europesche wetenschappen, op het noodzakelijk verlies van onze koloniën, als daar eenmaal de westersche beschaving begon door te dringen, enz. Sprak men over Evangelieverbreiding, dan heette het: „Gekheid! Zorg maar eerst dat al de heidenen in uw eigen land bekeerd worden!" Of wel: „Wilt gij Java in vijf jaren tijds verliezen, laat er dan maar het christendom verbreiden; de fanatieke mohammedanen zullen zeer gemakkelijk de gansche bevolking tegen ons opzetten, en dan is het gedaan met onze magt; dan zijn wij ons leven niet meer zeker. Ons

prestige is toch al zeer gedaald." Wilde men in geen zeer onaangenaam gesprek vervallen, dan wendde men het eenvoudig over een' anderen boeg; welligt zelfs was men eenigszins bekomen van zijne schoone ideën en verwachtingen; 't was niet geraden de lessen der voorzigtigheid te versmaden! En immers 't zou onverantwoordelijk zijn, zijne denkbeelden te willen verwezenlijken, als er de levens van duizenden landgenooten aan konden hangen?

Langzamerhand is men in Nederland en zelfs in Indië tot de overtuiging gekomen, dat in de vrees van vroegere specialiteiten veel overdrevens lag, en dat althans op de Regering de verpligting rust, de bevolkingen door onderwijs in scholen tot een' hoogeren trap van geestesontwikkeling op te voeren: dit is een feit. Het is een feit! Niet, omdat in 1854 in het „Reglement op het beleid der Regering van Neêrlandsch-indië" art. 128 werd opgenomen: „De Gouverneur-generaal zorgt voor het oprigten van scholen ten dienste der inlandsche bevolking". Immers reeds in het Reglement van 1818 lezen wij in art. 100: „De Regering maakt ook de noodige verordeningen omtrent de scholen der inlanders. De Regering geeft aan de Inlanders gelegenheid, om op de Nederlandsche scholen onderwezen te worden." En, bevat het Reglement van 1827 nog in art. 100 „de Regering neemt ook de noodige maatregelen tot instandhouding van de scholen der Inlanders", in dat van 1836 wordt geen woord van het inlandsch onderwijs gesproken. Met andere woorden: niet tegenstaande reeds in 1818 in het Regerings-reglement bepaald was, dat de Gouverneur-generaal voor het oprigten van inlandsche scholen zou zorgen, was in 1836 nog zóó weinig gedaan tot volvoering van dit artikel, dat in Indië beter geoordeeld werd, het ten derden male niet op te nemen. Nog eens

18 jaren later werd de nederlandsche wetgeving geroepen een artikel als art. 100 van 1818 tot wet te helpen verheffen. Thans zijn wij, ruim 18 jaren, gewaarborgd door artikel 128 van het Regeringreglement, dat de zorg van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-indië zich uit zal strekken tot het onderwijs van den inlander! Wat is in dat tijdsverloop tot stand gekomen?

Het Nederlandsche zendelinggenootschap was niet gebonden door een regeringsreglement, het heeft niet gedecreteerd, dat het zorg zou dragen voor het inlandsch onderwijs, het heeft slechts dit in zijne statuten, dat het zich geroepen acht, het Evangelie te helpen planten in de harten der menschen, en dat het zich bijzonder Neerlandsch-indië gekozen heeft als terrein voor zijne werkzaamheden. Maar aan die werkzaamheden is noodzakelijk verbonden het stichten van scholen voor de inlanders. Het heeft vele jaren scholen onderhouden op Timor, Rotti, de Zuidwester-eilanden, op Ambon en in andere deelen van de Molukken; het had gedurende ongeveer dertig jaren eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers op Ambon. Wie durft beweren, dat het daardoor geen of weinig nut gesticht heeft? Wie, die de inlandsche scholen en kweekscholen door de Oost-indische compagnie in de 17de en 18de eeuw gesticht, kent en naar hare vruchten beoordeelt, zal laag neêr zien op de stichtingen van een genootschap, dat niet beschikt over inkomsten als die der Oost-indische compagnie, noch over de millioenen uit Indië in de nederlandsche schatkist gevloeid?

Het Nederlandsche zendelinggenootschap heeft nog altijd zijne 117 scholen in de Minahasa, ettelijke scholen op Java, het heeft zijne kweekschool te Tanawangko, om van die voor inlandsche voorgangers te Tomohon hier

niet te spreken. Het heeft de zorg voor het onderwijs op Timor, Rotti, de Zuidwestereilanden en in de Molukken aan de Regering moeten overdragen. Hebben de scholen daar sedert een nieuw aanzien gekregen? Ik vraag dit niet om een' blaam op de Regering te werpen; wat zou mij afkeuring of verwijt baten? Ik vraag het, opdat regt geschiede aan eene instelling, die allerminst verdient, dat zij uit de hoogte behandeld, met medelijdenden glimlach afgewezen of op hare burgerlijke hulpmiddelen terug gewezen worde. Is het zóó ver gekomen, dat in Nederland alleen de magt van het geld regt geeft tot bevordering van volksheil, dan gaat Nederland eene droevige toekomst te gemoet. Een volk, dat meer dan eenig ander de magt en waarde van het kleine heeft leeren kennen, verloochent zijn volksbestaan, als het zich door zulk een beginsel laat beheerschen. Zoo ver kan het bij ons nog niet gekomen zijn, dat alleen corporaties, die over millioenen kunnen beschikken, waardig zijn hunnen invloed in de maatschappij en in het volksleven te doen gelden.

Lang was art. 128 van het Regeringsreglement eene doode letter; lang werd in de Tweede kamer der Staten-generaal bijna te vergeefs aangedrongen op de volvoering van dat artikel. Het eerste teeken van leven, door de Regering op dien aandrang gegeven, was de benoeming van een' Inspecteur voor het inlandsch onderwijs, en aan den ijver van den Heer VAN DER CHIJS heeft het niet gelegen, dat eerst na jaren (in 1873) eene eerste kweekschool voor de Buitenbezittingen te Tondano geopend werd. Aan hem lag dit zeker niet, die plannen indiende voor kweekscholen te Koepang, Ambon, Padang, Makasser, in de Minahasa. Is het niet van algemeene bekendheid, dat die plannen langen tijd werden aangehouden,

omdat men zich te Batavia beter resultaten voorstelde van ééne groote kweekschool voor gansch Indië ter hoofdplaats? Eerst in 1871 werd het inlandsch onderwijs bij koninklijk besluit geregeld, en in 1872 werd het Algemeen reglement op het gouvernements lageronderwijs voor inlanders in Neêrlandsch-indië gedecreteerd, (25 Mei).

In de begrooting voor 1874 werd door Z.Exc. den Minister van koloniën verklaard, dat gebrek aan onderwijzerspersoneel het stichten van een genoegzaam aantal scholen vooreerst in den weg stond, en op dien grond bij de Vertegenwoordiging aangevraagd eene som van *f* 40000, bestemd voor het subsidiëren van bijzondere scholen, wier getal op 150 begroot werd.

Was het wonder, dat het Bestuur van het Nederlandsche zendelinggenootschap, gedachtig aan de gezindheid van den Minister om het onderwijs aan inlanders zooveel mogelijk te bevorderen, gedachtig aan de achting, die Z.Exc. meermalen betoond had voor de beginselen van Engeland in zijne koloniën, en wetende, dat de engelsche Regering sedert eenige jaren subsidiën verleent aan een groot aantal bijzondere scholen, bijna alle van wege zendelinggenootschappen gesticht, – de hoop koesterde, dat thans ook aan 's genootschapsscholen aandeel in de bedoelde subsidiën zou verleend worden?

Die hoop mogt het Bestuur echter geen voedsel geven, wanneer niet bleek, dat de Regering aan hare subsidie andere voorwaarden verbond dan de degelijkheid van het onderwijs, dat zij niet wenschte te treden in het karakter van die scholen. Het zou zich van de zienswijze van den Minister hebben zoeken te overtuigen, als het kennis had kunnen nemen van het artikel in de begrooting vóór dat de debatten over die begrooting in de Tweede kamer

waren aangevangen. Daartoe bestond de mogelijkheid niet, en dus wendde het zich per adres tot deze afdeeling van de Wetgevende magt, onder kennisgeving van dezen stap aan den Minister. (1)

Dit adres heeft aanleiding gegeven tot een debat, dat mij voorkomt in enkele opzigten merkwaardig te mogen heeten, en dat ik met bescheidenheid wensch te toetsen aan de geschiedenis en aan paedagogische beginselen. Het is mij daarbij om waarheid te doen; ik wensch die te geven, zonder aanzien des persoons, en zal ik daardoor mishagen wie meent, dat de waarheid alleen bij deze of gene partij te vinden is, ik zal mij dit ongenoegen laten welgevallen. De tijd zal komen, dat de natie, alle partijen moede, het gezond verstand zal laten spreken, en tegen dien tijd moet zij weten, dat er sedert ruim eene eeuw mannen in ons land geleefd hebben, die buiten de partijen staande, niets anders bedoeld hebben, dan op hunne wijze aan het heil van de indische bevolkingen te arbeiden. Met de zoodanigen zamen te werken acht ik mijne roeping; tot de zoodanigen gerekend te worden mijne hoogste eer.

Ik volg de redevoeringen in de Tweede kamer uitgesproken op den voet. Dat het daarbij volstrekt noodig is, gebruik te maken van de Bijbladen tot de Staatscourant zal ieder inzien, die zich van tijd tot tijd de moeite geeft met dezen te vergelijken de verslagen door de dagbladen tot het groot publiek gebracht, soms verwonderlijk juist, niet zelden onwaar, en dus niet te vertrouwen. Ook in de zaak, die ik behandel, heeft de ervaring dit geleerd.

(1) Men zie het adres: Mededeelingen XVII. blz. 438 e. v. en Maandberigt 1874, N°. 12.

In de zitting van den 5den November 1873 bracht de Heer TEDING VAN BERKHOUT, namens de Commissie voor de verzoekschriften, het volgend verslag en praeadvies in, naar aanleiding van het boven bedoeld adres door bestuurders van het Nederlandsch zendelinggenootschap tot de Tweede kamer der Staten-generaal gerigt, waarvan afdrukken voor elk der leden op de gebruikelijke wijze waren bezorgd. (1)

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften is gesteld een adres van Bestuurders van het Nederlandsch zendelinggenootschap, d. d. 16 October 1873, verzoekende Z. Exc. den Minister van Koloniën – wien een afschrift van dat adres is gezonden – in overweging te geven de toekenning van subsidiën, bedoeld bij hoofdstuk II, onderafdeeling 58, der indische begrooting, niet afhankelijk te stellen van het geven van godsdienstig onderwijs, of anders eene naauwkeurige omschrijving te geven van wat in Indië door godsdienstig onderwijs al dan niet te verstaan is.

De adressanten wenschen toch, dat de 117 inlandsche scholen door het Nederlandsche zendelinggenootschap onderhouden in de Minahasa op Celebes, onder die scholen begrepen worden voor welke de post van *f* 40000 voor subsidiën aan particuliere scholen op de begrooting van Nederlandsch-indië voor 1874 is uitgetrokken. Zij herinneren, dat die scholen onder Gods zegen krachtig hebben medegewerkt tot ontwikkeling en beschaving van de bevolking in de Minahasa, zoodat het behoud dier scholen geacht moet worden een onbetwistbaar maatschappelijk be-

(1) Zie „Bijblad" 1873-74 fol. 165.

lang te zijn. Op die scholen wordt wel geen leerstellig onderwijs in de godsdienst, geen dogmatisch, geen kerkelijk onderwijs gegeven, maar toch zou het onderwijs hetwelk op die scholen gegeven en dat met een eenvoudig gebed geopend wordt en onder de leervakken ook de bijbelsche geschiedenis omvat, door een ambtenaar met de inspectie belast godsdienstig kunnen genoemd worden en onder die scholen gerangschikt voor welke geene aanspraak op subsidie – volgens de voorwaarden door den Minister gesteld – zou kunnen of mogen gelden.

Adressanten herinneren wat in Britsch-indië geschiedt, waar door het „Grant-in-aid-system" aan zendingscholen van alle gezindten door de Regering subsidie wordt verstrekt.

Uwe Commissie voor de Verzoekschriften wenscht de ernstige aandacht uwer Vergadering op den inhoud van dit adres te vestigen. Zij meent te mogen herinneren aan de diensten welke het Nederlandsch zendelinggenootschap onder den zegen Gods heeft mogen bewijzen tot verkondiging en uitbreiding van het Evangelie in een landschap, waar het heidendom met zijn domheid kweekend en de onzedelijkheid opwekkend bijgeloof is verdwenen. Zij wenscht, dat de Nederlandsch-indische Regering bewaard moge worden van eenmaal te worden beschuldigd, de instellingen van het Nederlandsch zendelinggenootschap in dat landschap te hebben doen ondergaan of ten minste tot den ondergang te hebben medegewerkt. Zij heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage.

Toen in de zitting van 9 November Afdeeling V van de begrooting (Departement van Onderwijs, Eeredienst en

Nijverheid) aan de orde was, opende de Heer TEDING VAN BERKHOUT het debat met de volgende redevoering. (1)

De Heer TEDING VAN BERKHOUT: Het onderwijs is in Indië langen tijd verwaarloosd. Om daarvoor nu behoorlijk zorg te dragen kost veel moeite en tijd. De Indische Regering, ten volle overtuigd van de bezwaren, heeft gewenscht dat wegens de geringe uitbreiding, die aan het gouvernementsonderwijs kon gegeven worden, subsidie zou verleend worden aan de scholen, door particulieren opgerigt. De Regering hier te lande heeft zich met dat denkbeeld wel kunnen vereenigen, maar wenscht bij het verleenen van die subsidiën voorwaarden te stellen. Op de tweede voorwaarde wensch ik thans de aandacht te vestigen, namelijk dat op die door het Gouvernement gesubsidieerde scholen neutraal onderwijs worde gegeven. De Regering is van meening dat, omdat neutraal onderwijs gegeven wordt op de openbare scholen van het Gouvernement, dit ook het geval zal moeten zijn op de particuliere gesubsidieerde scholen. Ten einde het voorstel der Indische Regering in zijne waarde te kunnen schatten, moet men nagaan welke de toestand is van de scholen in Indië. In het Koloniaal Verslag wordt opgegeven, hoeveel scholen van het Gouvernement en hoeveel particuliere scholen op Java en op de Buitenbezittingen worden aangetroffen.

Volgens het laatste verslag omtrent het onderwijs in Indië, loopende over 1871, is het aantal particuliere scholen grooter dan dat der openbare. Op Java zijn de particuliere scholen eenigszins vermin-

(1) Zie "Bijblad" fol 201, 2.

derd, de gouvernementsscholen daarentegen vermeerderd. In de Buitenbezittingen was het aantal particuliere scholen in 1871 niet alleen grooter dan dat der gouvernementsscholen, maar het is ook merkwaardig, dat in dat jaar het aantal bijzondere scholen is vermeerderd.

Nu kan men begrijpen, dat de Indische Regering aan de Nederlandsche voorstelt om hulp aan de bijzondere inlandsche scholen te verleenen; de gouvernementsscholen toch worden zeer langzaam opgerigt, zoodat er wel buitengewone middelen toe zullen moeten worden aangewend.

Terwijl het nu blijkt, dat die beide Regeringen overtuigd zijn van de noodzakelijkheid om het onderwijs in Indië uit te breiden, is het te meer vreemd, dat door de Nederlandsche Regering de voorwaarde van neutraal onderwijs voor de te subsidiëren particuliere scholen gesteld wordt.

In de afdeelingen werd dit punt ter sprake gebragt en er op gewezen, dat het wenschelijk ware dat de Regering de particuliere scholen ondersteunde. Andere leden daarentegen juichten het stellen van de voorwaarde toe, dat op de door het Gouvernement gesubsidiëerde scholen neutraal onderwijs worde gegeven. De Minister schijnt door den aandrang van deze leden in zijn denkbeelden versterkt te zijn geworden; vergelijkt men althans de Memorie van Toelichting met die van Beantwoording, dan zal men in bedoeld opzigt een eenigszins verschillenden toon opmerken.

De Regering is van meening, dat hoegenaamd geen denkbeeld mag zijn zendingscholen als bijzondere scholen te subsidiëren, wat zij in strijd zou

achten met de neutraliteit die zij behoort te betrachten. De Minister wil geen subsidie toekennen dan aan die scholen waar neutraal onderwijs wordt gegeven; want zulke scholen zouden volgens hem het eerst in aanmerking komen om tot openbare scholen te worden verheven. Maar aldus verzwaart de Regering hare taak ginds op eene aanmerkelijke wijze. Het is geen gemakkelijke en ook geen onkostbare taak in zulke uitgebreide bezittingen voor goed onderwijs te zorgen; het bezwaar zit niet alleen in het oprigten van scholen, maar ook in het vinden van onderwijzers. Nu zou de Regering de bezwaren voor haar zeer kunnen verligten; bedenkingen kunnen uit het Regeringsreglement niet aangevoerd worden. Art. 127 luidt: „Overeenkomstig regels bij algemeene verordening te stellen wordt voldoend openbaar lager onderwijs gegeven, overal waar de behoefte van de Europesche bevolking *dit vordert* en de *omstandigheden* het *toelaten*."

Er is dus geene verpligting om overal openbare scholen op te rigten en volstrekt niet verboden bijzondere scholen te subsidiëren. Wat de scholen voor inlanders betreft, wordt gezegd, dat de Regering moet zorgen voor scholen ten dienste van de inlandsche bevolking. Nergens evenwel is een verbod tot subsidiëring van bijzondere scholen, waardoor de zware taak van de Regering zou kunnen verzwaard worden.

Een tweede punt is, dat het stellen van die voorwaarde onnut is; oprigten van nieuwe scholen wordt hierdoor tegengehouden en de bestaande scholen, die anders vrij wel voldoen, worden bedreigd met ondergang.

Men vindt daarvan een merkwaardig voorbeeld in het Regeringsverslag, waarin de Regering erkent, dat, terwijl behoefte is aan gouvernements-kweekscholen, de particuliere kweekschool te Tanawangko, die in 1871 13 onderwijzers opleverde, dus 3 meer dan in 1870, en nu toch zoo niet opgeheven is, dan welligt opgeheven zal worden wegens het oprigten eener gouvernements-kweekschool te Tondano.

De Vergadering heeft kennis genomen van een adres van het Nederlandsch zendelinggenootschap, waarbij het wijst op 117 scholen in de Minahasa van Celebes, die, wanneer 's Ministers bepalingen tot het verleenen van subsidie blijven gelden, niet kunnen blijven bestaan.

Bedrieg ik mij niet, dan is voor eenige jaren van wege de Regering aan het Nederlandsch zendelinggenootschap voorgesteld, de scholen welke het genootschap had opgerigt tot openbare scholen te verheffen, mits het onderwijs neutraal ware. Het Nederlandsch zendelinggenootschap heeft zich daarmede niet kunnen vereenigen. Maar wanneer nu de maatregel doorgaat, zijn de bestaande 117 scholen van het Nederlandsch zendelinggenootschap met ondergang bedreigd. Is dit wenschelijk voor het onderwijs van de inlandsche jeugd? Zoude het niet getuigen van den zwartsten ondank jegens het Genootschap, dat onder Gods zegen de geheele Alfoersche bevolking in de Minahasa van een verdierlijkend bijgeloof tot de kennis van het Evangelie bragt?

In het verslag vindt men op welken hoogen prijs andere zendingsscholen gesteld worden. In het bijzonder worden die onder de Battakkers op Sumatra geprezen; de vruchten van dat onderwijs worden

geroemd. En nu wil de Minister door deze bepaling al die scholen wegruimen, in plaats stellende gouvernementsscholen. Het Europeesch stelsel bij het openbaar onderwijs gevolgd wil dus de Minister overbrengen in Indië. Dit is onnoodig en onnut.

Maar er is nog een ander oogpunt waaruit deze zaak kan beschouwd worden. Wanneer hier te lande neutraal onderwijs verlangd wordt, zal hij, die Christelijk onderwijs verlangt, niet zeggen dat de eerste daarom geen Christen is. Maar zoo in Indië, waar de Islam nog uitgaat op veroveringen, neutraal onderwijs gegeven wordt en de Regering voor alle scholen neutraal onderwijs verlangt, dan staat het gelijk tegenover den Mohammedaan met eene verloochening van haar Christelijk karakter.

Maar ik vraag of men zou kunnen vragen of de omstandigheden zulks niet gebieden. Maar ik ontken dit. Toegevendheid helpt niets. Indien wij door toegevendheid aldus ons Christelijk karakter verloochenen, dan loopen wij gevaar niet meer geacht te worden, om niet eene sterkere uitdrukking te gebruiken. De wrange vruchten zijn daarvan reeds zigtbaar. Wordt de stipte neutraliteit, door den Minister geeischt, door den Mohammedaan gewaardeerd?

En nu, terwijl men eene „stipte neutraliteit" wenscht, steekt men zich onbezonnen in een oorlog tegen den Sultan van Atchin, welke oorlog, onder verschillende gezigtspunten beschouwd, ook als een oorlog tegen den Islam beschouwd kan worden, en ik vrees, dat zulks in Indië bij de Mohammedanen geschiedt. Men heeft wel verklaringen gevraagd, dat men niet tegen den Islam handelt of wil han-

delen en verspreidt die verklaringen, maar deze hebben geen ander gevolg, dan dat men van zwakheid overtuigd wordt.

Ik heb bij eene vorige gelegenheid, bij de discussie over het adres van antwoord, daarop gewezen, dat men bij den Sultan van Ternate de gewetensvrijheid zijner Mohammedaansche onderdanen niet handhaafde. Dit behoort alles tot eene zelfde politiek, die ik niet goedkeuren kan, die ik moet afkeuren, ja waarvan ik een afschuw heb. Deze kan men niet regtvaardigen. De eenige ware houding, de eenig mogelijke politiek in Indië is het handhaven van zijn Christelijk karakter. Eene andere politiek is niet de veilige, de vruchtbare.

Ik resumeer, zeggende dat men zich omtrent de subsidie voor particuliere scholen op een Christelijk, op een echt neutraal standpunt moet plaatsen en geen bezwaar maken Christelijke scholen en scholen waar godsdienstig onderwijs gegeven wordt, te subsidiëren.

Ik eindig met het verzoek en de bede aan den Minister om wel te bedenken, dat wanneer hij de neutraliteit ook op gesubsidiëerde scholen invoeren wil, hij dan medewerkt om het Christelijk karakter van de Regering te verloochenen.

Eene korte historische toelichting is hier noodig. Waar de geachte spreker zegt „Bedrieg ik mij niet, dan is voor eenige jaren van wege de Regering aan het Nederlandsche zendelinggenootschap voorgesteld, de scholen welke het genootschap had opgerigt tot openbare scholen te verheffen, mits het onderwijs neutraal ware," daar vergist hij zich. Zulk een voorstel werd van wege de Regering niet gedaan; het waren Bestuurders van het genootschap, die

aan de Regering verzochten de noodige zorg voor het schoolwezen in de Minahasa te dragen, daartoe hunne hulp aanboden, en met bescheidenheid hun gevoelen bloot legden over de wijze, waarop de Regering, door het Genootschap, aan de goede bevolking van dat gewest het voorregt van een gepast onderwijs kon verschaffen. De bijzonderheden tot toelichting van dit punt zullen beter hare plaats vinden, waar wij de redevoering van den Minister bespreken.

De groote waarheid door den Heer TEDING VAN BERKHOUT uitgesproken is deze, dat wij ons christelijk karakter als natie tegenover den mohammedaan niet kunnen verloochenen, „zonder ons aan het gevaar bloot te stellen van niet meer geacht te worden, om niet eene sterkere uitdrukking te gebruiken." De mohammedaan begrijpt niet, dat eene Regering neutraal kan zijn; tot dat standpunt van hooge politiek kan hij niet opklimmen, omdat hij daardoor zijne eigene godsdienst en instellingen verloochenen zou. In zijn oog zijn wij óf atheïsten, en dan zeker te plaatsen beneden de navolgers van den Profeet JEZUS, dien zijn Koran hem leert eerbiedigen; óf wij veinzen, en drijven met hem een spel, dat hem te gevaarlijker wordt, naarmate hij moet vreezen, dat wanneer eenmaal de magt van den veroveraar groot genoeg zal zijn, deze den Islam zal zoeken uit te roeijen. Zóó zou hij doen, volgens de voorschriften van zijn' Koran, waarom zouden die ongeloovigen anders handelen? (1) Maar de hooge politiek brengt niet mede, dat men veinze geen godsdienst te hebben, wel dat men aan ieder de hoogst mogelijke vrijheid late in de belijdenis en oefening van

(1) Wie weten wil, hoe in den Koran over christenen, joden, en in één woord over ongeloovigen, maar ook over geveinsdheid gesproken wordt, die leze de 9de soera.

zijne godsdienst. De hooge politiek vordert niet, dat de Regering alles doe, omdat het één deel van de natie op eene andere wijze tot haar doel meent te zullen komen dan het andere; zij verlangt alleen van de Regering, dat zij botsingen voorkome, den vrede bevordere, opdat, wie wel wil, zich kunne bewegen en roeren, zonder gevaar van overlast van zijn' buurman. Dit is het karakter van het engelsch koloniaal regeringsbeleid sedert 1858, het jaar na den grooten opstand, toen de engelsche Kroon voor goed het bestuur in handen nam van de gewesten, die tot op dat tijdstip naar de bekrompen inzigten, wil men politiek, van de Oost-indische compagnie bestuurd waren. Het is niet genoeg te verklaren, dat de omstandigheden in Engelsch-indië geheel verschillen van die in onze koloniën; het zou noodig zijn aan te toonen, waarin dat verschil bestaat, en voor zoo ver men daartoe nog niet in staat was, zou het van hoog belang zijn, zich het verschil, maar ook de overeenkomst in toestanden helder voor te stellen.

Het is, dunkt mij, volkomen duidelijk, dat, waar de Islam menschenroof, strandroof en slavernij niet afkeurt, maar zelfs bevordert, (1) – het christendom daarentegen, die uit beginsel zóózeer afkeurt, dat daardoor zelfs een oorlog geregtvaardigd wordt; dat, waar de Islam het verkeer met ongeloovigen niet dan tijdelijk en uit nooddwang vergunt, - het Christendom geen uitsluiting van verkeer eischt, integendeel het bevordert, en de volken tot één wil brengen; dat waar de Islam in het burgerlijke, zoowel als in het godsdienstige alleen de wetten van den Profeet laat gelden, en daarom alles

(1) Men raadplege o.a. hier voor blz. 50 e.v. het gevoelen van SCHWEINFURTH.

moet uitsluiten, wat in den vorm van spoorwegen, telegrafen, geldbanken, enz. tot de nieuwere beschaving gerekend wordt, – onder christenen de burgerlijke wetgeving geen verschil toelaat tusschen de belijders van verschillende godsdiensten, en wat verder als verschil tusschen islam en christendom zou kunnen genoemd worden; – het is dunkt mij duidelijk, dat dáár de Europaan te vergeefs de godsdienst op den achtergrond plaatst: voor den mohammedaan is het wezen onzer maatschappijen gelegen in het uiterlijk aanzien, en is daarom voor hem kafir, ongeloovige, wat niet leeft naar de voorschriften van den Koran; zelfs het verbinden van een' panghoeloe aan de nederlandsche krijgsmagt in Atsjin zal hem niet tot ander inzigt of de overtuiging brengen, dat de Regering het inderdaad goed met den Islam meent; en uit welke bedoeling ook voort moge spruiten de stelling „noch Koran, noch Bijbel", de mohammedaan zal de laatste zijn om de beteekenis van zulk eene neutraliteit te begrijpen. Wij moesten dat droevige woord voor goed laten varen, het is een bastaard voor liberaliteit. Laat ons liberaal zijn in den gezonden zin des woords, dat kan ons tot aanbeveling strekken; maar aan den neutralen man, wat heeft men er an?

Op den 8sten November werd het debat over het adres van het Nederlandsche zendelinggenootschap voortgezet. Ik moet hier de redevoeringen laten rusten, die geen betrekking hebben op het onderwijs. Die van den Heer MOENS was geheel ter zake: zij volge hier. (1)

---

(1) Zie: „Bijblad" fol. 205, 6.

De Heer MOENS: Mijnheer de Voorzitter, bij deze onderafdeeling zoo als die thans op de begrooting staat uitgetrokken, en door den toelichtenden staat nader is omschreven, heb ik in zekeren zin eene treurige zelfvoldoening gekregen. Heb ik er vroeger op gewezen, dat de toestand van het onderwijs, wat betreft het aantal scholen, zoo als dat op de begrooting vermeld stond, nog te rooskleurig was, thans is mij toegegeven, dat het getal scholen voor de inlanders, die ik hier alleen op het oog heb, dat voor 1874 geraamd is, nog veel kleiner is dan vroeger reeds geraamd werd.

Er is evenwel aan den anderen kant in deze begrooting een en ander, dat ik met genoegen gezien heb, maar waarin ik toch nog gaarne eene wijziging zou gebragt zien.

De Minister stelt voor om aan de bijzondere scholen, die in verschillende deelen van Java bestaan, een subsidie te geven.

Mijnheer de Voorzitter, dit komt mij minder juist, minder gepast voor. Indien ik mij niet bedrieg, heeft de Indische Regering bij de scholen, die zij wil subsidiëren, in de eerste plaats het oog op die scholen, welke in verschillende districten en residentiën vroeger bestonden, doch op eens zijn vernietigd geworden. Men wil die scholen nu weder in het leven terugroepen, en daaraan op bepaalde voorwaarden subsidie geven. Ik lees, onder anderen, op bladz. 116 van het Koloniaal Verslag van dit jaar, dat op die gesubsidiëerde scholen geen minder onderwijs mag gegeven worden, dan nu reeds op de gouvernementsscholen wordt verstrekt. Die gesubsidiëerde scholen moeten dus, willen zij subsidie

ontvangen, in gehalte met de tegenwoordige gouvernementsscholen gelijk staan.

Maar, is het dan niet veel beter, is het dan niet de eenige juiste weg, om met die scholen te doen, wat men, in vorige jaren met zulke scholen heeft gedaan, namelijk, ze eenvoudig terstond te verheffen tot gouvernementsscholen?

Welke redenen zouden daar tegen zijn? Geene. Het onderwijs zal immers hetzelfde zijn als op de gouvernementsscholen, en het particuliere initiatief zou er krachtig door opgewekt worden.

Indien men, in die districten, waar naar zulke scholen een groot verlangen is, het systeem invoerde, dat overal, waar een regent, districtshoofd, een resident of wie ook, een geschikt persoon weet aan te wijzen – op welke wijze ook gevormd – om aan het hoofd van een school te staan, deze aan het hoofd van een gouvernementsschool zou gesteld worden, zou daardoor de ijver meer geprikkeld worden dan wanneer men weet dat men subsidie zal ontvangen, maar toch het grootste gedeelte van de kosten zelf zal moeten dragen.

Een tweede voorwaarde is, dat op zulke gesubsidiëerde scholen neutraal onderwijs moet gegeven worden.

Het is vooral naar aanleiding van de redevoering gisteren gehouden, en die een verzoekschrift betrof aan de Kamer ingediend, dat ik, met een enkel woord, bij deze zaak wensch stil te staan.

Mijnheer de Voorzitter, ik doe noch voor den Heer van LOON, noch voor den Heer TEDING VAN BERKHOUT onder in eerbiediging van de volkomenste vrijheid van iedere godsdienstige rigting om zich

met alle mogelijke betamelijke middelen, waar dan ook, uit te breiden; daarop heeft ze regt, dat is haar roeping en pligt.

Maar met de Heeren TEDING VAN BERKHOUT en VAN LOON eisch ik dan ook daarom van het Gouvernement de meest mogelijke onpartijdigheid, de striktste neutraliteit. Ik wensch, dat, waar men den mohammedanen toestaat om hunne godsdienst uit te breiden waar zij kunnen, dat men het daar den Christenen nergens onmogelijk make.

Indien men nu echter een stap verder wil gaan en zeggen: het Gouvernement, dat die roeping heeft en waarop die pligt rust, moet, waar het bijzondere scholen subsidiëert, ook bijzondere scholen met godsdienstige rigting gaan ondersteunen, — daar geloof ik dat men eene verkeerde toepassing maakt van een beginsel, dat men zoo even zoo juist had geformuleerd; want ik geloof, dat het volkomen met de roeping van ons Gouvernement èn hier te lande, èn vooral in Indië, in strijd is, om op die wijze het fanatieke drijven van de eene of andere godsdienstige rigting, welke zij ook wezen moge, in de hand te werken en te ondersteunen.

Indien er bij het onderwijs van de roeping van den Staat sprake is, dan geloof ik veeleer, dat het zijn pligt is, om door het neutrale onderwijs alom te bevorderen, het volk sterk te maken om tegen elk fanatiek drijven, van waar het ook moge komen, bestand te zijn en er zich niet door te laten medeslepen.

Ik weet wel, dat men zich beroept op Engeland en op hetgeen in Britsch-indië geschiedt, waar men allerhande scholen subsidiëert; maar vooreerst is het de vraag of het wel goed is, dat wij ons in onder-

wijszaken op het voorbeeld van Engeland beroepen; en ten tweede, en vooral, of men niet vergeet dat Engeland in Britsch-indië tegenover eene geheel andere inlandsche bevolking staat dan wij in onze Oost, en of misschien in Britsch-indië niet zonder gevaar kan toegelaten worden, wat in de bijzondere omstandigheden, waarin onze Oost verkeert, ten eenen male zou mislukken?

Die eisch, dat het Gouvernement in onderwijszaken de striktste neutraliteit en onpartijdigheid in acht neme, wordt door mij ook thans met nadruk aangedrongen, omdat ik grond heb voor de vrees, dat bij de besturen over de inlandsche scholen daarin niet altijd met gelijke maat gemeten wordt. Ik wijs den Minister slechts op de boekenlijst, vastgesteld om voor de openbare inlandsche scholen te dienen, op welke lijst werken voorkomen, die het misschien beter ware niet toe te laten, of die stellig verboden moesten zijn, omdat er weer anderen van de lijst zijn weggenomen, die, in geval de eersten toegelaten worden, ook hunne plaats hadden moeten behouden.

Ik kom meer bepaald tot het speciale punt, door den Heer TEDING VAN BERKHOUT hier ter sprake gebragt, namelijk de scholen van het Nederlandsch zendelinggenootschap in de Minahasa.

Zoo zeer als iemand waardeer ik den ijver en den moed, die er noodig geweest zijn om te doen wat daar gedaan is, en de onpartijdigheid gebiedt een ieder te erkennen, dat het zendelinggenootschap daar uitstekende diensten heeft bewezen en er eene bevolking heeft ontwikkeld, die niet op de hoogte zou staan waarop zij zich thans bevindt, als dat genoot-

schap daar niet toe had medegewerkt. Daarom juist betreur ik het diep, dat de kracht van dat zendelinggenootschap gebroken is (de Heer TEDING VAN BERKHOUT weet het ook wel) door de geestverwanten van hem die nu voor die scholen zoo krachtig in de bres springt, gebroken doordien zoo velen zich aan het genootschap onttrokken hebben, dat het onmogelijk heeft kunnen volhouden wat het begonnen was, noch het heeft kunnen uitbreiden met dezelfde kracht als vroeger. Doch dan nu, in de plaats van de hulp die men verloren heeft, hulp te komen vragen aan het Gouvernement, op andere voorwaarden dan die waarop het Gouvernement, dergelijke hulp aan anderen zou verleenen, daartoe kan en mag ik niet medewerken, al zou ik den bloei der scholen nog zoo gaarne wenschen.

Ik geloof, dat het voor het zendelinggenootschap zelf niet goed zou zijn. Wij herinneren ons allen, dat hier meermalen door een man van uitstekende bekwaamheid en juist inzigt en te gelijk van een onbetwist christelijk karakter gezegd is, dat het voor hem niet de vraag was of er op de scholen onderwijs in de godsdienst, hoe ook omschreven, wierd toegelaten, indien maar de man, die aan het hoofd stond, een godsdienstig man was. Dan, zeide hij, zou die geest in al het onderwijs doordringen. Nu vraag ik wat er dan tegen kan zijn, dat ook het zendelinggenootschap zijne scholen door de Regering late overnemen en de voorwaarden aanvaarde waarop deze het doen moet en niet anders kan? Diezelfde mannen aan het hoofd dierzelfde scholen, bezield met denzelfden geest, zullen ook dienzelfden geest aan de leerlingen blijven mededeelen. Men vreest

toezigt als dat gebeurt, toezigt van residenten, controleurs en ik weet niet wie al meer. Maar indien men het subsidie aanneemt, vreest men dan dat toezigt niet? Neen, zegt men, als men naauwkeurig bepaalt wat als minimum op die scholen zal worden toegelaten, wat daar zal worden onderwezen. Maar wie zal dan moeten bepalen of men zich aan dat minimum houdt? En zal niet juist die bepaling en het toezigt, dat daarop uitgeoefend zal moeten worden, nog oneindig veel meer tot allerlei, misschien zeer onaangename tusschenkomst van anderen aanleiding geven?

Ik geloof waarlijk, dat men zich omtrent dien toestand illusiën maakt en zich uit vrees voor het eene toezigt, in de armen van een ander toezigt zou werpen, waarvan de gevolgen nog veel onaangenamer zouden zijn. Maar bovenal men vergete niet, dat, waar men begint te omschrijven wat op dergelijke scholen veroorloofd zal zijn, men, als ook de mohammedanen subsidie vragen en ook omschrijven wat als minimum zou worden toegelaten, men hun niet zou kunnen weigeren wat men aan anderen gaf.

Hoe gaarne ik dus zou wenschen, dat een krachtige steun aan die scholen in de Minahasa kon worden verleend om ze nog langer ten zegen der bevolking te doen zijn, waar die gevraagd wordt, met afwijking van de gewone regelen, en vooral onder voorwaarde, dat die afwijking bepaald zou worden geformuleerd, daar meen ik, dat de Regering gesteund moet worden op den weg dien zij heeft ingeslagen. Ik hoop, dat de Regering op den ingeslagen weg zal blijven, maar voeg er den uitdrukkelijken wensch bij, dat zij bij het overnemen

van scholen zich niet bepale tot het aantal dat zij zich misschien heeft voorgesteld over te nemen, maar dat zij daarbij de meest mogelijke liberaliteit in ieder opzigt gebruike. Voor gebrek aan geld behoeft zij niet te vreezen, want op deze onderafdeeling zal het geld voor het doel, waarvoor het uitgetrokken is, toch niet besteed worden.

Het overige van deze redevoering heeft betrekking op de gouvernements kweekscholen op Java.

Z. Exc. de Minister van koloniën beantwoordde de sprekers, als volgt: (1)

Behoef ik, na hetgeen ik reeds in het begin mijner rede de eer had te zeggen, er nog bij te voegen: Kan de Regering, trouwens gebonden door het Koninklijk besluit van 8 Mei 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 104), hetwelk bij het geven van onderwijs, het godsdienstig element buitensluit, — kan de Regering subsidiëren in den geest van het Rotterdamsch zendelinggenootschap volgens de specieuse onderscheiding, dat geen eigenlijk gezegd onderwijs in de godsdienst maar alleen godsdienstig onderwijs wordt gegeven op de genootschapscholen? Waar is de grens? En zouden dan zij, die meenen dat wel degelijk positief-christelijk onderwijs op de scholen gegeven moet worden, ook geen regt op subsidie hebben? Zou de Regering, door het Regeringsreglement gebonden, om aan ieder volkomen vrijheid van godsdienst te laten, dan verzoeken kunnen weigeren om subsidiën aan langgars, pesantrians en andere geestelijke Mohammedaansche scholen?

Er is terrein genoeg. Wanneer het zendelingge-

(1) Zie: „Bijblad" fol 208.

nootschap van Rotterdam geen 117 scholen in het leven kan houden zonder een klein subsidie van het Gouvernement, laat het dan zijne krachten niet overschatten en er 50 in het leven houden. Het Gouvernement kan van zijn standpunt geen subsidie aan gezindheidsscholen geven; dit kan niet gevergd worden. Ware de toestand in Nederlandsch-indië anders, ware zij als in Suriname en Curaçao, dan zou de Regering niet zooveel zwarigheid behoeven te maken. Maar subsidie te geven in Nederlandsch-indië, zonder de voorwaarde van neutraliteit, is niet doenlijk.

Laat de zendelinggenootschappen hunne taak volbrengen en de Regering de hare.

De Heer TEDING VAN BERKHOUT heeft, dunkt mij, uit het oog verloren het gebiedend artikel van het Regeringsreglement (art. 128): „De Gouverneur-generaal zorgt voor de oprigting van scholen ten dienste van de inlandsche bevolking."

Laat de Protestanten in Nederlandsch-indië doen gelijk de Katholijken: scholen oprigten en hun eigen weg gaan, en niet komen vragen om subsidie bij het Gouvernement.

Ik vermeen, dat het standpunt der Regering: welwillende bejegening, zorg voor leeraren bij gevestigde Christelijke inlandsche gemeenten, uit den weg ruimen van moeijelijkheden – niet genoemd kan worden gelijk het gisteren genoemd werd: „verloochening van haar Christelijk karakter".

Het Christelijk karakter, Mijnheer de President, brengt mede om Christelijk te handelen, niet om geloofsstrijd aan te wakkeren.

Wanneer wij er ons in verbeugen – de Heer VAN

VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDE heeft er op gewezen - dat een oude strijd, die jaren lang geduurd heeft, uit onze politiek verdwenen is, de strijd over vrijen arbeid – laat ons dan niet den strijd over neutraal of ander onderwijs, welke in Indië niet t'huis behoort, derwaarts gaan overbrengen.

Het debat werd voortgezet door den Heer TEDING VAN BERKHOUT, wiens woorden luiden, als volgt: (1) .

De Heer TEDING VAN BERKHOUT: Het is meermalen gebeurd, dat twee personen van dezelfde praemissen uitgaan maar tot verschillende conclusie komen. Dit is ook heden gebeurd tusschen het geachte lid uit Sneek en mij. Ik ben overtuigd, dat het geachte lid uit Sneek wenscht uitbreiding van het Evangelie, maar de quaestie is, of men die uitbreiding zal bevorderen door subsidie te geven aan scholen, waar godsdienstig onderwijs wordt gegeven.

De geachte afgevaardigde uit Sneek meent, dat men dus handelende het fanatisch drijven van allen die de godsdienst voorstaan zou steunen. Het zij mij vergund de aandacht der Kamer er op te vestigen, dat wij hier te doen hebben met eene bevolking, die nog zeer weinig weet van godsdienstige begrippen, die weinig zedelijk en verstandelijk ontwikkeld is. Gisteren zeide ik, dat de eenige krachtige hefboom voor die ontwikkeling het Christendom is; maar als deze hefboom niet wordt gebruikt, vat ik niet hoe de bevolking gesterkt kan worden tegen fanatisch drijven door een neutraal onderwijs, dat niet ontwikkelt en opvoedt. Juist als men zoodanig onderwijs steunt, wordt de bevolking vatbaar om

(1) Zie: »Bijblad", fol. 209, 10.

aan dat fanatisch drijven onderworpen te blijven.

De geachte afgevaardigde meent, dat ik deze zaak aanvoer naar aanleiding van het adres van het Nederlandsch zendelinggenootschap aan deze kamer en in afschrift medegedeeld aan den Minister van Koloniën, waarin krachtig wordt opgekomen voor de belangen der scholen door dat genootschap opgerigt en onderhouden in de Minahasa. Dat is zoo niet; toch was ik van voornemen in deze Vergadering mij te verzetten tegen de zienswijze van de Regering betreffende het neutraal onderwijs. Nu moge men beweren, dat dat genootschap met den steun van alle bewoners des lands, althans van de Protestanten, zijne scholen wel kan onderhouden; doch men houde in het oog, dat wat het genootschap gedaan heeft en nog doet, eigenlijk het werk is van hem die een woestijn ontgint en den wensch niet kan onderdrukken, dat, als men het zoo ver gebragt heeft dat de bevolking zedelijk en verstandelijk ontwikkeld is, men dan dat arbeidsveld kunne verlaten om tot het ontginnen van een woesten grond over te gaan, terwijl het ontgonnene arbeidsveld tot de gewone bebouwde gronden overgaat. Dat is de natuurlijke wensch van het Nederlandsch zendelinggenootschap, en het is niet alleen de klagt over het verwoesten van dit arbeidsveld maar ook over de belemmering in het overgaan tot een ander. Ik wenschte de Vergadering de klagt van het Nederlandsch zendelinggenootschap uit dat oogpunt te doen beschouwen.

Wanneer de Kamer mogt goedvinden de Regering te steunen in de meening waarin zij verkeert, dan zou het werk van het genootschap in eens worden

afgebroken. Niet dat het Nederlandsch zendelinggenootschap niet met gerustheid van geweten hare werkzaamheden zou kunnen overbrengen op andere velden, maar het zou moeten betreuren de niet waardering van zijn streven. Er wordt dus niet geklaagd over het terugtrekken van steun maar over de niet eerbiediging van het verrigte werk.

Ik geloof dat, wanneer het Nederlandsch zendelinggenootschap erkend werd in zijne waarde wat de scholen betreft, men het ook meer zou steunen.

Maar, zeide men, indien men die scholen ondersteunt van regeringswege, dan zouden evenzeer de mohammedaansche scholen moeten ondersteund worden. Ik antwoord: waarom niet? Ik vraag vrijheid; die ondersteuning moet natuurlijk alle scholen gelden, wanneer maar aan de voorwaarde van het Gouvernement is voldaan, dat behoorlijk onderwijs door daartoe geschikte personen worde gegeven. Er is ook nog gezegd, dat in die scholen, wanneer zij door het Gouvernement worden overgenomen, er geen verschil plaats vindt, mits de hoofdonderwijzer dezelfde blijve. Maar dit kan ik niet toegeven; het verschil wordt groot; de scholen veranderen van aard.

Ik kom tot hetgeen de Minister gezegd heeft. Ik meen daarin te erkennen dat, evenzeer als hier te lande, de openbare school gedurende de uren waarin geen onderwijs gegeven wordt, open wordt gezet voor het geven van godsdienstig onderwijs, zoo ook de scholen in Nederlandsch-indië voor dat onderwijs zouden worden opengezet. Maar is daarmede mijn wensch, onze wensch bevredigd? Geenszins.

De Minister beweert dat de Regering gebonden is aan de neutraliteit bij het openbaar onderwijs. Het

ligt niet in eenige bepaling van het Regeringsreglement vervat; dit eischt wel de zorg voor het openen van scholen voor de inlandsche bevolking te bevorderen, maar gaat niet verder. In het reglement voor het onderwijs op de inlandsche scholen staat geene bepaling van dien aard.

Verder zegt de Minister: dat het mogelijk zoude zijn, subsidie te geven in Suriname, maar geenszins in Indië. Ik begrijp zeer goed welk onderscheid men maakt tusschen beide; maar juist daar zit het bezwaar. In Suriname heeft men den Islam niet, en in Nederlandsch-indië wel. Nu betreur ik dat onze Regering zoo hoogst voorzigtig, ja al te voorzigtig is tegenover den Islam. Sedert 1852 heeft men altijd toegegeven en met welke vrucht? geene! Door den Minister is aangehaald art. 128 van het Regeringsreglement, dat zegt dat de Gouverneur-generaal zorgt voor het oprigten van scholen ten dienste der inlandsche bevolking, maar daaruit kan ik niet afleiden dat dat onderwijs neutraal moet zijn. En, zoo als ik reeds zeide, het reglement voor het inlandsch onderwijs, dat tot uitvoering van art. 128 uitgevaardigd is, bevat ook geen bepalingen in dien geest.

Nu zou ik wenschen dat bij die enorme taak die de Regering in Indië heeft ten opzigte van het onderwijs in Indië, particuliere krachten werden in aanmerking genomen, werden gesteund en met dank aangenomen.

Ten slotte. Ik vreesde wel dat hetgeen ik gisteren zeide eenigszins zou worden opgevat in een anderen zin dan ik het heb gezegd. Gisteren heb ik beweerd dat, wanneer de Regering aldus doorging,

men de vrees moest koesteren dat men te ver ging en dat ik daarom wenschte dat de Regering in Nederlandsch-indië en hier te lande haar christelijk karakter handhaafde. Ik heb uitdrukkelijk gezegd haar christelijk karakter en niet haar christelijk geloof. Ik weet dat de Staatskerk niet meer bestaat, ik houd vol dat de invloed van het Christendom op de Staten van het Westersch Europa en op de Staten daaruit ontstaande of ontstaan zoo groot is, dat die Staten hebben een christelijk karakter. Wanneer men dit handhaaft, heeft men niet te vreezen een ontstaan van godsdienststrijd, welken ik evenzeer zou betreuren, maar ik blijf vreezen dat hij vroeger of later zal ontbranden, wanneer men dat karakter niet handhaaft.

Dit woord werd door Z. Exc. beantwoord als volgt: (1)

Wat de rede van den Heer TEDING VAN BERKHOUT betreft, heb ik niets te voegen bij hetgeen ik in mijne eerste rede heb gezegd. De Regering zal de pogingen welwillend behandelen en ondersteunen voor zoo ver zij mag; maar subsidie te verleenen aan scholen waar godsdienstig onderwijs gegeven wordt, daartoe is zij in Indië niet bevoegd.

Ik zie mij genoodzaakt de rede van den heer VAN WASSENAAR te laten rusten. Hoeveel goeds en waars zij ook bevatte, zij bevat te veel, dat minder juist is voorgesteld. Zij gaf den Minister gelegenheid, op schitterende wijze aan te toonen, hoezeer de wet onderscheid maakt tusschen het onderwijs aan kinderen van Europeanen en dat aan Inlanders, en een blijk te geven van zijne uitstekende kennis van de gewisselde stukken, al was het

(1) Zie: "Bijblad" fol. 111.

dan ook in eene ondergeschikte zaak. Moet ik betreuren, dat de Minister zijne rede besloot met eene tirade, die zachtst gesproken, niet vleijend was voor het Nederlandsche zendelinggenootschap, ik zal de laatste zijn, die hem dat ten kwade duid, daar ik de gevolgen ken, die debatten over personen en corporaties zeer ligt na zich slepen. Ik zou die tirade liever laten rusten; maar daarin komt voor, wat ik noodzakelijk zal moeten beantwoorden; waar ik dit doe, wil ik niet letten op den toon, maar alleen op den inhoud, en allerminst twijfelen aan de goede bedoelingen van den Minister. De woorden van Z. Exc. luiden als volgt: (1)

> Het Zendelinggenootschap was, vooral om de redenen door het geachte lid uit Sneek aangehaald, sedert 1863 niet bij magte om die scholen in stand te houden. Sedert 1863 heeft niet de Regering aan het Zendelinggenootschap, maar juist dit laatste onder allerlei vormen aan de Regering hulp gevraagd, welke de Regering niet op de verlangde wijze kon en mogt verleenen.
>
> Ik heb reeds gezegd, dat men geene concurrentie van de Staatsschool behoeft te vreezen; deze ligt niet in de bedoeling der Regering, die tot nog toe slechts voor een deel in de groote behoefte kan voorzien. Was het Zendelinggenootschap in de Minahassa niet boven zijne krachten gegaan, en was het bij magte geweest 117 scholen in stand te houden: niets zou de Regering aangenamer geweest zijn. Laat het er des noods op de wijze die het goedvindt 50 in stand houden — de Regering zal niets liever zien, maar zal dan trachten de opgeheven scholen door gouvernementsscholen te vervangen.

(1) Zie «Bijblad", fol. 212.

Wanneer echter het verzoek toegestaan werd om godsdienstig onderwijs te subsidiëren, dan zou de Regering verder gaan dan in hare bedoeling ligt en dan de bestaande verordeningen haar veroorloven.

En hiermede liep dit debat ten einde. Is daarbij het voor en tegen behoorlijk overwogen? Ik geloof het niet.

De heer TRDING VAN BERKHOUT heeft veel gezegd, waarmede ik mij ten volle kan vereenigen; hij verdient den dank van de zendingvrienden. Ik kan echter niet volstaan met zijne weêrlegging van de beide andere sprekers. Er is veel in de woorden van den heer MOENS, maar ook in die van den Minister, dat van het door henzelven gekozen standpunt te betwisten is. Laat ons zien!

In de eerste plaats heb ik bedenkingen tegen de rede van den heer MOENS.

In 't voorbijgaan merk ik op, dat „de Minister" niet „voorstelt om aan de bijzondere scholen, die in verschillende deelen van Java bestaan, een subsidie te geven." Ik lees in het „koloniaal verslag 1873" .... „voorstellen ingediend, de strekking hebbende, om regelen vast te stellen tot subsidiëring van bestaande particuliere scholen, waar geen ander en minder onderwijs wordt gegeven, dan volgens de bepalingen op de gouvernementsscholen moet gegeven worden." En raadpleegt men de begrooting voor 1874 (Memorie van toelichting blz. 20), dan blijkt het ten duidelijkste, dat de subsidiën door de Regering bestemd zijn voor de inlandsche scholen, waar ook zij in den ganschen Archipel gevonden worden. 't Gebeurt wel, dat men over Java hoort spreken, wanneer geheel Neêrlandsch-indië bedoeld wordt, doch van mannen als de heer MOENS is dit niet te wachten. Zij weten, dat ook de Buitenbezittingen regt hebben op de belang-

stelling van Nederland, en dat deze grootendeels door verwaarloozing op den achtergrond geraakt zijn, wat te meer te bejammeren is, omdat vele zich door rijke hulpbronnen onderscheiden, en men daar op vele plaatsen met bevolkingen te doen heeft, die binnen eene halve eeuw op een standpunt konden gebracht worden, maatschappelijk, zedelijk en godsdienstig verhevener dan dat waarop Java sedert eeuwen staat.

De heer MOENS wil niet, dat de Regering de door haar bedoelde scholen subsidiëre, hij wil „ze eenvoudig terstond verheffen tot gouvernementsscholen." En uit de ontwikkeling van dat gevoelen blijkt, dat de geachte spreker uitsluitend het oog houdt op Java. De heer MOENS behoort tot de politici, die sedert lang geijverd hebben en blijven ijveren, mijns inziens teregt, tegen de overdreven bemoeijingen van het gouvernement met zaken, die aan de zorg van particulieren konden worden overgelaten. Eene Regering, die als industrieel, landbouwer of handelaar optreedt, moge uitgaan van de beste bedoelingen, toch treedt zij buiten den kring harer bemoeijingen. Mag men al toegeven, dat het voorbeeld, door eene verstandige Regering gegeven, soms strekt om de verbrokkelde en sluimerende krachten van een volk op een bepaald doel te rigten, zij moet weten, dat hare taak volbracht is, zoodra de mannen uit het volk door daden toonen, dat zij hun voordeel en hunne roeping begrijpen; zij moet weten, dat geen staats-industrie zóó voordeelig kan werken op het algemeene welzijn, als de particuliere. Zulk eene Regering laat langzamerhand, met de noodige wijsheid, aan particulieren over wat door dezen aanvankelijk met goed gevolg gedaan wordt. Zij zal, waar dit noodig blijkt, haren steun verleenen, welligt door subsidiën, al zijn het ook geen suikercontracten, of door

welwillende tegemoetkoming, waar geen regten of belangen van derden haar daartoe in den weg staan.

't Is duidelijk genoeg, dat van het onderwijs voor den inlander in Indië niet veel zou komen, als de Regering geen handen aan 't werk sloeg. Aan haar is het, door goed voorbeeld in methode en strekking van het onderwijs, zoo goed als in het verschaffen van de noodige hulpmiddelen, het bewijs te leveren, dat scholen voor inlanders niet alleen gesticht kunnen worden, maar ook vruchten opleveren, en daarom eindelijk door den inlander op prijs gesteld worden. Goed voorbeeld geven, dat is de taak der Regering; zij kan er niet aan denken, zich de opvoeding van gansche volken tot taak te stellen; maar zij kan wel de gelegenheden bevorderen, die volken met andere volken in levendig contact brengen, en zij moet zich daartoe geroepen gevoelen, wetende, dat de volken elkander opvoeden.

Onze Regering is begonnen, zich de zorg voor het inlandsch onderwijs aan te trekken; maar zij had voorgangers hier en daar op Java, een grooter getal in de Buitenbezittingen, want ook dáár zijn Hoofden, die prijs stellen op scholen, en dáár zijn buitendien particulieren, die er zich opofferingen voor getroost hebben en nog blijven getroosten. Moet nu de Regering eenvoudig beginnen met tabula rasa te maken? De Heer moens zal zeggen: dat verlang ik niet; ieder blijft vrij te doen wat hij wil, als hij maar geen subsidie vraagt uit 's lands kas. Dat zegt met andere woorden: kruip gerust, wij zullen rijden, en mogt gij soms verlangen, dat wij althans den weg niet te veel inreden, om u het kruipen niet al te bezwaarlijk te maken, dan antwoorden wij u: 't is de vraag, of 't niet een gunst van ons is, dat gij langs onzen weg moogt kruipen; rijdt ook, als gij kunt.

Maar ik wil dat beeld daarlaten, en den Heer MOENS liever een voorbeeld op ander gebied verstrekken. Ik wil een' koffijtuin aanleggen, en heb mij daartoe een geschikt stuk grond gekozen; 't is woeste grond, en ik heb verlof ontvangen, maar na eenigen tijd blijkt, dat de afvoer van mijn product te bezwarend is; ik verzoek verbetering van eenen weg, en ook anderen zullen daarvan voordoel trekken. Zal de Regering mij dan antwoorden: zorg zelf daarvoor? Ik bied aan, voor mijn gedeelte den weg te doen slechten, maar kan toch niet voorzien in 't gansche onderhoud, ook van dat gedeelte, dat mijne buren zullen gebruiken, veel minder in een gedeelte, dat over gouvernementsgronden loopt. Zal de Regering dan zeggen: Wij helpen u niet? Zou zij in 't laatste geval beter doen met te antwoorden: Wacht tot wij dien weg zullen noodig hebben, en dan zullen wij wel zorgen? Ik geloof het niet.

Nu is het zóó met de scholen. Particulieren zeggen: wij willen scholen stichten, maar daartoe hebben wij gebouwen en andere hulpmiddelen noodig; help ons met de materialen, die gij in ruime hoeveelheid bezit; wij kunnen voor het grootste deel in het onderhoud der onderwijzers voorzien, maar toch zou eene toelage uit uwe kas ons zeer welkom zijn: verleen ons die. Gij zijt, volgens uwe eigene verklaring, op verre na niet in staat in de behoeften aan scholen te voorzien, wel nu, maak gebruik van onze verspreide krachten, gij hebt het in uwe magt, die op uw doel te rigten. Moet de Regering nu antwoorden: gij zijt niet ontvankelijk in uw verzoek, wij zullen doen, wat wij meenen te moeten doen; en kunnen wij nog niet wat wij moeten, wel nu, wij zullen laten wachten; dit geslacht gaat voorbij, een ander zal zich in onze gunst verheugen. En of nu uwe

inrigtingen te gronde gaan, wat gaat ons dat aan? Wij hebben u niet noodig?

Zóó heeft de Minister niet gesproken. Hij wil althans subsidie verleenen, waar hij meent dit met zijn regeringsbeleid te kunnen overeenbrengen.

De Heer MOENS heeft verlangd: toepassing van het in de industrie en cultures reeds lang veroordeelde beginsel, dat de Regering alles zal doen, geen oog zal hebben voor den arbeid van particulieren, ja zelfs die door haar alles dominerend kapitaal onmogelijk zal maken. Monopolie! Neen, dat mag het niet heeten, althans niet in den zin van uitsluiting door de wet; maar hebben wij dan in onze dagen nog niet geleerd wat beteekent: concurrentie onmogelijk maken?

Hoe nu „het particuliere initiatief krachtig zou opgewekt worden", als de Regering de particuliere scholen tot de hare maakte! 't Moet zeker aan mij liggen, als ik van deze stelling niets begrijp. Moet dat initiatief dan hierin bestaan, dat b. v. een Regent ga omzien naar een' schoolmeester, en dan bij den Resident kome met de mededeeling: ik heb een' man gevonden, morgen open ik eene school, heb de goedheid haar overmorgen tot gouvernementsschool te verklaren? Zóó worden de dingen in Indië niet. Om het initiatief te nemen, door den Heer M. bedoeld, is noodig: 1°. dat de Regent het zich tot eene eer rekent, goede scholen in zijn regentschap te kunnen aanwijzen, door hem gesticht en onderhouden; 2°. dat het Gouvernement toont prijs te stellen op Regenten, die in zulke dingen hunne eer zoeken.

„Ik wensch, dat waar men den mohammedanen toestaat om hunne godsdienst uit te breiden waar zij kunnen, dat men het daar den christenen nergens onmogelijk maakt", zegt verder de Heer MOENS. Zou ik den spreker

goed begrijpen? Zou hij, niet alleen de politicus, maar door studie en praktijk tevens de christen leeraar, werkelijk meenen, dat de verbreiding van den islam gelijk te stellen is met de uitbreiding van het christendom? Hij kan dat niet bedoeld hebben. Ik ben vast overtuigd, dat hij volkomen bekend is met de wijze waarop de islam gepropageerd wordt. En veel beter dan ik, weet hij, dat de uitbreiding van het christendom niet bestaat in het stichten van kerken of in het opdringen van belijdenissen; dat het christendom niet komt met uiterlijk gelaat, en dat waar dit plaats heeft, althans de geest van CHRISTUS niet heerscht. Meent hij welligt, dat de christenen het niet beter maken, dan de mohammedanen; 't wordt wel beweerd; maar de Heer MOENS doet dit niet; en toch had ik voor mij veel liever gezien, dat de Heer M. zich verklaard had tegen de wijze waarop het Evangelie in Indië verkondigd wordt, naar zijne zienswijze dan verkeerd, dan dat hij eene gelijkheid verkondigt, die hierin zou bestaan, dat men den christenen toestaat om hunne godsdienst uit te breiden, waar zij maar kunnen, gelijk den mohammedanen." Dat is wat vreemd! Genoeg hierover.

Neen, niet genoeg. 't Wordt erger: „ik geloof dat het volkomen met de roeping van ons gouvernement én hier te lande, én vooral in Indië, in strijd is, om op die wijze het fanatieke drijven van de eene of de andere godsdienstige rigting, welke zij ook wezen moge, in de hand te werken en te ondersteunen."

Nog eens zie ik mij genoodzaakt den Heer M. op zijn eigen standpunt te wijzen. Hij kan onmogelijk aan „godsdienstige rigting denken, waar mohammedanisme en christendom tegenover elkander geplaatst worden; dus dit vervalt. Maar dan zullen het zijn de godsdienstige rigtingen onder

de christenen in Indië? Dat zij bestaan, als zaden, die hier en daar in de koffers der reizigers zijn geborgen en wel eens te voorschijn gehaald worden, om ze uit te strooijen, maar dan ook geregeld versterven, is niet te betwisten; maar dat zij welig opschieten, gevaarlijk zouden kunnen worden voor den plaatselijken plantengroei, zal niemand beweren, die met Indië bekend is. En mogt de Regering ontdekken, dat hier of daar in Indië tusschen christenen en christenen spanning ontstond, voorwaar, het zou haar aan de middelen niet ontbreken om de twistenden zoo ver uit een te plaatsen, dat zij elkander niet konden deeren, veel minder den Staat in gevaar brengen. Neen! dan zijn er andere elementen, die eenmaal door botsing wezenlijk gevaar kunnen berokkenen. Als de Staat zich uitsluitend, maar dan ook zeer krachtig, met het onderwijs voor de afstammelingen inliet, deze tot goede posities in de maatschappij bracht, den onwil van zoo velen hunner, waarop Dr. VAN HOEVELL reeds vóór meer dan 25 jaar gewezen heeft, wist te neutraliseren, en zoo veel meer, dan zou hij gevaar kunnen keeren en tevens eene zijns waardige taak vervullen: de godsdienstige rigtingen zullen hem in Indië geen moeite geven.

En die rigtingen zouden drijven? Drijve wat kracht heeft! Hoe de rigtingen in Indië zouden moeten drijven, ik begrijp het niet.

En dan fanatiek drijven? Fanatisme. vreeselijk spookse1, zoo lang het in onze verbeelding bestaat!

Afschuwelijk monster, waar het zich in daden openbaart!

Men wachte zich voor het spookse1, zoo goed als voor het monster.

Het monster fanatisme openbaarde zich, toen romeinsche keizers christenen aan de dieren voorwierpen: 't was het fanatisme van den staat.

Het monster fanatisme openbaarde zich, toen de inquisitie hare auto-da-fés vertoonde: 't was het fanatisme van de kerk.

Toen de DE WITTEN vermoord werden, openbaarde zich het fanatisme eener partij.

Toen de commune in Parijs blakerde, bleek wat het fanatisme uitrigt bij het gemeen.

Niet enkel de godsdienst, maar ook de staat en de kerk, de partijen en het gemeen, ook de aristocratie, zelfs de wetenschap hebben hun fanatisme. Fanatisme is eene zielskwaal, gelijk alle krankzinnigheid nooit te genezen door geweld, altijd te verzachten door beleid; niet te bedwingen door wetten of groote woorden, wel door zachtzinnigheid, gepaard met den blik, die vaste wilskracht teekent.

Men moest zulke woorden niet gebruiken, waar sprake is van de pogingen door christenen aangewend om het Evangelie te brengen tot de volken. Voor kruistogten, boerenoorlogen, kettergerigten behoeft men niet te vreezen van de zijde der mannen, die tot nog toe het Evangelie in Indië wenschen over te planten. Waar van hunne handelingen gesproken wordt, als een fanatiek drijven, daar moet men zich zeker het spooksel hebben voorgesteld: het monster is niet te vinden.

Hoe nu het volk sterk moet gemaakt worden tegen fanatiek drijven, door middel van het neutrale onderwijs en dat in Indië, is mij een raadsel. Waarlijk, 't zou zoo goed zijn, zulke onderwerpen eens te behandelen buiten de sfeer van den partijstrijd. Waartoe dient de wetenschap, als men ze niet gebruikt in de praktijk?

De Heer MOENS keurt af een „beroep op Engeland en op hetgeen in Britsch-indië geschiedt", en wel omdat wij ons in onderwijszaken niet op het voorbeeld van

Engeland moeten beroepen, en omdat „Engeland in Britsch-indië tegenover eene geheel andere inlandsche bevolking staat dan wij in onze Oost." Ik laat dáár, of wij ons in onderwijszaken al of niet op Engeland moeten beroepen; ik meen, dat wij van Engeland op dit punt nog wel iets zouden kunnen leeren; daar dit evenwel niet ter zake afdoet, ga ik hierop niet verder in. Wij hebben hier te doen met de politieke quaestie; en dan heeft Engeland langzamerhand de vrees ter zijde gezet, dat de prediking van het Evangelie, ook van wege zeer uiteenloopende kerkelijke rigtingen, gevaar zou opleveren voor zijne bezittingen in Indië. De Oost-indische compagnie heeft zich altijd tegen die prediking verzet, en zij heeft daaraan voor een goed deel te danken, dat zij eerst haar prestige, daarna alle gezag bij de engelsche natie verloren heeft; terwijl zij niet dan ontevredenheid bij de inlandsche bevolkingen wekte. Dit was het oude stelsel, hetzelfde als dat van onze Oost-indische compagnie. Toen de Engelsche kroon in 1858 het bestuur over die bezittingen in allen deele aanvaardde, heeft zij niet geaarzeld, zich als het hoofd van eene christelijke natie in Indië te doen hooren en sedert te doen gelden, en volgens zeer bevoegde getuigen met uitstekend gevolg.

Welk verschil bestaat nu tusschen Britsch- en Nederlandsch-indie. In het eerste: nog grooter verscheidenheid van nationaliteiten, dan in het tweede; in het eerste: aan kastenwezen en eigen instellingen innig verknochte hindoes, fanatieke, zich als de oude veroveraars bewuste muzelmannen en eene groote verscheidenheid van heidensche bevolkingen; in het tweede: op Java de overal zwevende bestanddeelen van het hindoeisme, die in den grond het mohammedanisme neutraliseren, een mohammedanisme, dat zich zeker niet vertoont als in Britsch-indie, dat

hoofdzakelijk gevoed wordt door het bezoek van Mekka, maar dat zich niet bewust is van eene aan den profeet ontleende nationaliteit; in de overige deelen van den Archipel: eene propaganda, die gevaarlijk wordt, omdat zij geen' weerstand ontmoet, en voorts heidensche bevolkingen, die gedeeltelijk in aanleg en beschaving quantitatief gelijk te stellen zijn met de Khôls, de Kholis, de Santals, de Shanaars en andere stammen in Britsch-indië. De toestanden zijn dus in Britsch-indië ongunstiger voor het europeesch gezag, dan bij ons; en toch ontziet de Britsche regering hindoes noch muzelmannen, waar zij de britsche wetten overtreden; verleent geen prerogatieven aan eenige godsdienst, maar ook niet aan ééne nationaliteit; sticht scholen, waar van geen godsdienst mag gesproken worden, maar waar intusschen de engelsche literatuur een zeer belangrijk deel van de leerstof uitmaakt; verleent subsidiën aan scholen van Europeanen, ook als die specifiek christelijk zijn, op grond van haar beschavend en veredelend karakter; wil ook specifiek mohammedaansche scholen subsidiëren, mits zij datzelfde karakter dragen; bevordert voorts alle onderwijs onder de heidensche stammen, ook dat in de christelijke waarheden.

Ik onthoud mij van toepassingen, alleen mag ik den wensch niet onderdrukken, dat Nederland het voorbeeld van Engeland navolge, en dat mannen van talent het engelsch koloniaal regeringsbeleid op dit punt nader bestuderen; daaruit valt zeker voor ons te leeren. Zijn wij bij Engeland achter gebleven, toen het voorgegaan is op oeconomisch gebied?

Waar de Heer MOENS zijne ingenomenheid met de werkzaamheden van het Nederlandsch zendelinggenootschap aan den dag legt, wil ik hem gaarne voor die welwillendheid openlijk mijn' dank betuigen. En toch, hij die

eenmaal, en 't is nog zoo lang niet geleden, Bestuurder was van dat Genootschap, die nog altijd in de gelegenheid is, zich geheel op de hoogte te stellen van de zaken, moest weten, dat het niet juist is, wanneer hij zegt, dat „de kracht van dat Genootschap gebroken is door de geestverwanten van hem, die nu voor de scholen zoo krachtig in de bres springt." Hebben eenige oude vrienden dat Genootschap verlaten, hebben anderen nieuwe genootschappen gesticht, tot nog toe zijn de inkomsten van het Nederlandsche zendelinggenootschap, voor zoo ver zij uit jaarlijksche bijdragen voortspruiten, wel vermeerderd, niet verminderd, en het is genoeg bekend, dat het zwakke punt bij alle zendinggenootschappen is geldgebrek. Net Nederlandsch zendelinggenootschap heeft dezelfde ervaringen als de Staat: de budgetten worden van jaar tot jaar hooger. Het kan evenwel niet, als de Staat, zorgen, dat de wet op de middelen, als noodzakelijk appendix tot de begrooting optrede.

Waar de Heer MOENS een' goeden raad geeft aan het Nederlandsche zendelinggenootschap ten aanzien van zijne scholen, bepaal ik mij tot dit enkele woord: onderzoek en oordeel. Waarlijk gij kent hierin de toestanden niet; gij weet niet, wat in Indië een welwillend Gouvernement vermag, wat onverschilligheid van den ambtenaar uitwerkt.

Dat ik er niet tegen zal zijn, dat ook de mohammedaansche scholen subsidie ontvangen, zal ieder begrijpen, die het voorgaande gelezen heeft; het spreekt echter van zelf, dat ik niet het karakter van school zou toekennen aan inrigtingen, waar de leerlingen in bedompte hokken opgesloten, alleen bezig gehouden worden met het opdreunen van eenige onverstaanbare phrases.

„Voor gebrek aan geld behoeft de Regering niet te vreezen." Ik heb onlangs aangetoond, dat als de Rege-

ring, alleen op iedere plaats waar de Javaan thans eene langgar heeft, eene school wilde stichten, zij dan, naar den tegenwoordigen maatstaf, ruim zeven millioen gulden jaarlijks, alleen voor Java, zou moeten besteden. (1)

Ik moet mij beperken, en zie mij dus genoodzaakt de rede van den Heer MOENS verder te laten rusten. Ik weet, dat ik veel te weinig gezegd heb; tot mijne verschooning breng ik in, dat het onderwerp bijna onuitputtelijk is, en dat het noodig zal worden, het geheel onbevangen, van meet af aan op te vatten. Ik zeg niet te veel, als ik beweer, dat tot nog toe de stof in chaotischen toestand verkeert, en dat grondige studie noodig is, om de elementen te schiften, eene krachtige hand om ze tot een schoon geheel te vereenigen.

Met het oog hierop, gelieve de Heer MOENS, dien ik persoonlijk achting toedraag, en wiens beginselen ik niet misken, het mij niet te misduiden, wanneer ik de zaken bij haren naam genoemd heb. Ik had wel gewild, dat ik dit had kunnen doen, zonder een' enkelen naam te vermelden. Dit weet ik, dat het den geachten volksvertegenwoordiger, evenzeer als mijzelven, alleen te doen is om waarheid, en bij deze staat elke persoonlijke consideratie achter.

Den Minister wensch ik te antwoorden met den eerbied, dien ik aan den Vertegenwoordiger des Konings verschuldigd ben, doordrongen van de hoogachting, die ik hem, als staatsman, steeds heb toegedragen, met de loyauteit, die hij vooral op prijs weet te stellen.

(1) Zie: »Eenige denkbeelden over het inlandsch onderwijs, bepaaldelijk voor den Javaan." in het Maandblad der Maats. tot Nut van den Javaan, N° 3 van 1874.

„Kan de Regering, trouwens gebonden door het koninklijk besluit van 3 Mei 1871, hetwelk bij het geven van onderwijs, het godsdienstig element buitensluit, — kan de Regering subsidiëren in den geest van het Rotterdamsch zendelinggenootschap volgens de specieuse onderscheiding dat geen eigenlijk gezegd onderwijs in de godsdienst maar alleen godsdienstig onderwijs wordt gegeven op de genootschapsscholen?" Zoo spreekt de Minister. Ik antwoord met bescheidenheid.

Het koninklijk besluit van 3 Mei 1871 heeft blijkbaar ten doel, regelen te stellen voor het onderwijs van Gouvernementswege aan inlanders te geven, daarom wordt in art. 1 gesproken van het stichten van gouvernements-kweekscholen, in art. 2 over de onderwijzers van gouvernementswege aan te stellen, in art. 3 over den omvang van het onderwijs; art. 5 handelt over het toezigt, art. 6 over de kosten. Art. 4 luidt:

„Alle godsdienstig onderwijs, zoo op de in het vorig artikel bedoelde scholen, als op de kweekscholen, is verboden.

„De schoollokalen kunnen echter, buiten de schooluren beschikbaar worden gesteld voor het geven van onderwijs in de godsdienst. Zulks geschiedt niet, dan na den Inspecteur van het inlandsch onderwijs, en, waar het eene kweekschool geldt, ook den hoofdonderwijzer dier school, te hebben gehoord."

Ik laat daar, of dit artikel in zijne tweede alinea ooit van toepassing zal kunnen zijn op inlandsche scholen onder heidensche bevolkingen, als die in Neêrlandsch indië, en of het gebrek dat deze gansche schoolwet aankleeft, van te veel te generaliseren, niet vooral in dit art. blijkt. Ik neem het art., zoo als het nu eenmaal kracht van wet verkregen heeft. Maar dan vraag ik, of het van

toepassing gerekend kan worden op scholen, niet van wege het Gouvernement opgerigt? Deze zijn niet genoemd, en blijkbaar ook niet bedoeld.

De Minister, ziende den langzamen tred, dien de uitbreiding van Gouvernements-scholen volgt, wil subsidiën verleenen aan bijzondere scholen. Aan hem, die de subsidie verleent, moet het regt verblijven, de voorwaarden te stellen, waarop hij dit doen zal. Zijn echter die voorwaarden afhankelijk van persoonlijke zienswijze? Zeker niet. Zij moeten ontleend zijn aan bestaande toestanden. De Minister erkent, implicite, dat hij prijs stelt op het werk door het Nederlandsch zendelinggenootschap in de Minahasa verrigt; hij gunt dat genootschap zijne scholen. Die scholen hebben sedert 1840 een bepaald karakter, geheel in overeenstemming met bestaande behoeften; die scholen beantwoorden aan de eischen van regeringswege gesteld, en de toeleg bestaat, ze gedurig beter aan deze te doen beantwoorden voor zoo ver de degelijkheid van het onderwijs betreft; op die scholen wordt geen onderwijs in de godsdienst gegeven, zoo als dit in den gewonen zin door de kerkgenootschappen wordt opgevat; zelfs verklaren de mannen, die het toezigt hebben op die scholen, dat zoodanig onderwijs niet op de lagere school te huis behoort; maar zij verlangen tevens, dat het onderwijs een christelijk karakter zal dragen, en dat daartoe in de leerstof zal worden opgenomen, wat daartoe dienstig is, met het oog op de ontwikkeling van de kinderlijke vermogens: zou nu de wet verkracht worden, als de Minister aan zulke scholen eene subsidie verleende, gering, volgens 's Ministers eigene verklaring, maar juist voldoende, om aan die scholen hoogeren bloei te verzekeren?

Staat werkelijk in het koninklijk besluit, dat „het

godsdienstig element" wordt buitengesloten? Er wordt gezegd: „alle godsdienstig onderwijs is verboden." Als de alfoersche priester leert, dat de tuinen niet mogen bewerkt worden, alvorens de vogel door hem gehoord is; als hij verkondigt, dat wie eene zekere soort van slang ontmoet, wel heeft toe te zien in welke rigting deze loopt, en is die ongunstig, naar huis moet terugkeeren, al had hij ook de meest gewigtige zaken te verrigten; als hij onheil spelt, wanneer door het brengen van offers aan de goden niet stipt voldaan is, als hij het volk onderrigt wat voor die offers gevorderd wordt, en zoo veel meer, – dan geeft hij onderwijs in zijne godsdienst, en de wet verbiedt, dat zulk onderwijs op de scholen gegeven worde; zij vergunt alleen, dat daartoe de schoollokalen beschikbaar worden gesteld.

Maar als wie ook, door voorbeeld en onderwijs, den kinderen eerbied voor een Hooger wezen, en alles wat daarmede in verband staat, liefde, geregtigheid, orde, onderlinge welwillendheid, enz. enz. tracht in te prenten, dan zal hij toch wel niet geacht kunnen worden onderwijs in de godsdienst, of naar de uitdrukking van de wet „godsdienstig onderwijs" te geven.

De Minister spreekt van eene „specieuse onderscheiding". De verslaggever van de Nieuwe rotterdamsche courant heeft op eene andere plaats den Minister een woord in den mond gelegd, dat, blijkens het Bijblad, door hem niet was uitgesproken; ik had wel gewenscht, in deze passage in plaats van specieux, specieel te hebben mogen lezen. Het onderscheid door den Minister bedoeld, is werkelijk een speciëel onderscheid. Onze taal is rijk genoeg, om dit verschil in species duidelijk uit te drukken, en wie de kracht onzer derivatiën verstaat, kent ook het onderscheid tusschen godsdienstig en godsdienst-

onderwijs. Het is niet noodig, dat ik na het boven gezegde dit onderscheid nader uit een zette; het is mij genoeg te constateren, dat de Bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap ten onregte beschuldigd zijn van het maken eener „specieuse" onderscheiding.

En waar de Minister vraagt, „of zij die meenen dat wel degelijk positief-christelijk onderwijs op de scholen gegeven moet worden, dan ook geen regt op subsidie hebben", daar antwoord ik: „Laat ons de bezwaren in Nederland ontstaan niet overbrengen op Indië, allerminst op de Minahasa". Of beter zeg ik met den Minister: „Laat ons den strijd over neutraal of ander onderwijs, welke in Indië niet t'huis behoort, derwaarts niet overbrengen." Ik voeg er bij: „Zijn wij overtuigd, dat dit verkeerd is, laat ons dan bedenken wat voor Indië noodig is, de krachten gebruiken, die voor de hand liggen; en laat ons niet zelf een onderscheid gaan maken, dat werkelijk in Indië niet bestaat, dat echter kan ontstaan door eene bepaalde toepassing van de wet."

Ik mag dit met te meer vrijmoedigheid den Minister te gemoet voeren, omdat ik sedert meer dan twintig jaren voor het geven van onderwijs aan de inlanders geijverd en het mijne daarvoor gedaan heb, steeds gewild heb, dat dit onderwijs een godsdienstig karakter zou dragen, maar ook altijd het onderwijs in de godsdienst aan kinderen op de scholen heb afgekeurd. Ik waag het nog, een beroep te doen op den edelen zin, den helderen blik van den Minister; ik vermeet mij, hem voor te stellen, zich niet te laten medeslepen door de woorden der wet, maar zich louter af te vragen, wat noodig zou zijn voor het welzijn der bevolkingen op wier maatschappelijk leven hij zulk een' belangrijken invloed kan oefenen. Het is dezen Minister niet onbekend, hoe de bevolking

der Minahasa zich onderscheidt van die van bijna alle andere streken van Neêrlandsch-indië, en eveneens weet de Minister, dat de scholen van het Nederlandsch zendelinggenootschap veel hebben bijgedragen tot de ontwikkeling en vorming van die bevolking. Van waar toch, dat die wetenschap geen' invloed openbaart, juist op een' tijd, dat zij had kunnen dienen, om licht over den chaos te doen opgaan?

„Laat het Nederlandsche zendelinggenootschap zijne krachten niet overschatten." Zoo spreekt de Minister in zijne eerste rede, en in zijn laatste woord luidt het nog eens: „Was het zendelinggenootschap in de Minahasa niet boven zijne krachten gegaan; en was het bij magte geweest 117 scholen in stand te houden, niets zou de Regering aangenamer geweest zijn. Laat het er des noods op de wijze die het goedvindt 50 in stand houden – de Regering zal niets liever zien, maar zal dan trachten de opgeheven scholen door gouvernementsscholen te vervangen."

Het verwijt zou verdiend zijn, als het Genootschap eene industriële onderneming had opgezet; welligt zou het dan op gunstiger voet subsidie vragen. Maar het Genootschap werkt niet in zijn eigen belang; de vraag is dan ook niet, is het getal scholen te groot, maar wel: zijn de omstandigheden veranderd? Dit laatste is het geval. En wie heeft die verandering doen ontstaan?

Voor niet vele jaren waren de toestanden in de Minahasa van zoodanigen aard, dat aan de vrij algemeene begeerte van den inlander naar eene pangkat (eene betrekking) o. a. kon voldaan worden door hem als genootschaps-onderwijzer te plaatsen; hij was daarmede vereerd, en gaf de betrekking niet genoeg, om in zijn onderhoud te voorzien, hij zag daarop niet, immers hij was gewoon

eigen tuin te bearbeiden en zijne behoeften waren gering. In die dagen kon hij buitendien beschikken over de hulp van enkele schoolkinderen; hij kreeg zijn deel rijst van de bevolking; de materialen waren betrekkelijk gemakkelijk te verkrijgen, kortom: de scholen behoefden niet veel te kosten; wat zouden anders ook *f* 6200, die het Genootschap jaarlijks daaraan besteedde, beteekend hebben?

Sedert alle particuliere heerendiensten werden afgeschaft, en teregt, sedert dit ook streng op de hulp, die de onderwijzer van zijne leerlingen genoot, werd toegepast, sedert het Gouvernement aan alle betrekkingen eene ruime bezoldiging verbond, veranderden de toestanden. Toen begreep het Genootschap bij de Regering te moeten aandringen op regeling van het onderwijs, en het was vertrouwend, welligt onnoozel genoeg, aan te nemen, dat dit voor de Minahasa gereedelijk kon geschieden, als het Genootschap aan de Regering zijne hulp verleende. Daaruit vloeiden de voorstellen voort, die de Minister heeft gekarakteriseerd, waarbij echter niet mag vergeten worden, dat deze dagteekenen van 1863, en dat het Genootschap steeds op dezelfde voorstellen is terug gekomen, terug moeten komen, omdat het met geen antwoord van Regeringswege verwaardigd werd, en het ten volle bekend was met de verandering, die meer en meer in de toestanden plaats had.

Eindelijk kwamen de voorstellen van den Heer VAN DER CHIJS, den Inspecteur van het Inlandsch onderwijs, wel officieus, maar niet onder geheimhouding medegedeeld. De Heer VAN DER CHIJS zou gaarne gezien hebben, dat in de Minahasa de verbeteringen van het onderwijs uitgingen van de kweekschool onder leiding van den zendeling GRAAFLAND, natuurlijk mits deze eene gouvernementsinrigting werd. Hiertoe mede te werken achtten Bestuurder des Genootschaps niet buiten hunne roeping,

altijd onder het zelfde voorbehoud, dat zij vroeger hadden gemaakt. De voorstellen van den Heer VAN DER CHIJS werden in Indië aangehouden, en de aandrang van de Tweede kamer schijnt noodig geweest te zijn, om die eindelijk voor een deel en zeer gewijzigd ten uitvoer te leggen. Toen verrees eensklaps de kweekschool te Tondano, en toen ook werden de tractementen der gouvernementsonderwijzers in de Minahasa geregeld. Nu behoeft men slechts te bedenken, dat de 50 kweekelingen op 's Gouvernements kweekschool *f* 12 à *f* 15 in de maand tractement genieten, gelijkstaande met de hoogste tractementen, die 's Genoootschaps onderwijzers trekken; dat 's Gouvernements onderwijzers gemiddeld *f* 30 in de maand ontvangen, dat dus de pangkat niet alleen honorabel, maar ook profitabel is geworden, om te begrijpen, hoe het Genootschap in eene dubbel moeijelijke positie geraakte.

„Als het Genootschap zijne scholen sloot, dan zou de Regering trachten de hare te openen." Er zijn thans 150 scholen in de Minahasa; het onderwijzend personeel, hulponderwijzers niet mede gerekend, zou voor die scholen tegen Gouvernements tarief *f* 4500 in de maand of *f* 54000 's jaars kosten, niet gerekend den bouw en het onderhoud van schoollokalen, hulpmiddelen, inspectie, enz. Tegenover de bevolking zou het niet onbillijk zijn, als het Gouvernement op deze wijze het schoolwezen in de Minahasa opvatte; zij heeft aanspraak op zulk eene ondersteuning. Maar niets belet de Regering tot zulk eene regeling over te gaan, daartoe staan haar 's Genootschapsscholen niet in den weg.

Het Genootschap heeft niets anders bedoeld, dan met de Regering te mogen zamenwerken tot heil van de bevolking. Acht de Regering die bedoeling ongepast? De Minister verklaart haar op prijs te stellen. Mogt het

Genootschap deze verklaring door daden bekrachtigd zien!

„Laat de zendelinggenootschappen hunne taak volbrengen en de Regering de hare?" Dit was steeds de wensch van het Nederlandsch zendelinggenootschap, en daarom heeft het sedert 1840, en zelfs reeds vroeger, zijne taak aanvaard en voortgezet. De Regering is pas begonnen, en niettegenstaande honderd andere streken open staan, heeft zij haar werk juist dáár begonnen, waar het Zendelinggenootschap met de meeste vrucht werkzaam was; het Genootschap werkte tot hiertoe met houweel en spade; de Regering zal de stoomploeg gebruiken.

„Laat de Protestanten in Nederlandsch-indië doen gelijk de Katholijken: scholen oprigten en hun eigen weg gaan, en niet komen vragen om subsidie bij het Gouvernement."

Neemt dit woord ter harte, Protestanten in Nederland! Gij kunt er uw voordeel mede doen!

Wie het debat in de Tweede kamer met eenige studie gevolgd heeft, zal moeten erkennen, dat het niet onvruchtbaar geweest is. Voor het Nederlandsch zendelinggenootschap heeft het dit bepaalde voordeel opgeleverd, dat het thans weet, waaraan het zich te houden heeft, wat het gedurende vele jaren niet wist. Niets is verderfelijker dan onzekerheid, vooral als het geldt den koers, dien men te volgen heeft. De kaart is nu duidelijk genoeg. De vraag zal zijn: willen de Protestanten in Nederland, dat de scholen voor de inlanders in de Minahasa behouden blijven, al dan niet? Het antwoord zal komen, en is het gunstig, dan zullen én de Regering én het Genootschap zich daarover verblijden. Die blijdschap is te smaken, als eene som van *f* 12000 's jaars voor 's Genootschaps scholen in de Minahasa beschikbaar wordt

gesteld. Is dat veel? Te veel voor Nederland? Dat zooveel ook uit de Minahasa trekt?

Te veel! Dan heb ik een ander voorstel: Laat de bevolking van Regeringswege worden aangemoedigd voor hare eigene scholen te zorgen. Zij zal dit kunnen, als het monopolie van hare cultuurproducten wordt afgenomen; als zij in plaats van de *f* 14, haar nu voor het picol koffij uitbetaald, onder verband van haar gansche product in 's lands magazijnen te leveren, *f* 42 voor het picol ontvangt, zoo als de particulier, de Europeaan. Laat ons het verschil per picol, in plaats van op *f* 28 op *f* 20 brengen, dan zou de bevolking nog maar 5000 picol koffij behoeven te verkoopen, nog geen derde van het gemiddeld product, om *f* 100,000 's jaars voor hare scholen en hare geestelijke behoeften te kunnen besteden.

Ik zal de laatste zijn om de bedoelingen van onze Regeringsmannen te miskennen. Ik wensch alleen, dat zij te rade gaan met de verschillende behoeften der zoo onderscheidene bevolkingen, en niet meenen, dat wat voor Nederland goed is, ook voor Java dienen kan, en omdat het op Java zou kunnen dienen, op Celebes en Sumatra behoort te worden toegepast.

Overigens wil ik hier herhalen, wat zoo dikwijls gezegd is, maar nooit te dikwijls kan bedacht worden: Nederland heeft eene grootsche taak in Indië te vervullen!

J. C. NEURDENBURG.

Errata.

In Deel XVII p. 109

uumaan, *moet zijn:* uuman
sawukaw, " " sawukow.
kakaian " " kakain.

p. 113

1825 *moet zijn:* 1852.

LAND EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

CATALOGUS van voorwerpen en modellen ter veraanschouwelijking van het huiselijk en maatschappelijk leven der bevolkingen van Oostelijk-java, de Minahassa (Celebes), Ambon, de Oeliassers, Boano, enz., verzameld in het Zendelinghuis van het Nederlandsche zendelinggenootschap.

Het is overbodig hier het nut aan te toonen, dat voorwerpen, modellen, teekeningen en platen verleenen bij de beoefening der ethnographie. Dat het getal musea in ons Vaderland betrekkelijk zoo klein is, dat niet elke stad hare eigene verzameling bezit, en over het geheel de gelegenheid tot het gedurig zien en bestuderen van het daar voorhandene slechts enkelen mogelijk is, kon wel eens de voorname reden zijn, van onze geringe kennis van Indië en zijne bevolkingen. Of zou men de stelling moeten omkeeren?

De meeste verzamelingen bevatten buitendien vrij kostbare voorwerpen, die dus ook meer als curiosa beschouwd worden, dan wel als middelen om de voorstelling van het gewone volksleven te verduidelijken: kostbare wapenen, kleedingstukken, muziekinstrumenten, enz.

De verzameling in het Zendelinghuis, oorspronkelijk

aangelegd om te dienen bij het onderwijs in land- en volkenkunde aan de kweekelingen van die inrigting, nu en dan wel eens door belangstellende vrienden der zending vlugtig beschouwd, onderscheidt zich allerminst door kostbaarheid. Zij bestaat nagenoeg alleen uit geschenken van de zendelingen des Genootschaps, die wel in de gelegenheid zijn, de hulp van den kleinen man in te roepen, of de voorwerpen, die op de passars te verkrijgen zijn, aan te koopen, maar geen wegen open hebben, om kostbaarheden te verzamelen. Men zoeke deze in ons zendelinghuis niet.

En dit heeft zijn eigenaardig voordeel. Immers de voorwerpen dragen nu ook geheel het karakter van de inlandsche industrie, in vele opzigten wijzende op aanleg en op de noodzakelijkheid van dezen door hoogere opleiding te veredelen, in vele andere opzigten getuigende van gebrek aan smaak, netheid, zorgvuldige bewerking, te overwinnen, alleen door hoogere beschaving. Wie werkelijk iets voor den inlander wil doen, die behoort zich eerst op de hoogte te stellen van zijne tegenwoordige levenswijze, van zijne goede hoedanigheden, zoowel als van zijne gebreken, en dat wel, zoo als die zich bij het gros van het volk openbaren. Eerst daarna kan hij maatregelen bedenken, en, ontbreekt het hem niet aan invloed en middelen, toepassen, om het volk geleidelijk tot een hooger standpunt op te voeren. Mijns inziens zullen de indische bevolkingen eerst dan zich bij ons Europeanen aansluiten en medewerken tot den vooruitgang, die zich bij ons overal op industriëel gebied openbaart, als de individus tot orde, netheid, een' beteren smaak, zoowel als tot meer gezonde begrippen en tot het groote beginsel van het christendom worden opgeleid. Ik kan het niet genoeg herhalen, hoe veel waarde ik ook

aan lezen, schrijven en rekenen toeken voor de vorming van reeds vrij wel ontwikkelde individus in beschaafde landen, – het lees-, schrijf- en rekenonderwijs, dat thans wordt ingevoerd, zal eenmaal blijken eene mislukking, a failure te zijn, als men niet heel wat anders dan die hulpmiddelen tot het verkrijgen van kennis, aan het volk verschaft; en zeker acht ik, dat eene flinke opleiding, zoo theoretisch als practisch, tot het beoefenen van allerlei bedrijven, de voortzetting moet zijn van alle gewoon lager onderwijs, dat onder min beschaafde volken zeer eenvoudig, bijna primitief moest wezen.

Wie meent, dat de inlander niet practisch is, werkelijk voor zijn bedrijf onze hulp zou behoeven, vergist zich zeer, en zou reeds door het beschouwen van een aantal voorwerpen in onze verzameling tot eene gewijzigde zienswijze kunnen komen. Maar wie meent, dat zulke volken nu ook gerust aan eigen ontwikkeling kunnen, ja noodzakelijk moeten overgelaten worden, vergeet wat Europa aan Azië, wat Noord-europa aan Zuid-europa te danken heeft. En mogt men mij te gemoet voeren, dat geen volk ooit opzettelijk de opvoeding van een ander heeft op zich genomen, ik zou dan antwoorden: niet het volk, als zoodanig, maar wel krachtige en humane individus uit verschillende natiën hebben dit gedaan; en ik zou vragen, of het niet juist een kenmerk van de meerdere verhevenheid onzer nationaliteit zou zijn, als velen uit ons midden zich opmaakten, om Indië vooruit te helpen? Laat ons trachten de Inlanders vooruit te helpen in kennis van zich zelven, van den grond, dien zij bebouwen en bewonen, van het gebruik der grondstoffen, die zij onder de hand hebben, van maatschappelijke toestanden, in de kennis in één woord, van alles

wat door het christendom zulke schoone vruchten draagt voor onze maatschappijen.

Het is mijn wensch, dat onze verzameling bijdrage, om bij velen den lust tot medewerken aan die taak, die eigenaardig nederlandsche taak op te wekken, en daarom zag ik gaarne ons zendelinghuis druk bezocht. Die wensch is meermalen uitgesproken, ook wel door mijzelven; ik voedde daarbij echter altijd schroom, omdat ik wist, dat onze verzameling niet behoorlijk toegankelijk en dus ook niet goed te gebruiken was. Thans echter is zij geclassificeerd, zoo als uit den catalogus blijkt. Ik heb daarbij niet eene ethnographische, maar eene oeconomische orde in acht genomen, 1°. omdat het terrein, van waar de voorwerpen komen, beperkt is, 2°. omdat veel van wat voorhanden is, niet aan eene bepaalde streek verbonden is, 3°. en dat vooral, omdat het mij te doen is, om verbetering, om veredeling van de industrie onder bepaalde volksstammen te helpen bevorderen.

Veel heb ik bij dit werk te danken aan de kennis en hulpvaardigheid van mijn Adjunct, den Heer J. W. ROSKES.

De verklaringen werden ons voor het meerendeel door de inzenders zelven geleverd.

Zeer gaarne zou ik zien, dat langzamerhand betere exemplaren aan de voorhandene werden toegevoegd, vooral als die konden getuigen van verbeteringen in industrie en, kon het zijn, ook in kunstzin. En zeer houd ik onze verzameling voor geschenken aanbevolen, die ter bereiking van dit doel kunnen strekken.

Tot mijn leedwezen zijn in der tijd eenige kisten, waarin niet onbelangrijke bijdragen voor de Parijsche tentoonstelling van de zendelingen ULFERS, WIERSMA, TENDELOO en VAN DER WAL, te loor gegaan. Aan den Heer

HUIJSERS, oud-Assistent-resident van Saparoea, zijn wij het behoud verschuldigd van eenige andere kisten, die dezelfde bestemming hadden, en die jaren lang in 's Lands pakhuizen te Batavia waren achtergebleven.

Eindelijk zal ik mij steeds verpligt rekenen door aanwijzingen, opmerkingen, verbeteringen, die èn aan onze verzameling èn aan dezen catalogus meer practische waarde kunnen geven. Gaarne zal ik daarvan een dankbaar gebruik maken. Het is zoo noodig, dat ieder op zijne wijze den band helpe versterken, die Nederland aan Indië hecht. Naarmate deze meer het uitvloeisel zal zijn van gezonde oeconomische, vooral ook van christelijke beginselen, zal de tijd met rasscher schreden naderen, dat de kleingeestigheid, die nu nog zoo vaak in onze betrekking tot de koloniën heerscht, wijken zal. Maar daartoe is noodig, dat ieder beginne of voortga met zelf de hand aan den ploeg te slaan!

ROTTERDAM, Mei 1874. J. C. NEURDENBURG.

De spelling der maleische woorden, zoo als die door de inzenders geschreven werden, is in 't algemeen onveranderd gelaten en slechts hier en daar, waar zij bepaaldelijk foutief of ongelijkmatig was, verbeterd. Omtrent zeer enkele maleische en javaansche woorden, die in de woordenboeken ontbreken, ben ik in het onzekere gebleven. In de spelling der woorden van de bahasa tanah, die hier geheel onbekend is, heb ik niets veranderd.

G. K. NIEMANN.

De Verzameling is verdeeld in de volgende rubrieken:

		Blz.
I.	Modellen van gebouwen en daarbij behoorende constructies	125
II.	Kleeding	129
III.	Huisraad	135
IV.	Keukengereedschap en huishoudel. benoodigdheden.	139
V.	Dischgereedschap	146
VI.	Toiletzaken en weeldeartikelen	147
VII.	Draaggereedschap en vervoermiddelen	151
VIII.	Snijwerktuigen en gereedschappen	153
IX.	Akker- en tuingereedschap	154
X.	Spingereedschap, vezelstoffen, enz.	158
XI.	Visscherij	161
XII.	Vaartuigen	169
XIII.	Muziekinstrumenten	170
XIV.	Schoolzaken, schrijfgereedschap, boeken, kaart., enz.	171
XV.	Speelgoed	173
XVI.	Monsters van eenige houtsoorten	174
XVII.	Natuurvoortbrengselen	178
XVIII.	Voorwerpen, bij de afgodsdienst gebruikt	181
XIX.	Oudheden	183
XX.	Wapenen	184

---

bah t. beteekent bahasa tanah, de volkstaal, hier meer bepaaldelijk in de Molukken. VERHOEFF teekende omtrent zijne schrijfwijze aan: het teeken ' duidt aan, dat de medeklinker, daaraan onmiddellijk voorafgaande, moet worden uitgesproken met de tong tegen de tanden gedrukt en even daar tegen aangehouden, terwijl de klinker, die volgt, zeer kort en naauwelijks hoorbaar wordt uitgesproken.

Hij teekent verder aan: Er bestaat geen grond voor de bewering, dat op de Oeliassers (Haroeko, Saparoea en Noesalaoet) de bahasa-tanah zou uitsterven. Geheel ten tegendeel: bijna iedereen, oud en jong, verstaat en spreekt die. Alleen in een gedeelte van het eiland Amboina wordt zij niet meer gesproken. Overal verstaan de menschen het Maleisch, zoo zij het niet spreken. Op Ceram is dit echter weer niet zóó.

CATALOGUS.

I. Huisbouw.

1. Model van een gewoon woonhuis, op Noesa-laoet en Ambon J. J. VERHOEFF.

De meeste bewoners van Noesa-laoet bouwen zich tegenwoordig deze soort van woningen.

De huizen (mal. roemah, bah.t. roemal of jasamaüna) der Ambonezen van vroegeren tijd bestonden alleen uit eenige palen, (mal. tijang, bah.t. ril'o of anas'al), in den grond geslagen en verbonden door dwarshouten (mal. pilatoe, bah.t. lalasätol), alles aangevuld en gedekt met atappen (bah.t. atol). Een aantal lieden, die te lui zijn, om zich een beter huis te bouwen, stellen zich nog tegenwoordig met zulke hutten tevreden; zij zouden zeer wel in staat zijn, zich betere te bouwen, daar de bouwstoffen hun niets en het werk weinig kosten. Op herhaalden last van het Gouvernement maakt men thans meer algemeen betere, overeenkomende met bovengenoemd model, met geschaafde balken, stevig verbonden of door pennen of met touw (mal. tali gĕmoetoe, bah.t. lahoewol amasal). De wanden (mal. dinding, bah.t. lolosôtol) van deze huizen worden doorgaans van boven naar onderen zamengesteld uit de bladnerven van den sagopalm (mal. gaba-gaba, bah.t. pal'o). Het dak wordt altijd vervaardigd van atap. Deze atappen worden gemaakt van de bladen van den sagopalm of van de nipah, die men zamen rijgt op een lat van bamboe. Zulk een stuk heet in het maleisch bangkawang-atap, in de bahasa tanah atol-nikinj-'o. De nok bestaat uit eenige

bijeengebonden atappen (mal. boengan boengan, bah. t. hoenokotoel). Om de atappen te rijgen en om ze aan de daksparren (mal. tara-tara, bah. t. ajhoewanjo) te bevestigen, bedient men zich van de gespleten schors van de gaba-gaba, (deze schors heet in het mal. hahesi, bah. t. amétol) De meeste van deze huizen hebben geen zoldering (bah. t. lan'o), soms heeft de kamer alleen eene zoldering van gaba-gaba. Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat zij zeer duister zijn, vooral als de wanden niet gewit zijn (mal. terlabor poetih, bah. t. solapoetiïl'o), wat men in de gewone huizen zelden ziet. Van twee kanten (mal. manomata, bah. t. sirin'o) hebben zij een enkel venster (mal. djenella, bah. t. sasamata). Hoewel de deuren (mal. pintoe, bah. t. mitaroenj'o) geen andere sluiting hebben dan eene klink of een' boom van gaba-gaba of bamboe (mal. boeloh, bah. t. taholal), hoort men zeer zelden van diefstal. In de meeste van deze huizen vindt men eene of twee kamertjes (mal. en bah. t. petak), wier ingang is afgesloten door een gordijn (mal. en bah. t. klamboe), van indische stoffaadje of meer algemeen door eene mat (mal. kadoet, bah. t. aroetol). De Ambonezen zijn gewoon hunne huizen plat op den grond (mal. tanah, bah. t. oemîl) te bouwen; daardoor zijn die huizen zeer vochtig, en dit veroorzaakt vele ziekten, zoo als rhumatisme, koortsen, beri-beri, kramp, enz. De huizen der Regenten (radja of patti) en van enkele anderen zijn wat hooger gebouwd op steenen grondslag, waarop een muur is opgetrokken van 2 à 3 voet hoog, terwijl het overige gedeelte van den wand uit gaba-gaba bestaat, en het geheel dikwijls nog gepleisterd is. De vloer van deze huizen is ook gepleisterd.

De mindere man heeft weinig meubelen. Slechts zeer zeldzaam vindt men tafel en stoelen. Eene houten rustbank en een bali-bali (mal. dégo-dégo. bah. t. tapalan'o), mede eene soort van bank, van gaba-gaba vervaardigd vormen de eenige meubelen in zulk een huis. Op deze bali-bali

wordt bij dag het eten opgedischt op bananenbladeren, en 's avonds legt men zich er op te rusten. Behalve om te eten en te slapen is men niet t'huis, maar brengt zijn' tijd door in de bosschen en op het water om te visschen, beiden om zijn onderhoud te vinden. Vandaar dat de mindere man geen behoefte gevoelt aan de bij ons noodige levensgemakken.

Achter de meeste huizen heeft men nog een hutje van atap, dat tot keuken (mal. dapoer, bah. t. haoematanj'o) dient, waarin de haard (mal. tongkoe, b.t. tatoen'o), bestaande uit drie steenen op den grond geplaatst; voorts heeft men er potten en pannen van inlandsch fabrikaat (deze worden te Ouw op Saparoea gemaakt) en eenig keukengereedschap van hout of kokosdoppen. Doorgaans is deze keuken met het huis (roemah bésar) verbonden door een met atap gedekten, maar aan weêrszijde open gang (mal. saboewah, bah. t. ajlan'o). De keuken, waaraan dikwijls nog een kamertje verbonden is, dient in de meeste huisgezinnen tot huishoud-, eet- en slaapkamer, terwijl dan het eigenlijke huis slechts bij plegtige gelegenheden gebruikt wordt.

2. Model van het huis eens gegoeden inlanders op Amboina, naar den tegenwoordigen bouwtrant. J. J. BÄR.
3. Twee stuks gaba-gaba, met bamboe aan een gespijkerd, zoo als de wanden dezer huizen vervaardigd worden. J. J. BÄR.
4. Twee stuks atap van sagobladeren (mal. bangkawang), waarmede de huizen gedekt worden. J. J. BÄR.
5. Model van eene woning, naar den tegenwoordigen bouwtrant te Kawangkoan (Minahassa), vervaardigd door M. RATTU, te Kawangkoan. A. O. SCHAAFSMA.
6. Model van eene woning, naar den tegenwoordigen trant te Langowang (Minahassa). A. O. SCHAAFSMA.
7. Model van het huis van een javaansch hoofd of van een' rijken inlander. Java, L. J. VAN RHIJN.

8. Model van een dergelijk huis, van mindere soort. Java, L. J. VAN RHIJN.
9. Model eener rijstschuur (jav. loemboeng). Java, L. J. VAN RHIJN.
10. Model van een rijstblok, met stampers.
11. Model van een afdak, waar men de rijst ontbolstert met eenig gereedschap. Java, L. J. VAN RHIJN.
12. Model van een' paardenstal (jav. gĕḍoggan) met eenig gereedschap. Java, L. J. VAN RHIJN.
13. Model van een' karbouwenstal (jav. kanḍang), met akkergereedschap. Java, L. J. VAN RHIJN.
    a. ploeg (wĕloekoe), *b.* andere ploeg.
    c. juk bij den ploeg behoorende (pasangan),
    d. eg, (garoe) *e.* het juk (pasangan).
14. Model van het huis eens aanzienlijken Javaans in den Oosthoek van Java, (jav. homah limas). J. KRUIJT.
15. Model van een gewoon inlandsch huis in den Oosthoek van Java, (jav. homah dôró-kĕpĕk). J. KRUIJT.
16. Model van een ander inlandsch huis in den Oosthoek van Java, (jav. homah drodjoggan). J. KRUIJT.
    Bij deze behooren: *a.* De naast elkander bevestigde alang-alang, ter dakbedekking (jav. wĕlit); *b.* de reepjes, waarmede de alang-alang gebonden wordt.
17. Model van een' paardenstal, (jav. gĕḍoggan). Java, J. KRUIJT.
    Hierbij behooren:
    a. Een javaansche roskam (jav. kĕrok).
    b. Stalbezem, op $\frac{1}{3}$ der grootte (jav. sapoesôdô).
    c. rijzweep (jav. tjĕmĕti).
18. Een javaansch zadel. J. W. ROSKES.
19. Een jav. gebit, (jav. kĕndali doeren). J. W. ROSKES.
20. Rijzwepen. Minahassa, F. H. LINEMANN.

II. Kleeding.

1. Tjidako, van koelit-kajoe (boomschors). Minahassa, F. H. LINEMANN.
2. Idem, idem, van S. ULFERS.
3. Idem, (eene smalle soort, die ook om het hoofd gedragen wordt en dan Mal. karpoes, Alf. Momo genoemd wordt) Alf. lawen. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.
4. Idem, van gekleurd katoen. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.
5. Idem, idem, van S. ULFERS.

De tjidako is een gordel van geklopte boomschors of katoen, die om de lendenen geslagen wordt, zóó dat de doorgehaalde punten vóór en achter afhangen. Nog tegenwoordig gebruiken de inlanders dit kleedingstuk bij voorkeur bij hun' arbeid op den akker.

6. Een momo, kleed (badjoe) van boomschors, dat zijn' naam ontleent aan den boom, van welken de schors genomen wordt. Het is een lap, waarin een gat gesneden is, om het hoofd door te steken, zóó dat het kleed rug en borst bedekt. Vervaardigd door M. LUMENTUT, te Tombassian-atas. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.
7. Mannenkleeding van karong, eene soort van zakkenstof. Minahassa, F. H. LINEMANN.
8. Vrouwenkleeding van dezelfde stof, (badjoe met katoen belegd en hoofddoek). Minahassa, F. H. LINEMANN.
9. Een badjoe van dezelfde stof. Minahassa, S. ULFERS.
10. Twee poppen, voorstellende man en vrouw in bovenvermelde kleeding.
11. Een kajin-patola, lange lap gebloemd katoen, bij de kabĕsaran in gebruik. Minahassa, S. ULFERS.

12. Zondagspak van eene gegoede burgervrouw op Ambon. J. J. BÄR.

Deze kleeding bestaat uit:

a. Eene lange witte kabaja (mal. kabaja tangan kantjing), met gouden knoopen aan de mouwen.

b. Eene geplooide sarong (mal. rok).

c. Een corset, (mal. tjolé).

d. Gewone dames-kousen en schoenen.

e. Haarkam en haarspelden (zie onder toiletzaken), de laatste doorgaans met diamanten bezet, de eerste van goud vervaardigd.

13. Zondagspak van een' inlander. Ambon, J. J. BÄR. Bestaat uit:

a. Een lang zwart badjoe (mal. badjoe pandjang), reikende tot aan de knieën.

b. Eene eenigszins korte broek, reikende tot over de kuiten.

De hier bedoelde inlander is de negerijman (mal. orang kwarto).

14. Korte broek (mal. kalsan Makassar). Ambon, J. J. BÄR.

Deze broek wordt door den kwarto bij zijn dagelijksch werk gedragen, wanneer het bovenlijf ongedekt blijft.

15. Zondagspak van eene ambonsche negerij-vrouw, J. J. BÄR.

Deze kleeding bestaat uit;

a. Eene zwarte sarong (mal. kain hitam).

b. " " badjoe (mal. badjoe pendęk).

c. Een kain pikol, soort van sjerp, die om den regterschouder wordt gedragen, van de regter naar de linkerzijde.

16. Een paar muiltjes (mal. tjanella), gedragen door

minder gegoede burgervrouwen, (ook wel die uit regentsfamiliën), met of zonder kousen. De overige kleeding bestaat eenvoudig uit zwarte kabaja, sarong en eene tjolé. (J. J. BÄR).

17. Een dito-dito, ingezonden door J. J. VERHOEFF.

Beide paren zijn zeer elegant bewerkt, zoo het laken als het leder, niettegenstaande zij op Ambon werkelijk alledaagsch zijn.

18. Alledaagsche kleeding van een ambonsch burger, waarmede hij uitgaat. J. J. BÄR. Bestaat uit:
   a. Eene moeselinen kabaja (mal. kabaja moeslin).
   b. „ witten borstrok (mal. banian poetih).
   c. „ gestreepte broek (mal. kalsan streep).

19. Pop voorstellende een ambonsch negerijman, in dagelijksch gewaad. M. TEFFER.

20. Idem idem in kerkgewaad. M. TEFFER.

21. De kain salendang, die bij eenvoudig bruidsgewaad de kain pikol (zie 15) vervangt. Ambon, J. J. BÄR.

De kain salendang wordt over de beide schouders gedragen, zóó dat de breede punt de borst bedekt en de beide andere op den rug met spelden worden vastgehecht.

22. De linso pinggang, J. J. BÄR. Wordt aan de linkerzijde vastgehecht, dáár waar de sarong gebonden wordt, en reikt tot over de knie.

Beide artikelen behooren tot het bruidsgewaad van mindere soort.

23. Eene pop, voorstellende eene gegoede burgervrouw, speciaal op het eiland Amboina, in bruidsgewaad. J. J. BÄR. Het kapsel is hier vooral het eigenaardige.

De bruidegom draagt europesche kleeding.

24. Eene pop, voorstellende eene inlandsche burgervrouw of wel eene gegoede negerijvrouw in bruidsgewaad. J. J. BÄR.

De bruidegom, als boven.

25. Vier poppen, voorstellende ambonsche bruid en bruidegom uit den deftigen stand. M. TEFFER en R. BOSSERT.

26. Borstlap voor een klein kind (mal. oto) Ambon. J. J. BÄR.

27. Eene soort van hoed, (mal. toedong, – bahasa-tanah lasal'o). Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

Vervaardigd van eene soort van gespleten bamboe, (mal. boeloh loleba, – bah. t. noepa'ljo). Men geeft verschillende kleuren aan deze hoeden.

28. Een blaauw badjoe, (mal. badjoe biroe, – bah. t. lahilalăol), ouden trant. Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

29. Een idem idem, nieuweren trant, idem, idem.

Deze badjoes behooren tot de kleederdragt van vroegegeren tijd. Tegenwoordig worden zij niet gedragen, behalve bij de bruidskleeding, (mal. pakejan orang kahawin, – bah. t. pakeŏ kawen'o) en bij den nationalen dans (mal. mĕnari, bah. t. mĕmaral).

30. Rok, (mal. sarong, – bah. t. aroen'o). Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF. Deze sarong maakt een deel uit van de kleederdragt van vroegeren tijd.

Deze soort heet in 't mal. kain oetej-oetej, en in de bahasa tanah, aroe-ejol of aroe-tejitol. Men draagt die nog slechts bij gelegenheden, als onder 29 vermeld. Zij zijn zeer zeldzaam en worden als zoodanig in eenige families met veel zorg bewaard. Zij bestaan ook in andere kleuren en patronen, maar de patronen als van deze sarong zijn zeer ongemeen. Vroeger vervaardigde men die sarongs op de Oeliassers. Dit exemplaar is welligt 100 jaar oud.

Bij deze dragt behooren verschillende hoofdversierselen, oorringen, gouden armbanden, koralen, enz. (Zie F. VALENTIJN in zijne beschrijving van Oost-indië, II hoofds. 2. fol. 170, de plaat). Die versierselen worden nog in eenige families als erfgoed bewaard, en men zou daarvan geen afstand willen doen, daar men er bijna bijgeloovig aan gehecht is.

31. Eene stof, genaamd kain patola (b. t. aroe patolal). Noessalaoet, J. J. VERHOEFF.

Deze stof wordt aldus genoemd, omdat zij eenige overeenkomst in teekening heeft met de huid van de patola-slang.

32. Een paar muiltjes, gewerkt door inlandsche meisjes, opgemaakt door een' inlandschen schoenmaker. Minahassa, Resid. W. HAPPÉ.

33. Een idem idem Minahassa, N. GRAAFLAND.

34. Hoed van een sangiesch zeekapitein, S. VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN.

35. Hoed van eene sangiesche prinses, idem.

36. Twee hoeden, zoo als die in de Minahassa veel gedragen worden, van silarblad vervaardigd, rood geverwd. F. H. LINEMANN. (1)

37. Een hoed van silarblad, rood en geel geruit, Minahassa.

38. Kleedingstuk, dat door de vrouwen om 't lijf gedragen wordt, (Jav. gĕndorangan). Java, J. KRUIJT.

39. Doek, (jav. lawon) ongebatikt. J. KRUIJT.

40. Een doek bestemd tot slendang. (Jav. salendang of slendang. Java, J. KRUIJT. De slendang is eene lange shawl.

40*. Een hoofddoek (jav. oedĕng). J. W. ROSKES.

41. Buisje. (Jav. klambi takwô). Java, J. KRUIJT.

42. Het kleed, dat de mannen om 't lijf dragen. (Jav. saroeng kĕmbang asĕm. J. KRUIJT.

43. Een gordel. (Jav. saboek èpèq). Java, J. KRUIJT.

44. Eene broek. (Jav. sroewal.) Java, J. KRUIJT.

45. Een hoofddoek (jav. oedĕng of ikĕt). Java, J. KRUIJT.

41–45 vormen de kleeding der mannen.

46. Een lang vrouwenkleed (jav. tapih)
47. Een sluitend kamizool (klambi koeroeng.)
48. Een slendang kanjat.
49. Een kĕndit. Eene soort van buikband.

} Stel vrouwenkleederen. Java, J. KRUIJT.

(1) Silar is de naam van de gebangpalm in de Minahassa. G. K. N.

50. Een buikband van blik. (Jav. pĕnding). Java, W. HOEZOO.

Voor vrouwen en meisjes ter bevestiging van het kleedje om den middel. Aanzienlijke vrouwen dragen dergelijke buikbanden van zilver of goud, bovendien met edelgesteenten versierd.

51. Een buikband (jav. saboe'qq-an). Java, W. HOEZOO.

Voor jongens en mannen, ter bevestiging van hun kleedje om den middel, met of zonder buikriem.

52. Een buikriem (jav. saboe'qq-an). Java, W. HOEZOO.

Dragt van mannen en jongens, en wel over den buikband heen en vastgemaakt met eene gesp.

53. Eene gesp (jav. kĕtimang), met schuif, (jav. slòbo'qqan). Java, W. HOEZOO.

Dienende om den buikriem vast te maken.

54. Vier geldtaschjes (jav. kĕbô) van gĕbang-bladeren. Java, HOEZOO.

55. Hoed, klein model, te Môdjô-warnô in gebruik (jav. tjapil). Java, J. KRUIJT.

56. Vilten hoed, met halven bol, en klep van voren. Java, J. W. ROSKES.

57. Vilten hoed, met geheelen bol, en klep van voren, naar achteren smal toeloopende. Java, J. W. ROSKES.

58. Vilten hoed, met platten bol en versierd. Java, J. W. ROSKES.

De drie bovengenoemde soorten worden gedragen door aanzienlijke Javanen, als zonen van hoofden, beambten, enz.

59. Een fluweelen topie of mutsje, met zilveren band, gedragen door kinderen van gegoeden, ook wel die van Chinezen en Arabieren. Java, J. W. ROSKES.

60. Een bamboehoed (jav. tjapil), met breeden rand, gedragen door koelies en werklieden. Java, J. W. ROSKES.

61. Een mutsje, zoo als veel door jav. kinderen gedragen wordt. J. W. ROSKES.
62. Een paar javaansche klompen, met knoppen, sluitende tusschen den grooten en volgenden teen. (jav. gamparan). Java, J. KRUIJT.
63. Een paar idem (mal. bakiak, jav. klètèk). Java, W. HOEZOO.

Deze klompen worden gebruikt na het baden, doch bij voorkeur na de reiniging van het lichaam vóór het gebed.

64. Een paar klompen (jav. klètèk, mal. bakiak) met lederen band, waarin de voet sluit. Java, W. HOEZOO.
65. Een idem idem rood geverwd. Java, W. HOEZOO.

Beide soorten worden gebruikt, als men uit het bad komt, om de voeten schoon te houden.

66. Een paar idem, idem.
67. Een paar lederen muilen, zoo als die door santri's gedragen worden. Java, J. W. ROSKES.
68. Een naaidoosje van silarblad. Minahassa, S. ULFERS.
69. Idem idem idem.
70. Een paar zeer fraai opengewerkte kousen. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.
71. Een beursje met koralen gebreid. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.
72. Twee stuks oud kant-stopwerk. Minahassa, N. GRAAFLAND.

III. Huisraad.

1. Zes klapperdoppen drinkvaten, Sangi-eilanden, VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN.
2. Een toestel om eten te dekken (mal. toetoep-sadji). Sangi-eilanden, VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN.
3. Id. idem. Saparoea, R. BOSSERT.

4. Tatoemboe, waarin de inlander, bij gebreke van eene kist zijne kleederen bergt, op $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{5}$ van de ware grootte. Ambon, J. J. BÄR.
5. Twee fraai gevlochten kleedermanden. Talaur-eilanden, F. H. LINEMANN.
6. Een stel van vijf doozen van silarblad, met schelpjes bezet, tot het bergen van kleedingstukken, enz. Minahassa, F. H. LINEMANN.
7. Een idem van twaalf doozen van silarblad, met schildpad bekleed, dienende tot het zelfde einde. Minahassa, F. H. LINEMANN.
8. Een gevlochten mandje of doos met deksel. (Jav. toemboe). Java, J. KRUIJT.
9. Model van eene rustbank, balé-balé. (jav. bajanghamben). Java, J. KRUIJT.
10. Een opengevlochten mandje, dat dient om de bruiloftsgasten rijst mede naar huis te geven (jav. songgong). Java, J. KRUIJT.
11. Een houten presenteerblad (jav. dalang) om geschenken op te brengen. Java, J. KRUIJT.
12. Een daarbij behoorend dekentje, tot dekking der geschenken (jav. sĕblah koepat). Java, J. KRUIJT.
13. Een stel, waarover doek gespannen wordt, om kinderen onder te leggen (jav. kodjong). Java, J. KRUIJT.
14. Een olielampje (jav. damar).
    a. Bamboe voetstuk (jav. djadok atawa hadjoeg hadjoeg). Java, J. KRUIJT.
    b. Steenen bakje (jav. tjlĕmpik of tjloepak), idem.
15. Dezelfde voorwerpen. Java, J. W. ROSKES.
16. Waterkruik voor huiselijk gebruik (jav. kĕnḍi) Java, J. KRUIJT.

17. Een klopper van rotan, om kussens, enz. uit te slaan (jav. gèblèggan. (Java, W. HOEZOO).
18. Een dito. Saparoea, R. BOSSERT.
19. Een bezem. Java, J. W. ROSKES.
20. Vijf bamboezen ten gebruike op reis. Minahassa, F. H. LINEMANN.
21. Een draagstoel. Saparoea, R. BOSSERT.
22. Een kunstig uit stroo vervaardigd vogelkooitje. Java, W. HOEZOO.
23. Een lezenaar. Java, J. KRUIJT.
24. Een monster van fijne, ongekleurde matten (mal. kadoet, bah. t. aroetol). Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

    Men maakt van deze stof zeilen, zakken (mal. en b.t. karong), enz.

25. Een monster van fijne, gekleurde matten (mal. kadoet baboenga). Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

    In oude tijden werden deze matten tot kleeding gebruikt, tegenwoordig maakt men ze om ze te verkoopen. De Europeanen gebruiken ze tot overdekking van rustbanken. Alle vrouwen op Noesalaoet kunnen ze maken, maar op Ceram verstaat men de kunst toch nog beter. Zij worden vervaardigd uit de vezels van bladen des sagobooms (mal. dawoen sagoe, bah. t. ripia laoenj'o), die men in de zon doet droogen en daarna kleurt. De roode kleur (mal. merah, bah. t. kakaoel) wordt verkregen uit de schors van de lolang (zie de afdeeling: houtsoorten); de gele kleur (mal. koening, bah. t. koekoelo) uit kurkuma (mal. akar koening, bah. t. oenino); het oranje (mal. en bah. t. oranje) uit zekeren wortel (mal. en bah. t. akar bangkoedoe; het zwart uit zekere zwarte leem (mal. petji hitam, bah. t. tonal-metéïl). In andere kleuren kunnen zij niet verwen.
26. Vloermatten (mal. tikar, bah. t. pail'o), zoo gewone als gekleurde Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

Zij worden vervaardigd uit de bladen van een' boom, die in het mal. pohon-tikar, in de bahasa tanah, imawonj'o heet. Zij worden gekleurd op de onder 25 opgegeven wijze.

27. Gekleurde koffolappen. Minahassa, F. H. LINEMANN.

28. Gordijn om eene kamer af te schutten uit koffo vervaardigd. Minahassa, F. H. LINEMANN.

Lang: 8 met., breed: 1,58 met.

29. Een dergelijke lap. Minahassa, F. H. LINEMANN.

Lang: 6 met., breed: 0,78 met.

30. Koffogaas. Minahassa, F. H. LINEMANN.

31. Twee matjes, zoo als die te Atep en Talawatoe vervaardigd worden. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.

Deze matjes worden algemeen op rustbanken gebruikt. De prijs daarvan is van *f* 2.50 tot *f* 4 —.

32. Een mandje met deksel (javaansche sénong). Java, W. HOEZOO.

Tot berging van allerlei kleine zaken. Men heeft ook grooter soorten.

33. Een ratten-boog (mal. panah-tikoes, bah. t. hoespanatol). Saparoea, J. J. VERHOEFF.

Deze rattenboog is van gaba-gaba vervaardigd. Aan den haak, die aan de koord is vastgemaakt, en die als hij los springt den pijl doet afschieten, wordt een stuk vleesch of visch vastgemaakt. De pijl is gemaakt van de bladstelen van den arenboom.

34. Kaarsen (mal. kandjoli, bah. t. kamal'o), waarvan men zich doorgaans bedient, om het huis te verlichten. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Men maakt ze van de hars (mal. damar, bah. t. kamal'o) van den kanarieboom (pohon kanari).

35. Een flaconkleedje. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

36. Kwasten van eene soort van vruchten (dawoen tikar), die zoo gevonden worden. Saparoea, R. BOSSERT.
37. Een werkmandje van rotan. Saparoea, R. BOSSERT.

IV. Keukengereedschap en huishoudelijke benoodigdheden.

1. Twee raspen van djatihout (jav. paroet). Java, W. HOEZOO.

   De raspen bestaan eigenlijk uit scherpe koperen stiftjes; zij worden gebruikt voor het raspen van klappernoten en dergelijke einden.

2. Een ijzeren braadpannetje (jav. wadjan. Java. HOEZOO.

   Deze soort wordt veelal van Siam aangebracht.

3. Een koperen kook- en smeltpannetje (jav. kèntjèng). Java, W. HOEZOO.
4. Een koperen waschbekken (jav. bòkòr). Java, W. HOEZOO.

   Tot reiniging der vingers vóór en na den eten.

5. Een koperen waterketel met deksel (jav. dandang kèkèp). Java, W. HOEZOO.

   Deze soort van ketels dienen om rijst gaar te stoomen. Zij worden tot zekere hoogte met water gevuld, dat gekookt wordt, waarna de koekoesan (zie 6) met rijst gevuld er in gezet en het deksel daarop geplaatst wordt. De rijst wordt dus gaar gestoomd.

   De hier aanwezige dandang is zeer klein; slechts geschikt voor een kooksel van een kati (1¼ oude ponden).

6. Eenige koekoesans van verschillende grootte. Java, W. HOEZOO, J. KRUIJT en J. W. ROSKES. Saparoea, R. BOSSERT.

   Kegelvormige bamboe mandjes.

7. Een van bamboe gevlochten vierkant bord, waarop de rijst bekoeld wordt (jav. hijan). Java, J. KRUIJT.

8. Een klapperdop, tot rijstmaat dienende (jav. batok). Java, J. KRUIJT.
9. Een borden- of vaatrak (jav. handjat). Java, J. KRUIJT.
10. Twee sambalwrijvers. Java, W. HOEZOO.
11. Een dito (jav. oeléek-oeléek). Java, J. KRUIJT.

Deze dienen om de spaansche peper en ook wel andere kruiderijen (jav. samběl mal. sambal), op een aarden bord fijn te wrijven.

12. Een dito. J. W. ROSKES.
13. Een aarden bord (jav. tjówék) om spaansche peper enz. op fijn te wrijven. Java, W. HOEZOO.
14. Een kruidendoos. Java, J. W. ROSKES.
15. Vijf bakjes voor sambals. Java, J. W. ROSKES.
16. Een sewoer of siwoer, scheplepel, bestaande uit klapperdop met steel. Java, J. KRUIJT.
17. Een iroes, houten lepeltje. Java, J. KRUIJT.
18. Twee potlepels (jav. iroes) tot het omroeren en opscheppen van spijzen. Java, W. HOEZOO.
19. Een sérok, schoffel voor allerlei gebraad, om de olie te laten afdruipen. Java, W. HOEZOO.
20. Twee soésoe'q, schoffels of schopjes, dienende om het gebraad te keeren en uit de pan te nemen. Zij worden ook wel van koper gebruikt. Java, W. HOEZOO.
21. Twee salang, pottendragers. Java, W. HOEZOO.

Bij gemis van eene etenskas dienen deze toestelletjes, om aan mandjes of potjes, waarin rijst of toespijs bewaard wordt, eene goede plaats te geven, waartoe de salang dan ook altijd eenigszins hoog wordt opgehangen. De ringetjes van boven dienen, om den toestel, naar verkiezing wijder of naauwer te maken.

22. Een idem. Java, J. KRUIJT.
23. Een doenak of doena'kän. Java, W. HOEZOO.

Een mandje, waarvan vele en meestal grootere voorhanden zijn, voor rijst, zemelen, maïs, enz. enz. De voorhanden soort wordt veel als maat gebruikt.

24. Een zeef (jav. irig). Java, W. HOEZOO.

Voor allerlei, zoo natte als drooge waren, als klappermelk, meel, enz. Men heeft ze van verschillende soorten, grovere en fijnere.

25. Een zeef voor klappermelk. Minahassa, S. ULFERS.

26. Een waterschepper, kunstig gesneden. Minahassa, F. H. LINEMANN.

27. Een idem gewoon idem. idem.

28. Twee waterscheppers (jav. siwoer). Java, W. HOEZOO.

Dienende bij het baden en ook om uit te drinken.

29. Een test of komfoor met rooster (jav. anglo-sarang). Java, W. HOEZOO.

Hierop wordt met houtskool gekookt en gebraden.

30. Een test of komfoor (jav. kèrèn). Java, W. HOEZOO.

Tot hetzelfde doel, doch daarin wordt hout gestookt.

31. Een pannetje met deksel (jav. sĕrabènnan-kĕtĕp). Java, W. HOEZOO.

Dient om sĕrabi, soerabi of rijstmeelkoekjes te bakken, die men vooral 's morgens langs den weg verkoopt.

32. Gojang-gojang gros, grove zeefjes } Saparoea,
33. Gojang-gojang aloes, fijne zeefjes } R. BOSSERT.

Worden gebruikt, zoo voor natte als drooge waren.

33*. Idem idem Amboina, W. LUIJKE.

34. Njiroe, inlandsche wan, om rijst en andere drooge waren van kaf en vuil te zuiveren. Saparoea, R. BOSSERT.

Wordt ook gebruikt, om vruchten op te leggen, ter bewaring.

35. Tagalaja, mand om gedroogde visch, gedroogd vleesch, enz. te bewaren. Saparoea, R. BOSSERT.

Wordt gewoonlijk in de keuken opgehangen; maar men

gebruikt die ook op reis, vooral ter zee, ter berging van mondbehoeften. Gemaakt van bamboe.

36. Twee kleine tagalaja, waarin men gedroogde sagobroodjes en visch bergt en op reis alle proviand, (bakol). Ambon, J. J. BÄR.

37. Koekoeran.
38. Paroedan. } Saparoea, R. BOSSERT.

Raspen om klappernoten te raspen. Het geraspte wordt dan met een weinig water uitgewrongen, om klappermelk (santang) te verkrijgen.

39. Tapisan, de zeef ter verwijdering van de vezels uit de klappermelk. Saparoea, R. BOSSERT.

40. Eene mand (roko), met kanari-pitten. Idem idem.

41. Twee drinknappen (ouw ouw) van de schil van kokosnoten gemaakt. Saparoea, R. BOSSERT.

42. Twee waterscheppers, om water uit eene tampajan, aarden vat te scheppen, van kokosnoot-schil gemaakt. idem idem.

43. Sendok, groote lepels om het eten uit den pot te scheppen, idem idem.

44. Een lepel van bijzonderen vorm, in den oorlog op Ceram buit gemaakt. Idem.

45. Twee pentimba minjak. (1) Saparoea, idem.

Wanneer men olie wil maken, dan worden de klappernoten eerst geraspt met N. 37 of N. 38 en dan met veel water uitgewrongen, voorts gezeefd door N. 39. Dit vocht wordt in eene platte pan op het vuur gezet, en naarmate de olie zich door het koken van het water scheidt, wordt zij afgeroomd met de pentimba minjak. Later wordt zij nog eens gekookt, om de overgeblevene waterdeelen te doen verdampen.

(1) Men zou pĕnimba verwachten. Ook uit het gebruik van woorden als pĕntikam, pĕnkorek, enz., in het vervolg voorkomende, blijkt, dat men zich hier aan de regelen der maleische taal niet zeer gehouden heeft. G. K. N.

46. Twee aroe aroe of stokken om papeda (sagopap) te roeren. Saparoea, R. BOESERT. Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

47. Lĕsong, of lĕsoeng, rijstblok, met aloe, stamper, om rijst te ontbolsteren. Saparoea, R. BOSSERT.

48. Stoffer en bezem (mal. sapoe). Idem, idem.

Eene is gemaakt van de bladsteelen van den sagoweerboom; de andere van gĕmoetoe, de vezels aan den bast van den sagoweerboom, waarvan ook allerlei touwwerk gemaakt wordt.

49. Een timba-ajer, om water te putten. Idem, idem.

Gemaakt van de bast van pinangboomen.

50. Verschillende voorwerpen van aardewerk, vervaardigd in de negerij Ouw, eiland Saparoea. Idem.

a. Mangkok thee atau koppi. Koffij- of theekopjes en schoteltjes.

b. Tadjoe koppi, pan om koffij in te branden.

c. Tadjoe ikan dan minjak, pan om visch in te braden en olie in te kooken.

d. Vorm sago, sagovorm. Zij wordt verwarmd boven het vuur; dan wordt er de drooge, fijne sago in gedaan, die toegedekt wordt met bladeren, tot dat ze gaar is, waarna men ze als sagokoekjes er uit neemt.

e. Tampat minoem ajer, waterbeker.

f. Tampajan, vaten om drinkwater in te bewaren.

g. Belangan koekoes, pot voor het rijstkooken, door stoom.

h. Belangan nasi, pot om de rijst op de bij ons gebruikelijke wijze te kooken.

i. Belangan ajer, pot om water van eene

verwijderde plaats te halen. De vrouwen dragen die op het hoofd. (1)

k, l en *m*. Komfoor, ook in 't maleisch zoo genoemd.

n. Komfoor istanggi, om wierook te branden.

o. Tampat tjoetji moeka, waschkom.

p. Sempe ajer, in gebruik voor allerlei, als wasschen, zeepsop maken, enz.

q. Gindi, waterkruiken.

r. Tampat koppi, koffijketel.

s. Tampat ajĕr panas, waterketel.

t. Tampat thee, theepot.

u. Belangan sajor, pot om groenten in te kooken.

v. Tadjella, kookpan.

w. Tampat masak soesoe, om melk in te kooken.

x. Tampat tulband, tulbandpan.

y. Tampat poffertjes, poffertjespan.

z. Tampat roti, broodpan.

51. Vormen voor het bakken van sago (mal. forno bakar sagoe, b.t. hatoè matoenoe paoel). Noessalaoet, J. J. VERHOEFF.

Gebakken sagobrood heet in 't maleisch sagoe limping, in de bahasa tanah: pausinj'o,

52. Andere soortgelijke vormen (mal. forno berboenga. of baboenga). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Men heeft deze vormen in groote verscheidenheid. Zij worden in de negerij Titawaay (Noesalaoet) vervaardigd.

53. Tangetjes van bamboe (mal. en b.t. gata-gata). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF. Saparoea, BOSSERT.

Men bedient zich van deze voorwerpen in de keuken, om de spijzen te behandelen en op te dissehen, vooral bij

(1) Belangan schijnt in het Maleisch van Saparoea gebruikelijk. Anders schrijft men beter bĕlanga. G K. N.

het maken van sagopap (mal. papeda, b. t. pel'jo – mal. balik papeda b. t. walepelj'o). Bij het eten gebruikt men geen vorken. Visch en brood worden uit de hand gegeten; de papeda wordt uit het blad geslorpt, waarin zij wordt opgedischt. Rijst (mal. nasi, d. i. gekookte rijst, bah. t. hoelal') eet men met lepeltjes (zie Afd.: dischgereedschap).

54. Potlepel (mal. en b. t. iroes), van kokosnootdop. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

55. Model eener zeef (mal. en b. t. tatohi). Idem idem.

Deze dient om de papeda te bereiden. Men begint dan met de noodige sago te zuiveren, mengt die aan met koud water, en laat dit mengsel doorzijgen; dan giet men er kookend water op, en roert met N. 54, tot dat zij er als gekookte stijfsel uitziet. Deze pap wordt doorgaans met vischwater (mal. goha-ikan, bah. t. tawalan'o) en wat sitroensap (mal. ajĕr-limon, bah. t. oesiwaïlj'o) gegeten.

56. Model van eene wan (mal. njiroe, bah. t. isatoel'. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Om de rijst (mal. bras gepelde of ontbolsterde rijst) te zuiveren, aleer zij gekookt wordt.

57. Twee vormen (mal. forno) om sagobroodjes in te bakken. Ambon, J. J. BÄR.

Deze vormen worden omgekeerd op het vuur gelegd, tot dat zij goed warm zijn. Na van het vuur genomen te zijn worden zij gelegd op

58. Een stukje gaba-gaba (Maleisch tanga tanga forno)

Dit wordt dwars gelegd op de wan, waarin het bereide sagomeel is, dat nu met beide handen luchtig wordt ingestrooid. Men dekt nu de vormen met een pisang blaadje, en daarover nog een dun plankje van gelijke grootte als de vormen. Hiermede is het werk afgeloopen: na 4 à 5 minuten zijn de broodjes gaar, en worden uit den vorm genomen met N. 53.

59. Komfoor en pot om water in te kooken. Java, J. W. ROSKES.
60. Keukenlamp (mal. palita). Saparoea, R. BOSSERT.
61. Drie ilir, waaijers om het vuur meê aan te wakkeren. Java, W. HOEZOO en J. KRUIJT.

V. Dischgereedschap.

1. Twee rijstscheppers van djatihout, (jav. tjentong). Java, W. HOEZOO.

   Met deze wordt de rijst uit de wakoel (N. 8) op de borden geschept. Niet alle hebben zulke uitgesneden stelen; doch er is nog al verscheidenheid, en ook aan fraaijere en vooral steviger tjentong ontbreekt het niet.

2. Een rijstschepper bij Europeanen gebruikelijk. Soerabaja, R. BOSSERT.
3. Een houten rijstlepel kleine soort (jav. entong). Java, J. KRUIJT. Twee dito, dito.
4. Een lepeltje van aardewerk, om rijst te eten. Java, J. KRUIJT. Drie idem, idem.
5. Drie paarlemoeren rijstlepeltjes van Ambon. J. C. N.
6. Rijstlepeltjes (mal. en b. t. sendok'). Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

   Deze zijn gesneden uit kokosnootdoppen (mal. tampoerong, bah. t. sahaõb').

7. Een beroek, bakje voor de saus bij de rijst. Java, J. KRUIJT.
8. Twee wakoel, rijstmandjes van bamboe. Java, W. HOEZOO.

   In zulke mandjes wordt de rijst opgedischt en rondgediend; een daarvan kan als zeer net in zijne soort beschouwd worden.

9. Een wakoel. J. KRUIJT.

10. Een bantang, open gevlochten bord, om iets binnen te brengen. Java, J. KRUIJT.
11. Vork en mes van bamboe. Minahassa, S. ULFERS.
12. Twee rantang, vruchtenmandjes bij het dessert. Java, HOEZOO.
13. Een soepbord. Ambon, M. TEFFER.
14. Een kĕndi, waterkan van steengoed. Java, W. HOEZOO.
15. Een kĕndi, waterkan van steengoed. Java, J. W. ROSKES.
16. Twee toetoep sadji, spijsdeksels, om het eten op tafel mede te dekken. Java, W. HOEZOO.

    Deze soort, van vischschubben vervaardigd, is afkomstig van Palembang en eerst sedert kort te Samarang in gebruik. Prijs *f* 1.20.

17. Tien stuks toetoep sadji. Minahassa, H. J. TENDELOO.

    Deze zijn als mandjes van silarblad, in verschillende kleuren.

18. Mes en eetstokjes in schede, chineesch. J. C. N.

VI. Toilet-zaken en weelde-artikelen. (Rooken, betelkaauwen, opiumschuiven).

1. Twee haarkammen (jav. soeri of djoengkat). Java, W. HOEZOO.

   Van sawohout. Deze worden door de vrouwen gebruikt, om het haar in orde te brengen. Wordt ook wel van achteren in de haarwrong gestoken, en dan min of meer versierd gedragen.

2. Eene sĕrit, kam van bamboe. Java, W. HOEZOO.
3. Eene soeri-djoengkat, gebogen kam van hoorn. Java, W. HOEZOO.

   Dragt van mannen en jongens, die daarmede de lange haren naar achter glad strijken, om er vervolgens op het achterhoofd den hoofddoek meê te bevestigen en in orde te houden.

4. Schildpad-kammen (mal. sisir, b. t. ririaiil, – schildpad = mal. koelit toetoeroega, b. t. henooehoeïl') ten gebruik van mannen en vrouwen, vervaardigd te Ameth. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.
5. Een zakkammetje in vischvorm. Amboina, P. en J. VAN EKRIS.
6. Een schildpad kam. Soerabaja, R. BOSSERT.
7. Vier tjaṭoet, haartangetjes. Java, HOEZOO en ROSKES.

   Dienende om de haren van baard en neus uit te trekken. Aan ieder ringetje vindt men ook een oorpeuter. Deze voorwerpen heeft men ook van goud en zilver.
8. Een spiegeltje (jav. kôtjô pĕngilon). W. HOEZOO.
9. Twee kĕpĕt, waaijers, om het gelaat meê te bekoelen. Java, W. HOEZOO.

   Vervaardigd van siwallan-bladeren, (blad v. d. lontarpalm).
10. Zes fleschjes inlandsche oliën. Ambon, J. J. BÄR.

    a. minjak saré. *b.* m. tjingké (kruidnagel). *c.* m. tjamboe. *d.* m. kodja.... *e.* m. rampé. *f.* m. sassafras. *g.* m. kajoe-poetih.
11. Batoe bedak (mal. en b. t.), steen waarvan de vrouwen stukken tot poeder tegen elkander wrijven, om zich te blanketten, d. i. een' blanken tint te verschaffen. Saparoea, J. J. VERHOEFF.

11*. Bedak van rijst. Minahassa, Mevr. TENDELOO, geb. WILKEN.

11**. Doepa, reukwerk om te branden.

11***. Poepoer, om te poetsen. Mevr. TENDELOO.

12. Een oelar amas (mal.), hoelawanial (b. t.) koperen, gelede slangetje. Saparoea, J. J. VERHOEFF.

    Vroeger werden deze voorwerpjes van goud gemaakt. tegenwoordig heeft men ze meest van koper. Zij worden bij het uitzet der bruid gevoegd, met een paar borden van aardewerk (mal. pinggang batoe, bah. t. pinahatoel), een gong (bah. t.) konokon'oh) en eenige stukken

sits, gekleurde indische stof (Mal. kain-tjit, bah. t. sarihal mairil'o).

13. Twee kroontjes (mal. kroontje), die aan de deuren van het bruidsvertrek worden opgehangen. Ambon, J. J. BÄR.
14. Twee modellen van kandelaars (mal. tijang lilin), die op de bruidstafel pronken. Ambon, J. J. BÄR.
15. Een krans en twee takjes van vederen, zoo als die door de dames vervaardigd worden. Ambon, J. J. BÄR.
16. Twee takjes idem. Mevr. BOSSERT, geb. KNEGTLIE.
17. Een kransje van tule, waarmede de meisjes in de Minahassa, getooid worden, als zij de bruid zijn. Mevr. TENDELOO, geb. WILKEN.
18. Een boontje om kragen, enz. te plooijen. Mevr. BOSSERT, geb. KNEGTLIE.
19. Een pajoeng, regen- en zonnescherm. Java, W. HOEZOO. Van papier; chineesch fabrikaat.
20. Een dito Minahassa, H. J. TENDELOO. Japansch fabrikaat.
21. " dito " N. GRAAFLAND; chin.
22. Twee slĕpi, tabaksmandjes met deksel. Java, W. HOEZOO.
23. Een slĕpô, sigarenkoker. Idem.

    Deze dient ook wel voor tabak. Vervaardigd van pandanbladeren.

24. Tien rokoq, cigaren. Java, W. HOEZOO.

    Het dekblad van deze cigaren is het gedroogde omhulsel van de maïs of djagoeng (turksche tarwe).

25. Ròkòk, cigaren. Java, W. ROSKES.
26. Een roko (ròkòk) van den kroonprins van Solo. Geschenk van den Heer H. P. VAN ZUTPHEN, te Naaldwijk.
27. Roko's, zoo als ze aan de hoven van Soerakarta (Solo) en Djokjokarta gerookt worden. Geschenk van den Heer H. P. VAN ZUTPHEN, te Naaldwijk.

28. Een fijne Tondanosche cigarenkoker. Minahassa, H. ROOKER.

29. Twee vuurtouwen (mal. tali-api, bah.t. waloe-haoel'). Saparoea, J. J. VERHOEFF.

De tali-api dient om cigaar of pijp aan te steken. De eene is gemaakt van het hulsel der kokosbloemen (mal. kimîn, bah. t. oetoelol'), dat men splijt, voorts met een' steen klopt, tot het zacht is, en dan zamen bindt met eenige vezels. De andere is gemaakt van klappervezels (mal. koelit kalapa, bah. t. nwolowehuĭl').

30. Een koperen sirih-toestel, zoo als die te Griese (Gĕrsiq) gegoten worden. Java, J. W. ROSKES.

31. Een blikken sirih-doos. Java, J. W. ROSKES.

32. Een koperen sirih-doos. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

De vier bakjes op deze doos zijn bestemd voor de ingrediënten bij het sirih-kaauwen benoodigd: betel (mal. sirih, bah. t. amoe), areka noot (mal. pinang, bah. t. hoewal), kalk (mal. kapor, b.t. haoel'o) én tabak mal. en bah. t. tabaco, het portugeesche woord). Als men de betel toedient (mal. tampat sirih-pinang, bah. t. talan'o) legt men al deze ingrediënten op het houten deksel. Elders pleegt men nog een stukje gambir daarbij te voegen.

33. Pĕntoetoep tampat sirih (mal.), retihoewai (b. t.). Saparoea, J. J. VERHOEFF.

Een doek om de beteldoos op feestdagen te dekken. Dit haak en borduurwerk, zoo wel als de sirih-doos werden reeds lang bewaard; zij zijn van ouden datum.

34. Een houten sirihbakje (jav. kotak-kinang). Java, W. HOEZOO.

In de zes bakjes is de bestemming van ieder aangeteekend. Het laadje van onder strekt tot bewaarplaats van voorraad der verschillende ingrediënten.

35. Een sirihmandje met deksel (jav. slĕpi), van bamboe. Java, W. HOEZOO.

36. Een sirihmandje met deksel van siwallan of lontarbladeren (jav. slĕpi). De eenvoudigste soort. W. HOEZOO.
37. Een pinangschaar. Java, J. KRUIJT.
38. Een idem (jav. katjip). Java, W. HOEZOO.

Met de pinangschaar wordt de pinangnoot (areca) doorgesneden. De kop van verschillende dieren, als hanen, duiven en slangen wordt in de schaar nagebootst; soms ook wel dienen wajangpoppen tot model.

39. Een koperen sirih-mortiertje (jav. kletjoq), met ijzeren stampertje (jav. tjotjoh). Java, HOEZOO.

Voor tandeloozen om de ingrediënten fijn te stampen.

40. Een opium-pijp. Java, J. W. ROSKES.

VII. Modellen van vervoermiddelen en draaggereedschap.

1. Pedatti, (pĕdati) inlandsche kar. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA. Vervaardigd door A. POLUAHAN, te Passo.
2. De bedekking van zoodanige kar. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA. Vervaardigd door zijne moerids of huisleerlingen.
3. Pĕdati, zoo als die op Java gebruikt wordt, L. J. VAN RHIJN.
4. Tandoe of draagstoel, als boven L. J. VAN RHIJN.
5. Draagstoel (mal. kadejra pikol). Saparoea, R. BOSSERT, met bijbehoorende kap, draagboomen en kussens.

Deze draagstoel wordt door vier man, twee voor en twee achter gedragen, terwijl aan iedere zijde nog twee man gaan, om den stoel regt te houden.

6. Waroeng, jav. draagbare gaarkeuken. L. J. VAN RHIJN.
7. Pikoelan, jav. draagboom, met grasmanden. Idem.
8. Pikoelan, grooter model. Java, J. KRUIJT.
9. Manden, waarin men gras vervoert, (jav. kroendjang). Java, J. KRUIJT.

10. Een mand, van gaba-gaba (mal. atiting, b. t. kaüütol). Noesa-laoet, J. J. VERHOEFF.

Deze soort wordt doorgaans gebruikt, om er vruchten, visch en andere koopwaar in te dragen. De vrouwen dragen hare manden, kruiken, enz. doorgaans op het hoofd, wat in 't maleisch keko b. t. kokoel') heet.

11. Ring (mal. aniong, bah. t. akoekoel'o), dienende om onder de mand, kruik of ander voorwerp op het hoofd te zetten. Saparoea, J. J. VERHOEFF.

12. Langwerpig vierkante bak, om met twee man spijzen te vervoeren (jav. djoḍang). Java, J. KRUIJT.

13. Kleiner model, L. J. VAN RHIJN.

14. Een mandje (jav. tjĕplik), waarin men den herderknapen hunne rijst naar 't veld brengt, als zij niet huiswaarts kunnen komen. Java, J. KRUIJT.

15. Een van kokosbladen gevlochten mandje (jav. kisô). Id.

16. Eene soort draagmandjes (jav. tomblok). Idem.

17. Een toedong laki laki. Saparoea, R. BOSSERT.

Hoofddeksel voor een' man, dat hij gebruikt, als hij goederen naar de markt brengt, ook als het bij arbeid buiten 's huis regent.

18. Een toedong perampoewan. Saparoea, R. BOSSERT.

Hoofddeksel voor eene vrouw, dat zij ook gebruikt om de koopwaren toe te dekken, als het regent.

19. Een kakoja, tot dekking van goederen bij regen. R. BOSSERT.

20. Een doelang, houten bord of schotel. Idem.

Dit wordt op het hoofd gedragen, en daarop staat de atiting, waarin de koopwaren zijn.

21. Een timbil djoewal-djoewal. R. BOSSERT.

Wanneer men op de markt gekomen is, zet men de timbil djoewal-djoewal met het opene gedeelte op den grond, plaatst daarop de doelang, en zit dan op

de hurken of op een klein bankje daarbij, om koopers af te wachten.

22. Mandje waarmede de vrouwen naar de markt gaan, om hare waren te verkoopen. Java, J. W. ROSKES.

VIII. Snijwerktuigen en gereedschap.

1. Een kapmes of zwaard ½ grootte (jav. berang kĕmotik). Java, J. KRUIJT.
2. Een bijl, (jav. wadoeng) ½ grootte. Java, J. KRUIJT.
3. Een idem (jav. wadoeng) idem idem.
4. Een idem (jav. tjaloek) idem idem.
5. Een groot krom mes (jav. arit babadan) ½ grootte. Java, J. KRUIJT.
   Van 1–5 gereedschap bij 't ontginnen van gronden gebruikelijk.
6. Een idem (jav. tjloerit) ½ grootte. Java, J. KRUIJT.
7. Hakmes der hollandsche koks (jav. bĕndo) ½ grootte. Java, J. KRUIJT.
8. Hakmes der javaansche koks (jav. peso) ½ grootte. Java, J. KRUIJT.
9. Krom mes, volle grootte (jav. pĕngarittan). Java, J. KRUIJT.
10. Mes bij 't gereedmaken van spijzen in gebruik, volle grootte (jav. lading). Java, J. KRUIJT.
11. Een mes om te kerven (jav. djôngkô-radjang). Java, J. KRUIJT.
12. Een groot dun mes (jav. soegoe). Java, J. KRUIJT.
13. Een aan de punt naar boven gekromd mes ½ grootte (jav. pangot). Java, J. KRUIJT.
14. Een scheermes, volle grootte (jav. lading tjĕmoekoer). Java, J. KRUIJT.
15. Een mesje voor de besnijdenis, volle grootte (jav. lading pĕnjoenattan). Java, J. KRUIJT.

16. Kleine hakbijl, om hout te kappen. Java, J. KRUIJT.
17. Een gebogen hakmes (jav. berang bĕngkoeq). Idem.
18. Een boor. Idem.

IX. Akker- en tuingereedschap.

1. Model eener javaansche ploeg. (jav. singkal). Java, J. KRUIJT.
   a. Het hout, waaraan het ploegijzer gestoken wordt.
   b. De ploegstaart, (jav. boentoettan).
   c. De boom, waaraan de ploeg getrokken wordt, (jav. kĕndalejan).
   d. Het houten puntje daarop of van onderen, (jav. manoeqqan).
   e. Het touw aan *d* vastgemaakt (jav. tjatjaddan.)
   f. Het ploegijzer (jav. kedjen soengoet).
2. Ploegijzer, volle grootte (jav. kedjen soengoet). Java, J. KRUIJT.
3. Model van het juk of gareel behoorende bij den ploeg.
   a. De touwen, waardoor de koppen van het trekvee gaan.
   b. De houten pennen, waar de kop van het trekdier tusschen komt.
   c. Het houten puntje op het hout van voren.
4. Model eener andere soort van javaansche ploeg Java, J. KRUIJT.
5. Model eener jav. eg. (jav. garoe). Java, J. KRUIJT.
   a. De plaats, waar de egger zit (jav. toenggangan).
   b. De verbinding tusschen eg en zitplaats (jav. sĕmbah).
   c. Tjekeh om den stand der eg te bepalen. (1)

(1) Volgens het woordenboek, 2e ed is tjekeh = van onderen meer buitenwaarts of meer uiteen dan van boven, zoo als pooten, stijlen of de beenen van een mensch; wijdbeenig. G. K. N.

d. De tanden (jav. hoentoene garoe).

e. Het juk of gareel (jav. pasangan).

6. Koeda-koeda, (mal.), gereedschap om onkruid te wieden. Minahassa, A. SCHAAFSMA.

7. Javaansche schop of spa, ½ grootte (jav. patjoel). Java, J. KRUIJT.

a. De steel (jav. doran).

b. De houten pen of wig, ter bevestiging van den schop aan den steel (jav. panding).

8. IJzeren drietand (jav. trisoela). Java, J. KRUIJT.

Door goeroes doekoen's, soms ook door oude menschen gebruikt, onder aan den wandelstok.

9. Model eener javaansche zweep. Java, J. KRUIJT.

Deze soort dient bij 't weiden, maar is te klein om bij 't ploegen en eggen gebruikt te worden.

10. Twee ani-ani (jav.) mesjes, waarmede de rijst, halm voor halm, van 't veld gesneden wordt. Java. J. W. ROSKES.

10*. Het mesje alleen.

11. Gereedschap voor het sagokloppen. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

a. Een stuk van den sagopalm (mal. pohon sagoe, bah. t. ripiawonjo). De sago is het voornaamste voedsel van de bewoners der Ambonsche eilanden. Zoodra men bemerkt, dat de boom geschikt is om geklopt te worden (mal. poekol sagoe, bah. t. hitaripial), wat men onderzoekt door gaten in de schors te boren (mal. waš, bah. t. pašlo) wordt hij geveld en in stukken van 6 à 7 voet verdeeld, die vervolgens gekloofd worden. Dan neemt men:

b. den dissel (mal. nani, bah. t aoeol of toetoetoe) van bamboes vervaardigd, waarmede men het merg er uit haalt, (mal. isi sagoe, bah. t. ripia sinj'o). Dan wordt het merg met houten hamers of met steenen geklopt, waardoor het veel overeenkomst met zaagsel verkrijgt. Verder wordt het met water gemengd.

c. Werktuig om de sago te filtreren, ten einde ze van de vezels te zuiveren. Het bestaat uit twee goten, boven elkander geplaatst. De eerste heet mal. sahani, bah. t. halo'. Aan het onderste gedeelte wordt eene zeef (mal. pĕntapis, bah. t. heheoelo') geplaatst, vervaardigd uit de vezels van jonge kokosboomen (mal. roenoet, bah. t. noenoetol). In deze eerste goot giet men het bovengenoemde mengsel, en terwijl één man er gedurig versch water op giet, drukt de andere de sago met de eene hand, terwijl hij met de andere de zeef schudt, welks bovenste gedeelte aan een' veerkrachtigen stok (1) is vast gemaakt, op zijde van de machine geplaatst. Het water, dat men tot dit doel behoeft, wordt aangebracht in emmers (mal. timba, bah. t. sikoelo) vervaardigd uit het onderste gedeelte van sagotakken (mal. daha, bah. t. halo'), die men doorgaans ook gebruikt om de sahani van te vervaardigen. Het dus met meel bezwangerd water loopt in de onderste goot (mal. gogoti, bah. t. sipaulo'), waarin een gat is, dat men opent, als het meel is neergezegen, om het water te doen wegvloeijen. Dit meel wordt nog eens door eene zeef gelaten, waarna het voor het gebruik gereed is.

d. De mand (mal. toeman, bah. t. aănatol) van sagobladeren (mal. dawon sagoe, bah. t. ripia wolanj'o) vervaardigd. Als men er de sago ingedaan heeft, wordt zij met eenige sagobladeren (mal. ela, bah. t. welal'o) gedekt, om het uitdroogen te voorkomen, en daarna wordt de mand nog verder met deze bladeren gedekt. Dan heet de sago in 't maleisch sagoe toeman, in de bahasa tanah: ripial aănatol.

e. Twee andere manden (mal. tembil, bah. t. hoeriatol), bestemd om er de overgebleven vezels in te doen, die tot voeder dienen voor de varkens (mal. babi bah. t. hahoel).

De verdere bereiding van de sago tot gebak vindt men in Afd. IV.

(1) Bij DE STURLER wipboog (mal. obati) genoemd.

(Zie voorts over de sago, het sagokloppen, enz. W. L. DE STURLER, Handboek voor den Landbouw in Nederlandsch indië, blz. 626, e. v.)

12. Gereedschap voor het plukken van de kruidnagelen. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

a. Een mand (mal. bakol tjingke., bah. t. tatatil), om de vruchten in te verzamelen.

b. Een touw (mal. tali gĕmoetoe, bah. t. lahoewoe), om de mand uit den boom neer te laten.

c. Een haak (mal. gaai djaga-tjingke, bah. t. aäitol), om de takken naar zich toe te trekken, die men dan met een touw vast bindt.

d. Een haak, die men aan een' der takken slaat, en aan een' anderen met het achtereinde vastbindt, om op te gaan zitten (mal. tampat doedok, bah. t. haroehalo'). De mand is gemaakt van gaba-gaba, het touw van de gĕmoetoe, de haak van eene soort bamboe.

e. Voorwerpen van kruidnagelen vervaardigd.

1. Model van het gedenkteeken van wijlen den zendeling G. F. A. GERICKE, L. J. VAN RHIJN.
2. Een paar vaasjes, J. J. BÄR.
3. Model van een' orembaai, M. VAN DER WAL.
4. Twee mandjes. W. LUIJKE.
5. Twee cigarenkokers W. LUIJKE.

13. Gereedschap voor het winnen van sagoweer. Saparoea, R. BOSSERT.

De sagoweer (mal. sageroe) is een vocht, dat uit zekere palmsoort (mal. pohon sageroe) verkregen wordt, uit een' zijner bloemsteelen. Deze wordt gedurende verscheidene dagen op gezette tijden met een' houten hamer geklopt, en wanneer daardoor het sap genoegzaam daarheen in beweging gebracht is, wordt de steel gedeeltelijk afgesneden; dan hangt men daaraan eene bamboegeleding waarin de sagoweer vloeit. Deze bamboe wordt alle morgen geledigd in de garoeroe, die soms de grootte van een' gewonen emmer heeft; daarop snijdt men

met een mes (mal. piso) een schijfje van den stengel af, en hangt den bamboe weêr op zijne plaats. Dit geschiedt gedurende eenige maanden dagelijks.

14. Bitterhout (mal. obat sageroe). Saparoea, R. BOSSERT.
Wordt de sagoweer met dit hout bereid, dan kan zij lang bewaard worden.
Id. id. twee stuks. J. J. BÄR.

15. Kajoe lolang, de houtsoort, die dient om de sagoweer te kleuren.

16. Monster van zulke bereide sagoweer, R. BOSSERT.
Id. J. J. BÄR.

17. Monster koolwater. R. BOSSERT.
Uit de sagoweer wordt door overhaling (distillatie) het zoogenaamde koolwater verkregen, een zeer schadelijke drank, voor wie er aan verslaafd geraakt.

18. Azijn, (mal. tjoeka bah. t. nasoel) uit de sagoweer. J. J. BÄR.

19. Suiker, (mal. goela, bah. t. nasoel) uit de sagoweer. J. J. BÄR.

20. Suiker, (mal. goela, bah. t. nasoel) uit de sagoweer. J. J. VERHOEFF.

21. Inlandsche kurken (mal. prop gaba-gaba). Saparoea, R. BOSSERT.

X. Spingereedschap, vezelstoffen, enz.

1. Model van een' molen om de boomwol te zuiveren (jav. gilingngan). Java, J. KRUIJT.
Benamingen van de onderdeelen:
   a. voetstuk (jav. oembaq-oembaq).
   b. uitstekende stok of plank, waarop men zit (jav. paloenggoehhan).
   c. kruk (jav. atelatel).

2. Een monster boomwol. Java, J. KRUIJT.

3. Werktuig om de boomwol nog nader voor het spinnen te bereiden (jav. woesoe). Java, J. KRUIJT.
   Hierbij behoort:
   a. de houten pen met knop (jav. djedoel), waarmede het koord van de woesoe snel wordt getrokken.
4. Dezelfde werktuigen, als onder drie. J. W. ROSKES.
5. De bereide boomwol (jav. poesoeh) om de houten pen gewonden, en aldus voor het spinnen gereed. Java, J. KRUIJT.
6. Het spinnewiel (jav. djontrô). Java, J. KRUIJT.
   Onderdeelen: *a.* voetstuk (oembaq-oembaq); *b.* kruk (atel-atel); *c.* as (inḍĕn); *d.* wiel (ĕlar); *e.* stijlen (tjagak); *f.* band zonder eind (klinḍĕn); *g.* stijltje voor het wiel (tjagakké klinḍĕn); *h.* twee vooruitstekende stokjes, waarop rust *i.* de weversspoel; *j.* de twee voorste regt opstaande stijltjes; *k.* de twee stokjes of plankjes om *h* te stellen.
7. Garen. Java, J. KRUIJT.
8. Model van het werktuig, waarop men het garen van de spoel overwindt (jav. koeloeng). Java, J. KRUIJT.
9. Een stukje dunne bamboe, om het garen op te winden (jav. kereqqan). Idem.
10. Model van een werktuig, om het garen op de maat voor het weven geschikt te stellen (jav. manèn). Id.
11. Weefgetouw om saronge te weven. Java, L. J. VAN RHIJN.
12. Ander weefgetouw.
13. Idem.
14. Tak, schors, vezels en touw van de ganemo. Minahassa, F. H. LINEMANN.
15. Schors, vezels en touw van idem A. O. SCHAAFSMA.
16. Garen, (mal. bĕnang ganemo, bah. t. ahasoeäl'), dat men verkrijgt van de vezels van een' boom in 't mal. pohon ganémo, bah. t. soeäwonj'o; het

touw heet tali ganemo, bah. t. walosoeäl'. Van deze en de volgende vezelstof maakt men zeer goede netten (mal. en bah. t. djaring). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

16*. Een kluwen ganemo-touw, id. R. BOSSERT.

17. Draad en touw van de ananas (mal. bĕnang-ananas, bah. t. ahaänasoel'), touw (mal. tali ananas, bah. t. waloanasul'). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

18. Het werktuig, waarmede het touw gedraaid wordt. R. BOSSERT.

19. Vezels van de koffo (manilla-hennep, van de musa textilis). F. H. LINEMANN en A. O. SCHAAFSMA.

20. Vezels van den arenpalm. Minahassa.

21. Twee stuks driedubbel gevlochten gĕmoetoe-touw (mal. tali gĕmoetoe kambar), vervaardigd van de lirang gĕmoetoe. Ambon, J. J. BÄR.

22. Twee stuks ongevlochten dito (mal. gĕmoetoe toekol), Ambon, J. J. BÄR.

23. Twee soorten van gomoetoe touw (mal. tali gĕmoetoe). Saparoea, R. BOSSERT.

24. Modellen van een toestel bij het batikken in gebruik. Java, J. KRUIJT.

Een staand raam.

1. het onderdeel (jav. gawanggan).
2. werktuig om het doek in vast te klemmen (jav. djĕpit).
3. pan om was te smelten.
4. twee koperen dopjes, met fijne tuitjes, waarin de was waarmede men teekent gedaan wordt (jav. tjanting).

   id. J. W. ROSKES.
5. de was (jav. malam).

25. Een pannetje om de gesmolten was in te doen. J. W. ROSKES.

XI. Visscherij.

1. Model van eene visschersprauw. Ambon, J. J. BÄR.

De twee dwarshouten (mal. nadjoem) en de beide andere van weêrskanten (mal. seman), dienen tegen het omslaan. De twee takjes aan de voorste nadjoem dienen om er de vischlijn aan te hangen.

2. Eene soortgelijke visschersprauw. Minahassa, N. GRAAFLAND.

3. Model eener vischlijn (mal. njimoe). Ambon, J. J. BÄR.

De inlanders vervaardigen zulke lijnen van katoengaren, gewoonlijk ter lengte van 100 à 150 vadem; aan het einde is een dun koperdraad (mal. njonjao), waaraan de haak (mal. matakaïl) bevestigd is.

Om de lijn glad en zwart te maken, handelt men als volgt. Men spant de lijn tusschen twee boomen, die zes à zeven vadem van elkander staan, neemt dan de kleverige bast van zekeren boom (mal. pohon rofoe) aan stukjes gesneden van drie duim breed en vijf duim lang, wikkelt deze om de lijn, en wrijft die stevig met beide handen, al loopende, zoo lang tot de lijn een' bruinen tint aanneemt. Na 14 dagen herhaalt men de bewerking, en daarna is de lijn bruikbaar geworden. Om de 5 à 6 maanden herhaalt men deze bewerking tot onderhoud. De zwarte kleur ontstaat door den invloed van het zeewater.

Men laat de lijn op de volgende wijze neer: De visscher voorziet zich, aleer hij in zee gaat, van 50 à 100 rolsteenen, ieder ter zwaarte van ± 2 ℔, en van aren bladeren (bij de visschers onder den naam van wowé (mal.) bekend. De steen met deze vastgebonden zijnde wordt de haak door het blad geslagen; zóó laat men de lijn zinken, onverschillig of de zee 90, 120 of 150 vadem diep is. De visscher voelt wanneer de steen den grond bereikt heeft, alsdan rukt hij, zóódat de haak door het blad schiet, en bereidt zich nu voor, om den

eersten visch den besten, die er aan komt op te halen. De deskundige alleen weet de juiste plaats te bepalen, waar de vangst voordeelig zal zijn. De visch, die men vangt is van onderscheiden grootte van 1 tot 20 ℔ zwaar, behalve de haaijen, die men zoo nu en dan ook wel beet krijgt.

Deze vischvangst geschiedt meestal bij dag, en dus bij brandende zonnehitte.

4. Model van een werpnet (mal. djala). Ambon, J. J. BÄR.

Ook dit net is van katoenen garen vervaardigd en onontbeerlijk voor de bovengenoemde visschers, omdat zij daarmede de kleine vischjes vangen, die zij als lokaas (mal. nonai) aan den haak vastbinden. De looden ketting (mal. rante djala) wordt door den inlander zelven vervaardigd. De gebruikelijke djala is 10 à 12 voet lang en naar evenredigheid breed.

5. Een houten sirih-doos (mal. baroea), dien de visscher tevens tot bergplaats van allerlei kleine benoodigdheden gebruikt. Onder het deksel bewaart hij de njonjao en de matakaïl. Het bijliggende stukje bamboe (mal. boeloh toewi) en het steentje dienen om de punten der haken te scherpen. De daarbij gevoegde witte draadjes (mal. goffo) verkrijgt men van den pisangboom, en daarmede worden de vischjes aan den haak gebonden.

6. Een visschershoed (mal. toedong) van bamboe vervaardigd. Ambon, J. J. BÄR.

7. Amanisal. Saparoea, R. BOSSERT.

Eene soort van mandjes van 1 tot 1½ voet groot, waarmede men bij afloopend getij aan het strand de in de kuilen achtergeblevene kleine visch vangt.

8. Boeboe oedang, garnalen fuiken. Saparoea, R. BOSSERT.

Men legt die in de rivieren, en haalt ze van tijd tot tijd op, om er de garnalen uit te nemen.

9. Boeboe laoet, fuiken, die men in zee legt. Saparoea, R. BOSSERT.

10. Boeboe lalosi, Ander soort van fuiken. Saparoea, R. BOSSERT.
11. Gorara
12. Mowel
13. Hehel.

De boeboe lalosi is 6 voet groot, soms zelfs grooter. De andere zijn kleiner.

14. Paisal komo dĕngan monara (met gereedschap). R. BOSSERT.

Model van een praauwtje tot het vangen van ikan komo, een' visch eene span lang, zwart op den rug, zilverkleurig aan den buik, dien de inlanders gaarne eten. In zulk een praauwtje zit slechts één man, waarom er ook maar ééne roeispaan (mal. pĕngajoeh) in is.

Hierbij behoort: *a.* een hoosvat (mal. timba roewang), van zekere schors gemaakt; *b.* hengels, (mal. hohati), die achter aan de praauwen worden uitgelegd, terwijl de visscher voortroeit. Aan den haak is geen aas, maar een kippenveertje, dat de visch als aas beschouwt.

15. De timba-roewang, het hoosvat, grooter. R. BOSSERT.
16. Model van een rorehe tjikallang of djonko tjikallang. Saparoea, R. BOSSERT.

Dit is een vaartuig, dat men gebruikt om zekeren visch, tjikallang genaamd te vangen (zie over dezen visch en zijne vangst: BLEEKER, reis door de Minahassa en den Molukschen Archipel II. p. 100 en 101). Hierbij is het volgende nog op te merken. Eer men zich op de tjikallang-vangst begeeft, gaat men naar zee, om zekere kleine vischjes te vangen, die tot lokaas dienen. Het aas wordt in de praauw geworpen, nadat de prop er uit gehaald en men het vaartuig tot ongeveer voor de helft vol water heeft laten loopen, om de vischjes in het leven te houden.

Uit het aantal roeispanen (mal. pĕngajoeh) ziet men, dat bij deze visscherij veel menschen noodig zijn.

De groote roeispaan dient tot roer (mal. kamoedi) voor den djoeroe kamoedi, die achter op de praauw zit. Is

men nu op eene plaats gekomen, waar zich tjikallang (die altijd bij scholen zwemt) ophoudt, dan werpt men eerst eenige vischjes buiten boord, en komt de visch daarop af, dan legt men de hengels (mal. hohati) achter uit. Men vangt soms honderden in eens, zoodat het vaartuig vol is, want deze visch is zeer gulzig.

In de praauw zijn de para para hohati, de plaats, waarop men de hengels legt, als men ze niet gebruikt, namelijk de timba roewang; de mast (mal. tjang), die van Cerams maaksel is, en het zeil (mal. lajar), dat men bij goeden wind, in plaats van de roeispanen gebruikt.

17. Model van eene kleine visschers praauw (mal. prahoe séman, bah. t. tatal siman'o). Noessalaoet, J. J. VERHOEFF.

Deze soort is ingerigt voor de vangst van eene soort van vliegenden visch (mal. ikan Anthoni, bah. t. keoel'o, die gedurende den oostmoeson het voornaamste voedingsmiddel is, dat de zee den bewoners van Noessalaoet oplevert. De bewoners van de andere eilanden geven zich met deze vangst niet af. De visscher gaat 's nachts bij afnemende maan en als de zee niet te hol staat er op uit. De visscher staat op den voorsteven (mal. hoeloeän, bah. t. menan'jo), in de regterhand houdt hij eene soort van werpspies met verscheidene punten (mal. sarampa, bah. t. sawatol) en in de linker eene fakkel (mal. lobi, bah. t. esiŏ). – Zie de modellen.

Het licht verlokt de vischen, en zoodra zij onder het bereik komen stoot de visscher met zijne spies. Deze vangst houdt aan tot den dageraad, en als men het geheele eiland rond vaart, vangt men soms wel 200 à 300 van die vischen.

De beeldjes stellen voor: den visscher (mal. en bah. t. tanasi), twee scheppers met korte pagaaijen en op den achtersteven (mal. blakang, bah. t. mirinj'o) een stuurman (mal. djoeroemoedi bah. t. mataè-léhitol) Aan weerszijde van de praauw op de nadjoem is een toestel vastgemaakt van gaba-gaba (mal. pĕngangkat-

lobi, bah. t. halahalal), om er de noodige flambouwen op te leggen. Deze worden doorgaans vervaardigd uit gedroogde takken van den kokosboom (mal. djága-djaga kalapa kring, bah. t. nwolo harinj'o) Daar echter het model van deze takken niet te geven is, wordt hier eene andere soort van fakkel gegeven.

Deze praauw dient ook tot de vangst van schildpadden (mal. toetoeroega, bah. t. hen'o), van zeekoeijen (mal. doejong of poetri sarena, bah. t. roekoen'o) en van haaijen (mal. kaloejoe bah. t. wokoel). De harpoen, die voor de vangst van de laatstgenoemde dient (mal. atjoe, bah. t. kalejl) is hier eveneens in model bijgevoegd. Aan de zijde, waar de visscher staat zijn twee haken, die dienen om er de werpspiesen op te leggen.

18. Model van een praauwtje (mal. païsal, bah. t. mahera). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Dit dient voor de vischvangst met de lijn. Een enkele visscher zet zich daar in, en gaat 's nachts bij maansondergang op de vangst uit van zekeren visch ikan gora (mal.), ilolo (bah. t.) Hij roeit, tot dat hij eene school van deze visschen bespeurt, dan werpt hij zijn anker uit, een stuk koraalsteen, en terwijl de praauw er heen zwaait, maakt hij alles gereed. Hij slaat vuur en steekt eene lont van kimin aan, die hij heen en weêr over het water zwaait om den visch te lokken. Hij heeft altijd een' voorraad van deze lonten in een bakje, dat vóór hem staat en achter zich een' bamboekoker, bestemd om er de brandende lont in te steken. Heeft de school visch de praauw omringd, dan brengt hij zijne lijnen uit, die tot dusverre voorop lagen. Deze lijnen bestaan uit een' hengel (mal. hohatti, bah. t. hahanoewol) van bamboe, waaraan een snoer, voor de helft van ananasgaren, en voorts uit dun koperdraad (mal. kawat, bah. t. awatol). Aan den haak (mal. matakaïl, bah. t. hahilo') wordt geen aas (mal. nonai, bah. t. anaïl) aangeslagen, maar men bindt er een' witten draad (mal. benang poetih, bah. t. ahoe

·poetiil) aan, en de visch, verblind door het licht, bijt naar den haak, en wordt zóó gevangen.

19. Model van eene groote fuik (mal. boeboe lalosi, bah. t. hoekoe woiin'o). Noesalaut, J. J. VERHOEFF.

Deze fuik ontleent haren naam aan den visch (mal. lalosi, bah. t. jan'o woiin'o), dien men er mede vangt. Deze fuiken zijn ongeveer twee vaam lang en breed, en hoog naar evenredigheid.

De fuik wordt van bamboe loleba vervaardigd; zij wordt overdwars door verscheidene elastieke houten ingesloten, die men de ringen (mal. galang, bah. t. molètol) noemt, waaraan overlangs andere houten (mal. pilatoe, bah. t. hoehoetoelja zijn bevestigd. Aan beide zijden van de fuik worden zware steenen gebonden (mal. batoe, bah. t. hoetoel). Men laat de fuik op de kust zakken, op plaatsen, waar men eene diepte van 15 à 20 vadem heeft, en wel met eene reep van eene soort van wortel (bah. t. moeoen'o) gemaakt, die aan de fuik is vastgebonden. Aan het andere einde van de reep bindt men een' zwaren steen, om het wegdrijven te verhinderen. Drie of vier man gaan in eene praauw om de fuik neer te laten. Na twee of drie dagen wordt zij weêr geligt. Dit doet men met een' houten haak, waaraan steenen gebonden zijn. Deze haak, waarvan hierbij een model is, heet mal. gaai tali, bah. t. walatol. Aan eene zijde van de fuik is een deurtje, pintoe-boeboew, bah. t. rinilal'. Door middel van zeker gereedschap (mal. pĕngkorek-ikan, bah. t. salal') haalt men er den visch uit.

a. De gaai-tali. *b.* de pengkorek.

20. Vierkante fuik (mal. boeboew tagalaja, bah. t. hoehoe kei). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

De maleische naam wordt gegeven wegens de overeenkomst met de tagalaja, eene soort van gevlochten doozen, die men op Noesalaoet maakt; de tweede, omdat deze soort van fuiken van de Kei-eilanden herkomstig

is. Men plaatst deze fuik bij eb op het strand, aan plaatsen, waar de vloed slechts tot ½ à 1 vadem oploopt. Zij wordt met steenen beladen. Om den visch er uit te halen, wordt de fuik onderst boven gehouden en geschud.

21. Model van eene andere fuik van gelijken vorm, maar zonder bodem (mal. mowel, bah. t. hoehoe mowel). Het gebruik is als dat van de vorige, alleen moet men, om de fuik te ledigen, de eb afwachten, of wel men bedient zich, om den visch in de fuik te dooden, van de bijgevoegde werktuigen. (mal. pĕntikam, bah. silo-silon'o). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

22. Model eener ronde fuik (mal. hehel, bah. t. hehelo'), om kleine visch te vangen, die zich doorgaans tusschen het koraal verbergt, op plaatsen, waar de eb plassen heeft achtergelaten. Om den visch te lokken, doet men in de fuik slakjes (mal. koeman, bah. t. oeman'o). Noesalaut, J. J. VERHOEFF.

23. Model eener rivierfuik voor de garnalenvangst (mal. boeboe oedang, bah. t. hoehoe mital'o). Noesalaut, J. J. VERHOEFF.

24. De eerste steken met de knooppennen van een werpnet, (mal. djala, bah. t. wotol). Noesalaut, J. J. VERHOEFF.

Doorgaans zijn deze netten 2½ à 3 vadem lang. Men gaat er mede het strand langs, om ikan gosau (mal.) roeaInj'o (bah. t.) te vangen, als aas. Zoo gebruikt men deze vischjes bij de vischvangst met de lange lijn (mal. mĕngaïl, bah. t. iäri). Om deze vangst te bespoedigen bedient men zich van

25. De binting (mal. en bah. t.), bestaande uit een aantal stukken gaba-gaba, door middel van een touw aan eene lange lijn vastgemaakt.

Twee man gaan te water, en houden ieder een eind van de lijn, dan trekken zij die met kracht naar het strand (mal. hela, bah. t. ribi), en door het rammelen van de gaba-gaba wordt de visch toegedreven.

26. Model van eene mand (mal. bakol, bah. t. oewenj'o) ten gebruike voor jonge meisjes, als zij bij ebbe naar strand gaan, om kleine visschen en zekere soort van slakken (mal. biabia, bah. t. patoel) in te zamelen, die tot voeding dienen. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

27. Bij dit bedrijf bedient men zich ook van eene andere mand (mal. amanisal, bah. t. amanisal'o) tot het vangen van kleine visschen op het strand (mal. meti, bah. t. motil'o), waar zij bij ebbe eene toevlugt zoeken onder steenen.

De meisjes zetten den mand tusschen de voeten, en terwijl zij het water in de plassen roeren, weten zij den visch in de mand te drijven; wat zij dan vangen wordt gedaan in de bakkol. Alleen te Ameth vangt en zout men eene soort van garnalen, die ronto (mal.) lolil' (bah. t.) genoemd worden.

28. Model eener igi, rond fuikje tot het vangen van allerlei soort van visch. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.

29. Gedeelte van eene sero of sero-sero. Het zelfde soort van voorwerp wordt als beschutsel gehangen voor ramen, enz. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA vervaardiger van beide voorwerpen J. PANGEMANAN, onderwijzer te Rembokken.

30. Model van eene igi oedang, kegelvormige fuik, om garnalen te vangen. De opening van boven wordt gesloten. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA. Vervaardigd door G. TANPANARAS, te Atep.

31. Model van een koreng. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.

32. Een ijzeren tweetand (jav. sĕngkap), volle grootte. Java, J. KRUIJT.
33. Een ijzeren steekpuut (jav. loeroep), volle grootte. Java, J. KRUIJT.
34. Model van een' hengel (jav. palĕssan). Java, J. KRUIJT.
35. Model van een bamboe vischkorf met scherpe punten (jav. soetoek). Java, J. KRUIJT.
36. Model van een bamboezeef, om visch te scheppen (jav. irig). Java, J. KRUIJT.
37. Model van een vischkorfje voor mannen. Id.
38. Idem Idem voor vrouwen (jav. kotjok).

XII. Vaartuigen.

1. Model eener korra-korra (bah. t. paroetoi), oude vorm, uit de negerij Titawaai. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Deze soort van vaartuigen was in oude tijden de voornaamste onder de kora-kora's van Amboina, en de gouverneur der Molukken ging daarop scheep bij gelegenheid van de jaarlijksche hongitogten, (zie VALENTIJN Oud en Nieuw O. Ind. fol. 182 e. v.). De roeijers op deze korra-korra namen niet alleen de plaats vóór en achter de tent in, maar zij zaten ook op de uitstekende banken, aan weêrszijde buiten het vaartuig; op de bank van boven de roeijers met lange riemen (mal. dajong, bah. t. paĕn'o) en op de onderste, die met korte riemen (mal. pĕngajoeh, bah. t. saljo). Op twee van weerszijde uitstekende balken van de praauw waren niet overdekte planken aangebracht, en het vaartuig werd ondersteund door een hout, dat aan de uiteinden was bevestigd (mal. séman, bah. t. siman'o). Deze praauwen werden niet, zoo als men uit het model zou opmaken uit een' enkelen boom gemaakt, integendeel zij werden uit deelen (mal. en bah. t. papan) zamengesteld, bevestigd op de kromhouten (mal. en bah. t. gading-gading). In oude tijden

was het verboden (mal. pĕmali, poso, bah. t. wori), den voor- en achtersteven van deze vaartuigen met beeldhouwwerk te versieren, zoo als men tegenwoordig doet (zie N. 2). Dit verbod berustte op soortgelijk bijgeloof, als waardoor aan de leden van het kakianverbond op Ceram verboden is, in hun land kalkovens en zoutpannen aan te leggen. De zeilen (mal. lajar, bah. t. lealo') van deze korra-korra waren van kadoet en daarboven voerde men verscheidene hollandsche vlaggen en wimpels. Onder deze bemerkt men eene oranje-vlag met het wapen van Holland en daaronder het woord Inahaha, wat beteekent bovenste zee, het is de vlag van het zuidelijk deel van Noesalaoet. Oudtijds was het eiland verdeeld in twee deelen, het noordelijk, met name Inaloho, beteekenende onderste zee, onder bestuur van den Radja van Ameth, die de tweede regent was, en het zuidelijk, Inahaha geheeten, onder het bestuur van den Radja van Titawaai, den eersten regent. Die van Ameth hebben eene roode vlag, met den hollandschen leeuw er in.

2. Model van een groot vaartuig (mal. orĕmbaai, bah. t. arobael), naar den tegenwoordigen bouwtrant. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Deze vaartuigen meten van ½ tot 5 kojan, de kojan van 30 pikol van 128 amsterdamsche ponden. De afmetingen van de orembaai, waarnaar dit model gemaakt is, zijn: lengte 16 meter, breedte 3,5 meter, diepte 1,5 meter. Het model stelt voor de orembaaij van den Regent van Leinitoe (Patti Tanasale), den eersten Regent van het eiland. De wimpel in top van den bezaansmast geheschen, als de regent aan boord is, duidt zijn' rang aan. De regenten zijn verdeeld in vier klassen. Die van de eerste klasse voeren het bovenvak des wimpels oranje, die van de tweede wit, van de derde blaauw, die van de vierde voeren geen' wimpel. (Het zijn dezelfde kleuronderscheidingen als die van de zonneschermen aan wal).

Alle schepen van indische constructie hebben het roer

(mal. kamoedi, bah. t. lehitol), op zijde. Men roeit de orembaais met lange of korte riemen, als er geen wind is. Men bedient zich van houten ankers (mal. sawoeh, bah. t. hatoe ajinj'o) en bindt daarop zware steenen. Het ankertouw (mal. tali sawoeh, bah. t. walotol hatoe ajinj'o) is geslagen óf van het haar van den saguerus pinnatus (mal. gĕmoetoe, bah. t. lahoewol), óf van hahesi (de schors van de gaba-gaba) of van de vezels van eenige lianen (mal. tali oetan bah. t. walo moril'o of walotol morĭl'o).

XIII. Muziek-instrumenten.

1. Eene tifa, inlandsche trom. Sangi-eilanden, s. VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN.
2. Model van een javaansch stel muziekinstrumenten. Java, L. J. VAN RHIJN.
3. Model van eene tataboehan (mal. en bah. t.), eene soort van harmonica, als bij ons de glasharmonica, waarbij hier echter het glas door plankjes van ijzerhout vervangen wordt. Noesal., J. J. VERHOEFF.

   Men bespeelt dit instrument met een paar stokjes van ijzerhout. Het bestaat doorgaans slechts uit twaalf toonen, wier opvolging dikwijls van de gewone gamma verschilt. (Toch geeft het aanwezige eene opvolging van onze toonen, vrij suiver zijn het de volgende: la, si, ut′, re′, ᵇmi′, fa′, sol′, la′, ᵇsi′, ut″, re″, ᵇmi″). Het vervangt de gongs, die bij aanzienlijke personen gebruikt worden.
4. Drie bamboe-fluiten van verschillenden toon, ter begeleiding van het gezang te Waai gebruikelijk. Ambon, J. J. BÄR.
5. Eene bamboe-fluit van dezelfde soort. Minahassa, P. H. LINEMANN.
6. Een ginggong, soort van mondharp van bamboe.

   Het voorwerpje wordt voor den eenigszins geopenden mond geplaatst en door in en uit ademen, terwijl men aan het touwtje trekt, ontstaat eene zeer eentoonige muziek.

XIV. Schoolzaken, schrijfgereedschap, boeken, kaarten, enz.

1. De stekel van den arenpalm, die als onze vederen pennen gebruikt wordt, (jav. soewi). J. KRUIJT.
2. Inkt in korrels (jav. mangsi). Idem.
3. Schrijfplaat van hout, waarop men met inkt schrijft (mal. papan-toelies). Vroeger in de Minahassa op de scholen gebruikelijk. F. H. LINEMANN.

   Zulke plankjes werden door den vader uit eene ligte houtsoort (waarschijnlijk kajoe titi) vervaardigd, en met eene dunne laag kalk bestreken, om het vloeijen te voorkomen, daar men er met de pen op schreef. Het geschrevene werd uitgewischt door middel van eene kalkachtige zelfstandigheid op den rug van den inktvisch (batoe soentoeng) en een blad (dawoen plas). De kinderen schuurden hunne plankjes netjes af, die daardoor soms zeer dun werden.
4. Chineesch schrijfbord. L. J. VAN RHIJN.
5. Bataksch handschrift op palmbladen. Idem.
6. Model van eene tifa (mal. tifa, bah. t. ihalo) met den stok (mal. pĕmoekol-tifa; bah. t. tatohotol). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

   Men gebruikt dit instrument, om het aanguan der school te verkondigen. Het vel is hertevel (mal. koelit roesa, bah. t. roesawe'hoeïl). De tifa slaan heet in 't maleisch: poekol tifa, in bahasa tanah: tohotihal'o).
9. Eene schelp (mal. koelit bia, bah. t. patoel). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

   Deze soort heet in 't mal. bia-laoet en in de bah. t. nanalal. Men maakt er eene opening in, en gebruikt ze dan in sommige negerijen om door toeten den aanvang van de school aan te kondigen. Ook wordt dit instrument gebruikt, als de bevolking bij eenigszins deftige gelegenheden bijeen geroepen wordt. Op de schelp blazen

heet in 't mal.: tioep koelit-bia in de bah. t.: hoelotoe hoeljo.

8. Eenige schoolschriften. Minahassa, N. GRAAFLAND.
9. Idem idem A. O. SCHAAFSMA.
10. Een schrift met teekeningen van een' 13 jarig jongentje, dat geen teekenonderwijs ontving. Minahassa, S. ULFERS.
10*. Eenige knipsels van kleine kinderen. Minahassa, N. P. WILKEN.
11. Eenige regtlijnige teekeningen van de kweekschool in de Minahassa. N. GRAAFLAND.
12. Eenige landmetersteekeningen van de kweekschool in de Minahassa. N. GRAAFLAND.
13. Eenige photographiën en teekeningen.
14. Schoolboeken en kaarten.

(Zie daarvoor eene bijzondere lijst).

XV. Speelgoed en volksspelen.

1. Een koperen bekkentje met houten hamertje van waroehout (jav. gonggongan-taboeh). Java, W. HOEZOO.

Navolging van de groote gong, bij de gamëlan in gebruik. Prijs van het bekkentje *f* 0,50, van het hamertje *f* 0,01.

2. Drie poppen, van waroehout (jav. goelek). W. HOEZOO. Prijs te zamen *f* 0,08.

De figuren van de wajang zijn nagevolgd.

3. Een paardje van waroehout (jav. djaranan). W. HOEZOO. Prijs *f* 0,07.
4. Een blikken rammelaartje (jav. klontongan). W. HOEZOO. Prijs *f* 0,03.

Eenvoudig namaaksel van de klontong der chineesche marskramers, die met zulk een' rammelaar langs den weg loopen.

5. Een handtrommeltje (jav. tĕrbangan). w. HOEZOO. Prijs *f* 0,30.

Navolging van de tĕrbang, javaansche rinkelbom.

6. Twee bamboemandjes (jav. doenaqqan). w. HOEZOO. Prijs te zamen *f* 0,02.
7. Een bamboe stoommandje (jav. koekoesan). w. HOEZOO. Prijs *f* 0,02½.
8. Twee bamboe waaijertjes (jav. ilir). w. HOEZOO. Prijs te zamen *f* 0,02.
9. Twee wagentjes van krapak (jav. krétan). w. HOEZOO. Prijs te zamen *f* 0,03.
10. Een spel voor vrouwen en kinderen (jav. dakon). J. KRUIJT.
11. Twee tollen (jav. kekejan katok en kekejan tanněn). J. KRUIJT.
12. Een kleine houten schijf (bĕngkô) met groote pitten, tot een spel, dat de jongens met de voeten spelen (jav. bèndô). J. KRUIJT.
13. Een kaatsspel (jav. djĕnṭik). J. KRUIJT.
14. Eene soort van mik- of schietspel, bestaande uit een veerkrachtig hout, hier bamboe, met daaraan van boven bevestigd touw, tot het schieten met steentjes. J. KRUIJT.
15. Vijf vliegers van zeer verschillenden vorm:
    a. lajangan; *b.* sikattan; *c.* srannen; *d.* teposan; *e.* dodoggan.
16. Een tjĕmpôlô, het voorwerp, dat de dalang of wajangspeler gebruikt, om er gedurende zijne voordragt op de koṭaq, de poppenkist, mede te slaan, vooral om de hoeveelheid en meerdere kracht van het spel der muziekanten aan te geven. Java, J. W. ROSKES.

(Zie »Mededeelingen" XVI. blz. 72).

17. Twee teekeningen, ter verduidelijking van de wajang. Java, C. POENSEN.

(Zie »Mededeelingen" XVI. blz. 67).

a. De goenoeng (ngôkô), rĕdèn (krômô).

b. Batara goeroe.

18. Teekeningen van wajangvoorstellingen. W. HOEZOO.

XVI. Monsters van eenige houtsoorten.

1. Kajoe nisat of nesat. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.

Van een' grooten boom, die best op steenachtigen grond tiert; het hout is zeer vast; het wordt gebruikt, om huizen van te bouwen, ook voor paalwerk in de rivieren en in de zee; het duurt ongeveer 50 jaar.

1*. Idem, idem. Ambon, J. J. BÄR.

2. Kajoe lingoea. VERHOEFF.

Van een' grooten boom; het hout behoort tot de duurzaamste en is zeer geschikt voor huisbouw en meubelwerk; het duurt tot 60 jaar.

2*. Idem, idem. BÄR.

3. Kajoe bĕsi (ijzerhout). VERHOEFF.

Van een' kolossalen boom; duurzaam hout, bijzonder geschikt voor paalwerk, balken, enz.; het duurt van 70 tot 80 jaar.

3*. Idem, idem. BÄR.

4. Kajoe samar. VERHOEFF.

Van een' grooten boom; het hout is bijzonder geschikt, om er orembaais (groote vaartuigen) van te maken, die 15 à 20 jaar kunnen duren.

5. Kajoe gofasa of gofassa. VERHOEFF.

Van een' boom van middelmatige hoogte; het hout is vast; men maakt er planken van ter vervaardiging van praauwen en orembaais, het duurt 20 à 25 jaar.

5*. Idem, idem. BÄR.

6. Kajoe merah. VERHOEFF.

Van een' middelmatigen boom, het hout kan tot verschillende doeleinden strekken bij den huisbouw.

7. Kajoe mangémangé. VERHOEFF.

Van een' grooten boom, die aan het strand groeit; men gebruikt het hout niet anders, dan tot het vervaardigen van kleine praauwen en orembaais; het duurt 10 à 15 jaar.

VALENTIJN zegt: Van den mangi-mangiboom, eigenlijk meest een slechte strandboom, heeft men wel negen of tienderlei soorten. Sommige derzelve dienen tot timmerhouten, als tot stijlen of palissaden en andere tot sparren, kromhouten, ribben, stelen van gereedschap, enz.; maar wel meest tot brandhout, hoewel daarvan eene bijzondere soort is (VALENTIJN III. fol. 222). (1)

8. Kajoe halaor. VERHOEFF.

Eene houtsoort, die niet zeer vast is; maar men bedient zich toch daarvan tot posten van deuren en soortgelijke, ook wel voor planken van orembaais; dit hout duurt ongeveer 10 jaar.

VALENTIJN vergelijkt het met het aroepahout, en vermeldt het met het soerenhout als geschikt voor masten van praauwen. (VALENTIJN III. fol. 221).

8*. Idem, idem. BÄR.

9. Kajoe makela. VERHOEFF.

Van dit hout kan men planken voor orembaais, vlerkpraauwen, enz. maken. Het kan tot 10 jaar duren.

10. Kajoe soeren. VERHOEFF.

Dit hout is geschikt voor vlerkpraauwen, die echter niet langer dan zes jaar duren. Onder den grond houdt het tot 25 jaar stand; daarom gebruikt men het ook veel voor doodkisten.

---

(1) Hier zijn wel bedoeld de pohon manggi manggi = rhisophoren of wortelboomen. G. K. N.

11. Kajoe tjingke, (hout van den kruidnagelboom?). VERHOEFF.

Van een' boom van middelmatige hoogte; dit hout wordt niet door de witte mieren aangetast: het dient tot huisbouw en duurt 50 jaar.

12. Kajoe kira-kira. VERHOEFF.

Van een' boom van middelmatige hoogte; het hout heeft een' fijnen vezel, en dient tot huisbouw, en tot het vervaardigen van fraaije meubelen; het duurt 40 jaar.

13. Kajoe bintangor. VERHOEFF.

Van een' grooten boom, die gaarne aan het strand groeit; dit hout is duurzaam voor bouwmateriaal; men maakt er verschillende soorten van fraaije meubelen van, zoo als tafels, stoelen, enz. Het duurt ongeveer 100 jaar.

VALENTIJN noemt deze soort de zeebintangorboom (zie III. fol. 216). Hij is zeer ingenomen met deze houtsoort.

13*. Kajoe bintangor. BÄR.

14. Kajoe titi. J. J. VERHOEFF.

Van een' middelmatigen boom; zijn hout is zeer week en niet duurzaam. Vroeger gebruikte men het om er korra-korra's van te bouwen; thans gebruikt men het alleen nog voor praauwen. Ook vervaardigt men er schrijfplankjes van (zie Afd. XIV. 3). Om het daartoe te gebruiken, wordt het plankje goed geschaafd, voorts gewreven met een scherp blad (mal. dawoen-amplas) en na het dan met kalk te hebben ingewreven, schrijft men er op, als op papier. Met de dawoen amplas wordt het schrift gemakkelijk afgeslepen.

Dit hout blijft 10 jaar goed.

15. Kajoe lolang. VERHOEFF.

Van een' boom van middelmatige hoogte; men kan dit hout niet gebruiken wegens zijne hardheid en ruwen vezel. De schors dient om katoen, garen, kleederen, netten en andere zaken te kleuren. De kleur, die men verkrijgt is helderrood. Het wordt ook tot kleuring van de sagoweer gebruikt.

16. Kajoe oker. VERHOEFF.

Van een' zeer hoogen boom. Men gebruikt dit hout ter vervaardiging van huizen. Zijne schors dient om kleederen te verwen. De kleur, die men eerst verkrijgt, is donkerrood, maar bij herhaling van de bewerking gaat zij tot zelfs in zwart over.

17. Kajoe nani. BÄR.
18. Kajoe laharoen. Idem.
19. Kajoe hoesoer. Idem.
20. Kajoe aroepa. Idem.
21. Kajoe samor. Idem.
22. Een bewerkt stuk nibong-hout. Minahassa, F. H. LINEMANN.
23. Een id. id. hout van den kokosboom. Minahassa, F. H. LINEMANN.
24. Een id. id. ebbenhout. Minahassa, M. VAN DE WAL.
25. Een stok van koffijhout. Minahassa, N. GRAAFLAND.
26. Een stok van nibong. Idem.
27. Twee stokken van koffijhout. Minahassa, S. ULFERS.
28. Zes linialen van verschillende houtsoorten. Idem.
29. Twee stuks van de buitenste harde bast van den sagoboom (mal. waä), door de inlanders als brandhout gebruikt. Amboina, J. J. BÄR.
30. Twee id. id. van den gĕmoetoeboom (mal. batang gĕmoetoe). Ambon, J. J. BÄR.

XVII. Natuurvoortbrengselen.

1. Gedroogde cacao-pitten, zoo als zij den Manillarezen te koop worden aangeboden. Zij gelden van *f* 70 tot *f* 120 het pikol van 125 A. ℔. Ambon, J. J. BÄR.
2. Drie flesschen water uit eene kokende, minerale bron op het eiland Saparoea, nabij de hoofdplaats, R. BOSSERT.
3. Twee kruiken mineraalwater uit de zwavelachtige bron-

nen, die in het noordelijk en westelijk gedeelte van Noesalaoet gevonden worden. J. J. VERHOEFF.

4. Zouten uit deze bronnen gewonnen. Idem.

(Uit hoofde van de veelvuldige regens kon men in 1866 het zuivere zout niet winnen; van daar dat dit het precipitaat is van de dampen, dat zich aan den mond der bron vormt).

5. Eene soort van kleiaarde (mal. batoe-poeang, bah. t. hatoe minal'), alleen op Noesalaoet zóó voorkomende. J. J. VERHOEFF.

Eenige inlandsche vrouwen eten deze aarde gaarne geroosterd, gedurende den tijd harer zwangerschap.

6. Eene proef inlandsch zout (mal. garam, bah. t. tasiöl). Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.
7. Een stuk witte hars (mal. damar poetih). Ambon, J. J. BÄR.
8. Een roko of mand (mal. rèko, bah. t. soäl) met gedroogde kanarienoten (mal. kanari kring) bah. t. jal'oje'ail of verkort jajaje'ail'). J. J VERHOEFF.
9. Kapok, boomwol in den bolster. Minahassa, S. ULFERS.
10. Boomwol met bolster. Java, J. KRUIJT.
11. Djambe, betelnoot. Idem.
12. Kloewak, eene ronde, eenigzins platte noot, tot kruiderij gebruikt. Idem.
13. Kĕmiri, eene ronde noot, tot kruiderij gebruikt. Idem.
14. Tĕrong kepek. Zaad van eene plant, waarvan de vrucht, tot saus gemaakt, bij de rijst gegeten wordt. Idem.
15. Boentjes, boontjes gebruikt als voren. Idem.
16. Waloeh djangan. Zaad van eene plant, die eene groote, lange vrucht draagt, gebruikt als voren. Idem.

17. Djarak djôwô. Zaad van een struikgewas, dat kleine ronde vruchten draagt, uit wier pitten men olie bereidt. Java, J. KRULJT.
18. Djarak tjinô. Zaad van een struikgewas, dat veel tot paggers gebruikt wordt. Zelden maakt men uit de pitten olie. Idem.
19. Bidji kětjipir, als onder 15. Idem.
20. Padi gendjah merah, rijst, die spoedig rijpt. Idem.
21. Pari djro poetih, rijst, die minder spoedig vrucht draagt. Idem.
22. Pari hirěng, rijst, idem, idem. Idem.
23. Padi kětan mera. Donkerkleurige rijst, die tot lekkernij of voor gebak gebruikt wordt. Idem.
24. Rijst- of padi-stroo. Idem.
25. Een monster koffij. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.
26. Een idem idem. Idem, S. ULFERS.
27. Een monster koffij. Minahassa, H. W. DE CRITTER. Uit eene veiling van Menado-koffij.
28. Een ander monster koffij. Idem.
29. Een monster Padang-koffij. Idem.
30. Een monster Padang-koffij. Idem.
31. Een idem Afrikaansche koffij. Idem.
32. Eenige steenen met daarop gewortelde zeegewassen. Minahassa, N. GRAAFLAND.
33. Eetbare vogelnestjes. Minahassa, N. GRAAFLAND.
34. Kardinaalschelpen. Noesalaoet, J. J. VERHOEFF.
35. Zes doozen ambonsche schelpen, geschenk van H. HIEBINK.
36. Twee schelpen. Saparoea, BOSSERT.
37. Haaijentand. Idem.
38. Kop van een babi-roesa (hertzwijn), bijzonder groot exemplaar. Minahassa, F. H. LINEMANN.
39. Een ander exemplaar, kleiner. J. C. N. (bruikleen).
40. Schedel van een Ambonsch hert. J. J. BÄR.

41. Slangen op liquor, daar onder de zoogenaamde oelar api, vuurslang of doewa kapala, tweekop, ingezonden door A. O. SCHAAFSMA.

Het bijgeloof maakt deze slang in de Minahassa tot een voorwerp van schrik en angst.

42. Huid van eene patola-slang. Minahassa, VAN DER WAL.
43. Idem. (Java), J. C. N. (bruikleen).
44. Kameleon (Java), J. C. N. (bruikleen).
45. Inktvisch. VAN DER WAL.
46. Vliegende hagedisschen. Java, H. SMEDING.
47. Spaansche granaatappel. J. W. ROSKES.
48. Twee doozen, bevattende 120 verschillende soorten van medicijnen en kruiderijen, vertegenwoordigende slechts een klein gedeelte van de artikelen, die op alle groote en sommige kleine pasars te koop worden gesteld. Java, J. W. ROSKES.
49. Eenige vogels. B. N J. ROSKOTT.

XVIII. Voorwerpen bij de afgodendienst gebruikt.

1. Twee houten afgodsbeelden uit Tonsea, tětělas of titělas genaamd. Minahassa, F. H. LINEMANN.
2. Twee ivoren afgodsbeeldjes. Minahassa, F. H. LINEMANN.
3. Een houten afgodsbeeldje. Idem.
4. Een idem idem. Minahassa, N. GRAAFLAND.
5. Een idem idem. Minahassa.
6. Drie zeer kleine steenen afgodsbeeldjes uit Tonsea, tetoöd genaamd. Minahassa, F. H. LINEMANN.
7. Twee kleine beenen afgodsbeeldjes. Idem.
8. Vier verschillende mandjes met heilige steenen, die de priesters in de hand houden tot dat zij gezegd worden te zweeten. Idem.
9. Knop van een' priesterstaf. Idem.

10. Twee armbanden, die de priesters droegen bij het maken van fosso's. Idem.
11. Twee beenbanden, als boven.
12. Een bamboekoker, inhoudende drie gekerfde staafjes van ijzerhout, wigchelroeden (kapoja), door de priesters gebruikt, wanneer zij in het bosch gaan, om den boeroeng malam (nachtvogel) te raadplegen aangaande het maken van oorlog, het aanleggen van tuinen, enz. Minahassa, F. H. LINEMANN.
13. Woka-bladeren met insnijdingen. Minah., N.P.WILKEN, (De verklaring in het alfoersch is daarbij gevoegd).
14. Idem, idem. Minahassa, H. J. TENDELOO.
15. Priesterhoed met koralen, bij het maken van fosso's gebruikt. Minahassa, F. H. LINEMANN.
16. Een katoenen tjidako, minahassisch maaksel, misschien reeds 200 jaren oud, bij fosso's gebruikt. Minahassa, F. H. LINEMANN.
17. Een vrouwen hoofddoek, als boven.
18. Een priesterwambuis, als boven.
19. Een koppensnellershoed, met vederen, lofwerk en figuren versierd. Minahassa, F. H. LINEMANN.

    (Dit voorwerp trok bijzonder de aandacht op de parijsche tentoonstelling van 1866).

20. Een koppensnellers-tjidako.
21. Een stuk hout, ter aanduiding van een hoofd, met een deel van den schedel, het hoofdhaar en de ingezette tanden van een verslagene. Minahassa, F. H. LINEMANN.
22. Vier rotans met haar van verslagenen, als boven. F. H. LINEMANN.
23. Afgodische voorwerpen, afkomstig van het eiland Boano (Residentie Amboina). M. TEFFER.

a. Een rood stel boeli-boeli, 12 stuks potjes van verschillenden vorm, met en zonder deksels.
b. Een blaauw stel, idem idem.
c. Een groen stel, idem idem.
d. Een roomkleurig stel, idem idem.
e. Vier tampat djaroem of tampat bĕrkat, potjes waarop in een kurk een scherp gepunt koperdraad staat. Bij ieder van boven vermelde stellen behoort een van deze. – De priester wordt gezegd, zich met de koperen punt het aangezigt op te rijten.
f. Elf fleschjes voor kinderzielen.
g. Vier oorsieraden
h. Drie armbanden
i. Twee vingerringen
j. Een halsketen
} Sieraden voor de zielen, geschonken uit vriendschappelijk aandenken, door de nagelaten familie.
k. Haarkam, ten gebruike van de afgestorvenen.
l. Koperen bord
m. Koperen doosje (voor kalk)
} Voorwerpen door de priesters gebruikt, wanneer zij dooden besweren.
n. Een doodshoofd, afgodisch vereerd, (de benedenkaak ontbreekt).
o. Twee afgodsbeeldjes van ijzerhout, de voorvaderen voorstellende.
p. Een zwaard
q. Een schild
r. Een werpspies
} Voorvaderlijke wapenen, afgodisch vereerd.
s. Eenige bamboe-pijlen

24. 23 stuks afgodsbeeldjes van het eiland Moa.
25. Een steenen afgodsbeeld. Java, J. KRULJT.
26. Een idem idem. Idem.
27. Chineesche offerstokjes. VAN DE LIEFDE.
28. Chineesche wierookstokjes (doepa). Java, J. W. ROSKES.

XIX. Oudheden.

1. Een steenen kruik. Java, J. KRULJT.
2. Een steen om geneesmiddelen op te wrijven. Idem.

3. Een kris, genaamd soerô, volgens algemeen gevoelen afkomstig van Môdjô-pahit. Java, H. SMEDING.
4. Oud alfoersch teekenschrift, op plankje. Minahassa, F. H. LINEMANN,
5. Idem, idem op papier. Minahassa, F. H. LINEMANN.
   (NB. 4 en 5 zijn afgebeeld in de »Mededeelingen" D. VI.)
6. Zoogenaamde dondersteen (een wigvormige steen). Minahassa, H. J. TENDELOO.

   Volgens verhaal van een' inlander gevonden in de wortels van een kokosboom. De steen dient tot bijgeloovig gebruik en wordt als zoodanig barkat genoemd. In tijden van droogte omwikkelt men hem met zekere bladen en legt hem daarna in een' pot met water, dien men des nachts op het erf plaatst, in de hoop dat dit regen zal aanbrengen.
7. Twee fijn gesneden drakenkoppen, waarschijnlijk tot versiering van een huis gediend hebbende. Ambon, C. G. SCHOT.
8. Punt van een speer (jav. toembaq). Java, J. KRUIJT.

XX. Wapenen.

1. Een voorvechterszwaard. Sangi-eilanden, S. VAN DER VELDE VAN CAPPELLEN.
2. Eene lans. Minahassa, F. H. LINEMANN.
3. Eene andere lans. Idem.
4. Een klewang of zwaard. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.
5. Een groote sago-sago, met welke soort vroeger menschen of varkens voor de offers gedood werden, en toen alleen door de walians (priesters) te gebruiken. Vervaardiger S. WAROUW, onderwijzer te Passo. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.
6. Kleine sago-sago, om wilde varkens te steken. Vervaardigd door N. LALOE, te Talawatoe. Minahassa, A. O. SCHAAFSMA.

7. Kris uit de residentie Kediri. Java, H. SMEDING.
8. Idem zoo als die te Batavia aan de markt komen. In bruikleen van J. C. N.
9. Pĕdang. Java, J. KRUIJT.
10. Laměng. (1) Idem.
11. Klewang. Idem.
12. Berang kĕmoṭiq. Idem.
13. Berang bĕngkoeq. Idem.
14. Een kastje met verschillende modellen van krissen, zwaarden en lansen. L. J. VAN RHIJN.
15. Een idem met verschillende modellen van krissen, zwaarden, lansen, akkermans-, timmermansgereedschap, enz. In bruikleen van J. C. N.

(1) Laměng beteekent eene soort van kort en breed zwaard. — Berang is een hakmes. G. K. N.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag van mijne werkzaamheden en bevindingen gedurende het jaar 1873, door W. HOEZOO.

Mijne kleine kudde heeft in het afgeloopen jaar wederom eenige uitbreiding bekomen. Bestond zij op ultimo December 1872 uit 118 zielen, namelijk 30 mannen, 43 vrouwen en 45 kinderen, op ultimo December 1873 mogt ik 132 zielen, namelijk 32 mannen, 45 vrouwen en 55 kinderen tellen.

Intusschen hadden de gewone verhuizingen naar en van elders plaats, en verloren wij ook een paar kinderen door overlijden.

Het aantal volwassenen, die als nieuwe leden door den doop aan de gemeente werden toegevoegd bedroeg negen.

Wie onder de Europeanen van tijd tot tijd ons kerkje bezocht ter gelegenheid der openbare godsdienstoefeningen, heeft in de opkomst aldaar welligt weinig afwisseling waargenomen. Toch steeg het getal der zaamgekomenen aldaar niet zelden tot 50, waarbij echter dient te worden opgemerkt, dat even als vroeger ook wel chineesche christenen van deze gelegenheid tot onderlinge stichting gebruik maakten.

De chineesche christenen te Samarang, ofschoon van den beginne aan bij de hollandsche gemeente opgenomen, hadden toch geruimen tijd in Br. BURGERS een eigen

herder en leeraar, die zich ijverig aan hunne belangen liet gelegen zijn. Na zijn' dood echter werd in de vacature niet weder voorzien, schoon menigmalen uit Batavia berigt werd, dat van wege het Genootschap van in- en uitwendige zending een ander zendeling speciaal voor de Chineezen mogt worden te gemoet gezien. Intusschen kwamen sommigen van bedoelde christenen bij herhaling tot mij met aanzoek om de opengevallen plaats te vervullen, en verklaarde ik mij volkomen bereid, om tijdelijk ook aan hen mijn herderlijk opzigt te wijden. Hierbij echter zoo openlijk op te treden als zij dit aanvankelijk wenschten, kon of mogt ik niet; omdat ik tegenover Batavia iederen schijn van indringen wenschte te vermijden. Van de zijde van bedoeld Genootschap of zijne toenmalige agenten alhier, ware niets gemakkelijker geweest, dan mij uit te noodigen de opengevallen plaats, ware het ook slechts tijdelijk, te vervullen. Het scheen echter wel, dat tegen eene zoodanige schikking bij dat genootschap overwegende bezwaren bestonden. Misschien ook heeft men daarover nimmer gedacht. Wel werden de chinesche christenen alhier te Batavia niet vergeten. Telkens toch vernam ik weder van de aanstaande komst van een' zendeling, die wijlen Br. BURGERS vervangen zou. Doch daar bleef het ook bij; want schoon thans reeds bijna 5 jaren na den dood van BURGERS verloopen zijn, staat zijne plaats onder de chineesche christenen nog altijd ledig, en hoor ik nu zelfs sedert lang van zijn' verwachten opvolger niet meer.

Wat er intusschen van de chineesche christengemeente hier geworden zij, valt moeijelijk te zeggen. Te oordeelen naar een 5 of 6tal, die meer of minder getrouw onze javaansche kerk bezoeken, moet ik vreezen, dat het grootste gedeelte zoo niet afvallig, dan toch zeker onverschillig

geworden is. Voor wezenlijk belangstellenden is de gelegenheid tot onderwijs en opbouwing, daar aangeboden, uitlokkend genoeg om er althans nu of dan van gebruik te maken. Hooren zij daar ook al geene prediking in hunne eigene taal, ook onder Br. BURGERS viel hun dit voorregt niet te beurt. Ook durf ik zeggen, dat de Chineezen alhier even goed Javaansch verstaan als Maleisch, zoo niet beter. Trouwens wat is van de beste gemeente op Java - 't zij onder Inlanders of Chinezen - te verwachten, wanneer zij nog slechts kort na hare oprigting zoo goed als geheel verlaten wordt? En in dat geval verkeeren de chineesche christenen alhier. Velen gaan dan ook weder reeds lang hun' eigen' weg, allengs verdwalende onder den grooten hoop, en welligt thans zelfs door geen eigen leeraar meer terug te brengen. Mogt het Genootschap van in- en uitwendige zending echter eens zijn voornemen ter zake gestand kunnen doen, zeker zou dit nog wel wat goeds te weeg brengen. Ik durf deze herderlooze en deels verstrooide schapen daarvoor dus ook nog altijd aanbevelen. En dit zooveel te meer, daar ik zelf van den aanvang af zeer goed heb ingezien, dat het verschil van landaard, gevoegd bij geheel andere maatschappelijke verhoudingen, het niet wenschelijk zouden maken om chineesche en javaansche christenen tot ééne gemeente zaam te smelten. Zelfs de oppervlakkige beschouwer zal dan ook moeten toestemmen, dat zoowel naar het uit- als inwendige onder de Chinezen een geheel ander terrein is te bearbeiden dan onder de Javanen; en dat het niet te veel geëischt is, wanneer men ook voor eerstgenoemden predikers verlangt, die meer bijzonder tot den arbeid onder dit volk geroepen, d.i. immers geschikt en bekwaam zijn.

In afwachting dat van andere zijde aan de chineesche

christenen alhier eens weder eene meer volledige verpleging te beurt valle, wil ik gaarne voortgaan hunne geestelijke belangen naar vermogen te behartigen, voor zoo verre zij namelijk toonen, daarop prijs te stellen. Aanvankelijk verklaarde ik mij zelfs bereid, met hen eene afzonderlijke catechisatie te houden; de belangstelling was echter niet groot genoeg om hiervan gebruik te maken.

In den loop van verleden jaar echter vervoegden zich twee Chineezen tot mij, die reeds geruimen tijd de Godsdienstige zamenkomsten mijner Javanen hadden bijgewoond, met bepaald verzoek om nader onderwijs in den Doop te ontvangen. Bij navraag bleek, dat beiden reeds jaren lang met de chineesche christenen hadden verkeerd, en één hunner zelfs reeds bij het leven van Br. BURGERS zijne begeerte had te kennen gegeven, om in de christengemeente te worden opgenomen. In overeenstemming hiermede was het getuigenis, dat ik van onderscheidene zijden bekwam omtrent hun nalaten der chineesche offeranden, ofschoon hun dit even als anderen op menige bittere aanmerking van de zijde hunner oude vrienden en bekenden kwam te staan. Een en ander in verband gebragt met hunne gedurig herhaalde tegenwoordigheid in ons kerkje, mogt mij aan de welgemeendheid van hun verlangen niet doen twijfelen; en had ik dus slechts nader te onderzoeken naar de beweegredenen, die hen daartoe hadden geleid. Ongelukkig stuitte ik daarbij met één hunner op het bezwaar, dat hij als singkek (volbloed Chinees) Maleisch noch Javaansch sprak, om zich voor mij verstaanbaar te maken. De andere van gemengd ras, en hier te Samarang geboren, kwam daarbij echter te hulp en vertolkte vragen en antwoorden, voor zoo ver dat gaan kon. Zoo had ik dan gelegenheid mij met beiden wat nader te onderhouden, zonder daardoor echter

tot het resultaat te komen, dat ik mij hiervan zoo gaarne had voorgesteld. Niet dat mij juist bleek van verkeerde bedoelingen of drijfveeren; maar toch, 't geen ik steeds zoo hoog waardeer als motief tot eene openlijke belijdenis van CHRISTUS, namelijk behoefte aan verlossing, gepaard met besef van schuld, ook dat vond ik niet. 'k Zeg daarom niet, dat dit geheel afwezig was, doch levendig was het niet, het openbaarde zich bij onze nadere kennismaking niet, noch destijds, noch ook later. Het onderzoek dezer nieuwelingen uit de Chineezen moest dus al evenzoo afloopen als het gewoonlijk onder de Javanen eindigt.

Ook bij dezen komt men veelal tot de overtuiging, dat hun verlangen om zich openlijk bij de gemeente aan te sluiten wèl gemeend is, en aan bewijzen van belangstelling ontbreekt het daarbij niet. Bij velen spreekt bovendien het bewustzijn, dat het Christendom iets beters leert en bedoelt, dan de agama die hun is onderwezen, of die zij door hunne landgenooten in beoefening zien brengen; bij sommigen blijkt wel van zekere heilbegeerte, waaraan iets zedelijk godsdienstigs ten grondslag schijnt te liggen; doch slechts bij enkelen, ja! bij enkelen, openbaart zich die hooggewaardeerde gemoedsstemming, die den Heer doet aannemen als Verlosser en Zaligmaker, en in Hem bevrediging vindt voor hetgeen bereids elders, maar te vergeefs was gezocht.

Ofschoon nu bedoelde Chineezen met die enkelen niet waren gelijk te stellen, had ik toch op grond van al het goede, dat mij van hen gebleken was, wel vrijmoedigheid om hen onder mijne catechumenen op te nemen, en na verloop van eenige maanden hun ook den Doop toe te dienen. En verblijd ik mij thans hier te mogen bijvoegen, dat zij sedert zijn getrouw gebleven, en slechts

zeer zelden bij onze onderlinge bijeenkomsten worden gemist.

De overige nieuwelingen met wie de gemeente in het afgeloopen jaar werd vermeerderd, zijn allen Javanen. Afkomstig uit een paar desa's in de nabijheid van Samarang, en verwant aan vroeger gedoopten uit die streek, waren zij dezen reeds voor langen tijd naar de hoofdplaats gevolgd, en hadden zij daar te Melaten in onze christen-kampoeng bij voorraad een verblijf gevonden. Waren sommigen bij hunne verhuizing aanvankelijk reeds eenigszins met het Christendom bekend, anderen moesten daarvan nog alles hooren en leeren. Allen maakten echter van de gelegenheid daartoe al spoedig gebruik; en na hiermede eenige maanden lang meer of minder gezet te zijn voortgegaan, kon mijn medehelper hen bij mij aanbevelen, tot de plegtige opname in de gemeente, bij welke de meesten zich bereids allengs naauwer hadden aangesloten.

Hierbij moet worden aangeteekend, dat er in het geheel een elftal waren, die ik op genoemde wijze als doopcandidaten kon aannemen. Is het echter slechts met zeven van dezen tot openlijke geloofsbelijdenis gekomen, dan moet dit worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat vier hunner zich gedurende het voorbereidend onderwijs weder onttrokken, en tijdelijk of voor goed naar hunne vroegere woonplaats terugkeerden. Zonder dat mij juist regt duidelijk kon worden, wat hen tot deze verwijdering noopte, mogt ik daardoor toch de blijvende keuze der anderen op des te hooger prijs stellen. En daar geen hunner in bedoelden proeftijd door gedrag of anderszins mij aan de opregtheid dier keuze behoefde te doen twijfelen, kon ik op het Kerstfeest door de toediening des Doops aan hun verlangen voldoen.

Boven werd reeds aangestipt, dat deze nieuwe leden met vroeger toegetredenen in familiebetrekking staan. Het zal dan ook wel deze bloed- of aanverwantschap zijn, die als de eerste en voornaamste aanleiding tot hunnen overgang heeft gewerkt. En uit de geschiedenis der onderscheidene kleinere of grootere gemeenten op Java zou kunnen blijken, hoe grooten invloed deze factor ook elders heeft uitgeoefend. Men behoeft daaruit nog niet te besluiten, dat in zulke gevallen louter zucht tot navolging zich laat gelden, noch ook dat van de andere zijde eene onbehoorlijke pressie plaats heeft. Waar het een of ander al eens het geval nogt zijn, kan dit zeker niet lang verborgen blijven. Wordt echter bij de zoodanigen gedurende den proeftijd bespeurd, dat het ook aan bewijzen van eigen belangstelling niet ontbreekt, en dat zij zelfs door berisping of spot van buiten niet zijn te weêrhouden, dan maak ik gewoonlijk geen bezwaar, om ook hen na aanvankelijk onderwijs te doopen, en hen alzoo onder mijne meer bijzondere leer- en kweekelingen op te nemen.

Wie onzer dan ook de inlijving in de christengemeente uit dit oogpunt beschouwt, behoeft zeker niet angstvallig te wikken en te wegen, noch ook te schiften en te oordeelen, waar hij tot aanneming van nieuwe leden geroepen wordt. Wat mij aangaat, ik ben zoo zeer overtuigd, dat ik dusdoende mij noodwendig hier en daar aan de grootste onbillijkheid zou schuldig maken, dat ik mij slechts verblijden mag, van den aanvang af bij doopen en aannemen geen maatstaf te hebben aangelegd, die van zelf tot zulk een angstvallig onderzoek leiden moet. Ik weet zeer goed, dat zoowel gemoedelijke voorstanders als heftige tegenstanders der zending hiertegen in oppositie komen, doch na de uitvoerige blootlegging mijner zienswijze in dezen, opgenomen in

ons Tijdschrift (9e deel, 1e stuk) heb ik nog geene bedenking vernomen, die mij tot eene andere gedragslijn zou kunnen nopen. Waar onze vrienden met ons prijs stellen op het tot stand komen van christengemeenten onder de Javanen, daar moeten wij nog altijd zeggen: „neemt die zoo als ze zijn; geene andere zijn voorshands uit de beschikbare elementen op te bouwen. Uwe idéalen zijn voor het tegenwoordige niet te bereiken; zoo wij meenden, dat de Heer daarnaar onzen arbeid beoordeelde, wij zagen – zoo al niet van de evangelisatie, dan toch zeker – van het stichten van gemeenten onder de Javanen af." „Maar de menschen moeten toch op goede gronden overtuigd zijn", roept men van de zijde onzer tegenstanders, „dat het christendem voortreffelijker is dan de islam, ze moeten JEZUS met MOHAMMAD kunnen vergelijken, en eerst dan is het hun mogelijk op te treden met eene welgevestigde keus en belijdenis. En kunnen de javaansche christenen dat?" Dat heb ik waarlijk nimmer beweerd, zoo min als ik het immer noodig gevonden heb. Opmerkelijk genoeg hoort men van denzelfden kant niet zelden betoogen, dat de Javanen eigenlijk geen mohammadanen zijn; dat zij van den islam weinig meer dan eenige vormen in beoefening brengen, en voorts nog zooveel heidensch uit een vroeger tijdvak hebben overgehouden, dat men bijna niet weet, onder de belijders van welke godsdienst hen te rangschikken. Wij willen deze beschouwing voor het oogenblik niet beoordeelen; doch aangenomen, dat zij niets dan waarheid bevat, moeten wij toch vragen, of met het oog hierop de eisch aan onze javaansche christenen gesteld niet hoogst onbillijk moet heeten? Of zou men inderdaad wenschen, dat wij ons vóór alle dingen beijverden, om van de inlanders goede mohammadanen te maken, om ze daarna

of misschien wel te gelijkertijd tot het Christendom te bekeeren? Maar dat ware eene ampliatie van onzen lastbrief, waartoe wij niemand bevoegd mogen rekenen. Mij is het dan ook steeds voorgekomen, dat eene vergelijking als bovenbedoeld en eene daarop gegronde keuze hier volstrekt niet tot voorwaarde behoeven gesteld te worden. Genoeg dat degenen, die wij tot leden der gemeente aannemen, weten en gelooven, dat daar iets beters geleerd en beoefend wordt, dan 't geen zij tot dusverre hadden gehoord of gezien. Draagt dit laatste een mohammadaansch, een boeddhistisch, of zelfs een nog meer heidensch karakter, zijn er welligt de meest verschillende en heterogene bestanddeelen in te herkennen, 't is alles te zamen toch minder dan de waarheid die in CHRISTUS is, en die zich, van welke zijde dan ook beschouwd of aangegrepen, heeft aanbevolen aan het gemoed, 't is waar zelfs, dat verreweg de meesten zich zelf of anderen hiervan nog geen rekenschap weten te geven. En dit is immers ook niet in strijd met hetgeen maar al te vaak wordt voorbijgezien, dat namelijk het Christendom niet allereerst op verstandelijke overtuiging is gerigt. Maar ook waar die heldere overtuiging aanvankelijk nog gemist wordt, en de eisch des geloofs nog slechts in het meest innerlijke des gemoeds wordt verstaan en opgevolgd, is toch de kiem aanwezig, waaruit zich bij voortgezette christelijke leiding het leven des geestes naar alle zijden ontwikkelen kan; gelijk dan ook juist hierin bij uitnemendheid de waarde en beteekenis der christelijke gemeenschap is gelegen.

In verband met dit laatste blijf ik er steeds den hoogsten prijs op stellen, dat de gemeenteleden zooveel mogelijk zamenwonen, gelijk dit dan ook hier en elders werkelijk het geval is. Trouwens van mijne zijde behoeft daartoe meestal geene aansporing uit te gaan. Reeds meermalen

werd in mijne verslagen opgemerkt, dat de doopelingen behoefte gevoelen, zich bij elkander aan te sluiten; immers zich te onttrekken aan de omgeving van niet-Christenen, voor zoo ver hunne woon- of verblijfplaats betreft. Daar zijn er, die in hunne eigene kampoeng of desa blijven wonen, wijl eene verhuizing van daar hun te veel moeite of nadeel berokkenen zou. De ervaring heeft echter reeds ten aanzien van velen geleerd, dat dit aan hunne trouw en opregtheid gansch niet bevorderlijk is, hetgeen zich ook zeer goed laat verklaren uit de vele verzoekingen, waaraan zij op die wijze zijn blootgesteld, terwijl zij den steun en de opwekking missen, die in een naauwer verkeer met mede-christenen is gelegen. Ook hierop echter zijn uitzonderingen, en het verblijdt mij, die zelfs onder de kleine schare te Samarang te kunnen aanwijzen. Wanneer ik intusschen bedenk, hoeveel goeds deze bij dagelijkschen omgang met hunne christen-soedara's (broeders) zouden kunnen stichten, terwijl zij thans altijd min of meer geïsoleerd blijven, dan moet ik waarlijk wenschen, ook hen nog eenmaal naar onze christen-kampoeng te zien verhuizen.

Zoo sprekende mag ik echter niet vergeten, dat het terrein te Melaten slechts zeer beperkt is, en dat de beschikbare ruimte door de aldaar wonenden reeds bijna geheel is ingenomen, zoodat het bij aankomst van een' nieuweling al eens wat overleg gekost heeft, hem aan eene goede en geschikte verblijfplaats te helpen. Ik wensch hier even in herinnering te brengen, dat het bedoelde terrein, in eene der buitenwijken van de hoofdplaats gelegen, en aanvankelijk bestemd voor kerk en school, alsmede voor de woning van mijn' medehelper, een deel uitmaakt van de zoogenaamde sawah-mesigit, of velden, die ten faveure van den panghoeloe en zijne

onderhoorige tempeldienaren bij de mesigit zijn ingedeeld. Van een dezer onderhoorigen heb ik dit stuk gronds voor onbepaalden tijd in huur genomen, terwijl mijn medehelper daarbij later ook nog eene aangrenzende strook heeft gehuurd. Waarschijnlijk zal het Bestuur nog niet ontgaan zijn, dat ik reeds een en andermaal getracht heb, dezen grond in eigendom te bekomen; doch dat die pogingen zijn afgestuit op het advies der daarbij betrokkene geestelijke of wereldlijke (inlandsche) hoofden. Tot dusverre bestaat geen uitzigt, dat dit bezwaar zal opgeheven worden, waardoor de nederzetting der christenen te Melaten steeds min of meer onzeker blijft. En dit gevoegd bij de omstandigheid, dat de gehuurde grond aan alle zijden der kerk, zoo voor plantsoen als woonplaats reeds geheel wordt ingenomen, doet mij dikwijls wenschen naar eene andere en zekerder plaatsing, die zich tot eventueele uitbreiding der gemeente tevens beter kon leenen.

Zonder mij voor het oogenblik echter op dit punt ernstig te bekommeren, maak ik gebruik van de bestaande gelegenheid, waaraan ik door lengte van tijd dan ook reeds meer dan gehecht ben geraakt. Aanvankelijk woonde ik in de onmiddellijke nabijheid van dit terrein, en ook thans is mijn huis slechts weinig van daar verwijderd, zoodat het mij gemakkelijk valt, op den duur eene gewenschte gemeenschap met de daar gevestigde christenen te onderhouden. Van mijne zijde tracht ik die gemeenschap zoo vertrouwelijk mogelijk te doen zijn, waarom mijne bezoeken aldaar zich dan ook niet bepalen tot de uren van zamenkomst of onderwijs, maar ik ook buitendien dikwerf daarheen ga.

De godsdienstige zamenkomsten op Zondag morgen hadden ook in het afgeloopen jaar haren geregelden gang,

terwijl als gewoonlijk in de weken vóór Paschen ook nog een avonduur aan de overdenking van 's Heeren lijden werd gewijd. Ook de wekelijksche catechisatie met de jeugd behoefde niet meêr te worden afgebroken, en daarbij werd ook aan die met de ouderen, onder den naam van koempoelan bekend, steeds getrouw de hand gehouden. De leiding van laatstbedoelde bijeenkomsten bleef opgedragen aan mijn' medehelper ASA. Ze hebben dan ook plaats te zijnen huize en wel des avonds, na afloop van het dagwerk, als wanneer op de daarvoor bestemde dagen altijd eenigen zich verzamelen, om onder gebed en gezang een uur van godsdienstige overdenking af te zonderen.

Voor de instandhouding van bedoelde koempoelan, hier en elders onder de javaansche christenen in gebruik, is zeker genoeg te zeggen; al wenscht men die ook niet geregeld iederen avond te zien gehouden. Te Samarang heeft zij wekelijks tweemaal plaats. En dat is, het geringe ledental in aanmerking genomen, genoeg. Wat den vorm dier bijeenkomsten aangaat, heb ik steeds aanbevolen, die eenigszins anders in te rigten dan de godsdienstoefeningen des Zondags. Voor het onderwijzend gedeelte schijnt mij de catechetische vorm nog het meest geschikt, vooral wanneer de voorganger tact heeft, om de verzamelden op die wijze niet alleen beurtelings, maar tevens allen te gelijk bezig te houden. Dit laatste blijft trouwens bij iederen leervorm de hoofdzaak. Het is derhalve geraden, naar de meest mogelijke verscheidenheid in dezen te streven. Ook vertellen en voorlezen behoeft niet te zijn uitgesloten. Men bedenke hierbij, dat mededeeling en opwekking de voornaamste voorwaarden zijn van iedere bijeenkomst, en dat juist deze onder onze christenen nog slechts van zeer enkelen uitgaan, terwijl

de groote menigte zich gaarne bepaalt tot ontvangen of aannemen.

De reden waarom ik met deze avond-koempoelan steeds bij voorkeur ASA blijf belasten, is niet alleen wijl ik daarmede tracht naar een meer vrij en ongedwongen zamenzijn, en daardoor naar een begin van meer zelfstandige werkzaamheid der gemeente, maar ook omdat ik bij de zamenkomsten des Zondags meer uitsluitend zelf de taak van voorganger op mij neem. Niet dat ik ook dit deel van het werk niet eens gaarne aan ASA zou overdragen. Bij zeer enkele gelegenheden doe ik dit zelfs wel. 'k Meen echter reeds vroeger eens te hebben meêgedeeld, dat hij daarbij minder op zijne plaats is. En hij bekent ook zelf dit te gevoelen. Of dit werkelijk daarvan komt, dat mijne tegenwoordigheid hem onder het spreken min of meer hinderlijk is? Iets zal daar wel van aan zijn. Trouwens is hij de eenige niet onder de medehelpers, die op dit punt slechts aan middelmatige eischen kan beantwoorden; en het moet gezegd worden, dat wij voor het tegenwoordige ook van hen nog niet te veel mogen vorderen.

Gelukkig dat ASA in andere opzigten zich bij voortduring als een goed en trouw medehelper doet kennen, schoon zijne aanhoudende oogziekte hem ook in het afgeloopen jaar voor het werk in 't algemeen minder bruikbaar deed zijn dan vroeger het geval was. Daar bestaat, helaas! nog geen uitzigt, dat het hiermede spoedig beter zal gaan, en zal ik mij dus voortaan te zijnen aanzien, wel moeten vergenoegen met die diensten, waarbij van zijne oogen niet te veel wordt gevergd.

Sedert ASA belemmerd is in die werkzaamheden, die hem tot uitgaan verpligten, heeft hij nog al eens eene enkele maal de schrijfstift ter hand genomen. Een paar

opstellen, waaraan hij vroeger reeds begonnen was, werden op die wijze ten einde gebragt, en liet hij daarvan ook afschriften maken, om ze hier en daar ter lezing te kunnen geven. Toen hij mij voor eenigen tijd zijn verlangen te kennen gaf, om vermaning en onderwijs, daarin neergelegd, door den druk nog meer algemeen te doen verspreiden, heb ik mij de moeite gegeven, één dier opstellen te vertalen, in het vooruitzigt van dit translaat tot het gezegde doel bij u te kunnen aanbevelen. En hoewel bij nadere kennismaking mijne ingenomenheid met deze pennevruchten niet in allen deele is verhoogd, wil ik toch trachten u daarvan inzage te geven, wel overtuigd, dat ons Bestuur, met het oog op doel en strekking van dezen arbeid, dien even als ik zal waardeeren als eene uiting des geloofs, en eene proeve tevens van trouwe hulp en medewerking.

Ik keer nogmaals tot onze godsdienstige zamenkomsten des Zondags terug. En waarom zou ik niet? De taak mij aldaar opgedragen, is mij bij voortduring even heilig als gewigtig. Aan de bijna ongestoorde vervulling daarvan dank ik ook in het afgeloopen jaar de beste en meest bezielde uren mijns levens. De verkondiging des Evangelies aan de daar verzamelde schare is mij telkens weêr als nieuw. En waar ik veler blikken met eerbiedige aandacht op mij gevestigd zie, is het mij te moede gelijk den landman, die in stille en blijde hope het zaad daarhenen strooit, als ontwaarde hij reeds de vrucht, die de Heer op zijn' biddenden arbeid heeft toegezegd.

Hieruit mag evenwel niet worden opgemaakt, dat dit deel des werks mij steeds even gemakkelijk valt. De gedurige herhaling daarvan voor altijd weder dezelfde personen vereischt veel afwisseling in vorm en inkleeding. En hieraan naar behooren te voldoen, is zeker slechts

aan weinigen gegeven. Ik zal dan ook niet beweren, dat ik mij onder die weinigen tellen mag. Integendeel gevoel ik mij vooral op dit punt dikwijls maar al te verre van bevredigd; doch heb ik ook in dezen mijn ideaal nog niet bereikt, ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mogt.

Dat ik het onderwerp mijner toespraken gaarne ontleen aan eene of andere aanleiding van buiten, is u, meen ik, reeds van vroeger bekend. Niet alleen voorvallen of ontmoetingen binnen de gemeente, maar ook ervaringen en gesprekken daar buiten leiden mij aldus bij de keuze van eene of andere plaats der H. Schrift, waaraan ik onderwijs en vermaning verbind. Ook wat mij in de zendingberigten toeschijnt de aandacht of belangstelling mijner gemeenteleden meer bijzonder waard te wezen, wordt gaarne medegedeeld en als stof tot bespreking benut. De gewigtige gebeurtenissen in Japan, waarbij godsdienst en Christendom zoo naauw betrokken zijn, werden dankbaar ter sprake gebracht.

En ook wat in de gemeenten meer nabij op Java zelf plaats had, werd soms de aanleiding tot een leerrijk en hartelijk woord. Toen kort voor de tweede expeditie naar Atjeh eenige Ambonsche militairen waren opgekomen, om welligt voor 't laatst nog eene godsdienstoefening bij te wonen (waartoe aan Maleisch sprekenden in de Hollandsche gemeente slechts eenmaal 's maands de gelegenheid openstaat), vond ik ook dit eene niet te versmaden aanleiding, tot vertroostende en opwekkende toespraak. En zoo waren ook andere meer of minder bekende feiten wel het punt van uitgang, waardoor de keuze van mijn onderwerp werd bepaald.

Intusschen is ook de kring onzer christenfeesten mij een gewenschte leiddraad bij de godsdienstoefeningen, ofschoon dan ook naar omstandigheden daarvan dikwerf

wordt afgeweken. Boven werd reeds meêgedeeld, dat aan de lijdensgeschiedenis eenige buitengewone zamenkomsten zijn gewijd, die op Goeden vrijdag met de viering van het H. Avondmaal worden besloten. Inzonderheid blijft laatstgenoemde plegtigheid de hooggewaardeerde aanleiding tot al datgene wat als stichting en opbouwing der gemeente in zoo rijken zin is aanbevolen, en zulks zooveel te meer, naarmate aan het uiterlijke en symbolische slechts eene geringe plaats is ingeruimd.

Daar de Doop ook betrekkelijk nog maar zelden plaats heeft, is de bediening van deze plegtigheid bij voortduring niet minder geschikt tot opwekking of versterking van godsdienstige indrukken, en wordt daaraan ook steeds het noodige onderwijs voor de gansche gemeente verbonden. Bij voorkeur is het doopen van kinderen mij eene gepaste gelegenheid om over het gewigt der opvoeding te spreken, en al die vermaningen ten beste te geven, wier behartiging in het belang der jeugd ook onder onze javaansche christenen nog zoo dringende aanbeveling vereischt.

Zeer bijzonder was de aanleiding mij onlangs gegeven bij het doopen van kinderen, om over de beteekenis van deze handeling uit te wijden. Daar was namelijk kort te voren geheel buiten mijn weten een kindje door ASA gedoopt, en wel omdat de ouders vreesden, dat het tengevolge van eene plotseling ontstane ziekte zou bezwijken, en het aldus ongedoopt zou henen gaan. In het nachtelijk uur had men deswege aan ASA zijne ernstige bekommering te kennen gegeven; en deze, bezwaar makende om mij op dien oogenblik daarbij te roepen, had onder mijne nadere goedkeuring en bekrachtiging de vrijheid genomen, om zelf aan het stervende wicht den doop toe te dienen. Een en ander werd mij des morgens door

ASA zelf meêgedeeld. Het kind was intusschen in het leven gebleven, en men liet het dus aan mij over, in hoe verre ik aan het door ASA verrigte mijn zegel zou willen hechten. Alles te zamen genomen, verwonderde ik mij wel eenigszins over het voorgevallene, en liet ik, zonder juist veel te zeggen, wel blijken, dat ik op eene herhaling daarvan niet was gesteld. Eerst later echter zeî ik hem vrij uit, dat en waarom het doopen van stervende kinderen mij toescheen niet door den Heer bedoeld of verlangd te wezen, en herhaalde ik zulks bij bovengemelde gelegenheid voor de gansche gemeente, op eene wijze, die voor ASA niet kwetsend behoefde te wezen, en waarbij ook de wezenlijke strekking en waarde van den Doop niet werd gedeerd.

Blijkbaar was voor sommige gemeenteleden ten aanzien van het een en ander meer licht opgegaan. En het bevreemde niemand, dat o.a. ook mijn medehelper daaraan nog behoefte had. Wel mag het de aandacht trekken, dat ASA zich zonder veel bedenking vinden liet tot het verrigten eener taak, waartoe hij door mij althans nimmer was bevoegd verklaard. Doch valt hierbij op te merken, dat hij zoowel hier als te Soerabaja menigmaal in aanraking kwam met personen (Europeanen), die van oordeel zijn, dat de inlandsche voorgangers even geregtigd zijn tot de bediening van Doop en Avondmaal als de zendelingen, om niet te zeggen, dat hij ook in de hollandsche gemeente hier wel heeft gezien of gehoord, dat in dergelijk geval als hem was voorgekomen, niet juist door een' Pandita de Doop werd toegediend

Ik mag van mijne werkzaamheden, die mij wekelijks naar ons kerkje roepen, niet afstappen, zonder melding te maken van het godsdienstig onderwijs, dat ik aldaar ook aan de kinderen der christenen geef. Wanneer ik

hier spreek van christenkinderen, dan bedoel ik, dat dit onderwijs meer bepaaldelijk voor dezen is ingerigt. Intusschen komen er ook sommigen van mijne niet-christen scholieren, meer bijzonder dezulken, die bij Europeanen aan huis zijn. Gelijk deze laatsten echter nog van zeer jeugdigen leeftijd zijn, zoo maken ook van de christenkinderen veelal alleen de jongeren getrouw van deze gelegenheid gebruik. Deze ervaring is verre van aangenaam. Niet alleen toch, dat hierdoor mijn onderwijs zich tot het meest eenvoudige moet blijven beperken, maar ook slaag ik op deze wijze niet in eene catechisatie voor aankomende ledematen, hoe gaarne ik die ook in den aanvang had bedoeld. Ik stuit hierbij echter op het gewone bezwaar. Jongens of meisjes van den leeftijd als door mij gewenscht, hebben gewoonlijk in of buiten-'s huis hunne bezigheden, die het zeker moeijelijk maken, geregeld mijn onderwijs bij te wonen. Toch bepaalt zich dit laatste slechts tot één enkel uur in de week. Hoort men echter degenen, die over hen gesteld zijn, dan schijnt dit uur soms gelijk met een' geheelen morgen; en een morgen met een' ganschen dag. En zoo wordt dan – om gegronde of ongegronde reden – eene belangrijke aangelegenheid dikwijls geheel verwaarloosd, tot schade niet alleen van de onmiddellijk belanghebbenden, maar ook van de gansche gemeente. Vooral ten opzigte van diegenen, die verspreid in de mohammadaansche kampoengs wonen, heeft mij dit steeds bijzonder veel zorg gebaard. Want terwijl voor de anderen nog wel middel te vinden is, om dit verzuim min of meer goed te maken, blijven dezen zoodoende van godsdienstig onderwijs bijna geheel verstoken, en zie ik hen dus reeds vroeg voor de gemeente verloren gaan.

In het afgeloopen jaar waren er weder twee van de

zoodanigen, die door een huwelijk met niet-christenen hunne betrekking tot de gemeente openlijk verwaarloosden. En het staat te vreezen, dat ook dit jaar anderen op dien weg zullen volgen. Op zich zelf heb ik dergelijke huwelijken steeds met veel verschooning beoordeeld, en nimmer is het bij mij opgekomen, om deswege iemand van de gemeente te verbannen of uit te sluiten. Niet alleen toch, dat dit vonnis zoowel de ouders als de kinderen zou moeten treffen, maar ook moet men – vooral in eene kleine gemeente – dikwijls toestemmen, dat in bijzondere gevallen bijna geene keuze uit de medegedoopten kan worden gedaan. Jammer maar, dat althans geen man of jongeling voor den Panghoeloe kan trouwen, zonder feitelijk zijn christelijk geloof te verloochenen, of zich althans op dit punt zeer dubbelzinnig aan te stellen. Doch, gelijk boven reeds werd aangemerkt, is deze stap veelal slechts in treurige overeenstemming met reeds vroeger betoonde onverschilligheid, waarvan, voor zoo veel jongelingen en meisjes aangaat, de grootste schuld steeds bij de ouders te zoeken is, en wel in de eerste plaats wegens veronachtzaming van het godsdienstig onderwijs, dat meer bijzonder voor de christenjeugd is bestemd.

Tot leiddraad bij dit onderwijs dienden mij tot dusverre onze Bijbelgeschiedenissen. Veelal worden deze eerst verteld en daarna al vragende herhaald. Over het algemeen ontbrak het daarbij aan de noodige aandacht niet; doch was ik vooral met het oog op de jongste leerlingen, ook verpligt om mijne keuze te bepalen tot de meest boeijende verhalen of tafereelen, ten einde deze lessen zoo aangenaam en uitlokkend mogelijk te maken.

Mijne dagelijksche werkzaamheden vonden mij ook in dit verslagjaar geregeld in de school. En zoo ik met toenemend genoegen daar mogt bezig zijn, was dit vooral

omdat ik het getal mijner scholieren allengs zag aangroeijen, gelijk dit ook in de beide voorgaande jaren het geval was. Bedroeg het totaal der leerlingen op 1 Januarij 35 (30 jongens en 5 meisjes) op ult°. December was dit tot 44, (39 jongens en 5 meisjes) gestegen.

Intusschen waren gedurende dat tijdverloop niet minder dan 33 nieuwe leerlingen door mij aangenomen, van wie echter een 13 tal voor het einde des jaars de school weder hadden verlaten.

Het is u bekend, dat ik op aanschrijving van het gewestelijk Bestuur jaarlijks een kort verslag van mijne school aan den resident van Samarang heb in te dienen. Over het afgeloopen jaar echter was dit verslag wat uitvoeriger, wijl mij een aantal vraagpunten gesteld waren, die ik daarin te beantwoorden had. Het schijnt mij niet ongepast, van het bedoelde schoolverslag een afschrift als bijlage aan mijn tegenwoordig Rapport toe te voegen, (1) niet alleen wijl ik meen dat Bestuurders er prijs op stellen, te weten wat wij aangaande onze werkzaamheden en bevindingen aan de autoriteiten mededeelen; maar ook omdat in het gezegde schoolrapport bijzonderheden voorkomen omtrent het een en ander, dat gewoonlijk niet in mijne verslagen aan het Genootschap wordt vermeld. (2)

De hulp, mij in de school verleend door SIMON, met wien ik u in een vorig verslag heb bekend gemaakt, is mij voor eenige maanden weêr ontvallen, daar eene bezoldiging van *f* 20 voor hem niet toereikend scheen; waarbij ook wel zal gekomen zijn, dat schoolhouden met

(1) Eigenlijk is dit reeds het 2e verslag van dien aard. Aanzoek tot het eerste ontving ik in Augustus 1873. Het tegenwoordige is daarvan maar weinig onderscheiden.

(2) Van dit verslag hopen wij later gebruik te maken. *Red.*

javaansche jongens onder mijn opzigt niet bij voortduring in zijn' smaak viel. Sedert dien tijd zit ik dus weder voor dit werk met ASA alleen, hetgeen welligt vrij goed zou gaan, indien het hem door zijne oogziekte niet dikwijls aan de noodige opgewektheid ontbrak, om niet te zeggen, dat hij om dezelfde reden nu en dan zelfs het huis moet houden. De moeijelijkheid, die bestaat in het bekomen van andere hulp, bij eene vorige gelegenheid voor u blootgelegd, is er sedert ook niet op verminderd. En zoo zou ik dan zelfs soms ietwat ter neêrgedrukt geraken, zoo ik niet aan de andere zijde, juist in de uitbreiding van mijne school, eene gebedsverhooring had op te merken, die mij elken morgen weder dankbaar de gelegenheid doet aangrijpen, om ook in dezen zooveel mogelijk nuttig werkzaam te zijn. Hierin echter naar wensch te slagen, zonder door de vereischte hulp te worden ter zijde gestaan, mag zelfs bij de meeste inspanning ondoenlijk heeten. Zelfs wanneer het alleen mijn toeleg ware, om werktuigelijk onderwijs te geven in lezen, schrijven en rekenen, zou mij dit bij zooveel verschil van leeftijd en vorderingen meer dan moeijelijk vallen. Hoeveel te meer, nu ik bij mijne leerlingen streef naar ontwikkeling en veredeling van verstand en gemoed, als de eenige voorwaarde, waaronder van mijn onderwijs de gewenschte vrucht is te verwachten. Ik behoef hier zeker niet andermaal te zeggen, dat ik door de omstandigheden reeds voor lang ben genoopt geworden, om meer opzettelijk godsdienstonderwijs van mijne school te verwijderen; doch wat ik nog wel eens herhalen wil is, dat desniettemin steeds getracht wordt, om de school aan het doel der zending in ruimer zin dienstbaar te maken. En aan gelegenheid daartoe ontbreekt het niet. Menige aanleiding wordt benut om de kennis van God

als onzen Schepper en Vader ook onder de scholieren voort te planten, en hen te wijzen op onze verpligtingen jegens Hem en den naaste in christelijken zin en geest. Doch juist om hierin niet al te zeer te kort te komen, blijft het mijn dringende wensch, om bij voortgaande vermeerdering van het getal mijner leerlingen (gelijk die ook in het begin van 1874 weder plaats had), ook bij voortduring te mogen beschikken over goede en regt bruikbare hulp.

Ik mag dit verslag niet eindigen zonder ook mijne kleine gemeente te Kaijoe-Apoe te bedenken. Sedert de uitvoerige mededeelingen, u daaromtrent aangeboden in 1871 (opgenomen in ons Tijdschrift (15e deel 3e stuk) is deze kleine kudde ook weder vrij stationair gebleven. Nieuwe overgangen hadden niet plaats, doch de toegetredenen bleven getrouw, en hielden zich in hun doen en laten zoo al gelijk vroeger werd berigt. De medehelper handhaafde zich intusschen op zijnen post. De verstandhouding tusschen hem en die gemeenteleden, die zich destijds ten onregte over hem beklaagd hadden, werd naar het uiterlijke althans beter, en zoo had verder geene storing der harmonie meer plaats. Ook ging SIMEON, voor zoo ver ik kan oordeelen, met het hem opgedragen werk getrouwelijk voort, en deed ik mede wat in mijn vermogen lag, om het aldaar aangevangene te onderhouden en te bestendigen, schoon dit op den bekenden afstand (18 uren) slechts zeer onvolledig kan wezen.

Als gewoonlijk werd de gemeente te Kaijoe-Apoe ook in het afgeloopen jaar tweemaal door mij bezocht. Uit de aanteekeningen, te dier gelegenheid door mij gehouden, moge het volgende dienen om Bestuurders met onze menschen en de aangelegenheden van het werk aldaar nog eenigszins nader bekend te maken.

Even als boven ten aanzien van Samarang werd aangemerkt, bestaat ook te Kaijoe-Apoe het gevaar, dat door huwelijk met niet-christenen sommigen van de gemeente afvallig worden. En dáár nog zooveel meer, naarmate in het Koedocsche die verbindtenis op nog jeugdiger leeftijd dan hier wordt tot stand gebracht. 't Was in 1872, dat ik mij wederom voor een geval geplaatst zag, waarbij een christenmeisje door een mohammadaansch man was ten huwelijk gevraagd. Bij de mededeeling daarvan vernam ik echter tevens, dat deze man genegen was om tot de gemeente toe te treden. Ofschoon het nu wel meer geschiedt, dat in dergelijke omstandigheden zulk een tweeledig verzoek wordt ingewilligd, heeft het toch altijd iets zeer onaangenaams te vermoeden, dat men den Doop begeert, met geen ander doel dan om met een christen jongen of meisje te kunnen trouwen. Waarlijk alleen daarom zouden wij mogen wenschen, dat ook onder de Javanen het huwelijk kon gesloten worden, zonder dat daarbij naar de godsdienstige belijdenis der verloofden onderzoek wierd gedaan. Het spreekt intusschen wel van zelf, dat in ieder geval degene, die zich bij ons aanmeldt tot den Doop, zooveel mogelijk aan den gewonen proeftijd onderworpen wordt. Doch waarom verzwegen, dat, wanneer de doopcandidaat tevens zijn verlangen naar een huwelijk heeft te kennen gegeven, die proeftijd te zijnen gerieve alligt wat wordt ingekort, en ook overigens al eens wat meer wordt toegegeven, dan anders wel het geval zou zijn. Genoeg dat men zich bij eene beschouwing van onze tegenwoordige gemeenten, als ook in dit verslag wordt voorgestaan, hiermeê verzoenen kan. Hoe echter, wanneer belanghebbenden dien tijd van voorbereiding tot een of twee dagen wenschen te zien beperkt, en aldus zoo spoedig mogelijk den Doop verlangen ten

einde zoo spoedig mogelijk ook het huwelijk voltrokken te zien. Met zulke ongeduldigen had ik ditmaal te Kaijoe-Apoe te doen. Was daar dan reden voor die overhaasting? Wat betreft het huwelijk, ja. Dringende familiebelangen waren er meê gemoeid, en die het verzoek ondersteunde, was juist de vader van het meisje, die, zelf weduwenaar en reeds geruimen tijd lijdende, welligt nog maar ettelijke dagen meer te leven had. Met het oog op dezen vooral, scheen iedereen mij wel te willen overreden om doopen en trouwen toch niet uit te stellen, en maakte men daarbij gebruik van de omstandigheid, dat ik, eenmaal naar Samarang teruggekeerd, niet zoo spoedig te Kaijoe-Apoe wederkwam; terwijl bij uitstel ook het gevaar bestond, dat het huwelijk voor den Panghoeloe zou voltrokken worden, hoezeer de vader daar ook anders tegen had. Onder ernstig beraad hierover met de familie benevens de oudste gemeenteleden werd het mij allengs duidelijker, dat in dit bijzonder geval eene of andere concessie onvermijdelijk was, zonder dat het bezwaar van al aanstonds den Doop toe te dienen iets van zijn gewigt voor mij verliezen kon. Maar mogt ik dien man dan niet trouwen zonder hem eerst te doopen? Mijne bevoegdheid daartoe kon zeker betwist worden. Toch bestond er door zijn verzoek om opname in de gemeente bereids eenige betrekking tusschen ons. En hiervan meende ik wel te mogen gebruik maken in het belang van ons beider doel. Het gevolg van deze overwegingen was, dat ik besloot hem aanvankelijk aan te nemen als catechumeen, onder belofte van hem bij een volgend bezoek te doopen, zoo hij in dien tusschentijd werkelijk bewijzen van opregtheid had gegeven. Hiertoe rekende ik o.a. getrouwe behartiging van het onderwijs, waarmede SIMEON hem nader tot de gemeente zou inlei-

Bij mijn eerste bezoek in 1873 tusschen het Paasch- en Pinksterfeest sprak ik met voorliefde over Luk. 24: 26. De even vertroostende als hartverheffende getuigenis van onzen Heer, dat de CHRISTUS door lijden in zijne heerlijkheid moest ingaan, is mij trouwens ook wel op andere tijden de onschatbare aanleiding tot stichting en opwekking der gemeente. En dat zooveel te eerder, wijl de beschouwing van moeite en smart, als voorwaarde tot genot en vreugde, aan de javaansche gedachtenwereld gansch niet vreemd is, gelijk daarvan ook op het terrein van 't stoffelijk leven, hier gelijk elders, zooveel analogiën te vinden zijn. De vermelding van het een en ander bij de thans besproken gelegenheid scheen ook wel de belangstelling mijner toehoorders te boeijen, en vleide ik mij, dat de herhaalde voorstelling van den Heer, als die slechts door lijden tot zijne heerlijkheid was ingegaan, en nu ook ons door lijden tot zijne heerlijkheid wil voeren, het geloof in Hem weder eens had verfrischt en versterkt.

Het mogt mij echter niet gebeuren, bij verder onderhoud hiervan eenig bewijs te ontvangen. Ook niet, toen ik des avonds, met enkelen meer gezellig zamengezeten, dit heerlijk onderwerp nog eens weder ter sprake bracht. Wat ik des morgens niet had aangeroerd, namelijk dat in de mohammadaansche verhalen aangaande JEZUS, van zijn laatste lijden met geen enkel woord wordt gewag gemaakt, en dat er in die verhalen zelfs zekere toeleg schijnt te bestaan, om dat smartvolle gedeelte zijns levens te bedekken of voorbij te gaan, dàt meende ik mogt nog wel eens worden opgehaald, om de herinnering aan het gesprokene levendig te houden. Tot mijne teleurstelling echter kwamen de tongen niet los. Wat mij opmerkelijk voorkwam, had voor mijn gezelschap op het

oogenblik weinig of niets bijzonders. En zoo was ik dan welhaast weder geheel alleen aan het woord, en bleef het mij dus ook verborgen, òf en in hoeverre het gesprokene in de kerk ééne enkele eigene gedachte bij mijn gehoor had opgewekt of uitgelokt. Men behoeft zulke ervaringen niet treuriger te schatten dan ze werkelijk zijn. Toch grijpen ze altijd weêr aan, met al de ernstige wenken, die daarin zijn gelegen, en die iedereen verstaat, ook zonder dat ze hier opzettelijk worden ter neêr geschreven.

Reeds op den eersten avond, toen bijna al de mannen in mijn tijdelijk logies (pondok) waren neêr gezeten, kwam onder onzen gewonen kout ook de oorlog met Atjeh op het tapijt. En hier was ik, nu eens stil, niet uit gebrek aan stof, maar aan lust. De wijze, waarop het discours ter sprake werd ingeleid, was al aanstonds weinig geschikt om den weêrzin weg te nemen, dien ik altijd gevoel, wanneer ik met inlanders over dien oorlog spreken zal. „Hoe staat het thans met de ongelegenheid der Compagnie ('t Gouvernement)?" vraagde er een, die meer dan anderen met Europeanen in aanraking, ook wat meer van onze onaangename positie tegenover Atjeh had gehoord.

Ik. „Ongelegenheid? Welke?"

Dezelfde. „Wel ter zake van den strijd met Atjeh."

Ik. O, die? Wel het Hollandsche leger is bij het invallen van den regentijd voorloopig teruggetrokken, en komt over een half jaar weder om die zaak te beëindigen."

Een ander. „Wie zou het toch wel winnen?"

Een derde. „Wel de Hollanders; wie anders?"

De tweede. „Ik hoop maar niet dat de Atjehneezen zullen winnen."

De Medehelper. „Kom maak jij je maar niet on-

gerust! De Atjehneezen komen toch niet naar Java."

Dezelfde (tot mij). „Onder het volk wordt verteld, dat de prang Atjeh de ondergang is van de Blanda's."

Ik. „Aan praatjes ontbreekt het niet. Daar is al zoo veel verteld. Zelfs dat de Sultan van Turkije de Atjehneezen zou komen helpen. Daar is niets van aan. Atjeh vraagt overal hulp, maar kan die nergens krijgen. De Sultan van Atjeh moet maar spoedig met de Hollanders vrede en vriendschap sluiten. Dat is voor hem en zijn volk het beste." („En voor ons ook" dacht ik).

En hiermede werd dit chapiter afgebroken. Wat mij aangaat, ik had er alweêr genoeg van.

Op eene mijner avondwandelingen door de desa, was ik onwillekeurig getuige van een' offermaaltijd onder de bewoners van Kaijoe-Apoe aangerigt, naar aanleiding van de kort te voren (12 Mei) plaats gehad hebbende maansverduistering. De christenen namen hieraan geen deel; doch overigens geloof ik niet, dat er één enkel gezin was, 't geen niet door zijn hoofd of een der oudste mansleden was vertegenwoordigd. 't Was dan ook in de schatting dier lieden iets van groot belang. Men weet immers, dat de Javanen, behalve de verklaring, die zij geven van eene zons- of maansverduistering, als tijdelijke nederlaag dier hemelligchamen in den kamp met een' reuzengeest, bovendien zulk eene eklips steeds beschouwen als voorteeken van eene of andere groote en algemeene ramp. Zich daartegen te beveiligen, daartegen tijdig hoogere hulp in te roepen, is zeker wel een offermaal waard. En zoo ontmoette ik dan op gezegden avond eene lange rij van gasten, op den naakten grond gezeten, aan den kant van den weg, waar ik passeerde, ieder met eene portie rijst, enz., vóór zich, door hem zelf van huis medegebracht. Natuurlijk hield ik stil om een kijkje te

nemen, terwijl wederkeerig veler oogen gluipend naar mij waren gerigt. Of men juist met mijne nieuwsgierigheid gediend was, geloof ik niet. Gewoonlijk toch worden bij die gelegenheden door vreemdelingen geen praatjes gemaakt, en ik wil niet ontkennen, dat het mij vooral daarom was te doen. Ik vond het dus wel aangenaam dat SIMEON mij al aanstonds aan den modin (dorpspriester) voorstelde, en dat deze mij zelf min of meer inleidde tot de plegtigheid met de verklaring, dat die eigenlijk al zeer weinig om het lijf had. „Maar wat is dan toch de bedoeling van deze barik-an?" vroeg ik. „Eenvoudig Mijnheer!" was het antwoord, „de maan had haar licht verloren en bescheen ons niet meer. Wat zou het geweest zijn, zoo haar glans zich niet hersteld had, en wij voor altijd in de duisternis waren verzonken. En daarom houden wij barik-an, om spoedig weêr in het genot der heldere maan te geraken." Men ziet, deze verklaring is eenigszins afwijkende van die ik boven aangaande het doel van den offermaaltijd wegens een eklips heb gegeven, schoon toch ook de eerste uit den mond des volks is overgenomen. Ik moet echter zeggen, dat de opvatting van den modin mij wel aannemelijk voorkwam. Ze had intusschen één groot bezwaar, dat zeker ieder lezer om de lippen speelt, en dat ook ik zoo vrij was in het midden te brengen. „Maar de maan is immers nu al lang weêr op orde en" ..... „O, ja Mijnheer! we hadden deze barik-an ook eigenlijk tijdens de verduistering moeten houden; maar wijl het toen niemand onzer gelegen kwam, doen wij het nu maar. En dat is even goed." Karakteristiek inderdaad, voor wie weet, hoe de Javaan aan vormen en uiterlijkheden gehecht is, zelfs waar hij het doellooze of nuttelooze daarvan zelf moet toestemmen. Wat had ik hierop nog veel

kunnen zeggen en vragen! Doch 't was daar de plaats niet, dacht mij. Ook was de duisternis reeds ingevallen, en hield ik dus den man niet langer op. Nu begon hij den verzamelden met een enkel woord de aanleiding tot deze bijeenkomst te herinneren, sprak toen zijne arabische gebedsformule uit, gevolgd door eene aanroeping van God en den profeet, van ADAM en al de profeten, van de vooronders, die rusten in de graven, en wie en wat alzoo meer in het gebed pleegt vermeld te worden; alles afgewisseld door een herhaald „Amin!" van de nederzittenden, en besloten door den maaltijd zelf, waarbij geen ander geluid werd vernomen dan eene algemeene beweging der tong. Daar de modin zelf niet meê-at, had hij alle gelegenheid om na eenige oogenblikken nog eens op zijn thema terug te komen. Hij sprak dus nogmaals van het geluk, dat de maan niet in den strijd was bezweken, en van de soesah (den last), die het gevolg zou geweest zijn eener aanhoudende nachtelijke duisternis. „En de dieven dan, die verlangen juist naar donkere nachten," viel een schalk hem hierop in de rede. „Dat is zoo" diende hem de ander, „maar ik spreek nu niet van dieven, weet je, maar van fatsoenlijke lui." Terwijl de naastbijzittenden zich nog met dit kleine incident amuseerden, waren sommigen reeds weder opgestaan, en was dit het sein voor de menigte om ook hunne tampah weêr op te nemen en met het restant van den inhoud huiswaarts te keeren.

Ook ik was welhaast in mijn pondok terug. Met degenen, die mij op mijne wandeling vergezeld hadden, sprak ik nog veel over de pas gehouden zamenkomst. Ik vernam toen ook, dat het slaan in het rijstblok, 't welk altijd bij eene eklips plaats heeft (zoo het heet, om den reuzengeest te verschrikken) vroeger van wege het

plaatselijk bestuur eens verboden was geweest, onder bekendmaking van het tijdstip, dat de zon of maan, ook zonder dat misbaar weder zigtbaar zou worden.

Bij latere gelegenheden had men er echter weêr lustig op toegeslagen. Intusschen was men te Kaijoe-Apoe toch altijd met het begin en einde eener zons- of maansverduistering bekend, en wel door den javaanschen almanak, waarvan ik jaarlijks een exemplaar aan mijn' medehelper zend. Velen die dit weten, komen dan ook dikwijls opzettelijk tot hem, om zich naar de eklipsen te informeeren, en SIMEON heeft er niet weinig pleizier in, hun daaromtrent naauwkeurig bescheid te doen.

Hiermede besluit ik mijne aanteekeningen omtrent Kaijoe-Apoe en tevens mijn tegenwoordig verslag. Gelijk mijne bevindingen in uwe belangstellende kennisname, zoo worden ook mijne werkzaamheden in uwe welwillende beoordeeling aanbevolen. Op alles ruste de zegen van Hem, die ons verwaardigen wil zijne medearbeiders te wezen, waar hij in en door CHRISTUS zijn Koningrijk komen doet. Heeft mijn geringe arbeid daartoe in het afgeloopen jaar iets mogen bijdragen? Hoe innig hoop en vertrouw ik dit van den Heer! Zie ik de gemoedelijke belangstelling naast blijkbaar goed gedrag van velen in de gemeente en ijver en leerlust bij niet weinigen in de school, hoe gaarne vlei ik mij, naar de mate die mij verleend is, ook eenige winst te doen voor ons gemeenschappelijk doel! Blijven teleurstellingen daarbij niet achter, toch ga ik met opgewektheid voort, wel bewust, dat ook anderen van die ervaring niet zijn verschoond. 't Is zoo, te midden daarvan zijn soms schoone verwachtingen verijdeld; maar wat nood! Zoo na alles, de gelegenheid tot arbeiden niet alleen is bestendigd, maar zelfs uitgebreid. Wie zou niet wenschen, dat het zen-

dingwerk op Java, zoo wel hier als elders, eens wat meer kon ingrijpen op de massa, eens wat meer invloed kon oefenen, ook buiten onzen beperkten kring. Hoe gering echter zijn onze middelen en krachten! En hoe weinig medewerking is ons tot dusverre gegund! Maar wie kent ook de tijden en gelegenheden, die de Vader in zijne eigene magt gesteld heeft? Is het welligt niet beter, dat wij vooralsnog zonder veel gerucht daar henen gaan, altijd met trouwen ijver doende wat op onzen weg is gelegen? Moet dit niet misschien onze aanbeveling wezen, bij zoovelen, die thans nog verre staan, of wantrouwend zich van ons afwenden? Heil ons, zoo maar het werk des Heeren ook door onze hand steeds mag voortgaan, en wij al plantende of nat makende den wasdom van Hem blijven verbeiden.

SAMARANG, 19 April 1874.

VARIA.

Max Müller over de zending.

On Missions a lecture delivered in Westminster Abbey on December 3, 1873 *by F. Max Müller, M. A. Professor of comparative philology at Oxford, with an introductory sermon by Arthur Penrhyn Stanley, D.D., Dean of Westminster. London Longmans, Green, and Co.*

Eine Missionsrede ... von F. Max Müller, etc. Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner, 1874.

Reeds te lang heb ik gewacht met de aankondiging van MAX MÜLLER's redevoering over de zendingen, die, het kan niet anders, het karakter van al de geschriften van dezen taalgeleerde draagt, en daarom reeds zeer de aandacht verdient van allen, die de zending uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwen. Ik wil mij bepalen tot het geven van een overzigt van den belangrijken inhoud, zonder te treden in beschouwingen, waartoe anders het onderwerp wel aanleiding geeft; zonder de waarde van elke stelling of hare strekking te willen bepalen. De schrijver noemt de godsdiensten der beschaafde volken historische godsdiensten, en classificeert deze als volgt: De Semitische volken hebben de joodsche, de christelijke, de mohammedaansche godsdiensten; de Arische of Indo-europesche, de brahmaansche, de boeddhistische en de parsische; China heeft die van Confucius en Lao-tse opgeleverd. Al deze godsdiensten hebben eene geschiedenis, en ofschoon enkele op zich zelf staan, zoo kan men ze toch niet regt leeren kennen zonder onderlinge vergelijking, en uit deze is eene nieuwe wetenschap ontstaan: de wetenschap der godsdienst.

Behalve de gewone classificaties kan men ze, met het oog op de zending in niet-missionerende en mis-

sionerende godsdiensten onderscheiden. Tot de eerste soort behooren: de joodsche, de brahmaansche en die van Zoroaster; tot de tweede soort: de boeddhistische, de mohammedaansche en de christelijke. „Deze drie laatste waren sedert hun eerste ontstaan zendinggodsdiensten: reeds hare stichters of hare eerste apostelen erkenden den nieuwen pligt van de waarheid te verbreiden, de dwaling te weêrleggen, de geheele wereld te brengen onder het alles tebovengaande, zoo niet goddelijk gezag van hare leer." Na dit in 't kort van 't boeddhisme en mohammedanisme te hebben aangetoond vervolgt de schrijver:

„Wat onze eigene godsdienst aangaat, hare ziel is zending; zij moet zich uitbreiden, de gansche wereld omvatten; zij zou haar bestaan opgeven, als zij ophield te missioneren, als zij de afscheidswoorden van haren stichter vergat: „„Gaat dan henen, onderwijst al de volkeren, hen doopende in den naam des Vaders, en des Zoons en des Heiligen geestes; leerende hen onderhouden alles wat ik u geboden heb. En ziet, ik ben met u alle de dagen, tot de voleinding der wereld."""

Een gemeenschappelijk karakter, bij al haar verschil, vindt MÜLLER in het wonen van den geest der waarheid en der liefde in de harten van hare stichters, eerste boden en zendelingen. De geest der waarheid en die der liefde sporen de zendelingen aan tot hun werk. „Een zendeling moet geen vrees kennen; zijn hart moet overvloeijen van liefde, liefde tot de menschen, liefde voor de waarheid, liefde tot God; en in dezen, den hoogsten en waarsten zin van het woord is ieder christen een zendeling of behoort hij het te zijn."

De schrijver toont verder aan, dat de missionerende godsdiensten leven, de niet missionerende dood zijn of sterven. „Ten slotte heeft de strijd tusschen de drie missionerende godsdiensten, „de heilige oorlog der menschheid", te beslis-

sen, wie de overwinning zal behalen. Die oorlog wordt reeds gevoerd, hoewel schijnbaar met weinig gevolg; immers een' mohammedaan te bekeeren is moeijelijk, een boeddhist nog moeijelijker, een christen, hopen wij, bijna onmogelijk.

„Waartoe, zal men vragen dienen dan zendelingen? Waartoe millioenen besteed aan de zending buiten 's lands, als men in onze eigene steden nog kinderen in onkunde laat opgroeijen? Waartoe zouden wij ons zelven van eenige der edelste, stoutmoedigste, vurigste en getrouwste mannen berooven en die in de wildernis zenden, terwijl zooveel arbeiders in eigen wijngaard geplaatst kunnen worden?

„Zulke vragen mogen zeker gedaan worden; en men duide het den staathuishoudkundige niet kwalijk, die berekent, dat elk bekeerling *f* 2400 kost, en dat naar evenredigheid van de vorderingen, die men thans maakt, meer dan 200000 jaren noodig zouden zijn, om de wereld voor het Evangelie te winnen. Die cijfers mogen geen schrik aanjagen. Ieder kind, dat in Europa geboren wordt, is even goed een heiden als het kind van een' melanesischen menscheneter, en het kost ons meer dan *f* 2400 om een kind tot een christenmensch op te voeden. De tweede berekening is geheel zonder grond, want een intellectuele oogst laat zich niet berekenen door korrel voor korrel te tellen, maar door iederen korrel als een levend zaad te beschouwen, dat vruchten voort zal brengen, honderd- en duizendvoudig.

„Wil men weten, welk werk tegenwoordig voor den zendeling te verrigten staat, welke uitkomsten men daarvan mag verwachten, dan moet men onderscheid maken tusschen het opvoedende en het redetwistende werk. Onder onbeschaafde volken is het werk van den zendeling dat van den vader; of zijne kweekelingen jong of oud zijn, hij moet ze behandelen met de liefde van den vader, hen onderwijzen met het gezag van den vader;

hij moet hen winnen, niet met hen redetwisten. Ik weet, dat deze soort van zendingwerk dikwijls geminacht wordt; men noemt het „„louter godsdienstigen menschenroof"""; en men zegt, dat de overwinningen op deze wijze verworven niets bewijzen voor de waarheid van het christendom .... Dit en veel meer is waar: maar die veroveringen getuigen van christelijke liefde, en dat zegt veel meer. Lees maar eens het leven van PATTESON, den bisschop van Melanesië," en hier schetst de schrijver in eenige sprekende trekken het voortreffelijk karakter van zijn' vriend PATTESON. „Het werk, van den opvoedenden zendeling," zegt hij, „is duidelijk en het draagt ontegenzeggelijk goede vruchten, niet enkel in Polynesië en Melanesië, maar ook in vele gewesten van Indië, in Afrika, in China, in Amerika, in Syrië, in Turkijë, ja zelfs in het hartje van Londen.

„Anders is het geschapen met den redetwistenden zendeling, die het geloof moet aantasten van menschen, die in andere godsdiensten zijn opgevoed, in godsdiensten, die veel waarheid bevatten, hoewel vermengd met veel dwaling. Hier zijn de zwarigheden onberekenbaar, de vruchten zeer ontmoedigend. En dit moet ons niet verwonderen. Ieder onzer weet maar al te wel, hoe weinig redenering uitwerkt in theologischen strijd; hoe zij dikwijls de tegenovergestelde uitwerking heeft van wat wij verwachtten; hoe men daardoor anderen in gevoelens versterken kan, niet minder valsch, niet beter verdedigbaar, dan vele artikelen van het mohammedaansch of boeddhistisch geloof. En zelfs als de redenering invloed heeft, als daarop gebouwd wordt het vonnis van een' niet welwillenden regter, hoe weinig bevredigend zijn dan nog dikwijls de uitkomsten, omdat door het oprukken van den verrotten tronk, waarop de boom rustte, zijn teederste vezels gekwetst, zijne wortels losgerukt, zijn leven uitgedoofd is.

„Wij hebben weinig grond voor de verwachting, dat

deze controverse de overwinning zal behalen in den worstelstrijd tusschen de drie groote godsdiensten der wereld.

„Maar daar is eene derde soort van zendingwerk, dat de meest belangrijke uitkomsten geleverd heeft, en waardoor alleen, naar mijne voorstelling, de zegepraal zal behaald worden. Als twee godsdiensten met elkander in aanraking komen, als de belijders van beide vreedzaam bijeen wonen, zich onthoudende van alle directe pogingen tot bekeering, door geweld of door redenering, ofschoon steeds bewust, dat zij en hunne godsdienst beproefd worden, dat zij in 't oog worden gehouden, dat zij verantwoordelijk zijn voor al wat zij zeggen en doen, — dan is de uitwerking van zulk eene houding altijd gezegend geweest voor beiden. Op deze wijze komen de beste elementen in beide godsdiensten aan het licht, en tevens wordt alles onderdrukt wat men begrijpt van twijfelachtige waarde of onzeker te zijn. Waar dit heeft plaats gehad in de geschiedenis der wereld, daar heeft het doorgaans geleid óf tot de hervorming van beide godsdienststelsels óf tot het ontstaan van eene nieuwe godsdienst."

Deze stelling betoogt MAX MÜLLER uit de aanraking van het brahmanisme en mohammedanisme in Indië, waaruit onder anderen het verval van het veelgodendom voortsproot en eene zuivering van het mohammedanisme. Vooral echter toont hij aan den invloed, dien het christendom op het brahmanisme oefent, en hier geeft hij de geschiedenis van de brahmo-samaj en het brahmoïsme, dat de lezers van dit tijdschrift in eenige bijzonderheden leerden kennen uit het werkje van Sir BARTLE FRERE en eene redevoering van KESHUB SUNDER SEN. (1)

MAX MÜLLER besloot zijne rede met de volgende woorden:

„Hadden wij vele zendelingen als bisschop PATTESON

(1) Meded. XVII. blz. 168 e v. en 272 e.v. Zie ook »Geloof en en vrijheid" 1873, 2de en 3de stuk.

en bisschop COTTON, werd het christendom niet alleen zóó gepredikt, maar leefde het in dien geest, dan zou het zich betoonen wat het is: de godsdienst der gansche menschheid, ruim genoeg om alle wijzigingen en verscheidenheden van karakter en ras te omvatten.

„En nog meer: als deze waarachtige zendinggeest, die geest van waarheid en liefde, van verdraagzaamheid, van vertrouwen, van gematigdheid, van ootmoed eens de harten van al die ridderlijke gezanten van CHRISTUS ontvlamde, dan zou de blijde boodschap, die zij overbrengen, een even groote zegen voor den overbrenger als voor den aannemer worden. Reeds nu vereenigt het zendingwerk, zoowel in ons vaderland als in den vreemde, hen, die streng afgescheiden zijn door de slagboomen der theologische secten.

„Zóó zou het veel meer uitrigten. Als wij tegenover een' gemeenschappelijken vijand staan, vergeten wij spoedig onze eigen veeten. Maar waarom? Dikwijls, vrees ik, uit beweegredenen van voorzigtigheid en eigenbaat. Kunnen wij dan niet, als wij in den geest voor een' gemeenschappelijken vriend staan, – kunnen wij niet, als wij voor Gods aangezigt staan, onze kleine veeten vergeten, al was het alleen uit schaamte? Als zendelingen onder hunne kudden dezulken opnemen, die naauwelijks de afgetrokkene begrippen van onze geloofsbelijdenissen en leerstellingen kunnen verstaan, is het dan noodig hen uit te sluiten, die ze maar al te goed verstaan om de vleugelen van hunnen vrijen geest aan zulke knellende banden te onderwerpen? Als wij aan Gods majesteit denken, wat zijn dan al die leerstukken anders dan het stamelen van kinderen, dat alleen verstaan en begrepen kan worden door een' liefhebbenden vader? De grondslagen van onze godsdienst liggen niet in die geloofsbelijdenissen; het ware christendom leeft niet in onze belijdenis, maar in onze liefde, – in onze liefde tot

God, en in onze liefde tot de menschen, gegrond op onze liefde tot God.

„Dat is de gansche wet en de Propheten, dat is de godsdienst, die aan de gansche wereld moet verkondigd worden, dat is het Evangelie, dat alle andere godsdiensten zal overwinnen, zelfs het boeddhisme en het mohammedanisme, dat de harten van alle menschen zal veroveren."

„Laat de zendelingen het Evangelie weêr prediken, zóó als het gepredikt werd, toen het begon het Romeinsche rijk en de gothische natiën te overwinnen; toen het te worstelen had met magten en mogendheden, met eeuwenlang vereerde godsdiensten en zegevierende wijsgeerige stelsels, met den trots der beschaving en de ongebondenheid van het openbare leven, — en toch overwinnend te voorschijn trad. In die dagen was de bekeering niet een punt, dat afhankelijk gemaakt werd van het aannemen of verwerpen van zekere leerstellingen of formulen; een eenvoudig gebed was dikwijls genoeg, een gebed als: „„O, God wees mij zondaar genadig!""

„Er is eene soort van geloof, dat van woorden overvloeit, er is een andere soort, dat zich naauwelijks kan uitdrukken. De eerste is gelijk aan de schatten, die wij als ons erfdeel verkregen hebben; de tweede als het dagelijksch brood, dat ieder van ons in 't zweet zijns aanschijns moet verdienen. Wij kunnen de eerste soort niet verwachten van pas bekeerden; wij moeten ze niet verwachten, niet afpersen, omdat daaruit schijnheiligheid of bijgeloof zou ontstaan. Het louter aannemen van wonderen, het louter opzeggen van eene geloofsbelijdenis vordert geen inspanning van den bekeerling, die is opgevoed in het geloof aan de Purânas der brahmanen of de Gâtakas der boeddhisten. Hij vindt het veel gemakkelijker eene legende over te nemen, dan God lief te hebben, eene belijdenis op te zeggen dan zijne vijanden

te vergeven. Hij is in dit opzigt volmaakt aan ons gelijk. Laat de zendelingen bedenken, dat het christelijk geloof bij ons niet meer is wat het was, en dat het onmogelijk is, een geloof voor de heidenen, een ander voor de europesche christenen te hebben. Veel dat vroeger als onmisbaar beschouwd werd, wordt thans verwaarloosd, veel dat vroeger verwaarloosd werd, wordt nu als van de hoogste beteekenis beschouwd. Ik denk hier meer nog aan de leeken dan aan de geestelijken; maar wat zou de geestelijkheid zonder de leeken? Er zijn vele van onze voortreffelijkste mannen, mannen van de grootste kracht en van den grootsten invloed op het gebied van letteren, wetenschap, kunst, staatkunde, ja zelfs in de kerk, die niet meer christenen zijn in de oude beteekenis van het woord. Sommigen meenen, dat zij geheel opgehouden hebben christenen te zijn, omdat zij gevoelen, dat zij niet zóó veel kunnen aannemen, als anderen belijden. Wij kunnen die mannen niet missen, en wij zullen ze niet verliezen, als wij leeren ons tevreden te stellen met datgene wat CHRISTUS en de Apostelen bevredigde, wat menigen hardwerkenden zendeling bevredigt. Wil het christendom zijn' invloed op Europa en Amerika bewaren, wil het de overwinning behalen in den heiligen oorlog der toekomst, dan moet het zijne zware wapenrusting afwerpen, den koperen helm en den maliënkolder, en als DAVID met staf en steenen en slinger de wereld te gemoet treden. Wij hebben minder behoefte aan geloofsbelijdenissen, meer aan vertrouwen; minder aan ceremoniën, meer aan werk; minder aan plegtstatigheid, meer aan opregte eerlijkheid; minder aan leerstellingen, meer aan liefde. Er is een geloof, zoo klein als een mostaardzaad, maar dat geloof alleen kan bergen verzetten, en meer dan dat, het kan harten bewegen. Wat de wereld ook van ons moge zeggen, van ons met klein geloof, laat ons bedenken, dat er Een was, die de gave van de arme weduwe aannam. Zij wierp slechts twee penningen in de schatkist, maar die waren al wat zij bezat, haar gansche vermogen."

Julij 1874. J. C. NEURDENBURG.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEERLANDSCH INDIË.

Landverkoop in de Minahassa.

De particuliere landbouw-nijverheid heeft in den laatsten tijd in de Minahassa eene hooge vlucht genomen. Sedert meer dan 30 jaren heeft men aldaar bij wijze van proef de notenmuskaat-kultuur op kleine schaal aangelegd. Het resultaat van deze proefneming was gunstig: de grond bleek voor die kultuur zeer geschikt te zijn, en het verkregen product behaalde op de europesche markt en elders goede prijzen. In weerwil daarvan onderging de teelt van dat gewas in de Minahassa slechts geringe uitbreiding. Het bleef grootendeels bij de bestaande proefaanplantingen. De toenemende consumtie van notenmuskaat en foelie, en dien ten gevolge, de stijging der prijzen van deze twee producten, deden echter ook hier de algemeene aandacht weder op die kultuur vestigen. Iedereen wenschte noten te planten. De bestaande aanplantingen werden tegen hooge prijzen van de hand gezet of verhuurd. Europeanen in het bezit van gronden, herschiepen deze in notentuinen. Zij die geene gronden bezaten, trachtten deze van de inlandsche bevolking aan te koopen. Dit gelukte maar al te wel. De inlander bleek niet tegen de verleiding van het geld bestand te zijn, en belust op een klein tijdelijk voordeel, zag men velen hunne bouwgronden aan Europeanen en vreemde Oosterlingen verkoopen, en zich daardoor ont-

doen van hun eenigen rijkdom, hun voornaamste middel van bestaan. Vooral rondom de hoofdplaats Menado hadden deze landverkoopen op eene inderdaad lichtzinnige en roekelooze wijze plaats. De zaak nam een onrustbarend karakter, en zou zeker eene grootere vaart hebben genomen, waarvan het einde niet te overzien zou zijn geweest, indien niet plotseling eene publicatie van den Resident van Menado, waarbij de inlander gewaarschuwd werd „geene gronden te verkoopen of op eenige andere wijze te vervreemden aan andere personen dan opgezetenen van het district zelve," aan alle landverkoop paal en perk had gesteld. Deze publicatie bracht veler harten en tongen in beweging: er werd over geschreven en nog meer over geredeneerd. In een tweetal artikelen in de Locomotief werd de quaestie besproken, en de toestand in de Minahassa als hoogst kritiek voorgesteld: de publicatie omtrent den landverkoop zou onder de goede Minahassasche bevolking niet alleen misnoegen, maar zelfs verbittering verwekt hebben. Het is ons doel niet, hier in eene appreciatie te treden van de in die artikelen vervatte beschouwingen. Iets anders noopt ons deze regelen te schrijven. Stellers van de hier bedoelde artikelen hebben het doen voorkomen, als of de inlander van de Minahassa de bevoegdheid bezat, zijne gronden naar willekeur te vervreemden, met evenveel recht als hij zulks b.v. doen kan met zijne stoelen en tafels. Beiden beroepen zich daarbij, tot staving hunner meening, op een in der tijd door ons gepubliceerd opstel over „het Landbezit in de Minahassa." Hiertegen moeten wij protest aanteekenen. De zaak werd niet aldus door ons voorgesteld. Integendeel toonden wij aan, dat hoewel de rechten, die de individuen op de particulier door hen bezeten gronden kunnen doen gelden, vrij uit-

gestrekt zijn, zij echter de bevoegdheid niet bezitten, die gronden te verkoopen, te verhuren of op eenige andere wijze te vervreemden aan andere personen dan opgezetenen van het district zelve. Ofschoon het ons voorkomt, dat dit met voldoende duidelijkheid in ons opstel is aangewezen, achten wij het echter na de omstandigheid, dat men daaromtrent nog tot eene geheel tegenovergestelde opvatting is kunnen komen, niet ondienstig de zaak hier uiteen te zetten en toe te lichten. Wij wenschen hier dus bepaaldelijk te onderzoeken, wat de adat in de Minahassa omtrent grondverkoop bepaalt.

Laat de adat in de Minahassa het verkoopen van gronden toe? De volksovertuiging hieromtrent is, dat het verkoopen en ook het verhuren van gronden alleen tusschen de leden van het zelfde district geschieden kan, en dat buiten het district, aan vreemdelingen, om het even wie het ook moge zijn, geen verkoop of verhuur van gronden mag plaats hebben. Tot recht begrip hiervan is het noodig zich eene juiste voorstelling te vormen omtrent den aard van het particulier landbezit in de Minahassa. Men houde daartoe slechts het volgende in het oog: De particuliere gronden in de Minahassa zijn verkregen door ontginning van woeste gronden. Deze waren oorspronkelijk niet res nullius, maar het eigendom van het district, binnen welks gerechte grenzen zij gelegen zijn. Door de ontginning kwamen zij wel in het uitsluitend bezit van bepaalde individuen, maar werden daardoor toch niet aan dat eigendomsrecht van het district onttrokken. Integendeel die gronden bleven, ook na de ontginning, het eigendom van het district, en de ontginner verkreeg daarop slechts een uitsluitend

en erfelijk recht van vruchtgebruik. Door langdurige toepassing heeft dit recht zich meer en meer ontwikkeld en gevestigd, zoodat het ons eigendomsrecht nu reeds zeer nabij komt, doch deze benaming is daarop volstrekt nog niet toepasselijk. Vraag den inlander, of het recht door hem op den grond uitgeoefend het zelfde is als dat, hetwelk hij op zijne tafels, stoelen en verder huisraad, op de producten zijner nijverheid bezit, hij zal u een ontkennend antwoord geven. Op deze laatste zaken erkent hij geen ander recht dat het zijne: zij behooren hem geheel en al en onverdeeld toe, zij zijn zijn eigendom, hij kan er naar goedvinden over beschikken. Dit absoluut, eenig en onverdeeld recht schrijft hij zich echter niet op den grond toe. Naast zijne rechten hierop, erkent hij toch nog een zeker oppermachtig eigendomsrecht van het district, en dit is het wat hem van zelf den verkoop van den grond buiten het district, aan vreemdelingen, verbiedt. Tegenover het district dus is het recht door het individu op den door hem geoccupeerden grond uitgeoefend geen eigendomsrecht, doch slechts een recht van vruchtgebruik, een recht van erfelijk leenbezit, zoo men wil, waarbij het jus domini van het district stilzwijgend erkend wordt: ten gevolge daarvan heeft dan ook niemand de bevoegdheid tot vervreemding van den grond buiten het district. Tegenover zijne districtsgenooten echter kan het individu als eigenaar van den grond worden beschouwd, in zooverre hij namelijk, met algeheele uitsluiting van genen, daarop een bepaald recht uitoefent en daarover op de volstrektste wijze kan beschikken, door verkoop of verhuur, mits zulks binnen het district plaats hebbe. Van het particulier landbezit in de Minahassa gelden allessins de volgende woorden, waarmede in

de hoogstbelangrijke studie „L'Aristocratie Anglaise," in de Revue des Deux Mondes van den 15 Maart 1872, de aard van het landbezit in Engeland gekarakteriseerd wordt: „La conception d'une chose qu'on possède seul, en plein, dont on puisse user, abuser, ne s'applique point à la terre. Aucun homme n'a sur la terre une puissance absolue. La terre la plus libre est un fief du souverain (hier: van het district) ..... Cette servitude générale du sol, toute nominale il est vrai, exprime pourtant que l'individualisme doit toujours quelque chose à la communauté, le citoyen à la patrie, que la terre n'appartient pas tout entière à ceux qui en font sortir les moissons, et que la communauté garde sur elle une sorte de droit indéfinissable et inaliénable." (Zie genoemd tijdschrift, l.c., p. 391).

Het verbod om gronden buiten het district, aan vreemdelingen, te verkoopen, is dus geheel in overeenstemming met den aard der rechten, die de inlander zich op den grond toekent. Het begrip van het ongeoorloofde en onwettige van eene dergelijke handeling is dan ook volkomen in zijn bewustzijn opgenomen. Ontelbare malen informeerden wij ons hiernaar bij eenigszins verlichte personen, zoowel hoofden als gewone negorijmenschen, en steeds bekwamen wij dezelfde antwoorden. Het kan waarschijnlijk zijn nut hebben hier op te merken, dat ook door anderen op het bestaan van dit verbod gewezen is. De Heer DE C(LERCQ) gaf in een door hem, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië gepubliceerd artikel „Over eenige maatschappelijke instellingen bij de inlandsche christenen in de Minahassa," ook eenige mededeelingen ten beste omtrent de voornaamste bepalingen op het stuk van het grondbezit. Hij zegt o.a.: „Het recht van eigendom (?) van den grond wordt ver-

kregen door eerste ontginning en erfopvolging. Van de ontginning moet aan de hoofden kennis worden gegeven, die zulks niet mogen weigeren. Gronden mogen alleen verkocht en verhuurd worden aan inwoners van een zelfde district, met kennisgave aan de hoofden en hulp van getuigen ..... Aan vreemdelingen mogen geene gronden worden weggeschonken; dezen kunnen ze alleen ter leen ontvangen tot één of tweejarig gebruik. (Zie genoemd tijdschrift, Jaargang 1871, Afl. 3, blz. 212, noot). In het opstel van den Heer RIEDEL „De Minahassa in 1825", opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XVIII, vindt men het volgende omtrent het Landbezit aangeteekend: „Het regt op den grond in de balaks (districten) wordt verkregen door erfenis, gifte, aankoop of door het omkappen van bosschen. Hij die een bosch, dat vroeger onbebouwd was, velt, heeft het regt van eigendom op den grond, ik zeg ieder in zijn balak (district). Het is verboden gronden te verkoopen aan inlanders uit andere balaks (districten) (t. a. p. blz. 538). Men ziet dus, dat beide schrijvers, zeker geheel onafhankelijk van elkander, tot de vermelding gekomen zijn van het verbod omtrent het verkoopen van gronden buiten het district. Kan ons zulks in onze overtuiging versterken omtrent het werkelijk bestaan van deze gewoonte in de Minahassa, dan zij hier nog met een enkel woord aangeteekend, dat ook elders, waar, even als hier, individueel bezit op den grond reeds bestaat, dergelijke verbodsbepalingen worden aangetroffen. Wat den Indischen Archipel betreft, wij hebben in ons artikel over „het Landbezit in de Minahassa" reeds enkele voorbeelden van dien aard aangehaald. Al wie verder de hoogstbelangrijke studiën

gelezen heeft van den Belgischen publicist EMILE DE LAVELEYE, over „de oorspronkelijke vormen van het grondbezit," opgenomen in de Revue des Deux Mondes van 1 Juli, 1 Augustus en 1 September 1872, zal zich nog wel herinneren, hoe door dien schrijver herhaaldelijk er op gewezen werd, dat in vroegere tijden, in Europa en elders, na de vestiging van het individueel bezit op den grond, het beginsel geruimen tijd gehuldigd bleef, dat de gronden niet buiten de gemeente vervreemd mochten worden, ja hoe dit gebruik nog heden ten dage in enkele streken van Europa bestaat. Op het vaste land van Indië geldt eveneens dezelfde regel: „Quoique la propriété privée soit déjà reconnue, le village, comme groupe ou corporation, conserve encore une sorte de domaine éminent: de là l'interdiction très générale de vendre sa terre à un étranger." (Revue des deux Mondes van 1 Juli 1872, blz. 162). Elders, waar het verkoopen van gronden buiten den stam of de gemeente reeds geoorloofd is, kan het echter niet geschieden dan met voorkennis en toestemming van al de stamgenooten of de gemeenteleden, en kunnen deze daarbij nog het recht van preferentie doen gelden. Bij de Albanezen is dit o.a. heden ten dage nog het geval: „La propriété reste à peu près inaliénable, en ce sens que tout Albanais qui veut vendre sa terre doit d'abord la proposer à ses parens, et, quand ceux-ci ne l'achètent pas, obtenir, pour la vendre, l'autorisation des vieillards. La tribu accorde rarement ce droit." (Souvenirs de l'Adriatique, in de Revue des deux Mondes van 1 November 1872, blz. 110). Het zelfde gebruik vindt men ook bij de Russen ten aanzien van de erven der woningen, die reeds individueele bezittingen uitmaken. „La maison, le terrain où elle est construite et le jardin

attenant forment une propriété privée et héréditaire. Cependant le propriétaire ne peut la vendre à une personne étrangère au mir qu'avec le consentement des habitans du village, et ceux-ci peuvent toujours exercer un droit de préférence." (Revue des deux Mondes van 1 Juli 1872, blz. 142).

Wij vertrouwen nu den Lezer genoegzaam te hebben overtuigd, dat werkelijk in de Minahassa, volgens de adat, verkoop van gronden aan vreemdelingen niet geschieden mag. Dat er in den laatsten tijd feitelijk door den inlander aan Europeanen en vreemde Oosterlingen gronden verkocht zijn, kan wel niet als bewijs voor het tegendeel worden aangevoerd. De adat kan als eene uitdrukking van de rechtsbegrippen van den inlander worden beschouwd: dat nu door enkelen van die adat wordt afgeweken, pleit zeker niet tegen het bestaan van die begrippen. Het was echter misschien minder juist, hierboven telkens van een verbod te spreken, gronden buiten het district te verkoopen. Onwillekeurig verbindt men toch aan het woord verbod het begrip eener hoogere macht, door wie dat verbod moet zijn uitgevaardigd, en denkt men zich daarbij tevens het bestaan eener strafbepaling op het overtreden daarvan. Dit geldt in geenendeele van de hier besprokene adat, evenmin als van eenig ander gewoonterecht in de Minahassa. Het bestuur is hier altijd patriarchaal geweest: de hoofden waren slechts „oudsten," voorlichters, zij gaven geene wetten, doch verklaarden alleen bij voorkomende gevallen, wat van oudsher gebruik was geweest. Van de gewoonterechten in de Minahassa kan hetzelfde gezegd worden, hetgeen Sir HENRY S. MAINE, Village-communities in the East and West, p. 111, omtrent de „customarij duties" van de Hindoesche bevolking van het vaste land van

Indië opmerkte: „that there are many customary duties of which the most plausible account that can be given is, that they were at the outset obligations of kinship, sanctioned by patriarchal authority." Wat het landbezit althans betreft, wij hebben, in ons hierboven bedoeld artikel, reeds trachten aan te toonen, dat de verschillende bepalingen daaromtrent, niet het minst de hier besprokene op het verkoopen van gronden buiten het district, niet willekeurig zijn uitgedacht, maar als uit de natuur der dingen ontsproten, het logisch gevolg zijn van de stamverdeeling, zoo als deze zich uit het familieleven ontwikkeld heeft. De adat in de Minahassa, volgens welke de inlander de bevoegdheid mist zijne gronden buiten het district te vervreemden, moge dus alle kracht van wet missen, zij moge, om de uitdrukking van den hierboven aangehaalden schrijver te bezigen, oorspronkelijk niets anders geweest zijn dan eene „obligation of kinship," eene verplichting van het oude familieleven, zij zal juist daarom zoolang bestaan blijven, als van dat familieleven nog sporen overig zijn, als het denkbeeld der familie nog den grondslag vormt van alle sociaal verband, zoolang het district nog blijft, wat het nu is, „une association patriarcale, une extension de la famille," eene corporatie van personen, verbonden door de traditie of ten minste de fictie van eene gemeenschappelijke afkomst en door nauwe banden van solidariteit. Eerst wanneer het district zich geheel in de individuen zal hebben opgelost, wanneer het zal opgehouden hebben een „association patriarcale" te zijn, en geheel en al een administratief karakter zal hebben aangenomen, een „unité administrative" zal geworden zijn, eerst dan zal die adat van zelve te niet gaan, zal het door de individuen verkregen recht op den grond een recht worden, om van

dien grond het vrije genot te hebben en daarover op de meest volstrekte wijze te beschikken, eerst dan kan op dat recht de benaming eigendomsrecht in den westerschen zin van dat woord, volkomen geldig zijn. Zoo de in den jongsten tijd plaats gehad hebbende landverkoopen iets bewijzen moeten, zou het dit alleen zijn, dat reeds op enkele plaatsen van de Minahassa het grondbezit deze phase van ontwikkeling is ingetreden. Veel waarde kunnen wij echter aan dit verschijnsel niet toekennen. Alles is te plotseling, te onverwacht, als het ware in een „Schwindel" geschied, zoodat het moeijelijk aan te nemen is, dat de inlander zich van het geen hij gedaan heeft, eerst behoorlijk rekenschap gegeven heeft. In allen gevalle gaat het niet aan, daaruit de conclusie te willen trekken, dat men in de Minahassa reeds algemeen gebroken heeft met het beginsel, dat geene gronden buiten het district mogen worden vervreemd.

RATAHAN (Menado), 10 Mei 1874. G. A. WILKEN.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Drie oudmeesters in de Minahassa.

Op Zondag, den 5den Februarij 1871 reden Br. WILKEN en ik naar Tataäran. Het behoort tot de zeldzaamheden, dat wij een' Zondag te zamen zijn; gewoonlijk kruisen zich onze wegen, daar ieder zijn bepaald arbeidsveld heeft, dat al zijn' beschikbaren tijd eischt. Ditmaal mogt het niet anders. Liefde en eerbied voor den onderwijzer SAMUEL ELIAS, die wegens toenemende ligchaamszwakte om een' plaatsvervanger verzocht had, drongen mij, Br. WILKEN te vergezellen, om getuige te zijn, bij het eervol ontslag, dat aan ELIAS voor de gemeente zou gegeven worden, terwijl ik dan tevens des namiddags de school, onder mijne leiding, aan zijnen opvolger zou kunnen overdragen.

SAMUEL ELIAS werd geboren te Pondang, district Tombassian, en begon zijnen arbeid, in dienst des Genootschaps, den 1sten Junij 1836, als helper op onze toenmalige drukkerij onder de leiding van wijlen Br. J. A. MATTERN. Nog geen' 2 jaar was hij daar werkzaam, toen hij tot gemeente en schoolarbeid te Kakaskassen geroepen werd, en aldaar zijn werk aanving den 19den April 1838. Met Januarij 1841 verplaatste Br. MATTERN hem naar Woloan, district Tombariri. Hier arbeidde hij tot ultimo December 1843, toen Br. WILKEN hem naar Tataäran verplaatste.

Bij zijne komst aldaar was er nog niemand gedoopt; zijn voorganger, CORNELIS WOHAN, onze tegenwoordige hulpzendeling, had daar schijnbaar vergeefs gearbeid. Met SAMUEL ELIAS brak de tijd der genade voor Tataärans inwoners aan. Hij begon met lust en ijver den arbeid, en de getuigenissen zijn er, dat hij menig avond- en nachtelijk uur heeft besteed, om te spreken van zijnen Heer en Heiland, die hem riep uit de duisternis tot zijn wonderbaar licht, die hem het heil van zoo vele onsterfelijke zielen had toevertrouwd. Reeds in 't begin van 1845 mogt hij Br. WILKEN 10 mannen en 13 vrouwen voor den doop aanbevelen, die dan ook den 22sten Februarij van dat jaar, als eerstelingen van ELIAS werk, plegtig door den heiligen doop, in de gemeente des Heeren werden opgenomen. Van dien tijd nam de gemeente steeds toe. Br. WILKEN, die toen nog meer vrijen tijd had en daarbij nog niet zulk een' uitgebreiden werkkring, vertoefde gaarne te Tataäran, en zag met welgevallen het ijverig pogen des meesters en den toenemenden bloei der gemeente.

De 17de December 1848 was een dag van vreugde voor ELIAS, en niet minder van blijdschap en dank voor Br. WILKEN. Op dien dag werden te Tataäran de eerste leden der gemeente plegtig in den naam van JEZUS CHRISTUS ingezegend, en Br. WILKEN mogt met 7 mannen en 25 vrouwen den dood des Heilands verkondigen aan den disch des Nieuwen verbonds. Ook ELIAS met zijne vrouw zat toen voor het eerst aan. De genade, hem bewezen, wekte tot vernieuwde krachtsinspanning op. Tataäran's onderwijzer ging in CHRISTUS kracht voort, met leeren, vermanen, opwekken en leiden; de gemeente wies op in de genade en kennis van haren Heer en Zaligmaker. En toen aan het einde van 't jaar 1870

ELIAS moest verzoeken, om ontslagen te worden van zijne werkzaamheid als voorganger der gemeente en onderwijzer der jeugd, zeide Br. WILKEN met vreugde op 't gelaat: hij verdient de rust; Tataäran is geheel gechristend; de laatst overgeblevene heidenen, die het nog slechts in naam waren, 18 mannen en 5 vrouwen, werden den 17den Julij 1870 gedoopt.

ELIAS vroeg dan oók niet om ontslag, omdat hij het werken in de gemeente moede was geworden; zijn ijver was niet verflaauwd, zijne liefde tot den Heer niet verminderd; doch het smartte den grijsaard, niet meer te kunnen werken, zoo als hij wel wilde. Reeds menigmaal moest hij verzoeken, dat een kweekeling des Zondags zijn werk in de gemeente verrigtte, daar hij door hevige aamborstigheid soms in 't geheel niet spreken kon.

Wat zouden wij doen? HH. Bestuurders hadden nog geen pensioen voor oudmeesters toegestaan. ELIAS zijn ontslag geven, zonder eenige toelage, mogt niet. Daarvoor had hij te trouw gewerkt, en zijn groot huisgezin, waarin hij nog ten overvloede veel met ziekten te kampen had, eischte ondersteuning. Er moest een uitweg gevonden worden. Br. WILKEN zag dien in verdeeling van het onderwijzerstractement, dat daar *f* 7 's maands bedroeg. De BB. ter conferentie keurden, op voorstel van Br. WILKEN, goed, dat de nieuwe meester voorloopig slechts *f* 4 's maands zou hebben, en de oudmeester *f* 3 als toelage. Bij latere vaststelling van de pensioenen der oudmeesters, op *f* 2 's maands, bleef ELIAS de hem vroeger toegelegde *f* 3 's maand behouden.

En nu nog eens teruggekomen op 5 Februarij 1871. Was het wonder, dat Br. WILKEN geroerd was, toen hij aan 't einde der godsdienstoefening SAMUEL ELIAS eervol onthief van zijn' gemeentearbeid, hem een woord

van dank bracht, voor al zijn werk, voor al de liefde, voor al den ijver door hem betoond; dat hij de gemeente opwekte tot dank aan haren ouden voorganger, maar vooral aan dien Heer, die haar zulk een' getrouwen leidsman geschonken had?

Ja, hij was dat woord van lof en dank waardig, de stille, nederige man. Moge de Heer de bede verhooren, de bede om zijnen zegen, over zijn' grijzen, moegewerkten, moegestreden dienaar.

Gedurende de 27 jaren van zijne werkzaamheid te Tataaran werden aldaar gedoopt 291 mannen, 349 vrouwen en 859 kinderen, te zamen 1499; tot lidmaten werden aangenomen 159 mannen en 269 vrouwen, te zamen 428; terwijl 252 paren in den christelijken echt worden vereenigd.

Doch niet alleen voor de volwassenen heeft ELIAS geijverd. Ook de jeugd heeft veel, zeer veel verpligting aan dien grijzen onderwijzer. Moge hij al de latere, en zeker veel betere opleiding gemist hebben, en daardoor in theorie verre beneden menig jeugdig onderwijzer, verre ook beneden zijn' plaatsvervanger, SETH LANTANG, een' van Br. GRAAFLANDS beste leerlingen, staan: hij was een uitstekend practisch onderwijzer, hij was een kindervriend, steeds ijverig op zijn' post en flink aan 't werk. Wanneer ook ik in de beide laatste jaren zijner werkzaamheid, toen de school onder mijne leiding was, te Tataäran kwam, en altijd zonder voorafgaande kennisgeving, steeds was ELIAS in de school druk bezig, ja ik heb er hem wel aangetroffen in lijdenden toestand. Zoo lang het hem mogelijk was, sleepte hij het matte ligchaam voort, want wat zou er van de jeugd worden? Alleen het laatste jaar was hem dit soms geheel onmogelijk, en het smartte hem diep, te zien, dat daardoor zijne school verachterde.

Dit was nooit zoo geweest. De school mogt altijd zeer goed gezien worden: zij leverde flinke leerlingen. Van deze werden 3 hoekoem toewa, één is de tegenwoordige doctor djawa te Tondano, een ander was eerst klerk te Tondano, werd daarna onderpakhuismeester te Motoling en is nu assistent voor de cultures te Kakaskassen, 4 hunner werden onderwijzer, en de tegenwoordige hulpzendeling van Br. BETTINK, vroeger onderwijzer te Kajawoe, ontving mede zijn eerste onderwijs van hem. Behalve die allen, gingen een paar zijner zonen en andere jonge lieden, zonder eenige andere opleiding dan de zijne, naar Java, en den meesten ging het wel. Een zijner zonen, helaas, vóór een paar jaren den grijzen vader ontvallen, had daar op 't laatst een inkomen van *f* 100 's maands.

Genoeg reeds om te begrijpen, dat het ELIAS ter harte ging, toen zijne school verminderde, en hij niet meer bij magte was, dit te herstellen. Dankbaar en blijde voor al het genotene, trad hij dan ook vrijwillig af, om jonger krachten in zijne plaats te zien treden.

Niet minder lof komt toe, aan ALEXANDER WAJANG, onderwijzer te Sarongsong, geboren te Tomohon. Toen wijlen Br. MATTERN zich te Tomohon vestigde, trad WAJONG in zijne dienst als helper ter drukkerij, en dat zijne hulp op prijs werd gesteld, blijke hieruit, dat hij reeds spoedig, als drukker, eene toelage van *f* 4 's maands ontving.

Doch niet alleen aardsche belangen hadden hem naar Br. MATTERN gedreven. Het godsdienstig onderwijs door genoemden broeder gegeven, had diepen indruk op den jongeling gemaakt, en met CORNELIS WOHAN, reeds boven genoemd, behoorde hij onder de beste, trouwste, ijverigste leerlingen van onzen broeder. Den 9den Februarij 1840

werden beiden door den H. Doop in de gemeente van JEZUS CHRISTUS ingelijfd. En toen Br. MATTERN, niet lang daarna, iemand noodig had, om aan het hoofd der genootschapsschool te Sarongsong geplaatst te worden, aarzelde onze broeder niet, dien jeugdigen christen, ALEXANDER WAJANG, daarvoor te benoemen. Den 28sten Februarij 1840 werd hij als onderwijzer en voorganger te Sarongsong aangesteld, en werkte steeds onverdroten aldaar voort tot den 8sten Februarij 1874, toen ook hem een eervol ontslag werd verleend.

De uitkomst heeft bewezen, dat Br. MATTERN zich niet vergist heeft, toen hij in A. WAJANG een flink, degelijk arbeider meende te zien. Steeds getrouw op zijnen post, werkte hij onvermoeid voort tot heil van velen. Het geestelijk welzijn der aan zijne zorg toevertrouwden, ging hem steeds na ter harte.

Hij predikte eenvoudig, doch met opgewektheid, en bewees door zijn voorbeeld, dat het woord zelf in hem eene kracht ten leven was geworden.

De gemeente te Sarongsong werd met hem, wies op met hem, en is daar nu, als eene heerlijke getuigenis van 's mans ijver. Niemand, die het schoone kerkgebouw te Sarongsong op Zondag binnentreedt, en dit geheel gevuld ziet met aandachtige hoorders, kan de oogen sluiten voor den zegen, dien de Heer op zijnen arbeid heeft geschonken. Moge al niet, even als van Tataäran, ook van Sarongsong kunnen getuigd worden, dat er geene heidenen meer gevonden worden, de kracht des heidendoms is er voor goed gebroken, en de enkelen, die nog vasthouden aan de godsdienst der vaderen, doen dit slechts in naam; zij gaan op in de schare van christenen; fosso's worden er niet meer gehouden.

Gedurende zijne werkzaamheid aldaar werden gedoopt:

265 mannen, 373 vrouwen, 815 kinderen, totaal 1453 gedoopten. Tot lidmaten der gemeente werden aangenomen: 71 mannen, 144 vrouwen, totaal 215; terwijl 303 paren in den christelijken echt werden verbonden.

Niet minder lof komt aan WAJANG toe, als onderwijzer. Hij had eene bijzondere geschiktheid, om met kinderen om te gaan. Tot in den laatsten tijd van zijne werkzaamheid was het een lust hem met de kleinen te zien omspringen. Altijd opgeruimd, altijd zacht, wist hij hen op aangename wijze bezig te houden. Niettegenstaande hij met vele bezwaren te kampen had, vooral ook met gebrek aan leermiddelen, eene bijna onoverkomelijke moeijelijkheid en voortdurende reden tot klagen in het Sarongsongsche, bleef hij arbeiden met de middelen, die hem ten dienste stonden. En niet zonder gunstig gevolg. De kontroleur, Jhr. BOREEL, die veel belang in de scholen toonde, vertoefde bij herhaling eenige uren in de school te Sarongsong, en gaf steeds zijne tevredenheid te kennen over de vorderingen der leerlingen, en nog meer over de geschiktheid des onderwijzers. Ook van zijne leerlingen werden velen tot verschillende betrekkingen geroepen, 8 werden Hoekoem toewa, 2 assistent voor de cultures, 3 schrijver bij den kontroleur of van het district, één is werkzaam als opziener te Banjoewangi, en die allen zijn levende getuigen van 's mans degelijk onderwijs. Zijn plaatsvervanger, sedert 1871, onderwijzer te Tataäran, SETH LANTANG, reeds boven genoemd, is mede een leerling van hem. En zeker moet het den grijsaard goed gedaan hebben, toen hij aan den leerling, die vroeger zijne lessen ontving, zijne goede school kon overdragen.

Waarheid is het, wat de Majoor van Sarongsong den bejaarden onderwijzer zeide, toen ik de school aan zijnen opvolger overdroeg: „Meester! wij allen gevoelen

het, wij zijn u veel verpligt; gij zijt voor ons en onze kinderen een goede leidsman en onderwijzer geweest; heb dank, ook uit naam der bevolking van Sarongsong, voor al het goede door u gewerkt."

Ja, dien dank is hij waardig, de brave oude, getrouwe arbeider; en zag hij hier reeds veel vruchten van zijnen arbeid, de Heer geve hem, nog lang den toenemenden bloei van gemeente en school, waaraan hij gehecht is, te aanschouwen, en eenmaal hoore ook hij: „over weinige zijt gij getrouw geweest, ga in tot de vreugde uws Heeren!"

Moge zijn flinke leerling, de tegenwoordige onderwijzer, de voetstappen van zijnen voorganger en leermeester drukken, en waar hem meerder talenten zijn gegeven, hij die met niet minder getrouwheid aanwenden; dan gaat de gemeente en school van Sarongsong, eene schoone toekomst tegen.

Ten laatste nog een woord over JOESOF TUMBELAKA. Geboren te Tondano, was hij een der eerste en beste moerids van Br. WILKEN, die hem dan ook in 1846 tot onderwijzer te Taratara, district Tombariri, aanstelde. Hier bleef hij nog niet ten volle 3 jaren werkzaam.

De gemeente te Kakaskassen gaf aan broeder WILKEN veel zorg. Bij herhaling moesten onderwijzers ontslagen worden, of vroegen andere uit moedeloosheid om ontslag. Eindelijk besloot Br. WILKEN, JOESOF TUMBELAKA derwaarts te verplaatsen, en hij werd het werktuig in Gods hand, tot toebrenging van velen.

Het was geen gemakkelijke taak, die hem werd opgedragen. Ieder, met den toestand der Minahassa eenigszins bekend, weet ook, dat het district Kakaskassen een moeijelijk arbeidsveld is. Onverschilligheid, dartelheid, spotzucht, tegenwerking ontmoet men daar bij herhaling

in allerlei vorm. Ik kan mij dan ook voorstellen, dat TUMBELAKA wel eens gezucht zal hebben, toen hem dit arbeidsveld werd aangewezen. Maar hij vertrouwde op zijnen Heer.

Daarbij had hij nog een zeer groot voorregt. Den 8sten October 1848 was hij in den christelijken echt vereenigd met WILHELMINA LENSUN. Deze, een meisje van Tomohon, had geruimen tijd ten huize van Br. WILKEN als anak pijara (1) vertoefd, en zich daar steeds bijzonder onderscheiden. Stil, nederig, vroom, goed onderwezen, stond zij tot aan haren laatsten levensstond haren echtgenoot trouw ter zijde, arbeidde door woord en voorbeeld in haren kring mede, en was ook daardoor een zegen voor velen.

Zoo ving dan JOESOF TUMBELAKA, goedsmoeds en onder biddend opzien tot den Heer, zijnen arbeid den 8sten Maart 1849 te Kakaskassen aan. En de Heer heeft zijn' getrouwen getuige nimmer beschaamd doen staan. In ruime mate ondervond hij steeds, dat de Heer een hoorder des gebeds is, dat Hij den moede kracht geeft, en sterkte vermenigvuldigt, dien, die krachteloos is.

De gemeente te Kakaskassen heeft haar ontstaan aan hem te danken. Langzaam, ja zeer langzaam zien wij haar worden en toenemen, tot vreugd van Br. WILKEN en niet minder van haren onderwijzer. TUMBELAKA vond steeds veel werk, er was te planten en nat te maken, te leeren en te vermanen, te stichten en op te bouwen. En hij deed dit getrouw en ijverig. En toen hij de leiding der gemeente aan jeugdiger krachten overgaf, waren in 't doopboek opgeteekend 185 mannen, 201

(1) Meisjes, die in dienst treden bij de vrouw des zendelings, doch daarbij dan ook onderwijs in huishoudelijke zaken en eene gepaste opvoeding ontvangen. N.

vrouwen, en 390 kinderen, totaal gedoopten gedurende den tijd zijner werkzaamheid 776. Tevens werden tot lidmaten aangenomen 44 mannen en 74 vrouwen, totaal 118, terwijl 125 huwelijken werden gesloten.

Toen ik in November 1868 deze gemeente van Br. WILKEN onvernam, ontving ik de beste getuigenissen aangaande den meester van Kakaskassen. En ten aanzien van de ruim 5 jaren, die hij nog met mij werkzaam was, moet ik die getuigenissen bevestigen. Levendig in zijn godsdienstonderwijs, wist hij goed partij te trekken van het geen hij, vroeger of later, van Br. WILKEN of mij vernomen had. Een goed hoorder in kerk en onderwijs, past hij steeds alles allereerst op zich zelven toe. Rijk in voorbeelden om alles op te helderen, was zijn onderwijs steeds zeer practisch en bevattelijk. Trouw op zijnen post, met liefde voor de gemeente bezield, kon men hem veel toevertrouwen, wel wetende, dat hij, indien eenigszins mogelijk, niets zou verzuimen tot welzijn der gemeente.

Hij bezocht de onverschilligen, en hield niet op, dag en avonduur te besteden om te roepen en te leiden. En waar de gemeente van Kakaskassen mij nog al eens zorg baarde, daar wist hij altijd eene kleine schaar getrouwen om zich te verzamelen, hen te vermanen, op te wekken tot meer ijver en geloof, en bemoedigde mij dikwijls.

Toen in 't laatst van 1871 de oude kerk, reeds bijna onbruikbaar, door hevigen storm op het punt van invallen stond, beloofde de gemeente een bamboe noodgebouw te maken. Doch de belofte, door velen gedaan, werd niet vervuld. Slechts enkelen sloegen de handen aan 't werk. En JOESOF TUMBELAKA, hoewel lijdende aan podagra, en zich naauwelijks een half uur op de been kunnende houden, kwam, leunende op een stokje, aanstrompelen, hielp

nu eens hier, dan daar, maar moedigde vooral goed aan; hij heeft niet opgehouden tot dat het hulpgebouw gereed was.

Intusschen hij begon te gevoelen, dat zijne krachten niet meer toereikend waren voor deze gemeente. Zijne kwaal noodzaakte hem soms weken achtereen t'huis te zitten, en daardoor moest veel blijven rusten, wat hij gaarne verrigt zag. Daarom vroeg en verkreeg hij ook eervol ontslag.

Op Zondag den 8sten Februarij gaf ik de gemeente over aan zijnen opvolger HERLING TURAMBEI, een' gewezen' moerid van mij, pas van de kweekschool ontslagen. Ik preekte over 1 Kor. 3: 9. Ja! hij, die nu de welverdiende rust zou smaken, was steeds een trouw medearbeider geweest; hij had de hitte des daags verduurd op den akker des Heeren, en was niet moedeloos neergezegen; hij had steenen bijgedragen tot het gebouw Gods, de gemeente. En al bedroefde het hem, dat zoo velen niet hadden willen hooren, dat ook het heidendom nog zulk eene kracht hier betoonde, het lag niet aan den arbeider, die steeds er naar gestreefd had zijn' pligt te doen. Waar ik hem dan ook met een warm woord van dank eervol ontsloeg van zijne betrekking, had ik tevens volle vrijmoedigheid, zijnen jeugdigen opvolger toe te roepen: „zie op dezen grijsaard, volg zijn voorbeeld, werk met de u verleende gaven als hij, strijd als hij, volhard als hij, geloof als hij, heb lief als hij, doe alles als hij, in vertrouwen op den Heer, die hem nimmer heeft beschaamd doen staan."

Jammer maar dat ook van de zijde des Bestuurs geen blijk van achting en dank werd gegeven. Bij het eervol ontslag van den oudmeester te Tataäran waren de districtshoofden van Tomohon en Tondano Toelian aanwezig; te Sarongsong de Majoor met mindere hoofden; te

Kakaskassen wachtte ik vergeefs op de komst van het districtshoofd.

In kennis en vatbaarheid stond TUMBELAKA wel iets ten achter bij de beide andere oudmeesters, toch was zijne school steeds te prijzen, want hij vergoedde veel door ijver en aanhoudende werkzaamheid. Velen zijner leerlingen werden ook tot verschillende betrekkingen geroepen. De tegenwoordige negerijhoofden van Kakaskassen, Kajawu en Kenilo ontvingen zijn onderwijs; de onderwijzers der genootschapsscholen te Tomohon en Kajawu, alsmede die van de negerijschool te Tinoor waren zijne leerlingen. De beide eersten, die te Tanawangko verdere opleiding ontvingen, werken met lust en ijver, en toonen, dat een ruim deel van den practischen geest en den ijver huns leermeesters op hen is overgegaan. De negerijmeester te Tinoor ontving geene andere opleiding dan die van TUMBELAKA, en de maandelijksche lessen ter meestersvergadering. Toch mag hij als een der beste onderwijzers in de Minahassa genoemd worden, zijn werk in gemeente en school verdient allen lof. Waar zulke leerlingen door den oudmeester van Kakaskassen zijn gevormd, bestaat geen twijfel meer, dat hij, ook als onderwijzer, lof en dank verdient.

God spare dien trouwen grijsaard nog lang, ook voor zijn talrijk gezin, en met CHRISTUS hulp zij het hem nog vele jaren vergund, medearbeider te zijn aan anderer zaligheid! De gemeente van Kakaskassen vergete haren ouden onderwijzer nimmer, maar vooral niet het woord door hem in zwakheid geplant.

Heb ik deze meesters te hoog verheven? Ik getuigde van hen naar waarheid. Het was mijn doel niet, hen als ideaal-onderwijzers en voorgangers voor te stellen. Waar vindt men op deze wereld het volmaakte? Men zoeke

het ook niet hier, ook niet bij onze drie oudmeesters. Ja, ook hun kleefden de gebreken des volks aan, en zonder voortdurende opwekking en leiding door woord en voorbeeld van onzen volijverigen Br. WILKEN, waren zij welligt niet geworden, wat zij zijn. En vergis ik mij niet, zij zouden den lof afwijzen, dien ik hun gebrekkig toezwaai, en zeggen: „Niet ons, o Heer! niet ons, uw naam alleen zij alle eer en roem gegeven."

Doch eerbied en liefde voor deze getrouwen drongen mij een woord van lof en dank te spreken. En het kan goed zijn, in dezen tijd, waarin de zending, ook die der Minahassa zoo vaak wordt aangevallen, te kunnen wijzen op mannen, als deze drie oudmeesters. CHRISTUS heeft in en door hen gewerkt; zoo lang wij op zulke mannen kunnen wijzen, is onze arbeid niet te vergeefs geweest, hebben wij vrijmoedigheid der vaderlandsche gemeente toe te roepen: „Ga voort! met uw zendingwerk! Gedenk ook onze Minahassa! De Heer regeert, Hij zal het ons doen gelukken, zijn Evangelie zal zegepralen."

Nog een enkel woord. De werkzaamheid dezer oudmeesters is nog niet geheel geëindigd. Zij blijven als helpers in de gemeente medearbeiden, en moeten den onderwijzer, hun' plaatsvervanger met raad en daad ter zijde staan.

Voorts: Br. WILKEN en ik vonden het niet ongepast om dezen drie oudmeesters een getuigschrift af te geven, bij het einde van hun dienstwerk. Dewijl deze, op kleine uitzonderingen na, geheel overeenkomen, vertaal ik slechts dat van den oudmeester te Tataäran; het luidt:

„SAMUEL ELIAS is, op zijn verzoek, eervol ontslagen van zijne betrekking als onderwijzer te Tataäran.

„Hij heeft van 19 April 1838—31 December 1840 te Kakassen gewerkt; vervolgens van 4 Januarij 1841—31

December 1843 te Wolaän, en eindelijk van 4 Januarij 1844—5 Februarij 1871 te Tataäran.

„Van hem wordt getuigd, dat hij steeds met kracht en ijver gearbeid heeft, zoodat vele kinderen, door hem onderwezen, nuttige kennis hebben opgedaan, ja menigeen eene betrekking heeft ontvangen.

„En nog meer lof komt hem toe wegens zijne Evangeliepredikiug. Toen hij te Tataäran kwam, waren er nog geene christenen, en nu hebben alle inwoners den Heiligen Doop ontvangen, en een groot getal zijn tot lidmaat der gemeente aangenomen. Met woord en voorbeeld heeft hij velen tot den Heer onzen Heiland geleid en is eene bron van zegen voor hen geworden.

„Wij bieden hem daarom dit getuigschrift aan, en zeggen hem dank en prijs voor zijn werk in den oogst des Heeren, terwijl wij bidden, dat het den Heer JEZUS, naar den rijkdom zijner liefde behage, hem eenmaal tot loon in zijn koningrijk te geven de kroon der overwinning, opdat hij tot in eeuwigheid moge leven bij dien Heer, dien hij in dit leven in opregtheid en getrouwheid gediend heeft."

Geve de Heer ons dit voorregt, hem eenmaal met deze getrouwe dienstknechten voor zijnen troon te loven en te danken voor de genade ons en den onzen, ook onzen Minahassers bewezen!

Vrede door het bloed des kruises! Onder die banier streden zij, strijden wij, en de overwinning zal ook ons zijn; want die met ons is, is meer dan die tegen ons is. Het Lam dat geslacht is, zij de lof, eer, aanbidding en dankzegging voor alles tot in eeuwigheid!

1874. J. LOUWERIER.

Swaroe.

(Eene inlandsche gemeente op Java).

Zoo als er sedert 25 jaren in de residentie Soerabaja eene gemeente Môdjô-Warnô bestaat, zal er ook eene zijn in het Pasoeroeansche. Men zal haar kennen onder den naam van Swaroe.

Vóór vele jaren op zijn rondreizen door wijlen JELLESMA gesticht, later door den gewezen zendeling HARTHOORN verzorgd, bleef zij na diens aftreden 12 jaren lang herderloos. Intusschen was zij filiaal-gemeente van die te Kediri, en toevertrouwd aan den zendeling POENSEN aldaar. Uit den aard der zaak kon deze niet veel voor haar doen, waarom hij ook schier in ieder schrijven naar Rotterdam liet invloeijen: „Malang" hij had ook kunnen zeggen Swaroe, „moet een' eigen zendeling hebben."

Eindelijk is zijn wensch vervuld, en heb ik mijne bestemming kunnen volgen. 't Mag tevens gezegd worden, dat Swaroe levensvatbaarheid heeft getoond. Niettegenstaande velen zijn overleden en sommigen afvielen, is het zielental der gemeente bijna verdubbeld. Men gedenke het lijden en den strijd dezer lieden gedurende de 12 jaren van verlatenheid, te midden eener mohammedaansche bevolking, altijd hopende op een' eigen pandita en altijd weer in die hoop teleurgesteld. 't Was geen kleinigheid voor de helpers met hunne doopcandidaten of bruidsparen langs een' moeilijken bergweg, soms,

in de kwade moesson, naar de standplaats van POENSEN te reizen. Toch hebben zij zich dezen bezwaarvollen togt meermalen getroost, soms 3 of 4 malen in het jaar.

Wij roemen niet hunne kennis; wij kunnen nog niet hoog opgeven van hun godsdienstig leven; wij zullen zelfs niet zeggen, dat zij zich in denken en in doen kennelijk onderscheiden; wij weten maar al te wel, dat door bestendigen omgang en gezet onderwijs veel zal zijn goed te maken; maar wij bedenken, dat de meesten nog slechts korten tijd tot de gemeente behooren, en dat het al veel gewonnen is, als de menschen den pandita beginnen te vertrouwen. Werkelijk, de weg tot alles, wat wij voor dit volk wenschen, staat ons open. Als wij hem tot het einde toe willen bewandelen, kunnen wij, natuurlijk niet in eigen kracht, een groot werk doen, even heerlijk als dankbaar in gevolgen.

Wil mij krachtig helpen, helpen!

Sta mij toe u thans te verhalen van mijne eerste bezoekreis aan mijne gemeente Swaroe. Ik bleef er tien dagen achtereen, en stel mij voor, u van dag tot dag mede te deelen, wat ik zoo al deed en opmerkte. Den 20sten Maart, vroeg in den morgen, reed ik van huis of liever van het logement met een voertuig van den chineschen wagenverhuurder. Die zou mij tegen den prijs van *f* 28 naar Gondang-Legi brengen, waar de binnenweg naar Swaroe begint. Het traject herwaarts tusschen eene allée van djati-boomen, allen in bloei is, nu en dan door de trotsche berggezigten, regts op de Kawi, links op de nog altijd werkende Smeroe, verrukkelijk schoon. Even vóór Boeloe lawang vormt de Meri, bijriviertje van den eerbiedwaardigen Brantas, een' prachtigen, breeden waterval. Omstreeks 12 ure zijn wij ongemerkt het punt genaderd, waar het rijtuig ons zoude brengen. Eenige Javanen te

paard, die ons op eens escorteren, zeggen door hunne verrassende verschijning, dat wij niet ver meer zijn van Swaroe. Het zijn broeders van ons dorp, door de anderen gezonden, om den Pandita te gemoet te gaan. Vóór ik te paard stijg, maak ik eerst even kennis. Die kleine is het hoofd. ZANKIUS (ZACHEUS) is zijn naam, klein maar dapper, een vrolijke snaak, en zeer bij de hand. Hij rijdt vlak achter mij. Wij hebben op deze wijze druk discours. Na ruim 3 paal paardrijdens, vliegt ons in galop een van ons geleide voorbij, en daar de weg in bogten tusschen geboomte voortloopt, kunnen wij niet merken waar de ruiter heen snelt. Maar wij gissen 's mans doel, dat ons nog duidelijker wordt, als wij daar in de verte, bij den ingang van dat te midden van boomen verscholen dorp, eenige lieden opmerken, en straks het knallen hooren van eenige geweren: vreugdeschoten. Mijn paardje wordt er schichtig van; men grijpt 't daarom spoedig bij den teugel, en leidt mij zóó tot voor het huis van den voorganger. Daar wacht mij eene nieuwe verrassing. De 80 schoolkinderen in twee rijen geschaard, net gekleed, strooijen bloemen en heffen een welkomstlied aan, door den onderwijzer, wien ik langen tijd onderrigt gaf, te Môdjô-Warnô afgeluisterd. Het klonk zoo opwekkend, zoo lief dat in eenvoudigheid met alle inspanning gezongene: „heil den pandita, die komt van Môdjô-warnô, om ons wel te doen; zijne komst is onze blijdschap! Mogt hij met Njonja gezegend worden, en duurzaam onze herder zijn!" Neen, het werd niet onberispelijk voorgedragen, maar hier had het gebrekkige mijne voorliefde. Men had duidelijk zich veel moeite gegeven, en gedaan wat men kon. Ik was dankbaar en voldaan, en liet niet na, dit met nadruk te kennen te geven. Nu verder was het kennismaken met de verschil-

lende gemeenteleden, allen in en om het huis van den voorganger vergaderd. De menschen waren regt blij, en enkelen kwamen zelfs nu en volgende dagen welkomstgeschenken, uit vruchten bestaande, aanbieden. Ik liet niet na ook van mijne vreugde te laten blijken, mede van mijn' dank aan Hem, die ons zoo zamen bracht, en van mijne erkentelijkheid voor de aangename ontvangst. Onder anderen liet ik ook uitkomen, dat ik de eerebogen had opgemerkt, met zooveel zorg en zoo keurig vervaardigd.

's Middags bezocht ik verder de school, waar de jeugd zich na mijne aankomst weder had verzameld. Treurige toestand! Wel moest het verwondering baren, dat hier nog wat geleerd kon worden. Immers bleek, dat de meeste kinderen de letters kenden, dat enkelen konden lezen en rekenen, ja er waren er, niet geheel onbedreven in het maleisch. En toch leerboeken waren op de school bijna niet aanwezig, aan leijen en papier bestond groot gebrek, en al waren die er ook al in genoegzamen getale voorhanden geweest, zoo hadden weder de schooltafels ontbroken om er op te schrijven. Zoo als het te Môdjô-warnô eens was, toen het getal scholieren buitengewoon toenam, ging het ook hier. De meeste kinderen zaten zoo maar op den vochtigen, killen grond, digt op een gepakt wegens gebrek aan ruimte. Schoolborden waren ook niet aanwezig, evenmin als kaarten, platen of voorwerpen voor aanschouwelijk onderwijs. De kennis en de takt der onderwijzers lieten mede zeer veel te wenschen overig. Van hunne traktementen *f* 10 en *f* 5 per maand, zal ik maar niet spreken. In het vervolg, als ik in de gelegenheid zijn zal om ze dagelijks te onderwijzen, moeten ook die verhoogd worden, anders gaat het hier als in het begin te Môdjô-warnô, dat meester

niet heeft gewerkt voor de les of zich niet heeft voorbereid voor de school, omdat hij hout moest sprokkelen voor zijne vrouw, of gras moest snijden voor zijn paard, of wel iets anders had moeten verrigten, dat gemakkelijk door een' koeli ware te doen geweest. Zeker onze helpers geheel aan handenarbeid te onttrekken, zou minder goed zijn; maar wij moeten er voor waken, dat hun geen huiselijke zorgen drukken, opdat hun de lust tot geestesarbeid niet worde ontnomen.

De school te Swaroe mag dus wel zeer primitief genoemd worden. Alles ontbreekt er. Daar het Genootschap mij niets voor haar heeft toegezonden, heb ik hier en te Soerabaja het noodige moeten koopen: duur natuurlijk. Ik blijf mij daarom aanbevolen houden voor de toezending van eene ferme kist met schoolbehoeften. Aan zwarte borden en banken hoop ik geholpen te worden door de vrienden.

Nam de school te Swaroe vooral zoo'n vlugt met het oog op mijne aanstaande komst, 't voorbeeld van Môdjôwarnô werkte gunstig. Hierdoor was het, dat men mij verzocht ook hier eene bewaarschool op te rigten: 35 kinderen van 4–6 jaar zouden er gebruik van maken. Ik beloofde over de zaak te zullen denken. In vertrouwen wil ik u wel zeggen, dat de inrigting en verdere instandhouding mij zorg geven, niet enkel om de kosten, maar 't meest nog wegens de moeilijkheid om voor die kleine kleuters een' geschikten meester te krijgen.

Uit de school gekomen, wachtten reeds eenige zieken op medicijnen. Na behoorlijk hunne namen, woonplaats, leeftijd, ziekte, met duur en verschijnselen van deze geboekt te hebben, reikte ik aan ieder de medicijnen uit, die mij 't doelmatigst voorkwamen. Ik kon hier de zelfde methode volgen als te Môdjô-warnô, waar ik over 1873

aan meer dan 2500 patiënten bijna 6400 maal geneesmiddelen verstrekte. Te eerder was dit doenlijk, daar een der meesters, MANGOEN, die vroeger Br. ROSKES en ook mij hielp in het bereiden en toedienen van medicijnen, ook hier gaarne de behulpzame hand bood. Is hij geen overvlieger en zelfs niet een der vlugsten, waar 't op handelen aankomt, het komt mij voor, dat ik hem zal kunnen bezielen, als ik hem doe gevoelen, dat hij alleen verantwoordelijk is voor zijn werk.

Na wat gegeten en wat gerust te hebben, ging het naar het huis van ZANKIUS, hoog en digt bij het ravijn gelegen, dat het dorp voor een groot gedeelte insluit. Ik had hier al de Swaroeërs bescheiden. De ruime soeloeng (voorhuis) van het Hoofd was beter voor dit doel geschikt, dan de veel te kleine kerk, tevens school. Wij spraken en dankten te zamen; onze ontmoeting, wat die te denken en te hopen gaf, leverde daartoe ruimschoots stof. Ik las Phil. 2: 1–11.

Hierna de wandeling door de desa, door velen gevolgd. Haar regelmatige vorm, nagenoeg een langwerpig vierkant, met breede elkander regthoekig snijdende wegen, flinke heggen, waartegen hier en daar de pagĕr-koffij zwaar afhing, hadden reeds vóór drie jaren mijne aandacht getrokken. De ruime erven kwamen mij voor nog weinig te zijn gebruikt. Slechts enkelen hadden winstgevende vruchtboomen; velen hadden zelfs nog geen koffij geplant langs hunne pagĕrs; ook waren de breede desawegen niet overal even goed onderhouden. 't Spreekt van zelf, dat ik over een en ander zachtkens mijn misnoegen te kennen gaf. Immers de gewone indolentie was weder in het spel; het haperde noch aan gelegenheid, noch aan krachten; tijd en handen in overvloed. Gewis, de Javanen konden veel welvarender zijn, indien zij slechts

wilden. Zij schijnen geen wilskracht, geen veerkracht genoeg te bezitten.

T'huisgekomen schreef ik spoedig een episteltje aan mijne vrouw, te Malang alleen achtergebleven. In den regentijd is het voor haar in een gewoon javaansch huis met aarden vloer hier veel te vochtig. Ook de reis herwaarts, ruim 20 paal (ongeveer 7 uur) ver, zou haar thans te vermoeijend zijn. Nu nog een weinig gekeuveld, en moe naar bed.

21 Maart. Na de zieken behandeld te hebben, gaan wij op weg naar Tanah-wangi, een landgoed, beter plantage, zoo omtrent een half uur van Swaroe gelegen. Het is mij thans te doen om den omtrek te leeren kennen. Aan gevolg ontbreekt het weêr niet. Het komt mij echter beter voor, dat er maar een paar meê gaan, en ik kies daartoe ADRIAAN, den reeds bejaarden voorganger, broeder van BERNARDUS en van PAQ POERWÔ, KRÔMÔ, eens kweekeling van BERNARDUS en later door mij onderwezen, nu eerste onderwijzer der school en ZANKIUS, u reeds bekend. Na het dorp in de lengte te zijn doorgewandeld, komen wij aan de djoerang, het ravijn, waarin eene heldere bron het heerlijkste drinkwater aanbiedt. Aan het gezigt in de diepte, tegen de hellingen, en verder op den achtergrond van het bosch, kan men geen schoonheid ontzeggen. Over de djoerang is nog geen brug gehangen, en de glibberige kanten geven bij dalen en opklimmen nog al moeite. Eindelijk zijn wij boven. „Toewan, als u hier eens een huis gingt bouwen, 't is mede een van de plekjes, die ons daartoe geschikt voorkwamen." „Zoo! nu ik zal er eens over denken." Van hier gaat men weêr langs een' fermen breeden loeroeng (weg) evenwijdig met de desa. „Tobat! die ziet er goed uit, door wie gemaakt?" „Door ons ....

Wij hebben de sabrang (den overkant) maar bij onze dess getrokken, en onderscheidene broeders hebben zich hier reeds neergezet." „Wel ZANKIUS dat is goed van u, op deze wijze kunt gij ruimer wonen en hebt veel land gewonnen."

Langs een' omweg bereiken wij het doel van ons togtje. Het laatste lange eind liep onafgebroken door een' grooten koffijtuin. De geëmploijeerde, die met het toezigt belast is, houdt 700 vrouwen aan het werk, die niets doen dan de kostbare koffijboontjes plukken. Te Tanah-wangi is alles even net en doelmatig ingerigt. Zindelijke, drooge stallen voor het trekvee, dat er glansig en welgedaan uitziet. „Ziet ge wel KJAI ADRIAAN? Is 't wel noodig en goed, dat de karbouwen tot aan den buik en daarover in drek en modder staan?" Hij dacht aan zijn vuile kandang, en heeft niet lang hierna zijne buffels beter bezorgd. „Wat 'n koffij! Hoeveel oentoeng voor de broeders te Swaroe, als zij ook veel geplant hadden! Maar zij zullen nooit welvarend worden, als ze niet ijveriger zijn."

Tanah-wangi is prachtig gelegen aan eene soort van meertje, door de verbreeding der rivier gevormd. Kawi en Smeroe stoffeeren het mede. Aan den overkant zijn de koffijtuinen te zien van het land Limburg; de hooge dadaps geven er het voorkomen aan van een geïsoleerd buiten. Wij kunnen het betreuren, dat op deze uitgestrekte goederen niets voor de beschaving en ontwikkeling der opgezetenen gedaan wordt, die slechts in het voordeel der ondernemingen geëxploiteerd worden.

's Middags weêr koempoelan te Swaroe, om de nagelaten doop- en trouwregisters te confronteren, te gelijk worden de menschen feestelijk onthaald. Hoe veel is er in de 12 jaren van verlatenheid niet veranderd! Wel

een derde der gemeente is afvallig geworden, 't meest door 't huwen op mohammedaansche wijze. Meer dan een derde is reeds herderloos overleden. En het is zeker aan den uitnemenden takt van Br. POENSEN dank te weten, dat de gemeente nog zooveel zielen telt. 't Was toch op zijn' raad en met zijne hulp, dat de meeste verstrooide christenen in het Malangsche zich hier vereenigden en het waroebosch (ꦲꦭꦁꦱꦸꦤ꧀ van daar den naam ꦱꦸꦤ꧀ Swaroe) ontgonnen. Van lieverlede zetten zich meer mohammedanen onder hen neder, wien dit werd toegestaan, mits zij beloofden te gaan leeren bij den Kjai. Wij hebben een nieuw doopboek aangelegd, en de slecht aangehouden registers in het archief van de missie Swaroe gedeponeerd.

21 Maart, Zondag. Na mijne patienten geholpen te hebben, bereid ik mij nader voor. Ik zal spreken over de aangrijpendste bijzonderheid uit JEZUS lijden „Gethsemane." De menigte is wederom bij ZANKIUS bijeen. Allen zijn zoo veel mogelijk opgekomen; ik tracht, na uitvoerige, zoo veel mogelijk aanschouwelijke toelichting, den omvang van JEZUS lijden door ons en voor ons te ontvouwen, wijs daarna op 's Heeren behoefte aan medegevoel, laat verder uitkomen, hoe de discipelen wegens gebrek aan zelfkennis en diepgaanden ernst eigen kracht overschatten, en vind eindelijk stof voor eene ruime toepassing op hart en leven.

De collecte bedroeg *f* 2,08 zeker veel, tijd en gevers in aanmerking genomen. De wang-dônô (kerkegeld) bedraagt nu reeds over de *f* 100. Voor *f* 30 daarvan had men een loemboeng (rijstschuur) gekocht, om daarin, bij den oogst, de presentrijst te bergen, om die later, ook weêr naar het voorbeeld van Môdjô-warnô, met voordeel te verkoopen, ten behoeve eener gredjô-gedong (steenen kerk).

Ik stelde voor, 't overige geld in de spaarbank te plaatsen, wat men algemeen goedvond.

Aan den avond van dezen dag maakte ik alleen eene wandeling naar het kerkhof. Dit zag er nog al goed uit; er lagen reeds 15 menschen begraven, en bij meerdere sterfgevallen kon het spoedig te klein worden. Men had echter hierop gerekend; het aangrenzend bosch was dan verder te vellen.

Spoedig kwamen mij de menschen zoeken. „Wel, toewan, hier! Wij durven, als 't al donker wordt nooit herwaarts gaan." Ik was blij op deze wijze en toevallig tegen dit volksvooroordeel, dat onze christenen zoo spoedig niet laten varen, door eigen voorbeeld mij verzet te hebben.

23 Maart. Op dezen dag had ik met het huisbezoek willen beginnen. Doch daar 't mij, vooral bij regen, gebleken was, dat mijn pondok, deel van Adriaans woning, hoewel zeer verbeterd, toch altijd nog uiterst tochtig en vochtig was, besloot ik t'huis te blijven en de verdere inrigting van mijn tijdelijk verblijf zelf te regelen. Men had volstrekt niets gedaan tot afvoer van het water, en de wanden waren bijzonder open gevlochten. Toch had men mij mijne komst in de desa drie weken doen uitstellen, om alles goed in orde te kunnen maken. Voorwaar niet alles couleur de rose! De keerzijde van de medaille. Gelukkig kreeg ik handen uit de mouwen.

Ook de 24ste Maart ging met het herstellen voorbij. Intusschen ondernam ik met Kjai ZACHARIAS, ZANKIUS, KRÔMÔ en anderen, een uitstapje naar het zuiden. Wij zouden eene geschikte woonplaats voor den eersten, in het bosch van Wônô Lôpô gaan zoeken, daar zijne tegenwoordige vestiging Pagĕr Goenoeng niet alleen veel te ver uit de buurt was, maar ook door hare grondgesteld-

heid, zandig en steenachtig, geen vooruitzigten aanbood.

Wij liepen voorloopig in Z.W. rigting over meer genoemden djoerang en gingen verder over de Soember blingtak der Lĕsti. Het water uit deze bron, hooger gelegen dan dat in genoemd ravijn, wordt door de bewoners van Dĕmangan, eene aangrenzende desa, door middel van een ḍawoehan (dam van aarde en bamboe) op hunne sawahs geleid. Hier in den omtrek is alles nog boschachtig, met hier en daar een alleen staand hutje .... bekend onder den naam van pandèsan, dorpslanden. In de nabijheid liggen onderscheidene dorpen, die geen van allen op de kaart van Pasoeroean van VERSTEEG voorkomen. Zoo is ruim 1 paal W. Gongang gelegen; dan weêr 2 paal N. komt men te Pĕlar. Na ruim een uur loopens van Swaroe bereikt men Dĕmangan-lor en Dĕmangan-kidoel, aan weerszijde van de breede Lĕsti gelegen. Sĕngoro, dat gij op de kaart vindt, ligt ruim 5 paal W. van ons dorp. Even zoo veel paal naar het Z. verheft zich het Kĕnḍĕnggebergte, beroemd wegens zijn wali koekoen, eene soort ijzerhout. Op een' afstand van een' halven dag loopens ligt achter deze hoogte de Zuidzee, zetel der beruchte Rôrô-kidoel. Wij gaan over de prachtige Lĕsti, een' tak der groote Brantas, over eene ligte maar sterke bamboebrug; prachtig is hier het gezigt; in de laagte de snel voortgezweepte, breede stroom, de hooge oevers beladen met weelderigen, oosterschen plantengroei, bamboe, varens, palmen; niet ver weg, waar de waterstand der rivier bijna horizontaal is met 't aangrenzend strookje lands, zwemmen op dit oogenblik karbouwen over; de zwarte, logge dieren weten over het diepe water reeds den weg, daar kruipen zij heel langzaam en kalm voort, achter en naast elkander, en bereiken veilig den anderen kant. Het tooneeltje, van de hooge bamboebrug gezien,

doet zich waarlijk schilderachtig voor, en wat ik zoo dikwijls denk, komt ook nu bij mij op: konden onze oude vrienden in Friesland en Holland mij hier eens even vervangen!

Wij hebben den anderen oever bereikt, en zetten onzen togt voort door het bosch van Lôpô, dat zich uitstrekt tot aan het Kĕnḍĕnggebergte. Reeds veel van dit groote woud is ontgonnen, en hier zou de bijl zeker reeds meer zijn aangelegd, ware de Lĕsti maar niet zoo in de diepte verscholen. Het voetpad volgende, komen wij nu en dan aan een ḍaroengan, voorloopig opgeslagen open keet voor ontginners, en treffen enkele bebouwde plekjes aan, rijst en tabak, maar vooral de laatste. 't Is hier het land voor deze plant, die gretige koopers vindt, en bij millioenen ponden uit deze afdeeling wordt uitgevoerd. Mede voor den Swaroeër is zij eene bron van bestaan.

Daar in de verte verheft zich het Gamping gebergte, waar wij mogelijk voor onzen huisbouw de ingrediënten voor de benoodigde kalk zullen kunnen halen. „Wat dunk je, kang" zegt ZANKIUS eindelijk tot Kjai ZACHARIAS, nadat wij op eene open plek gekomen zijn aan weêrskanten door een riviertje besproeid, „zou 't hier niet goed zijn voor u en de kôntjôs? Vroeger woonden hier reeds lui van Dĕmangan; zie maar die hooge waroe-pagĕrs, maar zij vonden het aan deze plaats te eenzaam en keerden terug." „Zijn hier in den omtrek nog dorpen ZANKIUS?" „Ja, toewan, daar ten W. van het kalkgebergte hebt u Gandoe Rôtô, ten Z. Rantoer dat nog al groot is en ten O. ligt Tjoelĕmprit." „Wel Kjaï, dat is geheel naar je wensch, een mooije werkkring voor een' toekang indjil (evangelist)." Wij nemen verder de plaats op, die aan mijn gezelschap zeer geschikt voorkomt; 't is wel geen

besproeide streek, maar het water der Lôpô kan door eenige daroengans hooger opgevoerd worden; de grond bestaat wel niet uit vette klei, die erg aanhangt, maar de aarde is er zwart en dobbelsteenachtig, voor den Javaan grond van middelmatige kwaliteit, geschikt voor tabak en gôgô, drooge rijstplant. Misschien zelfs kan hij er sawah van maken. De rivier over, zetten wij ons op haren terrasvormig naar beneden gaanden oever, voor en naast elkaar neder ... enkelen blijven staan. Aan onzen voet spoedt zich de Lôpô naar zee; beide zijden der rivier zijn digt begroeid. Daar komt een bruine landsman aan; hij loopt door de ondiepe bedding der Kali met eene vracht bamboe op zijne schouders. Bij ons gekomen rust hij een wijle, en met zijne open, oostersche kijkers neemt hij het gezelschap eens op. De man weet niet wat hij er aan heeft. „Woon je hier, Kang?" vraagt KRÔMÔ. „Ja!" „En zijn hier nog meer menschen?" „Maar één nog." „Zoo, dan heb je 't hier zeer eenzaam, Kang." „Ja!" „Zou je wel willen dat meer kôntjô's kwamen?" „Ja! waarom zou ik dat niet gaarne willen?" „Nu hoor eens, Kang, wij zijn menschen van Swaroe, en die toewan, die je daar ziet, met dien bril op, (ik droeg er thans een om meer aan de vergezigten te hebben), is onze pandita, nog maar kort bij ons. En nu is het de wensch van mijnheer, dat zich eenigen van ons hier vestigen! Heb je kinderen, man (oom)?" „Ja!" met hartelijke verwondering. „Als onze lui zich hier neerzetten, oom! dan geeft toewan ons eene school en een' goeroe; en je weet wel, oom! in de stad is ook eene school, maar daar moet voor het onderwijs betaald worden, en mijnheer vraagt geen gobang van je, de kinderen van oom kunnen dan pintĕr (knap) worden voor niemendal. En Kang, onze pandita heeft ook obat (medicijn)

overal voor, en als je ziek wordt, of je kinderen, of vrouw, dan geeft mijnheer die medicijn aan oom voor niets; oom heeft dan maar te vragen. De toewan van ons kan alle ziekten genezen, Kang, en ik zeg je, 't kost je geen gobang. Kang, je bent hier wel ongelukkig zoo alleen, precies als een dwalende kĕbo (buffel), die geen herder heeft." Gedurende dezen dialoog, had het van beneden aan toestemming en verbazing niet ontbroken, en ik kon intusschen opmerken, hoe onze gratishulp in den mond onzer helpers, de hefboom is, waarmede zij vreemden tot ons leiden. „Kang! heb je drinken voor ons?" „Ja! kom maar mede, ginder is ons huisje. Daar maken wij arensuiker, er zal nog wel wat lĕgen over zijn." Wij stappen op, en bevinden ons weldra bij den toekang aren. In de zeer primitieve hut is in het midden een lage oven van gewone aarde opgemetseld; in de drie gaten passen nauwkeurig even zoo vele pannen, N°. 1 grooter dan N°. 2 en N°. 3 het grootst. Hierin wordt de lĕgen, of het sap uit den arenboom opgevangen, gekookt .... en naarmate het uitgedampt is, van de groote, in de kleinere pannen overgeschept. Twee maal per dag, 's morgens en 's avonds, heeft men een versch kooksel. Genoegzaam uitgedampt, wordt de suiker in ronde bamboevormen gegoten, nagenoeg een duim of drie hoog en als een' rijksdaalder in middellijn, zoo gedroogd, en ten laatste in het blad van den aren verpakt, 12 stuks in één boengkoes. De opkoopers komen ze hier dan halen, en venten ze uit in het klein op de omliggende pasars. De toekang-aren was even gul met zijn gekookte en koude lĕgen als met zijne suiker. „Met uw verlof, toewan, laat mij even hooger gaan." Boven den oven was eene inrigting gemaakt om de suiker droog te houden. De man werd niet moede,

ons van zijn' voorraad toe te reiken, en 't beviel hem blijkbaar zeer, dat die goed werd aangesproken. Natuurlijk dat ik hem later schadeloos stelde.

Toen ik doornat t'huis kwam, zat daar al de suikerman. Hij had zeker gezien, dat ik wel hield van zijn zoet fabricaat; ten minste hij had 96 stukken voor mij mee gebracht, en nog bovendien geld voor obat voor zijne geheele familie.

Van 25–28 Maart deed ik huisbezoek, meestal door ADRIAAN of KRÔMÔ vergezeld, ook wel door beiden. Ik volgde geheel den zelfden weg, dien ik te Môdjô-Warnô bewandelde, toen ik daar de menschen opzocht. Eerst bij 't hoofd, daarna bij de minderen; over alles sprekende, keuvelende; opzettelijke opneming van huis en erf; ijver en zindelijkheid prijzende; opschrijving van al de namen van de leden van een gezin; of de kinderen al gedoopt waren, allen hun' doopbrief nog hadden; of er ijverig van school en catechisatie werd gebruik gemaakt, of er velen der familie nog mohammedanen waren, wat doorgaans het geval was; en of men zich ook gedrongen gevoelde om de blijde boodschap aan anderen te verkondigen. Als van zelf vergeleek ik hierbij Swaroe met Môdjô-warnô. In het laatste is ongetwijfeld veel meer welvaart, aan huisraad, huizen, loemboengs, trekvee, enz. merkbaar. Waarschijnlijk dat mijne gemeente 't niet zoo ver zal brengen; op den duur is de tabaksbouw niet zoo winstgevend en soliede als de rijstcultuur; de sawahs te Swaroe zijn weinig in getal. Dat vele betrekkingen onzer christen-javanen nog altijd mohammedanen zijn, somtijds nog de ouders, meermalen de kinderen en veelal de broeders en zusters, werkt niet gunstig op hunne belijdenis en leven. Te Môdjô-warnô zal dit op den duur zeker nog meer in het oog loopen dan hier, daar bijna al de Swaroeërs óf

reeds overgingen óf te leeren gaan. Terwijl te Môdjô-warnô, (ik denk nu meer bepaald aan de desa van dezen naam, - in de kleinere dorpen in de onmiddellijke nabijheid, Môdjô-wangi en Môdjô-rôtô, waar de christenen de overhand hebben en waar de loerahs besliste voorstanders zijn der gemeente is dit niet in die mate het geval), de meeste dorpelingen, hoe uiterlijk en voor den vorm dan ook, den profeet behooren. Het getal christengezinnen te Swaroe overtreft dat van de desa Môdjô-warnô. Ik vond daar nog geen 50; hier zijn er 55 tegen 14 mohammedaansche. De verstrooide mede gerekend, telt mijne gemeente bij de 70 huisgezinnen, d. i. ruim 4 maal minder dan de geheele gemeente tot Môdjô-warnô behoorende. In mijn doopboek, kon ik na zorgvuldig onderzoek, 242 namen van nog levende gedoopten opnemen. Wat 't gehalte, de kern der gemeente betreft, staat Swaroe ver beneden Môdjô-warnô. Ik gevoel hier het gemis aan mannen als PAULUS, BERNARDUS, PAQ POERWÔ, LEDIUS en anderen. De zendeling ondervindt te Swaroe nog weinig degelijke hulp. Hij staat alleen. Dat zal anders worden, zoo gelooven wij, als de Heer het ons vergunt hier een 25 jaar werkzaam te zijn, als 't geheele zuiderstrand bevolkt is, (immers hier zetten zich gedurig meer menschen neder), en die geheele bevolking voor het evangelie zal zijn gewonnen. Wij weten dat wij moeten vorderen.

Den 28sten Maart tegen den avond ontving ik de ouders, die den doop kwamen vragen voor hunne kleinen. KRÔMÔ had ze reeds opgeschreven, en KJAI ADRIAAN al geleerd omtrent de beteekenis en de verpligtingen van deze plegtigheid, waar ze nog nader door mij op gewezen werden. Er waren in het geheel 30 kinderen.

Na afloop hiervan spoedde ik mij met ADRIAAN naar de kerk, om de nieuwelingen en aannemelingen te on-

derzoeken. Op een' wenk van mij had ADRIAAN dé weinig onderwezenen uitgesteld; die er nu waren zou ik kunnen toelaten; er waren er bij, die over de 3 jaren zijn onderwijs hadden gevolgd. Toch wisten zij nog maar weinig. Als ik er van sprak, hoe zij wezenlijk nog te onkundig waren om aangenomen te worden, sprak een: „Maar, toewan! ik geloof al meer dan 3 jaren in Goesti JEZUS leven en dood, ik geef 't alles aan hem over!" En een ander was al zoo oud om veel te leeren, en een derde wilde zoo gaarne, vóór hij trouwde, lidmaat worden. Kortom! ik liet allen toe, onder voorwaarde, dat zij trouw de koempoelans zouden bijwonen, en veel zouden denken over het geleerde. De 3000 op het eerste Pinksterfeest, de latere 2000, een KORNELIUS, de cipier te Antiochië, de kamerheer uit Morenland, en zoo velen meer in dien tijd, waren ook niet lang onderwezen, toen PETRUS, PAULUS en PHILIPPUS hen doopten. De gemeente is de leidsvrouw harer leden, en die ernst en eenig schuldgevoel toonen, die moeite deden om van JEZUS den Heiland veel te weten, kunnen mijns erachtens aangenomen worden: eenmaal opgenomen zullen zij wel opwassen voor den oogst. 't Komt maar aan op de herderlijke zorg; wij zullen zien opgroeijen en lang worden tot onze verrassing en blijdschap, wijl de Heer der gemeente steeds mede werkt en ons kracht geeft. In dit opzigt is onze taak de gelukkigste en dankbaarste, ook al zijn er looze aren op den akker, en al zijn wij geacht noch in aanzien, al worden wij ontzien noch gemist, ja al zijn wij ook volgens sommigen te veel. Met 's Heeren hulp moge 't ons gelukken, deze Javanen trouwer, opregter, zedelijker te maken, wijl 't evangelie den mensch langzamerhand vernieuwt; hun schijngeluk te ontnemen en ze deelgenooten te doen zijn van dat onbedrie-

gelijk geluk, dat bestaat in vrede met God door JEZUS CHRITTUS en in de bewustheid der heerlijkste roeping, n.l. Gods kinderen te worden, en op dien Vader te gelijken.

29 Maart. Ik verhaalde de gemeente van 's Heeren laatste lijden en van zijnen dood, doopte daarna al die lieve kleinen, de toekomst, de hoop van onzen arbeid, nam verder de nieuwelingen, 9 volwassenen in de gemeenschap op, en besloot met de 11 jongelieden als lidmaten te erkennen. Bij een en ander had ik veel dienst van de nu gedrukte gezangen, door de BB. HOEZOO en POENSEN bezorgd, die, in vloeijend, echt javaansch gesteld, gretig door mijne menschen werden ontvangen. Veertig exemplaren waren in een' oogenblik geplaatst. De collecte der arme Swaroesche gemeente bedroeg ditmaal de aanzienlijke som van *f* 9,50. Zeer werd bewonderd de keurige doopschaal, die ik bij deze gelegenheid aan mijn' nieuwen werkkring kon schenken, daartoe door een' vriend in staat gesteld. Wie mijner oude kennissen, die mij van een avondmaalsstel wil voorzien? In zoo'n nieuwe gemeente is alles noodig. Eene flinke klok om de menschen kerkwaarts te roepen, is er ook nog niet. Maar ik mag niet te veel vragen.

's Middags had ik een paar in het huwelijk te bevestigen. De soeloeng van ZANKIUS was weer goed bezet. Hoe weinig praal bij deze plegtigheid! De jongelieden, staan van de harde ruwe bank op na de toespraak, knielen op een matje en ontvangen den zegen: zij zijn voor immer vereenigd. Ik heb hun gezegd, dat alleen de dood hen zal kunnen scheiden.

Toch vind ik het zoo te prozaïsch. En gij? 't Is ook niet Javaansch. Ik zou zoo gaarne zoo iets van een' optogt, kerkversiering, een' eenigszins deftigen trouwtoestel zien, bij eene dergelijke beteekenisvolle handeling.

Ik nam nu tevens afscheid, en droeg ons allen te zamen aan den grooten Herder op. Maandag morgen nog eens de zieken gezien, en opweg, uitgeleide gedaan door velen. Hadde ik gaarne langer gebleven, de kille vochtigheid had mij geen goed gedaan; ik voelde mij koortsig en onaangenaam, ongeschikt om met wakkerheid voort te gaan. Ook was er uit den brieventrommel een epistel gekomen met minder gunstige berigten omtrent mijne vrouw. Wij waren blij, toen wij wêer bij elkaar waren. Wij spraken er over, hoe het toch maar 't beste zou zijn om te Swaroe te gaan wonen. Te Malang zijn de huizen vreeselijk duur, en dan zelfs nog niet te huren. De doorslag wordt echter gegeven door den verren afstand van mijne gemeente. Hier te Malang kan ik weinig of niets voor mijne menschen doen. En om er gedurig heen te reizen, daarvoor is het eind te ver. Ik heb mij daarom voorgenomen, eene voorloopige woning van bamboe te Swaroe te bouwen, en daarin in den droogen tijd onzen intrek te nemen. Ik doe dit met de vaste hoop, dat HH. Bestuurders mij de noodige gelden voor een duurzaam verblijf zullen verleenen.

15 April 1874. J. KREEMER.

VARIA.

De Roomsch Catholieke zending.

Omtrent haar inrichting en bestuur en de middelen waarover dit beschikt, heeft Missions Inspector PETRI te Berlijn in het September en October nummer van het Allgemeine Missions Zeitschrift belangrijke mededeelingen gedaan. Zij zijn vooral ontleend aan MEJER die Propaganda u.s.w., KALKAR Gesch. der Röm.-Kathol. Mission, WEICKER Schulwesen der Jesuiten en het Tijdschrift der Propaganda, Jaarboeken van de verbreiding des geloofs, en geven ons een helder en, zoo het schijnt, juist inzicht in de zaak. Daarom breng ik het voornaamste er van hier onder de aandacht van onze lezers, en voeg er enkele opmerkingen aan toe.

Als de zendingswerkzaamheid der Katholieke kerk in de 16e eeuw steeds grooter omvang gekregen had, deed zich de behoefte aan een plaatselijk middenpunt van haar bestuur gelden. Door de nieuw gestichte Jezuitenorde werd dit uitgesproken en Paus GREGORIUS XV, die al het belang van zulk eene centralisatie gevoelde, stichtte daarvoor in 1622 de Congregatio de propaganda fide. Zij is een collegie van kardinalen, aan 't welk de opperste leiding der zending onder Heidenen, Mahomedanen en Joden, en onder Grieken en Protestanten is opgedragen. Oorspronkelijk bestond het uit 13 kardinalen, 2 prelaten, 1 ordes-geestelijke en 1 secretaris, mede prelaat; maar

om de vermeerdering van het werk is het getal der eersten thans het dubbele. Aan 't hoofd staat een prefect, wiens handteekening alle beschikkingen wettigt. Naast hem heeft de secretaris den meesten invloed, die door den Paus uit de jongere juristen der Curie wordt gekozen. Hij ontvangt al wat uit de landen der ongeloovigen inkomt, doet datgeen wat niets bedenkelijks heeft af, en omtrent het overige voordracht aan den prefect, met wien hij het meeste behandelt. Beiden bewonen te Rome een prachtig paleis, reeds door URBANUS VIII daarvoor aangewezen. Is hun volmacht in eenige zaak niet toereikend, dan doet de secretaris, zelden de prefect aan den Paus eene voordracht. Hiervoor is op iederen Zondagnamiddag eene audientie bepaald, en in dringende voorvallen kan deze ten allen tijde plaats hebben. Ex audientia sacra heet de beslissing die de secretaris zoo verkrijgt en voortzendt. Voor de allermeeste gevallen is deze de gang van zaken, en zeer zelden houdt de geheele congregatie eene zitting; alleen dan als de prefect eene zaak zoo gewichtig acht, dat hij alleen haar niet voor den Paus wil brengen. In dit geval wordt op een referaat besloten, en dit besluit, door den Paus bekrachtigd, als Breve of Bulle uitgevaardigd. Van andere autoriteiten der curie is de propaganda volkomen onafhankelijk, en zij beweegt zich in alle richtingen geheel vrij, wat niet weinig bijdraagt tot de energieke houding waarmede zij optreedt. Maar door haar richt de Paus alles in de zending in, en ontvangt elk zendeling van hem zijn aanstelling en werkkring.

Doch van waar krijgt zij hare zendelingen? Klein is het getal van wereldlijke geestelijken, die, in de priesterseminarien gevormd, zich daartoe aanbieden, en zoo heeft de propaganda hare collegiën in welke jonge menschen

voor het zendingswerk worden opgeleid. Zij staan in den regel onder de leiding eener Orde, vooral die der Jezuiten, die een orde-broeder aan het hoofd stelt. Deze regelt de tucht in zijne instelling, maar is voor alles aan de propaganda verantwoordelijk. Daar zij meest in het onderhoud der collegies voorziet, zijn de kweekelingen hun leven-lang voor den zendingsdienst aan haar verbonden. Zij neemt hen meestal reeds met hun 14de jaar, en dan reeds op een eed aan, en ontheft hen van dien eed alleen bij blijkbare ongeschiktheid. Oorspronkelijk was elk dezer seminariën bestemd om zijn kweekelingen niet voor de zending in 't algemeen, maar voor een bepaald volk of land op te leiden, en weldra zelfs alleen kweekelingen uit dat volk aan te nemen tot hetwelk zij gezonden zouden worden. Maar alleen voor de zending in niet-katholieke christenlanden heeft men zich hieraan kunnen houden; voor de heidenen nog slechts in een enkel collegie. Doorgaans leidt men Europeërs op, die daarna in hunnen werkkring kweekscholen hebben te stichten om eene inlandsche geestelijkheid te vormen.

Van de 6 collegiën der propaganda te Rome leidt alleen het eene, zoo even bedoelde, voor de zending onder de heidenen op, en dit, het Urbanum de propaganda fide, verzamelt jonge katholieken uit alle zendingen der aarde. Het vormt ze tot priesters voor hun vaderland, en wil tevens door hen te Rome, als het middelpunt der kerk, in hunne verscheidenheid van talen de eenheid van het geloof doen blijken. Hiertoe moet op het Epifaniënfeest het openbare voordragen in al die verschillende talen dienen, naar BUNSEN's veeljarige ondervinding te Rome, weinig meer dan een spiegelgevecht met aangeleerde, maar dikwijls niet verstane woorden.

Buiten de collegiën te Rome zijn er nog eene menigte in Italië, van welke echter alleen dat van Napels ook voor de zending onder de heidenen opleidt, in Frankrijk, waar dat des Missions étrangères te Parijs bloeiend is, en vele zendelingen voor de heidenen levert, in Spanje waar alleen dat te Occano voor de heiden-zending werkt, en in Ierland, waar te Carlow in Lynster een seminarium bestaat waaraan een Iersch geestelijke 8000 pond geschonken heeft. Voor korten tijd heeft ook de Aartsbisschop MANNING in 't hart van Oud-Engeland den eersten steen gelegd van een katholiek zendings-seminarie, het eerste na de hervorming, en voor het welk men, naar den grootschen aanleg te oordeelen, op een groot aantal jonge Engelschen als zendingskweekelingen schijnt te rekenen. In het katholieke Duitschland en de Amerikaansche territoriën, die tot het katholieke kerkgebied behooren, Chili, Peru, Mexico en de Zuidelijke Vereenigde Staten bestaan zulke inrichtingen niet.

En in weerwil van alle deze collegiën of seminariën der propaganda moet zij altijd nog tot het vroeger gebruik haar toevlucht nemen en de Monniken-orden voor de zending bezigen. Vooral die der Jezuiten is eene zendingschool, en elk harer leden heeft zich bij gelofte ter beschikking der propaganda gesteld. Zij en andere orden hebben hare seminariën in Rome, die, meest door de propaganda ontstaan en ingericht, aan haar onderworpen zijn, maar, tamelijk onbeduidend, zelden meer dan 12 kweekelingen tellen. Noodig blijft dan ook altijd de hulp der wereldlijke priesters, en zij komt vooral uit Frankrijk. Bovenaan staan daar de Lazaristen, de stichting van Vincentius - van Paula (1625) in Parijs, oorspronkelijk voor de binnenlandsche zending bestemd, maar die zich ook tot de buitenlandsche heeft uitgestrekt.

Van veel jongeren datum (1805) is de congregatie van het heilige hart van Jezus en Maria, naar de straat waar haar moederhuis te Parijs staat, ook het genootschap van Picpus geheeten, die zich uitsluitend aan de heidenzending wijdt. Beiden zenden ook een tal van vrouwen voor scholen en ziekenhuizen uit, en naar haar voorbeeld zijn vele stichtingen in de provincien gevormd. Ook in Italië zijn ze ontstaan; in boven-Italië vooral 2 met eigene seminariën.

De opleiding is in den regel middelmatig, en de beste krachten worden niet voor de heidenen, maar tegen de ketters aangewend. Toch zijn krachtige, martelaarskarakters onder de Roomsche heiden-boden, en zeer bekwame mannen onder die der Jezuiten niet zeldzaam. Reeds in de eerste confirmatie, die deze orde 1540 van PAULUS III ontving, werd bij de toelating een zeer zorgvuldig achtgeven op goede gaven voorgeschreven. Daartoe wordt 14 jarige leeftijd, gezondheid, een eerbaar voorkomen en bovenal innemende spreekgave gevorderd, en daarbij goede verstandelijke aanleg, beslistheid om in de societeit te leven en te sterven, bedachtzaamheid en oordeel. Menschen van langzamen geest zullen niet aangenomen worden. Goede familie en rijkdom zijn niet noodig, maar bij het overige eene aanbeveling. Voor den proeftijd moeten de nieuwelingen eerst van 12–20 dagen afgezonderd in eene woning bij het proefhuis vertoeven, alleen door hun examinator en uitgelezene broeders bezocht, daarna 2 jaren met de overigen in dat proefhuis doorbrengen. Hier is het eerste doel, hen met de societeit en hunne mentors met hen bekend te maken, en na de eerste „uitstorting van het hart" bij hunne intrede hebben zij om 't halfjaar rekenschap te geven van hun leven. Daarnevens gaan velerlei praktische proeven,

geestelijke oefeningen, omgangen tot het inzamelen van aalmoezen, dienstwerk in het gast- en het ziekenhuis van het klooster, handreiking in huiswerk, wasch en keuken. Eerst na afloop van dezen proeftijd en herhaalden generaal-biecht leggen zij de drie monniken geloften af, beloven na voleindiging van hunne studiën op de dan te bepalen wijze tot de orde toe te treden, en worden zij als scholastici approbati in de collegies geplaatst. Hier moeten zij eerst 2 jaren latijn en grieksch, rhetorica en literatuur, dan 3 jaren philosophie, physica en mathesis studeeren, en, als zij hierop deze vakken geruimen tijd zelve onderwezen hebben, wijden zij omstreeks 5 jaren aan de theologie. Het onderwijs hierin omvat schriftkennis met hebreeuwsch, scholastiek d.i. dogmatiek, en casuistiek d.i. ethiek. Maar de eerste treedt voor de laatste zoo terug, dat onlangs daarvoor wekelijks 2 uren van het derde jaar werden aangewezen; terwijl de dogmatische cursus 4 jaren omvat, en alle dogmen naar de summa van THOMAS AQUINAS behandeld, en de casuistiek dagelijks 2 uren door een of twee professoren wordt onderwezen, waarbij dan de een de sacramenten, de geestelijke censuren en eene soort van praktische zielkunde, de ander de tien geboden verklaart. Doch de zendings-kweekelingen ontvangen meest niet in de collegies, maar in de aan deze verbondene seminariën een onderwijs dat zich hoofdzakelijk tot het latijn en de zielzorg bepaalt. En wat hun getal betreft, geeft het hoofdorgaan der Roomsch Katholieke zendings-berichten, de Jaarboeken van de verbreiding des geloofs, voor 1873 329 mannelijke en 59 vrouwelijke uitgezondene personen op, waaronder 117 van de Societeit van Jezus, die op 't oogenblik 9101 leden en daaronder 1558 zendelingen telt.

De uitzendende vereenigingen werden van den aanvang af grootendeels door de propaganda onderhouden, maar om ruimer in hare vaak bekrompene middelen te voorzien, zijn met den aanvang van deze eeuw velerlei hulpvereenigingen gesticht, die geld voor de zending bijeenbrengen. De voornaamste van deze is die van „de uitbreiding des geloofs" te Lyon, in 1822 gevestigd, en die hare diocesen- afdeelingen te Avignon, Aix, Marseille, Nimes, Montpellier en Grenoble heeft. Kort daarop werd ook eene centraal-vereeniging te Parijs gesticht, aan welke PIUS VII een eeuwigen aflaat verleende. Ook PIUS IX begunstigde de zaak zeer, verbond aan haar een aflaat als jubilaeum en verordende, wat tot hiertoe ongehoord was, dat ook kinderen, die de communie nog niet ontvangen hebben, bij deelnaming aan het goede werk, deelen kunnen in den aflaat. Bij haar 50 jarig bestaan in 1872 kon de vereeniging voor de uitbreiding des geloofs een inkomen van ruim 5,600,000 frank vermelden, en het genootschap voor de buitenlandsche zendingen te Parijs 24 zendingen, 23 bisschoppen, 440 europesche zendelingen, 320 inlandsche priesters, en 700,000 christenen.

Van het genoemde orgaan der propaganda, de Jaarboeken, worden thans iedere twee maanden 234,370 exemplaren gedrukt en daarvan 152,000 in 't fransch, 2000 in 't bretonsch, 20,000 engelsch, 22,000 duitsch, 2150 spaansch, 6620 vlaamsch, 23,600 italiaansch, 2500 portugeesch, 2000 hollandsch, 800 poolsch.

Is ook hier voor ons te leeren? Wij leeren gaarne. Wij weten hoe veel er voor een zoo moeijelijk werk als dat der zending nog te leeren valt. Niet zelden is er het meest te leeren van hen die van ons verschillen, en

hier is dit eene kerk, die nog zoo veel beteekent als de Roomsch-Katholieke.

Maar om hierover juist te oordeelen moeten wij beginnen met het volgende op te merken. Gelijk bij alles in de Roomsche kerk, zoo is ook hier blijkbaar de inrichting met haar centralisatie en mechaniek datgeen wat haar zendingswerk meest onderscheidt. De inrichting is alles, en dit mechanisme, moge het, waar het helaas! op zijne plaats is, eene soort van kracht geven, wordt door ons met recht allerminst in het zendingswerk op zijne plaats geacht. Voorts is dit laatste door de propaganda en de Jezuiten blijkbaar nog meer op de terechtbrenging der schismatieken, der ketters, dan op de toebrenging van heidenen en mohamedanen gericht; ja ergerlijk valt dit in 't oog, zoo, wat ik schier niet gelooven kan, het onderscheid juist is opgegeven, dat tusschen het onderwijs der zendingskweekelingen en de overige seminaristen bestaat. Verder kan naar den aard der zaak voor ons niet veel als voorbeeld te leeren zijn uit het zendingswerk eener kerk, die bovenal bedoelt hare kerkinrichting over te brengen in de heidenwereld, en die daarvoor monnikenorden tot haren dienst heeft. En eindelijk moeten ons de groote cijfers die wij hoorden opgeven niet misleiden. Zij vertegenwoordigen het geheel van de groote Roomsch-Katholieke wereld, of, als dat der gaven, van het groote katholieke Frankrijk. Groote cijfers – ofschoon nog veel te klein – levert ook het geheel der gaven, der uitgezondenen en der exemplaren van de tijdschriften en maandbladen der gezamelijke Protestantsche zendelinggenootschappen.

Maar doet ons dit laatste als onwillekeurig bedenken, hoe tegenover de eenheid van het Roomsche zendingswerk, in de Protestantsche wereld de meest mogelijke verdeeld-

heid van krachten staat, dan – achten wij ten deele ook dit een voordeel aan onze zijde. Elk volk moet met zijn charisma, naar zijne geestesgaven, op zijne wijze in dit werk werkzaam zijn, gelijk reeds de verschillende apostelen het waren, en hierin door geen eenheid van een uitwendig opperbestuur werden belemmerd. Deze eenheid maakt de verscheidenheid der gaven, zoo kostelijk ook voor het Godsrijk, nutteloos en de enkel uitwendige vertooning hiervan op het zoogenaamde „feest der talen" te Rome in ons oog nog tot iets minder, dan wat BUNSEN er in zag, tot eene jammerlijke bespotting van iets heerlijks, dat men ter wille van zijne eenheid niet wil, en op het eigen oogenblik bezig is te dooden. Maar anderdeels, ja, wijst ons de verdeeldheid zóó als zij helaas ook te dezen aanzien in de Protestantsche wereld bestaat, op eene groote oorzaak van allerlei zwakheid in ons werk. Zoo althans bij een klein volk als het onze de verschillende vereenigingen zich tot zamenwerking vereenigden, wat zou er reeds door eene goede verdeeling van den arbeid, en eene meer planmatige verdeeling van het zendingsveld met onze betrekkelijk kleine kracht veel meer kunnen uitgericht worden! En heeft ons Nederlandsch zendelinggenootschap, hiervan overtuigd, die zamenwerking reeds, maar nu nog te vergeefs gezocht, het mag hiermede zich niet tevreden stellen, maar moet voortgaan te zijner tijd te zoeken wat misschien nog bij herhaling afgewezen of eerst slechts in gebrekkige mate wordt toegestaan, maar eindelijk omdat het goed en noodig is zal plaats grijpen. Is niet reeds op den laatsten Haarlemschen zendingsdag ook van andere zijde uit het hart van een hoog geacht man daarvoor eene stemme opgegaan?

Verder spreekt het van zelf, dat de scholen en ziekenhuizen, vooral als stichting van de fransche zending

vermeld, onze aandacht niet ontgaan. Mocht het op onze scholen in de verschillende zendingen nog eens de aandacht van meerdere lezers ook buiten onze medebestuurders vestigen, en hen en door hen ook anderen tot medewerking voor deze wekken! Zoo toch de leuze schier van elke partij in onze dagen: „Scholen, scholen in Indië" werkelijk eene levenskreet van het voor Indie's belangen ontwakend geweten van Nederland is, dan kan het groot getal scholen dat ons genootschap daar reeds heeft niet iets blijven dat men voorbijziet en waaromtrent de regering handelt als of ze niet bestonden. En wat de ziekenhuizen betreft, waarin wij ons terstond soeurs de charité met al haar innemenden takt werkzaam denken, zij voegen meer in of nabij de groote hoofdplaatsen der heidenwereld, waar Rome ze in verband met zijn kerkelijke propaganda sticht, dan in onze meer landelijke zendingskringen, en zou in deze hier of daar zulk eene stichting op hare plaats kunnen zijn, alleen bij zamenwerking van de verschillende zendinggenootschappen ware er aan te denken. Maar overigens herinneren zij de geneeskundige hulp tot welke ook wij onze zendelingskweekelingen bekwamen en onze zendelingen aanhoudend in staat stellen, ja het verlangen van ons genootschap om nog meer en beter dan langs dezen weg voor geneeskundige hulp te zorgen door nevens onze gewone zendelingen ook artsen uit te zenden. Dat zich hiervoor maar mannen van christelijken geest aanmelden, en mannen en vrouwen van christelijken geest bereid zijn ons voor de kosten die dat medebrengt te steunen! Wij kunnen geen blik op ons schoone zendingsveld slaan of ons treden daar behoeften voor oogen, die luide uitroepen hoe veel daar nog te doen is. En wij zijn bereid, geneigd voor ons deel daarin te voorzien. Geen werk

en zorg is ons te veel. Dat men het maar beproeve!

De gegevene mededeeling deed nog blijkbaar uitkomen, dat het roomsche zendingswerk, hetwelk als middel tot het heil der wereld vooral de uitbreiding zijner kerk beoogen moet, ruim zoo veel de niet-roomsche christen- als de heidenwereld tot het doel zijner werkzaamheid stelt. Dat schijnt aan ons Protestantsch zendingswerk geheel vreemd te zijn. En toch – men merke het maar op en zij voorzichtig en wake. Wordt niet van tijd tot tijd de zendingsvlag opgestoken, waar men niet kan nalaten te vragen of bevordering van eene zeer bepaalde godsdienstige denkwijs zich niet zeer in de bedoeling en waardeering mengt? Wordt niet door vele zendelinggenootschappen het christendom uitsluitend in den vorm van het kerkelijk leerstelsel en de kerkelijke inrichting verbreid? Was het niet partijdige althans eenzijdige ingenomenheid met eigene kerkgemeenschap en kerkelijke denkwijs die onder ons in de laatste tientallen jaren zoo velerlei zendingsvereenigingen deed ontstaan? Hadden wij niet af en aan te weeren wat van rechter en van linkerzijde ook ons genootschap aan den strijd der godsdienstige denkwijzen zou hebben doen deelnemen?

Van zelf brengt ons dit nog op iets anders. Het roomsche zendingswerk treedt als vervulling van de taak der Roomsche kerk, het Protestantsche, althans het onze, als vrijwillige vervulling van christenplicht door particuliere vereenigingen in de buitenlandsche bezittingen der Europesche staten op. Hoe ligt kan dit met zich brengen, dat die Europesche regeringen, wier opvatting van de ware liberaliteit dikwijls niet minder oppervlakkig dan angstvallig is, zich andere plichten ten aanzien van het roomsche als van het protestantsche zendingswerk voorgeschreven wanen, ja het laatste te meer buiten aanmerking

laten of aan belemmerende beperkingen onderwerpen, hoe minder zij vrijheid meenen te hebben om dit ten aanzien van het eerste te doen? Ook in dit opzicht hebben wij voor recht en billijkheid met betrekking tot de hoogste belangen van Nederlandsch-indië eene waakzaamheid aan te wenden en een strijd te voeren, van welken wij niet moede mogen worden, hoe dikwijls hij ook vruchteloos was.

En eindelijk moge het medegedeelde tweëerlei overtuiging onder ons verlevendigen. Herinnerde het ons weder dat uitbreiding van Rome's kerk natuurlijke hoofdzaak is in de bedoeling van Rome's zendingswerk, zoo moet de Protestantsche wereld weten en bedenken, dat het voor de bevordering van den verlichtenden en heiligenden, van den veredelenden en beschavenden invloed van het christendom in de heidenwereld allermeest op haar aankomt, zij daartoe eerst en meest van God de eervolle roeping heeft. En is het duidelijk, hoe Rome uit kracht van hetgeen het als kerk in zijnen kring beteekent zich zendelingen en gaven verschaft, dan heeft de Protestantsche christenheid de kracht van haar evangelisch beginsel ook hierin te toonen, dat zij uit de vrije belangstelling van haar geloof en hare liefde ruimschoots aan de behoeften van hare zending voldoe.

AMSTERDAM, Sept. 1874. JOANNES TIDEMAN.

Wat de knoet voor Engelsch-indië belooft.

Wie wir Indiën verloren von H. W. S. – Aus dem Englischen frei übersetzt von Wachs, Hauptmann und Compagnie-chef im 2. Hannov.-Infanterie-Regiment N°. 77. *Hannover* 1874.

Wie nog betreurt, dat de rotting in onze Oost is afgeschaft, kan kracht putten voor zijn gevoelen uit het kleine geschrift, waarvan de titel boven vermeld staat. Het behoort tot de soort, die sedert eenigen tijd in Engeland opgang maken, als hebbende de strekking om de natie opmerkzaam te maken op het gevaar van vijandelijke aanvallen. Het oorspronkelijke is mij niet in handen gekomen, maar uit de voorrede van den duitschen bewerker blijkt, dat de schrijver ergens in Engelsch-indië te huis behoort, dat hij het althans te Allahabad liet drukken, en dat zijne brochure in Indië „geen gering opzien verwekt heeft."

„Als de britsche leeuw slaapt", zegt de duitsche hoofdman, „meenen zij het zeker niet wel met hem, die de vliegen verjagen, om hem te dieper in slaap te sussen; beter doen zij, die hem met gevaar voor zich zelven trachten wakker te schudden; brult de leeuw bij hunne pogingen, gevoelt hij zich in zijne waardigheid aangetast en slaapt hij voort, des te erger voor den leeuw."

Wij zouden meenen, dat als de leeuw zijne waakzaamheid niet anders kan betoonen, dan door het bespringen

en verscheuren van zijne prooi, het maar beter was hem te laten slapen. Wij voor ons zouden hem liever als een' „Nobel", regt zien spreken, en hem vooral tegen de „Reintjes" willen gewaarschuwd hebben. „Geregtigheid verhoogt een volk: maar de zonde is een schandvlek der natiën."

De schrijver schetst in korte trekken den toestand van Europa na den duitsch-franschen oorlog van 1870–71. Terwijl alle volken er op bedacht zijn, zich tegen vijandelijke aanvallen te wapenen, blijft Engeland alleen rustig, in vertrouwen op de westelijke alliantie en op zijne positie, te verdedigen door zijne vloot. Engelands gezanten verloren gedurig meer hun' invloed op het vaste land, en het volk vermeidde zich in zijn geld en zijn crediet. Engeland verloor daardoor de eerzuchtige plannen van Rusland uit het oog.

„Waarom hadden wij niet vroeger het doordringen van Rusland belet? Waarom hebben wij gewacht tot Rusland, gesteund door engelsch kapitaal, heerbanen, spoorwegen, forten en magazijnen tot aan de grenzen van Afghanistan had aangelegd? Zeker bereikten de projectilen uit de kanoneerbooten op de Amoe toen Peschauer niet, maar toch klonk de echo van dat schutgevaarte reeds zoo ver in Indië, dat zij de grondslagen der engelsche heerschappij deed waggelen. Of meende men welligt, dat Rusland millioenen en millioenen verspilde, alleen om de armelijke hulpbronnen van Khiwa en Bokhara voor zich te ontsluiten?

„PETER DE GROOTE zegt in zijn testament: „„wij moeten zoo veel mogelijk Constantinopel en Indië naderen."" De oostersche kwestie was tot later verdaagd, PETERS opvolgers hadden de heerbaan naar Indië betreden.

„In een'" tijd, dat alle mogendheden zich tot aan de tanden wapenden, had een Engelschman zich niet door de voorstelling moeten laten bedwelmen, dat Rusland en Engeland elkander eens over den Himalaija vriendschappelijk de hand zouden drukken. Toen Rusland eens in Afghanistan vasten voet verkregen had, moest Engeland op meer dan éénen vijand op de grenzen rekenen.

„Konden britsche vloten voor jaren in de Oostzee en de Zwarte zee het getij der russische verovering terugdringen, thans is het te laat, en het hoog verraad jegens de natie is gepleegd, wij veinsden rust en schreeuwden vrede, terwijl het geen vrede meer was. Eens moest in Azië de strijd om de opperheerschappij tusschen de beide wedijverende natiën volstreden worden; hoe langer Engeland, laat ons zeggen uit vredelievendheid, uitstelde, hoe beter de kansen voor Rusland werden.

„Doch wij waren, helaas, doof voor alle waarschuwingen, namen goedgeloovig de belagchelijke verzekeringen, die een SCHUWALOFF naar Londen overbracht, aan, om de britsche natie gerust te stellen, en hoopten op eene eeuwige vriendschappelijke betrekking met onze geburen, sedert de grootvorstin met een' van onze prinsen in 't huwelijk trad.

„Door kwakers ootmoed, openlijke welwillendheid en sentimenteelen afkeer van oorlog en bloedvergieten, sloeg men echter niet, dat hebben wij moeten erkennen, den aanval af van een' vijand, wiens politiek, blijkens de geschiedenis, onveranderlijk is. De dag was dan ook niet verre, waarop deze goede verwachtingen, die een' gezonden grondslag misten, vernietigd werden."

Nu schetst de schrijver den toestand van Perzië zoo hopeloos, dat het de russische magt weinig kostte in dat land door te dringen en het eenvoudig bij zijn aziatisch

rijk te anexeren. Hierdoor verontrust vroeg Engeland opheldering; maar nu bleek, dat Rusland, Pruisen, Turkije en Italië een bondgenootschap gesloten hadden, en dat deze vier mogendheden de wereld trotseerden.

En waarom ook niet? Rusland had een kolossaal leger en op de Zwarte zee eene geduchte pantservloot; aan Turkijë was bij geheim verdrag Arabië beloofd, en zijne aanzienlijke vloot kon zich gemakkelijk met de russische vereenigen. Pruisen hield Frankrijk en Oostenrijk in bedwang. Italië vond de schoonste gelegenheid om zich tegen Frankrijk te beveiligen en zijne positie te versterken.

Rusland en Turkijë verklaarden den oorlog; en nu zag Engeland te vergeefs naar bondgenooten om, want al had Frankrijk zich ook van zijne verliezen hersteld, het lag toch aan handen en voeten gebonden, en alleen strikte neutraliteit kon het voor nieuwe verliezen behoeden. En Oostenrijk? Dat was nog meer van alle magt ontbloot.

Rusland had dus de handen ruim en reeds doorkruisten zwermen van Donsche kozakken de vlakten van Peschauer, aleer Engeland het gevaar volkomen inzag. De weg door het kanaal van Suez was afgesloten, zelfs Aden overrompeld, alleen de lange weg om de Kaap de Goede hoop bleef Engeland open, om versterkingen naar Indië te zenden, en van deze bereikte geen enkele hare bestemming, afgesneden door de vaardigheid en de vlugge bewegingen der russische magt.

In eenige bladzijden levert de schrijver een levendig tafereel van een' oorlog in Indië, waarin de Engelschen wonderen van dapperheid, gedeeltelijk ook van strategisch beleid verrigten; maar alles is hun tegen, zelfs het verouderde krijgsmaterieel kan niet opwegen tegen dat van den geduchten vijand. Ten slotte blijft den Vice-koning,

voor wien zelfs de telegrafische gemeenschap met het moederland is afgesloten, niet over dan zich met de hem nog overgebleven troepen, met ambtenaren en andere landgenooten in te schepen, om reeds aan de Kaap te vernemen, dat de Engelschen bij eene landing in Egypte eene geduchte nederlaag hebben geleden.

Nu ontstaat in Engeland eene nationale beweging, die het radicale Ministerie tot aftreden dwingt; een nieuw ministerie verwerft van het Parlement de invoering van de algemeene dienstpligtigheid, en eene leening van 200 millioen pond sterling wordt in éénen dag te Londen volteekend; met onbegrijpelijken spoed worden pantserschepen gebouwd; 25000 matrozen gaan van de handelsvloot op de oorlogschepen over; de Hertog van EDINBURG aanvaardt het commando over de kanaalvloot; gansch Engeland spant zamen om den geleden hoon te wreken, en Rusland zal het zich nog wel eens beklagen, dat het de slapende magt en energie van het angelsaksische ras tegen zich in het harnas joeg.

Zóó is de toestand, waarin wij ons thans bevinden. Verbaasd aanschouwt Europa den thans niet langer slapenden britschen leeuw. Binnen kort zullen wij over eene vloot beschikken, zoo als de wereld die nog niet gekend heeft, en eene in allen deele goed toegeruste expeditie zal, naar men vermoedt, Brittanje verlaten, om zich tot elken prijs van Egypte meester te maken; gelukt dit plan, dan is de herovering van Indië nog alleen eene vraag van tijd en geldmiddelen.

Intusschen organiseren de Russen zich in Indië, en alleen de hoogere klassen en kasten der bevolking hebben reden om zich over de verwisseling van heeren te beklagen.

„Na den grooten veldslag, die het lot des rijks besliste, ontmoetten de veroveraars geringen of geenen

tegenstand, zoodat zij hunne strijdkrachten over het gansche gebied konden verdeelen en op de belangrijkste punten forten konden bouwen. Delhi, waar de hooge regering zich vestigde, werd tot eene vesting van den eersten rang verheven."

Wel werden de havens door engelsche schepen geblokkeerd, maar wat behoefden de Russen zich daarover te bekommeren. Zij lieten de groote wegen verbeteren, spoorwegen aanleggen, en de gemeenschap met Afghanistan en zoo met het overige Azië werd volkomen verzekerd.

„Groote karavanen trokken naar Indië, heen en weêr, zoodat handel en verkeer in hooge mate bloeiden. De Czaar liet geene middelen onbeproefd om de mohammedaansche bevolking aan zich te verbinden, waartoe de nieuwe handelswegen veel bijdroegen, die thans door Midden-azië liepen en waardoor de toestand van deze tot hiertoe armelijke en verwaarloosde landen zigtbaar verbeterd werd. De telegrafische gemeenschap over Caboel en andere plaatsen stelde de Regering te Delhi in staat elk oogenblik met St. Petersburg te corresponderen. De policie en de inlandsche troepen werden gereorganiseerd en onder commando van russische officieren gesteld. De handel werd op allerlei wijzen aangemoedigd, de lagere volksklassen werden tegen onderdrukking beveiligd, en elk godsdienstig vooroordeel werd ontzien; aan de hoogere, zedelijk verlaagde klassen en kasten werd alle invloed ontnomen, en zij werden op allerlei wijze vernederd, – zoo werd bij voorbeeld aan geen' enkelen vorst eene lijfwacht en zelfs geen gewapend geleider vergund; alle inlandsche prinsen werden van hunne waardigheden en titels beroofd –; slechts aan enkele Indiërs bewees de Czaar eer voor wezenlijke, getrouwe diensten door verheffing tot hoogeren stand.

„De russische regering verklaarde openlijk, dat zij hare magt met den sabel dacht te handhaven: de onderkoning, Prins KOTSCHEMOFF, was tevens commandant van het leger, en het geheele land werd verdeeld in militaire districten, waarin de bevelhebbers ook burgerlijke gezagvoerders waren. Beide criminele en civile zaken werden voor krijgsraden behandeld. Iedereen had de vrijheid van den krijgsraad op den onderkoning te appelleren, maar de straffen op het ligtvaardig appel waren zóó streng, dat slechts enkelen waagden daartoe over te gaan. Het wetboek van strafregt was eenvoudig, alle straffen hard. Misdadigers werden zonder onderscheid met de knoet gestraft en tot dwangarbeid aan de forten, groote wegen, spoorwegen, kanalen, enz. veroordeeld; de vrees voor ligchamelijke tuchtiging was zoo groot, dat eene belangrijke vermindering van misdaden onder de russische heerschappij plaats vond. De justitie, hoe hard ook, werkte prompt en was in allen gevalle meer gepast voor oostersche behoeften, dan ons log, van wetten overvloeijend stelsel.

Het finantiewezen werd eigenlijk nog eenvoudiger dan het regtswezen behandeld; want nadat men zich met de hulpbronnen van ieder district bekend gemaakt, de listen der rijksten en invloedrijksten toegepast had, legde de russische regering aan elk raijon eene bepaalde belasting op. Deze som stipt in de keizerlijke kassen te storten was zaak voor de voornaamste inwoners, die met have en goed, dat zonder verschooning gekonfiskeerd werd, voor het ontbrekende moesten instaan.

„Opium, tabak en zout waren monopool der regering, en daar met China een voortreffelijk handelsverdrag gesloten was, waarbij russische goederen geen inkomende regten te betalen hadden, werden daarheen enorme massa's uitgevoerd.

„Met zeer geringe inspanning vloeiden jaarlijks in de regeringskassen 60 millioen pond sterling, en daar de gezamenlijke uitgaven slechts 50 millioen bedroegen, bleven 10 millioen ter vrije beschikking van Rusland.

„Niettegenstaande het leger en alle russische ambtenaren goed betaald werden, bepaaldelijk om hunne onpartijdigheid en onafhankelijkheid te verhoogen, was toch het bestuur wegens zijne groote eenvoudigheid een der goedkoopste ter wereld.

„Ofschoon de wet noch aan Russen, noch aan Indiërs eenige voorregten schonk en iedere beleediging van inlanders door russische onderdanen streng gestraft werd, zorgden de overwinnaars toch naijverig, dat de Indiërs de meeste hoogachting aan elken Rus betoonden. Wie de hand tegen een' Rus ophief, werd zeker ter dood gebracht.

„Hoewel de knoet een der voornaamste middelen was om de discipline in het leger te handhaven, en zij zeer dikwijls werd gebruikt, zoo werd het toch nooit eenen inlander vergund getuige te zijn van zulk eene of eenige andere strafoefening aan soldaten, waardoor een lid van het heerschende ras in zijne oogen verlaagd zou zijn.

„Het droevig schouwspel, dat arme, berooide Europeanen bedelend op de markten rondslopen en door het indisch gemeen gehoond werden, zag men niet meer, want bij de verdeeling van alle werkzaamheden hadden de Europeanen van alle nationaliteiten de meeste aanspraak.

„Zoo geschiedde alles om de achting voor het heerschende ras te verhoogen; russische en andere europesche misdadigers en landloopers werden naar Siberië vervoerd, en men hoorde niet meer van hen.

„In alle districten hingen tarieven op van den prijs der levensmiddelen en het loon voor geleverden arbeid,

zoodat op deze wijze alle geldelijke geschillen zooveel mogelijk voorkomen werden.

„Alle dagbladen en boeken waren aan de strengste censuur onderworpen; de politiek mogt niet behandeld worden.

„De opperpriester der brahma-leer, die zich in eene openbare preek ongunstig over de russische tirannie had uitgelaten, werd met de knoet getuchtigd, vlugtte uit Indië, en werd te Londen als een' martelaar ontvangen.

„De in- en uitvoer der producten van alle landen was vrij, maar het passenstelsel werd streng gehandhaafd, en geen Indiër van invloed kreeg verlof het land te verlaten.

„Op kosten van de bevolking oefende men eene weldadige gezondheidspolicie, zoodat b. v. de cholera nergens meer epidemisch heerschte.

„In kleine openbare scholen mogt engelsch onderwezen worden, daarentegen werden de inrigtingen ondersteund, waar de russische taal als leervak was opgenomen.

„Bedelmonniken en andere inlandsche orden werden verboden, maar de armen van ieder district werden in armenhuizen verzorgd, die door de bevolking moesten onderhouden worden.

„Alle groote steden werden door forten bestreken, waarin russische garnizoenen lagen en groote hoeveelheden krijgstuig waren opgestapeld. De inlandsche infanterie werd met achterladers gewapend, en druk in het schijfschieten geoefend, terwijl de cavalerie de lans als hoofdwapen ontving en onder goede leiding een vertrouwbaar wapen werd.

„Even als in Rusland heerschte spoedig het spionnenstelsel, desniettemin, of welligt deshalve, was Indië rustig en gelukkig.

„Het landbezit ging in handen der boeren over, die

gelukkig en onafhankelijk werden, en de vroeger onvruchtbare bodem loonde in ruime mate zijne betere bebouwing.

„De woeker werd met ijzeren hand onderdrukt.

„De heerschappij van den sabel deed zich werkzamer en goedkooper kennen dan die der pen, en de heerschende natie is, hoewel dan ook niet bemind, toch gevreesd en ontzien – daarom juist veilig in hare aziatische bezitting.

„Als het ons weer gelukken mag, in het bezit van het verloren rijk te geraken, dan zullen wij, naar te hopen is, uit de geschiedenis geleerd hebben, dat een meer bevoorregt ras de aziatische volken het best met vuur en zwaard regeert; want het onophoudelijk preeken over vrijheid, gelijkheid en broederschap en de toegevendheid voor de ondeugden van gevallen aanzienlijke hoofden en vorsten is nutteloos, zelfs gevaarlijk bij slaafsch gezinde volken bij welke liefde nooit voor vrees in de plaats kan treden."

Wat blijft bij zulke redeneringen van regt en geregtigheid over? Hoe moet men zich daarbij verbazen en bedroeven over de cynische vertreding van alle beginselen van christelijke beschaving en humaniteit! Toen de volken van Europa niet beter wisten, of alle kleurlingen waren naar menschelijke en goddelijke verordeningen aan hunne willekeur prijs gegeven, was het den Portugezen, Spanjaarden, Nederlanders en Engelschen nog zoo kwalijk niet te nemen, dat zij, waar zij de magt hadden, met ijzeren scepter heerschten; maar waar men nog in de 19de eeuw zulk een stelsel verdedigen, als de hoogste staatsmanswijsheid aanprijzen durft, daar moet men wel weinig doordrongen zijn van het woord van JEZUS: „Al wat gij wilt, dat u de menschen doen, doe gij hun ook alzoo."

Maar, Gode zij dank, de christelijke beginselen hebben een' te krachtigen invloed ook bij het bestuur der volken verkregen, dan dat zij nog op den duur zouden kunnen verdrongen worden door de inblazingen van de eigenbaat, die geen middelen ontziet om zich ook in het bezit van onregtvaardig verkregen goed te handhaven.

Toch zij elk christen op zijne hoede, opdat hij zich niet door schoon klinkende drogredenen late verleiden!

3 October, 1874. J. C. NEURDENBURG

Naschrift.

Nog vóór het afdrukken van dit blad, komt mij een brief van generaal van SWIETEN aan generaal KNOOP onder de oogen. Die brief oorspronkelijk geplaatst in „Het vaderland" zal niet kunnen worden voorbijgezien bij de beoordeeling van de bedrijven onzer nederlandsche krijgsmagt tegen het rijk van Atchin. Hij verdient gelezen te worden, als eene kostelijke bijdrage tot de kennis van den geest, die onze braven in Neêrlandsch-indië bezielt; hij doet ons generaal van SWIETEN op nieuw niet alleen als krijgsman, maar ook als mensch kennen en liefhebben.

Wat ik er hieronder uit aanhaal, strekke ter bevestiging van wat ik boven schreef „de christelijke beginselen hebben een' te krachtigen invloed ook bij het bestuur der volken verkregen, dan dat zij nog op den duur zouden kunnen verdrongen worden door de inblazingen van de eigenbaat." Vooral de volgende woorden van VAN SWIETEN doen ons hart goed, waar hij schrijft als volgt:

„Ik stel er roem in, dat in dezen oorlog geen bloed nutteloos vergoten is en dat hij met humaniteit is ge-

voerd. Het geheele Nederlandsche volk kan zeggen, dat geen enkele smet van wreedheid, woestheid of vernieling aan onze wapenen kleeft. Ik meen, dat dit voor de eer van ons volk niet zonder waarde is. Maar ook de geheele onderwerping van de Achineezen zal er des te gemakkelijker en spoediger door worden. Wij hebben immers in hunne harten het gevoel van wraak niet gekweekt en, zoo het bestaat, niet aangewakkerd, doch eerder uitgedoofd. Het is een afgezaagd gezegde, dat men ruwe en onbeschaafde volken alleen door de vrees kan regeeren. De ondervinding, die we te Sumatra's Westkust hebben opgedaan, bevestigt die leer niet; en wij hebben op de Atchineezen toegepast, wat de ondervinding ons daar geleerd heeft de beste weg te zijn, om het volk met onze heerschappij te verzoenen." ....

„Vrees is een slecht middel van bestuur in de handen van christenen op Mahomedanen toegepast; zij is niet vol te houden zonder van gruwel tot gruwel en van opstand tot opstand te geraken. Ons passen slechts rechtvaardige en milde regelen van bestuur."

Is het te veel gezegd, wanneer men beweert, dat in den Atchineeschen oorlog op nieuw gebleken is, dat het christendom meer en meer zijne kracht in de wereld openbaart? Wordt ons, als wij de geschiedenis van onzen tijd raadplegen, niet duidelijk, dat bij tal van ongeregtigheden en dwaasheden, die nog altijd blijven bestaan en zeker wel nooit geheel zullen te niet gedaan worden, het zuurdeeg toch voortgaat de drie maten meels te doortrekken?

Dit mag echter door de zendingmannen niet vergeten worden, dat zij hunne roeping niet kunnen verzaken,

zonder zich voor God en de wereld schuldig te maken aan het snoodste pligtverzuim. „Gij zijt het zout der aarde," sprak JEZUS tot zijne discipelen, „indien nu het zout smakeloos geworden is, waarmede zal gezouten worden?"

Niemand, die het wel meent met de volken van Nederlandsch-indië, kan onverschillig zijn voor de dingen, die daar thans plaats hebben, voor het vele, dat van regeringswege gedaan wordt, om vrede en welwillendheid, orde en welvaart, beschaving en zedelijkheid onder hen te doen heerschen. 't Zijn niet louter de handelsbelangen, de regten van den veroveraar, die ons aan Indië verbinden! En waarlijk de belangstelling in Indië neemt toe en belooft nog vele schoone vruchten.

Maar hij, die weet, dat ook dáár het koningrijk Gods moet komen, die de kracht des Evangelies kent en niet tevreden is, dat hij voor zichzelven de voorregten van het Evangelie geniet, die heeft leeren inzien, dat dit eene zelfzucht is, die de kracht des Evangelies in het gemoed te niet doet, – hij zal meer verlangen, dan handhaving van orde en wet, bevordering van welvaart en beschaving. Hij moet eischen, dat het Evangelie in Indië zijn' vrijen loop hebbe. Hij weet te goed, dat dit de voorwaarde is voor wezenlijk volksgeluk, dan dat hij ooit zou ophouden dit te vorderen.

Wat moet men echter antwoorden, als ons te gemoet gevoerd wordt, dat die vrijheid bestaat, maar dat daarvan door de zendingvrienden weinig gebruik wordt gemaakt? Wat antwoorden, als men ons verwijt, dat onze verdeeldheden onze kracht verlammen?

Zeker voegt op die vragen geen antwoord, waarin ligt miskenning van het goede, dat reeds tot stand kwam ten gevolge van milder en wijzer regeringsbegin-

selen. Laat ons dat altijd erkennen, maar blijven aandringen op meer, en aantoonen, dat de betere regeringsbeginselen een uitvloeisel zijn van het groote beginsel, dat in het christendom ligt. Hebben wij geen ander antwoord, dan dat de uitdrukking is van ontevredenheid, laat ons dan liever zwijgen, de hand in eigen boezem steken, erkennen, dat wij in vele opzigten te kort schieten en ons aangorden, om met meer kracht, met onbezweken volharding, met zelfverloochening de ons opgelegde taak te volbrengen. Laat ons handelen in stede van te redeneren!

Nog is het voor ons dag, laat ons werken eer de nacht ons overvalt! Of is het nog tijd genoeg? „Heer! Leer ons onze dagen tellen, dat wij een wijs hart bekomen."

N.

Subsidiëring van bijzondere inlandsche scholen.

In het Algemeene Dagblad van Nederlandsch Indië, N°. 80, 1874 komt voor: de ordonnancie van 1 April, waarin de voorwaarden worden vastgesteld, waarop het Gouvernement toelage verleent aan bijzondere inlandsche scholen in Indië, zij luiden als volgt:

„De geldelijke ondersteuning bestaat in eene tegemoetkoming in eens, ten bedrage van *f* 200 voor de kosten van eerste inrigting van nieuwe scholen, en voorts in eene jaarlijksche subsidie van *f* 100 tot *f* 175 voor elke school naar gelang van de behoefte, in verband met het aantal kinderen, volgens onderstaande schaal:

aan eene school, met niet meer dan 20 leerlingen, wordt toegekend het minimum bedrag van *f* 100.

aan eene school, met meer dan 20 tot 30 leerlingen, een bedrag van *f* 125;

aan eene school, met meer dan 30 tot 40 leerlingen, een bedrag van *f* 150;

aan eene school, met meer dan 40 tot en met 50 leerlingen, een bedrag van *f* 175.

De jaarlijksche subsidie is speciaal bestemd tot aanschaffing van leermiddelen en schoolbehoeften, welke gratis aan de leerlingen moeten worden verstrekt.

De voorwaarden waarop subsidiën toegestaan worden, zijn:

1°. dat de bijzondere inlandsche scholen, waarvan sprake is, geheel vrijwillig zijn tot stand gekomen;

2°. dat de schoolgebouwen op doelmatige wijze worden daargesteld en ingerigt; 3°. dat zij bezocht worden door minstens twintig en hoogstens vijftig leerlingen; 4°. dat de onderwijzers, ten overstaan der kommissiën of personen, bedoeld bij Art. 4, het bewijs leveren van voldoende bekwaamheid tot het geven van onderwijs in de vakken onder N°. 6 genoemd, en van een goed zedelijk gedrag te zijn; zullende hun daarvan eene schriftelijke verklaring worden afgegeven, die als akte van aanstelling kan gelden; 5°. dat zij toegankelijk zijn voor alle kinderen van inlanders en met hen gelijk gestelden, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid; 6°. dat het onderwijs minstens omvat het lezen en schrijven der volkstaal (of der Maleische taal), alsmede kennis der vier hoofdregels van het rekenen; 7°. dat alle godsdienstig onderwijs is uitgesloten, doch alleen de schoollokalen daartoe buiten de schooluren beschikbaar mogen worden gesteld; 8°. dat de onderwijzers geene leeringen verspreiden strijdig met de goede zeden of aansporende tot ongehoorzaamheid aan de wetten des lands; 9°. dat een gering schoolgeld worde geheven, overeenkomstig het tarief voor de gouvernementsscholen vastgesteld.

Kosten voor den bouw der kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Magelang.

In de Locomotief, N°. 71, 1874 leest men het volgende:

„Dezer dagen is door de Regering te Magelang aan de zuidzijde der Aloon-Aloon een terrein aangekocht, bestemd voor den bouw der kweekschool voor inlandsche onder-

wijzers, die van Solo naar Magelang zal worden overgeplaatst. De geheele kosten zijn ƒ 115000. Voor het terrein werd ƒ 28000 betaald, wel een groote som, maar de prijzen van terreinen en huizen zijn te Magelang enorm stijgende, daar er nu reeds geen enkel huis leeg staat en reeds een begin gemaakt wordt met maatregelen voor de ontvangst van een vrij groot garnizoen, waarvan de komst nog dit jaar wordt te gemoet gezien.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NÊERLANDSCH INDIË.

Eerste tentoonstelling van vee in de Minahassa.

Had ik reeds vóór eenigen tijd berigt ontvangen, dat door den Heer P. VAN DER CRAB, Resident van Menado het initiatief genomen was tot het houden eener tentoonstelling te Tomohon en mij daarin verheugd, als een nieuw blijk van vooruitgang eener bevolking, die vóór veertig jaren nog onder de onbeschaafde moest geteld worden, veelmeer verblijd ik mij over den uitstekenden uitslag, waarmede deze eerste proef bekroond werd. Ik mag tevens niet ontveinzen, dat ik met ingenomenheid gezien heb, dat twee van de zendelingen van ons Genootschap plaats genomen hebben in de Commissie met de uitvoering belast. Getuigt dit van opprijsstelling hunner verdienste, ook als volksbeschavers, door de Regering; het bewijst evenzeer, dat onze zendelingen alle gepaste en geoorloofde middelen aangrijpen, om, onder het volk levende, zijne belangen in allen deele te helpen bevorderen, en dus toonen, dat zij niet alleen door de prediking des Evangelies, maar door geheele toewijding aan het volk, het groote doel nastreven, waartoe zij werden uitgezonden. De voortreffelijke VAN DER KEMP beijverde zich reeds om den veestapel in Zuid-Afrika te verbeteren; en alle zendelingen, die hun werk naar eisch opvatten, hebben getoond te begrijpen, dat beschaving

en christendom noodzakelijk hand aan hand moeten gaan. Ik kan niet nalaten, bij dezen den Heer VAN DER CRAB en de geheele Commissie openlijk geluk te wenschen met de goede uitvoering van een waarlijk schoon denkbeeld. Mogen de vruchten zich bij de bevolking blijvend openbaren in steeds betere zorg voor haar vee! Het zal dan daarbij niet blijven.

Wie nog meent, dat zulke zaken voor de zending weinig waarde hebben, die raadplege de geschiedenis van ons eigen land en volk. „Sinds de stichting der Frankische heerschappij was de landbouw onder de volken van Germaanschen oorsprong met gewenschten uitslag aangekweekt geworden. Geheele streken lands waren ontgonnen en in vruchtbare velden herschapen, want elken kundigen landbouwer werd, op zijn verzoek, een gedeelte boschland, heideveld of onbebouwde grond, tegen eene geringe opbrengst geschonken en aangewezen. In het bijzonder hadden de geestelijken zich in dit opzigt verdienstelijk gemaakt." (1) Waren het in die dagen vooral kloosterlingen, die zich bij akker- en tuinbouw, gelijk bij veeteelt, even als door de beoefening van kunsten en wetenschappen onderscheidden; vindt men nog in onze eeuw tal van voorbeelden, dat roomsche zendelingen de plaats waar zij zich vestigden in een' bloeijenden tuin herschapen hebben; – de protestantsche zendelingen mogen dit gedeelte van hunne roeping niet vergeten, zelfs al maken zij zich op andere wijze door geneeskundige hulp te verleenen, scholen te stichten, enz. zeer verdienstelijk. En waar de Regering zelve zich geroepen acht landbouw en veeteelt aan te moedigen en te bevorderen, daar

(1) Zie: AREND, Algemeene geschied. d. Vaderlands, I, blz 426 en wat daar verder voorkomt.

kunnen toch de zendelingen niet achter blijven met aan de bevolking een goed voorbeeld te geven.

Eere den staatsman, die overal zijne medehelpers weet te vinden bij het vervullen van zijne ernstig opgevatte, zwaarwigtige taak! Gelukkig de zendeling, die bij den staatsman medewerking vindt, en die zich niet wegens zijn ambt uitgesloten ziet van het dagelijksch bedrijf. Heil der bevolking, die Regering en zending ziet zamenwerken tot haar stoffelijk en geestelijk welzijn.

Het hier achter volgend verslag werd mij door een' vriend toegezonden; ik beschouw het als eene niet onbelangrijke bijdrage tot de Land- en volkenkunde van Nederlandsch-indië, bepaaldelijk ter waardering van den geest der christenbevolking van de Minahassa; daarom acht ik ook, dat het eene plaats verdient in ons Tijdschrift, of liever nog, dat wij ons gelukkig mogen rekenen het daarin te kunnen opnemen. Wij houden ons voor meerdere, dergelijke bijdragen aanbevolen.

4 November, 1874. J. C. NEURDENBURG.

Verslag van den afloop der tentoonstelling en veemarkt te Tomohon (Minahassa), op den 22 en 23, en op 24 en 25 Julij, 1874.

De tentoonstelling en veemarkt te Tomohon, de eerste van dien aard in dit land, is afgeloopen en boven verwachting goed uitgevallen.

De uitvoering, aanvankelijk bepaald op 24 Junij 1874 en volgende dagen, moest verschoven worden; weinige dagen vóór dat tijdstip vertoonden zich enkele cholera-gevallen ter hoofdplaats Menado, en hoewel dit bij weinige bleef, was toch de schrik te groot om veel bezoeken te mogen wachten; ook mogt het gevaar niet worden geloopen eener vereeniging van vele menschen uit verschillende districten op ééne plaats, waar welligt meer dan gewoon gegeten en gedronken zou worden; dit uitstel is later gebleken van invloed te zijn geweest op het aantal bezoeken en op het aanbrengen van artikelen van nijverheid.

Vooreerst tot 22 Julij uitgesteld, is die dag bepaald gebleven voor de opening der tentoonstelling.

Terrein. De ruimte te Tomohon verkregen door vereeniging van het bazaarplein met het daartegenover liggende kerkerf is gebleken zeer voldoende te wezen; het geheel besloeg een vierkant van ruim 350 meters lengte en 80 meters breedte; een hooge bamboe-pagger was rondom dit terrein geplaatst met twee in- en twee uitgangen voor de bezoekers; langs de zijden zijn gebouwd 300 stallingen voor paarden en runderen; vakken voor 100 varkens,

zoomede lootsen met tafels voor de hokken met pluimvee; over het terrein waren verspreid eenige tenten met zitplaatsen, waar ook ververschingen te verkrijgen waren; in het midden stond een groote ronde koepel; op de dagen der uitvoering was alles versierd met groen, bloemen en vlaggen en had het geheel een zeer feestelijk aanzien; verder waren nog over het terrein verdeeld de toestellen voor de volksspelen; aan de in- en uitgangen waren kolintangs met toebehooren (gamelan) geplaatst. Tot bewaring der orde zijn veertig bedienden in dienst genomen, alle voorzien van onderscheidingsteekenen.

Inzendingen. Er zijn ingezonden minder beesten dan vóór drie maanden ter inzending waren opgegeven; het aantal bleef toch aanzienlijk. Er zijn binnen het terrein tentoongesteld:

124 paarden, waarvan 5 merries,
129 runderen,
51 varkens,
1 karbouw,
18 schapen en geiten,
487 hoenders,
18 eenden,
7 ganzen.

Over het algemeen droegen de voorwerpen het kenmerk van goede, sommige van uitstekende verzorging: vooral runderen muntten daarin uit boven andere; er waren ongekend fraaije ossen en koeijen en verscheidene zware stieren; paarden droegen veelal het kenmerk van voortdurend gebruik, enkele van meer dan gewone zorg en opkweeking; varkens van zeer groote zwaarte en zigtbaar goede verzorging; er waren slechts twee zeugen; dat het getal varkens betrekkelijk gering bleef, moet worden toegeschreven aan de moeite van transport en het

gevaar van sterven bij sterke beweging van zware beesten; pluimvee was talrijk vertegenwoordigd en uitmuntend opgekweekt; schapen en geiten waren van weinig beteekenis; één karbouw, de eenig overgeblevene in de Minahassa van een grooter aantal, in vroegere jaren van Gorontalo aangevoerd, was meer als bijzonderheid ten toon gesteld.

Jury. Tot onderzoek voor de bekrooning is voor elke afdeeling eene jury aangewezen, als:

Voor de afdeeling paarden, de commissie-leden N. GRAAFLAND en J. GERUNGAN, met vijf door hen te kiezen inlanders uit verschillende districten; voor de afdeeling runderen, de commissieleden N. P. WILKEN en L. WENAS, met vijf door hen te kiezen inlanders uit verschillende districten; voor de afdeeling varkens, schapen en geiten, de commissieleden J. P. VAN HARENCARSPEL en J. H. PELENKAHU, met vijf door hen te kiezen inlanders uit verschillende districten; voor de afdeeling pluimvee de commissieleden L. TAMBAJONG en A. B. WAWOROENTOE, met vijf door hen te kiezen inlanders uit verschillende districten.

Bekrooningen. Tot bekrooning heeft de Commissie mogen ontvangen, van de Nederlandsch-indische maatschappij van Nijverheid en Landbouw, vijf zilveren en tien bronzen medailles; deze belangrijke hulp en belangstelling wordt door de Commissie op hoogen prijs gesteld.

De beschikking over deze 15 medailles verkregen hebbende, is de Commissie teruggekomen van haar voornemen om eenige medailles te laten vervaardigen; de gewone inlander verkiest eene som gelds boven eene medaille; voorname inlanders en hoofden daarentegen hechten meer waarde aan de medaille; er werd daarom besloten de bekrooningen in geld te doen plaats hebben, dit kwam der

Commissie te meer gelegen, omdat zij, naar de kosten van te vervaardigen medailles geïnformeerd hebbende, eene geldelijke opoffering daarvoor zou hebben moeten doen, die hare krachten te boven ging.

De Commissie ontving van eenige belangstellenden geldpremies met aanwijzing van bestemming, zoo als hieronder vermeld wordt; verder besloot zij de gift van *f* 100 van Zijne Excellentie den Gouverneur-generaal Mr. J. LOUDON, waarvan de wijze van beschikking aan de Commissie was overgelaten, te verdeelen in twee premies, n.l. eene van *f* 60 voor afdeeling runderen en eene van *f* 40 voor afdeeling paarden.

Lettende op hare geldmiddelen bestemde de Commissie tot premiën uit de bijzondere giften boven bedoeld:

voor afdeeling	paarden	*f* 270
" "	runderen.	" 385
" "	schapen varkens en geiten. .	" 285
" "	pluimvee	" 165
	Te zamen. . . .	*f* 1105

De bekrooningen hebben plaats gehad als volgt:

AFDEELING PAARDEN.

Zilveren medaille, gegeven door de Nederlandsch indische maatschappij van Nijverheid en Landbouw:

1°. J. GERUNGAN, voor den besten Minahassaschen hengst, vier jaren oud (dit paard is na de bekrooning verkocht voor *f* 500, een zeldzame prijs voor Minahassasche paarden).

2°. J. C. DIRCKS JR., voor een' zesjarigen hengst in de Minahassa geboren van gemengd ras. De Heer DIRCKS heeft de voor hem bestemde medaille weder ter beschikking gesteld van de Commissie, die voor deze welwillendheid haren hartelijken dank betuigt.

3°. A. J. KAWILARANG voor een' vijfjarigen hengst in de Minahassa geboren van gemengd ras.

Bronzen medaille, gegeven door de Nederlandsch indische maatschappij van Nijverheid en Landbouw:

1°. A. B. WAWOROENTOE, voor een' zevenjarigen hengst van gemengd ras in de Minahassa geboren.

2°. J. H. PELENKAHU voor een' achtjarigen hengst van Gorontalosch ras.

3°. D. INKIRIWANG voor een' negenjarigen minahassaschen hengst.

Geldpremiën. *f* 40 gegeven door Zijn Exc. den Gouverneur-generaal, Mr. J. LOUDON, door de Commissie toegekend aan JOHANNES WAWOLUMUJA voor een' vijfjarigen Minahassaschen hengst.

f 50 gegeven door den Heer R. VAN BUGGENHAGEN, door de Commissie toegekend aan SIMON PANGAUW voor een' vijfjarigen Minahassaschen hengst.

f 10 gegeven door den Heer A. DE WILLIGEN, door de Commissie toegekend aan ZADRACH POLUAKAU voor een' driejarigen Minahassaschen hengst.

f 80 gegeven door de commissie aan ZADRACH WEWENGKANG, voor een' zesjarigen Minahassaschen hengst.

f 40 gegeven door de Commissie aan HERMAN LUMANOWU voor een' zesjarigen Minahassaschen hengst (dit paard danst op de maat van vioolmuziek).

AFDEELING RUNDEREN.

Zilveren medaille, gegeven door de Nederlandsch indische maatschappij van Nijverheid en Landbouw:

1°. A. B. WAWOROENTOE, voor de best onderhouden koe, zeven jaren oud.

2°. J. H. PELENKAHU, voor den best onderhouden stier, vijf jaren oud.

Bronzen medaille, gegeven door de Nederlandsch indische maatschappij van Nijverheid en Landbouw.

1°. ARNOLD GERUNGAN voor het beste span trekbeesten.

2°. WILLEM TIKOALOE voor een' goed onderhouden stier.

Geldpremiën: *f* 60 gegeven door Zijne Exc. den Gouverneur-generaal, Mr. J. LOUDON, door de Commissie toegekend aan MELKIAS MANOPO voor een' goed onderhouden zesjarigen stier.

f 50 gegeven door den Heer H. C. DIRCKS, door de Commissie toegekend aan MARKUS RUMBAJAN voor een' goed onderhouden vijfjarigen stier.

f 25 gegeven door den Heer Dr. G. J. FILET, door de Commissie toegekend aan A. L. WAWOROENTOE voor goed onderhouden stieren.

f 50 gegeven door de Commissie aan AGAS LONTO, voor goed onderhoud van 1 stier en 2 koeijen.

f 50 gegeven door de Commissie aan ABEDNEDJO TAWALUJAN voor een' goed onderhouden stier.

f 40 gegeven door de Commissie aan HENDRIK RUMAMBIE voor een' goed onderhouden stier.

f 40 gegeven door de Commissie aan K. MAMOTO voor een' goed onderhouden os van tien jaren.

f 40 gegeven door de Commissie aan ELISA MANDANG voor een goed onderhouden stier.

f 30 gegeven door de Commissie aan JACOB WEWUNGAN, voor een' goed onderhouden stier.

AFDEELING VARKENS, SCHAPEN EN GEITEN.

Zilveren medaille, gegeven door de Nederlandsch indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw:

1°. ZACHARIAS WAWOROENTOE, voor het zwaarste varken.

Bronzen medaille, gegeven door de Nederlandsch indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw:

1°. LUCAS WENAS.

2°. SALMON MANDAGIE. Beide voor goed opgekweekte varkens.

Geldpremies: Allen gegeven door de Commissie voor goed opgekweekte varkens:

f 30 aan JACOB MAMPO.
" 30 " JOHANNES POLII.
" 30 " LOURENS PAKASI.
" 30 " DANIEL WOHON.
" 25 " JOEL LOLOWANG.
" 25 " JOSEPH MAMANGKEI.
" 20 " LUCAS SUMUAL.
" 20 " ARNOLD LINGKONG.
" 20 " WILLEM RUNTUKAHU.
" 15 " HERMAN TAMBUWUN.
" 10 " ALBERT POLUWAN.

en voor goed onderhouden schapen:

f 20 aan JOHANNES WAWOROENTOE.
" 10 " JANUS TIMBOLAKA.

AFDEELING PLUIMVEE.

Bronzen medaille, gegeven door de Nederlandsch indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw.

1°. WILHELMUS WAKARIE voor de beste hoenders.

2°. L. TAMBAJONG, voor de beste kapoenen.

3°. A. MAENKOM, voor de beste hanen.

Geldpremiën:

f 15 gegeven door den Heer J. C. DIECKS JR., door de Commissie toegekend aan ADRIAN SUMOLONG voor kapoenen.

f 10 gegeven door denzelfden en door de Commissie, toegekend aan J. A. WAROKKA voor hoenders.

f 6 gegeven door de Commissie voor goed opgekweekt pluimvee aan PAULUS RUUS voor ganzen.

NATAN TUMARAR voor eenden.
LOURENS RUMENGAN,
JAN KUMAUNANG,
CORNELIS DENGOH,
LUMOWOH,
JOHANNES REGAR,
JOESOEP RUMOKAI,
DIRK PESIK,
AGAS MAPALUSI,
DANIEL WAROKKA,
J. A. LANTANG,
CORNELIS WONKAR,
E. A. GERUNGAN.
} voor hoenders.

f 4 gegeven door de Commissie voor goed opgekweekt pluimvee aan JACOB RAINTUNG, voor ganzen.

A. MAENKOM voor eenden
ROBERT LESAR,
JOHANNIS ROMPIS,
PETRUS KORAAG,
ADRIANUS LAOT,
MATEOS NELWAN,
A. RUMAMPOH,
H. RUMAMBI,
HENDRIK LONDONG,
ARNOLD WONGKAR,
HOTEH,
BASSAH,
MARKUS KAAWOUNG,
} voor hoenders.

De bekroonden ontvingen verder een diploma, dat in goud en kleurendruk keurig netjes was vervaardigd bij de Heeren THIEME & Co. te Soerabaja.

Opening en verdere uitvoering.

Den 22sten Julij des voormiddags, ten ongeveer 8 ure begaf de Commissie, voorafgegaan door de inlandsche kabesaran der negerij Tomohon, zich naar het terrein der tentoonstelling, dat inmiddels was opengesteld voor het publiek tegen de vastgestelde betaling van *f* 0,02½ voor gewone inlanders en *f* 0,25 voor Europeanen, hoofden der bevolking en vreemde oosterlingen.

In eene groote tent, waar de inlandsche hoofden en eene groote menigte inlanders en europesche ingezetenen vereenigd waren, vergaderde de Commissie en heette al de bezoekers welkom aan deze plaats, voorts beschrijvende de werkzaamheden der Commissie, de vele zorgen om behoorlijke uitvoering te verzekeren en tegenwerking te overwinnen, verder dank betuigende aan allen, die door hulp en geldelijke bijdragen hadden medegewerkt, inzonderheid ook aan inzenders, waarna de tentoonstelling werd verklaard te zijn geopend.

Namens de inlandsche hoofden en minderen werd door den hoofddjaksa A. B. KALENGKONGAN in sierlijke taal dank betuigd aan de Commissie voor deze belangrijke gebeurtenis, waarvan zij het gewigt voor land en volk beseffen. Deze welsprekende rede, in het Alfoersch herhaald, was blijkens de algemeene toejuiching de uitdrukking van aller gevoelen. De toespraak met een' feestdronk gesloten, werd door de Commissie beantwoord met een' heilwensch voor de Minahassa en hare bewoners.

Door de jongelingen der kweekschool te Tondano werden, onder leiding van den hoofdonderwijzer VAN DER HOEK, eenige zangstukken voorgedragen, die in toon en maat keurig uitgevoerd niets te wenschen overlieten.

Het terrein wemelde van bezoekers uit alle districten naar hier gekomen; inlandsche muziek, de kabesaran van Tomohon in nationale kleeding inlandsche dansen uitvoerende, eenige andere vrolijke vertooningen deden duidelijk zien, dat het inderdaad een buitengewone dag was. Een den nacht te voren aangebracht berigt, dat de cholera zich weder te Menado zou hebben vertoond, heeft, zoover bekend, niemand van deelneming weerhouden. Evenmin hebben vroeger verspreide geruchten, dat eene tentoonstelling op Java gevolgd werd door zware rampen en ziekten, en dat de tegenwoordige tentoonstelling alleen diende om te weten te komen wie goede paarden bezit, ten einde die in de belasting aan te slaan, merkbaren invloed op het getal inzendingen en bezoeken gehad.

Het getal bezoeken bedroeg den eersten dag des voormiddags ten naastenbij 2500 inlanders en een honderdtal hoofden en Europeanen. Des namiddags was dit getal iets grooter. Hevige regen heeft zeker menig een teruggehouden; de volksspelen vonden toch zeer veel liefhebbers, en van de vele prijzen daaraan verbonden bleef niet een over.

Den volgenden dag is op voorstel der inlandsche hoofden de toegang voor inlanders opengesteld zonder betaling; het aantal bezoekers bedroeg toen 5000. Des namiddags werden door de commissie de bekrooningen uitgereikt; hierbij bleek de tevredenheid niet alleen bij de bekroonden, maar bij alle omstanders.

Door een der leden van de Commissie werd vervolgens warme dank betuigd, zoowel namens de Commissie, als in het algemeen aan den Voorzitter den Heer VAN DER CRAB, voor het initiatief van de tentoonstelling en de goede regeling daarvan, waarvan de Commissie verlangde, dat in dit verslag zal worden melding gemaakt.

Na herhaalde dankbetuiging aan zijne medearbeiders in de Commissie en aan het publiek heeft de Voorzitter verder verklaard, dat met den dag van heden, na afloop der volksspelen de tentoonstelling is gesloten en dat de veemarkt en veiling morgen zullen aanvangen.

De goede orde heeft niets te wenschen overgelaten; geen oogenblik is die verstoord. Algemeen was vrolijkheid en opgewektheid heerschende onder alle standen; een buitengewoon voordeelige rijstoogst, reeds gedeeltelijk afgeloopen en voor het overige veel belovend en een zeer rijke koffieoogst, die in de laatste maanden meer dan twee tonnen gouds onder het volk deed komen, brachten bij tot die goede stemming.

Veemarkt.

De veemarkt was niet zoo geanimeerd als wel verwacht was; bij de inzending waren trouwens zeer weinig paarden en runderen aangegeven als bestemd tot verkoop, hetgeen een verblijdend blijk is, dat de eigenaar gehechtheid heeft aan zijn vee. Het weinige van den omzet vindt ook oorzaak in de omstandigheid, dat de meeste koopen reeeds op den eersten en volgenden dag der tentoonstelling onder de hand waren afgedaan. Goede prijzen werden bedongen voor paarden, stieren en varkens, prijzen, die zelfs buitengewoon hoog mogen genoemd worden. Bijna al de varkens waren verkocht vóór den aanvang der vendutie, die de Commissie namens de eigenaren zou houden.

Geldmiddelen.

De Commissie heeft mogen beschikken over de volgende geldmiddelen:

Diverse bijdragen	*f*	2043,87
Giften voor aangewezen doel boven vermeld.	"	260,—
Entréegelden (één dag).	"	205,—
Commissie voor gehouden vendutie. . .	"	104,37
Te zamen. . .	*f*	2613,24

Hare uitgaven hebben bedragen:

Drukwerk programma, diploma en advertenties	*f*	87,09
Gereedmaking: terrein, stallingen. . . .	"	995,—
Geldpremies en prijzen voor volksspelen .	"	1355,—
Huur van gamelan en bespelers. . . .	"	10,—
Bediendenloon en onderscheidingsteekenen.	"	139,50
Kleine uitgaven	"	26,65
Te zamen. . .	*f*	2613,24

Zij heeft de voldoening mogen smaken, alles tot zelfs het geringste te hebben kunnen betalen, dank zij de mildheid der gevers, die haar daartoe in staat stelde.

De Commissie geeft ten slotte als haar gevoelen te kennen, dat het voor den veestapel in dit land zeer wenschelijk zou zijn, alle twee à drie jaren eene tentoonstelling te doen plaats hebben. Deze eerste zoo uitmuntend geslaagde proef geeft ruimschoots regt, op belangrijke deelneming te hopen, mogt het zijn ook op ondersteuning van meer magtige zijde dan alleen van ingezetenen.

Zij besluit haar verslag met innige dankbetuiging voor de ruime giften en medewerking van verschillende zijden ontvangen, bijzonderen dank aan de Nederlandsch-indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw en aan zijne Excellencie den Gouverneur Generaal Mr. J. LOUDON. Zij ziet met zelfvoldoening terug op haren arbeid, en koestert de overtuiging, dat deze eerste en in alle opzigten wel geslaagde tentoonstelling en veemarkt beter en meer op-

gewektheid zal geven tot behoorlijke verzorging van den veestapel, die zoo als bij elk landbouwend volk, in de Minahassa een belangrijk deel van den volksrijkdom uitmaakt.

TOMOHON, den 25 Julij 1874.

De Commissie voor de tentoonstelling en veemarkt,

P. VAN DER CRAB,
H. C. DIRCKS,
J. GERUNGAN,
N. GRAAFLAND,
J. P. VAN HARENCARSPEL.
Jhr. W. H. W. DE KOCK,
J. M. PARERA,
J. H. PELENKAHU,
L. TAMBAJONG,
A. B. WAWOROENTOE,
L. WENAS,
N. P. WILKEN.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Wat het christendom op de Tonga-eilanden heeft uitgewerkt.

Wie meent, dat het christendom niet geschikt is voor onbeschaafde of half beschaafde volken, die onderzoeke welken invloed het geoefend heeft op de barbaarsche horden, die sedert de volksverhuizingen de gedaante van Europa verkeerden, en vergelijke daarmede de toestanden in het zuiden van Europa en in het overbeschaafde Oosten, waar het christendom den volksgeest beheerschte.

Hij zal bij dit onderzoek kunnen opmerken, dat terwijl de Romeinen betrekkelijk geringen invloed op de barbaarsche volken oefenden en hunne godsdienst bijna geen sporen onder hen naliet, niettegenstaande hunne taal zeer lang door de meest ontwikkelden gesproken werd, de prediking der christenzendelingen, de instellingen uit het christendom voortgevloeid, ja zelfs de veroveringen van een CLOVIS en KAREL DE GROOTE, met de verbreiding van het christendom in naauw verband staande, onweêrstaanbaar gewerkt hebben.

Hij zal tevens niet kunnen nalaten te erkennen, dat de bedoelde invloed zich niet dan langzaam deed gevoelen; langzaam althans voor het oog. Immers bijna ongemerkt werkt het christendom dáár reeds gunstig op huisgezinnen en individus, waar het zijne kracht op de gansche maatschappij nog niet openbaart, waar dus voor de wereldgeschiedenis nog geen feiten worden te boek

gesteld. Het is, helaas! eenmaal zóó, dat de geschiedenis naar de meest gewone opvatting zich het meest bezig houdt met datgene wat de hartstogten in beweging brengt, en bijna geen gegevens levert voor datgene wat stil ontwikkelend en vormend werkt; dat zij dus de aardbevingen en orkanen vermeldt, maar de natuurkrachten, die leven, gezondheid, genot, gloed verspreiden als ongemerkt voorbij gaat.

Hij zal, zijn onderzoek voortzettende, welligt bespeuren, dat onze tijd eene niet te miskennen overeenkomst heeft met de dagen der volksverhuizingen. Immers toen en thans een deel der wereld hoog beschaafd, uitmuntende door de beoefening van kunsten en wetenschappen; verfijnd, gedeeltelijk tot sybaritisme, en toch ook krachtige individualiteiten opleverende; zich verheven achtende boven het overige menschdom en eerbied eischende voor zijne magt; – en daar tegen over volken of stammen, die, hoe was niet of naauwelijks bekend, onder elkander leefden en streden, zonder dat de beschaafde wereld zich veel om hen bekommerde, indien niet eene expeditie of een moedig reiziger van hen deed spreken; stammen, die volmaakt gelukkig schenen in een' zoogenaamden natuurstaat, als Tacitus's Germanen en Forster's Vriendschapseilanders; stammen van welke sommige zich stil met akkerbouw en veeteelt bezig hielden, andere in bloedvergieten hun hoogste genot, hunnen roem vonden. Toen, gelijk thans: eene oude wereld met eene gansch nieuwe in eerste aanraking, zucht tot verrijking aan beide zijden; maar, hoe gemakkelijk ook te bevredigen, waar vuig egoïsme niet de buitensporigste eischen doet, toch juist ten gevolge daarvan noodlottig voor beide partijen.

Hij zal welligt tot het besluit komen, dat als voor de onbeschaafde volken van onzen tijd de mogelijkheid

bestond zich als Hunnen en Gothen over een deel der wereld uit te storten, zij aan de gevaren zouden ontkomen, die hen thans met ondergang bedreigen.

Met dit alles hebben wij ons echter voor ditmaal niet in te laten. Wij willen eenige bladzijden uit de geschiedenis niet van tien eeuwen, niet zelfs van éénе eeuw, maar hoogstens van de laatste vijftig jaren opslaan, om te zien of het uitgestrooide zaad is opgeschoten. 't Zal niet de geschiedenis van aardbevingen of orkanen zijn, 't zal moeten zijn een nasporen, of dan werkelijk andere, betere toestanden zijn ontstaan bij volken of stammen, waar het christendom niet ter loops of als aan alle andere belangen ondergeschikt, maar opzettelijk, en, 't is eenmaal niet anders, vooral door zendelingen gebracht is. Geen mikroskopisch onderzoek kan hier in 't werk worden gesteld; en toch zou de schrandere methode van den natuurkundige ons van dienst kunnen zijn, wanneer hij het rijzen en dalen van den bodem bepaalt: wij zullen moeten letten op peil en tijd. Wat wij echter daarbij allerminst kunnen missen, is het hart van den menschenvriend, dat gevoelt wat den éénen mensch ontbreekt en wat den anderen gelukkig maakt. Voor hem, die van 't christendom niet meer af weet, dan dat zijn stichter eens in Palestina leefde, en dat hij een voortreffelijk leeraar was, wel waard, dat hij als historisch karakter gekend worde, maar dien wij zeer wel kunnen laten rusten, als het ons niet bepaald te doen is om den schakel der ontwikkeling van het menschdom te leeren kennen, voor den zoodanigen zal niet ligt het bewijs geleverd kunnen worden, dat het nu juist het christendom was, dat eenig, laat staan zóó veel goeds onder die stammen gesticht heeft. De Hindoe begint het te erkennen; terwijl velen, dien het christendom, naar de physische regels, die zij niet

ten onregte hoog stellen, in merg en bloed moest zitten, er niets van zien. Dit klinkt paradox, en toch 't is eenvoudig te verstaan.

Genoeg zij hier de verklaring, dat het ook mij om niets anders dan waarheid te doen is, en dat voor zoover mijne resultaten verschillen van die van anderen, ik niets beters heb voor te stellen, dan dit: laat ons met welwillendheid nagaan op welke gronden wederzijds onze resultaten berusten.

De geschiedenis van de Tonga-eilanden kan strekken, om ons den invloed van het christendom op een onbeschaafd volk te doen kennen. Zij is de eenige niet, integendeel zij is slechts een deel van een uitgestrekt geheel. Wendt men den blik elders, men vindt de algemeene verschijnselen terug, maar altijd ontwaart men verscheidenheden, die de studie der onderdeelen belangwekkend maken. Welnu daartoe zal later nog wel gelegenheid zijn.

De Tongezen bewonen eene eilandengroep, die ten oosten van de Fidji-, ten zuiden van de Samoa-eilanden, even benoorden den zuider keerkring ligt. Cook gaf aan die groep den naam van Vriendelijke of Vriendschapseilanden. Wij zullen ons hier niet verder met ligging, bodem, voortbrengselen, klimaat, enz. van deze eilanden inlaten; wij willen ons bepalen tot het volk en zijne geschiedenis.

„De Tongezen mogen de bloem van het polynesische ras genoemd worden. Het zijn groote menschen, met fraaije intelligente gelaatstrekken, donker, dikwijls krullend haar, van gelaatskleur ligtbruin. Zij kunnen als de Angelsaksers der Zuidzee worden beschouwd. Herkomstig van

Samoa, hebben zij Tonga veroverd, en die groep ook te klein vindende, hebben zij koloniën in Fidji gevestigd, en in den laatsten tijd wanhopige pogingen aangewend om die geheele groep te veroveren. De onverdeelde lof door alle reizigers aan hun goed uiterlijk geschonken, heeft hen vrij verwaand gemaakt, en door hun geluk in den oorlog werden zij uiterst trotsch en aanmatigend." (1) Niet weinig was deze fierheid vermeerderd, nadat het hun eens gelukt was door een' zamenloop van omstandigheden een engelsch oorlogschip tot den terugtogt te dwingen; dit behoort tot den tijd, dat zij christenen geworden waren, waaruit reeds dadelijk blijkt, dat het christendom de nationale eigenschappen niet had uitgewischt. Hoe zou het anders ook mogelijk zijn, dat nog altijd in Europa Britten, Franschen, Duitschers, enz. met eigen nationaliteit gevonden worden?

Toch was er een tijd geweest, 't was in de eeuw hunner legenden, dat de Tongezen rustige kooplieden en industriëlen waren, die fijne matten en weefsels, in fraaije patronen gekleurd, verruilden tegen de vrijheid om op de naburige eilanden hout te kappen en canoes te bouwen; door dit verkeer vermengde zich hun ras met andere, bepaaldelijk ook met de veel donkerder gekleurde Fidjiërs. Eindelijk zagen zij hunnen invloed op andere wijze vermeerderen: hunne athletische gestalte, hun moed en onvertsaagdheid deden hen als geschikte bondgenooten beschouwen voor oorlogvoerende partijen, en als het soms gebeurde, dat zij in eigen handel, natuurlijk naar eigen inzigten, verkort werden, dan lieten zij niet na, zich bloedig regt te verschaffen. Dit een en ander is menschelijk, ja

(1) Zie Viti: an account of a government-mission to the Vitian or Fijian islands, in the year 1860-61, by BERTHOLD SEEMANN, Ph. D., F. L. S.. F. R. G. S. &c. 1862.

zelfs behoort het tot het karakter van beschaafde volken.

En wat opmerking verdient, 't is Dr. BERTHOLD SEEMANN, door het Engelsch gouvernement uitgezonden, om te onderzoeken of het de moeite zou loonen de Fidji-eilanden onder engelsch protectoraat te nemen, 't is Dr. SEEMANN, die dit met tal van feiten uit de latere geschiedenis verrijkt in 't licht stelt, omdat werkelijk de Tongezen gevaarlijke concurrenten voor de inbezitneming van Fidji geworden waren, omdat de koning van Tonga, of wel een zijner grooten, even als hij een christen, niet minder scheen te bedoelen dan de annexatie van de Fidji-eilanden! Hoe 't mogelijk is, dat een christenvorst zóó iets kan bedenken laat staan ondernemen?! Die christen vorst heet koning GEORGE TOEBÖOR en zijn staatsdienaar MAAFOE. Nadat MAAFOE eens deel genomen had aan een' opstand, die echter gelukkig door koning GEORGE bedwongen was, oordeelde deze het politiek of welligt diplomatiek, den eerzuchtigen bloedverwant te verwijderen, waartoe eene gereede aanleiding bestond, daar juist eene kolonie van Tongezen op de Fidji-eilanden onrustig geworden was: MAAFOE werd afgevaardigd om hen tot de orde terug te roepen. De afgevaardigde zou uit zich zelf wel begrijpen, dat hier eene schoone gelegenheid ontstond, om zijne eigene eerzucht te bevredigen door 's konings gezag bij de naburen uit te breiden. Een wenk door den koning hem gegeven was dan ook voldoende. MAAFOE wist zoo handig, zoo juist te regter tijd de partij van den zwakste tegen den sterkste te kiezen, dat hij bij de veelvuldige veeten van de Fidjiërs steeds den doorslag gaf, en van den zwakkeren overwinnaar het loon der dankbaarheid inoogstte. Zoo breidde MAAFOE het rijk van zijnen vorst uit.

„In Maart 1855 maakte koning GEORGE gebruik van

de gelegenheid, hem door het zendingschip de John Wesley aangeboden, om een staatsiebezoek te brengen aan CAKOBAOE (THAKOMBAOE), het opperhoofd van Baoe, titulair koning van Fidji. Juist was CAKOBAOE in groote verlegenheid, want Kaba, eene belangrijke plaats in de nabijheid van zijne residentie, was in open verzet tegen hem. Te kwader ure besloot hij de hulp van koning GEORGE in te roepen, die deze, tegen de noodige vergoeding, gaarne verleende, zoodat de onneembaar geachte veste den 7den April 1855 veroverd werd. MAAFOE onderscheidde zich bij die gelegenheid. Een andere Fidjische vorst (TOEI CACAOE) kwam op dergelijke wijs de hulp der Tongezen inroepen, die eene andere, bij die gelegenheid veroverde vesting, Rabe tot 1860 ten onderpand hielden voor de te betalen oorlogskosten.

De verovering van Kaba en Rabe deed bij MAAFOE de begeerte ontstaan naar het bezit van al de Fidji-eilanden, misschien nog meer voor zich zelven, dan voor zijn' vorst, en werkelijk zou hij gevolg gegeven hebben aan zekere plannen, als niet nog juist in tijds de engelsche consul W. PRITCHARD ten tooneele verschenen was (10 September 1858). Wegens zekere beleedigingen amerikaanschen onderdanen aangedaan, eischte het amerikaansche gouvernement 45000 dollars (*f* 112500) schadevergoeding, en daar gansch Fidji zooveel niet bezat, bood koning CAKOBAOE zijn land aan Engeland, onder voorwaarde, dat het britsche gouvernement deze som betalen en daarvoor 200000 morgen lands in betaling aan zou nemen. Engeland heeft dit aanbod toen niet aanvaard, ofschoon het Dr. SEEMAN uitzond om het land op te nemen; het is sedert herhaaldelijk op de zaak teruggekomen; in het parlement deden zich stemmen voor haar hooren, lang te vergeefs; eindelijk heeft het engelsch ministerie, vóór eenige

maanden, besloten de Fidji-eilanden onder de bezittingen van het Britsche rijk op te nemen. Wat dit zal uitwerken moet de tijd leeren. De Engelschen hebben in Nieuwzeeland ondervonden, wat het zegt partij te trekken voor eenige volkplanters (settlers), die eenmaal bevonden hebben, dat een land zeer geschikt is voor hunne cultures, maar die de bevolking niet altijd zoo gedwee zien, als zij wel zouden wenschen. Als die volkplanters den boog te sterk spannen, dan kan eerlang eene expeditie naar Fidji noodig worden.

Doch laat ons de geschiedenis van Fidji verder daarlaten; genoeg zij het te zeggen, dat MAAFOE, na het vertrek van den consul, zijne plannen zocht uit te voeren, en daartoe eene uitstekende gelegenheid vond, daar eene nieuwe veete tusschen twee magtige hoofden ontstaan was. Zóó goed slaagde MAAFOE, dat hij juist op 't punt was zich van geheel Fidji meester te maken, toen ongelukkig Harer Majesteits consul uit Engeland terugkeerde met de tijding, dat Harer Majesteits regering de aanvaarding van het land in gunstige overweging had genomen. Met eenige diplomatie werd dit zóó verklaard, als of het land reeds in 't bezit was van de Britsche regering, en MAAFOE dus al zijne aanspraken diende te laten varen, wilde hij niet met Engeland te doen hebben. Zoo gebeurde het, dat MAAFOE op den 14den December 1859 een document teekende, hem door den Britschen consul voorgelegd, waarbij hij plegtig afstand deed van alle en eenigerlei aanspraken voor zich zelven of zijn' vorst op eenig grondgebied van Fidji. De Britsche diplomaat was den Tongeeschen veroveraar te slim geweest.

Dr. SEEMANN deelt ons het staatsstuk in zijn geheel mede, en na te hebben opgemerkt, dat MAAFOE ofschoon nu in zijne loopbaan gestuit, met zijne horden vreeselijke verwoestingen had aangerigt, gaat hij voort: „Nog-

tans ontbrak het niet aan menschen, die het gedane toejuichten, en die niet in hun schik waren, dat aan de politiek des invallers zoo plotseling een eind gemaakt werd. MAAFOE wist zeer goed, dat hij zulke vrienden noodig had, en hij had in tijds gezorgd zich die te verwerven. Hij had drie verschillende categoriën, die hij op zijne hand kon krijgen: zijne eigene volgelingen, de vreemde kooplieden en de wesleyaansche zendelingen. De Tongezen waren ligt aan zijne zaak te verbinden, door hun onbepaald vrijheid tot rooven, plunderen en vrouwenroof te geven (license to rob and plunder the country, and ravish the women); de vreemde kooplieden bracht hij op zijne hand, door zijne rekeningen voor kruit, lood en krijgsvoorraad hoog te doen oploopen, die niet ligt betaald zouden worden, als het niet was uit de oorlogsschatting in kokos-olie, schildpad en tripang in de veroverde plaatsen behaald, terwijl de wesleyaansche zendelingen door MAAFOE bevredigd werden, door als eerste voorwaarde bij het maken van den vrede te stellen, dat de veroverde stammen het heidendom zouden versaken en het christendom zouden omhelzen. De duizenden bekeerlingen, dus aan hunne kudde toegevoegd, maakten de zendelingen geheel blind voor het gevaar, dat zij liepen door met zulk een' roekeloozen avonturier te heulen. Eerst nadat Maceeata (Mathuata bij PRITCHARD) was ten onder gebracht en de openbare meening zich zoo streng had gekeerd tegen den moord der gevangenen te Natakala en Nadoeri door Jamisi (Semisi bij PRITCHARD), zagen zij de noodzakelijkheid in van tegen het onheilig gebruik, dat van hun' naam gemaakt was te protesteren." (1)

(1) Zie de bijzonderheden bij W. PRITCHARD, Polynesian reminiscences. 1868. SEMISI een aanvoerder onder MAAFOE had eenige Fidjiërs in eene kerk gelokt, en hen daar op gruwelijke wijze laten vermoorden.

SEEMANN dit vermeldende verdedigt zich voor hen, die wel bekend zijn met fidjische zaken, dat hij de partij der zendelingen op zich neemt en „de handelingen der zendelingen onderscheidt van die der barbaarsche horden, die het land afliepen". Oppervlakkig zou men zeggen, zoo meent hij, dat de zendelingen de hand in die afgrijselijkheden gehad hadden, en hier wordt dan vooral er op gedrukt, dat de Tongezen op uitstekende wijze de belangen der zending bevorderden, en dat er wel iets verleidelijks voor de zendelingen in moest liggen, zich van die hulp te bedienen. „Doch", zegt hij, „niettegenstaande deze feiten, soms met groote hevigheid aangevoerd, verwerp ik als geheel ongegrond het denkbeeld, dat de zendelingen het geheele plan (de verovering namelijk van Fidji) met de Tongezen beraamden. Eene bedaarde overweging van al de gegevens leidt veeleer tot het besluit, dat MAAFOE de zendelingen in den waan bracht, dat hij hunne belangen behartigde, terwijl hij werkelijk alleen misbruik maakte van hunnen naam om zijne eigene plannen te bevorderen, en zij bemerkten te laat, dat zij de dupen geworden waren van een eerzuchtig man, die niets ontzag." En wat van de wreedheden der Tongezen door SEEMANN en door PRITCHARD verhaald wordt, is gruwelijk, even gruwelijk als de gruwelen van PIZARRO, in den trant van den moord door de Spanjaarden te Naarden gepleegd: wij behoeven er niets van af te doen, en zullen er niet aan denken MAAFOE te verdedigen. MAAFOE was of is, want hij leeft nog, en hij heeft later nog meer van zich doen hooren, een woest veroveraar, welligt een CONSTANTIJN of een KAREL DE GROOTE, welligt ook een PETER DE GROOTE of een NAPOLEON, en zijn leger maakt zich welligt schuldig aan de wanorden van de Wallensteinsche benden, waarom zouden wij er iets van af willen doen?

Wat wij echter hier ook niet vergeten mogen is, dat de consul PRITCHARD er een punt van eer van maakte; dat Engeland zich in het bezit zou stellen van de Fidji-eilanden; dat Engeland er zeer aan dacht, echter niet in 't belang der bevolking, maar van zijn' handel; dat ook de amerikaansche consul veel bezwaren had tegen MAAFOE, omdat de walvischvaarders en tripangvangers in hun bedrijf gestoord waren; kortom, dat wij hier met de drie factoren te doen hebben, die sedert eeuwen bij beschaafde en onbeschaafde, heidensche en christenvolken ellende en verwarring gekweekt hebben: egoïstische politiek, onopregte diplomatie, veroveringszucht, van welke allen de groote motor is eerzucht.

Maar hebben wij met dezen te doen, als wij den invloed van het christendom op de ontwikkeling van een volk willen nagaan? Of zou het christendom bestemd zijn deze slangen den kop te vermorzelen? Zou het niet veeleer noodig zijn, zulke factoren te elimineren, om tot de regte schatting te komen van den invloed, dien het christendom op het lot der volken gehad heeft?

Het was noodig, dat wij eerst een' blik sloegen op den politiek-maatschappelijken toestand der Tonga-eilanden, om te beter te kunnen nagaan wat het christendom daar heeft uitgerigt door den invloed van hen, die bepaald als evangeliedienaars optraden. Laat mij thans de geschiedenis der zending op de Tonga-eilanden eenigszins uitvoerig verhalen.

In 1795 waren door het zendingschip de Duff tien zendelingen van het Londensche zendelinggenootschap op de Tonga-eilanden aan wal gezet. Het waren allen handwerkslieden, en blijkbaar ontbrak het hun aan een' geschikten leidsman. Met ingenomenheid werden zij door de inlanders ontvangen, en toen de Duff de eilanden

verliet kon zij goede berigten naar het moederland medenemen. Men had schijn voor wezen aangezien. De Tongezen waren vriendelijk, maar zij rekenden op de schatten en de kunstvaardigheid van de vreemdelingen, om er voor zichzelven voordeel mede te doen: van daar dat wij spoedig de zendelingen over verschillende districten verdeeld vinden, waar zij zonder het zelf te vermoeden, als weelde-artikelen, ter verhooging van het aanzien der inlandsche vorsten dienden. Reeds waren een paar Europeanen op gelijke wijze door de inlanders opgenomen, het waren weggeloopen bannelingen (convicts), die zich aanvankelijk welwillend betoond hadden jegens hunne landgenooten, doch die hun' wandel door dezen veroordeeld ziende, ook niet voornemens zijnde deel te nemen aan hunne gebeden en godsdienstoefeningen, zich weldra hunne geslagen vijanden betoonden. Ook onder het gezelschap was er een die zich onttrok, en die na korten tijd als een inlander met eene inlandsche vrouw ging leven. (1) En tot overmaat van grieven werd in 1797 het getal Europeanen nog vermeerderd door zeven zeelieden, van een Amerikaansch vaartuig achter gebleven, van welke slechts één, een smid, BLEAK genaamd, zich bij de zendelingen aansloot. De overigen wedijverden met de convicts in bandeloosheid, ontstalen den zendelingen hunne gereedschappen en kleederen, en deden alles om hen bij de inboorlingen in verdenking te brengen.

Tot in 1798 liet men hen vrij bidden en zingen; in dat jaar echter werd het gerucht verspreid, dat zij eene oude vrouw dood gebeden hadden. Eenige aanzienlijke hoofden kwamen hen daarop verzoeken, hunne gebeden

(1) Het schijnt, dat GERSTÄCKER dit geval op het oog gehad heeft in zijn' roman die Missionäre, waar hij zekeren zendeling als slagtoffer voorteit van het methodisme.

voortaan na te laten, en daar zij daartoe niet konden besluiten, werden zij dikwijls bij hunne godsdienstoefeningen gestoord. Eindelijk werd een aanslag op het leven van den smid BLEAK beproefd, en later ontzag men zich niet bij de zendelingen in te breken, hen op weg te overvallen en hun zelfs de kleederen van 't lijf te stelen. Dit zou men zeggen ging ver genoeg, om ook het geduld van den lijdzaamsten uit te putten; nogtans bleven de zendelingen volharden op hope tegen hope. Eindelijk werd in April 1799 de koning van het eiland door zijn' broeder vermoord, waaruit een burgeroorlog ontstond. Nu bleek eerst duidelijk, hoe de inlanders de zendelingen beschouwden; immers de verschillende hoofden verwachtten, dat zij deel zouden nemen aan de gevechten, een ieder onder het opperhoofd, dat hem, zoo als het heette beschermde; en toen de zendelingen ten stelligste verklaarden, dat zij zich onzijdig zouden houden, hadden zij al de ijselijkheden van den krijg te verduren, zoodat zij letterlijk van alles beroofd werden. Zoo schoot voor hen, om ten minste het leven te behouden, niets over, dan zich in de achterhoede te plaatsen van eene der vijandige benden, waar zij ruim gelegenheid hadden al het afschuwelijke van zulk een' krijg waar te nemen: vrouwen, die het bloed der vijanden lekten, ouden van dagen, die de gelegenheid waarnamen, om zich op het vleesch hunner natuurgenooten te vergasten; verjaagd, op de vlugt, dan weêr door eene andere bende medegesleept, eindelijk eene schuilplaats vindende tusschen eenige rotsen, konden zij toch nog aan hunne vrienden schrijven: „Wij vonden nog overvloedig reden om den naam des Heeren te prijzen, die zóó veel gegeven en zóó weinig ontnomen had van wat werkelijk voor ons geluk noodig was. Ofschoon van alle wereldsch goed beroofd, zonder

zelfs een kleed om ons te dekken, bleef toch onze hemelsche erfenis onaangeroerd en onaanrandbaar," enz. Door honger en dorst gekweld, gelukte het hun eindelijk eenig voedsel te verkrijgen, maar tevens werden zij door een bevriend opperhoofd gewaarschuwd, dat zij in gevaar verkeerden, en waarschijnlijk onbekend met de gewoonte der inlanders, die medebracht, dat de overwinnaar alle bloedverwanten en vrienden van den overwonnene ombracht, zagen zij zonder erg eenige inlanders naderen, die op hen aanvielen, en drie van hen om 't leven hielpen.

In andere gedeelten van het eiland bleef de krijg voortwoeden, en ten slotte vierden de overwinnaars hunne zegepraal met een canibalen-maal. Aanvankelijk was de toestand der zendelingen niet verbeterd door den vrede, later kregen zij echter een en ander van het hunne terug door de edelmoedigheid van een der hoofden. 't Waren vooral een bijbel, papier, pennen en inkt, die zij met groote blijdschap terug ontvingen. Dat zelfde opperhoofd beweende ook de vermoorde zendelingen, en liet een graf voor hen in gereedheid brengen. Wel konden zij tegen het midden van het jaar nieuwe woningen betrekken, doch toen zij hunne gewone godsdienstoefeningen wilden voortzetten, werd hun dit verboden, en bleef hun niets over, dan dit in stilte te doen. Gedurig echter was hun leven in gevaar, alle rampen, ook die van den oorlog werden aan hunne tegenwoordigheid toegeschreven; en in 1800 zou de woede dubbel over hen losbarsten door dien een opperhoofd gestorven was ten gevolge van het eten van spaansche peper (capsicum), door de zendelingen op het eiland gebracht en sedert door de bevolking aangeplant. Gedurig in gevaar van hun leven, zonder eenig uitzigt op eenigen gunstigen invloed op de inboorlingen, moesten de zendelingen eindelijk het oogenblik zegenen,

dat hen aan hunne ellende onttrok. Op den 24sten Januarij 1800 werden zij opgenomen door een engelsch schip, dat de Tonga-eilanden aandeed, en daarmede was hier de zending van het Londensche genootschap opgeheven.

De Bestuurders van dat Genootschap gaven aan hunne zendelingen de gunstigste getuigenissen, voor hun geloof en hunne trouw, en schreven het mislukken hunner zending niet aan hen toe, maar aan den invloed der europesche matrozen, de bloedgierigheid der bevolking, het verspreid wonen der zendelingen, maar vooral het niet in tijds afzenden van een schip, dat door zijne geregelde bezoeken de inlanders in ontzag zou hebben gehouden. Dat de zendelingen aan grooter levensgevaar zouden zijn blootgesteld, omdat zij zoo veel ijzer en andere voor den inlander begeerlijke artikelen medebrachten, werd voor onwaarschijnlijk gehouden, te meer omdat zij steeds gereed waren voor de inlanders te werken; veeleer meende men, dat zij zich te veel met handenarbeid afgegeven hadden en welligt niet vrij waren van het denkbeeld, dat zij eerst de inlanders moesten beschaven. Dat de zendelingen in drie jaar tijds het nog zoo ver niet gebracht hadden, dat zij de volkstaal konden spreken, werd toegeschreven niet aan gebrek aan ontwikkeling, immers ook uit hunne dagboeken bleek het tegendeel, maar aan gemis aan philologische voorbereiding. (1) Wat hiervan zij, duidelijk genoeg is gebleken, dat die zendelingen niet de regte mannen op die plaats en in dien tijd waren.

In 1822 vestigde zich op Tongataboe, hoewel voor korten tijd de Eerw. Heer LAWRY, die grootendeels op eigen kosten een schip had uitgerust. Hij werd ook

(1) W. ELLIS, the History of the London Missionary Society, I. 1844.

vriendelijk ontvangen, doch ondervond binnen het jaar dezelfde bezwaren als de vroegere zendelingen: hij was zijn leven niet zeker.

Twee jaren later kwamen een paar inlandsche evangelisten van Tahiti, dien het binnen vrij korten tijd gelukte eene kapel te stichten, waar nagenoeg 300 personen bijeenkwamen, terwijl ook de koning JOSIAH TOEBOOE hun gunstig was. En omstreeks dezen tijd kwamen twee wesleyaansche zendelingen, de Heeren THOMAS en HUTCHINSON, die zich niet bij de tahitische voorgangers aansloten, maar zich afzonderlijk vestigden en veel werk maakten van de studie der taal. Na eenige aarzeling werd in 1828 door het Wesleyaansche genootschap besloten, het getal zendelingen met twee te vermeerderen de HH. TURNER en CROSS, die zich in eene andere plaats van het eiland nederzetten. Deze twee zendelingen hadden veel voorspoed, maar een der vroeger genoemde zag zich genoodzaakt naar een noordelijker eilandengroep, ook tot Tonga behoorende, de Habaai-eilanden te verhuizen (1830), en op die groep regeerde toen de man, die nu eens als een halve god, dan als een demon, nu als een model van staatsmanswijsheid dan als een lage intrigant, nu als een vroom christen, dan als een ondeugend huichelaar is voorgesteld: de man, dien wij door SEEMANN en PRITCHARD al eenigszins hebben leeren kennen, koning GEORGE TOEBOOE, toen nog TOEIHAATEIHO, het opperhoofd van Taegaea (een klein eiland van de Habaai-groep), geheeten. Dit opperhoofd had op eene reis naar Tongataboe een paar godsdienstoefeningen bijgewoond en een' indruk gekregen, dat daarin de ware aanbidding was gelegen, terwijl die zijner afgoden louter dwaasheid was; hij had dadelijk een' zendeling verlangd, maar geen der zendelingen was bereid of had gelegenheid hem te volgen.

Een inlandsch voorganger wilde men hem wel mede geven. TOEIHAATEIHO sloeg dit voorstel met minachting af, verliet de zendelingen met wrevel, maar kwam na eenigen tijd terug met het nederig verzoek, dat men hem toch maar een' inlander mogt afstaan, om zijn volk in het christendom, de lotoe, te onderwijzen. Zóó gebeurde het, dat PIETER VI, een Tongees, als evangelist naar de Habaaigroep afgevaardigd werd.

En als wij nu het verhaal van dien man zelven overnemen, zoo als ons dit woordelijk door den zendeling WEST is medegedeeld (1), dan zullen wij meer licht hebben verspreid over den invloed, dien het christendom op zulke woeste stammen heeft, dan de netste analyse van karakters, de fijnste redenering over bedoelingen en daden kan teweeg brengen. De man VI, uit een' stam, die weinige jaren te voren nog geen letterschrift had, geeft hier in zijne eigene taal een verhaal, eenvoudig en klaar, van zijne evangelieverkondiging, dat in zich zelf de getuigenis bevat van zijn geloof en van zijne geestesontwikkeling.

„Pieter Vi's verhaal."

„Dit is de geschiedenis door mij, PIETER VI, als een verslag van mijne bekeering tot het christendom. Noekoealofa was de plaats, waar ik het eerst begon te bidden. Te dien tijde was JOSIAH TOEBOOE, TAEIKANOKAEBOLOE koning, en de zendelingen waren de Heer TURNER en de Heer CROSS. De Heer TURNER was de zendeling, dien de Heer gebruikte voor mijne bekeering. Ik was zijn onderwijzer in de Tongeesche taal, en ik hielp hem in het vertalen. Het eerste gedeelte van een boek, dat

(1) Zie WEST: Ten years in south-central Polynesia. London, 1865.

hij vertaalde, en waaruit hij preekte, was het evangelie van Mattheus. Toen ik het prediken hoorde over JEZUS, doorboorde het dadelijk mijn hart, en eene liefde voor hem ontsprong in mijne ziel, zulk eene, die mij leidde om mij te laten onderwijzen in eene klasse met zes anderen, die het zelfde dachten en gevoelden. Na eenigen tijd werden wij allen gedoopt. Gedurende de preek verhaalde de Heer TURNER ons van zekeren zendeling, die voor eenige zwarte heidensche menschen gepreekt had, onder welke één man was, zeer verontrust in zijn gemoed. In den loop van zijne preek had de zendeling gezegd, dat „„zijne hoorders moesten weenen en God veel moesten bidden."" Diensvolgens ging de verontruste man naar huis, en op het dak van zijn huis schreide hij lang en riep den Heer aan. Doch, van daar gaande, bevond hij, dat hij door dat middel de vergiffenis zijner zonden niet ontvangen had. De zendeling had ook gezegd in zijne preek, dat „„het woord van God waarlijk voedsel was voor de ziel,"" en dat men het moet eten. De arme man meende toen, dat hij dit moest beproeven, en dat hij dus doende vrede zoude vinden, en dus begon hij letterlijk een deel van zijn' bijbel op te eten; maar hij bevond, dat ook dit hem geen vergiffenis van zijne zonden verschafte. Daarna preekte de zendeling weer, en zeide zijnen hoorders, „„dat zij in den Heer JEZUS CHRISTUS moesten gelooven."" Toen geloofde de man oogenblikkelijk, en hij verkreeg volkomen vergiffenis.

„Toen ik deze geschiedenis gehoord had, begon ik ook veel tot JEZUS te bidden, dat hij mijne zonden mogt vergeven. En toen de Heer mijn gebed beantwoordde door al mijne ongeregtigheden te vergeven, besloot ik altijd in JEZUS, als mijn' zaligmaker te gelooven. Hij riep mij ook om Zijne Heilige Majesteit (a

ene afio, eene uitdrukking van diepen eerbied voor gewijde personen gebruikt) in verschillende kleine dorpen nabij Noekoealofa te prediken, zoo als te Haoeloe, Faga en Hofoa. Ik was de eerste tongeesche prediker op al de Vriendschaps-eilanden, omdat ik zeer vlug was in het leeren lezen van den bijbel.

„Toen was het, dat canoes een bezoek kwamen brengen aan Habaai, op welken tijd TOEIHAATEIHO, (het opperhoofd van het eiland Toegoea), de zendelingen verzocht mij te laten meêgaan in de canoes naar Habaai, om het volk te leeren. Aan dit verzoek van TOEIHAATEIHO gaven de zendelingen gereedelijk goedkeuring, maar het voorstel werd verhinderd door TAOEFA-AHAOE, die zeide: „„Neen, zeker niet. Hij zal niet meêgaan. Hij is maar een Tongees; en wie staat er voor in, dat de menschen van Habaai tevreden zullen zijn met hem na te volgen of op zijne godsdienst te letten? Hij zal niet gaan."" Diens volgens bleef ik toen in Tonga. Maar nadat de canoes naar Habaai gezeild waren, ontstond een storm, waarbij de canoes bijna schipbreuk leden. Zij werden twee dagen lang rondgedreven, aleer zij in staat waren Habaai te bereiken. Zeer kort daarna keerde TAOEFA-AHAOE naar Tonga terug, en toen ging hij zelf naar de zendelingen, om te verzoeken, dat zij mij vergunden, met hem terug te keeren naar Habaai. Het werd daarom geschikt, dat ik zou meêgaan. Ik ging echter niet in 's konings eigen canoe, maar in die van de hoofden TOEFOEI en MAFILEO. Op reis ging 's konings canoe regt toe naar het eiland Oeiha; maar onze canoe hield stil te Mago, waar wij sliepen.

„Terwijl wij te Mago waren, werd berigt, dat de groote hoofden van Habaai zeer ontrust waren over hetgeen TAOEFA-AHAOE had gedaan, en dat zij zeer vertoornd

waren op de hoofden TOEFOEI en MAFILEO, omdat zij mij in hun schip medebrachten. Toen hij dit berigt hoorde, was TOEFOEI bevreesd, en wenschte, dat wij niet door zouden gaan naar Lifoeka, maar dat wij zouden vlugten naar Fidji. Maar ik zeide tot hem: „Doe zoo iets niet; laat ons liever den Heer bidden, dat hij ons leide." Toen zeilden wij naar Lifoeka; maar toen wij tot Haafeva gekomen waren, verlangde TOEFOEI nog eens, dat wij naar Fidji zouden zeilen, en ik verhinderde dit weder door te zeggen: „„Neen maar laat ons eerst tot den Heer bidden."" Nogtans, daar de hoofden en het scheepsvolk van de kalia (de canoe) heidenen waren, kwamen zij overeen eene godspraak te raadplegen, ten einde verzekerd te zijn, of er veel gevaar voor ons zou zijn, als wij naar Lifoeka gingen. Het teeken van de godsspraak verkregen was dit: als ons gevaar groot was, dan zouden wij bij het naderen van het eiland, een opperhoofd TOEOEHETAKA genaamd, eerbiedig biddende aan het strand zien. Toen wij dus nabij Lifoeka kwamen, gebeurde het zoo. TOEOEHETAKA was daar op het strand, diep aanbiddende. Toen zij hem zagen, zeiden de heidenen onder elkander: „„Helaas! het is waar; wij zullen moeten vlugten."" Maar toen de canoe het land bereikt had, zeide ik hun, allen aan boord te blijven, terwijl TOEFOEI, MAFILEO en ik, koning TAOEFA-AHAOE gingen bezoeken. Zoodra hij ons zag naderen, glimlachte hij ons toe, en ik zeide bij mijzelven: „„Dank! de Heer heeft mij gunst bewezen."" Na een en ander gesproken te hebben, zeide hij tot ons: „„Men zegt, vrienden, dat de hoofden hier toornig zijn; maar laat hen begaan; laat ons een huis gaan zoeken, waar PIETER kan wonen.""

„Op den eersten Zondag, toen ik ging preeken, bespotten twee vrouwen mij op weg, en zeiden veel kwaads van mij. Vele en groot waren mijne beproevingen

en de valsche geruchten, die in dien tijd omtrent mij verspreid werden; maar de Heer vervulde het hart van koning TAOEFA-AHAOE met groote liefde jegens mij. Hij nam les van mij in het lezen; maar hij was nog niet begonnen God te aanbidden. Nadat ik korten tijd bij hem gewoond had, zeide hij op zekeren dag tot mij: „kom, PIETER! laat ons den god HAEHAETAHI gaan zoeken, opdat ik met hem spreke, en hem een geschenk van kava aanbiede. Diensvolgens gingen wij op reis naar Foa, waar de priesteres van den god woonde. Terwijl wij voortwandelden, deelde de koning mij mede, dat hij den god kwaad wilde doen. Hij trok toen een' jongen banaan-boom uit den grond; en na dien in den vorm van eene knods gesneden te hebben, zeide hij: „„ik zal den duivel-god hiermede slaan."" Ik zeide toen: „„Sla niet met den wortel; gij mogt de oude vrouw dood slaan"" (de priesteres, die den god vertegenwoordigt of waarin de god woont). Hij sneed toen het harde gedeelte van den wortel af, en zeide, tegelijkertijd het slappe eind opstekende: „„Ziedaar, dan zal ik alleen hier mede slaan.""

„Toen wij ter plaatse aankwamen, om de kava den god aan te bieden, zeide de oude priesteres: „„HAEHAETAHI is niet hier;"" waarop TAOEFA-AHAOE hernam: „„Misschien is de god kwaad op mij, wegens dezen grooten bloemkrans?"" (doelende op een' dien hij bij zich droeg). „„Maar laat hem dat vergeven, en hier terugkeeren, opdat wij zamen kava drinken."" Hierop werd de oude priesteres bezield door HAEHAETAHI; en, intusschen had TAOEFA-AHAOE een' grooten drinknap gereed gemaakt, groot genoeg voor vier personen om uit te drinken; want hij wist, zeide hij, dat HAEHAETAHI een god was, die veel van drinken hield. De nap werd toen gevuld en door TAOEFA-

AHAOE aan de priesteres overhandigd; maar terwijl zij haar gelaat in de hoogte hield, onder het uitdrinken van den nap, gaf TAOEFA-AHAOE haar een' harden slag op het voorhoofd, waardoor de god of de priesteres op den grond rolde. Hij gaf toen een' tweeden slag, en een kreet van victorie slakende, riep hij uit, dat de god gedood was. Ten gevolge van deze daad, wilde geen god meer openlijk in Habaai verschijnen. De geheele godenbent was bevreesd van slagen te beloopen als HAE-HAETAHI; want, sedert dien tijd werd TAOEFA-AHAOE zeer boosaardig jegens allen.

„Maar het volgende was de wijze en gelegenheid van 's konings eerste openlijke belijdenis van het christendom. Er kwam een verzoek tot mij van zeker opperhoofd, dat ik een' gewijden boom in brand zou steken, opdat hij de vrijheid zou hebben hem te vellen en er eene canoe van te maken. Terwijl ik voortging, vroegen eenige vrouwen: „„waar gaat de man van het gebed heen?"" Zoo werd haar gezegd, dat ik den gewijden boom ging in brand steken. Zij zeiden toen: „„O, laat die bidders begaan. Zij zullen spoedig zien wat kwaad er uit voort zal spruiten. TAOEFA, het opperhoofd van Nomoeka is te Maloebo gekomen, om met TOEITA en LOLOHEA te overleggen om TAOEFA-AHAOE te grijpen, terwijl zij de christenen dooden."" De vrouwen verhaalden dit aan SAMUELA TOTO, die mij het berigt overbracht, dat wij vermoord zouden worden, terwijl de koning gevangen zou gehouden worden. Ik schreef toen dadelijk een' brief aan den koning. Dit gebeurde op een' grooten heidenschen feestdag, toen al het volk verzameld was om verschillende spelen aan te zien, zoo als boksen, worstelen en andere heidensche gebruiken. Toen hij den brief ontving, zond de koning eene boodschap aan hen, die geacht werden christenen te

zijn, verzoekende hen bij hem te komen zonder uitstel. Toen zij allen gekomen waren, sprak hij hen dus aan: „„Deze brief zegt mij, voorzeker, dat ik moet gegrepen en gebonden worden, op bevel van de hoofden, terwijl gij gedood moet worden, omdat gij begonnen zijt te bidden. Welnu, ik zeg u, laat ieder van u zijn varken gaan slagten en feest vieren, en zijn gatoe (inlandsch kleed) aan stukken snijden en zijn beste kleed aandoen. En laat niemand uwer boosaardig of kwalijk gezind zijn; maar komt allen van middag zamen, en ik zal mij met u in het gebed vereenigen."" Met die afspraak gingen wij uiteen, en ik ging naar het dorp Holobeka. Maar ik was daar nog niet lang geweest, toen een man aankwam loopen, om mij bevel te geven naar Lifoeka terug te keeren. De hoofden hadden van 's konings rede gehoord en van zijn voornemen, zich bij de christenen te voegen; en nu waren zij vergaderd, om op te sporen wie den koning gezegd had, wat zij voornemens waren hemzelven en den christenen te doen. De verdenking viel op mij. Toen ik terug kwam, bevond ik, dat het onderzoek afgeloopen was. Sommige hoofden waren al vertrokken; maar anderen waren nog gezeten, de geheele zaak besprekende. Toen zij mij zagen naderen, zeide een: „„Hoe, zijt gij gekomen, zijt gij? Dan moeten het niet anders dan oude-wijvenpraatjes zijn."" Maar een ander zeide: „„Toch niet. Wat staan wij hier ledig, door niets dan gekheid te praten? Die kerel is de kwaaddoener. Was hij een vreemdeling, dan hadden wij hem kunnen dulden; maar daar hij maar een Tongees is, wie zal zich laten welgevallen wat gedaan is? Hij is een schurk."" Mij tot den laatsten spreker wendende, zeide ik: „„Hoor mij! Bijlen en messen zijn dingen, die vreemdelingen te geven hebben; maar godsdienst is

de gift van Jehovah, den God van hemel en aarde."" Hierop sprak ook TAOEFA-AHAOE, en begon van JEZUS CHRISTUS te verhalen, toen het opperhoofd toornig opstond en de vergadering verliet. Op deze wijze, daar en toen beleed TAOEFA-AHAOE openlijk zijn christendom; waarna hij onmiddellijk weg ging en vele afgoden en afgodshuizen te Lifoeka en op verscheidene andere eilanden van Habaai vernielde. Te gelijkertijd beval hij ook MAFILEO naar Tonga te zeilen, om den Heer THOMAS, den zendeling te halen, die nu Hihifo verliet.

Diensvolgens ging ik met MAFILEO naar Tonga, om de goede tijding over te brengen, en den Heer THOMAS naar Habaai te halen. Wij zeilden van Haano in eene kalia genaamd de Taoesala. Toen de Heer THOMAS te Tonga scheep was gegaan, voeren wij terug naar Habaai; maar de wind was zoo hevig, dat wij af moesten houden en te Atata ankerden. Hier werden de heidenen, die aan boord waren, zeer boos, uitroepende, dat de wind slecht was, omdat wij aan boord waren, en omdat wij de dienst van den god LAOEKITE verzaakt hadden. Na langen tijd op Tonga te zijn opgehouden, zeilden wij ten laatste, en kwamen te Habaai aan.

„Terwijl wij baden en het christendom zich verbreidde, waren de gemoederen van geheel Habaai vol boosheid jegens mij. Doch na eenigen tijd kwamen OELOEKALALA en geheel Vavaoe naar Habaai, om tegenwoordig te zijn bij het huwelijk van TAOEFA-AHAOE, dat gesloten zou worden, op welk tijdstip al de heidensche hoofden van Habaai bij een waren. Toen overviel TAOEFA-AHAOE plotseling eene zware ziekte, die tot den dood scheen te zijn, en de heidenen hadden hem bijna met geweld naar Oeiha gevoerd, om heidensche plegtigheden te verrigten, in het uitzigt op zijn' dood. Doch wij ontvingen hulp van

den Heer; want juist op dien tijd kwam eene canoe van Tonga, die WILLEM OELAKAI, den oom van TAOEFA-AHAOE, een christen overbracht, waardoor het plan verijdeld werd.

„Nogtans, op den dag, dat TAOEFA-AHAOE op zijn ergst was, hoorde ik het geluid van eene canoe, die gereed werd gemaakt om te zeilen; en voor de deur gaande, zag ik al de hoofden van Oeiha gezamenlijk optrekken, aangevoerd door een' der zonen van MALOEBO, die met een knods zwaaide. Ik begreep toen, dat zij den koning kwamen ontvoeren; dus ging ik voor de deur van zijn vertrek zitten. Zij kwamen ook nader bij, en begonnen aan TAOEFA-AHAOE het doel van hunne komst te verklaren. Doch terwijl zij spraken, bleef ik in stilte ernstig tot den Heer bidden, dat hij hunne redenen zoude verijdelen. En zoo geschiedde het, want de koning zag hen aan met een gelaat vol woede en beval hen te vertrekken. Toen liep ik naar den Heer THOMAS; maar vond hem in gesprek met OELOEKALALA, den koning van Vavaoe. Toen schreef ik op een leitje, en zond dat naar binnen aan den Heer THOMAS, hem mededeelende, dat de koning ging sterven, waarop hij onmiddellijk met mij naar den patiënt ging. Wij bevonden, dat hij intusschen een fidjisch medicijn gedronken had, hem door een opperhoofd toegediend, die tot de vijanden behoorde, en die vroeger tegen TAOEFA-AHAOE gevochten had. Wij hadden goede reden te vermoeden, dat de medicijn vergif bevatte. De Heer THOMAS en de Heer CROSS dienden dus iets toe, dat hem den geheelen fidjischen drank deed uitbraken. Dien nacht echter scheen het, dat de koning ging sterven; maar al de christenhoofden en wij zelven kwamen bijeen, bepaald om voor den koning te bidden. Wij bleven zulks doen, den ganschen nacht door, zelfs tot het aanbreken van den dag. Geen christen sliep dien nacht.

Toen de dag aanbrak hoorde men een klagend geluid. Eerst meenden wij, dat de koning overleden was; maar spoedig vernamen wij, dat het een vreugdekreet van 's konings zuster was, omdat de koning beter was. Zoo verhoorde de Heer ons gebed, en zegende het geneesmiddel tot herstel van den koning. Onze koning leefde, en daarom verheugden wij ons in den Heer. Sedert dien tijd verbreidde zich het christendom (de lotoe) en vermeerderde in kracht, terwijl het rijk van den duivel al zwakker en zwakker werd.

„Dit is geschreven door mij, PIETER VI, als een verslag van mijne bekeering tot het christendom."

Op Tongataboee was het getal christenen toegenomen, maar tevens had zich eene tegenpartij gevormd. Deze heidensche partij was sterker dan de christelijke, en toen zij in 1837 vijandelijkheden begon, riep koning JOSIAH de hulp in van koning GEORGE, die de heidensche partij bedwong en zich bepaalde tot het sluiten van een' vrede, waarbij geschenken gewisseld werden. Met nadruk verklaarde de overwinnaar toen en later, dat hij zich bij zijne oorlogen nooit ten doel stelde christenen te maken. Het getal christenen nam echter ten gevolge van GEORGE's overwinningen toe.

In 1840 stonden op nieuw twee heidensche opperhoofden op, gedurende de afwezigheid van koning JOSIAH, en nog eens riep deze GEORGES hulp in. Deze zocht eene minnelijke schikking te bewerken, maar 't bleek, dat de opstandelingen, zich daartoe bereid verklarende, verraad voor hadden. Een beleg volgde, de heidenen werden ten getale van 500 gevangen genomen, en ofschoon zij vroeger ongetwijfeld, voor een cannibalenfeest bestemd geweest zouden zijn, ontvingen zij allen genade.

Doch op een ander punt was de vrede nog niet hersteld, en zoo bleef koning GEORGE met 900 man op het eiland.

In dien tijd kwam een Amerikaansch oorlogschip, onder het bevel van commodore WILKES ter reede; de commandant beproefde den vrede te herstellen, het mogt hem niet gelukken, en misnoegd op de zendelingen, die hij van tegenwerking verdacht, vertrok hij. Iets later kwam een Engelsch oorlogsvaartuig onder kapitein CROKER. Deze besloot zich in het geschil te mengen door de oproerige heidenen te bedwingen. Hij kwam om bij eene onberaden poging daartoe, en zijn schip verliet Tonga. (1) Hieruit volgde echter een onderzoek van wege de engelsche regering, dat de verklaring van den engelschen commissaris sir GEORGE GIPPS ten gevolge had, dat de zendelingen volkomen in overeenstemming met hunne roeping als evangeliedienaars gehandeld hadden, en dat ook van de zijde der inlandsche christenen alles beproefd was om den vrede te bewaren, maar dat de heidenen den strijd begonnen hadden.

Tot in 1842 ging alles zijn' stillen gang, toen een roomsch priester beproefde zich op Tongataboe te midden van de heidensche bevolking te vestigen. En ziedaar weêr van eene andere zijde de zaak van CHRISTUS in gevaar: van de zijde der protestanten groote vrees voor den indringer en daardoor vijandschap, zich openbarende in sterke afkeuring van het katholicisme; van de zijde des katholieks groote sluwheid en verdachtmakerij, om zich vasten voet te verwerven; van de zijde der europesche gouvernementen vertooning van oorlogsmagt, diplomatieke onderhandelingen; van de zijde der inlanders verbazing, en daarna vischen in troebel water! Kerk en

(1) Dit is het geval, waarop hier boven gedoeld is blz. 319.

Staat zamenspannende om den akker van CHRISTUS te verwoesten!

Aan zulke feiten, die zich maar al te dikwerf hernieuwd hebben, wordt te weinig gedacht, als men aan den eenen kant de zending hoog verheft en aan den anderen haar werk zoekt in minachting te brengen. Laat de christenen eerst toonen, dat zij mannen des vredes zijn, en laat de tegenstanders van de zending, eer zij den steen tegen haar opnemen, zich eerst afvragen wat zij en de hunnen gedaan en toegejuicht hebben, dat een geloovig begonnen en met veel moeite en geduld voortgezet goed werk moest bederven.

Dat de roomsche priesters, want spoedig kwamen er meer, zich juist moesten vestigen op een klein eiland, waar reeds protestanten werkzaam waren, zij wel wetende, dat dit niet zou strekken om vrede te bevorderen, is op zich zelf reeds ten hoogste af te keuren, en als ooit staatsgezag nuttig zou kunnen werken in godsdienstzaken, dan zou het zijn, om dergelijke kinderachtigheden te voorkomen. ABRAHAM was wijzer dan zulke geestelijken, of zij katholijken dan protestanten heeten, want hier is niet te verzwijgen, dat ook de protestanten onderling gelijke dwaasheden begaan hebben. Maar veelmeer nog moet gebrandmerkt worden het streeven om op allerlei wijze christenen over te halen tot het omhelzen van eene andere leer of het toetreden tot eene andere gezindte of kerk of hoe men dat noemen wil: waarlijk wij hebben, onder ons christenen, genoeg van die verdeeldheden; onder die eerste aanvangers is proselytenmakerij allerminst noodig. JEZUS zou tot dezulken gezegd hebben: ga achter mij satan! Gij meent mijn rijk te helpen uitbreiden, gij verwoest mijn' akker! Wee u, gij blinde leidslieden der blinden! Wat echter ten eenenmale satanisch mag ge-

noemd worden, is dat de roomsche partij weldra eene politieke partij werd, en bij den dood van' koning JOSIAH, November 1845, eene schoone gelegenheid aangreep om te intrigeren en inlanders tegen inlanders op te zetten, waarbij het van tijd tot tijd aan vertoon van een oorlogschip niet ontbrak.

Koning GEORGE van Habaai (1) was door de gezamenlijke hoofden, zoo heidensche als christelijke, tot opvolger van den overleden koning benoemd, en daar deze een aanhanger van de wesleyaansche geloofsbelijdenis was, strookte die keus minder met de zienswijze der katholijke priesters, die dan ook een hoofd, dat zich bij hen gevoegd had, wisten te bewegen, zich als tegenkoning op te werpen; toen deze echter zijne aanspraken niet dorst gestand doen tegenover koning GEORGE, wisten zij de drie hoofden van de plaatsen, waar zij zich gevestigd hadden, te beduiden, dat zij onafhankelijk van koning GEORGE behoorden te regeren, en daar deze hier tegen aanvankelijk geen maatregelen nam, werden de bedoelde plaatsen toevlugtsoorden voor alle ontevredenen van elders.

Intusschen breidde zich de invloed van het christendom, of (helaas! dat wij het zeggen moeten), wil men van het wesleyanisme of methodisme meer en meer uit, zoodat de roomschen ten slotte bepaald waren tot de stad en vesting Bea, in welke de heidensche hoofden eene

(1) Zijn portret, in inlandsche kleeding, is te vinden in the Wesleyan missionary notices van 1853, en in europeesch gewaad bij West, Ten years in South-central Polynesia, 1865. Het verschil is opmerkelijk, zoo als doorgaans het geval is, wanneer inlanders met intellectuele physionomie in verschillend gewaad worden voorgesteld. Veel invloed heeft ook blijkbaar bij zulke afbeeldingen, of de teekenaar of fotograaf met of zonder bepaald doel werkte, of zij ingenomenheid, onverschilligheid of afkeer ten aanzien van den inlander bij hun werk medebrachten. Vooral mogt bij fotografiën wel worden opgegeven bij welke gelegenheid en tot welk doel zij vervaardigd werden.

laatste toevlugt vonden, en waar ook nog een 200 katholijken met eenige roomsche priesters waren, die zorgden dat ter plaatse eene schoone kerk verrees.

In 1852 was de spanning zoo groot, dat de oorlog uitbrak. Het zou ons te ver voeren, als wij de bijzonderheden van dezen oorlog wilden verhalen, genoeg zij het hier te zeggen, dat niet alleen volgens getuigenis van de zendelingen, maar ook volgens die van een engelsch en van een fransch vlootvoogd, het gedrag van koning GEORGE niets te wenschen overliet. Hij zou Bea gemakkelijk hebben kunnen innemen, maar besloot liever het in te sluiten, tot dat het tot de overgave genoodzaakt was. De kapitein van het engelsch oorlogschip CALLIOPE schreef o.a. aan koning GEORGE den 18den Augustus 1852: „Gij hebt u roem verworven als christen vorst door uwe goedertierenheid jegens hen, die in uwe magt gevallen zijn; zij mogen God danken, dat zij onderdanen zijn van zulk een regtvaardig en barmhartig koning. En toen kort daarna (November 1852) het fransche oorlogschip „la Moselle" ter reede kwam, en de bevelhebber koning GEORGE rekenschap vroeg van zijn gedrag jegens de roomsche geestelijken, kwam de koning aan boord, zijne volledige correspondentie bij zich, die hij den scheepskapitein voorlegde, met het gevolg, dat deze, na een ernstig onderzoek o.a. verklaarde, dat hij nog geen zoo verstandig opperhoofd in de Zuidzee ontmoet had, dat hij alles in orde had bevonden, en gemagtigd was hem als koning van Tonga te erkennen.

Koning GEORGE heeft sedert meer en meer het christendom in zijne staten gesteund, door op te komen, soms zelfs voor te gaan bij de godsdienstoefeningen, door van het zijne bij te dragen voor de zending, door het stichten van scholen en eindelijk ook door het invoeren

van eene wetgeving, die de beschaving van zijn volk bevorderen moest.

Als eene proeve, hoe hij zich persoonlijk als practisch christen deed kennen, diene het volgende. In December 1857 werden de Tonga-eilanden door een' vreeselijken orkaan geteisterd, die wel dertig bedehuizen, bijna al de vaartuigen en een groot deel van den oogst vernielde, zoodat er vrees ontstond voor hongersnood. 's Konings schoener was aan het gevaar ontkomen, en nu zond koning GEORGE het vaartuig naar de plaatsen, die hij begreep dat minst geleden hadden, liet daar levensmiddelen innemen, en zond die naar de zwaarst geteisterde eilanden, waardoor hongersnood voorkomen werd. Eenige maanden later werd het gewone schoolfeest gegeven, waaraan niet minder dan 40 scholen, naar engelschen trant, deelnamen met optogten en een' maaltijd. De koning achtte, dat het dit jaar verstandiger zou zijn, den ruimen, overdadigen maaltijd eens achterwege te laten, daar het toch niet aanging éénen dag te gastereren, om daarna eene week honger te lijden. Toch werd feest gevierd, en de koning liet zorgen, dat allen het noodige hadden.

De school was sedert het optreden der zendelingen een voornaam middel geweest ter beschaving. Van jaar tot jaar was het getal scholen toegenomen. De zendelingen zorgden voor boeken, en hunne persen leverden jaarlijks duizenden exemplaren. In 1869 werden door eene commissie de zendingen der Wesleyanen geïnspecteerd, en omtrent de voornaamste schoolinrigting, het zoogenaamde Toebooe-college rapporteert de commissie als volgt: „Toebooe-college heeft 93 studenten, verdeeld in 5 klassen. Hun gedrag is voorbeeldig: zij wonen in inlandsche huizen op het schoolerf, en zorgen voor hun eigen onderhoud door het bebouwen van den grond,

gedurende hunne vrije uren. De Directeur der school gebruikt de meer gevorderde leerlingen bij het onderwijs van de jongere. De eerste of hoogste klasse ontvangt onderwijs in lagere meetkunde, beginselen der driehoeksmeting, landmeten met gebruik van theodoliet en ketting, algebra, rekenkunde. De keuze van eenen mathematischen cursus ter ontwikkeling van den geest is ten volle geregtvaardigd door de verkregen uitkomsten. Het voornemen bestaat, thans het Engelsch als studievak op te nemen. In bijbel- en evangeliekennis werden goede vorderingen gemaakt; de eerste klasse had zich vooral bezig gehouden met een gedeelte van de Handelingen der apostelen en voorts met de dogmatiek. Zij ontvingen ook onderwijs in de beginselen van sterrekunde, scheikunde, geschiedenis, aardrijkskunde, zang en theorie van onderwijs. De commissie hoorde met het grootste genoegen de leerlingen verschillende stellingen voor het bord demonstreren. Het getal scholen op de Tonga-eilanden bedroeg in 1869, 117 met 5300 leerlingen.

Met ingenomenheid getuigt de commissie van de geschiktheid der inlandsche voorgangers, zoo in kennis van de schrift als in het preeken. Over het geheele eiland begon meer en meer de britsche kleeding de inlandsche (niet veel meer dan een schort) te vervangen. De handel nam toe, en daarmede de arbeidzaamheid; het winnen van katoen en olie bracht groote voordeelen aan, waarvan een groot deel aan de zending werd afgestaan. In 1870 droeg de bevolking niet minder dan *f* 72000 bij, zijnde *f* 42000 meer dan voor eigen onderhoud van kerk en school gevorderd werd.

Nog rapporteerde de commissie: „Op deze eilanden nu vindt men een geregeld bestuur, een deftig parlement, een wetboek, regters en andere beambten."

Het is op het wetboek der Tongezen, dat wij bijzonder het oog moeten vestigen.

Reeds in 1839 had koning GEORGE eene wet uitgevaardigd voor Vavaoe, die op geheel andere grondslagen berust dan de latere. Aldus vangt deze aan:

„Dit zijn de namen van den koning en de hoofden te Vavaoe, Haafoeloehoo: GEORGE, de koning; JOBE SOAKAI, gouverneur, OSAIASI, hoofdregter of magistraat; ELIESA KIJIKIJI, regter; TIOFILOSI KAIANOEANOE, regter.

„Ik, GEORGE, maak dezen mijnen wil bekend aan de opperhoofden der verschillende deelen van Haafoeloehao, ook aan geheel mijn volk. Moogt gij gelukkig zijn!

„Het is door den God van hemel en aarde, dat ik ben aangesteld om tot u te spreken. Hij is koning der koningen en Heer der heeren. Hij doet wat Hem behaagt. Hij verhoogt den een en vernedert den ander. Hij is regtvaardig in al zijne werken. Wij allen zijn het werk zijner handen, en de schapen zijner weide; en zijn wil jegens ons is, dat wij gelukkig worden. Daarom is het, dat ik u allen bekend maak, den hoofden en bestuurders en den volke, zoo wel als den vreemdelingen die bij mij wonen,

„Dat de wetten van dit land verbieden:

„I. Moord, diefstal, overspel, hoererij en het slijten van sterken drank.

„Zoo iemand deze onze wetten overtreedt, dan moet het geval aangegeven worden bij de bevoegde autoriteiten, opdat de regter het onderzoeke."

enz. enz.

Bepalingen tegen abortie, zelfmoord, doodslag (met het onderzoek daaraan verbonden), moord, enz. vormen het overige van dit hoofdstuk.

In de 7 overige hoofdstukken wordt gehandeld over

de zondagviering, het bestuur der hoofden, de vrijheid aan de onderhoorigen om voor zich zelven te werken, (toen waren nog al de onderhoorigen lijfeigenen) bevordering van den landbouw, onder anderen door het verbod van varkens te laten rondloopen.

Hoofdstuk VI luidt: „Als een Engelschman of een ander vreemdeling in dit land wil blijven, dan wordt van hem verwacht, dat hij de wetten van dit land onderhoude en op eene of andere wijze (naarmate zijner middelen) bijdrage tot ondersteuning van de regering, door van tijd tot tijd voor den koning te werken, of door wat ander middel hij verkiest. Doet hij dit, dan zullen de wetten van dit land hem en het zijne tegen kwaad beschermen."

Eenige slotbepalingen doen zien, dat de wet naar voorkomende omstandigheden gemaakt en vermeerderd is.

Men heeft er een verwijt van gemaakt, dat de zendelingen zich met de wetgeving hebben ingelaten, bepaaldelijk is dit verwijt ingebracht tegen de amerikaansche zendelingen op de Sandwich-eilanden; daarbij is echter te veel vergeten, dat de bevolkingen, die snel tot geheel vreemde toestanden overgingen, hulp noodig hadden bij het vervaardigen van wetten. Of koning GEORGE aan boven vermelde wet geholpen zij, is aan ernstigen twijfel onderhevig; zeker echter heeft hij dan toch wel degelijk zijn' eigen' wil gevolgd en uitgesproken: de wet is geheel autocratisch.

In 1862 vaardigde dezelfde vorst voor de Tonga-eilanden de wet uit, die nog van kracht is, en waarbij een constitutioneel beginsel op den voorgrond staat.

Deze wet vangt aan als volgt: (1)

(1) Zie haar in: Report of the Wesleyan-methodist missionary society 1863, p. 204, e.v.

„Dit zijn de hoofden, die vergaderd waren in het parlementshuis te Noekoealofa op Tongataboe in de maand Junij van het jaar 1862.

GEORGE TOEBOOE, de koning; en dan volgen de namen van 57 hoofden, waarlijk geen gering getal volksvertegenwoordigers!

Hoofdstuk I handelt over den koning. Hij wordt genoemd de wortel van de gansche regering; hij stelt de bestuurders aan, maar raadpleegt in belangrijke zaken met de hoofden; hij is gebonden aan de wet; in twijfelachtige gevallen beslist hij.

In hoofdstuk II bevat het eenig artikel het verbod van land te verkoopen aan een vreemd volk. Blijkbaar hebben koning GEORGE en zijne raadslieden hier geleerd uit het voorbeeld van de Fidji-eilanden en welligt van Nieuwzeeland, e.a.

Het derde hoofdstuk handelt over de regters en de wijze, waarop zij hun ambt te vervullen hebben, waarbij strikte regtvaardigheid, het hooren van getuigen, enz. worden voorgeschreven, terwijl in geval van zware misdaden, na het uitspreken van het vonnis, de zaak nog eens behandeld moet worden in tegenwoordigheid van den koning, waarbij aan dezen verzachting van straf vrij staat.

Volgen hoofdstukken over getuigen, regeringspersonen, policie.

Hoofdstuk VII bevat de bepalingen op het huwelijk, waarvan art. 1 luidt: „Het huwelijk is eene overeenkomst tusschen man en vrouw, om te zamen te wonen als één tot aan den dood van een van beiden: het huwelijk is zoowel eene godsdienstige als eene burgerlijke overeenkomst."

Op boete is verboden het huwen beneden de 16 jaar;

op straffe van dwangarbeid bigamie of polyandrie; op boete het verhinderen van een huwelijk, het bemoeijen van ouders met de zaken hunner gehuwde kinderen het aannemen van geschenken door ouders voor het uithuwen van hunne kinderen.

Art. 7 schrijft voor dat de wesleyaansche zendelingen de protestantsche, katholijke geestelijken de katholijke paren zullen huwen, en dat als de partijen tot verschillende belijdenis behooren „het huwelijk niet eenzijdig zal zijn, maar de plegtigheid zal worden vervuld door de geestelijken van beide kerken."

Mogt men nog twijfelen of de wet van de Tongezen zelven uitging, dan zou dit artikel genoeg zijn om dien twijfel op te heffen. De quaestie van het gemengde huwelijk is hier opgelost op eene wijze, die in Europa navolging zou verdienen.

Hoofdstuk VIII–XIV handelen over overspel, hoererij, moord, doodslag, abortie, brandstichten, roof.

Hoofdstuk XV luidt: Het is niet geoorloofd op den Zondag te werken, huizen of canoes te bouwen, den akker te bebouwen, te visschen of dergelijke; maar er zijn dingen, die op den Zondag mogen verrigt worden, zoo als ziekenverplegen, te helpen bij ongevallen. En wie deze wet verbreekt zal acht dollars (*f* 20) boete betalen, en bij de tweede overtreding zestien dollars.

Hoodstuk XVI verbiedt het vechten op wegen en velden op verbeurte van boete; die twist hebben, kunnen in het bosch gaan om met elkander te vechten.

Hoofdstuk XVII en XVIII bevatten bepalingen tegen het vernielen van canoes of van heiningen.

Hoofdstuk XIX luidt: „Als een opperhoofd eene zeereis maakt, en hij en zijn volk in eenig land kwaad doen, dan zal hij bij zijne tehuiskomst geoordeeld en gestraft

worden naar verdienste. Het zal geen zeereizigers geoorloofd zijn, bewoners van andere landen tegen hunnen wil mede te brengen; maar als de koning van het land verlof geeft, mogen zij hen laten komen; en als iemand een' persoon met geweld medebrengt, dan zal de kapitein van de canoe met tien dollars beboet worden. En dit zal het gebruik zijn van zeereizigers: als een schip zeilt, dan moet het schip papieren hebben van de bestuurders, en dan is het wettig te gaan; maar als het schip zeilt zonder papieren, zal het worden opgebracht, daar het een vlugteling is, en dertig dollars boete betalen."

Als deze bepalingen op het beschaafde gedeelte van Australie, in de kolonie Queensland van toepassing waren, dan zouden de regtbanken niet gedurig de zoogenaamde europesche, christen kidnappers vrijspreken. (1)

Hoofdstuk XX handelt over vernielend gedierte; XXI over verloren eigendom.

Hoofdstuk XXII luidt: „Indien iemand zamenspant om eene groote misdaad te plegen, als moord of eenig groot kwaad; en nadat de zamenspanning heeft plaats gehad, als iemand berouw heeft, en den koning de zamenspanning ontdekt, dan zal de koning hem vergiffenis schenken; maar de andere zamenspanners zullen gestraft worden, als of de voorgenomen misdaad werkelijk had plaats gehad.

Hoofdstuk XXIII-XXIX handelen over vergrijpen tegen de eerbaarheid, over oproer, het zamen slapen, het aanroe-

(1) Zie: Captn. GEORGE PALMER, R. N. F. R. G. S., Kidnapping in the South seas. Edinburgh, 1871. — A. H. MARKHAM, Commander R. N.: The cruise of the »Rosario" amongst the New Hebrides and Santa Cruz-islands, London 1873. — Captn. COLOMB, R. N. Slave-catching in the Indian ocean, London, 1873. Voorts een paar artikelen over de Slavenjagt in dit Tijdschrift, 1873 en 74.

pen van vaartuigen buiten noodzakelijkheid, het onderhoud van wegen, begraven, laster en kwaadspreken.

Hoofdstuk XXX luidt: „Elk vreemdeling, die in dit koningrijk wil wonen, moet de wetten van het land gehoorzamen, en even als de menschen hier te lande teregt staan, en als iemand hier ze overtreedt, dan zal hij gevonnist en gestraft worden, zoo als hij verdient. En de vreemdelingen zullen den koning eene jaarlijksche huur voor hunne gronden betalen, naar de grootte van het deel waarop zij wonen, 't zij groot of klein, en de regters zullen deze huur van vreemdelingen jaarlijks innen. Het zal niet wettig zijn voor een' vreemdeling in het land te komen wonen, zonder voorkennis van den koning of den gouverneur."

Hoofdstuk XXXI. „Als iemand een' kokosboom wil vellen, dan moet hij eerst drie kokosnoten planten, en dan den boom omhouwen; maar mogt hij den boom vellen, en verzuimen de noten te planten, zoo zal hij vijf dollars boete betalen."

Hoofdstuk XXXII. „Wie verzuimen zal zijne kinderen naar school te zenden, zal tien dollars boete betalen."

Hoofdstuk XXXIII. „Wie roof pleegt of last aan doet in de woning van een ander, en slagen beloopt, heeft geen regt daar over zich te beklagen, en de persoon, die de straf toedeelt, zal geacht worden geregtvaardigd te zijn."

Hoofdstuk XXXIV. „Art. 1. Al de wetten, vroeger in het wetboek van Tonga gedrukt, aangaande lijfeigenschap worden ingetrokken, en de volgende is de wet van Tonga door den koning en de opperhoofden van Tonga in het parlementshuis te Noekoealofa, op Tongataboe op den 4den dag van Junij van het jaar onzes Heeren achttien honderd twee en zestig (1862).

Art. 2. „Alle hoofden en al het volk zijn voor alle doeleinden vrij gesteld van lijfeigenschap en alle heeredienſten, door de instelling van deze wet; en het zal niet geoorloofd zijn aan eenig hoofd of eenig persoon, iets van iemand te nemen of met geweld zich toe te eigenen of gebiedend af te vragen op tongaansche wijze.

„Art. 3. Iedereen heeft ten volle het bestuur over alles, dat het zijne is.

„Art. 5. Alle hoofden en al het volk zullen schatting (of belastingen) betalen aan het Gouvernement; en de koning zal de tractementen van alle gouverneurs, bestuurders, regters, beambten en andere personen in gouvernementsdienst betalen. De belasting voor het eerste jaar zal zijn drie dollars per persoon. Deze belasting is regtmatig; en na de afkondiging van deze wet zal niemand meer zonder vergoeding canoes proviandeeren of reizigers helpen, omdat als eene canoe ten behoeve van den koning of den gouverneur uitgaat, zij zal geproviandeerd worden op gouvernements kosten, en voor alle openbare werken zal door den staat betaald worden. En als andere reizen ondernomen worden, dan moeten de reizigers hunne eigene vrienden aanspreken, om voor hen te zorgen, maar het zal niet geoorloofd zijn aan de bestuurders, iemand in het land, waarheen zij gaan, te bevelen hen als dienstpligtigen te dienen, of eenig werk voor zich zelven of den staat te laten verrigten, behalve het schoonhouden van den openbaren weg voor zijn eigen erf.

„Art. 5. De huur door de menschen te betalen aan hunne wettige hoofden zal zijn twee schellingen jaarlijks per persoon.

„Art. 6. En de hoofden zullen aan de menschen stukken gronds toekennen, zooveel zij noodig zullen hebben, wat hunne pachthoeve zal zijn; en zoo lang de

menschen hunne belasting en hunne huur aan het hoofd betalen, zal het niet aan eenig hoofd of iemand anders vrij staan, hen van dien grond te berooven.

„Art. 7. En de koning beveelt ten vriendelijkste aan, dat de uitgestrektheid der hoeven vergroot worde naar de grootte van het gezin.

„Art. 8. En dit zijn de personen, die belasting zullen betalen: alle mannelijke individus van hun 16de jaar af.

Hoofdstuk XXXV beveelt het houden van een jaarfeest, „ter gedachtenis van de vrijheid van Tonga."

Hoofdstuk XXXVI. Handelt in zes artikelen over regters, bestuurders en ambtenaren.

Hoofdstuk XXXVII luidt: „Art. 1. Het zal geoorloofd zijn sterke dranken te verkoopen met vergunning (bij licent) van den koning, maar niet anders.

„Art. 2. De prijs van de jaarlijksche vergunning (licent) zal zijn 100 dollars (*f* 250).

„Art. 3. En de volgende regels gelden voor verkoopers van sterke dranken:

„*a.* Zij mogen niets anders verkoopen dan sterken drank alleen. Als zij anderen handel daarenboven willen drijven, dan moeten zij twee licenten hebben: een voor sterken drank en een voor handel in 't algemeen.

„*b.* Onder geen voorwendsel mogen zij verkoopen op Zondag.

„*c.* Zij mogen verkoopen van zonsopgang tot 10 uur 's avonds.

„*d.* Zij mogen volstrekt niet verkoopen aan iemand die beschonken is.

„*e.* Het is verboden specerijen in den drank te mengen.

„*f.* Als iemand, die licent heeft, volhardt in het breken van deze wetten, zal zijn licent worden ingetrokken, en niet meer hernieuwd kunnen worden.

„g. Als iemand verkoopt zonder licent, dan zal hij 200 dollars boete betalen.

„h. De betaling zal eerst bij den koning of den gouverneur geschieden, en dan zal de aanvrager het licent verkrijgen

„Art. 4. Alle geestrijke dranken, die aan wal gebracht worden, zullen belasting betalen, en hij die ze aan wal brengt zal het regt betalen.

„Art. 5. Brandewijn, rum, jenever en die soorten zullen twee dollars per gallon betalen. Alle soorten van wijn een' dollar per gallon. Deze wet heeft betrekking op alle vreemde dranken.

„Art. 6. Voor alle geestrijke dranken in Tonga gemaakt zal het regt zijn een dollar per gallon. Alle tongasche wijnen zullen vrij zijn.

„Art. 7. Hij die deze wet verbreekt zal beboet worden met 100 dollars of veroordeeld worden tot zes maanden dwangarbeid.

„Art. 8. Iedereen, die beschonken op weg of op het veld of op iemands grond gevonden wordt, zal vijf dollars boete betalen."

Hoofdstuk XXXVIII–XL handelen over de scribas of de registratie, waartoe ook gebracht wordt de burgerlijke stand; over vuurwapenen en ammunitie en over landverdeeling.

Verwijlden wij lang bij deze wetten, het is omdat wij daarin een stellig bewijs voor den vooruitgang in christelijken geest waarnemen. Wij behoeven niet stil te staan bij het verdwijnen van cannibalisme en van de ruwheid der natuurvolken, hoezeer ook ontwijfelbaar te weeg gebracht, waar het christendom heeft post gevat. Letten wij veeleer op het volgende: vroeger de hoofden onbeperkte beschikkers over het leven der bevolking,

over haren arbeid, in één woord, bodem en bewoners als hunne bezitting beschouwende; thans eene soort van constitutie, berekend naar de behoeften van het volk, erkenning van de persoonlijkheid, en, daarmede in verband staande, regt op eigen arbeid, geregelde regtsbedeeling, bescherming van handel en zeevaart; – vroeger geheele miskenning van de waarde en regten der vrouw, thans deze in vele opzigten met den man gelijk gesteld; – vroeger de vreemdeling beschouwd als eigendom van de grooten, thans het regt der vreemdelingen geregeld bij de wet; – vroeger, (en zou dit niet de grootste waarde hebben?) eene godsdienst, die alleen angst voor priesters aankweekte, thans eene aanbidding, die nog wel niet bij allen, maar toch zeker bij de meest ontwikkelden eene aanbidding in geest en waarheid mag heeten; – vroeger geen onderwijs, geen opvoeding, thans een geregeld schoolwezen; – vroeger eene taal, maar die naar den aard van de talen der onbeschaafde volken gedurig afwisselde; thans eene taal, die in schriftteekenen overgebracht, zoo goed als elke andere de gelegenheid geeft om ook schriftelijk gedachtenwisseling te houden, gevoed door eene drukpers, die niet ophoudt licht te verspreiden onder de menschen! En wat is hier nog niet meer op te merken?

Niets van dit alles is aangebracht door de ruwe zeelieden, die het eerst de eilanden bezochten, en die wel eens de pioniers der beschaving zijn genoemd; ook niet door handelaars, die wel allen christenen waren of althans heetten, maar die toonden zich weinig om christelijke beginselen te bekommeren; – maar door mannen, die zich met levensgevaar en zeker met veel opofferingen, uit menschenmin, onder die bevolkingen vestigden, en die niets wilden weten, dan JEZUS CHRISTUS en dien gekruisigd, die met andere woorden de christelijke beginselen wilden beleven en verkondigen.

Of zou welligt hetzelfde tot stand gekomen zijn, als het mohammedanisme op die eilanden was ingevoerd? Zou de erkenning „er is maar één God en Mohammed is zijn propheet", bekrachtigd door besnijdenis, gebedsoefening, wasschingen, zedelijke voorschriften hetzelfde op die bevolkingen hebben uitgewerkt? Aangenomen zelfs dat de Islam een' veredelenden invloed op de volken oefent, – wat vroeger wel het geval was, maar in onzen tijd zeker niet meer zoo is, – zouden dan nog de middelen b. v. in den koran vervat van invloed geweest zijn, vooral als men daarbij bedenkt, dat de mohammedaan van geen vertalingen van zijn heilig boek wil weten? Het gaat niet aan in abstracto te beredeneren, dat eene andere godsdienst, eene andere beweging hetzelfde zou hebben kunnen uitwerken, waar voor het christendom de feiten voorhanden zijn, de ervaring spreekt. Het gaat nog veel minder aan, hier te willen denken aan eene beschaving, die met het christelijk beginsel niets te maken heeft, daar die beschaving getoond heeft niets anders dan het verderf van die bevolkingen te kunnen bewerken. Het gaat niet aan te veronderstellen, dat eene bloot humanistische philanthropie hetzelfde had kunnen uitwerken: zoo lang deze geen proeven genomen, laat staan geleverd heeft, zijn wij geregtigd aan het christendom toe te schrijven eene hervorming, die inderdaad groot, onvergelijkelijk mag heeten.

Wachten wij ons echter voor overschatting van zulk eene hervorming! Hoe! List, bedrog, zelfs huichelarij zouden daar uit de maatschappij moeten zijn weggevaagd? En in onze christelijke maatschappijen zijn zij na eeuwen niet verdwenen! Maar dit zal ook nooit plaats hebben. De vraag zal blijven: Worden zij afgekeurd, dan wel als volksdeugden beschouwd? Komt het geweten tegen

die ondeugden op? En 't zal geen overdrijving zijn, als dit door mannen, die hun leven te midden van het volk hebben doorgebracht, wordt verklaard.

Hoe! Europa, het christelijk Europa zou oorlog op oorlog mogen voeren, en van volken, die vroeger steeds tegen elkander overstonden, van menschen, die vaak als wild gedierte op elkander loerden, zou men moeten verwachten, dat zij als lammeren bij een lagen?

Hoe! Europa zou in eeuwen nog de kenmerken van ruwheid behouden hebben, en de Zuidzee-volken zouden binnen eene halve eeuw tot de beschaving van dat zelfde Europa moeten zijn opgeklommen!

Men zij toch op zijne hoede zoo iets te verwachten! Neen! gaarne laten wij gelden de beschuldigingen, de bezwaren, zelfs vele ergernissen van reizigers en handelaars; zij behoeven niet verholen, ontkend, bemanteld te worden. Laat veeleer de ongeregtigheden, de dwaasheden, de kinderachtigheden van die geslachten goed in 't licht worden gesteld; maar laat men niet vergeten het peil waarop zij vóór eene halve eeuw stonden.

Meer dan dit: laat de ongeregtige, de egoïst niet zijn eigene zonden en dwaasheden verbloemen, over het hoofd zien, om die van zulke menschen in 't schelste licht te plaatsen.

Nog meer: Laat toch de minachting, de afkeer en haat, die vele blanken elken kleurling toedragen wel wegen bij het eindoordeel, dat wordt uitgebracht op zulke getuigenissen.

Ten slotte, om niet meer aan te voeren, een vriendelijk woord tot alle christenen, zoo goed tot hen, die meer den naam voeren, dan dat zij zich volgelingen betoonen van JEZUS, als tot hen, die er hunne eer, hun grootste geluk in stellen door JEZUS CHRISTUS getrokken

te zijn uit de duisternis tot het licht, door Hem verlost te zijn en zich in gemeenschap te weten met den Vader. Laat toch de menschenmin, die als christenen uw schoonste erfdeel is, het eerst spreken, als gij een oordeel te vellen hebt over natuurgenooten, die zóó ver beneden u staan; vraagt u af, wat uw volk was voor duizend jaren; vraagt u af, wat uw volk nog is, vooral wat het uitschot onzer maatschappijen, zoowel onder zoogenaamde aanzienlijken als onder geringen is; vraagt u bovenal af, wat gij zijt; en kunt gij dan geen bewondering gevoelen voor stammen als die de Zuidzee nog vele oplevert, laat dan ten minste christelijk medelijden u bewegen, om naar vermogen mede te werken aan hunne verheffing.

Daarin ligt de zegepraal van het christendom, dat het alle menschen als broeders tot een brengt. „En de wolf zal met het lam verkeeren, en de luipaard bij den geitenbok liggen", en wat daar volgt: Jes. 11 vs. 6–10.

J. C. NEURDENBURG.

STAAT DER SCHOLEN IN DE MINAHASSA,

op ult°. December 1873.

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	gezet opkomende.	Voor wiens Rekening.	Onder wiens Leiding.
1	*Bantik*	Singhil	B. Wanke	60	2	62	30	Genoots.	6 scholen met 418 kinderen. LINEMANN.
2	*Aris*	Sawangan	S. Maramis	52	22	74	42	"	
3	"	Pandoe	A. Pangauw	25	17	42	25	"	
4	*Klabat dalas*	Kolongan	J. Bolang	60	22	82	40	"	
5	"	Maoembi	L. Dededaka	67	25	92	28	Gemeente.	
6	"	Koewil	J. Bojoh	37	29	66	32	"	
7	*Kawangkoan*	Koemelemboeai	Z. Lapian	75	30	105	65	Genoots.	17 scholen met 1113 kinderen. ULFERS.
8	"	Woewoek-malola	J. Liando	22	11	33	21	"	
9	"	Karimbo	M. Kaligis	78	42	120	35	"	
10	"	Wakan	L. Toemewa	39	23	62	30	"	
11	"	Tewassen	J. Toemoejoe	61	27	88	18	"	
12	*Tompasso*	Tokin	J. Mowoto	31	32	63	43	"	
13	"	Wanga	J. Salangka	28	17	45	20	"	
14	"	Motoling	J. Lampoes	39	23	62	25	"	
15	"	Rasnan	M. Sarongsong	61	14	75	9	"	
16	"	Pontak	M. Rantoeng	42	23	65	25	"	
17	"	Lompad	J. Rasoe	22	22	44	25	"	
18	"	Mapolo	J. Rompas	30	26	56	20	"	
19	*Sonder*	Pakoe-Weroe	J. Koemaat	37	27	64	25	"	
20	"	Pakoe-Oerei	A. Loemingtang	49	17	66	45	"	
21	*Roemoön*	Roemoön bawah	S. Pangkej	86	46	132	30	"	
22	"	Winajan	M. Oembo	17	16	33	15	"	
23	"	Poigar	L. Rompis	—	—	—	—	"	
24	*Tondano*	Tondano	S. Bengi	161	82	243	160	Gemeente.	18 scholen met 1834 kinderen. BOOKER.
25	"	Makalisoeng	A. da Costa	31	14	45	40	Genoots.	
26	"	Rerer	E. Loemansoew	48	24	72	65	"	
27	"	Kolongan	H. Rotinsoeloe	33	19	52	40	"	
28	"	Sawangan	E. Toembel	21	15	36	32	"	
29	"	Kombi	A. Pandeilaki	32	28	60	59	"	
30	"	Ranowangko-bawah	J. Regah	22	21	43	42	"	
31	"	Laloempei	J. Kowaas	25	9	34	34	"	
32	"	Toelap	E. Togas	18	19	37	31	"	
33	"	Kajoeroja	E. Koemontoi	24	16	40	32	"	
34	"	Watoelanei	Chr. Tawaëng	21	17	38	31	"	
35	"	Telap	P. Makaliwej	60	40	100	75	"	
36	"	Watoemea	M. Legoh	30	26	56	45	"	
37	"	Eris	J. Adam	48	32	80	51	"	
38	"	Tandengan	A. Kawengian	31	34	65	24	"	
39	"	Toulian-kitjil	A. Pangalila	48	42	90	62	"	
40	"	Papakelan	J. Wageij	24	16	40	34	"	
41	"	Koija	J. Girot	68	35	103	55	"	

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Voor wiens Rekening.	Onder wiens leiding.
42	*Tonsea*	Treman	N. Dumais	122	30	152	49	Genoots.	
43	"	Kassar	H. Tampi	97	35	132	54	"	
44	"	Toemaloentoeng.	J. Inaraij	74	30	104	48	"	
45	"	Sawangan	H. Tonteij	73	46	119	66	"	
46	"	Tanggari	F. Walanda	25	12	37	32	"	18 scholen met 1478 kinderen. TENDELOO.
47	"	Soekoer	E. Woelloer	49	26	75	32	"	
48	"	Matoengkas	J. Maramis	109	66	175	66	"	
49	"	Tatelloe	A. Lengkong	70	35	105	38	"	
50	"	Talawaän	J. Mantiri	54	33	87	33	"	
51	"	Mapangit	F. Mantiri	54	20	74	23	"	
52	"	Teteij	S. Tirajoh	32	27	59	17	"	
53	"	Lilang	A. Maramis	40	20	60	27	"	
54	"	Lansot	A. Wuisan	12	7	19	11	"	
55	"	Tandjong mera	C. Worotikan	7	10	17	4	"	
56	*Likoepang*	Loempias	D. Tangkilisan	58	31	89	66	"	
57	"	Sawangan	H. Tikoaloe	25	15	40	15	"	
58	"	Paslaten	J. Korimpandei	44	28	72	38	"	
59	"	Batoe	L. Roring	41	21	62	37	"	
60	*Sonder*	Sonder	J. Regar	263	63	326	149	"	8 scholen met 849 kinderen. SCHWARZ.
61	"	Kijawa	E. Koho	94	37	131	69	"	
62	"	Leilem	J. Rumokoi	94	34	128	90	"	
63	"	Tintjep	E. Gerungan	29	11	40	30	"	
64	"	Timboekar	N. Rattu	17	6	23	18	"	
65	"	Pinapalangkow	P. Sinjal	53	39	92	61	"	
66	"	Kapoja	F. Sangeroki	39	23	62	46	"	
67	*Sarongsong*	Ramboenan	A. Wajongkere	30	10	40	19	"	
68	*Tombassian*	Pondan	S. Girot	62	65	127	36	"	11 scholen met 1066 kinderen. VAN DE LIEFDE.
69	"	Ritei	E. Oroh	60	49	109	74	"	
70	*Kawangkoan*	Kanejan	L. Ratag	33	28	61	46	"	
71	"	Koreng	Z. Sinjal	68	37	105	62	"	
72	"	Paslaten	O. Ratag	45	39	84	18	"	
73	"	Pinamorongan	J. Worotitjan	47	30	77	40	"	
74	"	Woewoek	A. Rumengan	67	49	116	73	"	
75	"	Talaitad	P. Ondang	29	35	64	36	"	
76	"	Lapi	G. Rompas	52	43	95	66	"	
77	*Roemoön*	Roemoön atas	J. Tumiwa	78	64	142	61	"	
78	*Sonder*	Toempaän	D. Jacobus	45	41	86	39	"	
79	*Passan & Ratahan.*	Ratahan	E. Kolinug	70	10	80	12	"	
80	"	Pangaoe	J. Kawenas	30	4	34	16	"	
81	"	Wongkai	F. Siwi	16	4	20	15	Zendeling.	13 scholen met 594 kinderen. WIERSMA.
82	"	Wijaw	A. Mingkid	18	8	26	16	Genoots.	
83	"	Benthenan	W. Sondag	23	8	31	12	"	
84	"	Tatengesan	C. Rahoetoij	24	8	32	11	"	
85	"	Lindanen	P. Lowongan	29	11	40	19	"	
86	"	Watoelinei	J. Ngongoloi	17	2	19	10	"	
87	"	Liwoetoeng	E. Ginsoe	44	12	56	10	"	
88	*Tonsawang.*	Moendoeng	P. Soepit	52	17	69	14	"	
89	"	Tombatoe	J. Poloean	67	14	81	32	"	
90	"	Kali	L. Liwan	35	11	46	12	"	
91	"	Silian	J. Borang	45	15	60	27	"	

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Voor wiens Rekening.	Onder wiens leiding
92	*Tombariri*	Tara-tara	Makalew	126	38	164	104	Genoots.	BETTINK. 8 scholen met 339 kinderen.
93	"	Woloan	Dendeng	87	50	137	48	"	
94	"	Koemoe	Roring	20	18	38	22	"	
95	*Tomohon*	Tomohon	E. Lasoet	170	83	253	101	"	LOUWERIER. 10 scholen met 906 kinderen.
96	"	Tataaran	S. Lantang	91	40	131	49	"	
97	"	Roeroekan	L. Lengkong	35	25	60	23	"	
98	*Sarongsong*	Sarongsong	A. Wajong	73	22	95	50	"	
99	"	Lahendong	A. Siwoe	43	35	78	20	"	
100	"	Pinaras	M. Gosal	31	15	46	23	"	
101	"	Tondango	M. Pijoh	29	20	49	23	"	
102	*Kakaskassen*	Kakaskassen	J. Toembelaka	62	32	94	20	"	
103	"	Kajawoe	N. Sandah	34	6	40	19	"	
104	"	Kinilo	J. Loentoengan	41	19	60	10	"	
105	*Langowan*	Atep	K. Soepit	50	27	77	38	"	BROUWER. 19 scholen met 1658 kinderen.
106	"	Palamba	K. Rondonoewoe	30	23	53	22	"	
107	"	Talawatoe	A. Sakoel	25	30	55	29	"	
108	*Kakas*	Passo	A. Winokan	66	48	114	48	"	
109	"	Panassen	L. Wawoloemaja	29	28	57	32	"	
110	"	Toulian	N. Monintja	44	25	69	44	"	
111	"	Kajoewatoe	N. Roemajar	28	15	43	25	"	
112	"	Karor	N. Paoki	14	16	30	24	"	
113	"	Sombokei	J. Tawan	11	8	19	18	"	
114	*Remboken*	Remboken	J. Pangemanan	192	84	276	102	"	
115	"	Parepei	A. Montolalu	38	23	61	55	"	
116	"	Kaseratan	J. Kaligis	45	28	73	40	"	
117	*Tompasso*	Tompasso	G. Tampanawas	159	60	219	80	"	
118	"	Tollok	M. Mandang	58	25	83	33	"	
119	"	Kanonang	J. Kumaseh	43	8	51	16	"	
120	*Kawangkoan*	Kawangkoan	J. Soerentoe	126	49	175	65	"	
121	"	Tondegesan	A. Koehoe	38	20	58	38	"	
122	"	Kajoewi	M. Kaligis	24	21	45	30	"	
123	*Tombassian*	Tombassian atas	S. Umboh	64	36	100	61	"	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	NAMEN DER ZENDINGPOSTEN.	Getal kinderen.				Aantal scholen.
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
F. H. Linemann ...	Menado	301	117	418	197	6
S. Ulfers.	Koemelemboesai....	717	396	1113	451	17
H. Rooker	Tondano	745	489	1234	912	18
H. J. Tendeloo	Ajermadidi	986	492	1478	686	18
J. A. T. Schwarz ..	Sonder	619	223	842	482	8
C. J. van de Liefde.	Amoerang	586	480	1066	551	11
J. N. Wiersma ...	Ratahan	470	124	594	206	13
H. Bettink.....	Tanawangko	233	106	339	174	8
J. Louwerier	Tomohon	609	297	906	337	10
M. Brouwer	Langowan,.....	1084	574	1658	800	19
	Totaal....	6350	3298	9648	4746	123

NB. N°. 5 en 6 zijn Negerij-scholen, de meesters worden echter door de gemeente besoldigd, aangezien de Distriktskas daartoe niet meer bij magte is, en de scholen anders zouden moeten gesloten worden.

N°. 24 is eene school van de Christelijke gemeente te Tondano.

N°. 81 is eene school door den betrokken zendeling op eigen kosten opgerigt.

TONDANO, 31 December 1873.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris der Zendingvereeniging in de Minahassa,
H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN,

van het aantal gedoopten, zoo volwassenen als kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1873; behoorende bij het Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1873. (Zie: Maandb. 1874 blz. 81, e.v.)

NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	Menado	F. H. Linemann	12	59	71	16	11
"	Bunakan	"	95	80	175	—	—
"	Gangga	"	30	11	41	—	—
Negeri baharoe	Tiwoho	"	3	3	6	—	—
Aris	Sawangan	"	11	18	29	35	12
"	Pandoe	"	—	—	—	—	—
Klabat dibawah	Kaijragi	"	52	8	60	—	4
"	Paniki dibawah	"	—	—	—	—	1
Tombariri	Tanawangko	H. Bettink	—	5	5	—	5
"	Lola	"	14	5	19	11	—
"	Ranotongkor	"	2	4	6	—	—
"	Tara-tara	"	—	16	16	2	3
"	Woloan	"	14	3	17	—	1
"	Sendoek	"	63	4	67	—	12
"	Koemoe	"	63	1	64	—	—
Kakaskassen	Lotta	J. Louwerier	1	—	1	6	—
"	Kakaskassen	"	15	17	32	5	1
"	Kajawoe	"	—	8	8	1	3
"	Kinilo	"	—	1	1	1	3
"	Tinoör	"	2	8	10	—	1
"	Waremboengan	"	7	1	8	—	1
"	Koka	"	8	16	24	1	2
"	Tatelie	H. Bettink	—	5	5	—	6
Klabat diatas	Maoembi	F. H. Linemann	—	10	10	8	3
"	Koewil	"	—	8	8	—	2
"	Kolongan	"	—	19	19	40	1
Tonsea	Treman	H. J. Tendeloo	1	104	105	—	16
"	Kassar	"	1	56	57	—	14
"	Toemaloentoeng	"	—	38	38	—	16
"	Sawangan	"	—	41	41	—	6
"	Tanggari	"	—	5	5	—	5
"	Soekoer	"	—	18	18	—	4
"	Matoengkas	"	2	58	60	—	15
"	Tatelloe	"	—	30	30	—	14
"	Talawaän	"	—	38	38	—	5
"	Mapangit	"	—	41	41	—	7
"	Teteij	"	1	17	18	—	4
"	Lilang	"	—	29	29	—	4
"	Lansot	"	—	4	4	—	2
"	Tandjong mera	"	—	2	2	—	1
"	Kema	"	8	45	53	—	12
"	Ajermadidi	"	2	106	108	—	8
"	Tonsea-lama	H. Rooker	—	57	57	—	5
		Transp.	407	999	1406	126	210

NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezegg. huwelijken.
		Transp.	407	999	1406	126	210
Likoepang	Loempias	H. J. Tendeloo	1	20	21	—	6
"	Sawangan	"	1	12	13	—	7
"	Paslaten	"	6	23	29	—	4
"	Batoe	"	—	30	30	—	7
"	Likoepang	"	2	19	21	—	3
Toulian	Roöng	H. Rooker	—	26	26	—	6
"	Toetoe	"	—	18	18	—	1
" *Tondano.*	Rinegetan	"	—	25	25	—	4
" *Tondano.*	Tounkoeramber	"	—	19	19	—	—
" *Tondano.*	Wewalintonan	"	—	25	25	—	2
" *Tondano.*	Berewokan	"	—	24	24	—	4
" *Tondano.*	Watoelambot	"	—	34	34	—	11
" *Tondano.*	Wewelen	"	—	22	22	—	4
"	Koija	"	—	67	67	—	4
"	Marawas	"	—	5	5	—	3
"	Tandengan	"	—	45	45	—	6
"	Eris	"	—	49	49	20	2
"	Telap	"	—	36	36	19	2
"	Watoelanei	"	—	15	15	—	—
"	Kajoeroja	"	—	10	10	—	—
"	Kapataran	"	—	26	26	21	9
Toeloemambot	Kiniar	"	—	33	33	—	6
" *Tondano.*	Taler	"	—	25	25	—	4
" *Tondano.*	Liningaan	"	—	26	26	—	5
" *Tondano.*	Katingolan	"	—	24	24	—	7
" *Tondano.*	Kendis	"	—	24	24	—	7
" *Tondano.*	Wengkol	"	—	15	15	—	3
" *Tondano.*	Ranowangko	"	—	16	16	—	2
" *Tondano.*	Loeaan	"	—	26	26	—	8
"	Papakelan	"	—	32	32	—	3
"	Toulian kitjil	"	—	42	42	—	6
"	Watoemea	"	—	29	29	—	2
"	Toelap	"	—	6	6	6	2
"	Laloempei	"	—	8	8	—	5
"	Ranowangko bawat	"	—	17	17	13	—
"	Kombi	"	—	14	14	—	2
"	Sawangan	"	—	6	6	—	4
"	Kolongan	"	—	7	7	8	2
"	Rerer	"	—	12	12	—	1
"	Makalisoeng	"	—	4	4	—	1
"	Kinaleosan	"	—	7	7	—	2
Tomohon	Tomohon	N. Ph. Wilken	31	175	206	—	29
"	Tataäran	"	—	51	51	—	3
"	Panglombian	"	—	14	14	—	4
"	Roeroekan	J. Louwerier	—	40	40	—	9
"	Kembes	"	12	13	25	—	9
Sarongsong	Sarongsong	N. Ph. Wilken	—	57	57	4	3
"	Lahendong	"	—	20	20	4	2
"	Tondango	"	—	21	21	—	2
"	Pinaras	"	15	10	25	—	3
"	Ramboenan	J. A. T. Schwarz	8	13	21	16	3
		Transp.	483	2336	2819	237	434

NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		Transp.	483	2336	2819	237	434
Tongowan	Langowan	M. Brouwer	438	507	945	36	62
"	Atep	"	3	11	14	10	1
"	Palamba	"	2	4	6	12	9
"	Talawaän	"	2	5	7	5	6
Kakas	Kakas	"	21	188	209	139	38
"	Passo	"	29	38	67	78	9
"	Panassen	"	14	24	38	11	6
"	Toulian	"	2	27	29	36	7
"	Kajoewatoe	"	—	8	8	7	2
"	Karor	"	—	8	8	6	—
"	Sombokei	"	—	5	5	—	—
"	Kaweng	"	—	37	37	—	5
Remboken	Remboken	"	25	334	359	—	43
"	Parepei	"	1	66	67	19	4
"	Kasoeratan	"	3	64	67	26	1
Sonder	Sonder	J. A. T. Schwarz	49	102	151	50	22
"	Kijawa	"	—	18	18	23	4
"	Leilem	"	29	27	56	16	8
"	Tintjep	"	—	2	2	—	—
"	Timboekar	"	—	5	5	—	4
"	Soeloe-oen	"	21	11	32	—	3
"	Pinapalangkow	"	14	13	27	—	4
"	Kapoja	"	—	19	19	—	7
"	Tangkoenei	"	—	6	6	—	—
"	Toempaän	C. J. van de Liefde	—	20	20	24	—
"	Tinoendek	"	—	9	9	1	3
"	Popentolen	"	—	9	9	—	—
"	Leleima	"	—	9	9	24	—
"	Sinengkejan	"	7	1	8	1	—
"	Soeloe	"	4	3	7	1	—
"	Pakoe-Weroe	S. Ulfers	12	1	13	—	3
"	Pakoe-Urei	"	2	—	2	—	2
"	Moentei	H. Bettink	3	5	8	—	1
Tompasso	Tompasso	M. Brouwer	183	98	281	102	7
"	Tollok	"	16	10	26	—	3
"	Kanonang	"	64	18	82	12	—
"	Pinalin	C. J. van de Liefde	—	1	1	—	—
"	Palei	"	—	4	4	—	—
"	Tokin	S. Ulfers	7	12	19	2	—
"	Wanga	"	2	8	10	—	3
"	Motoling	"	—	18	18	—	1
"	Baänan	"	1	1	2	—	—
"	Pontak	"	—	10	10	—	2
"	Lompad	"	4	6	10	—	2
"	Mopolo	"	14	8	22	10	2
"	Popo	"	—	2	2	—	2
"	Pitjoean	"	37	12	49	—	—
Kawangkoan	Kawangkoan	M. Brouwer	86	81	167	54	29
"	Tondegesan	"	1	24	25	7	7
"	Kajoewi	"	15	15	30	9	2
"	Boejongan	C. J. van de Liefde	6	11	17	6	1
		Transp.	1600	4261	5861	964	749

NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		Transp.	1600	4261	5861	964	749
Kawangkoan	Kanejan	C. J. van de Liefde	—	13	13	19	3
"	Koreng	"	—	12	12	8	2
"	Pinamorongan	"	—	11	11	—	—
"	Woewoek	"	—	16	16	24	5
"	Lansot	"	—	14	14	11	—
"	Lopi	"	—	17	17	35	2
"	Talaitad	"	—	11	11	17	2
"	Paalaten	"	8	2	10	8	2
"	Koemelemboeai	S. Ulfers	2	32	34	2	8
"	Woewoek Malola	"	—	8	8	—	—
"	Karimbo	"	3	20	23	13	2
"	Tewassen	"	3	23	26	5	2
"	Wakan	"	8	12	20	3	4
"	Teëp	"	—	8	8	—	—
Tombassian	Amoerang	C. J. van de Liefde	8	24	32	18	8
"	Bitoeng	"	—	8	8	6	3
"	Pondan	"	—	7	7	—	3
"	Ranomea	"	—	7	7	—	2
"	Lopana	"	—	4	4	—	1
"	Ritei	"	—	15	15	—	2
"	Malenos	"	—	4	4	—	—
"	Malikoe	"	—	12	12	—	1
"	Toemaloentoeng	"	10	8	18	1	5
"	Tombassian atas	M. Brouwer	28	27	55	41	13
Roemoön	Radei	S. Ulfers	2	—	2	—	2
"	Roemoön bawah	"	—	14	14	—	3
"	Winajan	"	5	—	5	—	—
"	Eloesan	"	18	7	25	—	1
"	Roemoön atas	C. J. van de Liefde	—	20	20	14	2
"	Wijaro	"	—	8	8	16	—
Passan en *Ratahan*	Ratahan	J. N. Wiersma	4	14	18	4	3
"	Passan	"	13	4	17	1	3
"	Pangaoe	"	2	8	10	—	—
"	Wongkai	"	2	7	9	—	1
"	Wijaw	"	1	5	6	—	1
"	Benthenan	"	—	3	3	—	—
"	Tatengesan	"	3	6	9	—	2
"	Soemampouw	"	17	—	17	—	4
"	Lindanen	"	2	1	3	—	—
"	Pololangan	"	10	4	14	2	—
"	Watoelinei	"	—	—	—	—	2
"	Liwoetoeng	"	2	2	10	1	3
"	Melompar	"	2	6	8	3	—
Tonsawang	Moendoeng	"	1	1	2	—	2
"	Tombatoe	"	18	5	23	1	—
"	Kali	"	1	2	3	2	2
"	Silian	"	8	17	25	—	5
"	Loboe	"	1	9	10	—	1
		Totaal.	1788	4719	6507	1219	861

RECAPITULATIE A.

NAMEN DER DISTRIKTEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	137	150	287	16	11
Negeri baharoe	3	3	6	—	—
Aris	11	18	29	35	12
Klabat dibawah	52	8	60	—	5
Tombariri	156	38	194	18	21
Kakaskassen	33	56	89	14	17
Klabat di atas	—	37	37	48	6
Tonsea	15	689	704	—	138
Likoepang	10	104	114	—	27
Tondano Toulijan	—	446	446	60	58
Tondano Touloemambot	—	373	373	27	72
Tomohon	43	293	336	—	54
Sarongsong	23	121	144	24	13
Langowang	445	527	972	63	78
Kakas	66	335	401	277	67
Remboken	29	464	493	45	48
Sonder	141	260	401	140	61
Tompaseo	328	208	536	126	22
Kawangkoan	132	330	462	221	71
Roemoön	25	49	74	30	8
Tombassian	46	116	162	66	38
Passan en Ratahan	64	60	124	11	24
Tonsawang	29	34	63	3	10
Totaal	1788	4719	6507	1219	861

Voor de opgaven,

H. ROOKER,

Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa.

RECAPITULATIE B.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassen.	Kinderen	Totaal.		
N. Ph. Wilken.....	46	348	394	8	46
F. H. Linemann	203	216	419	99	34
S. Ulfers.	120	202	322	35	39
H. Rooker.	—	876	876	87	135
J. A. T. Schwarz ...	121	216	337	105	55
C. J. van de Liefde .	43	280	323	234	47
J. N. Wieruma.....	93	94	187	14	34
H. Bettink.....	159	48	207	18	28
J. Louwerier	45	104	149	14	29
M Brouwer.....	933	1599	2532	610	254
Werkkring van H. J. Tendeloo.....	25	736	761	—	160
Totaal. ...	1788	4719	6507	1219	861

Voor de opgaven,

H. ROOKER.

Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa.

STAAT DER SCHOLEN IN DE MINAHASSA,

op ult°. December 1873.

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	gezet opkomende.	Voor wiens Rekening.	Onder wiens Leiding.
1	*Bantik*	Singhil	B. Wanke	60	2	62	30	Genoots.	LINEMANN. 6 scholen met 418 kinderen.
2	*Airs*	Sawangan	S. Maramis	52	22	74	42	"	
3	"	Pandoe	A. Pangauw	25	17	42	25	"	
4	*Klabat diatas*	Kolongan	J. Bolang	60	22	82	40	"	
5	"	Maoembi	L. Dedekaka	67	25	92	28	Gemeente.	
6	"	Koewil	J. Bojoh	37	29	66	32	"	
7	*Kawangkoan*	Koemelemboeai	Z. Lapian	75	30	105	65	Genoots.	ULFERS. 17 scholen met 1113 kinderen.
8	"	Woewoek-malola	J. Liando	22	11	33	21	"	
9	"	Karimbo	M. Kaligis	78	42	120	35	"	
10	"	Wakan	L. Toemewa	30	23	62	30	"	
11	"	Tewassen	J. Toemoejoe	61	27	88	18	"	
12	*Tompasso*	Tokin	J. Mowoto	31	32	63	43	"	
13	"	Wanga	J. Salangka	28	17	45	20	"	
14	"	Motoling	J. Lampoes	39	23	62	25	"	
15	"	Raänan	M. Sarongsong	61	14	75	9	"	
16	"	Pontak	M. Rantoeng	42	23	65	25	"	
17	"	Lompad	J. Rasoe	22	22	44	25	"	
18	"	Mapolo	J. Rompas	30	26	56	20	"	
19	*Sonder*	Pakoe-Weroe	J. Koemaat	37	27	64	25	"	
20	"	Pakoe-Oerei	A. Loemingtang	40	17	66	45	"	
21	*Roemoön*	Roemoön bawah	S. Pangkej	86	46	132	30	"	
22	"	Winajan	M. Oembo	17	16	33	15	"	
23	"	Poigar	L. Rompis	—	—	—		"	
24	*Tondano*	Tondano	S. Bengi	161	82	243	160	Gemeente.	ROOKER. 18 scholen met 1834 kinderen.
25	"	Makalisoeng	A. da Costa	31	14	45	40	Genoots.	
26	"	Rerer	E. Loemanaoew	48	24	72	65	"	
27	"	Kolongan	H. Rotinsoeloe	35	19	52	40	"	
28	"	Sawangan	E. Toembel	21	15	36	32	"	
29	"	Kombi	A. Pandeilaki	32	28	60	59	"	
30	"	Ranowangko-bawah	J. Regah	22	21	43	42	"	
31	"	Laloempei	J. Kowaas	25	9	34	34	"	
32	"	Toelap	E. Togas	18	19	37	31	"	
33	"	Kajoeroja	E. Koemontoi	24	16	40	32	"	
34	"	Watoelanei	Chr. Tawaëng	21	17	38	31	"	
35	"	Telap	P. Makaliwej	60	40	100	75	"	
36	"	Watoemea	M. Legoh	30	26	56	45	"	
37	"	Eris	J. Adam	48	32	80	51	"	
38	"	Tandengan	A. Kawengian	31	34	65	24	"	
39	"	Toulian-kitjil	A. Pangalila	48	42	90	62	"	
40	"	Papakelan	J. Wageij	24	16	40	34	"	
41	"	Koija	J. Girot	68	35	103	55	"	

	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Voor wiens Rekening.	Onder wiens leiding.
42	*Tonsea*	Treman	N. Dumais	122	30	152	49	Genoots.	
43	"	Kassar	H. Tampi	97	35	132	54	"	
44	"	Toemaloentoeng	J. Inaraij	74	30	104	48	"	
45	"	Sawangan	H. Tonteij	73	46	119	66	"	
46	"	Tanggari	F. Walanda	25	12	37	22	"	18 scholen met 1478 kinderen. TENDELOO.
47	"	Soekoer	E. Woelloer	49	26	75	32	"	
48	"	Matoengkas	J. Maramis	109	66	175	66	"	
49	"	Tatelloe	A. Lengkong	70	35	105	38	"	
50	"	Talawaän	J. Mantiri	54	33	87	33	"	
51	"	Mapangit	F. Mantiri	54	20	74	23	"	
52	"	Teteij	S. Tirajoh	32	27	59	17	"	
53	"	Lilang	A. Maramis	40	20	60	27	"	
54	"	Lansot	A. Wuisan	12	7	19	11	"	
55	"	Tandjong mera	C. Worotikan	7	10	17	4	"	
56	*Likoepang*	Loempias	D. Tangkilisan	58	31	89	66	"	
57	"	Sawangan	H. Tikoaloe	25	15	40	15	"	
58	"	Paslaten	J. Rorimpandei	44	28	72	28	"	
59	"	Batoe	L. Roring	41	21	62	37	"	
60	*Sonder*	Sonder	J. Regar	263	63	326	149	"	8 scholen met 949 kinderen. SCHWARZ.
61	"	Kijawa	E. Koho	94	37	131	69	"	
62	"	Leilem	J. Ramokoi	94	34	128	90	"	
63	"	Tintjep	E. Gerungan	29	11	40	30	"	
64	"	Timboekar	N. Rattu	17	6	23	18	"	
65	"	Pinapalangkow	P. Sinjal	53	39	92	61	"	
66	"	Kapoja	F. Sangeroki	39	23	62	46	"	
67	*Sarongsong*	Ramboenan	A. Wajongkere	30	10	40	19	"	
68	*Tombassian*	Pondan	S. Girot	62	65	127	36	"	11 scholen met 1066 kinderen. VAN DE LIEFDE.
69	"	Ritei	E. Oroh	60	49	109	74	"	
70	*Kawangkoan*	Kanejan	L. Batag	33	28	61	46	"	
71	"	Koreng	Z. Sinjal	68	37	105	62	"	
72	"	Paslaten	O. Batag	45	39	84	18	"	
73	"	Pinamorongan	J. Worotitjan	47	30	77	40	"	
74	"	Woewoek	A. Rumengan	67	49	116	73	"	
75	"	Talaitad	P. Ondang	29	35	64	36	"	
76	"	Lapi	G. Rompas	52	43	95	66	"	
77	*Roemoön*	Roemoön atas	J. Tumiwa	78	64	142	61	"	
78	*Sonder*	Toempaän	D. Jacobus	45	41	86	39	"	
79	*Passan & Ratahan*	Ratahan	E. Kolinug	70	10	80	12	"	
80	"	Pangaoe	J. Kawenas	30	4	34	16	"	
81	"	Wongkai	F. Siwi	16	4	20	15	Zendeling.	13 scholen met 694 kinderen. WIERSMA.
82	"	Wijaw	A. Mingkid	18	8	26	16	Genoots.	
83	"	Benthenan	W. Sondag	23	8	31	12	"	
84	"	Tatengesan	C. Rahoetoij	24	8	32	11	"	
85	"	Lindanen	P. Lowongan	29	11	40	19	"	
86	"	Watoelinei	J. Ngongoloi	17	2	19	10	"	
87	"	Liwoetoeng	E. Ginsoe	44	12	56	10	"	
88	*Tonsawang*	Moendoeng	P. Soepit	52	17	69	14	"	
89	"	Tombatoe	J. Poloean	67	14	81	32	"	
90	"	Kali	L. Liwan	35	11	46	12	"	
91	"	Silian'	J. Borang	45	15	60	27	"	

N°. 12. Tahlil jang dinjanji orang Mesehhi tatkala ija memoedji Allah.

Liederen die door de Christenen gezongen worden, wanneer zij God verheerlijken.

2½ blad 12°. Eerste druk 1843. Vierde druk 1851.

N°. 13. Babrapa perkara akan segala soerat perdjandjian baharuw, toeroet L. EGELING jang pada masa hidopnja pandita ditanah Wolanda, terkarang oleh B. F. MATTHES.

B. F. MATTHES. *Een en ander over de boeken des N. Testaments* (*naar* L. EGELING).

12 blad gr. 8°., gedrukt 1846.

N°. 14. Kitab njanjian akan depakejkan dalam Midras. *Gezangboek voor de scholen.*

6¾ blad roijal 8°. Eerste druk 1860. Vierde druk 1872.

N°. 14*. dito dito.

3 blad roijal 8°. Eerste druk 1848. Vijfde druk 1866.

N°. 15. Kitab Midras akan mengadjar Batja, guna segala Anahh, jang sudah beladjar sedikit sadja.

Leesboek voor de scholen ten behoeve van eenigszins gevorderden.

1 blad kl. 8°. Eerste druk 1849. Tweede druk 1852.

N°. 16. Barang Hhikajet jang terlebeh berguna deri dalam Elkitab, ija itu segala surat perdjandjian lama dan baharuw, terkarang dengan sual dan djawab, guna segala anakh, awleh H. WESTER.

H. WESTER, *Vraagboekje over de Bijbelsche Geschiedenis, voor kinderen.*

3¼ blad kl. 8°. Eerste druk 1849. Tweede druk 1852.

N°. 17. Ichtitsar Agama Mesehhij, terkarang awleh A. BRINK.

A. BRINK, *Catechismus der Christelijke godsdienst.*

3 blad kl. 8°. Eerste druk 1849. Tweede druk 1857.

N°. 18. Indjil jang khudus tersurat awhleh Mataj.
Het Evangelie van Mattheus.

4½ blad gr. 8°., gedrukt 1851.

N°. 19. Kitab Hedja dan Batja, jang pertama.
Eerste spel- en leesboekje.

1 blad kl. 8°. Eerste druk 1853. Derde druk 1866.

N°. 20. Kitab Hedja dan Batja jang kaduwa.
Tweede spel- en leesboekje.

1½ blad kl. 8°. Eerste druk 1853. Vierde druk 1869.

N°. 21. *Verbeterde herdruk van* N°. 2.

Gedrukt 1855.

N°. 22. Kitab Hedja dan Batja jang katiga.
Derde spel- en leesboekje.

2 blad kl. 8°. Eerste druk 1856. Tweede druk 1864.

N°. 23. Tjonto Hhisab, guna sakalijen anakh jang baharuw mulaij beladjar Ilmu hitongan. Kitab jang pertama.
Eerste rekenboekje voor eerstbeginnenden.

1½ blad kl. 8°. Eerste druk 1857. Tweede druk 1861.

N°. 24. Tjonto Hhisab, guna sakalijen anakh jang sadija sudah beladjar kaämpat atoran Ilmu Hitongan. Kitab jang kaduwa.
Tweede rekenboekje, voor kinderen die de vier hoofdregels geleerd hebben.

2 blad kl. 8°. Eerste druk 1857. Tweede druk 1861.

N°. 25. Tjonto Hhisab, guna sakalijen anakh jang sadija sudah kardjakan segala tjonto dengan bilangan, jang bernama deri dalam kitab jang kaduwa. Kitab jang katiga.
3de *Rekenboekje, vervolg op het voorgaande.*

3 blad kl. 8°. Eerste druk 1857. Tweede druk 1861.

N°. 26. Barang Hhikajet deri dalam Perdjandjian lama dan baharoe.

Geschiedenissen des Ouden en Nieuwen Verbonds.

1¾ blad royal 12°. Eerste druk 1860. Tweede druk 1867.

N°. 27. Barang pengadjaran dan pertanjaän akan Elkitab, jang terpakej kapada guna midras dan djamäat Meschhij.

Lessen en vragen over den Bijbel, ten gebruike in de school en de gemeente.

4¼ blad royal 12°., gedrukt 1861.

N°. 27*. Parindu, ja itu babarapa panton dan kidong pada menjukakan hati segala anakh midras dan awrang muda.

Parindu, of liederen voor schoolkinderen en jonge menschen (met figurale muziek).

1 blad royal 12°. Eerste druk 1863. Tweede druk 1873.

N°. 28. *Verbeterde herdruk van* N°. 3.

3 blad gr. 8°. Eerste druk 1862. Derde druk 1869.

N°. 29. Tjonto Hhisab, guna sekalijen awrang jang hendakh beladjar hitongan jang lebeh tinggij. Kitab jang kaämpat.

Vierde rekenboekje voor meergevorderden.

5 blad gr. 8°., gedrukt 1862.

N°. 30. Inilah penghentaran akan beladjar kenal dan berindahkan segala surat'an jang khudus, terkarang oleh N. GRAAFLAND.

N. GRAAFLAND, *Inleiding op de Heilige Schrift om die te leeren kennen en waardeeren.*

7 blad 12°., gedrukt 1863.

N°. 31. Inilah Ilmu bumi, terkarang awleh N. GRAAFLAND.

N. GRAAFLAND, *Wiskundige aardrijksbeschrijving.*

8 blad 12°., gedrukt 1863.

N°. 32. Inilah kitab batja akan Tanah Minahassa, terkarang oleh N. GRAAFLAND.

N. GRAAFLAND, *Leesboek over de Minahassa.*

4 1/6 blad royal 12°. Eerste druk 1863. Tweede druk 1867.

N°. 33. Kitab sual akan pengadjaran Agama Mesehhi, oleh H. ROOKER.

H. ROOKER *Vraagboekje bij het onderwijs in de Christelijke Godsdienst.*

2 blad royal 12°., gedrukt 1870.

N°. 34. Pengadjaran agama Mesehi akan depakejkan pada kitab sual akan pengadjaran agama Mesehi oleh H. ROOKER.

H. ROOKER. *Handboek bij het vraagboekje over de Christelijke Godsdienst.*

10 blad 12°., gedrukt 1870.

In het Javaansch.

N°. 1. Tjarios awarni pitaken såhå wangsoelan, menggah ing oemat-ing Allah, awit saking doemados-ing djagad, ngantos doemoegi-ing rawoehipoen djoeroe salamet. Ing kålå oemoer-ing djagad 4000 tahoen.

Geschiedenis van het volk van God, in den vorm van vragen en antwoorden, van 't begin der schepping tot aan de komst van den Zaligmaker – Tijdperk van 4000 *jaren – door* J. E. JELLESMA.

5 blad kl. 8°., gedrukt 1855.

N°. 2. Rantjaganing tjariosipoen Goesti Jesus, mawi pitaken.

Verkorte geschiedenis van den Heer Jezus in vragen, door W. HOEZOO.

2 blad kl. 8°., gedrukt 1855.

N°. 3. Niki pitoetoer kang prajogå, nedah-aké marganing kawiloedjengan.

Onderwijs aangaande den weg des heils, door W. HOEZOO

1¾ blad kl. 8°., gedrukt 1855.

N°. 4. Rarepen kasoekman kang kaänggé ing pasamoean-ing tijang kristen.

Geestelijke liederen die gebruikt worden in de zamenkomsten der Christenen, door J. E. JELLESMA.

2¾ blad kl. 8°., gedrukt 1855.

N°. 5. Kidong.

Liederen voor school en huis (met figurale muziek), door C. POENSEN.

1 blad royal 12°., gedrukt 1874.

SEP 11 1920